

JUOZAS RADŽIUKYNAS, VLADAS RIMKUS,
STANISLAVA SARAPINIENĖ,
RIMA ŽITKIENĖ, DANGUOLĖ POVILAUSKIENĖ

EUROPOS SAJUNGOS BENDROJI PREKYBOS POLITIKA

MYKOLO ROMERIO
UNIVERSITETAS

Mykolo Romerio universitetas

Juozas Radžiukynas, Vladas Rimkus,
Stanislava Sarapinienė,
Rima Žitkienė, Danguolė Povilauskienė

Europos Sąjungos bendroji prekybos politika

Vadovėlis

Vilnius
2011

UDK 339.9(4)
Eu39

Aukštųjų mokyklų vadovėlių kokybės vertinimo komisijos 2011-02-23 sprendimu Nr. 11-01 suteikta vadovėlio žyma

Recenzavo:

prof. habil. dr. Ona Gražina Rakauskienė, Mykolo Romerio universiteto Ekonomikos ir finansų valdymo fakultetas

doc. dr. Rimgaudas Pranas Minalga, Mykolo Romerio universiteto Ekonomikos ir finansų valdymo fakultetas

Autorių indėlis:

Juozas Radžiukynas – I–IV ir VI dalys – 11–185, 237–274 psl. (10,81 autorinio lanko)

Vladas Rimkus – V dalis – 187–236 psl. (2,88 autorinio lanko)

Stanislava Sarapinienė – VII dalis – 275–358 psl. (5,09 autorinio lanko)

Rima Žitkienė – Įžanga – 7–9 psl, VIII dalis – 359–404 psl. (2,83 autorinio lanko)

Danguolė Povilauskienė – IX dalis – 405–461 psl. (3,69 autorinio lanko)

Mykolo Romerio universiteto Ekonomikos ir finansų valdymo fakulteto tarybos 2011 m. vasario 3 d. posėdyje (protokolas Nr. 1EFV-7) vadovėlį „Europos Sąjungos bendroji prekybos politika“ nutarta spausdinti

Mykolo Romerio universiteto Tarptautinės prekybos ir muitų katedros 2011 m. sausio 31 d. posėdyje (protokolas Nr. 1TPMK-3) leidinį rekomenduota spausdinti

Mykolo Romerio universiteto mokslinių-mokomųjų leidinių aprobavimo spaudai komisija 2011 m. vasario 14 d. posėdyje (protokolas Nr. 2L-11) vadovėlį „Europos Sąjungos bendroji prekybos politika“ patvirtino spausdinti

Vadovėlio „Europos Sąjungos bendroji prekybos politika“ rengimą parėmė Lietuvos valstybinis mokslo ir studijų fondas

Visos knygos leidybos teisės saugomos. Ši knyga arba kuri nors jos dalis negali būti dauginama, taisoma arba kitu būdu platinama be leidėjo sutikimo.

Turinys

IŽANGA	7
1. ES BENDROSIOS PREKYBOS POLITIKOS EKONOMINIAI IR TEISINIAI PAGRINDAI	11
1.1. ES bendrieji ir specifiniai tikslai, veiklos sritys	11
1.2. ES institucijų ir valstybių narių kompetencijų rūšys ES veiklos srityse	14
1.3. ES ekonominės integracijos etapai	21
1.4. ES bendros prekybos politikos aprėptis	27
1.5. ES bendrosios prekybos politika įsigaliojus Lisabonos sutarčiai	31
1.6. ES bendrosios prekybos politikos instrumentai	37
2. ES BENDROSIOS PREKYBOS POLITIKOS DIMENSIJOS	43
2.1. Daugiašalė ES bendrosios prekybos politikos dimensija	44
2.2. Dvišalė ES bendrosios prekybos politikos dimensija	52
2.3. Vienašalė ES bendrosios prekybos politikos dimensija	67
2.4. Preferencinės prekių kilmės įgijimo taisyklės ir kilmę patvirtinantys dokumentai	71
3. ES TARPTAUTINĖS PREKYBOS STATISTIKOS APSKAITOS SISTEMOS	93
3.1. Intrastato prekybos statistikos sistema	94
3.2. Ekstrastato prekybos statistikos sistema	97
3.3. Bendroji ir specialioji prekybos sistemos	100
4. ES UŽSIENIO PREKYBOS TARIFINIO REGULIAVIMO PRIEMONĖS	103
4.1. Muitų įtaka vartotojams ir vietos gamintojams	105
4.2. Pramonės apsaugos veiksmingumo koeficientas	108
4.3. Muitų rūšys, taikomos ES tarptautinėje prekyboje	110
4.4. ES bendrasis muitų tarifas ir tarifinis prekių klasifikavimas	115
4.5. Muitų suspendavimas ir tarifinės kvotos	121
4.6. Atleidimas nuo muitų	127
4.7. Importuojamų prekių muitinės vertės nustatymas	132

5.	ES PREKYBOS APSAUGOS PRIEMONIŲ TEISINIS REGLAMENTAVIMAS IR TAIKYMAS	187
5.1.	PPO teisinės nuostatos dėl prekybos apsaugos.....	189
5.2.	Dempingas ir antidempingo priemonės.....	192
5.3.	Apsauga nuo subsidijuoto importo.....	214
5.4.	Apsauga nuo didelio masto importo.....	225
5.5.	Prekybos apsaugos priemonių taikymo praktika	229
6.	ES NETARIFINĖS PREKYBOS REGULIAVIMO PRIEMONĖS IR JŲ TAIKYMAS VIDAUS RINKOJE BEI UŽSIENIO PREKYBOJE	237
6.1.	Netarifinių prekybos priemonių taikymo reglamentavimas PPO sutartyse.....	240
6.2.	Tiekiamų ES vidaus rinkai gaminių kokybės, vartotojų saugos ir sveikatos apsaugos reikalavimai ir kontrolė.....	249
6.3.	Lietuvos rinkos, susijusios su vartotojų sveikatos apsauga ir sauga, priežiūros įstaigos	261
6.4.	Trečiųjų šalių į / iš ES importuojamų / eksportuojamų gaminių kokybės, vartotojų sveikatos apsaugos ir saugos kontrolė.....	266
7.	MUITINĖ IR ES BENDROJI PREKYBOS POLITIKA	275
7.1.	Muitinės vaidmuo administruojant tarptautinę prekybą.....	275
7.2.	Muitinės procedūrų taikymas tarptautinėje prekyboje	285
7.3.	Muitinės formalumų supaprastinimo ir tarptautinės prekybos verslo įmonėms palengvinimo būdai bei priemonės.....	334
7.4.	Naujausios maitinės iniciatyvos supaprastinant maitinės formalumus ir gerinant verslo sąlygas	352
8.	TARPTAUTINĖ PREKYBA PASLAUGOMIS.....	359
8.1.	Paslaugų esmė ir klasifikavimas.....	359
8.2.	Tarptautinių paslaugų klasifikavimo problemos	363
8.3.	Tarptautinė paslaugų rinka ir paslaugų teikimo būdai.....	368
8.4.	Tarptautinės prekybos paslaugomis teisinis reglamentavimas.....	373
8.5.	Tarptautinės prekybos paslaugomis kliūtys	375
8.6.	Tarptautinės prekybos paslaugomis protekcionizmas ir liberalizacija.....	381

8.7. GATS reikšmė tarptautinei prekybai paslaugomis.....	384
8.8. Paslaugas reglamentuojančios Dohos sutarties nuostatos	389
8.9. ES prekyba paslaugomis	392
8.10. Tarptautinė atskirų paslaugų prekyba	398
9. INTELEKTINĖ NUOSAVYBĖ TARPTAUTINIAME VERSLE IR TARPTAUTINĖJE PREKYBOJE.....	405
9.1. Globalizacija ir intelektinės nuosavybės teisių apsauga	406
9.2. Intelektinės nuosavybės samprata	415
9.3. Prekių ženklai ir kiti komerciniai simboliai tarptautinėje prekyboje	422
9.4. Kitų intelektinės nuosavybės objektų panaudojimas elektroninėje erdvėje	433
9.5. Tarptautinės prekybos klastotėmis padidėjimas ir keliamų grėsmių įveikimas.....	439
9.6. Muitinių vaidmuo stabdant tarptautinį suklastotų prekių judėjimą .	445
LITERATŪRA	462

IŽANGA

Užsienio prekyba yra esminis kiekvienos šalies ekonomikos augimo, užimtumo didinimo ir jos gerovės veiksnys. Tai svarbu ir Europos Sąjungai, ir ją sudarančioms 27 valstybėms narėms. Nuo pat Europos Bendrijos įkūrimo jos steigimo sutartyse buvo numatyta kurti ir įgyvendinti bendrą prekybos politiką – vieną iš svarbiausių muitų sąjungos funkcionavimo ir bendros rinkos sukūrimo sąlygų. Bendroji prekybos politika, priklausanti išimtinai Europos Bendrijos (šiuo metu – Europos Sąjunga) kompetencijai, apima, pirma, vadinamąsias autonomiškas arba vienašales priemones – bendrąjį muitų tarifą ir su jo taikymu susijusias prekių muitinės vertės nustatymo taisykles, importo ir eksporto muitinės procedūrų reglamentavimą, muitų suspendavimą, prekybos apsaugos priemones, importuojamų ir eksportuojamų prekių kontrolę, užtikrinančią žmonių ir gyvūnų sveikatą ir saugą, aplinkos apsaugą, nesudarant papildomų kliūčių tarptautinei prekybai; antra, bendroji prekybos politika apima ir dvišalius bei daugiašalius susitarimus su trečiosiomis šalimis.

Įgyvendindama numatytas politikos kryptis, Sąjunga atsižvelgia į reikalavimus, susijusius su šiuolaikinės visuomenės poreikiais ir tinkamos ekonominės bei socialinės apsaugos užtikrinimu, skatina ne tik tvarią plėtrą, bet ir nuolat keičia prekybos politikos kryptis, siekdama užtikrinti vienodas sąlygas vidaus rinkoje.

Pradiniame bendrosios prekybos politikos kūrimo ir įgyvendinimo etape apsiribota prekių liberalizavimu, mažinant muitų tarifus bei šalinant netarifines prekybos kliūtis, tačiau tarptautinių prekybos santykių plėtra skatino plėtoti paslaugų prekybą kaip sparčiai stiprėjantį ekonomikos sektorių, nustatyti su prekyba susijusias tarptautines intelektinės nuosavybės teisių apsaugos taisykles bei reglamentuoti tiesiogines užsienio investicijas. Įsigaliojus Lisabonos sutarčiai aiškiai apibrėžta bendrosios prekybos aprėptis – prekyba prekėmis ir paslaugomis, su prekyba susijusių teisių intelektinės nuosavybės apsauga ir tiesioginės užsienio investicijos.

Vadovėlyje „Europos Sąjungos bendroji prekybos politika“ atskleista ES bendrosios prekybos politikos, numatytos Europos Bendrijos steigimo

sutarties 133 straipsnyje ir Europos Sąjungos veikimo sutarties 207 straipsnyje, kūrimo mechanizmas, jos vienašalė, dvišalė / regioninė, daugiašalė dimensijos, ES institucijų Parlamento, Tarybos ir Komisijos išimtinė kompetencija ir jurisdikcija kuriant bendrą prekybos politiką bei ES valstybių narių dalyvavimo šiame procese formos ir sprendimų priėmimo procedūros.

Ekonominiu, teisiniu ir organizaciniu aspektais išnagrinėti ES bendrosios prekybos politikos tarifiniai ir netarifiniai prekybos instrumentai, muitai, kvotos, muitų suspendavimas, veiksniai, kuriais remiantis apmokestinamos importuojamos ar eksportuojamos prekės ir taikomi tarptautinės prekybos apribojimai, muitinės procedūros, skatinančios šalies prekių eksportą ir ekonominę plėtrą, daug dėmesio skirta vietos gamintojų apsaugos priemonėms, jų teisiniam reglamentavimui ir administravimui.

Šioje knygoje autorių kolektyvas, remdamasis sukaupta patirtimi tarptautinėje prekyboje, muitinės institucijose ir pedagoginėje veikloje, pateikia įvairios naujausios teorinės ir praktinės, teisinės ir vadybinės informacijos, atskleidžia ES bendrosios prekybos politikos kūrimo principus ir priemones, leidžiančias ją įgyvendinti. Pirmą, antrą, trečią, ketvirtą ir šeštą knygos dalis parengė Mykolo Romerio universiteto Ekonomikos ir finansų valdymo fakulteto Tarptautinės prekybos ir muitų katedros doc. dr. Juozas Radžiukynas, penktą – Tarptautinės prekybos ir muitų katedros doc. dr. Vladas Rimkus, septintą – Tarptautinės prekybos ir muitų katedros lektorė Stanislava Sarapinienė, aštuntą dalį ir įžangą – Verslo ekonomikos katedros doc. dr. Rima Žitkienė, devintą – Tarptautinės prekybos ir muitų katedros lektorė Kazimiera Danguolė Povilauskienė.

Pirmoje dalyje pateikiami ES bendrieji ir specifiniai tikslai, veiklos sritys, ekonominės integracijos etapai, bendros prekybos politikos aprėptis ir instrumentai.

Antroje dalyje aptariamos Europos Sąjungos bendros prekybos politikos dimensijos, išskiriami daugiašalės, dvišalės ir vienašalės dimensijos tikslų, instrumentų ir sprendimų priėmimo ypatumai bei apibūdinamas preferencinių prekybos susitarimų teisinis pagrindas ir skiriamieji bruožai.

Trečioje dalyje apibūdinama ES prekybos statistikos sistema, intrastato ir ekstrastato sistemos tikslai, duomenų surinkimo apie prekių importą ir eksportą metodai, prekių srautų apskaita pagal muitinės procedūras, šios sistemos taikymo ypatumai.

Ketvirtoje dalyje atskleidžiama muitų esmė, jų funkcijos, įtaka vartotojams ir vietos gamintojams, pateikiama žinių apie Bendrijos integruotą

muitų tarifą ir TARIC duomenų bazę, muitų tarifus ir kvotas, nagrinėjama muitinės vertės nustatymas apskaičiuojant importo ir eksporto muitus ir taikant kitas tarptautinės prekybos reguliavimo priemones.

Penktoje dalyje aptariama prekybos apsaugos samprata, priemonių struktūra, pagrindiniai prekybos apsaugos priemonių taikymo principai ES, supažindinama su pagrindiniais PPO ir ES teisės aktais prekybos apsaugos srityje.

Šeštoje dalyje nagrinėjamos netarifinės prekybos reguliavimo priemonės, paaiškinama standartų ir techninių reglamentų reikšmė tarptautinėje prekyboje, atskleidžiami pagrindiniai maisto produktų kokybės ir sveikatos apsaugos kontrolės reikalavimai.

Septintoje dalyje apibūdinamas muitinių vaidmuo administruojant bendrąją prekybos politiką prie išorinių Europos Sąjungos sienų, pateikiama muitinės procedūrų taikymo tvarka ir ypatumai, supažindinama su diegiamomis naujausiomis muitinės iniciatyvomis ir principais, jų reikšmė gerinant verslo sąlygas ir lengvinant tarptautinę prekybą.

Aštuntoje dalyje nagrinėjama paslaugų prigimtis, savybės, jų reikšmė ekonomikoje, nurodomi tarptautinių paslaugų ypatumai, teikimo būdai ir teisinio reglamentavimo sritys bei metodai. Apžvelgiamas protekcionizmo ir liberalizavimo procesas tarptautinėje prekyboje paslaugomis, įvairių tarptautinių organizacijų reikšmė bei nuostatai, reglamentuojantys jų veikimą ir plėtrą.

Devintoje dalyje pateikiama intelektinės nuosavybės objektų tarptautiniame versle ir tarptautinėje prekyboje samprata, pramoninės nuosavybės teisių apsaugos teisinio reglamentavimo instrumentai bei institucijos, atsakingos už intelektinės nuosavybės teisių apsaugą ir įgyvendinimą Lietuvos Respublikoje. Apžvelgiama rizikos valdymo sistema ir jos vaidmuo kovoje su prekyba klastotėmis.

Knyga skiriama visiems, besidomintiems ES prekybos politika, jos teorinių problemų nagrinėjimu ir praktiniu įgyvendinimu. Pateikta medžiaga ir statistikos duomenys padės magistrantūros studentams, studijuojantiems pagal ekonomikos, verslo vadybos ir kitų studijų programas, įgyti naujų kompetencijų, o verslininkams priimti optimalius sprendimus plečiant verslą Europos Sąjungoje.

Dėkojame visiems, padėjusiems parengti knygą, taip pat recenzentams už pareikštas pastabas ir pasiūlymus.

1. ES BENDROSIOS PREKYBOS POLITIKOS EKONOMINIAI IR TEISINIAI PAGRINDAI

Šiame skyriuje siekiama:

1. apibūdinti ES tikslus ir veiklos sritis;
2. apžvelgti ES institucijų ir valstybių narių kompetencijų rūšis ES veiklos srityse;
3. apibūdinti ES ekonominės integracijos etapus;
4. atskleisti muitų sąjungos sukūrimo įtaką jos narių prekybai;
5. išnagrinėti ES bendros prekybos politikos turinį, veiklos sritis ir sprendimų priėmimą ES institucijose;
6. išnagrinėti ES bendros prekybos politikos turinio ir sprendimų priėmimo pokyčius ES institucijose įsigaliojus Lisabonos sutarčiai;
7. apibūdinti ES bendros prekybos politikos instrumentus.

1.1. ES bendrieji ir specifiniai tikslai, veiklos sritys

ES yra Europos suverenių valstybių organizacija, siekianti plačios ir visapusiškos ekonominės bei politinės integracijos. Ji vienija 27 valstybes ir daugiau kaip 500 mln. gyventojų. ES užsienio prekyba su trečiosiomis šalimis sudaro penktadalį pasaulinės prekybos (importo ir eksporto) prekiomis ir trečdalį – prekybos paslaugomis. Tai didžiausias tarptautinės prekybos vienetą pasaulyje, turintis vis didesnę įtaką tarptautinėms prekybos organizacijoms reguliuojant ir liberalizuojant tarptautinę prekybą prekiomis ir paslaugomis.

ES bendrieji tikslai įtvirtinti Europos Bendrijos (Europos ekonominė bendrija pervardinta pagal Maastrichto sutartį) sutarties 2 straipsnyje. Vienas svarbiausių jos tikslų yra ekonominis – sukurti bendrą rinką bei ekonominę ir pinigų sąjungą, antra, EB turi skatinti darnų ir tolygų ekonominės veiklos plėtojimą, tolygų ir be infliacijos augimą, atsižvelgiant į aplinko-

saugą, siekti aukšto lygio ekonomikos funkcionavimo, aukšto aprūpinimo darbu bei socialinės apsaugos lygio, gyvenimo lygio kilimo bei gyvenimo kokybės gerėjimo ir valstybių narių ekonominės ir socialinės sanglaudos bei solidarumo. EB sutarties 3 straipsnyje išdėstyti specifiniai tikslai. Jie sutampa su esminėmis Bendrijos veiklos sritimis:

- muitų ir kiekybinių apribojimų, egzistuojančių tarp valstybių narių, bei visų kitų lygiavertį poveikį turinčių priemonių panaikinimas;
- bendros prekybos politikos nustatymas;
- laisvo prekių, asmenų, paslaugų ir kapitalo judėjimo kliūčių panaikinimas;
- priemonių, susijusių su asmenų atvykimu ir judėjimu vidaus rinkoje, naudojimas;
- bendros žemės ūkio, žuvininkystės ir transporto politikos įtvirtinimas;
- sąžiningos konkurencijos taisyklių įtvirtinimas;
- teisės, reikalingos tam, kad būtų sukurta bendroji rinka, derinimas;
- socialinė politika, įskaitant Socialinio fondo sukūrimą;
- Europos pramonės konkurencingumo didinimas;
- mokslinių tyrimų ir technologijų plėtros skatinimas;
- transeuropinių tinklų sukūrimas;
- indėlis siekiant aukšto sveikatos apsaugos lygio;
- indėlis į švietimą, profesinį mokymą ir kultūrą;
- vartotojų apsaugos gerinimas;
- Bendrijos veiksmai energetikos, civilinės saugos ir turizmo srityse;
- bendradarbiavimas skatinant plėtros politiką;
- užjūrio šalių ir teritorijų ekonominis ir socialinis integravimas.

Europos Bendrijos užduotys ir tikslai plėtėsi. Pavyzdžiui, EB sutarties 2 straipsnis buvo iš dalies pakeistas ir Bendrijai buvo iškelta naujų uždavinių, tarp jų – siekti aukšto lygio užimtumo ir socialinės apsaugos, moterų ir vyrų lygybės, aukšto lygio aplinkos apsaugos ir jos kokybės gerinimo bei ekonominės ir socialinės sanglaudos.

Lisabonos sutartis, iš dalies keičianti Europos Sąjungos sutartį ir Europos Bendrijos steigimo sutartį, pasirašyta 2007 m. gruodžio 13 d. ir įsigaliojusi 2009 m. gruodžio 1 d., ženklina naują glaudesnės Europos tautų sąjungos kūrimo etapą. Susitariančios šalys įsteigia Europos Sąjungą, kuriai valstybės narės suteikia kompetenciją siekti jų bendrų tikslų. Sąjunga grindžiama Europos Sąjungos sutartimi ir Sutartimi dėl Europos Sąjungos

veikimo (toliau – Sutartys). Abi šios sutartys turi tą pačią teisinę galią ir Europos Sąjunga tampa teisinių santykių subjektu, ji galės būti tarptautinės konvencijos ar tarptautinės organizacijos dalyve. Turėdama juridinio asmens statusą, ji įgyja teisę sudaryti tarptautinius susitarimus (tai iki šiol darė Europos Bendrija), įstoti į tarptautines organizacijas. Ji pakeičia Europos Bendriją ir perima jos teises bei pareigas.

Europos Sąjungos sutarties 3 straipsnyje išvardyti Sąjungos tikslai. Iš jų paminėtini ekonominiai tikslai, siejami su tautų gerove, socialine pažanga, aplinkos apsauga ir jos kokybės gerinimu. Sąjunga sukuria vidaus rinką¹. Ji siekia Europos, kurios raida būtų tvari, pagrįsta subalansuotos ekonomikos augimu ir tvirtomis kainomis, konkurencinga socialine rinkos ekonomika, visišku užimtumu ir socialine pažanga bei aukšto lygio aplinkos apsauga. Ji skatina mokslo ir technikos pažangą. Ji kovoja su socialine atskirtimi ir diskriminacija, skatina socialinį teisingumą ir apsaugą, moterų ir vyrų lygybę, kartų solidarumą ir vaiko teisių apsaugą.

Ji skatina ekonominę, socialinę ir teritorinę sanglaudą bei valstybių narių solidarumą. Ji gerbia turtingą savo kultūros ir kalbų įvairovę bei užtikrina, kad Europos kultūros paveldas būtų saugomas ir turtinamas.

Sąjunga steigia Ekonominę ir pinigų sąjungą, kurios valiuta – euras.

Europos Sąjungos sutarties 21 straipsnyje Bendrosios nuostatos dėl Sąjungos išorės veiksmų įtvirtintos nuostatos, apimančios visas tarptautinių santykių sritis².

Sąjunga nustato ir įgyvendina bendrą politiką ir veiksmus bei siekia bendradarbiauti visose tarptautinių santykių srityse, kad:

- a) apgintų savo vertybes, pagrindinius interesus, saugumą, nepriklausomybę ir vientisumą;
- b) įtvirtintų ir remtų demokratiją, teisinę valstybę, žmogaus teises ir tarptautinės teisės principus;
- c) išsaugotų taiką, užkirstų kelią konfliktams ir stiprintų tarptautinę saugumą pagal Jungtinių Tautų Chartijos tikslus ir principus, taip pat pagal Helsinkio baigiamojo akto principus ir Paryžiaus Chartijos tikslus, įskaitant susijusiuosius su išorės sienomis;
- d) skatintų besivystančių šalių tvarią ekonominę, socialinę ir aplinkos apsaugos raidą, pirmiausia siekdama panaikinti skurdą;

¹ Lisabonos sutartimi Bendroji rinka pervardinta vidaus rinka.

² Europos Sąjungos sutartis // OJ, 2010, C 83/28.

e) skatintų visų šalių integraciją į pasaulio ekonomiką, įskaitant laipsnišką tarptautinės prekybos apribojimų panaikinimą;

f) prisidėtų prie tarptautinių priemonių aplinkos kokybei išsaugoti ir gerinti bei pasaulio gamtos ištekliams tausojamai valdyti, siekiant užtikrinti tvarų vystymąsi, kūrimo;

g) padėtų tautoms, šalims ir regionams, susidūrusiems su gaivalinėmis nelaimėmis arba žmogaus sukeltomis katastrofomis;

h) remtų tarptautinę sistemą, grindžiamą tvirtesniu daugiašaliu bendradarbiavimu ir tinkamu pasauliniu valdymu.

Nustatydama ir įgyvendindama savo politikos kryptis ir veiksmus, Sąjunga atsižvelgia į reikalavimus, susijusius su didelio užimtumo skatinimu, tinkamos socialinės apsaugos užtikrinimu, kova su socialine atskirtimi, aukšto lygio švietimu, mokymu ir žmonių sveikatos apsauga, **siekia skatinti tvarią plėtrą atsižvelgdama į aplinkos apsaugos reikalavimus, bendra prekybos politika prisidėti prie laipsniško tarptautinės prekybos apribojimų panaikinimo, užtikrinti subalansuotą prekybą ir sąžiningą konkurenciją.**

1.2. ES institucijų ir valstybių narių kompetencijų rūšys ES veiklos srityse

ES veiklą bei politiką reguliuoja Europos bendrijų steigimo sutartys – Europos ekonominės bendrijos (Romos) sutartis, Euroatomo sutartis ir tokie svarbūs dokumentai kaip Europos Sąjungos (Mastrichto) sutartis, Nicos sutartis, Lisabonos sutartis, kurie keitė arba papildė steigiamąsias sutartis, sukūrė teisinę santvarką. Tai konstitucinio rango aktai, ES teisinės santvarkos ir tolesnio teisės plėtojimo pagrindas. Juose numatyti ES tikslai, tam tikros veiklos programos. Sutartys nusako tik vykdytinų politikų metmenis, o jos įgyvendinamos priimant antrinius teisės aktus – reglamentus, direktyvas, sprendimus.

ES yra suverenų valstybių organizacija. Dalį sprendimų pagal valstybių narių deleguotas funkcijas priima ES institucijos, dalį – valstybės narės.

Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo 2 straipsnis skelbia, kad Sąjunga užtikrina savo politikos kryptį ir veiksmų darną, atsižvelgdama į visus savo tikslus ir vadovaudamasi kompetencijos suteikimo principu.

Sutartyje dėl Europos Sąjungos veikimo išskiriamos trys ES ir valstybių narių kompetencijų rūšys:

1. Išimtinė kompetencija – tai išimtinai ES suteikta kompetencija tam tikrose srityse priimti privalomus teisės aktus, o valstybės narės pačios tai daryti gali tik Sąjungai įgaliojus arba jei to reikia Sąjungos aktams įgyvendinti.

ES turi išimtinę kompetenciją šiose srityse:

- a) muitų sąjungos;
- b) vidaus rinkai funkcionuoti būtinų konkurencijos taisyklių nustatymo;
- c) pinigų politikos (valstybėms narėms, įsivedusioms eurą);
- d) jūros biologinių išteklių apsaugos pagal bendrą žuvininkystės politiką (sudarant tam tikrus tarptautinius susitarimus, pvz., prekybos politikos srityje);
- e) bendros prekybos politikos.

Sąjunga taip pat naudojasi išimtinė kompetencija sudarydama tarptautinius susitarimus, jeigu juos sudaryti numatyta Sąjungos įstatymo galią turinčiame akte arba jeigu būtina, kad Sąjunga galėtų naudotis savo vidaus kompetencija, arba jeigu jų sudarymas gali turėti įtakos bendroms taisyklėms ar pakeisti jų taikymo sritį³.

Jeigu sutartys konkrečioje srityje suteikia Sąjungai kompetenciją, kuria ji dalijasi su valstybėmis narėmis, Sąjunga ir valstybės narės gali toje srityje priimti teisiškai privalomus aktus. Valstybės narės naudojasi savo kompetencija tiek, kiek Sąjunga nepasinaudojo savo kompetencija ir kiek ji nusprendė nesinaudoti savo kompetencija.

2. Bendroji (pasidalijamoji) kompetencija – valstybės narės taiko savo kompetenciją tiek, kiek tam tikros srities nereglamentuoja ES teisės aktai.

Pasidalijamajai Sąjungos ir valstybių narių kompetencijai priskiriamos šios pagrindinės sritys⁴:

- a) vidaus rinka;
- b) šioje Sutartyje apibrėžti socialinės politikos aspektai;
- c) ekonominė, socialinė ir teritorinė sanglauda;
- d) žemės ūkis ir žuvininkystė, išskyrus biologinių jūrų išteklių apsaugą;
- e) aplinkosauga;
- f) vartotojų apsauga;
- g) transportas;
- h) transeuropiniai tinklai;
- i) energetika;

³ Sutartis dėl Europos Sąjungos veikimo (suvestinė redakcija), 3 str. 1 d. // OJ, 2008, C 115/47.

⁴ Sutartis dėl Europos Sąjungos veikimo (suvestinė redakcija), 4 str. 1 ir 6 dalys // OJ, 2008, C 115/47.

- j) laisvės, saugumo ir teisingumo erdvė;
- k) šioje Sutartyje apibrėžti bendrų visuomenės sveikatos saugos problemų aspektai.

Mokslinių tyrimų, technologijų plėtros ir kosmoso srityse Sąjungos kompetencija yra imtis veiksmų, ypač programoms apibrėžti ir įgyvendinti, tačiau ši kompetencija negali trukdyti valstybėms narėms naudotis savo kompetencija.

3. Papildančioji kompetencija – tai sritys, kurios priklauso išimtinai valstybių narių kompetencijai, o ES gali tik paremti, papildyti ar koordinuoti valstybių narių veiksmus. Papildančiajai kompetencijai priskiriamos šios pagrindinės sritys:

- a) pramonė;
- b) žmogaus sveikatos apsauga ir jos tobulinimas;
- c) švietimas, profesinis mokymas, jaunimas ir sportas;
- d) kultūra;
- e) civilinė apsauga;
- f) turizmas;
- g) administracinis bendradarbiavimas.

Europos Sąjungos sutarties 2 straipsnis reglamentuoja Sąjungos ir valstybių narių kompetencijų taikymo bendrąsias nuostatas.

Europos Sąjungos nustatytiems tikslams įgyvendinti įsteigtos institucijos, kurios veikia pagal steigimo sutartyse nustatytus įgaliojimus.

Formuojant ES bendrosios prekybos politikos (ES BPP) ir ją įgyvendinant svarbiausios institucijos yra: Taryba, Komisija ir Parlamentas.

Taryba yra svarbiausia ES sprendimų priėmimo institucija, sudaryta iš kiekvienos ES valstybės narės vyriausybės įgaliojimus turinčių ministrų (todėl dažnai ji vadinama Ministrų Taryba). Tarybos sudėtis keičiasi priklausomai nuo svarstomo dalyko. Kiekvienai valstybei atstovauja atitinkamos srities, pavyzdžiui, ekonomikos ir finansų, aplinkos apsaugos, žemės ūkio, transporto ir kt., ministras – tai priklauso nuo darbotvarkės klausimo. Taigi bet kurios srities ES valstybių narių ministrų posėdis yra ta pati institucija – atitinka Tarybos statusą.

Taryba yra ES valstybių vyriausybių atstovybė. Sprendžiant visai ES svarbias problemas, Taryba atstovauja savo šalies interesams. Tarybos darbe dalyvaujantis ministras yra atsakingas savo valstybės parlamentui ir piliečiams, kuriems tas parlamentas atstovauja. Tai užtikrina demokratinį Tarybos sprendimų teisėtumą.

Taryba kartu su Europos Parlamentu vykdo teisėkūros ir biudžetines funkcijas. Ji vykdo politikos kūrimo ir koordinavimo funkcijas, laikydama si Sutartyse nustatytą sąlygų.

Taryba kartu su Parlamentu daugelyje politikos sričių turi įgaliojimus priimti ES valstybėse privalomus teisės aktus – reglamentus ir direktyvas, koordinuoti bendras valstybių narių ekonomikos politikos kryptis, sudaryti ES tarptautinius susitarimus su kitomis valstybėmis arba tarptautinėmis organizacijomis.

Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo 288 str. antra pastraipa nustato: *reglamentas yra taikomas visuotinai. Jis privalomas visas ir tiesiogiai taikomas visose valstybėse narėse*. Reglamentai apibūdinami kaip **visuotinai taikomi**, privalomi visa apimtimi ir tiesiogiai taikomi visose valstybėse. Tai reiškia, kad jie taikomi valstybėms narėms, fiziniams ir juridiniams asmenims, kurie pagal Bendrijos teisę yra teisės subjektai. Nei valstybių narių valdžios institucijos, nei privatūs asmenys negali nesilaikyti kokios nors reglamentų normos, nes jie yra **privalomi visa apimtimi**. Pavyzdžiui, valstybės narės negali vienašališkai suteikti išimčių reglamento narėse. Tai reiškia, kad jie taikomi valstybėms narėms, fiziniams ir juridiniams asmenims, kurie pagal Bendrijos teisę yra teisės subjektai. Pvz., valstybės narės negali vienašališkai suteikti išimčių reglamento nustatytiems importo mokesčiams. Reglamentai yra **taikomi tiesiogiai**, vadinasi, jiems nereikalinga jokia nacionalinė priemonė, inkorporuojanti juos į valstybės narės teisinę sistemą. Teisingumo teismas yra aiškiai nusprendęs, kad kiekviena nacionalinė priemonė, bandanti inkorporuoti reglamentą į tokį teisės aktą priėmusios valstybės teisinę sistemą, yra neteisėta, nes ji menkina teisinį reglamentų pobūdį. Ji gali priimti reglamento reikalaujamas įgyvendinimo priemones, ir tai yra viskas, kas valstybei narei leidžiama.

Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo 288 str. trečia pastraipa apibūdina direktyvą: *Direktyva yra privaloma kiekvienai valstybei narei, kuriai ji skirta, rezultato, kurį reikia pasiekti, atžvilgiu, bet nacionalinės valdžios institucijos pasirenka jos įgyvendinimo formą ir būdus*.

Direktyvos priskirtos prie ES teisės aktų siekiant padidinti Bendrijos ir valstybių narių valdžios bendradarbiavimo priimant sprendimus reikšmę. Nors direktyvos leidžia nacionalinei valdžiai dalyvauti priimant Bendrijos teisės aktus, vis dėlto veiksmų laisvei taikomi trys apribojimai: pirma, atitinkamos vidaus priemonės turi teisingai atspindėti direktyvos turinį, antra, nacionalinė valdžia turi paisyti direktyvoje nustatyto jos įgy-

vendinimo termino, trečia, ji privalo pasirinkti tinkamiausias inkorporavimo formas ir metodus.

Nacionalinės valdžios veiksmų laisvė priklauso nuo konkrečios direktyvos tikslumo. Kai kurios direktyvos būna tokios nuodugnios, kad sudaro gana išsamų normų rinkinį, kurio turinį nacionalinė valdžia paprastai perrašo.

Kasmet Taryba sudaro (t. y. oficialiai pasirašo) daugelį ES susitarimų su ES nepriklausančiomis valstybėmis, taip pat ir su tarptautinėmis organizacijomis. Šie susitarimai gali apimti labai plačias sritis – prekybą, ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros, taip pat ir konkrečias sritis – tekstilę, žuvininkystę, transportą, mokslą ir technologijas ir kt.

Kiekviena valstybė narė turi Briuselyje nuolatinę Misiją, joje dirbančius diplomatus ir nacionalinių ministerijų atstovus. Jie sudaro nuolatinųjų atstovų Korepero komitetą. Koreperas yra atsakingas už pasiruošimą ministrų susitikimui, rengia sprendimus prieš perduodamas juos galutinai tvirtinti Tarybai.

Tarybai rotacijos principu po pusę metų pirmininkauja vis kita valstybė narė. Lietuva Tarybai pirmininkaus 2013 m. antrąjį pusmetį. Pirmininkaujanti valstybė perima atsakomybę už Tarybos darbotvarkę ir pirmininkauja Tarybos posėdžiams, skatindama teisės aktų leidybą bei politinius sprendimus ir tarpininkaudama, kad būtų pasiekti kompromisiniai valstybių narių susitarimai.

Atsižvelgdama į svarstomos politikos sritį, Taryba priima sprendimus trejopai: vieningai, kvalifikuota ir paprasta dauguma. Kai kuriose svarbiuose srityse, pavyzdžiui, mokesčių, prekybos susitarimų su trečiosiomis šalimis, struktūrinių fondų administravimo, Tarybos sprendimai turi būti priimami vieningai, t. y. šiose srityse kiekviena valstybė turi veto teisę. Daugeliu svarstomų klausimų Taryba priima sprendimus kvalifikuota dauguma. Jei gu balsuoja kvalifikuota dauguma, kiekviena valstybė turi nustatytą balsų skaičių (Vokietija, Italija, Prancūzija, Didžioji Britanija turi po 29 balsus; Ispanija ir Lenkija – 27; Rumunija – 14; Nyderlandai – 13; Belgija, Čekija, Graikija, Portugalija, ir Vengrija – 12; Austrija, Bulgarija, Švedija – po 10; Airija, Danija, Lietuva, Slovėnija ir Suomija – po 7; Kipras, Estija, Latvija, Liuksemburgas ir Slovėnija – po 4; Malta – 3 balsus. Bendrasis balsų skaičius – 345; kvalifikuotą daugumą sudaro 255 balsai, t. y. 73,9 proc. nuo visų balsų. Be to, valstybė narė gali reikalauti patvirtinimo, kad sprendimui pritarusieji atstovauja ne mažiau kaip 62 proc. visų Sąjungos gyventojų. Jei paaiškėja, kad taip nėra, sprendimas nepriimamas.

Europos Komisija (toliau – Komisija). Komisija yra ES vykdomoji institucija, institucinės sistemos „varomoji jėga“, ji išreiškia ir gina visos ES interesus ir nepriklauso nuo nacionalinių vyriausybių.

Komisijai priskiriamos keturios pagrindinės funkcijos:

- inicijuoja teisės aktų projektų rengimą ir juos teikia Parlamentui ir Tarybai;
- administruoja ir įgyvendina ES politikas bei biudžetą;
- kontroliuoja ir prižiūri, kaip įgyvendinama ES teisė (kartu su Teisingumo Teismu);
- atstovauja ES tarptautiniuose reikaluose, reiškia ES nuomonę derėdamasi dėl ES susitarimų su kitomis valstybėmis, sudarydama tarptautines sutartis, kurios dažniausiai reglamentuoja prekybos ir bendradarbiavimo sritis.

Pagrindinis Komisijos uždavinys – užtikrinti, kad būtų pasiekti nustatyti ES tikslai vadovaujantis ES integracijos principu. Vienas esminių šio principo dalių yra užtikrinti laisvą prekių, paslaugų, kapitalo ir asmenų judėjimą visoje ES teritorijoje. Komisija taip pat turi užtikrinti lygiateisišką ir sąžiningą integracijos laimėjimų paskirstymą visoms valstybėms narėms ir regionams, verslo atstovams ir vartotojams ar įvairių gyventojų sluoksniams.

Komisijos teikiami pasiūlymai dėl teisės aktų rengimo apima ES sutarties reglamentuojamas sritis ir vykdomas politikas (prekybos santykių ir bendradarbiavimo plėtros, transporto, žemės ūkio, aplinkos apsaugos, energetikos, regionų plėtros). Parengti teisės aktų projektai, taikant įprastą ar specialią teisėkūros procedūras, yra priimami Europos Parlamento ir ES Tarybos.

ES Taryba suteikia įgaliojimą Komisijai, kuri gali rengti ir tvirtinti teisės aktus, dalyvauti rengiant tarptautines prekybos sutartis, atstovauti Europos Sąjungai Pasaulio prekybos organizacijoje ir kt.

Komisija yra ES vykdomosios valdžios institucija visose ES veiklos srityse. Komisija atsakinga už Parlamento ir Tarybos patvirtinto biudžeto ir programų vykdymą, prižiūri struktūrinių fondų panaudojimą, kurių pagrindinė paskirtis – mažinti ekonomiškai pažengusių ir skurdžių Sąjungos regionų skirtumus. Po Maastrichto ir Amsterdamo sutarčių Komisijos galios išsiplėtė tokiose srityse kaip aplinkos apsauga, švietimas, vartotojų reikalai, transeuropiniai tinklai, moksliniai tyrimai, ekonominė ir pinigų sąjunga.

ES sutarčių vykdymo priežiūros srityje Komisija prižiūri, kaip ES sutarčių laikomasi visose valstybėse narėse ir ar veiksmingai įgyvendinami jos principai bei straipsniai.

Komisija gali imtis teisinių priemonių prieš ES teisę pažeidžiančias valstybes nares arba verslo atstovus (pvz., jei valstybė narė netaiko direktyvos), kad padėtis būtų ištaisyta. Tam yra taikoma vadinamoji pažeidimų procedūra. Komisija, atlikusi tyrimą, valstybės narės vyriausybei siunčia oficialų raštą, kuriame išdėsto argumentuotą nuomonę, kodėl ši valstybė pažeidė ES teisę, ir nustato laikotarpį, per kurį ji turi atsiųsti Komisijai išsamų atsakymą. Jei ši procedūra nepadeda ištaisyti padėties, Komisija šį klausimą perduoda svarstyti Teisingumo Teismui. Turėdamas įgaliojimus taikyti sankcijas, Teismas užtikrina, kad būtų laikomasi Europos teisės ir konkrečių jos nuostatų taikymo. Teismo sprendimai valstybėms narėms ir ES institucijoms yra privalomi.

Komisija, matydama, pavyzdžiui, pažeidimus konkurencijos srityje, turi teisę vetuoti nacionalinių vyriausybų skiriamas subsidijas pramonės atstovams, gali skirti pinigines baudas viešojo ar privataus sektoriaus atstovams.

Komisija, Tarybai suteikus įgaliojimus, atstovauja ES tarptautinėse organizacijose, dalyvauja Pasaulio prekybos organizacijos derybų raunduose, derasi dėl tarptautinių sutarčių sudarymo.

Terminas „Komisija“ vartojamas dviem reikšmėmis. Pirmą, Komisija – tai fiziniai asmenys (po vieną) iš kiekvienos valstybės narės, paskirti vadovauti ir priimti sprendimus. Antra, Komisija reiškia instituciją ir jos darbuotojus. Komisiją sudaro 27 nariai – po vieną iš kiekvienos valstybės narės. Komisiją sudaro 25 departamentai, vadinami generaliniais direktoratais, ir 10 tarnybų, suskirstytų pagal veiklos sritis. Direktoratams vadovauja valstybių narių deleguojami asmenys. Jie vadinami komisarais ir yra atsakingi Komisijos pirmininkui.-

Europos Parlamentas. 750 vietų Parlamentą renka 27 valstybių narių piliečiai, kad jis atstovautų jų interesams. Diskusijose su kitomis ES institucijomis Parlamentas išreiškia Sąjungos piliečių demokratinę valią ir atstovauja jų interesams.

Parlamentas vykdo tris pagrindines funkcijas:

1. įstatymų leidžiamąją, kartu su Taryba priima daugelio politikos sričių Sąjungos teisės aktus. Tai, kad EP tiesiogiai renka piliečiai, padeda užtikrinti ES teisės demokratinį teisėtumą;
2. Komisijos ir visų kitų ES institucijų demokratinę kontrolę;
3. biudžeto tvirtinimo.

Parlamentas iki Lisabonos sutarties įsigaliojimo, kitaip nei nacionaliniai parlamentai, turėjo ribotas įstatymų leidybos galias. Jis neturėjo įsta-

tymų iniciatyvos teisės, tačiau dalyvavo įstatymų leidybos procese ir kontroliavo kitų ES institucijų veiklą, taip užtikrindamas Europos integracijos proceso demokratiškumą. Priimant įvairių sričių ES teisės aktus dažniausiai taikoma bendro sprendimo procedūra. Tai reiškia, kad EP turi galią surengti trečiąjį svarstymą ir su Komisijos bei Tarybos specialistais apsvarstyti klausimą tam tikslui įsteigtame taikinimo komitete.

Parlamentas, nagrinėdamas metinę Komisijos darbo programą, svarstydamas, kokius naujus teisės aktus reikėtų priimti, prašydamas Komisijos pateikti siūlymus, skatina rengti naujus teisės aktus. Įsigaliojus Lisabonos sutarčiai sustiprėjo EP vaidmuo ne tik priimant ES teisės aktus, bet ir juos rengiant.

Lietuvai 2004 m. įstojus į ES teisė formuoti ir įgyvendinti ES BPP buvo perduota ES institucijoms. Kiekviena su užsienio prekyba susijusi problema sprendžiama centralizuotai, įvertinus ES valstybių narių poziciją. ES užsienio prekyba yra sudėtingas procesas, kuriame priimant teisės aktus tiesiogiai dalyvauja ES institucijos – Taryba, Parlamentas, Komisija, taip pat ES valstybių narių vyriausybės, atsakingos savo šalių parlamentams, visuomenės specialioms interesams atstovaujančios grupės – verslo, vartotojų, aplinkos apsaugos asociacijos, bendrijos ir kt., Europos Teisingumo Teismas. Šių institucijų vaidmuo, formuojant ir įgyvendinant ES sutartimi nustatytas BPP, joms suteikta galia taikyti teisės akto priėmimo procedūras ir balsavimo būdus.

Išsamiau ES institucijų sprendimų ir teisės aktų priėmimo procedūras, kuriant ir įgyvendinant ES bendrą prekybos politiką, nagrinėjamos 1.4–1.5 poskyriuose.

1.3. ES ekonominės integracijos etapai

Jau pačioje pradžioje EB, o šiuo metu ES yra atsakinga už visų savo valstybių narių bendrą tarptautinės prekybos politiką, tiesiogiai susijusią su muitų sąjungos ir bendrosios (vidaus) rinkos sukūrimu. Būdama viena iš ekonominės integracijos etapų, bendroji rinka užtikrina laisvą prekių, asmenų, paslaugų ir kapitalo judėjimą tarp ES valstybių narių.

Vienas iš svarbiausių Europos Sąjungos tikslų – sukurti bendrąją (vidaus) rinką ir pinigų bei ekonominę sąjungą. Ekonominėje teorijoje bendroji (vidaus) rinka laikoma viena iš ekonominės integracijos pakopų, kai

laipsniškai šalinamos muitų sąjungos valstybių narių tarpusavio ekonominės veiklos kliūtys. Ekonomistai sukūrė nemažai pavadinimų skirtingiems integracijos į rinką intensyvumo lygiams apibūdinti. Kiekviena iš šių integracijos formų gali būti pristatyta neatsižvelgiant į kitas: jos nėra proceso, kuris galiausiai baigiasi sąjunga, etapai. Dauguma praktinių ekonominės integracijos bandymų pasaulyje prasideda nuo laisvosios prekybos erdvės, vėliau sukuriama muitų sąjunga, o paskui siekiama sukurti bendrą (vidaus) rinką, bendrą valiutą ir ekonominę bei socialinę sąjungą (žr. 1 lentelę).

1 lentelė. Ekonominės integracijos pakopos

Požymiai Pakopa	Panaikintos tarpusavio prekybos kliūtys	Bendri išoriniai muitų tarifai	Laisvas gamybos veiksnių judėjimas	Bendra valiuta, suderinta ekonominė politika	Bendra ekonominė ir socialinė politika Bendri mokesčiai ir socialinė apsauga
Laisvos prekybos erdvė	+				
Muitų sąjunga	+	+			
Bendra rinka	+	+	+		
Ekonominė ir pinigų sąjunga	+	+	+	+	
Ekonominė ir socialinė sąjunga	+	+	+	+	+

Laisvos prekybos erdvė valstybės kuria norėdamos kartu plėtoti tarpusavio prekybą ir ekonomiką, o ne integruoti ją į bendrą rinką. Susitariančių šalių laisvos prekybos erdvėje:

- iš dalies arba visiškai panaikinti iš susitarančių šalių, sudarančių laisvos prekybos erdvę, importuojamų prekių, kurios pagal nustatytas kilmės taisykles yra įgijusios susitariančių šalių kilmės statusą, muitų tarifai ir apribojimai;
- kiekviena laisvos prekybos erdvės šalis vykdo savarankišką užsienio prekybos politiką su trečiosiomis šalimis ir taiko prekyboje su jomis nustatytus muitų tarifus;
- prekes pervežant per susitariančių šalių muitų sienas atliekami muitinės formalumai, taikomos muitinės procedūros ir atliekama muitinės priežiūra.

Laisvos prekybos erdvės pavyzdžiai yra ES ir jos sudarytos laisvos prekybos sutartys su ELPA šalimis (Norvegija, Šveicarija, Islandija ir Lich-

tenšteinu), su Vakarų Balkanų šalimis, Viduržemio jūros baseino Šiaurės Afrikos valstybėmis, su Meksika, PAR ir kitomis šalimis. Kitas laisvos prekybos erdvės pavyzdys yra Šiaurės Amerikos valstybių laisvosios prekybos asociacija (NAFTA), apimanti JAV, Kanados ir Meksikos prekybą.

Laisvos prekybos sutarties šalims nustatyti sumažinti arba nuliniai maito tarifai taikomi susitariančių šalių kilmės prekėms. Taip siekiama išvengti situacijų, kai būtų importuojamos prekės iš trečiosios šalies X į laisvos prekybos erdvės šalį A, kuri taiko didesnius maitus trečiųjų šalių prekėms, per kitą laisvosios prekybos sutarties šalį B, kuri yra nustačiusi mažesnius importo maitus trečiosioms šalims negu šalis A. Importuojant prekes iš šalies A į B, arba iš šalies B į A, kad būtų galima taikyti nustatytus sumažintus arba nulinius maito tarifus, turi būti pateiktas A arba atitinkamai B šalies prekių kilmės statusą turintis dokumentas. Prekių kilmės įsigijimo taisyklės nustatomos laisvos prekybos susitarimuose, kilmės protokoluose.

Muitų sąjunga reiškia tolesnę ekonomikos integracijos pakopą. Pagrindinės jos nuostatos yra:

- netaikomi jokie prekių judėjimo iš vienos maitų sąjungos šalies į kitą apribojimai, tarpusavyje prekiaujančioms valstybėms narėms draudžiami importo ir eksporto maitai ar lygiaverčio poveikio privalomieji mokėjimai;
- netaikomos maitinės procedūros prekėms, laisvai judančioms tarp valstybių maitų sąjungos viduje, nenustatomos prekių kilmę įrodančios taisyklės;
- prekyboje su trečiosiomis šalimis visos maitų sąjungą sudarančios valstybės narės vykdo bendrą užsienio prekybos politiką, jos taiko bendrą išorinį maitų tarifą, kvotas, maitinės procedūras ir kitas prekybos reguliavimo priemones trečiosioms šalims.

Siekdamos vienodai taikyti išorinį maitų tarifą ir panaikinti fizines kliūtis prekėms laisvai judėti tarp maitų sąjungą sudarančių šalių, valstybės narės suvienodina maitines procedūras, prekybai su trečiosiomis šalimis taikomas jų formas. Šiuo tikslu ES Taryba 1992 m. spalio 12 d. priėmė reglamentą Nr. 2913/92, nustatantį Bendrijos maitinės kodeksą, kuriame numatytos bendros prekių įvežimo, išvežimo, tranzito, prekių kilmės ir maitinės vertės nustatymo, sandėlių funkcionavimo ir kitos teisinės nuostatos bei taisyklės. Šį Bendrijos maitinės kodeksą keičia 2008 m. balandžio 23 d. ES Parlamento ir Tarybos priimtas reglamentas Nr. 450, nustatantis Bendrijos maitinės kodeksą (Modernizuotas maitinės kodeksas), turintį įsigaliooti 2013 m.

Taigi muitų sąjunga – tai muitų teritorija, funkcionuojanti kaip dviejų arba daugiau valstybių muitų teritorijų darinys, turintis šiuos požymius:

- bendras muitų tarifas ir bendri muitinės įstatymai, reglamentuojantys bendrojo muitų tarifo (BMT) taikymą;
- muitai netaikomi muitų sąjungos šalims, tarpusavyje prekiaujančiomis savo prekėmis. Muitų sąjungos teritorijoje gali laisvai judėti iš kitų šalių į muitų sąjungos šalių importuotos prekės, apmokestinus jas muitais ir pritaikius kitas prekybos reguliavimo priemones (licencijas, kvotas ir kt.);
- bendra prekybos politika trečiųjų šalių atžvilgiu.

Muitų sąjunga – tai dviejų ar daugiau valstybių laisvosios prekybos erdvė, kurioje taikomas bendras išorinių muitų tarifas, prekės laisvai juda tarp muitų sąjungos šalių narių, kurioje laikomasi bendros prekybos su trečiosiomis šalimis politikos ir bendrų taisyklių.

Muitų sąjungos šalys narės vykdo ne tik bendrą užsienio prekybos politiką, taiko bendrą maito tarifą, muitinės procedūras, bet ir susitaria dėl pajamų, gautų iš muitų, paskirstymo. 75 proc. ES valstybių narių surinktos importo muitų sumos pervedama į ES biudžetą, kurio 12 proc. sudaro muitų mokesčiai. Europos Sąjungos valstybės narės muitų sąjungą įgyvendina nuo 1968 m., kai buvo įvestas bendras išorinis tarifas ir panaikintos tarpusavio prekybos kvotos.

Nors muitų sąjunga laikoma tarptautinės prekybos liberalizavimo priemone, tačiau pastaruoju metu mokslininkai nurodo ir neigiamus jos padarinius. Kokių padarinių muitų sąjunga turi jos narių prekybai? Tarptautinės prekybos užsienio mokslininkų, Violetos Pukelienės knygoje⁵ nagrinėjamas dvejopas poveikis. Tai prekybos kūrimo (angl. *trade creation*) poveikis, dar vadinamas prekybos skatinimu, ir prekybos iškraipymo poveikis (angl. *trade diversion*).

Sudarius muitų sąjungą, prekybos kūrimo poveikis atsiranda tada, kai, panaikinus muitus tarpusavyje prekiaujančioms muitų sąjungos šalims, didelių sąnaudų vienos šalies produkcija keičiama kitos muitų sąjungai priklausančios šalies mažų sąnaudų produkcija.

Muitų sąjungos įtaka prekybos kūrimui ir jos iškraipymui pateikta 2 lentelėje. Tarkime, yra viena prekė P ir trys šalys A, B ir C.

⁵ Pukelienė V. *Ekonominė integracija: teorija, ES politika ir procesai*. Vadovėlis. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2008, p. 344.

2 lentelė. Muitų sąjungos prekybos sąlygų kūrimas ir iškraipymas

	A šalis	B šalis	C šalis
Prekės kaina 20 Lt	20	18	16
Muitas 50 proc.	–	9	8
Prekės kaina A šalyje	20	27	24
A ir B šalių muitų sąjunga, maitas su C šalimi – 50 proc.	20	18	24

Jeigu trys nagrinėjamos šalys nėra sudariusios muitų sąjungos, nustatytas į šalį A importuojamos prekės P 50 proc. muitų tarifas. Prekyba tarp šalių nenaudinga, nes šalyje A nustačius 50 proc. importo muitą, šalies B prekės šalyje A kainuotų 27 Lt, o šalies C – 24 Lt, nors B ir C šalių prekės kainuoja mažiau nei A šalies prekės. Šalyje A bus naudojama, nors ir brangesnė, vietos gamintojų produkcija.

Šalims A ir B sudarius muitų sąjungą ir esant 50 proc. išoriniam muitų tarifui, šalis A pirks šalies B prekes, kurių kaina be maito yra mažesnė. Šalies A vietos gamintojų naudojami ištekliai prekėms P gaminti bus perorientuoti kitoms, pranašesnėms, prekėms gaminti.

Prekybos iškraipymo efektas pasireiškia trečiųjų šalių prekių, kurių kainos mažesnės už muitų sąjungą sudarančių šalių, diskriminacija, kai muitų sąjungoje perkama brangesnė produkcija iš muitų sąjungos šalies partnerės.

Prekyba tarp muitų sąjungos šalių ir C šalies nenaudinga, nes apmokestinta maitu C šalies prekė kainuoja brangiau nei B šalies. Dėl prekybos iškraipymo atsisakoma pigesnės C šalies prekės ir perkamos brangesnės B šalies prekės. Prekybos iškraipymas pasireiškia, kai perkamos brangiau kainuojančios muitų sąjungos šalių (A ir B), o ne trečiųjų šalių (šalies C) pigios prekės. Šiuo požiūriu C šalies prekės yra diskriminuojamos.

Muitų sąjungos sutartis prekybos neiškraipys, jei padėtis atitiks šias sąlygas:

- jeigu šalys nemažai prekiavo iki muitų sąjungos sudarymo;
- prekybos su trečiomis šalimis maitai yra nedideli, dėl to motyvai iškreipti prekybą neįtikinami;
- susitariančių šalių yra daug ir jos didelės, dėl to kiekvienos šalies prekyba su trečiosiomis šalimis sudaro nedidelę jos prekybos dalį;
- susitariančios šalys yra geografiškai artimos, dėl to sumažėja transporto ir kitos logistikos sąnaudos.

Bendroji (vidaus) rinka – tai tokia valstybių ekonominė integracija, kuriai būdingas laisvas prekių, paslaugų, kapitalo ir žmonių judėjimas. Kad bendroji rinka sėkmingai funkcionuotų, neužtenka pašalinti kliūtis minėtoms keturioms laisvėms, nes šiuolaikinių valstybių vyriausybės ne tik reguliuoja išteklių paskirstymą, bet ir vykdo makroekonominės stabilizacijos bei pajamų perskirstymo funkcijas. Todėl veiksmingiausia bendroji rinka yra tų valstybių, tarp kurių ne tik pašalintos kliūtys keturioms laisvėms, bet ir suderinama jų ekonominė politika.

Didelį vaidmenį kuriant bendrąją rinką suvaidino 1985 m. parengta Bendrosios rinkos programa, išdėstyta Baltojoje knygoje. Joje numatytos priemonės apėmė fizinių kliūčių kontroliuoti prekių ir asmenų judėjimą prie valstybių narių vidaus sienų panaikinimą ir visus kitus techninių kliūčių kategorijos apribojimus, t. y. kapitalo judėjimo vidaus rinkoje liberalizavimą, finansinių paslaugų teikimo kliūčių panaikinimą, transporto sektoriaus ir jo paslaugų teikimo liberalizavimą, kliūčių laisvai judėti darbo jėgai pašalinimą, viešųjų pirkimų taisyklių suderinimą ir kt. Svarbią reikšmę prekėms judėti tarp valstybių narių turėjo techninės aplinkos sukūrimas. Tai reiškė, kad suvienodinti daugelio sričių standartai, abipusiškai pripažintos ES valstybių narių skirtingos normos tapo būtina produktų laisvos cirkuliacijos bendrosios rinkos teritorijoje sąlyga.

Lisabonos sutartis, iš dalies keičianti Europos Sąjungos sutartį, iki tol vartotą sąvoką „bendroji rinka“ pakeitė sąvoka „vidaus rinka“. Iš tikrųjų vidaus rinkos įgyvendinimas buvo ir yra priklausomas nuo tolesnių politinių veiksmų dar daugiau aprėpiančiose srityse, kurios apima ir konkurenciją, ir socialinę politiką. Sutartyje dėl Europos Sąjungos veikimo yra išskirta ir antraštinė dalis „Vidaus rinka“. Pagrindinės jos nuostatos nustatytos 26 straipsnyje:

1. Sąjunga, siekdama sukurti vidaus rinką ar užtikrinti jos veikimą, imasi priemonių pagal atitinkamas Sutarties priemones;
2. Vidaus rinką sudaro sienų neturinti erdvė, kurioje pagal Sutarčių nuostatas užtikrinamas laisvas prekių, asmenų, paslaugų ir kapitalo judėjimas;
3. Taryba, remdamasi Komisijos pasiūlymu, nustato gaires ir sąlygas, reikalingas tolydžiai pažangai visuose atitinkamuose sektoriuose užtikrinti.

Rengdama pasiūlymus, kaip šiuos tikslus pasiekti, Komisija atsižvelgia į tai, kiek pastangų vidaus rinkai sukurti turės įdėti skirtingų ekonominės raidos lygį pasiekusios valstybės.

Su ES bendrąja prekybos politika kitos ekonominės integracijos pakopos – ekonominė ir pinigų sąjunga, ekonominė ir socialinė sąjunga – tiesiogiai mažiau susijusios, todėl šiame leidinyje jos nenagrinėjamos.

Išnagrinėję muitų sąjungos ir vidaus rinkos funkcionavimo sąlygas galime teigti, kad ES bendrosios prekybos formavimas ir jos įgyvendinimas buvo ir yra muitų sąjungos ir bendrosios rinkos sukūrimo sąlyga. Jeigu kiekviena ES valstybė narė savarankiškai būtų nustačiusi skirtingus prekybos su trečiosiomis šalimis muitų tarifus, tai siekiant išvengti prekybos iškraipymo pasienyje reikėtų vėl įrengti muitines, vykdyti muitų kontrolę, rinkti maito ir kitus mokesčius. Taip būtų užkirstas kelias prekėms laisvai judėti ir bendrajai rinkai funkcionuoti.

Antra vertus, be muitų sąjungos ir bendrosios rinkos būtų nebeįmanoma vykdyti ne tik ES bendrosios prekybos politikos, bet ir jos žemės ūkio politikos, koordinuoti ekonomikos ir pinigų politikos.

1.4. ES bendros prekybos politikos aprėptis

ES BPP yra viena iš pagrindinių ES prekybos santykių su trečiosiomis valstybėmis reguliavimo sričių, kurios tikslas – skatinti visų šalių integraciją į pasaulio ekonomiką laipsniškai šalinant tarptautinės prekybos apribojimus ir mažinant maitus bei kitas netarifines prekybos kliūtis. ES bendrosios prekybos politikos tikslas – sumažinti prekybos kliūtis pasaulyje, skatinti tarptautinę prekybą, siekiant užtikrinti ES ekonominius-prekybinius interesus. Pagrindinės ES bendrosios prekybos politikos nuostatos yra:

- bendra politika trečiųjų šalių atžvilgiu. Visos ES šalys narės taiko bendrą išorinį muitų tarifą, tuos pačius nustatytus apribojimus, rinkos apsaugos priemones;
- išskirtinė ES institucijų kompetencija kuriant ES bendrą prekybos politiką. Šalys narės neturi teisės priimti vienašališkus sprendimus BPP srityje, tačiau jos dalyvauja jos kūrimo procese.

Pagrindiniai ES bendros prekybos politikos prioritetai yra:

- laisvas, taisyklėmis pagrįstas ES prekybos su trečiomis šalimis režimas ir taikus ginčų sprendimas;
- eksporto sąlygų gerinimo prioritetas teikiamas daugiašalėms PPO deryboms, ją papildant preferenciniais susitarimais (laisvosios prekybos sutartimis) su trečiosiomis šalimis, dvišalėmis iniciatyvomis.

Europos Bendrijos sutarties 131 ir 133 str. (buvusios Europos ekonominės bendrijos sutarties 113 str.) nustatė pagrindines BPP nuostatas. Jos 131 straipsnio pirmoji pastraipa nustatė BPP tikslus ir principus: *Tarpusavyje įkurdamos muitų sąjungą, valstybės narės siekia bendram labui prisidėti prie darnaus pasaulio prekybos plėtojimo, nuoseklaus tarptautinės prekybos apribojimų panaikinimo ir muitų kliūčių mažinimo.* Sutarties 133 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad *bendroji prekybos politika grindžiama vienodais principais, ypač keičiant muitų tarifų normas, sudarant muitų tarifų ir prekybos susitarimus, siekiant suvienodinti liberalizavimo priemones, eksporto politikos bei prekybos apsaugos priemones, kurios, pavyzdžiui, taikytinos dempingo ar subsidijų atveju.* Catherine Barnard⁶ išskiria du pagrindinius principus, kuriais grindžiama BPP – vienodumo ir prekybos liberalizavimo.

Šie principai aiškiai atspindi ir du BPP aspektus. Pirma, BPP apima ES vidaus teisės normas (vadinamas autonomiškoms arba vienašalėmis priemonėmis), kurios susideda iš tarifinių ir netarifinių priemonių. EB vidaus teisės normos, susijusios su BPP tarifinėmis priemonėmis, apima bendrąjį muitų tarifą (BMT), su jo taikymu susijusias prekių muitinės vertės nustatymo taisykles, muitų suspendavimą ir atleidimą nuo muitų mokėjimo už importuotas prekes ir kt. Netarifinės BPP priemonės apima tokias prekybos apsaugos priemones kaip importo ir eksporto licencijavimas, importo ir eksporto procedūrų reglamentavimas, importuojamų ir eksportuojamų prekių kontrolė, užtikrinanti žmonių ir gyvūnų sveikatą ir saugą, aplinkos apsaugą, nesudarant papildomų kliūčių tarptautinei prekybai. Nors šios teisės normos nustatomos ir įgyvendinamos vienašališkai, tai darant atsižvelgiama į tarptautinius prekybos santykius reguliuojančias taisykles, pirmiausia Pasaulio prekybos organizacijos (PPO) nuostatas.

Antra, BPP apima ir dvišalius bei daugiašalius susitarimus su trečiosiomis šalimis. **ES bendrąją prekybos politiką galima apibūdinti kaip teisinių nuostatų ir taisyklių, reglamentuojančių ES prekybos su trečiosiomis šalimis režimą, visumą.** Ji apima ES vidaus teisės normas (vadinamas autonomiškoms priemonėmis) ir dvišalius bei daugiašalius susitarimus su trečiosiomis šalimis (vadinamas sutartinėmis arba konvencinėmis priemonėmis).

Europos ekonominės bendrijos kūrimo etape BPP aprėptis apsiriboję prekyba prekėmis, kuri priklausė išimtinai ES institucijų kompetencijai.

⁶ Barnard C. *Europos Sąjungos materialinė teisė: keturios laisvės*. Vilnius: Eugrimas, 2005, p. 261.

Bendro prekybos su trečiosiomis šalimis muitų tarifų sukūrimas ir muitų politikos centralizuotas administravimas buvo būtina tinkamo muitų sąjungos funkcionavimo ir vidaus rinkos kūrimo sąlyga. Siekdamas išvengti laisvo prekių judėjimo ar konkurencijos sąlygų iškraipymo, Europos Teisingumo Teismas (toliau – ETT) pateiktoje Nuomonėje 1/78 išaiškino, kad BPP yra daugiau nei prekybos apimties ir srautų reguliavimas, ji vis labiau apima ir prekybos politiką⁷. Teismas nusprendė, kad BPP reguliavimo priemonės turėtų apimti pagalbos eksportui sistemas ir kreditus, skirtus su eksporto operacijomis susijusioms vietinės gamybos išlaidoms finansuoti.

Dėl vienos iš „tradicinių“ BPP charakteristikų – išimtinės ES institucijų kompetencijos – ETT nuomonėje 1/75 konstatavo, kad ES valstybės narės neturi juridinės galios išleisti teisės aktus susijusius su ES BPP ar būti tarptautinių prekybos susitarimų subjektu. Šiomis nuostatomis vadovaujantis buvo plėtojama BPP, iš esmės apimanti tiktai prekybą prekėmis. EB Komisija atstovavo ES šalims narėms GATT (šiuo metu – Pasaulio prekybos organizacija – PPO) derybų raunduose, sudarė reikšmingus dvišalius susitarimus su trečiosiomis šalimis.

Tarptautinių prekybos santykių plėtra skatino plėsti ekonominės veiklos sritis ne tik mažinant prekių muitų tarifus, bet ir šalinant prekybos paslaugomis, kaip sparčiai stiprėjančio ekonomikos sektoriaus, kliūtis, – nustatyti tarptautines intelektinės nuosavybės teisių, susijusių su prekyba, apsaugos taisykles bei reglamentuoti su prekyba susijusias tiesiogines užsienio investicijas. PPO suteikė naują institucionalizuotą struktūrą šių sričių plėtotėms, priimdama Bendrąjį susitarimą dėl prekybos paslaugomis (GATS), Sutartį dėl intelektinės nuosavybės teisių aspektų, susijusių su prekyba (*Agreement on Trade Related Aspects of Intellectual Property Rights* – TRIPS), Sutartį dėl su prekyba susijusių investicinių priemonių (*The Agreement on Trade-Related Investment Measures* – TRIMS).

ES BPP turinys ir veikimo sritis keitėsi, kad prisiderintų prie naujų tarptautinės prekybos ir ekonominių santykių realijų. ETT Nuomonėje 1/94 pažymėjo, kad tarpvalstybinis paslaugų teikimas iš vienos šalies teritorijos į kitos šalies teritoriją patenka į Bendrijos sutarties 133 straipsnio taikymo sritį, įvertinus jo panašumą į prekių judėjimą. Tačiau kiti trys Bendrajame susitarime dėl prekybos paslaugomis numatyti paslaugų teikimo būdai: *varojimas užsienyje, komercinis įsisteigimas ir fizinių asmenų buvimas* nebuvo įtraukti į 133 straipsnio turinį, nes šiems paslaugų teiki-

⁷ Bernard C., supra note 6, p. 251.

mo būdams taikomi specialūs Sutarties skyriai. Dėl TRIPS ETT pareiškė nuomonę, kad jos nuostatos BPP neapėrija, nes pirminis jos tikslas – suderinti intelektinės nuosavybės teisių apsaugą, o ne reguliuoti prekybą. ETT atmetė Komisijos pretenzijas įgyti išimtinę galią šioje srityje. Tai reiškė ETT nenorą išplėsti tarptautinės prekybos supratimą prekybos paslaugomis ir intelektinės nuosavybės teisių, susijusių su prekyba, apsaugos nuostatomis.

BPP aprėptis buvo papildyta Amsterdamo sutarties (1997) nuostatomis. Amsterdamo sutartis papildė EEB sutarties 133 straipsnį, kuris suteikė Tarybai vienbalsiai priimtu sprendimu ir pasikonsultavus su Parlamentu išplėsti BPP aprėptį su prekyba susijusių paslaugų ir intelektinės nuosavybės teisių, susijusių su prekyba, apsaugos nuostatomis. Tačiau toks sprendimas nebuvo priimtas iki 2003 m., kai Nicos sutartis papildė EEB sutarties 133 straipsnį 5–7 dalių nuostatomis. Tiksliai interpretavus EEB sutarties 133 straipsnį 5–7 dalių nuostatomis, Nicos sutartis išplėtė BPP aprėptį prekybos paslaugomis ir su prekyba susijusių intelektinės nuosavybės teisių sritimis, sudarant sutartis su trečiosiomis šalimis.

Europos Bendrijos steigimo sutarties 133 straipsnio 5 dalis nustatė: „1–4 dalys taip pat taikomos deryboms ir susitarimų dėl prekybos paslaugomis ir intelektinės nuosavybės komercinių aspektų srityse sudarymui, jei minėtos straipsnio dalys tiems susitarimams nėra taikomos, ir nepažeidžiant 6 dalies.“ Sutarties 133 straipsnio 1 dalyje nustatyti BPP principai, jos turinys, o 2–4 dalys daugiau reglamentuoja procedūrinius klausimus. Pavyzdžiui, 133 straipsnio 2 dalis įpareigoja Komisiją teikti Tarybai pasiūlymus dėl BPP įgyvendinimo, 3 dalis nustato, kad kai reikia derėtis dėl susitarimų su viena ar keletu valstybių arba tarptautinių organizacijų, Komisija teikia rekomendacijas Tarybai ir ši įgalioja Komisiją pradėti reikalingas derybas. Šias derybas Komisija veda konsultuodamasi su specialiu, vadinamuoju 133 komitetu, Tarybos paskirtu, kad padėtų Komisijai atlikti šią užduotį, ir laikydamasi Tarybos pateiktų nurodymų. Specialiam komitetui Komisija reguliariai praneša apie derybų eigą. Naudodamasi šio straipsnio jai suteiktais įgaliojimais, Taryba priima sprendimus kvalifikuota balsų dauguma. Tačiau Taryba sprendžia vieningai, vesdama derybas ir sudarydama susitarimus dėl prekybos paslaugomis ir intelektinės nuosavybės komercinių aspektų srityse, jeigu tuose susitarimuose yra nuostatų, kurioms reikia vieningo balsavimo priimant vidaus taisykles. Šiuo atveju susitarimai, susiję su prekyba kultūros, garso ir vaizdo paslaugomis, švietimo paslaugomis,

socialinėmis ir žmogaus sveikatos paslaugomis, priklauso bendrai Bendrijos ir jos valstybių narių kompetencijai.

Europos Bendrijos steigimo sutarties 133 straipsnio 7 dalis Tarybai suteikia galią priimti sprendimus, sudarant tarptautinius susitarimus intelektinės nuosavybės srityje: *Taryba, remdamasi Komisijos pasiūlymu ir pasikonsultavusi su Europos Parlamentu, vieningu sprendimu šio straipsnio 1–4 dalis taip pat gali taikyti tarptautinėms deryboms ir susitarimams dėl intelektinės nuosavybės.*⁸

1.5. ES bendrosios prekybos politika įsigaliojus Lisabonos sutarčiai

Reikšmingą įtaką ES BPP turi 2009 m. gruodžio 8 d. įsigaliojusi Lisabonos sutartis. Sutartis dėl Europos Sąjungos veikimo BPP turinį išplėtė ir jis apima ne tik prekybą prekėmis, paslaugomis, intelektinės nuosavybės teisių komercinius aspektus, bet ir tiesiogines užsienio investicijas. Šios Sutarties 207 straipsnio 1 dalis nustato: *Bendra prekybos politika grindžiama vienodais principais, ypač keičiant muitų normas, sudarant susitarimus dėl muitų tarifų ir prekybos, susijusių su prekyba prekėmis ir paslaugomis bei intelektinės nuosavybės komerciniais aspektais, tiesioginėmis užsienio investicijomis, liberalizavimo priemonių suvienodinimu, eksporto politika ir prekybos apsaugos priemonėmis, pavyzdžiui, taikytinomis dempingo ar subsidijų atveju, Bendra prekybos politika vykdoma vadovaujantis Sąjungos išorės veiksmų principais ir tikslais.*⁹ Lisabonos sutartis išplėtė BPP aprėptį tiesioginių užsienio investicijų (toliau TUI) turiniu, suteikdama Europos Sąjungos institucijoms galią priimti išorinius veiksmus ir nustatyti bendrą teisinį pagrindą svarbioje užsienio investicijų reguliavimo ir jų srautų naudojimo palengvinimo srityje. Tačiau TUI įtraukimas į BPP nereiškia, kad ES gali imtis veiksmų visais su užsienio investicijų reguliavimu susijusiais klausimais. Iš Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo 206 straipsnio nuostatų išplaukia, kad BPP turinio išplėtimas apsiriboja tiesioginėmis užsienio investicijomis. Tačiau Sutartyje TUI terminas išsamiai nepaaiškintas. Bendrijos teisėje TUI turinys atskleistas Europos Bendrijos steigimo sutarties

⁸ Konsoliduota Europos Bendrijos steigimo sutartis, 133 str. 7 dalis // *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 2-2.

⁹ Sutartis dėl Europos Sąjungos veikimo 207 str. 1 dalis // OJ, 2008, C115.

57(2) straipsnyje: *Stengdamasi padaryti kuo laisvesnį kapitalo judėjimą tarp valstybių narių ir trečiųjų šalių ir nepažeisdama kitų šios Sutarties skyrių, Taryba, remdamasi Komisijos pasiūlymu, gali kvalifikuota balsų dauguma nustatyti priemones dėl kapitalo judėjimo į trečiąsias šalis ir iš jų, susijusias su tiesioginėmis investicijomis, apimančiomis ir investicijas į nekilnojamąjį turtą, su įsisteigimu, finansinių paslaugų teikimu ar vertybinių popierių įsileidimu į kapitalo rinkas. Balsų vieningumo reikalaujama pagal šią dalį nustatant priemones, kurios reikštų pažangą Bendrijos teisėje liberalizuojant kapitalo judėjimą į trečiąsias šalis ar iš jų.*¹⁰

TUI yra susijusios su naujų įmonių įsikūrimu arba egzistuojančių įmonių dalyvavimu veiklos kontrolės valdyme įsigyjant akcijų ar vertingų popierių. Užsienio investicijų reglamentavimas apima įvairius interesus, pavyzdžiui, užsienio investicijų įėjimo į užsienio šalies kapitalo rinkas, jų teisinį režimą ir užsienio investicijų apsaugą nuo nusavinimo ir kt. Sutarties dėl ES veikimo 63 straipsnis nustato, kad pagal šiame skyriuje išdėstytas nuostatas draudžiami visi kapitalo judėjimo ir visi mokėjimų tarp valstybių narių ir tarp valstybių narių bei trečiųjų šalių apribojimai. Be to, Sutarties dėl ES veikimo 64 straipsnio 1 dalis nustato, kad 63 straipsnio nuostatos nekliudo taikyti trečiosioms šalims 1993 m. gruodžio 31 d. pagal nacionalinę ar Sąjungos teisę galiojančių apribojimų, nustatytų kapitalo judėjimui į trečiąsias šalis ar iš jų, susijusiam su tiesioginėmis investicijomis, apimančiomis ir investicijas į nekilnojamąjį turtą, su įsisteigimu, finansinių paslaugų teikimu ar vertybinių popierių įsileidimu į kapitalo rinkas. Šio straipsnio 2 dalis reglamentuoja sprendimų priėmimo šioje srityje procedūras ES institucijose: *Stengdamiesi padaryti kuo laisvesnį kapitalo judėjimą tarp valstybių narių ir trečiųjų šalių ir nepažeisdama kitų Sutarčių skyrių, Europos Parlamentas ir Taryba, spręsdami pagal įprastą teisėkūros procedūrą, patvirtina priemones dėl kapitalo judėjimo į trečiąsias šalis ir iš jų, susijusias su tiesioginėmis investicijomis, apimančiomis ir investicijas į nekilnojamąjį turtą, su įsisteigimu, finansinių paslaugų teikimu ar vertybinių popierių įsileidimu į kapitalo rinkas*¹¹.

ES investicinės politikos pagrindinis tikslas – suteikti ES investuotojams ir jų investicijoms teisinį tikrumą, stabilumą, nuspėjamumą, nustatyti skaidrią ir tinkamą aplinką šiam verslui, atitinkančias PPO sutarties dėl su prekyba susijusių investicinių priemonių nuostatas ir kitas svarbias šios sri-

¹⁰ OJ, 2006, C 321.

¹¹ Supra note, 9, 207 str. 2 dalis.

ties egzistuojančias tarptautines taisykles. Šiuo metu ES svarbu nustatyti investavimo taisykles sudarant preferencinius susitarimus su trečiosiomis šalimis. Parengtose ar rengiamose ES laisvos prekybos sutartyse su Pietų Korėja, Indija ir kitose pateiktos ES investicinės politikos derybinės pozicijos.

Lisabonos sutartis padidino Parlamento vaidmenį šioje srityje, supaprastino ES užsienio prekybos politiką, atsakyta mišrių susitarimų¹², kurie priklausė Bendrijos (Europos Sąjungos) ir valstybių narių kompetencijai, atsakyta šiuos susitarimus ratifikuoti nacionaliniuose parlamentuose. Visi prekybos susitarimai priklausys ES kompetencijai ir bus ratifikuoti ES Parlamento ir Tarybos.

Kuriant ir įgyvendinant BPP, ES Parlamento vaidmuo išplėstas trimis pagrindinėmis kryptimis¹³.

Pirma, reglamentuodama BPP vidinius aspektus, susijusius su jos įgyvendinimu ES valstybėse narėse, Sutarties dėl ES veikimo 207 straipsnio 2 dalis nustato: Europos Parlamentas ir Taryba, priimdama reglamentus pagal įprastą teisėkūros procedūrą, patvirtina priemones, apibrėžiančias bendros prekybos politikos įgyvendinimo sistemą. Tai reiškia, kad įgyvendinant BPP priemones Europos Parlamentui suteikti įgaliojimai kartu su Taryba priimti teisės aktus tokiose srityse kaip antidempingas, antisubsidijos, prekybos sauga ir saugumas, prekybos kliūčių reguliavimas, preferencinių susitarimų sudarymas. Be to, Sutarties dėl ES veikimo 207 straipsnio 2 dalis atspindi nuostatą, kad esminiai BPP elementai būtų įtraukti į įstatymų leidybą taikant įprastą teisėkūros procedūrą, kuri reglamentuota ES vykdymo sutarties 294 straipsniu.

Sutarties dėl ES veikimo 294 straipsnis nustato, kad dėl teisės akto priėmimo darant nuorodą į įprastą teisėkūros procedūrą laikomasi tokios tvarkos: Komisija pateikia Europos Parlamentui ir Tarybai pasiūlymą ir *pirmuoju svarstymu* Europos Parlamentas suformuluoja savo poziciją ir pateikia ją Tarybai. Jei Taryba pritaria Europos Parlamento pozicijai, priimama ta atitinkamo akto redakcija, kuri atitinka Europos Parlamento poziciją.

---

¹² Mišrūs susitarimai apėmė tokias sritis kaip tarifai, žemės ūkio produktai, kurie priklausė Bendrijos kompetencijai, taip pat tokias temas kaip investicijos, kurios priklausė pasidalijamai kompetencijai. Buvo reikalaujama, kad valstybių narių parlamentai ratifikuotų šiuos susitarimus.

¹³ Woolcock S. *The potential impact of the Lisbon Treaty on European Union External Trade Policy*. Swedish Institute for European Policy Studies, European Policy analysis, B-2008, p. 1–6.

Jei Taryba nepritaria Europos Parlamento pozicijai pirmuoju svarstymu, ji priima savo poziciją ir ją pateikia Europos Parlamentui. Taryba išsamiai informuoja Europos Parlamentą apie motyvus, paskatinusius ją priimti savo poziciją pirmuoju svarstymu. Apie savo poziciją Europos Parlamentą išsamiai informuoja ir Komisija.

Antrasis svarstymas apima šias procedūras. Jei per tris mėnesius nuo tokio pranešimo gavimo Europos Parlamentas:

- a) patvirtina Tarybos poziciją, pateiktą pirmuoju svarstymu, arba nepriima jokie sprendimo, laikoma, kad atitinkamas aktas priimtas tos redakcijos, kuri atitinka Tarybos poziciją;
- b) savo narių balsų dauguma atmeta Tarybos poziciją, priimtą pirmuoju svarstymu, siūlomas aktas laikomas nepriimtu;
- c) savo narių balsų dauguma siūlo pirmuoju svarstymu priimtos Tarybos pozicijos pakeitimus, pakeistas tekstas siunčiamas Tarybai ir Komisijai ir šie pateikia savo nuomonę dėl tų pakeitimų.

Jei per tris mėnesius nuo Europos Parlamento pakeitimų gavimo Taryba kvalifikuota balsų dauguma:

- a) patvirtina visus pakeitimus, tas teisės aktas laikomas priimtu;
- b) nepatvirtina visų pakeitimų, Tarybos pirmininkas, susitaręs su Europos Parlamento pirmininku, per šešias savaites sušaukia Taikini-
mo komiteto posėdį.

Taryba vieningai priima sprendimus dėl pakeitimų, kuriuos Komisija įvertina neigiamai.

Taikinimo komitetui, sudarytam iš Tarybos narių arba jų atstovų ir tiek pat narių, atstovaujančių Europos Parlamentui, keliama užduotis per šešias savaites nuo jo sušaukimo, remiantis Parlamento ir Tarybos antruoju svarstymu priimtomis pozicijomis, pasiekti susitarimą dėl bendro projekto kvalifikuota Tarybos narių arba jų atstovų balsų dauguma ir narių, atstovaujančių Europos Parlamentui, balsų dauguma. Komisija dalyvauja Taikini-
mo komiteto posėdžiuose ir imasi visokios reikiamos iniciatyvos siekdama suderinti Europos Parlamento ir Tarybos pozicijas.

Jei per šešias savaites nuo posėdžio sušaukimo Taikini-
mo komitetas nepatvirtina bendro projekto, siūlomas teisės aktas laikomas nepriimtu.

Trečiasis svarstymas vyksta, jei per tą laiką Taikini-
mo komitetas patvirtina bendrą projektą. Europos Parlamentas, sprenddamas balsų dauguma, ir Taryba, sprendama kvalifikuota balsų dauguma, per šešias savaites nuo to pritarimo turi atskirai priimti tą aktą pagal šį projektą. Jei jie to nepadaro, siūlomas aktas laikomas nepriimtu.

Šiame straipsnyje nurodyti trijų mėnesių ir šešių savaičių terminai Europos Parlamento arba Tarybos iniciatyva pratęsimi atitinkamai ne daugiau kaip vienu mėnesiu ir dviem savaitėmis.

Antra, Parlamentas įgijo didesnę vaidmenį ratifikuojant tarptautinius prekybos susitarimus. Sutarties dėl ES veikimo 218 straipsnio 6 dalis nustato atvejus, kada reikalingas Parlamento sutikimas (*consent*) prieš Tarybai priimant sprendimą dėl prekybos susitarimo sudarymo. Tai taikoma asociacijos sutartims, susitarimams, turintiems svarbių padarinių Sąjungos biudžetui, susitarimams, apimantiems sritis, kurioms taikoma įprasta teisėkūros procedūra arba speciali teisėkūros procedūra, kai reikia Europos Parlamento sutikimo prieš prekybos susitarimų priėmimą.

Skubiais atvejais Parlamentas ir Taryba gali susitarti dėl pritarimo termino. Parlamento sutikimas patvirtinamas paprasta balsų dauguma.

Taigi naujų dvišalių laisvos prekybos susitarimų su Pietų Korėja ir Indija, taip pat bet kokių būsimųjų Ekonominės partnerystės susitarimų priėmimas reikalaus Parlamento sutikimo.

Iki Lisabonos sutarties įsigaliojimo Europos Parlamento taikyta pritarimo procedūra ratifikuojant tarptautinius prekybos susitarimus neturėjo realios įtakos šiems susitarimams. Komisija ir Taryba informuodavo Parlamentą apie derybų rezultatus, teisinės nuostatos informuoti Parlamentą apie derybų eigą nebuvo. Parlamentas neturėjo išsamios informacijos ir gebėjimų kruopščiai išnagrinėti derybų turinį. Parlamentas neturėjo galios teikti derybininkams pavedimus. Tai riboja jo įtaką deryboms ir jų rezultatams.

Trečia, pokyčiai, kurie Parlamentui suteikė didesnę vaidmenį ES BPP srityje, yra tai, kad Komisija teisiškai įpareigota ateityje teikti informaciją Europos Parlamentui apie vykdomas derybas. Pagal Lisabonos sutartį Parlamentas neturi galios inicijuoti prekybos derybų. Tokia galia pagal ES sutarties vykdymo 218 straipsnio 2 dalį suteikta Tarybai, kuri „leidžia pradėti derybas, priima derybinius nurodymus, leidžia pasirašyti ir sudaryti susitarimus“.

Derybos dėl prekybos susitarimų su viena arba keliomis trečiosiomis šalimis ar tarptautinėmis organizacijomis ir jų sudarymo, Tarybos ir Komisijos vaidmuo rengiant ir priimant minėtus prekybos susitarimus reglamentuotas Sutarties dėl ES veikimo 207 ir 218 straipsniais, taikomos šios nuostatos:

- Komisija teikia rekomendacijas Tarybai ir ši įgalioja Komisiją pradėti reikalingas derybas. Taryba ir Komisija yra atsakingos už tai, kad derybose pasiekti susitarimai atitiktų Sąjungos vidaus politikos kryptis bei taisykles;

- šias derybas Komisija veda konsultuodamasi su specialiu komitetu, Tarybos paskirtu padėti Komisijai atlikti šią užduotį, ir laikydamasi tokių nurodymų, kuriuos Taryba gali jai teikti. Komisija teikia reguliarias derybų eigos ataskaitas specialiajam komitetui ir Europos Parlamentui.

Teisė inicijuoti prekybos susitarimus su viena arba keliomis trečiosiomis šalimis ar tarptautinėmis organizacijomis suteikta Tarybai, kuri įgalioja Komisiją pradėti derybas ir teikia jai nurodymus. Komisija derybas veda konsultuodamasi su Tarybos paskirtu Tarptautinės prekybos komitetu. ES sutarties vykdymo 207 straipsnio 3 dalis teisiškai įpareigoja Komisiją teikti reguliarias ataskaitas apie derybų eigą ir pažangą Parlamentui ir specialiam Parlamento tarptautinės prekybos komitetui.

Sutarties dėl ES veikimo 207 straipsnio 4 dalis nustato:

Sprendimus dėl derybų ir anksčiau minėtų susitarimų sudarymo Taryba priima kvalifikuota balsų dauguma.

Taryba priima vieningus sprendimus dėl derybų ir susitarimų dėl prekybos paslaugomis ir intelektinės nuosavybės komercinių aspektų, taip pat tiesioginių užsienio investicijų srityse sudarymo, jeigu tokiuose susitarimuose įtvirtinamos nuostatos, pagal kurias priimant vidaus taisykles turi būti balsuojama vieningai.

Taryba taip pat priima vieningą sprendimą dėl derybų ir susitarimų sudarymo:

- a) prekybos kultūros ir vaizdo bei garso paslaugomis srityje, kai yra pavojus, kad šie susitarimai gali pakenkti Sąjungos kultūrų ir kalbų įvairovei;
- b) prekybos socialinėmis, švietimo ir sveikatos paslaugomis srityje, kai yra pavojus, kad šie susitarimai gali labai sutrikdyti nacionalinių šių paslaugų organizavimą ir pakenkti valstybių narių atsakomybei jas teikti.

Prekybos požiūriu jautrioms garso ir vaizdo, sveikatos, švietimo ir socialinėms paslaugoms Sutarties dėl ES veikimo 207 straipsnio 4 dalyje nustatytos specialios nuostatos. Jos numato, kad priimant susitarimus prekybos kultūros ir garso bei vaizdo paslaugomis srityje, kai yra pavojus, kad šie susitarimai gali pakenkti Sąjungos kultūrų ir kalbų įvairovei, reikia taikyti vieningumo taisyklę. Tai nereiškia, kad tokie minėti susitarimai yra mišrūs ir kad juos turi ratifikuoti valstybių narių parlamentai arba kad valstybės narės svarstant tokio tipo paslaugas turi veto teisę. Tačiau bet kuris susi-

tarimas prekybos kultūros ir garso bei vaizdo paslaugomis srityje, kai yra pavojus, kad gali pakenkti Sąjungos kultūrų ir kalbų įvairovei, Tarybos turi būti priimtas vieningai.

Panašios vieningumo taisyklės taikomos prekybos socialinėmis, švietimo ir sveikatos paslaugomis srityje, kai kyla pavojus, kad šie susitarimai gali labai sutrikdyti nacionalinį šių paslaugų organizavimą ir pakenkti valstybių narių atsakomybei jas teikti.

1.6. ES bendrosios prekybos politikos instrumentai

Instrumentai apibūdinami kaip būdai, priemonės ir veiksmai, naudojami ES bendrai politikai kurti ir jai įgyvendinti. Išskiriami šie pagrindiniai ES bendrosios prekybos politikos kūrimo ir jos įgyvendinimo instrumentai:

Tarifinės prekybos reguliavimo priemonės. Tai ES tarptautinės prekybos su trečiosiomis šalimis reguliavimo priemonės, apimančios muitų ir muitų tarifų rūšis, tarifines kvotas ir muitų suspendavimą. Prekybos su trečiosiomis šalimis muitų tarifus ES nustato vykdydama išipareigojimus PPO dėl didžiausių galimų muitų tarifų ir išipareigojimus pagal preferencines prekybos sutartis (laisvosios prekybos ir muitų sąjungos sutartis), taikydama Bendrųjų preferencijų sistemą besivystančioms šalims. Be to, atsižvelgdama į ES vidaus rinkos padėtį ir įmonių produktų konkurencingumą, ES Taryba priima sprendimus dėl muitų suspendavimo importuojamoms prekėms taikymo.

Kadangi absoliučiai daugumai pramoninių prekių nustatoma vertybinė muitų norma, t. y. procentinis muitinės vertės dydis, mažinti muitus, liberalizuojant prekybą, būtų beprasmiška, jeigu nebūtų taisyklių, kaip nustatyti prekių muitinę vertę, kuria remiantis apskaičiuojamas maito mokestis.

Prekybos apsaugos instrumentai. Tai apsaugos nuo nesąžiningos prekybos priemonių taikymo teisinis reglamentavimas, apimantis tyrimo procedūras ir taikytinas priemones, tokias kaip antidempingas, kompensacinių ir protekcinųjų muitų nustatymas ir jų taikymas. Dempingas yra tokia prekybos prekėmis situacija, kai vienos valstybės eksportuotojos prekės yra pateikiamos kitai valstybei importuotojai mažesne kaina nei jų tikroji vertė. Tai paplitusi konkurencinės kovos priemonė. Kompensacinis maitas importuojamoje šalyje gali būti taikomas kaip specialus maito mokestis, ren-

kamas tam, kad būtų kompensuojama už tiesiogiai ar netiesiogiai suteiktą eksportuojančios šalies dotaciją ar subsidiją prekei gaminti, perdirbti ar eksportuoti. Subsidijuojant dempingą ir eksportą iškraipomos lygiateisės konkurencijos sąlygos. Protekcijos priemonės taikomos tada, kai staigus ir reikšmingas kokios nors prekės importas pasiekia tokį mastą, kad daro arba gali padaryti didelę žalą, sužlugdyti tapačią produkciją gaminančią vietos pramonę.

Lietuvai įstojus į ES pradėjo galioti atitinkami ES reglamentai, ES valstybėms narėms taikomos vienodos antidempingo, kompensacinės, protekcinės priemonės.

Netarifinės prekybos reguliavimo instrumentai apima technines prekybos kliūtis ir sanitarines-fitosanitarines priemones, prekių importo ir eksporto muitinės procedūras, prekių kilmės taisyklių nustatymą, importo ir eksporto licencijavimą ir kitus prekių importui ar eksportui taikomus draudimus, ribojimus ir specialius reikalavimus.

Techninės prekybos kliūtys ir sanitarinės-fitosanitarinės priemonės – tai netarifinės prekybos reguliavimo priemonės, skirtos žmonių ar gyvūnų gyvybei ir sveikatai apsaugoti, aplinkosaugai, kurias taikant nekiltų kliūčių tarptautinei prekybai. Šalys reikalauja, kad importuojamos prekės atitiktų privalomus kokybės, sveikatingumo, saugos reikalavimus, nustatytus techniniuose reglamentuose – privalomuose standartuose, o importuojami žemės ūkio ir maisto produktai, siekiant importuojančią šalį apsaugoti nuo ligų išplitimo, papildomai turi atitikti nustatytų sanitarinių ir fitosanitarinių taisyklių reikalavimus. PPO sutartyje dėl techninių prekybos kliūčių yra nustatytos tarptautinės standartų rengimo, prekių atitikties tokiems standartams įvertinimo procedūrų taisyklės. PPO valstybės narės, siekdamos, kad sanitarinės ir fitosanitarinės priemonės būtų suderintos platesniu mastu, savo priemones grindžia tarptautiniais standartais, gairėmis ar rekomendacijomis. Šalių taikomos sanitarinės ir fitosanitarinės priemonės, atitinkančios tarptautinius standartus, gaires ar rekomendacijas, laikomos būtinomis žmonių, gyvūnų ir augalų gyvybei ar sveikatai apsaugoti ir atitinkančiomis PPO sutarties dėl sanitarinių ir fitosanitarinių priemonių taikymo nuostatas.

ES direktyvas, nustatančias reikalavimus į ES rinką tiekiamiems produktams, sąlyginai galima suskirstyti į dvi reglamentavimo principais besiskiriančias senojo ir naujojo požiūrio grupes. Senojo požiūrio direktyvos reglamentavo išsamius techninius reikalavimus, produktų charakteristikas,

produkto sudėtį, kokybę, veikimą, saugą, siaurų produktų grupių sertifikavimo reikalavimus. Jos buvo didelės apimties, nes jų prieduose buvo pateikiami leistinų ar draudžiamų sudedamųjų medžiagų sąrašai, jų koncentracijos ir pan. Plečiantis reglamentuojamų produktų sąrašui, vis sunkiau sekėsi jas atnaujinti, atsižvelgiant į techninę pažangą ir naujus produktus rinkoje. Tai lėmė lankstesnio naujo požiūrio atsiradimą.

Techninio derinimo būdas, leidžiantis lanksčiai taikyti direktyvų reikalavimus, neapribojantis naujų technologijų ir naujų techninių sprendimų įgyvendinimo, buvo pavadintas naujuoju požiūriu. Svarbiausias šių direktyvų bruožas – privalomi esminiai reikalavimai vartotojo sveikatos, saugos ir aplinkosaugos srityse nustatomi didelėms produktų grupėms. Techniniai reikalavimai nustatomi ne pačiose direktyvose, o darniuose Europos standartuose.

Esminiai reikalavimai yra privalomi visiems gamintojams. Tik esminius reikalavimus atitinkantys gaminiai gali būti tiekiami vartoti. Trečiosios šalies gamintojas, norėdamas patiekti gaminių ES rinkai, taip pat privalo laikytis visų šiam produktui taikytinų naujojo požiūrio direktyvų reikalavimų ir atlikti numatytas atitikties įvertinimo procedūras.

Europos Parlamentas ir Taryba 2008 m. liepos 9 d. priėmė reglamentą (EB) Nr. 765 /2008, nustatantį su gaminių prekyba susijusius akreditavimo ir rinkos priežiūros reikalavimus ir panaikinantį Reglamentą (EEB) Nr. 339/93. Reglamento Nr. 765/2008 27–29 straipsniai reglamentuoja į Bendrijos rinką patenkančių gaminių tikrinimą.

Prekių importo ir eksporto muitinės procedūros. Europos Sąjunga yra muitų sąjunga, kurios vienas svarbiausių bruožų – bendra muitų teritorija ir bendra užsienio prekybos bei muitų politika, pasireiškianti taikant bendrąjį muitų tarifą ir vienodas muitinės procedūras. Visos Europos Sąjungos valstybės narės prekiauja su trečiosiomis valstybėmis taikydamos vienodas muitinės procedūras ir tas pačias taisykles, išdėstytas pagrindiniame teisės akte – Bendrijos muitinės kodekse, kuris yra svarbiausių muitų teisės normų rinkinys.

Išleidimas į laisvą apyvartą – tai viena svarbiausių importo muitinės procedūrų, kurią taikant į Bendrijos muitų teritoriją įvežtos ne Bendrijos prekės, pritaikius joms ES BPP priemones, sumokėjus nustatytus muitus ir kitus mokesčius ir atlikus importo formalumus, išleidžiamos į laisvą apyvartą. Asmuo gali jomis disponuoti be jokių apribojimų, prekės gali laisvai judėti visoje Bendrijos muitų teritorijoje.

Eksportas – tai muitinės procedūra, kurią taikant Bendrijos prekės, joms pritaikius ES BPP priemones ir atlikus eksporto formalumus, išvežamos iš Bendrijos muitų teritorijos į trečiąsias šalis.

Prekių eksporto ir importo apimties ir struktūros pokyčiai rodo šalies ekonomikos aktyvumą jos ūkio ir gaminių konkurencingumą pasaulio rinkose, vykdomos užsienio prekybos politikos veiksmingumą. Teigiamas užsienio prekybos balansas pasiekiamas, jeigu šalies eksportas viršija importą, todėl vienas iš svarbiausių daugelio šalių, ypač nedidelių ir neturinčių gamtinių išteklių, ekonomikos tikslų yra skatinti ir plėtoti eksportą.

Tarptautinėje prekyboje yra taikomos specialios muitinės procedūros, vadinamos sąlyginio neapmokestinamo ekonominių poveikį turinčiomis muitinės procedūromis, kurios skatina prekių eksportą ir tranzitą, logistikos paslaugų plėtrą bei užimtumo didinimą. Joms priskiriama: išorinis tranzitas, muitinis sandėliavimas, laikinasis įvežimas perdirbti, muitinės prižiūrimas perdirbimas, laikinasis išvežimas perdirbti, laikinasis įvežimas. Pagrindinis šių procedūrų požymis yra tas, kad jas taikant prekės sąlygiškai neapmokestinamos mokėtinais importo muitais ir mokesčiais, daugeliu atvejų reikalaujant, kad asmuo pateiktų muitinei potencialiai mokėtinų muitų ir mokesčių dydžio garantiją. Taikant šias muitinės procedūras ne Bendrijos prekes galima teisės aktų nustatytais sąlygomis laikyti Bendrijos muitų teritorijoje, gabenti per šią teritoriją ir netgi naudoti ar perdirbti šioje teritorijoje nemokant nustatytų importo muitų ir mokesčių.

Laikinojo įvežimo perdirbti procedūra yra viena svarbiausių didelę ekonominę naudą suteikiančių ir prekių eksportą skatinančių muitinės procedūrų. Dėl tarptautinio darbo pasidalijimo, ieškant tarptautinėje darbo rinkoje pigesnės darbo jėgos ir (arba) pigesnių žaliavų, atsiranda poreikis įvežti prekes į muitų teritoriją tik tam, kad su jomis būtų atliktos perdirbimo ar remonto operacijos, kurias atlikus gauti produktai būtų grąžinami atgal, dažniausiai netiekiant jų vidaus rinkai. Jeigu tokios prekės būtų apmokestinamos importo muitais, tai iš įvežtinių prekių (žaliavų, pusfabrikačių ir kt.) pagaminti produktai būtų brangesni ir mažiau konkurencingi užsienio rinkose.

Taikant muitinio sandėliavimo procedūrą muitinės sandėlyje leidžiama laikyti ne Bendrijos prekes, neapmokestinant šių prekių importo muitais ir netaikant joms prekybos politikos priemonių, o atskirais atvejais muitinės sandėlyje galima laikyti ir Bendrijos prekes. Muitinio sandėliavimo procedūra paprastai baigiama prekes reeksportavus arba jas išleidus

į laisvą apyvartą. Importuojamų prekių srautai į muitinės sandėlius nuo 2005 m. pradėjo didėti, kasmet vidutiniškai padidėdavo apie 2,5 mlrd. litų ir 2008 m. pasiekė 11,853 mln. litų. Šis didėjimas sietinas su verslo plėtra į trečiąsias šalis, prekių srautų didėjimu iš ES valstybių narių bei saugojimu muitinės sandėliuose. Prieš eksportuojant prekes į Rytų šalis, ieškoma pirkėjų palankiausiomis kainomis, prekių siuntos konsoliduojamos ir paskirstomos gavėjams.

Reeksportas iš muitinės sandėlių 2008 m. pasiekė 10 984,4 mln. litų ir, palyginti su 2005 m., padidėjo 3,45 karto. Reeksportas iš muitinės sandėlių plečia prekių eksporto galimybes, naujų rinkų paiešką. Reeksportas iš muitinės sandėlių, be tiesioginės įtakos prekių eksportui, didelę reikšmę turi tokioms Lietuvos logistikos sritims kaip krovinių vežimas ir kitos ekspedicinės paslaugos. Lietuvai įstojus į ES ir padidėjus prekių srautams tarp ES valstybių narių ir NVS šalių, buvo modernizuojami muitinės sandėliai, diegiamos naujos sandėliavimo technologijos ir informacinės sistemos.

Įgyvendindami pagal Dohos plėtros darbotvarkę vykdomą Bendrijos prekybos palengvinimo darbotvarkę ir atsiradusią būtinybę kovoti su kylančia grėsme saugumui ir saugai, stiprindami ES išorės sienų kontrolę, siekiant įgyvendinti e. vyriausybės iniciatyvos tikslus ir, sukūrus e. muitinę, sudaryti verslui sąlygas pasinaudoti visomis modernių technologijų teikiamomis galimybėmis ir taip sukuriamomis geresnėmis prekybos sąlygomis, Europos Parlamentas ir Taryba 2008 m. balandžio 23 d. priėmė reglamentą Nr. 450/2008, nustatantį Bendrijos muitinės kodeksą (Modernizuotą muitinės kodeksą), įsigaliosiantį 2013 m. priėmus reglamentą dėl šio kodekso įgyvendinimo nuostatų.

Naujame modernizuotame muitinės kodekse pirmą kartą apibrėžta muitinės misija, kurioje įvardytos muitinės ir tarptautinės prekybos sąsajos: „Muitinė visų pirma atsako už tarptautinės prekybos administravimą prie Bendrijos išorės sienų ir taip dalyvauja užtikrinant atvirą prekybą, įgyvendinant vidaus rinkos išorės aspektus ir su prekyba susijusias bendros Bendrijos politikos sritis, taip pat užtikrinant bendrą tiekimo grandinės saugumą.“ Įgyvendindama šią misiją, muitinė įdiegia priemones, kuriomis pirmiausia siekia: a) apsaugoti Bendrijos ir jos valstybių narių finansinius interesus; b) apsaugoti Bendriją nuo nesąžiningos ir neteisėtos prekybos, kartu remdama teisėtą ūkinę veiklą; c) užtikrinti Bendrijos bei jos gyventojų ir aplinkos saugumą bei saugą, prireikus glaudžiai bendradarbiauti su kitomis institucijomis; d) palengvinti tarptautinę prekybą.

Informacinių ir ryšių technologijų naudojimas yra esminis veiksnys, užtikrinantis palankesnes prekybos sąlygas, supaprastintas muitinės procedūras ir veiksmingesnę muitinės kontrolę. Dėl to mažėja verslo subjektų išlaidos ir visuomenei kylanti rizika.

Pagal savo įtaką tarptautinei prekybai, muitinės procedūros, jų teisinis reglamentavimas ir taikymas priskirtinas ES BPP.

Prekių kilmė ir jos nustatymas. Lengvatiniuose (preferenciniuose), su trečiosiomis šalimis sudarytuose susitarimuose visada yra Kilmės protokolas Nr. 4. Vadovaujantis tarpusavio šalių sutikimu ir PPO sutartimi dėl prekių kilmės taisyklių, jame nustatytos prekių preferencinės kilmės įgijimo taisyklės, reglamentuotas preferencinę kilmę įrodančių dokumentų išdavimas ir administracinis susitariančių šalių bendradarbiavimas. Preferenciniuose susitarimuose nustatytos preferencinės prekių kilmės taisyklės apibrėžia prekių kilmės įgijimo reikalavimus, kuriuos prekės privalo atitikti, kad joms galėtų būti taikomos sutartimi nustatytos preferencinių muitų tarifų priemonės, kurias ES yra sudariusi su tam tikromis šalimis arba šalių grupėmis ir kurios joms suteikia teisę naudotis preferenciniu muitų tarifų režimu. Kadangi preferenciniuose susitarimuose nustatyti sumažinti arba nuliniai muitai, taikomi tiktai prekėms, turinčioms susitariančių šalių kilmę, kilmės taisyklės yra griežtesnės už nepreferencines kilmės taisykles, todėl sudarant preferencinius susitarimus jos yra priskiriamos prie tarptautinės prekybos reguliavimo instrumentų.

Išsamiau ES bendrosios prekybos instrumentai, jų taikymas skirtinguose formatuose nagrinėjami 2, 4–7 šio vadovėlio skyriuose.

Kartojimo klausimai

1. Apibūdinkite ES tikslus ir veiklos sritis, ES institucijų kompetencijų rūšis ES veiklos srityse.
2. Kokie yra ES ekonominės integracijos etapai ir esminiai jų bruožai?
3. Paaiškinkite muitų sąjungos sukūrimo įtaką jos narių prekybai.
4. Paaiškinkite ES bendros prekybos politikos turinį, veiklos sritis ir sprendimų priėmimą ES institucijose.
5. Kokie ES bendros prekybos politikos turinio ir sprendimų priėmimo pokyčiai ES institucijose išgaliojus Lisabonos sutarčiai?
6. Apibūdinkite ES bendros prekybos politikos instrumentus.

2. ES BENDROSIOS PREKYBOS POLITIKOS DIMENSIJOS

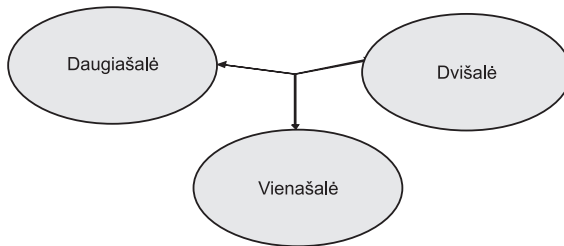
Šiame skyriuje siekiama:

1. apibūdinti ES BPP dimensijų bruožus;
2. pateikti ES BPP daugiašalės dimensijos tikslus, instrumentus, sprendimų priėmimą;
3. paaiškinti ES poziciją PPO Dohos raunde ir pagrindinius PPO valstybių narių prieštaravimus;
4. apibūdinti ES dvišalių preferencinių prekybos susitarimų tikslus ir teisinį pagrindą;
5. atskleisti ES preferencinių prekybos sutarčių su trečiosiomis šalimis tipus, skiriamuosius jų bruožus;
6. išnagrinėti ES dvišales preferencinės prekybos sutartis su trečiosiomis šalimis, jų tikslus, sutarčių turinį;
7. išnagrinėti ES menkai išsivysčiusiems šalims taikomą Bendrąją preferencijų sistemą;
8. išnagrinėti Tarybos 2008 m. reglamento Nr. 732 nustatytas bendras ir specialias priemones ir jų taikymą bendrųjų preferencijų sistemoje;
9. išnagrinėti ES muitų sąjungos sutartis su Turkija, Andora ir San Marinu;
10. išnagrinėti ir atskleisti ES preferencinių susitarimų įtaką Lietuvos prekių importui ir eksportui;
11. apibūdinti preferencinę prekių kilmės paskirtį, teisinį jos reglamentavimą;
12. atskleisti preferencinės prekių kilmės taisyklių sudarymo principus, pagrindines nuostatas ir elementus;
13. išnagrinėti lengvatinės prekių kilmės įrodymo dokumentų EUR 1, EUR-MED, A.TR judėjimo sertifikatų paskirtį, jų išdavimo sąlygas;
14. supažindinti su supaprastinto eksportuojamų prekių preferencinės kilmės patvirtinimo sąlygomis ir formomis.

Atsižvelgiant į tai, koku lygmeniu priimami tarptautinę prekybą reguliuojantys sprendimai, taikomų priemonių mastas ir turinys, išskiriamos daugiašalė, dvišalė ir vienašalė Europos Sąjungos bendros prekybos dimensijos (žr. 1 pav.).

2.1. Daugiašalė ES bendrosios prekybos politikos dimensija

Ji apima PPO daugiašalius susitarimus su trečiosiomis šalimis. Šiuo lygmeniu ES institucijos, atstovaudamos ES valstybėms narėms, dalyvauja PPO derybų raunduose, kuriuose siekiama tobulinti rinkos atvėrimo taisykles, liberalizuoti tarptautinę prekybą veiksmingo pasaulio valdymo kontekste. Priimti susitarimai apima ne tik prekybos prekėmis liberalizavimą, pvz., muitų tarifų sumažinimą, techninių prekybos kliūčių taikymo reglamentavimą, prekybos apsaugos priemonių nustatymą, žemės ūkio produktų rinkos atvėrimą, bet ir su prekyba susijusius susitarimus, tokius kaip prekių muitinis įvertinimas, prekių kilmės taisyklių nustatymas, taip pat tarptautinė prekyba paslaugomis, intelektinės nuosavybės teisių prekyboje reglamentavimas, pagrindinių nuostatų, principų ir taisyklių, privalomų visoms PPO valstybėms narėms, nustatymas.

1 pav. ES BPP daugiašalė, dvišalė ir vienašalė dimensijos

Į tarptautinės prekybos sprendžiamas problemas ES siekia įtraukti jos skatinamas vertybes:

- aplinkos apsaugą;
- maisto produktų saugą;
- kultūros įvairovę;
- pagrindinių darbo standartų įgyvendinimą.

Siekiant liberalizuoti ir plėtoti tarptautinę prekybą reikėjo turėti tarptautinį instrumentą, kuris nustatytų suderintas tarptautinės prekybos taisykles. Juo tapo 1948 m. įkurtas Bendrasis susitarimas dėl muitų tarifų ir prekybos (*General Agreement on Tariffs and Trade – GATT*). GATT sudarė tarptautinę prekybą reglamentuojančių daugiašalių susitarimų paketą. Susitariančiosios šalys, pripažindamos, kad prekybiniai ir ekonominiai ryšiai turėtų pakelti jų gyvenimo lygį, užtikrinti užimtumą ir realų pajamų bei paklausos didėjimą, visapusiškas pasaulinių išteklių naudojimą ir gamybos bei prekybos plėtrą, prisijungė prie abipusiškai ir visoms šalims naudingų susitarimų, kuriais siekiama iš esmės sumažinti muitų tarifus ir kitas prekybos kliūtis bei panaikinti diskriminacinę režimą tarptautinėje prekyboje. GATT buvo pagrįstas ne valstybių naryste, o jų dalyvavimu daugiašaliuose susitarimuose.

1995 m. Urugvajaus raunde buvo įkurta Pasaulio prekybos organizacija (toliau – PPO), pagrįsta šalių narių naryste. Ši organizacija perėmė visus GATT daugiašalius susitarimus, sudarytus daugiašalėse derybose. PPO nepakeitė GATT, o tik suteikė jam organizacines struktūras ir reglamentavo jo veiklą.

Kiekviena valstybė PPO narė ar jų muitų sąjunga tarptautinėje prekyboje vadovaujasi PPO priimtais susitarimais ir šalies narės prisiimtais įsipareigojimais šioje organizacijoje. PPO yra viena iš svarbiausių šiuolaikinio pasaulio globalių tarptautinių organizacijų, skatinanti tarptautinės prekybos liberalizavimą ir prižiūrinti daugiašalių prekybos susitarimų vykdymą.

PPO šalys narės daugiašalėse derybose vadovaujasi šiais pagrindiniais principais:

1. Didžiausio palankumo prekyboje (skirtingų šalių prekių nediskriminavimo) principas. Didžiausio palankumo prekyboje principas (DPP) (angl. MFN – *most favoured nation*) reiškia, kad bet kurios muito nuolaidos ar kiti prekybos taisyklių pakeitimai, susitariančiosios šalies taikomi kuriai nors iš kitos valstybės kilusiai prekei ar kitai valstybei skirtai prekei, tuoj pat ir besąlygiškai taikomi iš visų kitų PPO susitariančių šalių kilusiai arba joms skirtai tokiai prekei.

Ši taisyklė reikalauja, kad muitų tarifas arba kiti kurios nors importuojamos ar eksportuojamos prekės apribojimai, suteikti vienos PPO šalies kitai šaliai, turi būti taikomi be diskriminacijos ir kitoms PPO šalims, išskyrus atvejus:

- kai šalims pagal regioninius susitarimus yra nustatyti preferenciniai prekybos muitų tarifai arba jie panaikinti;

– kai importuojamoms iš besivystančių šalių prekėms išsivysčiusios šalys taiko bendrųjų preferencijų sistemą (angl. *Generalised system of preferences*).

2. Nacionalinio statuso režimas (nediskriminavimo importuojamų prekių su vietos gamintojų prekėmis principas). Susitariančių šalių prekėms, importuotoms į kitos susitariančios šalies teritoriją, netaikomi tiesiogiai ar netiesiogiai jokie vidaus mokesčiai ar rinkliavos, kurie tiesiogiai arba netiesiogiai būtų didesni už vietos gamintojų prekėms taikomus mokesčius ir rinkliavas. Jeigu (DPP) draudžia taikyti diskriminaciją skirtingų šalių prekėms, tai nacionalinės taisyklės draudžia diskriminaciją importuojamoms ir vietos gamintojų prekėms. Pvz., nustatytas PVM ir akcizų tarifas taikomas vietinės gamybos ir importuojamoms prekėms.

3. Kiekybinių apribojimų ar panašių priemonių prekyboje panaikinimas. Tarpusavyje prekiaujančioms šalims turi būti panaikinti kiekybiniai apribojimai – kvotos. Siekiant apsaugoti vietos gamintojus neturi būti taikomos jokios protekcionizmo priemonės, išskyrus muitus. PPO GATT 94 nuostata dėl kiekybinių apribojimų turi keletą išimčių: tai žemės ūkio produktų importo, eksporto apribojimai, kai stokojama prekių ir silpnai išsivystančioms šalims leidžiama įvesti kiekybinius apribojimus esant neigiamam mokėjimo balansui arba siekiant apginti bręstančią šaką. Urugvajaus raunde šioje srityje pavyko pasiekti svarbių susitarimų. Pirmiausia pagal Žemės ūkio sutartį kiekybiniai apribojimai buvo konvertuoti į muitus, kurie yra skaidresni nei kiekybiniai apribojimai, nuo 2005 m. sausio 1 d. panaikintos kvotos tekstilės bei aprangos gaminiams.

4. Tarifinių įsipareigojimų ir nuolaidų sąrašai. Jeigu derybų metu šalys susitaria dėl muitų tarifų nuolaidų (angl. *tariff bindings*), jų taikymo įsipareigojimai įrašomi į kiekvienos šalies Tarifinių įsipareigojimų ir nuolaidų sąrašą (angl. *Schedules of Concessions*) – sudėtinę GATT (PPO) teisinės sistemos dalį. Kiekviena susitariančioji šalis taiko kitoms susitariančioms šalims ne mažesnio palankumo prekybos režimą nei nustatytas Tarifinių įsipareigojimų ir nuolaidų sąrašė. GATT sutarties XXVIII straipsnis leidžia šaliai kas trejus metus iš naujo pradėti derybas dėl anksčiau padarytų nuolaidų su labiausiai suinteresuotomis šalimis ir taip pakeisti nuolaidą, tačiau tokiu atveju reikalaujama, kad šalis padarytų nuolaidų dėl kitų prekių ir taip būtų išlaikytas tas pats abipusiškai naudingas nuolaidų lygis, buvęs iki peržiūros derybų pradžios.

PPO veiklos pagrindas yra: a) unikalus derybų dėl prekybos, taisyklių nustatymo, rezoliucijų dėl nesutarimų priėmimo forumas, b) daugiašalėse derybose bendru sutarimu nustatytų taisyklių sistema.

Derybos dėl muitų tarifų mažinimo ir kiti prekybos liberalizavimo susitarimai vyksta vadinamuosiuose raunduose. Iki šiol buvo surengti aštuoni tokių derybų raundai. Jų pavadinimai yra susiję su derybas inicijavusio politiko pavarde arba vietoje, kurioje vienas ar kitas raundas prasidėjo.

Pirmuose derybų raunduose buvo deramasi dėl muitų tarifų sumažinimo, o paskesnės derybos apėmė ir kitas sritis, tokias kaip netarifinės reguliavimo ir antidempingo priemonės. Visuose derybų raunduose sėkmingai buvo mažinamos prekybos kliūtys (muitai, kiekybiniai apribojimai ir kitos netarifinės prekybos kliūtys). Kenedžio raunde pramoninių prekių maitas buvo sumažintas 38 proc., pasibaigus Tokijo raundai, maitas sudarė tik penktadalį buvusio prieškarinio lygio. Paskutiniame Urugvajaus raunde išsivysčiusios šalys per 5 metus įsipareigojo sumažinti esamus muitų tarifus 36 proc., tad vidutinis pramonės bei žemės ūkio prekių muitų lygis turėjo sumažėti nuo 5 iki 3,1 proc., JAV – nuo 6,6 iki 3,5 proc., ES – iki 3,6 proc., Japonijoje – iki 1,7 proc.¹⁴. Prieš 60 metų pramoninių valstybių vidutinis pramoninių prekių muitų tarifas buvo 40 proc.

3 lentelė. Prekybos derybų raundų suvestinė

Metai	Raundo pavadinimas	Derybų klausimai	Valstybių skaičius
1947	Ženevos	Muitų tarifai	23
1949	Anesio	Muitų tarifai	13
1951	Anesio	Muitų tarifai	38
1956	Muitų tarifai	Muitų tarifai	26
1960–1961	Dilono raundas, Ženeva	Muitų tarifai	26
1964–1967	Kenedžio raundas, Ženeva	Muitų tarifai ir antidempingo priemonės	62
1973–1979	Tokijo raundas, Tokijas, Ženeva	Muitų tarifai, netarifinės reguliavimo priemonės	102
1986–1994	Urugvajaus	Muitų tarifai, netarifinės priemonės, intelektinė nuosavybė, paslaugos, žemės ūkis	123
2001	Dohos raundas <i>Derybos sustabdytos</i>	Muitų tarifai, prekybos paslaugomis liberalizavimas, intelektinė nuosavybė, žemės ūkis (rinkų atvėrimas, eksporto rėmimo ir žemės ūkio subsidijavimo sumažinimas), ginčų sprendimas	150

¹⁴ World Trade Report, WTO, 2007, p. 209.

Kenedžio derybų raunde šalys pirmą kartą sutiko į derybų darbotvarkę įtraukti žemės ūkio produktus žinodamos, kad prekyba žemės ūkio produktais dėl intervencinės politikos buvo iškreipta. Tačiau rezultatai šioje srityje buvo labai kuklūs, nes ES priešinosi suderinti bendros žemės ūkio politikos tikslus ir dalyvavimą tarptautinėse derybose dėl žemės ūkio.

Urugvajaus raundo darbotvarkė apėmė keletą naujų tarptautinės prekybos sričių, tokių kaip prekyba paslaugomis ir intelektine nuosavybe, prekybos tokiomis jautriomis prekėmis kaip žemės ūkio produktai ir tekstilė reformą.

Urugvajaus raunde priimtas susitarimas įsteigti PPO. Susitarimas įsigaliojo 1995 m. sausio 1 d. PPO pagrįsta narystės pagrindu, priima sprendimus konsensuso pagrindu. Narių skaičius padidėjo nuo 123 narių 1995 m. iki 151 narių 2008 m. Narių daugumą sudaro ekonomiškai silpnos šalys.

Vienas esminių sprendimų dėl pasaulio prekybos sistemos buvo sukurti PPO ginčų sprendimo mechanizmą. 1995 m. įsigaliojęs mechanizmas PPO valstybėms narėms sukūrė aiškų teisinį mechanizmą ginčams, kylantiems dėl PPO susitarimų įgyvendinimo, spręsti, suteikė narėms pasitikėjimą, kad priimti susitarimai bus gerbiami ir vykdomi.

2001 m. lapkritį Dohoje vyko PPO Ministrų konferencija¹⁵, kurios deklaracijoje oficialiai buvo paskelbtas naujasis derybų raundas, pavadintas Dohos plėtros darbotvarke (angl. *Doha Development Agenda – DDA*). Jį buvo numatyta užbaigti 2005 metais. Dohos plėtros darbotvarke, kaip derybų planu, būtų vadovaujamosi organizuojant naujojo PPO derybų raundo darbą, rengiant kiekvienos šalies derybines pozicijas kiekvienoje prekybos ar su ja susijusioje srityje. Naujojo raundo derybos apima pramonės prekių muitų tarifų mažinimą, žemės ūkio politikos peržiūrėjimą, paslaugų rinkos liberalizavimą įgyvendinant GATS, intelektinės nuosavybės teisių reglamentavimą laikantis TRIPS susitarimo.

Pagrindinis Dohos plėtros darbotvarkės tikslas buvo ne tik aptarti pasaulio prekybos sistemos aktualiausias problemas, bet ir padėti šalims kovoti su skurdu. Derybų raundas numatė šalių įsipareigojimus priimti būtiną besivystančių šalių integravimo į pasaulio prekybos sistemą priemonę, padėti atsiskleisti jų gebėjimus.

Dohos raundo darbotvarkė daug platesnė negu prekybos derybų ir yra specialiai skirta besivystančių šalių poreikiams. Derybose daugiausia

¹⁵ Aukščiausias PPO sprendimų priėmimo organas yra kas dvejus metus vykstanti Ministrų konferencija.

dėmesio skirta žemės ūkio subsidijų reformai, globalios rinkos atvėrimui tobulinti užtikrinant, kad globalios ekonomikos liberalizavimas atitiks besivystančių šalių tvaraus ekonomikos augimo poreikius.

ES yra didžiausias PPO subjektas. PPO derybose dalyvauja Europos Komisija, kuriai įgaliojimus suteikia Taryba. ES šalys narės koordinuoja savo pozicijas Briuselyje, tačiau derybose Komisija dalyvauja atstovaudama visoms ES valstybės narėms, kartu sprendama ir vidinius į protekcionizmą linkusios Prancūzijos bei liberalią prekybos politiką palaikančios Didžiosios Britanijos prieštaravimus.

Pagrindiniai Europos Sąjungos Dohos raundo derybų prioritetai yra šie¹⁶:

- Siekdamą atverti pramonės sektorių prekių rinkai, ES stengiasi sukurti reikšmingus naujus prekių srautus mažindama muitų tarifus ne tik išsivysčiusiems šalims, bet ir tokioms sparčiai augančios ekonomikos šalims kaip Kinija, Brazilija ir Indija. Tikslas – plėtoti prekybą ne tik tarp išsivysčiusių šalių bet ir tarp besivystančių šalių.
- Žemės ūkio sektoriuje ES, turinti įsipareigojimų dėl Žemės ūkio susitarimo, siekia, kad ūkininkų subsidijų reformos programa visame turtingame pasaulyje būtų suderinama su ES plačios apimties 2003 m. bendros žemės ūkio politikos reforma. Dohos derybų raunde ES siūlo sumažinti ūkininkavimo paramos tarifus 60 proc., prekybą iškreipiančias ūkių subsidijas – 80 proc. ir kartu pašalinti žemės ūkių produktų eksporto subsidijas. ES taip pat nori matyti naujas rinkos atvėrimo žemės ūkio produktų eksportui galimybes.
- Dohos derybų dėl prekybos paslaugomis rinkos atvėrimo raundas turėtų suteikti dideles ir realias galimybes verslui, taip pat plačias galimybes vartotojams. Tačiau ES nesiekia panaikinti reguliavimo ar privatizuoti sektoriaus, kuris visuomenės interesų pagrindams keltų pavojų. ES taip pat įsipareigojo ginti PPO narių teisę skatinti kultūrinę įvairovę.
- ES siekia, kad Dohos raundas sutartų dėl priemonių paketo, apimančio ir specialų susitarimą panaikinti prekybos iškreipimą, kurio priežastis yra išsivysčiusių šalių ūkininkų subsidijavimas, išplėsti neribotą rinkos atvėrimą visoms mažiausiai išsivysčiusiems šalims tiek, kiek įmanoma daugeliui šalių; naujas „pagalbos prekybai“ paketas skirtas padėti skurdžiausioms šalims kurti prekybos gebėjimus.

¹⁶ <http://ec.europa.eu/trade/creating-opportunities/eu-and-wto/doha/>.

- mus; specialios priemonės padėtų skurdžiausioms šalims be ilgalai-
kės žalos jų ekonomikoms įgyvendinti bet kurį Dohos susitarimą.
- ES siekia Dohos raunde susitarti dėl naujų taisyklių komplekso valdyti prekybos apsaugos instrumentų naudojimą, kad jais nebūtų piktnaudžiaujama, ir užbaigti atnaujinti PPO taisykles dėl prekybos palengvinimo, muitinės ir kitų su siena susijusių procedūrų praktikos standartų taikymo, kaip vieno iš svarbiausių prekybininkų, ypač besivystančių šalių, sąnaudų taupymo šaltinio. ES taip pat stengiasi panaudoti Dohos raundą sustiprinti geografinių ženklų apsaugą – specialus teisinis identitetas būtų suteiktas tokiems produktams kaip Parmos kumpis, rokforo sūris, kurie glaudžiai susiję su ypatinga gamybos vieta ir tradicija.

Didžiausi skirtumai Dohos raundo derybose iškilo tarp išsivysčiusių šalių, atstovaujamų ES, JAV, Japonijos, ir pagrindinių besivystančių šalių, atstovaujamų Kinijos, Indijos, Brazilijos ir Pietų Afrikos. Yra aiškių ES ir JAV nesutarimų dėl žemės ūkio subsidijų, traktuojamų kaip prekybos kliūtis.

Dohos raundas prasidėjo 2001 m. Paskesni PPO ministrų konferencijos posėdžiai vyko Kankune (Meksika, 2003), Honkonge (2005). Susijusios derybos vyko Ženevoje, (Šveicarija, 2004, 2006, 2008), Paryžiuje (Prancūzija, 2005) ir Potsdame (Vokietija, 2007).

2003 m. Kankuno derybos, kuriose buvo ketinama išsiveržti į priekį rengiant konkrečius Dohos darbotvarkėje numatytus susitarimus, žlugo po keturių dienų, kai dalyviai negalėjo susitarti dėl susitarimų sandaros (*framework*) tęsti derybas. Didžiausia derybų kliūtis buvo didelis išsivysčiusių ir besivystančių šalių skirtumas iš esmės visomis temomis.

2004 m. Ženevos derybose buvo siekiama sutelkti pastangas Dohos raundui užbaigti 2005 m. Po intensyvių derybų PPO narės pasiekė plačias Dohos raundo derybų užbaigimo gaires numatantį sutarimą, vadinamą Susitarimo sandara. Susitarimą sudarė 4 puslapių deklaracijos projektas ir 4 priedai, apimantys žemės ūkį, ne žemės ūkio prekių rinkos atvėrimą, paslaugas ir prekybos palengvinimą. Tačiau 2005 m. Paryžiaus derybose Prancūzija užprotestavo panaikinti subsidijas žemės ūkiui, o JAV, Australija, ES, Brazilija ir Indija nepasiekė sutarimo dėl paušties, jautienos ir ryžių problemų sprendimo.

2005 m. Honkonge įvykusioje Šeštojoje Dohos raundo PPO ministrų konferencijoje pavyko susitarti, kad iki 2013 m. valstybės panaikins žemės ūkio produktų eksporto subsidijas, tačiau kitose Ženevos 2006 m. derybose nepavyko pasiekti susitarimų dėl ūkininkų subsidijų panaikinimo ir

sumažinti importo mokesčius. Potsdamo 2007 m. konferencijoje derybos buvo nutrauktos, nes ES, JAV, Indijos ir Brazilijos nesutarimai dėl žemės ūkio ir pramoninių prekių rinkos atvėrimo įvairiose šalyse ir kaip sumažinti turtingų šalių ūkininkų rėmimo subsidijas atsidūrė aklaivietėje ir buvo sustabdytos.

Ženevos 2008 m. derybose buvo pateiktas pasiūlymas, kad tokios šaly kaip Brazilija, Indija sumažintų prieštaravimus įvairiais derybų raundo aspektais. Tačiau dėl Kinijos ir Indijos ūkininkų specialių apsaugos priemonių, dėl Afrikos ir Karibų jūros baseino šalių bananų importo į ES nebuvo sutarta.

Visos PPO šalys, dalyvaujančios Dohos raundo derybose, mano, kad susitarimo, jeigu jis būtų pasiektas, įgyvendinimas suteiktų ekonominę naudą. Mičigano universitetas nustatė: jeigu prekybos kliūtys žemės ūkyje, prekyba paslaugomis, pramoninėmis prekėmis būtų sumažintos 33 proc., kaip numatyta Dohos plėtros darbotvarkėje, pasaulinė gerovė padidėtų 574 mlrd. JAV dol.¹⁷

Retrospektyviai Dohos raundo daugiašalės derybos, kurias buvo numatyta baigti 2005 m., atrodo per daug optimistiškai. Šis derybų raundas nagrinėjamų problemų požiūriu tapo daug kompleksiškesnis už ankstesnius. Ankstesnių raundų darbotvarkė apimdavo iš esmės prekių muitų sumažinimą, netarifines prekybos priemones, o Dohos raundas apėmė tokias problemas kaip paslaugų prekybos liberalizavimas, intelektinės nuosavybės teisių apsauga ir kt.

Nuo GATT įkūrimo 1947 m. narių skaičius padidėjo nuo 47 iki 150 ir daugiašalė prekybos sistema transformavosi iš bipoliarinės, kurioje vyravo JAV ir ES, į daugiapoliarę. Vis didėjančią reikšmę PPO derybose įgyja tokios didelės besivystančios šalys kaip Brazilija, Kinija, Indija, dėl to daugiašalės derybos tapo sudėtingesnės, reikalaujančios daugiau laiko jas užbaigti.

ES išplėtimas taip pat turėjo esminę įtaką Dohos plėtros darbotvarkei. Naujosios ES narės atkakliai gynė savo komercinius interesus, mažiau kreipdamos dėmesio į naujos prekybos politikos problemas, tokias kaip sustiprinti intelektinės nuosavybės apsaugos režimą užsienyje, atverti finansines rinkas. Vietoje to suteikdamos pirmumą priemonėms tradicinės prekybos politikos tikslams pasiekti. Kadangi formuojant ES daugiašalių derybų poziciją, Ta-

¹⁷ Drusilla K. Brown, Alan V. Deardorff and Robert Stern. *Computational Analysis of Multilateral Trade Liberalization in the Uruguay Round and Doha Development Round* (Discussion paper N. 489) research seminar in international economics, School of Public Policy. The University of Michigan, 2002.

ryboje sprendimai tarptautinės prekybos klausimais priimami kvalifikuota balsų dauguma, derybų pozicija galėjo iš esmės pasikeisti.

Ankstesniuose raunduose ribotos ES nuolaidos žemės ūkio prekybos srityje dėl nuolatinio Prancūzijos ir kitų šalių priešinosi išardyti ES bendrą žemės ūkio politiką sudarė galimybę ES prekybos partneriams (ypač didelėms besivystančioms šalims) atmesti ambicingus pasiūlymus liberalizuoti jų paslaugų sektorių, sumažinti pramonės prekių muitų tarifus – tai tiesiogiai susiję su ES komerciniais interesais.

Nuo Urugvajaus raundo pabaigos vyksta intensyvios derybos dėl galimo prekybos ir ne prekybos tikslų sąsajų, ypač dėl aplinkos apsaugos ir darbuotojų teisių. Ar prekybos sankcijos turėtų būti taikomos bendradarbiavimui aplinkos apsaugos politikoje palaikyti ir ar jos turėtų skatinti taikyti griežtesnius darbo standartus? Ar PPO turėtų drausti naudoti prekybos sankcijas siekdama priversti sudaryti ne prekybos susitarimus? Atsakymas į šiuos klausimus nėra vienareikšmis ir akivaizdus. Skirtingų politikos dimensijų susiejimas gali leisti šalims pasiekti abipusišką naudą keičiantis nuolaidomis sprendžiant skirtingo pobūdžio problemas. Kita vertus, prekybos bendradarbiavimą lemia ir kitos politikos problemos, pavyzdžiui, aplinkos apsauga gali trukdyti įgyvendinti daugiašalį bendradarbiavimą abiejose srityse.

Reikalavimas, kad prekybos liberalizavimas būtų susijęs su darbo ir aplinkos apsaugos standartais, įgavo kai kurių išsivysčiusių šalių palaikymą. Tačiau didžiosios daugumos besivystančių šalių požiūris yra skeptiškas ir priešiškas, šiuos standartus jos traktuoja kaip paslėptą protekcionizmo formą.

2.2. Dvišalė ES bendrosios prekybos politikos dimensija

Europos Sąjunga, įgyvendindama Bendrąją prekybos politiką, plėtoja ekonominius ir prekybinius santykius su trečiosiomis šalimis, sudarydama dvišalius preferencinius susitarimus, kurdama laisvos prekybos zonas. Tai visuotinai pripažinta prekybos tarp susitariančių šalių palengvinimu ir jos skatinimu, nesudarant kliūčių kitų šalių prekybai. ES preferencinis prekybos režimas sudaro 25 proc.¹⁸ visos jos užsienio prekybos apimties.

¹⁸ *Trade, Growth and World Affairs*. Trade Policy as Core Component of the EU's 2020 Strategy. European Commission, Trade. Com (2010) 612.

GATT susitarimo XXIV straipsnis „Teritorinis taikymas – Pasaulio prekyba – Muitų sąjungos ir Laisvosios prekybos zonos“ nustato, kad *tarp susitariančių šalių teritorijų nedraudžiama sudaryti muitų sąjungos ar laisvos prekybos zonos, su sąlyga, kad įkūrus laisvos prekybos zoną, muitai ir kitos prekybos reguliavimo priemonės, buvusios kiekvienoje sutarčiai priklausančioje teritorijoje ir taikomos susitariančių šalių, nesančių tokios ar zonos ar susitarimo šalimis, prekybai, negali būti didesni arba labiau ribojantys nei atitinkami muitai arba kitos prekybos reguliavimo priemonės, kurios buvo taikomos šiose teritorijose iki laisvosios prekybos zonos sudarymo. Svarbi nuostata yra įtvirtinta šio straipsnio 8 dalies b) punkte, kad muitai ir kitos prekybą ribojančios priemonės (išskyrus GATT XIV, XV ir XX straipsnius) yra iš esmės netaikomi visai prekybai tarp laisvos prekybos sutartį sudarančių šalių jų kilmės prekėms¹⁹.*

Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo 217 straipsnis nustato, kad ES su viena ar keletu trečiųjų valstybių ar tarptautinių organizacijų gali sudaryti susitarimus, įsteigti asociaciją, numatančią abipuses teises ir pareigas, bendrą veiklą ir specialią tvarką²⁰. Kaip matyti, čia nėra apibrėžtas tokių sutarčių turinys. Jų sudarymo praktika parodė, kad, palyginti su kitomis ES sutartimis, jos yra plačiausios apimties ir jomis atitinkamai nustatomi glaudžiausi ES ir kitos šalies ryšiai. Tai gali būti ir Europos Sąjungos ir trečiosios valstybės, ateityje tapsiančios Europos Sąjungos nare, sutartis. Šios sutartys, be preferencinių prekybos susitarimų, kurie apima laisvosios prekybos erdvės tarp susitariančių šalių sukūrimą, numato ir bendradarbiavimą ekonomikos bei politikos srityse. Derybos dėl Sąjungos ir trečiųjų šalių arba tarptautinių organizacijų susitarimų vedamos ir susitarimai sudaromi Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo 218 straipsnyje išdėstyta tvarka. Laikydamosi šios tvarkos, Taryba visais atvejais sprendžia kvalifikuota balsų dauguma. Tačiau ji sprendžia vieningai, kai susitarimas priklauso sričiai, kurioje Sąjungos aktams priimti reikia balsų vieningumo, taip pat ir sudarant asociacijos susitarimus ir susitarimus su valstybėmis kandidatėmis. Dėl šių sutarčių derasi Komisija, kuri gauna Tarybos mandatą.

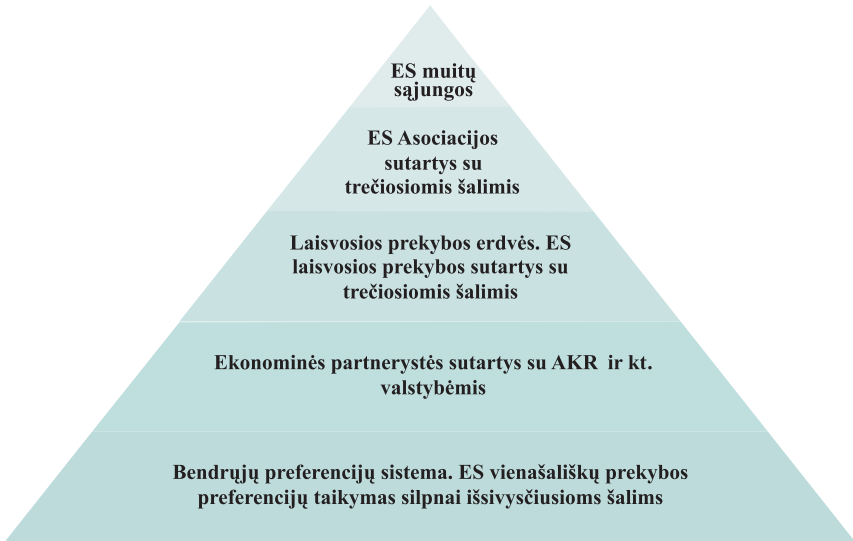
Europos Sąjunga, įgyvendindama Bendrą prekybos politiką, plėtoja ekonominius ir prekybinius santykius su trečiosiomis šalimis, sudarydama muitų sąjungos sutartis, asociacijos sutartis, laisvos prekybos sutartis arba taikydama vienpuses preferencines priemones – Bendrųjų preferencijų

¹⁹ *Bendrasis susitarimas dėl muitų tarifų ir prekybos*. Vilnius: Alma littera, 1997, p. 73.

²⁰ *Sutartis dėl Europos Sąjungos veikimo*, 217 str. 1 dalis // OJ, 2008, C 115.

sistemą. Tokia skirtingų ES taikomų prekybos režimų sistema vadinama „preferencijų piramide“.

Muitų sąjungos su Turkija, Andora ir San Marinu. 1995 m. Europos Bendrijos pasirašė prekybos pramoninėmis prekėmis, išskyrus akmens anglį ir plieną, muitų sąjungos sutartį su Turkija. 1996 m. sausio 1 d. įsigaliojusi ES ir Turkijos muitų sąjungos sutartis nustatė laisvą prekybą muitų sąjungos viduje ir bendrą išorinį prekybos režimą. Turkijos kilmės ir trečiųjų šalių prekės, išleistos į laisvą apyvartą Turkijoje, pateikus ATR judėjimo sertifikata, gali laisvai judėti į ES ir atvirkščiai. Svarbu pažymėti, kad siekiant išvengti prekybos iškreipimo, prieš pasirašant ES ir Turkijos muitų sąjungos sutartį, turėjo būti suvienodinti ES ir Turkijos muitų prekybos su trečiosiomis šalimis tarifai. Prekyboje žemės ūkio produktais taikoma ES ir Turkijos laisvosios prekybos sutartis.

2 pav. ES prekybos preferencijų piramidė

ES muitų sąjungos sutartis, įtvirtinanti laisvą pramoninių prekių, klasifikuojamų Kombinuotosios nomenklatūros (toliau – KN) 26–97 skyriuose, prekybą, sudaryta su Andoros Kunigaikštyste, išskyrus KN 1–25 skyrių pozicijose ir klasifikuotus žemės ūkio produktus, kuriems taikomas preferencinis susitarimas. ES muitų sąjungos sutartis, numatanti prekybą visomis prekėmis, išskyrus akmens anglį ir plieną (šioms prekėms preferencinis susitarimas netaikomas), sudaryta ir su San Marino Kunigaikštyste.

ES preferencinius susitarimus galima suskirstyti į dvi grupes:

- a) dvišaliai preferenciniai susitarimai;
- b) vienašaliai preferenciniai susitarimai.

Dvišalius preferencinius susitarimus ES sudaro su trečiomis valstybėmis siekdamas liberalizuoti prekybą, sumažinti arba visiškai panaikinti muitus. Šiose sutartyse nustatomi prekių preferencinių muitų tarifai tarpusavio prekyboje, apibrėžiamos sąlygos ir taisyklės, kurias įgyvendinus, prekės įgyja tos šalies kilmės statusą, kuris užtikrina atitinkamo prekybos režimo ir importo maito taikymą. Dvišalėse derybose susitariama dėl muitų sumažinimo arba jų panaikinimo į abi susitariančias šalis, abi derybų proceso šalys siekia savo šalies prekybai palankių kompromisinių sprendimų.

Vienašalius preferencinius susitarimus, dar vadinamus Bendrųjų preferencijų sistema, ES taiko silpnai išsivysčiusioms šalims siekdama joms atverti savo rinkas. ES pagal bendrųjų preferencijų sistemą vienašališkai taiko sumažintus arba nulinius maito tarifus importuojamoms prekėms iš silpnai išsivysčiusių šalių nereikalaujama, kad jos taikytų lengvatas iš ES importuojamoms prekėms. Be to, ES savo valstybių narių užjūrio teritorijoms ir šalims taip pat taiko vienašales prekybos lengvatas.

ES dvišaliai preferenciniai susitarimai. ES dvišalius preferencinius susitarimus pagal jiems keliamus tikslus, aprėptį, turinį galima suskirstyti į dvi grupes:

- a) laisvos prekybos sutartis;
- b) asociacijos susitarimus.

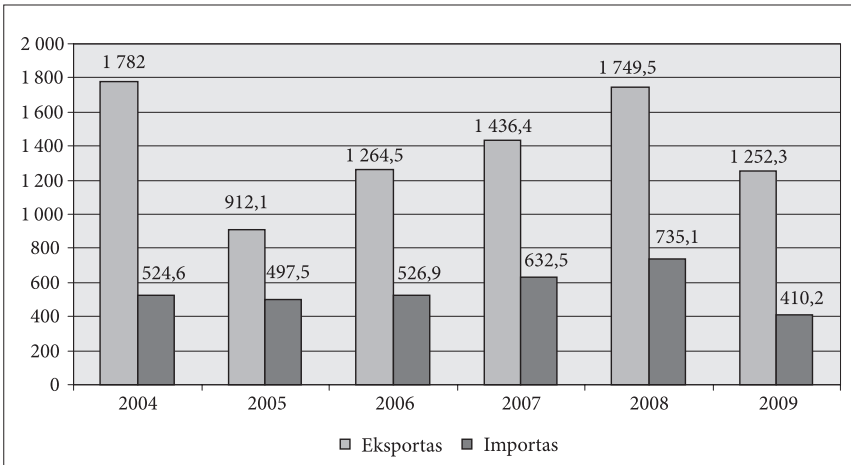
Laisvos prekybos sutartis ES sudaro su trečiomis valstybėmis siekdama plėtoti prekybą tarp susitariančių šalių, sumažinti arba visiškai panaikinti susitariančių šalių kilmės statusą įgijusių prekių muitus. Dvišalėse derybos pasiekti susitarimai dėl muitų sumažinimo ar jų panaikinimo abiem susitariančioms šalims pateikiami Laisvos prekybos sutarties prieduose. Sutarties prieduose nustatoma: a) kokioms prekėms pagal KN taikomi sumažinti arba nuliniai maito tarifai, preferencinės importo į abi susitariančias šalis kvotos; b) tvarkaraštis, kuriuo vadovaujantis laipsniškai per nustatytą laikotarpį bus panaikinami baziniai importo į abi susitariančias šalis muitai; c) protokole dėl Prekių kilmės ir administracinio bendradarbiavimo ir jo II priede „Kilmės taisyklės“ pateikiamas sąvokos „produktų kilmė“ apibrėžimas ir kitos pagrindinės nuostatos: kumuliacija, netinkamo apdirbimo operacijos, tiesioginio transportavimo taisyklė, tolerancijos principas, kilmės įgijimo taisyklių sąrašas, nustatomos kilmės įrodymo dokumentų išdavimo sąlygos ir administracinio bendradarbiavimo metodai.

ES praktiškai panaikina importuojamų pramoninių prekių muitus arba nustato pereinamąjį laikotarpį. Kadangi sumažinti ar nuliniai maito tarifai taikomi tik susitariančių šalių kilmės prekėms, kilmės taisyklių, laikomų bendrosios prekybos priemone, nustatymas yra abiejų šalių derybų objektas.

Preferenciniai muitai taikomi importuojamoms prekėms, pateikus prekės preferencinės kilmės sertifikata, patvirtinantį, kad prekės pagamintos ir kilusios iš valstybių arba jų grupių, su kuriomis sudarytos preferencinės (lengvatinės) prekybos sutartys arba susitarimai.

ES ir Europos laisvosios prekybos asociacijos (ELPA) šalių, t. y. Islandijos, Lichtenšteino, Šveicarijos ir Norvegijos, 1972 m. sudaryta laisvosios prekybos sutartis išplėtotą į Europos ekonominės erdvės sutartį (EEE) (angl. EEA²¹), kuri įsigaliojo 1994 m. sausio 1 d. Pagal šią sutartį ES bendroji rinka išplėsta į tris ELPA šalis, išskyrus Šveicariją, kuriose galioja tos pačios pagrindinės jos taisyklės (ES *acquis*), apimančios vadinamąsias pagrindines keturias laisves (laisvą prekių, paslaugų, kapitalo ir asmenų judėjimą), ir konkurencijos taisyklės, o tarpusavyje prekiaujančioms susitariančioms šalims nustatyti nulinės arba tik tam tikroms prekėms sumažintos muitų normos. Šveicarija neprisijungusi prie EEE sutarties, todėl jos prekyba su ES grindžiama dvišale laisvos prekybos sutartimi.

Pažymėtina, kad ES ir ELPA šalių laisvos prekybos sutartis turi teigiamą poveikį Lietuvos užsienio prekybai, apimtis su ELPA šalimis nuolat didėjo, o prekybos prekėmis balansas nuolat teigiamas (žr. 3 pav.).

Šaltinis: parengta autoriaus, remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis

3 pav. Lietuvos eksportas ir importas į (iš) ELPA šalis 2004–2009 m. mln. Lt

²¹ EEA, European Economy Area.

ES laisvos prekybos sutartys sudarytos taip pat su Meksika, Čile, PAR, Farerų Salomis. Laisvosios prekybos sutartis su Meksika, įsigaliojusi 2000 m. liepos 1 d., numato liberalizuoti ir pramoninių, ir žemės ūkio prekių prekybą. ES netaiko importo muitų pramoninėms prekėms, o daugeliui žemės ūkio gaminių panaikinti 2008 m. Meksika iš ES importuojamų pramoninių prekių importo muitus panaikino 2007 m. sausio 1 d., o daugelio žemės ūkio prekių importo muitai turėtų būti panaikinti tik 2010 m. Kai kuriems žemės ūkio bei žuvų produktams ir ES, ir Meksika taikė tarifines kvotas.

ES preferencinių prekybos susitarimų įtaką Lietuvos užsienio prekybai rodo prekybos apimtys su Meksika statistikos duomenys. Nuo narystės ES datos 2004 m. gegužės 1 d. Lietuva gali naudotis preferencijomis, kurias nustato ES laisvos prekybos su trečiosiomis šalimis sudarytos ir įsigaliojusios sutartys. Kadangi iki stojimo į ES Lietuva nebuvo sudariusi laisvos prekybos sutarties su Meksika, jos prekybos režimas pasikeitė, prekių importui į Lietuvą ir Bendrijos (Lietuvos) kilmės prekių importui į Meksiką pradėti taikyti preferenciniai importo muitai.

Lietuvos prekių eksportas į Meksiką padidėjo nuo 11,9 mln. litų 2004 m. iki 64,8 mln. litų 2009 m., t. y. 5,4 karto, o importas iš Meksikos padidėjo nuo 11,1 mln. litų 2004 m. iki 73,7 mln. litų 2009 m., t. y. 6,6 karto. Šešerių metų (2004–2009) Lietuvos užsienio prekybos su Meksika balansas yra palankus Lietuvai: šiuo laikotarpiu eksportas (445,8 mln. litų) 3,1 karto viršijo importą (142,5 mln. litų).

ES ir Pietų Afrikos Respublikos prekybos ir bendradarbiavimo sutartis, įsigaliojusi 2000 m. sausio 1 d., numato esminį dvišalės prekybos liberalizavimą per atitinkamus pereinamuosius laikotarpius, t. y. ES savo rinką atvers per 10 metų, o Pietų Afrikos Respublika – per 12 metų pereinamuosius laikotarpius.

ES siekia glaudžiau bendradarbiauti su Lotynų Amerikos bei Karibų jūros baseino šalimis. Laisvos prekybos sutartis sudaryta su Čile, be to, ES 2000 m. atnaujino derybas su MERCOSUR²² šalimis dėl dvišalių Asociacijos sutarčių, nustatysiančių palankesnes prekybos sąlygas, sudarymo.

Vykdydama Komisijos komunikatą²³, ES pradėjo naują laisvos prekybos susitarimų seriją, įskaitant Pietų Korėją, Indiją, Singapūrą ir Vietnamą. ES derybos su Pietų Korėja užbaigtos, su kitomis vyksta derybos.

²² Muitų sąjungą sudarančios Pietų Amerikos valstybės: Argentina, Brazilija, Urugvajus, Paragvajus ir Venesuela.

²³ European Commission COM (2006) 567 final.

Asociacijos sutartys. Jose nustatomi glaudžiausi ES ir trečiųjų šalių ryšiai. Asociacijos sutarčių aprėptis yra daug platesnė. Jose, be minėtų laisvos prekybos, yra ekonominio bendradarbiavimo, techninės ir finansinės pagalbos, intelektinės nuosavybės apsaugos, konkurencijos ir kt. bei politinio dialogo klausimai.

Šios sutartys yra įgavusios keletą formų ir yra skirtingų pavadinimų.

Pagal asociacijos sutarčių sudarymo tikslą galima išskirti du jų tipus:

- 1) pasirengimo narystei asociacijos sutartys;
- 2) plėtros asociacijos sutartys.

Pasirengimo narystei asociacijos sutarčių grupei priklauso sutartys, kuriose paminėta asocijuotųjų valstybių narystės ES perspektyva, todėl pagrindinis jų tikslas – padėti toms valstybėms tinkamai pasirengti narystei. Tokios sutartys buvo sudarytos su per antrąjį ir trečiąjį EB išplėtimo laikotarpį įstojusiomis Austrija, Graikija, Ispanija, Portugalija, Suomija, Švedija. Šiai sutarčių grupei priklauso ir Europos sutartys, pasirašytos su dešimčia Vidurio ir Rytų Europos valstybių, bei Bulgarija ir Rumunija, kurios tapo ES valstybėmis narėmis.

Europos sutartys – ypatinga asociacijos sutarčių, sudarytų su besirengiančiomis stoti į Europos Sąjungą Vidurio ir Rytų Europos (toliau – VRE) valstybėmis, rūšis. Pagrindinis šių sutarčių tikslas – padėti šioms valstybėms pasirengti narystei ES. Iš kitų asociacijos sutarčių Europos sutartys išsiskiria bendradarbiavimo gilumu ir platumu.

1990 m. balandį Europos Taryba nusprendė sukurti naują asociacijos sutarčių tipą bei įpareigojo Europos Komisiją parengti tokios sutarties projektą. 1990 m. rugpjūtį ši pateikė laisvosios prekybos sutarties, numatančios aktyvesnio politinio dialogo formas ir techninę bei finansinę pagalbą, projektą. Europos sutartis apėmė laisvos prekybos, ekonomikos plėtros ir politinio dialogo dalykus:

- 1) laipsnišką muitų ir kvotų pramoninėms prekėms panaikinimą;
- 2) įmonių steigimo laisvės, paslaugų teikimą ir kapitalo judėjimą reguliuojančių nuostatų teisinį reglamentavimą;
- 3) ES legaliai dirbančių darbuotojų lygiateisiškumo įtvirtinimą;
- 4) nuostatas, numatančias teisės derinimą su ES teisės normomis;
- 5) bendradarbiavimą įvairiose srityse ir galimos finansinės pagalbos suteikimą.

Europos sutarties laisvosios prekybos dalis yra asimetrinė, numatanti laipsniškai panaikinti pramonės prekių muitus ir kiekybinius apribojimus,

o taikyti preferencinius muitus daugeliui žemės ūkio, tekstilės, gaminių nebuvo numatyta.

Kitų Europos sutarties dalių nuostatos skirtos trims laisvėms – paslaugų, darbuotojų ir kapitalo judėjimo. Europos sutartyje numatytas laisvas kapitalo judėjimas ir laisvė likviduoti bei gražinti investicijas ir iš jų gaunamą pelną. Sutartyje taip pat numatyta apsaugoti intelektinę, pramoninę ir komercinę nuosavybę, liberalizuoti viešuosius pirkimus.

Į Europos sutarties tekstą buvo įtrauktos ir politinio dialogo nuostatos – reguliarūs įvairaus lygio susitikimai: valstybių ir vyriausybių vadovai, užsienio reikalų ministrai, politikos departamentų direktoriai, ekspertai. Europos sutartis įsteigė Asociacijos tarybą, kuri ministrų lygiu renkasi bent kartą per metus, prižiūri Asociacijos komiteto ir parlamentinio komiteto darbą, kaip įgyvendinama sutartis.

Teisės aktų derinimo srityje buvo numatyta derinti daugelio sričių teisės aktus, tačiau pabrėžiama, kad ypač sparčiai tai turi būti daroma vidaus rinkos, konkurencijos, darbuotojų apsaugos, aplinkosaugos ir vartotojų apsaugos srityse.

Kitose Europos sutarties dalyse reglamentuojamas ES ir asocijuotųjų VRE valstybių bendradarbiavimas įvairiose srityse – nuo pramonės iki kultūros, mokslo ir švietimo – nustatomi bendradarbiavimo ir pagalbos principai. Paskutinė sutarties dalis reglamentuoja asociacijos institucijų funkcijas ir veiklos principus.

Nuo 1993 m. Europos sutartis ES pradėjo laikyti ne ilgalaikę narystės alternatyva, o priemone jai pasiekti. Europos sutartys tapo vieninteliu būdu siekti ES narystės.

Šiuo metu tą pačią paskirtį atitinka stabilizacijos ir asociacijos sutartys su Vakarų Balkanų šalimis.

Stabilizacijos ir asociacijos sutartis su Vakarų Balkanų šalimis.

Stabilizavimo ir asocijavimo procesas yra specifinė regioninė ES strategija, kurią 1999 m. gegužės 26 d. pasiūlė Europos Komisija, pabrėždama būtinybę stiprinti jau susiklosčiusius santykius su penkiomis Vakarų Balkanų valstybėmis, įskaitant Albanijos Respubliką, siekiama stabilizuoti padėtį ir atskirose valstybėse, ir visame regione bei atverti integracijos į ES perspektyvą. Su kiekviena stabilizavimo ir asocijavimo procese dalyvaujančia valstybe, kuri pagal individualų vertinimą yra pasirengusi priimti sutartinius įsipareigojimus ir sėkmingai baigia derybas, sudaromas stabilizacijos ir asociacijos susitarimas. Albanijos Respublika yra jau trečioji valstybė (po

buvusiosios Jugoslavijos Respublikos, Makedonijos Respublikos ir Kroatijos Respublikos), su kuria pasirašytas toks susitarimas.

Pirmasis šių susitarimų komponentas – asociacija – reiškia, kad sukuriamą Europos Sąjungos ir jos valstybių narių bei atitinkamos valstybės asociacija ir nustatomi visapusiai sutartiniai tarpusavio bendradarbiavimo pagrindai. Asociacija yra grindžiama patrauklių politinių ir ekonominių iniciatyvų, įskaitant glaudesnius savitarpio santykius ir integraciją į ES, siūlymu asocijuojamai valstybei mainais už jos įsipareigojimus vykdyti nuoseklias politines, ekonomines ir institucines reformas ir perimti pamatines ES vertybes bei modelius, tokius kaip demokratija, žmogaus teisių gerbimas, rinkos ekonomika. Šis asociacijos procesas bus įgyvendinamas laipsniškai.

Antrasis šių susitarimų komponentas – stabilizacija – neatsiejamas nuo pirmojo ir skirtas specifinio Vakarų Balkanų regiono valstybėms. Juo pirmiausia siekiama skatinti glaudesnę šio regiono valstybių bendradarbiavimą ir taip puoselėti taiką bei stabilumą regioniniu ir tarptautiniu lygiu, kurti gerus kaimyninius santykius.

Su Kroatija 2005 m. ir buvusią Jugoslavijos Respubliką Makedonija 2004 m. yra sudarytos ir įsigaliojusios stabilizacijos ir asociacijos sutartys. Pagal šias sutartis ES netaiko importo muitų Makedonijos ir Kroatijos kilmės pramoninėms prekėms, išskyrus tekstilę, taip pat suteikia lengvatų žemės ūkio produktų importui. Makedonija įsipareigojo panaikinti ES prekių (išskyrus tekstilę, plieną bei žemės ūkio produktus) importo muitus per 10 metų pereinamąjį laikotarpį, o Kroatija pramoninių prekių rinką atvers per 5 metų pereinamąjį laikotarpį.

Laikinosios sutartys sudarytos su Albanija (2006), Juodkalnija, Bosnija ir Hercegovina (2007), o su Serbija sutartis yra pasirašyta. Sutartys turi tikslą ateityje sukurti laisvos prekybos tarp ES ir Vakarų Balkanų šalių erdvę, liberalizuoti prekybą prekėmis, apsaugoti intelektinę nuosavybę.

Šiuo metu yra trys valstybės, kurioms suteiktas oficialus ES kandidatės statusas: Kroatija, buvusios Jugoslavijos Respublika Makedonija ir Turkija.

Jos aprėpia ir kitas veiklos sritis:

- prekių prekybos ir kitus su prekyba susijusius dalykus (paslaugas, vyriausybinis pirkimas, intelektinės nuosavybės apsauga, konkurenciją ir kt.);
- politinį dialogą;
- įstatymų derinimą;
- kitų veiklų, tokių kaip pramonė, aplinkos apsauga ir energija, kooperavimą.

Kroatija ir Turkija 2005 m. spalio 5 d. pradėjo priėmimo derybas pagal įvairius derybinius skyrius (išoriniai ryšiai, laisvas prekių judėjimas, intelektinės nuosavybės apsauga, finansinės paslaugos ir kt.).

2005 m. buvusiai Jugoslavijos Respublikai Makedonijai Europos Taryba suteikė šalies kandidatės statusą, tačiau priėmimo derybos nepradėtos. Kitos Vakarų Balkanų šalys yra potencialios ES kandidatės.

Plėtros asociacijos sutartys. Dėl geografinio artumo, istorinių ir kultūrinių ryšių bei dabartinių ir būsimų migracijos srautų Viduržemio jūros šalys yra ypač svarbios ES prekybos partnerės. Būtent todėl Viduržemio jūros regionas yra vienas iš svarbiausių Europos Sąjungos prioritetų išorės santykių srityje.

EEB ir Viduržemio jūros regiono šalių partnerystė prasidėjo, kai 1995 m. lapkričio 28 d. Barselonoje buvo priimta pirmoji Viduržemio jūros regiono valstybių konferencijos deklaracija. Pradėtas Barselonos procesas suteikė postūmį ES santykiams su kaimyninėmis Viduržemio jūros regiono šalimis ir nustatė gaires taikos ir klestinčios ekonomikos erdvei regione sukurti. Barselonos deklaracijoje buvo sutarta Europos ir Viduržemio jūros regiono partnerystę plėtoti trijose srityse: 1) politinėje ir saugumo; 2) ekonomikos ir finansų; 3) socialinėje, kultūros ir humanitarinėje.

Asociacijos sutartys sudarytos su Viduržemio jūros regiono Magrebo (Alžyras, Marokas, Tunisas) ir Mašreko (Egiptas, Jordanija, Libanas, Sirija) šalimis, Izraeliu, Palestina. Vykdam 1995 m. Barselonos deklaraciją, vienas iš svarbiausių savitarpio santykių tikslų yra iki 2010 m. sukurti Europos ir Viduržemio jūros šalių laisvą prekybos erdvę Viduržemio jūros regione, iš esmės liberalizuoti ES ir Viduržemio regiono šalių tarpusavio prekybą.

Visose šiose sutartyse numatyta per atitinkamus pereinamuosius laikotarpius įkurti pramoninių prekių laisvosios prekybos zonas bei taikyti žemės ūkio produktams abipusės prekybos nuolaidas. Pagal šias sutartis ES panaikina pramoninių prekių importo muitus nuo sutarčių įsigaliojimo datos, o Maroko ir Tuniso rinkoms visiškai atverti numatyti 12 metų pereinamieji laikotarpiai. Tokių laikotarpių nenumato ES ir Izraelio Asociacijos sutartis, pagal ją abi šalys visiškai liberalizuoja pramoninių prekių prekybą nuo sutarties įsigaliojimo datos. Asociacijos sutarčių turinį paprastai sudaro laisvosios prekybos sutarties nuostatos, papildytos bendradarbiavimą beveik visose visiškai ar dalinei Europos Sąjungos kompetencijai priklausančiose srityse reglamentuojančiomis nuostatomis.

Jos įsteigia bendras institucijas, atsakingas už sutarties vykdymo priežiūrą: Asociacijos tarybą, Asociacijos komitetą ir Parlamentinį komitetą.

Ekonominės partnerystės sutartys su AKR valstybėmis. ES ir Afrikos, Karibų jūros bei Ramiojo vandenyno baseino šalys AKR (angl. ACP) – buvusios ES valstybių narių kolonijos – sudarė Partnerystės susitarimą (*Economic-Partnership Agreements* – EPA). Šis susitarimas pasirašytas 2000 m. birželio 23 d. Benine su 77 AKR valstybėmis, kitaip jis dar vadinamas Kotonu susitarimu. Tai ambicingiausias ir išsamiausias besivystančių ir išsivysčiusių šalių pasirašytas susitarimas. Jos pirmąkart Lomės konvencija pirmą kartą pasirašyta 1975 m. Togo sostinėje Lomėje. Iki Kotonu sutarties ES pagal Lomės konvenciją minėtų šalių pramoninėms prekėms, perdirbtiems žemės ūkio bei žuvų produktams vienašališkai taikė 0 proc. importo muito tarifą.

Naujajame Kotonu susitarime ES ir AKR valstybių prekybiniai santykiai reguliuojami atsižvelgiant į tolesnės AKR valstybių integracijos į pasaulio prekybos sistemą perspektyvą. Prekybos požiūriu lengvatinė AKR šalių prieiga prie ES rinkos keičiama abišaliais laisvosios prekybos – ekonominės partnerystės – susitarimais, kurie turi atitikti PPO taisykles ir pereinama prie abiejų pusių tarpusavio prekybos nuolaidų suteikimo. Prieš pereinant prie PPO normas atitinkančių laisvosios prekybos sutarčių, nustatytas aštuonerių metų parengiamasis laikotarpis.

Pagal šiuos ekonominės partnerystės susitarimus iš pradžių AKR šalys buvo suskirstytos į šešis regionus (šiuo metu yra septyni regionai). Kiekvienas iš jų derėjosi dėl laisvosios prekybos susitarimo su ES. Vykstančios derybos dėl ekonominės partnerystės susitarimų labai prieštaringos: joms priešinasi daug vyriausybių, pilietinės visuomenės organizacijų, AKR šalių profesinių sąjungų, kurių nuomone, šis projektas kelia grėsmę AKR šalių ekonomikai. Vien jau ekonominės partnerystės susitarimų (kaip regioninių) pobūdis lemia ES ir AKR šalių santykių regionalizaciją. Nors pageidavimas panaikinti tam tikram regionui priskirtą AKR šalių grupę oficialiai nepareikštas, kyla tam tikras susirūpinimas, kad galų gale tai įvyks, nes pagal naujus reikalavimus grupė ir jos dabartinių organų sistema yra perteklinė.

Iki šiol ekonominės partnerystės susitarimas sudarytas tik su Karibų jūros regionu. Susitarimas įsigaliojo 2008 m. sausį, įsigaliojus ES ir 13 Ka-

ribų jūros baseinų šalių tarpusavio prekybos ir pagalbos ekonominės partnerystės susitarimui CARIFORUM²⁴.

Kotonu susitarimu siekiama skatinti ir spartinti ekonominę, kultūrinę ir socialinę AKR šalių plėtrą ir stiprinti bei įvairinti jų santykius su ES ir jos valstybėmis narėmis, taikant solidarumo principą ir atsižvelgiant į bendrus interesus. Jis aprėpia tvaraus vystymosi ir AKR šalių įtraukimo į pasaulio ekonomiką klausimus, taip pat kovą su skurdu, žmogaus teises, demokratijos plėtrą, politinį dialogą, migraciją.

Kotonu susitarimo 95 straipsnyje numatyta išlyga dėl persvarstymo, pagal kurią leidžiama kas penkerius metus (išskyrus ekonomikos ir prekybos nuostatas, kurioms taikoma speciali persvarstymo procedūra) atitinkamai derinti susitarimą. Taip siekiama derinti jo nuostatas pagal sparčius tarptautinius, taip pat AKR šalių ir ES santykių pokyčius. 95 straipsnio 3 dalyje numatyta, kad abi šalys turi viena kitą informuoti apie nuostatas, kurias jos pageidauja įtraukti iš dalies keičiant susitarimą.

Europos Parlamento 2009 m. gruodžio 17 d. pranešime dėl antrojo AKR ir ES Kotonu partnerystės susitarimo persvarstymo (2009/2165/INI) apibūdintos sąlygos, turinčios įtakos šiuo metu vykstančiam susitarimo persvarstymui, pateiktos siūlomų svarstyti dalykų nuostatos. Antrą kartą persvarstant Kotonu susitarimą pasaulio ekonomiką krečia daugiopla krizė: dėl paskolų krizės kilusi finansų krizė, spartėjanti klimato kaita, didėjančios maisto ir energijos kainos, taip pat problemos dėl užsienio investuotojų perkamos ariamos žemės, ypač Afrikoje. Todėl šio susitarimo persvarstymas – puiki galimybė aptarti minėtų krizių priežastis, pasimokyti iš praeities klaidų ir prasmingai pakeisti pagal Kotonu susitarimą nustatytą bendradarbiavimo sistemą. Remdamasi AKR Ministrų Tarybos pirmininkui skirtu 2009 m. vasario 23 d. Tarybos pranešimu, ES pateikia siūlomų persvarstyti sričių dalykus: a) regionų aspektą, b) politinį aspektą, įskaitant migraciją ir gerą mokesčių srities valdymą, c) nuostatas dėl institucijų, d) Europos investicijų banko (EIB) įgaliojimus ir veiklą, e) humanitarinę pagalbą ir nelaimių prevenciją.

AKR šalių derybų pranešime išvardytos sritys sutampa su ES pateiktomis persvarstyti sritimis. Be šių sričių, AKR šalių grupė taip pat norėtų įtraukti nuostatas dėl konfliktų prevencijos ir taikos palaikymo, bendradarbiavimo kultūros ir švietimo, klimato kaitos ir maisto saugos kaip kom-

²⁴ Antigua ir Barbuda, Bahamos, Barbadosas, Belizas, Dominikos Respublika, Grenada, Gajana, Jamaika, Sent Kristoferis ir Nevis, Sent Lusija, Sent Vinsentas ir Grenadinai, Surinamas, Trinidadas ir Tobagas.

pleksinių klausimų ir t. t. Tačiau trys pagrindiniai klausimai, kuriuos AKR šalių grupė pageidautų spręsti antrą kartą persvarstant Kotonu susitarimą, yra šie:

- kaip suderinti AKR šalių ir ES santykių regionalizaciją su AKR šalių grupės vienybe ir savitarpio bendradarbiavimu;
- institucinės nuostatos; Jungtinės parlamentinės asamblėjos ir ekonominės partnerystės susitarimų klausimus spręsiančių institucijų santykiai;
- Afrikos Sąjungos vaidmuo ir jos santykiai su AKR šalių grupe.

ES laisvosios prekybos (preferencinių) susitarimų statusas ir pagal šiuos susitarimus vykdomos prekybos dalis bendroje ES prekybos apimtyje pateikti 4 lentelėje.

4 lentelė. ES laisvosios prekybos (preferencinių) susitarimų statusas ir preferencinės prekybos dalis bendroje ES užsienio prekyboje

Regionai ir Laisvosios prekybos sutarčių (LPS) statusas		Pramoninės prekės		Žemės ūkio produktai	
		importas %	eksportas %	importas %	eksportas %
Veikiančios LPS		22,3	27,7	24,3	29,1
Čilė, Meksika, PAR	LPS	2,5	3,4	5,7	2,2
Andora, San Marinas, Turkija, Islandija, Norvegija, Šveicarija, Lichtenšteinas	ELPA, Muitų sąjunga	14,6	15,9	11,6	14,6
Karibų šalys AKR	EPA ¹	0,3	0,3	1,0	0,6
Alžyras, Egiptas, Izraelis, Jordanija, Libanas, Tunisas, Palestinos teritorija	Viduržemio jūros šalių LPS	4,0	5,9	4,5	7,9
Albanija, Bosnija ir Hercegovina, Kroatija, buvusi Jugoslavijos Respublika Makedonija, Juodkalnija, Serbija	Stabilizacijos ir asociacijos sutartis VB	0,9	2,2	1,5	3,7
Sudarytos, rengiamos ar planuojamos LPS, bet dar netaikomos		21,8	25,6	56,2	26,2
Bolivija, Ekvadoras, Peru, Kolumbija	Andų bendrija	0,4	0,6	5,3	0,4
Brunėjus, Indonezija, Malaizija, Filipinai, Singapūras, Tailandas, Vietnamas	ASEAN	5,4	4,6	9,8	4,2
Kosta Rika, Salvadoras, Hondūras, Nikaragva, Panama	Centrinė Amerika	0,2	0,4	2,8	0,4
Bahreinas, Kuveitas, Omanas, Kataras, Saudo Arabija, JAE	Persų įlankos Tarybos šalys	2,0	5,3	0,3	5,1

2. Europos Sąjungos bendrosios prekybos politikos dimensijos

Argentina, Brazilija, Paragvajus, Urugvajus	MERCO-SUR	1,5	2,5	20,9	1,5
Armėnija, Azerbaidžanas, Kanada, Gruzija, Indija, Korėja, Libija, Moldova, Sirija, Ukraina	Kitos LPS	10,0	9,1	7,2	8,0
AKR be Karibų šalių	EPA	2,3	3,2	10,5	6,6
Šalys, kurioms LPS netaikomos		55,8	46,7	19,5	44,7
Australija, Kinija, Japonija, Naujoji Zelandija, Rusija, JAV	Didžiausi prekybos partneriai	50,3	38,3	16,6	35,8
Kitos 70 šalių		5,5	8,1	2,9	8,9

Šaltinis: *Trade, Growth and World Affairs*. Trade Policy as Core Component of the EU's 2020 Strategy. European Commission, Trade. Com (2010) 612.

Europos Sąjungos prekybos dalis su šalimis, su kuriomis sudarytos ir taikomos laisvos prekybos sutartys, sudaro apie ketvirtadalį bendros prekybos apimties. Pramoninių prekių importas iš minėtų šalių sudaro 22,3 proc. o eksportas – 27,7 proc. visos pramoninių prekių prekybos apimties. Prekybos žemės ūkio produktais su šiomis valstybėmis dalis yra didesnė. Žemės ūkio produktų importas iš šalių, su kuriomis sudarytos laisvos prekybos sutartys, sudaro 24,3 proc. visos žemės ūkio produktų prekybos apimties, o eksportas – 29,1 proc.

Prekybos dalis su valstybėmis, su kuriomis nesudaryta jokių laisvos prekybos sutarčių, kurioms taikomas konvencinis muito tarifas ir kurios yra didžiausios ES prekybos partnerės (JAV, Kinija, Japonija, Rusija, Australija, Naujoji Zelandija), pramoninių prekių importas iš jų sudaro 50,3 proc., o eksportas 38,3 proc. visos pramoninių prekių prekybos apimties, atitinkamai žemės ūkio produktų importas – 16,6 proc., o eksportas – 35,8 proc.

Pažymėtina, kad didelę dalį prekybos su trečiosiomis šalimis sudaro šalys, su kuriomis laisvosios prekybos sutartys sudarytos, rengiamos ar planuojamos, bet dar netaikomos. Pramoninių prekių importas iš šių šalių sudaro 21,7 proc., eksportas – 25,6 proc., žemės ūkio produktų importas atitinkamai – 56,2 proc., eksportas – 26,2 proc.

Dvišalių prekybos susitarimų poveikis daugiašaliams susitarimams. Daugėjant laisvos prekybos sutarčių, nuo 1990 m. kilo karšti debatai, ar tokie susitarimai kelia grėsmę daugiašalei prekybos sistemai. Keliamas klausimas, ar laisvos prekybos susitarimai yra kliudantis, ar kuriamasis daugiašalės laisvos prekybos blokas²⁵.

²⁵ The EU Common Commercial Policy and Global / Regional Trade Regulation. <http://ec.europa.eu/trade/creating-opportunities/eu-and-wto/doha/>

Kliudančio daugiašalei laisvai prekybai bloko šalininkai nušviečia laisvos prekybos diskriminacinę prigimtį ir pateikia pesimistines prognozes dėl jų įtakos daugiašaliam liberalizavimui. Tai jie argumentuoja tuo, kad, pirma, laisvos prekybos susitarimai labiau iškraipo prekybą, negu ją kuria, ir taip sustiprina teisėtus opozicijos interesus dėl daugiašalio prekybos liberalizavimo. Prekybos iškraipymas pasireiškia tuo, kad neefektyviai veikiančios įmonės, esančios laisvos prekybos sutartis sudariusiose valstybėse, dėl preferencinių muitų teikiamos naudos konkurencinėje kovoje gali įveikti stiprias firmas, įsikūrusias laisvos prekybos sutarčių nesudarusiose šalyse. Tokios neefektyvios įmonės priešinsis visuotiniam liberalizavimui ateityje ir sieks išlaikyti regioninės rinkos atvėrimo privilegijas.

Antra, didelės šalys gali gauti naudos iš preferencinės prekybos susitarimo su mažomis šalimis, kuriose jos gali naudoti rinkos galią išgauti nuolaidas dėl netarifinių priemonių, tokių kaip darbo rinkos ar aplinkos apsaugos standartų taikymas, migracijos ar intelektinės nuosavybės teisių apsauga.

Kuriamo laisvo prekybos bloko šalininkai pateikia keletą argumentų, kodėl laisvos prekybos sutartys gali papildyti daugiašalius prekybos susitarimus ir būti daugiašalės prekybos liberalizavimo varomąja jėga. Pirma, laisvos prekybos susitarimai didina spaudimą veikti link tolesnės daugiašalės prekybos liberalizavimo. Reikalas tas, kad laisvos prekybos susitarimų plitimas ir ekspansija veda prie esamų preferencijų erozijos ir taip mažina priešininąsi daugiašaliu liberalizavimui. Taip pat įrodinėjama, kad, dėl konkurencijos sumažėjus susitariančių šalių grupei nepriklausančių šalių pelnui, laisvos prekybos sutartys gali paskatinti nesustariančias šalis siekti labiau liberalizuoti daugiašalę prekybą ir taip išvengti neigiamo prekybos iškraipymo poveikio.

Kitas argumentas yra tas, kad laisvos prekybos susitarimai veikia kaip tarptautinio bendradarbiavimo laboratorija. Taigi nedidelė šalių grupė gali pabandyti bendradarbiauti prieš pereidama prie daugiašalio bendradarbiavimo.

Šie požiūriai gali padėti pasiekti politinį sutarimą dėl tolesnio prekybos liberalizavimo ir padaryti daugiašalį prekybos liberalizavimą politiškai gyvybingu procesu.

Gali būti įrodinėjama, kad ES integravimo procesas gali kelti grėsmę daugiašalės prekybos liberalizavimui. Tačiau yra mažiausiai trys priežastys, leidžiančios manyti, kad ES preferencinė prekyba labiau kuria prekybą,

negu ją iškraipo: pirma, nors labai mažai šalių – JAV, Kanada, Australija, Pietų Korėja, Naujoji Zelandija, Singapūras, Taivanas ir Honkongas – prekiauja su ES taikydamos didžiausio palankumo principą, t. y. konvencinį maito tarifą, nustatytą PPO daugiašalėse derybose, ES importas ne pagal preferencinius susitarimus sudaro ketvirtadalį ES importo apimties; b) ES laisvos prekybos susitarimų tinklo išplėtimas nuo susitarimų su kaimyninėmis šalimis ir buvusiomis ES kolonijomis iki transkontinentinių susitarimų, kurie nėra sudaryti pagal geografinio ar istorinio ryšio požymius, reiškia, kad iškraipymo efektas yra mažiau tikėtinas; c) trečia, progresinis konvencinių (didžiausio palankumo prekyboje) maitų mažinimas „ardo“ susitariančių šalių preferencijas ir mažina prekybos iškraipymo riziką.

2.3. Vienašalė ES bendrosios prekybos dimensija

Siekdamos atverti rinkas silpnai išsivysčiusių šalių prekėms, išsivysčiusios šalys, pagal bendrųjų preferencijų sistemą (toliau – BPS) vienašališkai taiko sumažintus arba nulinius maito tarifus iš silpnai išsivysčiusių šalių importuojamoms prekėms, turinčioms jų kilmės statusą. Be to, ES valstybių narių užjūrio teritorijoms ir šalims taiko vienašales prekybos lengvatas.

Iš BPS šalių – lengvatų gavėjų importuojamoms prekėms, atsižvelgdama į jų jautrumą, ES vienašališkai panaikina arba sumažina maitų tarifus.

ES taip pat taiko vienašales priemones, kaip papildomą prekybos politikos instrumentą, atitinkantį politinio stabilumo ir plėtros interesus.

Apie maitų lengvatų sistemos įgyvendinimo būtinybę pirmą kartą buvo paminėta 1968 m., kai Jungtinių Tautų prekybos ir plėtros konferencija (*Unitet Nation Conference on Trade and Development* – UNCTAD) pasiūlė sukurti Bendrųjų maitų preferencijų sistemą (*Generalised System of Tariff Preferences*), pagal kurią išsivysčiusios šalys turėtų taikyti maitų tarifų lengvatas visoms silpnai išsivysčiusioms ir besivystančioms šalims. Jungtinių Tautų prekybos ir plėtros konvencija nustatė pagrindinius BPS principus, kurie grindžiami prekybos tarp išsivysčiusių (šalių donorių) ir besivystančių (lengvatas gaunančių) šalių lengvatų ypatumais.

Pagal Bendrąjį susitarimą dėl maitų tarifų ir prekybos (GATT 1994) BPS yra išimtis, taikoma didžiausio palankumo prekyboje principui. BPS išsivysčiusios šalys vienašališkai taiko prekyboje su silpnai išsivysčiusiomis

šalimis. Ja siekiama palengvinti besivystančių šalių prekybą, ją skatinti, kad atitiktų besivystančių šalių vystymosi, finansavimo ir prekybos poreikius. Tarptautinės prekybos politika turi atitikti ir įtvirtinti šalių vystymosi politikos tikslus, ypač dėl skurdo panaikinimo ir tvaraus vystymosi bei gero valdymo skatinimo besivystančiose šalyse.

PPO apeliacinė institucija pareiškė, kad iš esmės išsivysčiusios šalys gali nustatyti skirtingus prekių, įvežamų iš skirtingų, lengvatas pagal BPS gaunančių šalių tarifus, jei kitoms, panašiomis prekybos sąlygomis besinaudojančioms šalims keliami tie patys reikalavimai. BPS donorė, norėdama suteikti papildomų mokestinių lengvatų gaunantys šalys, turėtų objektyviai nustatyti, kokie yra besivystančios šalies, kuriai galėtų būti taikomos išskirtinės sąlygos, vystymosi poreikiai.

Didžiausios pasaulio BPS donorės – Europos Sąjunga, JAV, Japonija. Šalių donorių taikomos BPS schemos ir jų kilmės taisyklės labai skiriasi. Pavyzdžiui, JAV taikomos BPS sąlygos importuojamoms prekėms iš besivystančių šalių neatitiks ES BPS sąlygų.

Europos Sąjungos BPS schemos. Europos Bendrija pirma pasaulyje įgyvendino UNCTAD rekomendacijas ir sukūrė BPS schemą. Pagrindinė institucija, atsakinga už preferencinių priemonių įgyvendinimą Europos Sąjungoje, yra Europos Komisija, kuriai padeda Bendrųjų tarifų lengvatų komitetas. Komitetas gali nagrinėti visus su preferencijų taikymu susijusius Komisijos arba valstybės narės prašymus ir klausimus.

ES BPS taikymas buvo nustatytas Tarybos reglamentais Nr. 2501/2001, Nr. 980/2005 ir šiuo metu galiojančiu 2008 m. Tarybos reglamentu Nr. 732. Prekių, kurioms taikoma BPS, kilmės taisyklės nustatomos pagal Bendrijos muitinės kodekso įgyvendinimo nuostatų (toliau – BMKĮN) 67–95 straipsnių ir 14–18 priedų nuostatas.

Pagrindinis ankstesnių Europos Bendrijos BPS schemų principas buvo kvotos ir muitų ribos. Nuo 1995 m. Europos Bendrija, taikydama BPS schemas, atsisakė kiekybinio prekių ribojimo ir pradėjo vartoti jautrumo Europos Bendrijos produktams sąvoką. Kai kurios šalys, kurioms buvo taikomos muitų lengvatos, sėkmingai vystėsi ir tapo sėkmingomis prekybos partnerėmis, kitų lengvatas gaunančių šalių, atvirkščiai, ekonomika žlugo. Todėl buvo nuspręsta persvarstyti kriterijus, pagal kuriuos šalį galima buvo laikyti ekonomiškai pažėdžiama, t. y. kuriai svarbu taikyti specialias skatinamąsias prekybos priemones.

Naujoji ES BPS schema. 2006–2015 m. ciklo preferencinės prekybos principai buvo nustatyti Europos Bendrijos Komisijos dokumente „Kilmės

taisyklės preferenciniuose prekybos susitarimuose. Ateities gairės“, komunikatas COM (2005) 100. Šiame dokumente buvo nurodyta pagrindinė Europos Sąjungos vizija dėl lengvatinių prekybos režimų sąlygų ir kilmės taisyklių. Pagrindinės šio dokumento nuostatos: *Atsižvelgiant į Dohos vystymo darbotvarkę, geresnės besivystančių šalių integracijos į pasaulio ekonomiką užtikrinimas, visų pirma sudarant daugiau galimybių patekti į išsivysčiusių šalių rinkas, ir toliau lieka svarbiausias Bendrijos prekybos santykių prioritetas ir turi paskatinti pakeisti preferencines jos kilmės taisykles. Tai reiškia, kad reikėtų ne tik atlikti būtinus taisyklių ir sąlygų turinio pakeitimus, bet ir priderinti jų administravimo ir kontrolės procedūras, siekiant užtikrinti, kad lengvatos būtų suteikiamos tiems, kuriems jų labiausiai reikia.*²⁶

Tokių pakeitimų poreikis pirmiausia buvo pabrėžtas rengiant naująją 2006–2015 m. muitų tarifų lengvatų sistemą²⁷, pradedant derybas dėl naujų regioninių ekonominės partnerystės susitarimų (EPS) su Afrikos, Karibų jūros ir Ramiojo vandenyno (AKR) šalimis ir svarstant, kokia bus tekstilės sektoriaus ateitis²⁸.

Komisijos komunikate Besivystančios šalys, tarptautinė prekyba ir darnus vystymasis nustatytos Bendrijos bendrųjų muitų tarifų lengvatų taikymo 2006–2015 m. pagrindinės nuostatos. Jame įtvirtinta nuostata, kad Komisija BPS taikys šalims, kurioms labiausiai jos reikia, ir ji turi įvairiais būdais skatinti besivystančių šalių regioninį bendradarbiavimą. BPS turėtų padėti šioms šalims pasiekti tokį konkurencingumo lygį, kuris leistų joms būti ekonomiškai savarankiškomis ir tarptautinėje prekyboje būti lygiateisėmis partnerėmis.

Remiantis šiais principais, 2005 m. birželio 27 d. buvo priimti Tarybos reglamentas (EC) Nr. 980, kuris galioja nuo 2006 m. sausio 1 d. iki 2008 m. gruodžio 31 d., ir 2008 m. liepos 22 d. Tarybos reglamentas Nr. 732, kuris galioja nuo 2009 m. sausio 1 d. iki 2011 m. gruodžio 31 d.

Atsižvelgiant į įvairius besivystančių šalių vystymosi poreikius, taikoma:

- bendra priemonė visoms lengvatas gaunančioms šalims ir teritorijoms;

²⁶ Kilmės taisyklės preferenciniuose prekybos susitarimuose. Ateities gairės. Briuselis, 16.3.2005, KOM(2005) 100.

²⁷ Komisijos komunikatas Tarybai, Europos Parlamentui ir Europos ekonominių ir socialinių reikalų komitetui. Briuselis, 7.7. 2004 KOM(2004) 461

²⁸ Komisijos komunikatas Tarybai, Europos Parlamentui, Europos ekonominių ir socialinių reikalų komitetui bei Regionų komitetui dėl tekstilės gaminių ir drabužių sektoriaus ateities išsiplėtusiame Europos Sąjungoje. Briuselis, 2003 10 29, KOM (2003) 649.

- speciali tvaraus vystymosi ir gero valdymo skatinamoji priemonė;
- speciali priemonė, skirta mažiausiai išsivystančioms šalims.

Reglamento I priede išvardytos šalys ir teritorijos, kurioms taikomos BPS, jos C skiltyje nurodyti SS skirsniai, kuriuose klasifikuojamos atitinkamai lengvatas gaunančiai šaliai panaikintos prekių lengvatos, D skiltyje nurodytos šalys, kurioms taikoma speciali priemonė, skirta mažiausiai išsivysčiusioms šalims, ir E skiltyje nurodytos šalys, kurioms taikoma speciali tvaraus vystymo ir gero valdymo skatinamoji priemonė.

Prekių pavadinimai ir SS kodai, kuriems taikomos bendra, speciali tvaraus vystymosi ir gero valdymo skatinamoji priemonė ir speciali priemonė, skirta mažiausiai išsivystančioms šalims, atskiroje skiltyje nurodant prekių jautrumą („J“ – jautrios prekės, „N“ – nejautrios prekės), pateikti reglamento Nr. 732/2008 II priede.

Bendra priemonė taikoma visoms lengvatas gaunančioms šalims, išskyrus atvejus, kai Pasaulio bankas jas priskiria prie didelės pajamas gaunančių šalių ir jeigu jų eksportas yra ne itin įvairus.

Taikant bendrą priemonę, prekių, kurios šio reglamento II priede išvardytos kaip nejautrios, bendrojo maito tarifas visiškai sustabdomas, išskyrus žemės ūkio produktus. Prekių, kurios minėtame priede išvardytos kaip jautrios, bendrojo maito vertybinių maitų norma sumažinama 3,5 procentinio punkto, SS XI (a) ir XI (b) skirsnuose nurodytų prekių maito tarifas sumažinamas 20 proc., o jautrių prekių specifiniai maitai sumažinami 30 proc.

Speciali tvaraus vystymosi ir gero valdymo skatinamoji priemonė.

Taikant specialią tvaraus vystymosi ir gero valdymo skatinamąją priemonę, visų II priede išvardytų prekių, kurių kilmės šalis yra įtraukta į specialią tvarios plėtros ir gero valdymo skatinamąją priemonę, bendro maito tarifai sustabdomi.

Skiltyje „Jautrus / nejautrus“ daroma nuoroda į produktus, kuriems taikoma bendra priemonė ir speciali tvaraus vystymosi ir gero valdymo skatinamoji priemonė.

Speciali tvaraus vystymo ir gero valdymo skatinamoji priemonė gali būti taikoma šaliai, kuri:

- a) ratifikavo ir veiksmingai įgyvendino visas konvencijas, išvardytas III priede;
- b) įsipareigoja išlaikyti ratifikuotų konvencijų ir jas įgyvendinančių teisės aktų bei priemonių taikymą ir kuri neprieštarauja reguliariai jų įgyvendinimo stebėsenai ir peržiūrai pagal jos ratifikuotų konvencijų įgyvendinimo nuostatas;

c) laikoma pažeidžiama šalimi.

Pažeidžiama šalimi laikoma šalis, kurios:

- Pasaulio bankas trejus metus iš eilės nepriskiria dideles pajamas gaunančioms šalims;
- importo dalis į Bendriją pagal penkių didžiausių SS skyrių prekių vertę sudaro daugiau kaip 75 proc. viso jos importo, kuriam taikoma BPS;
- importas į Bendriją pagal BPS sudaro mažiau kaip 1 proc. bendro importo į Bendriją, kuriam taikoma BPS, vertės.

Besivystančioms šalims, kurios dėl diversifikacijos stokos ir silpnos integracijos į tarptautinę prekybos sistemą yra pažeidžiamos, nes prisiima specialias prievoles ir atsakomybę ratifikuodamos ir veiksmingai įgyvendindamos pagrindines tarptautines konvencijas dėl žmogaus ir darbo teisių, aplinkos apsaugos ir gero valdymo, turi būti suteikiamos papildomos muitų tarifų lengvatos. Šiomis lengvatomis siekiama skatinti ekonomikos augimą ir ugdyti teigiamą tvaraus vystymosi poreikio vertinimą. Todėl šia priemone vertybinių ir specifinių muitų taikymas lengvatas gaunančioms šalims laikinai sustabdomas.

Naujoji BPS schema turi garantuoti, kad taikomos priemonės teigiamai veiktų specifinius šalies vystymosi poreikius. Papildomos lengvatos turi būti prieinamos visoms besivystančioms šalims, kurių poreikiai tokie patys.

Ankstesnės specialios skatinamosios priemonės dėl darbo teisių ir aplinkos apsaugos („socialinė“ ir „aplinkos apsaugos“ išlyga) buvo mažai naudojamos. Kai kurios lengvatos gaunančios valstybės nepanoro leisti griežtai vertinti jų socialinių teisės aktų turinio ir kaip jie įgyvendinami. Be to, dėl vertinimo procedūrų trukmės ir sąlyginio sudėtingumo ši priemonė tapo dar nepatrauklesnė. Galiausiai aplinkos apsaugos skatinamosios priemonės apima tik tropinius miškus, o tai labai susiaurina patį aplinkos apsaugos supratimą²⁹.

Todėl išsiplėtė darnaus vystymosi ir gero valdymo sąvoka. Daugybė tarptautinių konvencijų bei deklaracijų yra pripažinusios, kad egzistuoja šalies vystymosi bei pagarbos žmogaus ir aplinkos teisėms, socialinėms ir politinėms teisėms ryšys. Kai kurios šalys nesugeba gerbti šių pagrindinių, įvairiose tarptautinėse konvencijose nustatytų normų, dėl to besivystančioms šalims kyla tam tikrų problemų. Todėl reikia teigiamai vertinti

²⁹ Besivystančios šalys, tarptautinė prekyba ir darnus vystymasis: Bendrijos bendrųjų tarifų lengvatų vaidmuo 2006–2015 m. Komisijos komunikatas tarybai, Europos parlamentui, Ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui. Europos Bendrijos Komisija. Briuselis, 2004 7 7, KOM (2004) 461 galutinis.

šiuos specifinius vystymosi poreikius ir suteikti papildomų lengvatų toms besivystančioms šalims, kurios yra pasirašiusios tokias pagrindines tarptautines konvencijas. BPS taikoma valstybėms, ratifikavusioms tarptautines darnaus vystymosi normas, įskaitant ir pagrindines žmogaus teises ginančias konvencijas (politines, ekonomines ir socialines teises; kovą su kankinimais bei diskriminacija dėl lyties ir rasės; kovą dėl moterų ir vaikų teisių), bei tam tikras konvencijas, kurios gina darbuotojų teises ir rūpinasi aplinkos apsauga (pvz., kova su prekyba nykstančiomis rūšimis; ozono sluoksnio apsauga); taip pat atitinkamas konvencijas, skirtas kovai su nelegalių narkotikų gamyba ir prekyba (Reglamento 732/2008 III priedas).

Buvo pasirinktos tos konvencijos, kuriose atitinkamos tarptautinės institucijos yra nustačiusios reguliariai jų įgyvendinimą vertinančius mechanizmus.

Speciali priemonė skirta mažiausiai išsivysčiusioms šalims, kurias šiai grupei priskiria JT. Muitų taikymas visiems Suderintos sistemos 1–97 skirsniuose klasifikuojamiems produktams, kurių kilmės šaliai pagal I priedą yra taikoma speciali priemonė mažiausiai išsivysčiusioms šalims, visiškai sustabdomas. Šaliai, kurios JT toliau nelaiko viena iš mažiausiai išsivystančių šalių, turi būti nustatytas pereinamasis laikotarpis, kad būtų sumažintas neigiamas tarifų lengvatų, remiantis šia priemone, panaikinimo poveikis.

Daugelis besivystančių šalių, kurioms taikomos preferencijos pagal ES BPS, taip pat naudojami ES suteiktomis nuolaidomis pagal regionines ir preferencines sutartis bei susitarimus. Šalys, kurioms ES taiko importo muitų nuolaidas tam tikroms prekėms tik pagal BPS, yra pereinamųjų ekonomikų šalys (buvusios Sovietų Sąjungos respublikos bei daugelis Azijos ir Lotynų Amerikos šalių). Jeigu sudarytas preferencinis susitarimas su tam tikra šalimi ar šalių grupe, nebūtinai visi produktai gali būti įtraukti į sutartį ir jiems suteiktos muitų tarifų preferencijos, pavyzdžiui, BPS sutartyse daugeliui preferencijas gaunančių šalių prekių sektoriai yra „išdėstyti pagal preferencijų gradaciją“, kiti – pašalinti iš preferencinio prekybos režimo.

2.4. Preferencinės prekių kilmės įgijimo taisyklės ir kilmę patvirtinantys dokumentai

Atsižvelgiant į dvišales ar daugiašales sutartis, susitariančiose šalyse pagamintoms ir įgijusioms tos šalies kilmės statusą prekėms gali būti

taikomi skirtingi muito tarifai ir skirtingos prekybos politikos priemonės (kiekybiniai apribojimai-kvotos, antidempingo ar kompensaciniai muitai, saugos ir kitos netarifinio reguliavimo priemonės). Todėl reikalingos kilmės taisyklės, kurios leistų nustatyti, ar šalyje pagamintos prekės įgyja (ar neįgyja) tos šalies kilmės statusą. Tarptautinėje prekyboje kilmė yra traktuojama kaip „ekonominė“ prekių tautybė.

Preferencinės (lengvatinės) prekių kilmės įgijimo nuostatos ir taisyklės. Prekės, kad įgytų tiek nepreferencinės (nelengvatinės)³⁰, tiek ir preferencinės prekės kilmės statusą, turi atitikti du pagrindinius tarptautinės Kioto konvencijos nustatytus kriterijus³¹: 1) visiškai išgautos vienoje šalyje ir iš jų pagamintos prekės (dar vadinami natūralūs produktai); 2) jeigu prekės gamyboje dalyvauja keletas šalių, taikomas esminio prekės pakeitimo kriterijus.

Valstybės, tarp jų ir Europos Sąjunga, šią konvenciją ratifikavo ir jos nuostatas perkėlė į nacionalinius teisės aktus. Tačiau GATT nebuvo nustatę specialių prekių kilmės nustatymo taisyklių tarptautinėje prekyboje. Todėl kiekviena šalis nacionaliniais teisės aktais nustatydavo dažnai skirtingas prekių kilmės taisykles, kurios skirdavosi esminio prekių perdirbimo kriterijaus nustatymo metodais. Vienos valstybės esminio prekių perdirbimo kriterijui nustatyti taikė prekių tarifinio klasifikavimo kodų pasikeitimo, kitos – sukurtos pridėtinės vertės arba konkrečių gamybos ar apdorojimo operacijų atlikimo metodus. Be to, kai kurios valstybės taikė skirtingas nepreferencinės kilmės taisykles, nelygu kokiam tikslui – muitams apskaičiuoti, kvotoms administruoti ar prekėms vidaus rinkoje žymėti ir kt.

Bendrijos muitinės kodekso (toliau – BMK) 27 straipsnis „Preferencinė prekių kilmė“ įteisina nuostatą, kad preferencinės (lengvatinės) prekių kilmės taisyklės apibrėžia prekių kilmės įgijimo reikalavimus. Prekės juos privalo atitikti, kad joms galėtų būti taikomos preferencinių muitų tarifų priemonės, nustatomos sutartimis, kurias ES yra sudariusi su tam tikromis šalimis arba šalių grupėmis ir kurios joms suteikia teisę naudotis preferenciniu (lengvatiniu) muitų tarifų režimu. Tokio paties turinio nuostata yra įtvirtinta Europos Parlamento ir Tarybos 2008 m. balandžio 23 d. reglamento Nr. 450, nustatančio Bendrijos muitinės kodeksą (Modernizuotą

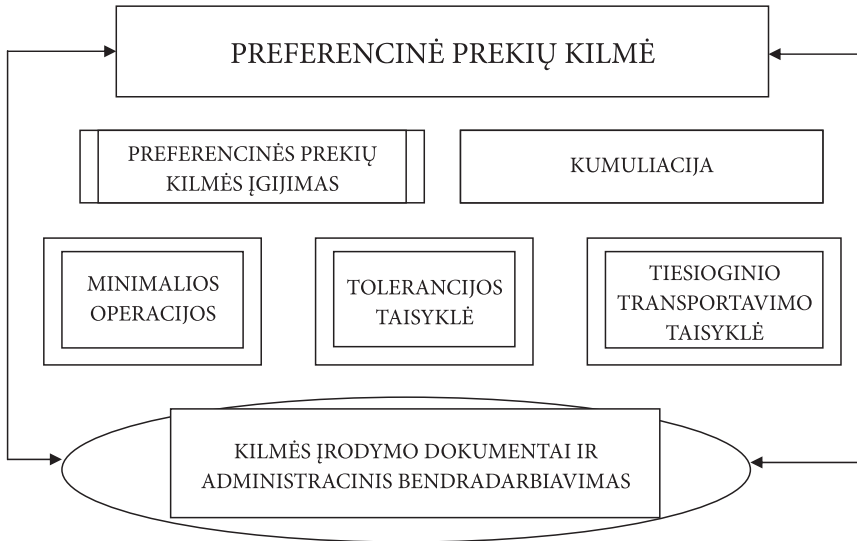
³⁰ Nelengvatinės prekių kilmės ir jų nustatymo taisyklės taikomos prekybai tarp PPO šalių narių, kurioms nustatytas konvencinis muito tarifas ir netaikomi jokie lengvatiniai susitarimai. Nelengvatinės kilmės taisyklės nustatytos PPO susitarimu dėl kilmės taisyklių.

³¹ *Tarptautinė Kioto konvencija dėl muitinės procedūrų derinimo ir supaprastinimo*, 1977 m. priedas D. 1.

muitinės kodeksą), 39 straipsnio 2 dalyje: Prekėms, kurioms taikomos lengvatinės (preferencinės) priemonės, nustatomos su tam tikromis Bendrijos muitų teritorijai nepriklausančiomis šalimis ar teritorijomis arba su tokių šalių ar teritorijų grupėmis sudarytuose susitarimuose. Preferenciniuose su trečiosiomis šalimis sudarytuose susitarimuose visada yra Kilmės protokolas Nr. 4, nustatantis preferencinės kilmės taisykles ir administracinio susitariančių šalių bendradarbiavimo metodus. Šis Protokolas, kurį paprastai sudaro 39 straipsniai ir I–VI priedai, reglamentuoja:

- 1) sąvokos „produkto kilmė“ apibrėžimą;
- 2) lengvatines prekių kilmės įgijimo taisykles, nustatytas Kilmės taisyklių sąraše, ir kitas prekių kilmės nustatymo nuostatas (kumuliaciją, minimalias operacijas, tolerancijos taisyklę, teritorinius reikalavimus ir kt.);
- 3) kilmės įrodymą ir administracinį bendradarbiavimą.

Nors preferencinei prekių kilmei nustatyti taikomos pagrindinės nepreferencinės prekių kilmės nuostatos ir taisyklės, tačiau jos yra išsamesnės. Prekės, kurios gamybai naudojami kitų šalių produktai, kilmės įgijimo taisyklės griežtesnės. Prekių kilmės nustatymo struktūros elementai parodyti 4 pav.

4 pav. Preferencinės prekių kilmės nustatymo elementai

Ar prekės yra iġijusios kilmę, nustatoma remiantis dviem pagrindiniais skirtingais kriterijais: visiškai išgautos prekės kriterijus taikomas vienoje šalyje išgautiems produktams ir iš jų pagamintoms prekėms ir paskutinio esminio pakeitimo kriterijus taikomas prekėms, kurių gamyboje dalyvauja dvi ar daugiau šalių.

Prekėmis, kilusiomis iš tam tikros šalies, laikomos prekės, kurios išgautos arba pagamintos tik toje šalyje (BMK 23 str.). Šiame straipsnyje apibūdintos prekės, išgautos arba pagamintos vienoje šalyje. Tai:

- a) toje šalyje išgauti mineraliniai produktai;
- b) joje išauginti augalinės kilmės produktai;
- c) joje gimę ir užauginti gyvi gyvūnai;
- d) produktai, gauti iš joje užaugintų gyvų gyvūnų;
- e) žvejybos arba medžioklės joje produktai;
- f) jūrų žvejybos produktai ir kiti produktai, laivų, registruotų toje šalyje ir plaukiojančių su tos šalies vėliava, sugauti arba išgauti jūroje, kuri nepriklauso šalies teritoriniams vandenims;
- g) prekės, išgautos arba pagamintos plaukiojančiose įmonėse iš tos šalies kilmės produktų, nurodytų f punkte, jeigu tokios plaukiojančios įmonės registruotos toje šalyje ir plaukioja su jos vėliava;
- h) produktai, išgauti iš jūros dugno arba podugnio, esančio už teritorinės jūros ribų, jeigu ta šalis turi išimtinės teises eksploatuoti šį jūros dugną arba podugnį;
- i) gamybos operacijų metu susidariusios atliekos ir laužas bei naudoti gaminiai, jeigu jie buvo surinkti toje šalyje ir tinka tik žaliavoms regeneruoti;
- j) prekės, pagamintos arba pradėtos gaminti toje šalyje vien tik iš a–i punktuose nurodytų prekių arba jų darinių.

Šiame straipsnyje nustatyta nepreferencinė natūralių produktų kilmė. Pavyzdžiui, tam tikroje šalyje išgauti mineralai, daržovių, vaisių ir javų derlius, toje šalyje gimę ir užauginti gyvūnai ir kt., jeigu tokios prekės yra visiškai išgautos ar iš jų pagamintos prekės toje šalyje, laikomi tos šalies kilmės prekėmis.

Nustatytos visiškai išgautų produktų nepreferencinės kilmės taisyklės, pavyzdžiui, pagal šio straipsnio f ir g punktus preferencinės kilmės nustatymo taisyklės, gali būti papildytos reikalavimu, kad ne mažiau kaip 50 proc. šiuose punktuose minimų laivų ar plaukiančių įmonių vertės priklausytų Bendrijos valstybių piliečiams arba bendrovėms, kurių pagrindinė buveinė būtų vienoje iš ES valstybių, o kapitonas ir 75 proc. laivo įgulos narių būtų ES valstybių narių piliečiai.

Jeigu prekės buvo gaminamos ne vienoje šalyje, prekių kilmės šalimi laikoma ta šalis, kurioje **atliktas baigiamasis apdorojimas arba perdirbimas**. Baigiamasis perdirbimo arba apdorojimo procesas turi atitikti tris sąlygas:

- turi būti atliktas svarbus, ekonomiškai pagrįstas baigiamasis apdorojimo ar perdirbimo procesas;
- toks procesas turi būti atliktas tam tikslui įrengtose gamybinėse patalpose;
- tokio proceso metu pagamintas naujas gaminyš arba procesas turi būti svarbus prekės gamybos etapas.

Baigiamasis apdorojimo ar perdirbimo procesas gali būti laikomas svarbiu, jeigu jam vykstant gaunamas naujas gaminyš turi individualias savybes ir sudėtį, kurių neturėjo iki perdirbimo ar apdorojimo.

Ar prekė, kad įgytų kilmę, apdorota arba perdirbta tinkamai, nustatoma remiantis šiais metodais:

- tarifo pozicijos pakeitimo metodu;
- pridėtinės vertės metodu;
- gamybiniu ar techniniu metodu;
- metodų deriniu.

Tarifo pozicijos pakeitimo metodas. Gamybos procesas laikomas svarbiu ir pakankamu kilmės statusui įgyti, jeigu šalyje pagaminta prekė klasifikuojama kitoje Suderintos sistemos (SS) pozicijoje (pagal 4 ženklų skaitmeninį kodą) nei prekei gaminti naudotos prekių kilmės statuso neturinčios žaliavos, medžiagos arba sudedamosios dalys. Šiuo atveju prekė įgyja kilmę šalies, kurioje produktas buvo apdorojamas arba perdirbamas.

Pridėtinės vertės metodas. Kilmės statuso neturinti prekė apdorota arba perdirbta tinkamai, jeigu gamybos ar tolesnio perdirbimo procese sukurta pridėtinė vertė viršija 50 proc. pagamintos prekės gamyklinės kainos arba jeigu perdirbamų prekių kilmės statuso neturinčių žaliavų, medžiagų arba sudedamųjų dalių vertė sudaro ne daugiau kaip 50 proc. prekės gamyklinės kainos. Šiuo atveju prekė įgyja kilmę šalies, jeigu joje gamybos ar apdorojimo metu sukurta pridėtinė vertė sudaro daugiau kaip 50 proc. jos gamyklinės kainos. Pavyzdžiui, jeigu baldams gaminti naudojamos importuotos medienos vertė sudaro 40 proc. pagamintų baldų gamyklinės kainos, tai sukurta pridėtinė vertė sudarys 60 proc.

Gamybinis ar techninis metodas. Gamybos procesas laikomas svarbiu ir kilmės statuso neturinti prekė yra apdorota arba perdirbta pakankamai, jeigu šalyje atliktas prekei kilmę (teigiamą standartą) suteikiantis

vienas ar keli specifiniai procesai ar operacijos (vakuuminis distiliavimas, ekstrakcija selektyviais tirpikliais, polimerizacija, apdorojimas aukšto dažnio elektros iškrovomis ir pan.) arba jeigu nustatyti gamybos procesai ar operacijos, kuriomis prekė apdorojama arba perdirbama nepakankamai ir prekė kilmės neįgyja (neigiamas standartas).

Metodų derinys. Ar baigiamasis apdorojimas arba perdirbimas yra tinkamas, gali būti nustatoma anksčiau minėtais metodais. Pavyzdžiui, mineralinės trąšos įgyja kilmę, jeigu joms gaminti naudojamos kitų šalių žaliavos, kurios klasifikuojamos kitoje Suderintos sistemos pozicijoje nei pagaminta produkcija ir kurių vertė neviršija 50 proc. pagamintų trąšų gamyklinės kainos.

Nors šie pakankamo apdorojimo nustatymo metodai, taikomi preferencinei ir nepreferencinei prekių kilmei nustatyti, sutampa, tačiau preferencinės kilmės taisyklės nuo nepreferencinių skiriasi tuo, kad jose nustatytos griežtesnės preferencinei kilmės įgijimo sąlygos. Pavyzdžiui, prekei gaminti panaudotų kilmės statuso neturinčių medžiagų procentinė dalis yra mažesnė, o produkto vieneto kainos sukurta pridėtinės vertės dalis yra didesnė. ES taip pat naudoja griežtesnius techninį-gamybinį, klasifikavimo ir pridėtinės vertės metodus prekių kilmei nustatyti ir juos taiko prekėms, klasifikuojamoms visuose SS skyrių skirsniuose ir pozicijose. Pagal nepreferencinės kilmės taisyklių sąrašą (žr. BMKĮN 11 priedą) SS 2 skirsnyje klasifikuojamos jautiena, kiauliena ir aviiena įgyja šalies kilmės statusą ir tuomet, jeigu joje minėti galvijai neužauginami, o tik tris mėnesius penimi ir paskerdžiami toje šalyje, o preferencinę kilmę jautiena, kiauliena, aviiena įgyja tik tuomet, jeigu minėti galvijai užauginami tik toje pačioje šalyje.

Apdirbimo ar perdirbimo masto ir procesų, kuriuos reikia atlikti su kilmės statuso neturinčiomis medžiagomis, norint kad pagamintas produktas įgytų kilmės statusą, sąrašas vadinamas „Kilmės taisyklių sąrašu“, yra pateikiamas dvišalių preferencinių susitarimų Kilmės protokolo Nr. 4 II priede. Jose tarp pat pateikiamos Kilmės taisyklių sąrašo taikymo įvadinės pastabos. Kilmės taisyklių produktų ar produktų, klasifikuojamų SS skirsniuose ir pozicijose, grupių sąrašė nurodyti gamybai naudojamų kilmės statuso neturinčių medžiagų pakankamo apdorojimo ar perdirbimo metodai ir apimtis. 5 lentelėje pateiktas ES ir Kroatijos stabilizacijos ir asociacijos sutarties Protokolo Nr. 4 Kilmės taisyklių sąrašo fragmentas.

5 lentelė. Kilmės taisyklių sąrašo dalis

SS skyriai	Produkto aprašymas	Kilmės neturinčių medžiagų apdorojimas ar perdirbimas, suteikiantis kilmės statusą	
Ex 09 skirsnis	Kava, arbata, matė ir prieskoniai, išskyrus produktus, klasifikuojamus 0901-02 skirsniuose	Gamyba, kurioje visos panaudotos medžiagos, klasifikuojamos 9 skirsnyje, turi būti visiškai išgautos	
8502 skirsnis	Elektros generatoriniai agregatai, ir rotoriniai konverteriai	Gamyba, kurioje: - visų panaudotų medžiagų vertė neviršija 40 proc. EXW (gamyklinės) prekės kainos; - laikantis anksčiau pažymėto apribojimo, medžiagos, klasifikuojamos pozicijose 8501 arba 8503, naudojamos, jeigu jų bendra vertė neviršija 10 proc. prekės EXW kainos	Gamyba, kurioje visų panaudotų medžiagų vertė neviršija 30 proc. prekės EXW kainos
7013	Stiklo gaminiai naudojami virtuvėje, kambariuose, tualetuose ar panašioms tikslams (išskyrus klasifikuojamuose 7000 ar 7018 skirsniuose)	Gamyba, kurioje visos panaudotos medžiagos klasifikuojamos kitoje pozicijoje negu prekė arba stiklo gaminio raizymo darbai, jeigu neraižyto stiklo gaminio vertė sudaro mažiau kaip 50 proc. gaminio EXW kainos, arba rankų darbo pūsto stiklo gaminiių dekoravimo darbai, išskyrus šilkografiją, jeigu stiklo vertė neviršija 50 proc. EXW kainos	

Kilmės taisyklių sąrašo pirmosios dvi skiltys apibūdina gautą produkciją. Pirmoje skiltyje nurodomas pagaminto produkto, klasifikuojamo SS skirsniuose ar pozicijose, kodo numeris, antroje skiltyje pateikiamas gaminamo produkto aprašymas, trečioje arba ketvirtoje skiltyse pateikiami kilmės statuso neturinčių medžiagų apdorojimo ir perdirbimo procesai ir kriterijai, suteikiantys 2 skiltyje nurodytam produktui kilmę. Jeigu taisyklės nurodytos 3 ir 4 skiltyse, tai eksportuotojas gali pasirinkti vieną iš jų. Jeigu prieš įrašą pirmoje skiltyje nurodyta „ex“, vadinasi, 3 arba 4 skiltyse nurodyta taisyklė taikoma tik 2 skiltyje išvardytiems produktams, o ne visiems nurodyto skirsnio produktams.

Minimalios operacijos. Prekių kilmės taisyklėse sąvoka „apdorojimo ar perdirbimo operacijos“ apibūdina visus procesus, tačiau minimalaus apdorojimo ar perdirbimo operacijos, dar vadinamos minimaliomis operacijomis, kilmės statuso nesuteikia. Minimalūs apdorojimo procesai

ir operacijos laikomi turintys minimalų poveikį pagamintam produktui ir nesuteikiantys jam kilmės statuso. Pavyzdžiui, pagal EEE Susitarimo 4 protokolo dėl kilmės taisyklių, iš dalies pakeistų EEE Jungtinio komiteto 2005 m. spalio 1 d. sprendimu Nr. 136/2005, 6 straipsnį minimalios apdorojimo arba perdirbimo operacijos yra šios:

- a) operacijos, užtikrinančios, kad transportuojami bei sandėliuojami produktai bus išsaugoti;
- b) prekių pakuočių išardymas ir surinkimas;
- c) plovimas, valymas, dulkių, alyvos, dažų ar kitokių apnašų pašalinimas;
- d) tekstilės gaminių lyginimas ir presavimas;
- e) paprastos dažymo ar lakavimo operacijos;
- f) javų ir ryžių lukštenimas, dalinis ar visiškas balinimas, šlifavimas ir poliravimas;
- g) cukraus dažymas ar cukraus gabalėlių formavimas;
- h) vaisių, riešutų ar daržovių lupimas, kauliukų išėmimas ar lukštenimas;
- i) galandimas, paprastas šlifavimas ar pjovimas;
- j) sijojimas, pirminė atranka, rūšiavimas, klasifikavimas, suderinimas (įskaitant komplektų sudarymą);
- k) paprastas išpilstymas į butelius, bidonus, gertuves ar kitas talpyklas, dėjimas į maišus, dėklus, dėžes, kortelių ar lentelių tvirtinimas, kitos paprastos pakavimo operacijos;
- l) ženklų, etikečių ar kitų panašių atpažinimo ženklų tvirtinimas ant produktų ar jų pakuočių;
- m) paprastas vienos ar kelių rūšių produktų sumaišymas;
- n) paprastas produkto surinkimas iš dalių, sudarant užbaigtą gaminį, arba gaminio išardymas į dalis;
- o) dviejų ar kelių operacijų, išvardytų a–n punktuose, derinys;
- p) gyvulių skerdimas³².

Pavyzdžiui, Bendrijos kilmės kvėpalai iš Austrijos eksportuojami į Jordaniją, kur jie išpilstomi į ES kilmės buteliukus ir supakuojami į ES kilmės pakuotę. Šių Jordanijoje atliktų operacijų neužtenka Jordanijos kilmei įgyti ir kvėpalai išlieka EB kilmės.

Jeigu buteliukai ir pakuotė būtų Jordanijos kilmės, reikėtų kartu įvertinti buteliukų ir pakuotės vertes, taip pat išpilstymo ir pakavimo operacijų

³² OL, 2005, L 321.

sąnaudas ir nustatyti, ar jie atitinka kvėpalų vertės procentinį dydį, nustatytą kilmės taisyklėse.

Kilmės kumuliacija. Siekiant pagreitinti ekonominę integraciją, buvo sukurtos taisyklės, kurios leidžia panaudoti kitų preferencinių sutarčių šalių partnerių nei tos šalies, iš kurios prekės eksportuojamos, kilmės medžiagas. Jeigu dvi ar daugiau šalių dalyvauja prekės gamyboje ir taiko tas pačias preferencinių sutarčių kilmės taisykles, jos gali kaupti (kumuliuoti) kilmę. Kumuliacija yra terminas, kuriuo apibūdinama sistema, leidžianti A ir (arba) C šalyse kilusius produktus toliau apdoroti B šalyje arba pridėti jų į B šalyje kilusius produktus ir traktuoti juos kaip kilusius iš B šalies. A bei C šalių kilmės statusą turinčioms prekėms netaikomas kilmės statuso neturinčioms prekėms nustatytos Kilmės taisyklių sąrašo apdoravimo ar perdirbimo taisyklės. Gautas produktas įgyja B šalies kilmę, jeigu joje atliktas apdorojimas ar perdirbimas viršija minimalias operacijas.

Kumuliacija gali būti taikoma tik šalims, kurių preferencinės prekybos sutartyse nustatyta, kad tarp susitariančių šalių yra taikoma kumuliacija prekių lengvatinei kilmei nustatyti ir kad preferencinių sutarčių šalys partnerės naudoja tapačias kilmės taisykles, o kumuliacijai naudojamos medžiagos ar produktai yra įgiję susitariančių šalių kilmę.

Svarbu pažymėti, kad taikant kumuliaciją šalyje eksportuotojoje atliktas šalyse partnerėse kilusių produktų apdorojimas arba perdirbimas neturi būti pakankamas, kaip nurodyta Kilmės taisyklėse, tačiau turi būti didesnis nei minimalios operacijos.

Yra keturių tipų kumuliacija: dvišalė, įstrižinė (diagonalė), regioninė ir visiškąji.

Dvišalė kumuliacija vyksta tarp dviejų susitariančių šalių (Europos Sąjunga yra laikoma viena šalis), jei preferencinė sutartis turi nuostatą, leidžiančią toms šalims taikyti dvišalę kumuliaciją. Tai reiškia, kad bet kurios iš dviejų susitariančių, pavyzdžiui, A ir B šalių gamintojai gali naudoti kitos susitariančios šalies kilmės medžiagas ir komponentus, kurie traktuojami kaip perdirbėjo šalies kilmės ir jiems netaikoma tinkamo apdoravimo ar perdirbimo kilmės taisyklė. Pavyzdžiui, visiškai išgautas Šveicarijoje pienas yra eksportuojamas į Vokietiją ir čia iš jo pagaminami sūriai. Pienas yra traktuojamas kaip ES kilmės, nes preferenciniame Europos Sąjungos ir Šveicarijos susitarime nustatyta dvišalės kumuliacijos taisyklė. Sūriai, kadangi gaminami Vokietijoje naudojant Šveicarijos kilmės pieną, pagal dvišalę kumuliaciją įgyja ES kilmę. Jeigu jie bus eksportuojami į Šveicariją,

tai pagal preferencinį susitarimą tarp ES ir Šveicarijos bus taikomas preferencinis maito tarifas.

Įstrižinė kumuliacija veikia tarp daugiau nei dviejų šalių. Jei A, B ir C šalys viena su kita yra sudariusios lengvatines prekybos sutartis, kiekvienoje šalyje nustatytos tos pačios kilmės statuso neturinčių medžiagų apdirbimo ir apdorojimo taisyklės, kiekviena iš A, B ir C šalių gali taikyti įstrižinę kumuliaciją prekiaudama su kitomis dviem šalimis, jeigu tokia nuostata numatyta lengvatiniuose sutartyse. Kaip ir dvišalės kumuliacijos atveju, tikrai tų šalių kilmės medžiagoms ir produktams galima taikyti įstrižinę kumuliaciją. Pavyzdžiui, B ir C šalių kilmės medžiagos ir produktai gali būti naudojami gaminant A šalies kilmės produktą. Importas į šalį A iš B ir C šalių vyksta pagal dvišalius lengvatinius A ir kitų dviejų šalių susitarimus. Kadangi visų trijų šalių kilmės taisyklės tos pačios, visi kilmę turintys komponentai gali būti sumuojami nustatant galutinę produkto kilmę, numatant sąlygą, kad A šalyje galutinio produkto gamyboje bus atliktos didesnės negu minimalios, lengvatinių sutarčių kilmės protokole nustatytos operacijos.

Šalys, sudarančios preferencines prekybos sutartis, kuriose nustatytos tapačios prekių kilmės taisyklės, sukuria laisvosios prekybos erdvę, kurioje tarpusavio prekyboje taikoma kumuliacija. Tokia laisvos prekybos zona yra Europos ekonominė erdvė (toliau – EEE), kurią sudaro EB ir ELPA (Europos laisvosios prekybos asociacijos) laisvos prekybos susitarimų šalys: Norvegija, Islandija, Lichtenšteinas. Siekdamas plėtoti prekybą ir skatinti regionų integraciją, EEE Jungtinis komitetas 2005 m. spalio 21 d. sprendimu Nr. 136/2005, iš dalies keičiančiu Susitarimo 4 protokolą dėl kilmės taisyklių, išplėtė kumuliacijos sistemą ir sudarė galimybę naudoti Bendrijos, Šveicarijos (įskaitant Lichtenšteiną), Farerų Salų, Turkijos ar bet kurios kitos šalies, dalyvaujančios Visos Europos ir Viduržemio jūros regiono (Alžyro, Egipto, Izraelio, Jordanijos, Libano, Maroko, Sirijos, Tuniso, Vakarų Kranto, Gazos Ruožo) partnerystėje (Barselonos deklaracija, priimta 1995 m. lapkričio 27–28 d. vykusioje Europos ir Viduržemio jūros regiono konferencijoje) kilmės medžiagas.

Regioninė kumuliacija. Regioninė kumuliacija yra įstrižinės kumuliacijos atmaina ir egzistuoja tikrai pagal Bendrųjų preferencijų sistemą ir veikia tarp šalių lengvatų gavėjų – vienos regioninės grupės narių (pvz., ASEAN ir Pietryčių Azijos valstybių asociacija). Regioninė kumuliacija taikoma trijų atskirų lengvatų gaunančių regionų šalių, kurioms taikoma bendrųjų preferencijų sistema, grupėms:

1 grupė: Brunėjus Darusalamas, Kambodža, Indonezija, Laosas, Malaizija, Filipinai, Singapūras, Tailandas, Vietnamas;

2 grupė: Bolivija, Kolumbija, Kosta Rika, Ekvadoras, Salvadoras Gvatemala, Hondūras, Nikaragva, Panama, Peru, Venesuela;

3 grupė: Bangladešas, Butanas, Indija, Maldyvai, Nepalas, Pakistanas, Šri Lanka.

Siekiant sustiprinti regioninę integraciją, kilmės taisyklės numato regioninę regioninės grupės šalių kumuliaciją. Jeigu bet kurios tos regioninės grupės šalyje eksportuojamiems produktams gaminti naudojamos kitos tos pačios regioninės grupės šalių kilmės prekės, jos traktuojamos kaip eksportuojančios šalies kilmę turinčios prekės ir joms netaikomos BMKĮN 15 priede nustatytos pakankamo apdorojimo ar perdirbimo sąlygos.

Šalies, regioninės grupės narės, kilmės prekės, apdorojamos arba perdirbamos kitoje tos pačios regioninės grupės šalyje, yra regioninės grupės šalies, kurioje buvo atliktas galutinis perdirbimas arba apdorojimas, kilmės prekės, jeigu:

- a) ten gauta pridėtinė vertė yra didesnė negu didžiausia iš bet kurios tos regioninės grupės šalies kilusių gamyboje naudotų produktų muitinė vertė;
- b) ten atliktas apdorojimas arba perdirbimas yra didesnio masto nei minimalios operacijos.

Jeigu a ir b punktuose nustatytos kilmės sąlygos netenkinamos, produktai laikomi kilusiais iš regioninės grupės šalies, kurioje nustatyta didžiausia kilmės statusą turinčių produktų, gautų iš kitų regioninės grupės šalių, muitinė vertė (MKĮN 72 a straipsnis).

Pavyzdžiui, Indijoje gaminami vidaus degimo varikliai klasifikuojami SS 8407 pozicijoje. Jiems gaminti naudojami Pakistane iš Irano metalo luitų pagaminti variklių blokai, įgiję Pakistano kilmę, kurių muitinė vertė yra 200 eurų. Stūmoklius, jų žiedus, kurių muitinė vertė – 150 eurų, Indijos įmonė perka iš Kinijos. Variklio gamyba Indijoje (sukurta pridėtinė vertė) atsieina 250 eurų. Variklio gamyklinė *ex-works* kaina – 600 eurų.

Kilmės taisyklė: Variklio, klasifikuojamo SS 8407 pozicijoje, kilmės statuso neturinčios medžiagos neturi viršyti 40 proc. gamintojo „ex-works“ kainos (žr. BMKĮN 15 priedą).

Ar Indijoje pagamintas variklis įgis Indijos kilmę ir importuojant į EB jam bus taikomas bendrųjų preferencijų muitas?

Sprendimas. Kinijos ir Pakistano kilmės produktai (150 eurų + 200 eurų) sudaro 58 proc. gamykinės variklių kainos, tad variklis pagal kilmės taisyklių sąlygas Indijos kilmės neįgyja. Tačiau Indija ir Pakistanas yra tos pačio regiono grupės šalis, kurių prekėms gali būti taikoma regioninė kumuliacija. Pakistano kilmės variklių bloko muitinę vertę (200 eurų) galima sumuoti su Indijoje atliktu apdorojimu, atsieinančiu 450 eurų. Taigi tik Kinijos kilmės prekės bus kilmės neturinti medžiaga, kuriai taikoma apdorojimo ar perdirbimo taisyklė, suteikianti produktui kilmę – mažiau kaip 40 proc. gamintojo *ex-works* kainos. Šiuo atveju, taikant Indijos ir Pakistano prekių kumuliaciją, Kinijos kilmės dalys sudaro 25 proc. $(150/600) \times 100$ pagaminto variklio kainos dalies, tai atitinka kilmės taisyklių sąlygas, todėl variklis įgis Indijos kilmę.

Atsakymas. Indijoje pagamintas variklis įgis Indijos kilmę ir importuojant į ES jam bus taikomas bendrųjų preferencijų muitas.

Visiškoji kumuliacija leidžia sutarties šalims jų sukurtoje erdvėje apdoroti ar perdirbti tų šalių kilmės statuso neturinčius produktus. Visiškoji kumuliacija reiškia, kad atsižvelgiama į visas operacijas, vykdomas šalyse, kuriose ji taikoma. Kitos kumuliacijos formos reikalauja, kad prekė būtų įgijusi kilmę prieš eksportuojant iš vienos sutarties šalies į kitą toliau apdoroti ar perdirbti, o taikant visiškoją kumuliaciją to nereikia. Visiškoji kumuliacija tiesiog reikalauja, kad apdorojimas ar perdirbimas, nurodytas Kilmės taisyklėse, būtų atliktas šalyse, kurioms pagal preferencinius susitarimus taikoma visiškoji kumuliacija. Visiškoji kumuliacija leidžia šalims atsižvelgti į visas kilmės statuso neturinčių produktų perdirbimo ar apdorojimo operacijas jų sukurtoje erdvėje. Pagrindinis reikalavimas yra tas, kad visos kilmės taisyklių sąrašė nustatytos perdirbimo ar apdorojimo operacijos būtų atliktos ne kilmės medžiagoms, kad produktas įgytų kilmę.

Visos Europos kontekste visiškoji kumuliacija yra taikoma tikrai tarp Europos ekonominės erdvės (toliau – EEE) valstybių, taip pat, remiantis kilmės protokolo nuostatomis, ir su Tunisu, Maroku ir Alžyru. Kilmės tikslo požiūriu EEE yra traktuojama kaip viena teritorija. Visiškoji kumuliacija reiškia, kad visos EEE atliktos operacijos yra įvertinamos nustatant galutinę produkto kilmę.

Pavyzdžiui, Indijos kilmės medvilnės siūlai importuojami į Portugaliją, čia išaudžiamas medvilnės audinys. Šis audinys EB (Portugalijos) kilmės neįgyja, nes Kilmės sąrašo taisyklė reikalauja, kad audinys būtų pagamintas iš pluošto. Ne EB (Portugalijos) kilmės audinys eksportuojamas į Norve-

giją (EEE erdvės šali) ir čia iš jo pasiuvami drabužiai. Norvegijoje *kilmės taisyklė reikalauja drabužius gaminti iš ne kilmės siūly.* Norvegijoje pasiūti drabužiai įgyja lengvatinę kilmę, nes taikant visiškąją kumuliaciją Portugalijoje atlikti procesai (audimas) sumuojami su Norvegijoje atliktu procesu (drabužių siuvimu). Vadinasi, kilmės taisyklė EEE yra įvykdyta. Galutinis produktas – drabužiai įgyja Norvegijos kilmę ir gali būti eksportuojami į EEE ir Viduržemio jūros zonos valstybes, kuriose bus taikomas lengvatinis maito tarifas.

EEE reikalaujama, kad visi ne kilmės prekių apdirbimo ir apdoravimo procesai produkto kilmei įgyti būtų atlikti ne vienos šalies maitų teritorijoje, o sukurtoje grupės šalių maitų teritorijų erdvėje, o pagal EB ir Tuniso, Maroko ir Alžyro kilmės protokolus, nustatančius apdirbimo ir apdoravimo procesų kumuliaciją prekių kilmei įgyti – erdvėje, apimančioje EB, Tuniso, Maroko ir Alžyro maitų teritorijas.

Tolerancijos taisyklė. Produktas laikomas kilusiu šalyje, jeigu jo gamyboje panaudotos kilmės taisyklių neatitinkančios medžiagos neviršija 10 proc. *ex-works* (gamyklinės) kainos. Leidžiamas procentinis nuokrypis svyruoja įvairiuose lengvatiniuose susitarimuose. Ši taisyklė leidžia gamintojams naudoti ne toje šalyje kilusias medžiagas iki tam tikros procentinės gamyklinės kainos vertės (dažniausiai 10 proc.). Tačiau jei konkreti taisyklė dėl apdoravimo ar perdirbimo jau leidžia naudoti ne toje šalyje kilusias medžiagas, negalima naudoti nuokrypio, viršijančio procentinį kiekį, nurodytą Kilmės taisyklių sąrašė. Maksimumas bus tas, kuris yra leistas konkrečioje taisyklėje. Tolerancijos taisyklė nėra taikytina tekstilės prekėms. Konkrečios tolerancijos taisyklės, skirtos audiniams, yra įtrauktos į Kilmės taisyklių sąrašo įvadines pastabas.

Pavyzdžiui, žoliapjovė (HS 8433), pagaminta Vokietijoje naudojant šias medžiagas:

- elektrinis variklis (HS8501), Honkongas, vertė 26 eurai;
- peiliai (HS 8208), Taivanas, 4 eurai;
- elektriniai įrenginiai (HS85), Japonija, 2 eurai;
- padangos (HS 4011), Tailandas, 3 eurai;
- žoliapjovės dalys (HS 8433), Singapūras, 5 eurai;
- žoliapjovės dalys (HS 8433), EB, vertė 25 eurai.

Sprendimas. Eksportuojama į Kroatiją, EXW kaina –100 eurų. EB ir Kroatijos sutarties Kilmės protokolo Kilmės taisyklių sąrašė reikalaujama, kad ne kilmės prekės sudarytų ne daugiau kaip 40 proc. EXW kainos. Ši są-

lyga įvykdyta (ne kilmės medžiagos sudaro 40 eurų). Tačiau pagal minėtas kilmės taisykles medžiagos turi būti klasifikuojamos kitoje nei produktas HS pozicijoje. Ši sąlyga neįvykdyta, nes žoliapjovės dalys yra panaudotos iš Singapūro to paties HS kodo. Tačiau tolerancijos principas leidžia panaudoti iki 10 proc. ne kilmės medžiagų, kurios neatitinka Kilmės protokole nustatytų kilmės taisyklių. Šiuo atveju, jos sudaro tik 5 proc.

Atsakymas. Žoliapjovė (HS 8433), pagaminta Vokietijoje pagal Kilmės taisyklių reikalavimus ir taikant tolerancijos principą, įgyja EB kilmės statusą.

Kvalifikavimo vienetas. Taikant Kilmės protokolo nuostatas kvalifikavimo vienetas yra tam tikras produktas, vertinamas kaip pagal SS nomenklatūrą klasifikuojamas bazinis vienetas. Tuo vadovaujantis laikoma, kad:

- a) kai iš gaminių grupės arba rinkinio sudarytas produktas yra klasifikuojamas vienoje SS pozicijoje, jų visuma sudaro kvalifikavimo vienetą. Pavyzdžiui, kelionės rinkinys, susidedantis iš įvairių individualaus naudojimo komponentų, klasifikuojamas SS 9605 pozicijoje. Nustatoma rinkinio, o ne atskiro kiekvienam rinkinio elemento kilmė. Šiuo atveju kilmei nustatyti taikoma SS 9605 pozicijai nustatyta kilmės taisyklė;
- b) kai siuntą sudaro daug tapačių produktų, klasifikuojamų toje pačioje SS pozicijoje, Kilmės protokolo nuostatos taikomos kiekvienam produktui. Pavyzdžiui, siuntoje yra 100 termometrų, kurie klasifikuojami SS 90.25 pozicijoje. Jei 90 iš jų yra preferencinės kilmės, o 10 neatitinka kilmės taisyklių, tai tik 90-čiai termometrų taikomi preferenciniai importo muitai.

Priedai, atsarginės dalys ir įrankiai. Reikmenys, atsarginės dalys ar įrankiai, įvežami kartu su įrenginiu, mechanizmu, aparatu ar transporto priemone, sudarantys jų standartinės įrangos dalį, ir įtraukti į jų kainą, ar kurie nėra atskirai įvertinti, laikomi viena preke kartu su įrenginiu, mechanizmu, aparatu ar transporto priemone.

Komplektai. Komplektai turi kilmės statusą, jei visi juos sudarantys produktai turi tokį statusą. Tačiau jei komplektą sudaro kilmės statusą turintys ir kilmės statuso neturintys produktai, visas komplektas laikomas turintis kilmės statusą, jei kilmės statuso neturintys produktai nesudaro daugiau kaip 15 proc. komplekto *ex-works* kainos. Pavyzdžiui, kelioninį asmeninį higienos priežiūros komplektą sudaro: plastikinės šukos, veidrodelis, nagų dildė, įtaisas nagams karpyti ir žirkulutės, skustuvas. Jeigu visi

komponentai pagaminti vienoje šalyje ar keletoje šalių, kurioms taikoma kumuliacija, komplektas bus įgijęs kilmę. Jeigu plastikinės šukos ir skustuvas pagaminti Taivane ir jų vertė neviršija 15 proc. komplekto gamyklinės kainos, komplektas turi lengvatinio susitarimo šalies kilmę.

Komplektai dažnai muitinėms sukelia problemų, nes reikia nustatyti ne tik komplekto būdingas charakteristikas klasifikavimo tikslams, bet ir eksportuojamo komplekto kilmę. Be to, kad griežtos rinkinio klasifikavimo taisyklės yra nustatytos SS aiškinamose pastabose, komplekto kilmė nustatoma nustatant visų jo atskirų dalių kilmę. Jeigu visos sudedamosios dalys yra įgijusios eksportuojamos šalies kilmę, tai ir komplektas bus tos pačios šalies kilmės. Tačiau komplektas, kuriame yra kilmės neturinčių komponentų, išlaikys eksportuojančios šalies kilmę, jeigu kilmės neturintys elementai neviršys 15 proc. rinkinio *ex-works* kainos.

Tiesioginio transportavimo taisyklė. Preferencinės kilmės įgytą statusą išlaiko tik tos prekės, kurios tiesiogiai gabenamos iš eksporto šalies į importo šalį. Tiesioginio gabenimo tikslas – užtikrinti, kad prekės, atgabentos į importo šalį, būtų tos pačios, kurios buvo išgabentos iš eksporto šalies. Jei dėl tam tikrų priežasčių prekės vežamos netiesiogiai arba sandėliuojamos kitos šalies teritorijoje, turi būti laikomasi šių sąlygų:

- 1) tranzito ar sandėliavimo šalyje prekės turi būti muitinės prižiūrimos;
- 2) prekės negali būti perdirbamos ar apdorojamos;
- 3) jas leidžiama perkrauti iš vienos transporto priemonės į kitą arba galima atlikti įprastines operacijas siekiant išsaugoti prekių būklę.

Šių sąlygų laikymąsi įrodo importo šalies muitinei pateikiami:

- 1) transporto dokumentas, kuriame nurodytas maršrutas iš eksporto šalies per tranzito šalį;
- 2) tranzito šalies muitinės pareigūnų išduotas sertifikatas. Šiame sertifikate turi būti tiksliai aprašyti produktai, nurodytos produktų iškrovimo ir perkrovimo datos, transporto priemonių pavadinimai, sąlygos, kuriomis prekės buvo laikomos tranzito šalyje;
- 3) jei šių dokumentų nėra, pateikiami kiti patvirtinantys dokumentai.

Tiesioginio transportavimo tikslas yra užtikrinti, kad prekės, atgabentos į importuojančią šalį, būtų tos pačios, kurios buvo išgabentos iš eksportuojančios šalies.

Kilmės įrodymo dokumentai. Preferenciniuose prekybos susitarimuose sumažinti arba nuliniai maito tarifai taikomi tik iš susitariančių

šalių kilusioms prekėms. Tai, kad prekės pagal preferencinių susitarimų Kilmės protokole nustatytas kilmės taisyklės įgijo susitariančios šalies lengvatinę kilmę, turi būti patvirtinta kilmės įrodymo dokumentu.

Preferencinę prekių kilmę įrodantys dokumentai yra EUR 1, EUR-MED, A.TR judėjimo sertifikatai, preferencinės prekių kilmės deklaracija sąskaitose faktūrose.

EUR 1 judėjimo sertifikatas yra preferencinės prekių kilmės įrodymo dokumentas, kuriuo remiantis pagal ES dvišalius preferencinius susitarimus ir lengvatomis besinaudojančioms šalims ar teritorijoms taikomi preferenciniai muitai. Be to, EUR 1 judėjimo sertifikatas yra žemės ūkio produktų kilmės įrodymo dokumentas pagal ES ir Turkijos laisvosios prekybos sutartį, Andoros ir San Marino prekių – pagal ES ir šių šalių muitų sąjungos sutartis.

EUR 1 judėjimo sertifikatą išduoda eksportuojančios šalies muitinė arba lengvatomis besinaudojančių šalių ar teritorijų kompetentingos vyriausybės institucijos, jeigu eksportuoti skirti produktai pagal teisės aktus gali būti laikomi kilmės statusą įgijusiais produktais. Pildomas vienos eksportuojamų prekių siuntos EUR 1 judėjimo sertifikatas ir jis turi būti užpildytas tinkamai.

Išskirtiniais atvejais EUR 1 judėjimo sertifikatas gali būti išduotas ir eksportavus produktus, jeigu jis nebuvo išduotas eksporto metu dėl netyčinių klaidų, neapsižiūrėjimo ar nenumatytų aplinkybių arba jeigu kompetentingos institucijos pateikia svarių įrodymų, kad EUR 1 buvo išduotas, bet nebuvo priimtas juos importuojant dėl techninių priežasčių.

Jei kilmės statusą turintys produktai pateikiami prižiūrėti Bendrijos muitinės įstaigai, pirminį kilmės įrodymą galima pakeisti vienu ar daugiau EUR 1 judėjimo sertifikatų, jei norima visus ar tam tikrą šių produktų kiekį išsiųsti į kitą Bendrijos vietą. Pakaitinį EUR 1 judėjimo sertifikatą išduoda muitinės įstaiga, kuriai produktai pateikti prižiūrėti.

Eksportuojančios šalies muitinė atsisako išduoti EUR 1 judėjimo sertifikatą, jeigu prekės, kurioms prašoma jį išduoti, neatitinka lengvatinių prekių kilmės reikalavimų arba jeigu eksportuotojas nepateikia jų lengvatinei kilmę įrodančių dokumentų.

EUR-MED judėjimo sertifikatas yra prekių kilmės dokumentas, taikomas tarpusavyje prekiaujančioms EB ir daugumai Europos ir Viduržemio jūros šalių partnerių, vadinamųjų *Pan-Euro-Med* zonos šalių. Šią zoną sudaro ES valstybės narės, Norvegija, Islandija, Šveicarija, Lichtenšteinas, Turkija, Farerų Salos ir šalys (Alžyras, Egiptas, Izraelis, Jordanija, Libanas,

Marokas, Sirija, Tunisas, Vakarų Krantas, Gazos Ruožas), kurios dalyvauja Europos ir Viduržemio jūros regiono partnerystėje. Šios šalys vienos su kitomis yra pasirašiusios laisvos prekybos sutartis, įskaitant *Pan-Euro-Med* kilmės protokolą ir tapačias kilmės taisykles, taikant *Pan-Euro-Med* kumuliacijos sistemą. Siekiant išvengti su muitais susijusių apgavysčių, kumuliacijos sistema taikoma tik toms Viduržemio jūros regiono šalims, kurios įvykdė būtinas sąlygas, t. y. Marokui, Tunisui ir Alžyriui.

EUR-MED judėjimo sertifikatus išduoda susitariančios šalies muitinė, jei atitinkami produktai pagal Kilmės protokolo reikalavimus įgyja vienos iš susitariančių šalių, kurioms taikoma kumuliacija, kilmės statusą.

EUR-MED judėjimo sertifikatui taikomos tos pačios EUR 1 judėjimo sertifikatui retrospektyvus išdavimo, sertifikato dublikato ir pakaitinio sertifikato išdavimo nuostatos.

A formos kilmės sertifikatas. Pagal Bendrąją preferencijų sistemą, importuojant prekes iš silpnai išsivysčiusių šalių į ES, muitinei reikia pateikti A formos kilmės sertifikatą arba atskirais atvejais kilmę deklaruoti sąskaitoje faktūroje.

A.TR judėjimo sertifikatas. ES ir Turkija yra susijusios 1996 m. sausio 1 d. įsigaliojusia Muitų sąjungos sutartimi. Turkijos arba ES kilmės statusą turinčios prekės, kurioms taikoma Muitų sąjungos sutartis, gali laisvai judėti iš ES į Turkiją ir iš Turkijos į ES netaikant importo muitų ir kiekybinių apribojimų, nes abi šalys taiko bendrą importo iš trečiųjų šalių muitų tarifą. Turkijos arba ES statusą turi prekės, kurios yra įgijusios šių šalių kilmę, ir trečiųjų šalių prekės, kurioms pritaikyti atitinkami maito tarifai ir kitos prekybos reguliavimo priemonės, išleistos į laisvą apyvartą. Turkijos arba ES prekių statusą įrodo muitinės išduotas A.TR judėjimo sertifikatas. Muitų sąjungos sutartis taikoma prekybai pramoninėmis prekėmis (išskyrus anglies ir plieno produktus).

EUR 1, A.TR judėjimo sertifikatų pildymo ir išdavimo tvarką reglamentuoja atitinkamai EUR 1 judėjimo sertifikatų pildymo ir išdavimo taisyklės ir A.TR judėjimo sertifikatų pildymo ir išdavimo taisyklės, patvirtintos Muitinės departamento generalinio direktoriaus 2004 m. birželio 7 d. įsakymu Nr. 1B-610.

Sąskaitos faktūros deklaracija. Kilmės statusą turintiems produktams, eksportuojamiems į vieną iš EB preferencinių susitarimų susitariančių šalių, sąskaitos faktūros deklaraciją gali išrašyti:

a) bet kuris eksportuotojas bet kuriai siuntai, kurios kilmės statusą turinčių produktų bendra vertė neviršija 6 000 eurų;

b) patvirtintas patikimo eksportuotojo statusą turintis Bendrijos eksportuotojas.

Kilmės protokolo prieduose pateiktą sąskaitos faktūros deklaracijos tekstą eksportuotojas sąskaitoje faktūroje ar kitame komerciniame dokumente išspausdina viena iš priede nurodytų kalbų. Lengvatinę prekių kilmę eksportuotojas deklaruoja sąskaitoje faktūroje anglų kalba įrašydamas: *The exporter of the products covered by this document (customs authorisation No.) declare that, except where otherwise clearly indicated, these products are of ..... preferential origin.* (Šiame dokumente išvardytų prekių eksportuotojas (muitinės liudijimas Nr.) deklaruoja, kad jeigu kitaip nenurodyta, tai yra ..... preferencinės kilmės prekės. Nurodoma vieta ir data, parašas, pavardė).

Eksportuojančios šalies muitinė turi teisę suteikti patvirtinto eksportuotojo statusą eksportuotojui, kuris dažnai siunčia Bendrijos kilmės produktus, pateikia visas produktų kilmės statusui patikrinti būtinas garantijas ir įrodo, kad tenkinami visi sąskaitos faktūros deklaracijos reikalavimai. Patvirtintas eksportuotojas įgyja teisę įforminti sąskaitos faktūros deklaracijas ir EUR-MED sąskaitą faktūrą neatsižvelgdamas į atitinkamo produkto vertę. Muitinė patvirtintam eksportuotojui suteikia muitinės įgaliojimo numerį, kuris nurodomas sąskaitos faktūros deklaracijoje arba EUR- MED sąskaitos faktūros deklaracijoje.

Lietuvos muitinės įstatymo 38 straipsnis nustato, kad eksportuotojams, atitinkantiems Muitinės departamento generalinio direktoriaus nustatytus patikimumo reikalavimus, jų rašytiniu prašymu muitinės įstaiga suteikia teisę supaprastinta tvarka patvirtinti preferencinę eksportuojamų prekių kilmę. Teritorinei muitinei priėmus sprendimą suteikti eksportuotojui patikimo eksportuotojo įgaliojimus, eksportuotojui arba jo įgaliojamam atstovui išduodamas patikimo eksportuotojo liudijimas.

Patikimas eksportuotojas turi teisę, nesvarbu, kokia eksportuojamų prekių siuntos vertė, pats išduoti toliau išvardytus dokumentus, nurodytus jam išduotame liudijime:

- 1) preferencinės prekių kilmės deklaracijas sąskaitose faktūrose;
- 2) iš anksto teritorinės muitinės patvirtintus EUR 1 judėjimo sertifikatus;
- 3) specialiu patikimo eksportuotojo antspaudu patvirtintus EUR 1 judėjimo sertifikatus;
- 4) iš anksto teritorinės muitinės patvirtintus A.TR sertifikatus;

5) specialiu patikimo eksportuotojo antspaudu patvirtintus A.TR judėjimo sertifikatus.

Atleidimas nuo kilmės įrodymo dokumento pateikimo. Produktai, kuriuos privatūs asmenys vieni kitiems siunčia mažomis siuntomis arba kurie sudaro keleivių asmens bagažo dalį, pripažįstami kilmės statusą turinčiais produktais, kuriems taikomi ES preferenciniuose susitarimuose nustatyti preferenciniai muitų tarifai, nereikalaujant pateikti EUR 1, EUR-MED judėjimo sertifikatų ar sąskaitos faktūros deklaracijos, bet numatant sąlygą, kad tokie produktai nėra komercinio pobūdžio ir yra atitinkamu būdu deklaruoti.

Atsitiktinis, tik asmeniškai gavėjams ar keleiviams, ar jų šeimoms naudoti skirtų produktų importas nelaikomas komerciniu importu, jei iš produkto rūšies ir kiekio akivaizdu, kad nesiekama jokių komercinių tikslų. Bendra šių produktų vertė neturi būti didesnė kaip 500 eurų, jei siuntos mažos, arba ne didesnė kaip 1 200 eurų, jeigu jie sudaro keleivių asmeninio bagažo dalį.

Administracinio bendradarbiavimo metodai. Lengvatas gaunančių ir Susitariančių šalių muitinės viena kitai per ES Komisiją pateikia EUR 1, EUR-MED judėjimo sertifikatus išduodančių vyriausybinių institucijų pavadinimus ir adresus, muitinės naudojamų spaudų pavyzdžius, taip pat muitinės įstaigų, atsakingų už EUR 1, EUR-MED judėjimo sertifikatų, sąskaitų faktūrų deklaracijų ir šiuose dokumentuose pateiktų duomenų teisingumo patikrinimą, adresus.

Susitariančios šalys padeda viena kitai įgaliodamos muitines tikrinti, ar minėti kilmės dokumentai autentiški ir ar juose esanti informacija teisinga. Eksportuojančios šalies eksportuotojo kilmės dokumentų patikrinimą muitinė atlieka atsitiktine tvarka arba Susitariančios šalies importuotojos muitinės prašymu, jeigu ji turi pagrįstų abejonų dėl kilmės dokumento autentiškumo ar informacijos, susijusios su prekių kilme, teisingumo. Prašymą atlikti tikrinimą pateikianti institucija prie kilmės dokumentų prideda tiesiogiai susijusius dokumentus arba jų kopijas ir visus turimus dokumentus bei informaciją, sukuriančius prielaidą, kad sertifikate ar sąskaitos faktūros deklaracijoje pateikti duomenys yra neteisingi, siunčia kartu su prašymu atlikti vėlesnį kilmės sertifikato ar sąskaitos faktūros patikrinimą.

Jeigu Susitariančios šalies muitinė, laukdama tikrinimo rezultatų, nusprendžia sustabdyti lengvatinio tarifų režimo taikymą, ji išleidžia prekes

indamasi, jos nuomone, visų būtinų atsargumo priemonių, reikalaujama pateikti galimos skolos muitinei garantiją.

Jei, pagrįstai abejojant, per šešis mėnesius nuo prašymo patikrinti pateikimo dienos muitinės administracija negauna atsakymo arba jeigu tame atsakyme trūksta informacijos, leidžiančios nustatyti atitinkamo dokumento autentiškumą ar produktų kilmę, muitinė atsisako taikyti lengvatinį tarifų režimą, išskyrus *force majeure* ar kitais išskirtiniais atvejais.

Kilmės dokumentų pagal užsienio šalių užklausas tikrinimo atlikimo bei prašymų dėl kilmės dokumentų tikrinimo į užsienio šalis rengimo tvarką Lietuvos muitinėje nustato Muitinės departamento direktoriaus 2004 m. kovo 31 d. įsakymu Nr. 1B-277 patvirtintos Kilmės dokumentų tikrinimo atlikimo taisyklės. Tikrinimus dėl kilmės dokumentų pagal užsienio šalių užklausas atlieka teritorinė muitinė.

Kartojimo klausimai

1. Kokie esminiai ES bendros prekybos politikos BPP dimensijų bruožai?
2. Kokie ES bendros prekybos politikos daugiašalės dimensijos tikslai, taikomi instrumentai ir sprendimai?
3. Koks yra PPO veiklos pagrindas ir kokie daugiašalių derybų principai bei susitarimai?
4. Apibūdinkite ES poziciją PPO Dohos raunde ir pagrindinius prieštaravimus.
5. Kokie ES dvišalių preferencinių prekybos susitarimų tikslai ir teisinis jų pagrindas?
6. Apibūdinkite ES preferencinių prekybos su trečiosiomis šalimis sutarčių tipus, skiriamuosius jų bruožus.
7. Koks ES dvišalių preferencinės prekybos su trečiosiomis šalimis sutarčių turinys, jų priedai?
8. Kas yra Bendrųjų preferencijų sistema?
9. Kokios specialios priemonės taikomos pagal Tarybos 2008 m. reglamentą Nr. 732?
10. Apibūdinkite ES muitų sąjungos sutartis su Turkija, Andora ir San Marinu.
11. Kokią įtaką ES preferenciniai susitarimai turi Lietuvos importui ir eksportui?

12. Kokia prekių preferencinės kilmės paskirtis, teisinis jos reglamentavimas?
13. Kokie preferencinės prekių kilmės įgijimo kriterijai, pagrindinės taisyklių nuostatos ir elementai?
14. Kokia yra preferencinės prekių kilmės įrodymo dokumentų EUR 1, EUR-MED, A.TR judėjimo sertifikatų paskirtis ir jų išdavimo sąlygos?

3. ES TARPTAUTINĖS PREKYBOS STATISTIKOS APSKAITOS SISTEMOS

Šiame skyriuje siekiama:

1. apibūdinti ES prekybos statistikos sistemas;
2. išnagrinėti Intrastato sistemos tikslus, prekių duomenų surinkimo metodus, prekių srautų apskaitą;
3. išnagrinėti Ekstrastato sistemos tikslus, duomenų surinkimo apie prekių importą ir eksportą metodus, prekių srautų apskaitą pagal muitinės procedūras;
4. pateikti ES valstybių narių duomenis apie Intrastato ir Ekstrastato apimtį procentais ir palyginti su bendra valstybių narių užsienio prekybos apimtimi;
5. apibūdinti bendrąją ir specialią prekybos apskaitos sistemas, jų taikymo ypatumus.

ES užsienio prekybos statistikos tikslams ES valstybės naudoja dvi statistikos sistemas: Intrastatą ir Ekstratą. Intrastatas – tai ES valstybių narių tarpusavio prekybos statistikos sistema, apimanti prekių įvežimo (*arrivals*) į vieną ES valstybę narę iš kitų ES valstybių narių ir prekių išvežimo (*dispatches*) iš vienos ES valstybės narės į kitas ES valstybes nares duomenų apskaitą. Ekstrastatas – tai ES valstybių narių prekybos su trečiosiomis šalimis (ne ES valstybėmis narėmis) statistikos sistema. Šios statistikos sistemos pagrįstos skirtingais teisės aktais, įtraukia į apskaitą skirtingus prekių srautus, taiko skirtingus prekybos informacijos surinkimo metodus. Lietuvai įstojus į ES, jos užsienio prekybos duomenys buvo išskaidyti į dvi dalis: Ekstrastatą ir Intrastatą.

3.1. Intrastato prekybos statistikos sistema

Europos Sąjungoje iki 1993 m. pagrindinis užsienio prekybos statistikos informacijos šaltinis buvo muitinės deklaracijų duomenys. 1993 m. sausio 1 d., susikūrus bendrai Europos Sąjungos rinkai, buvo įdiegta nauja duomenų surinkimo sistema, pavadinta Intrastatu. Intrastato sistemos tikslas – tiesiogiai iš įmonių rinkti duomenis apie prekybos tarp Europos Sąjungos šalių narių srautus. Prekybos prekėmis tarp valstybių narių statistikos duomenys yra renkami vadovaujantis Europos Parlamento ir Tarybos 2004 m. kovo 31 d. Reglamento (EB) Nr. 638/2004 bei Komisijos 2004 m. lapkričio 18 d. Reglamento (EB) Nr. 1982/2004 nuostatomis.

Nuo 2004 m. gegužės 1 d., įstojimo į Europos Sąjungą dienos, Lietuvoje taip pat buvo įdiegta Intrastato sistema. Intrastato tikslas – teikti informaciją apie prekių srautus tarp Lietuvos ir kitų Europos Sąjungos valstybių.

Intrastato duomenų naudojimo paskirtis:

- naudojama sudarant Lietuvos Respublikos mokėjimų balansą ir nacionalines sąskaitas;
- valstybės institucijos (Ūkio ministerija, Žemės ūkio ministerija, Finansų ministerija ir kt.) šiuos duomenis naudoja vertindamos Lietuvos ekonominę raidą, sudarydamos ūkio plėtros programas, nustatydamos prekybos politikos kryptis;
- verslo struktūros šiuos duomenis naudoja vertindamos savo padėtį rinkoje, kurdamos verslo planus, ieškodamos naujų rinkų savoms prekėms;
- ES institucijos (Europos centrinis bankas ir kt.) šiuos duomenis naudoja vidaus rinkos integracijai tirti, agrarinei ir prekybos politikai planuoti, antidempingo priemonėms įgyvendinti, deryboms dėl prekybos su PPO. ES Taryba deklaravo, kad informacija apie prekybą tarp ES narių yra labai svarbi plėtojant bendrą rinką;
- tarptautinės organizacijos (Jungtinės Tautos, Tarptautinis valiutos fondas, Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija, Pasaulio prekybos organizacija ir kt.) intrastato duomenis naudoja pasaulinės prekybos tendencijoms tirti, šalies ekonominiam potencialui nustatyti.

Apskaičiuojant prekių įvežimo į Lietuvos Respubliką iš kitų ES valstybių narių apimtį, įvertinamos šių srautų prekių vertės:

- 1) prekių, įvežtų vykdant pirkimo sandorius, vertė;
- 2) grąžintų prekių vertė;
- 3) prekių, įvežtų perdirbti, vertė;
- 4) prekių, grąžintų iš ES po perdirbimo, vertė;
- 5) prekių, įsigytų išperkamosios nuomos sąlygomis, vertė.

Apskaičiuojant prekių išvežimo iš Lietuvos Respublikos į kitas ES valstybes nares apimtį, įvertinamos šių srautų prekių vertės:

- 1) prekių, išvežtų vykdant pardavimo sandorius, vertė;
- 2) grąžintų prekių vertė;
- 3) išvežtų perdirbti prekių vertė;
- 4) perdirbtų ir grąžintų prekių vertė;
- 5) išperkamosios nuomos sąlygomis parduotų prekių vertė.

Intrastato duomenų rinkimą, teikimą, apdorojimą ir jų skleidimą reglamentuoja Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. liepos 10 d. nutarimas Nr. 1086 „Dėl užsienio prekybos ir pridėtinės vertės mokesčio duomenų rinkimo tvarkos“ (Žin., 2002, Nr. 72-3034) ir Statistikos departamento ir Muitinės departamento 2004 m. gruodžio 28 d. įsakymo Nr. DĮ-267/1B-1192 „Dėl ataskaitų apie Lietuvos Respublikos pridėtinės vertės mokesčio mokėtojo prekybą su ES valstybėmis pildymo, pateikimo ir priėmimo taisyklių patvirtinimo“ nuostatos.

Lietuvoje intrastato duomenų rinkimą atlieka Muitinės departamentas prie Lietuvos Respublikos finansų ministerijos, o Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės metodiškai vadovauja visiems su Intrastato duomenų rinkimu susijusiems darbams, juos koordinuoja, rengia Lietuvos užsienio prekybos informaciją pagal Ekstrastato ir Intrastato sistemų surinktus duomenis.

Vienas iš esminių Intrastato sistemos elementų yra tiesioginis informacijos iš prekybos operatorių surinkimas. Lietuvos PVM registre registruoti asmenys iki kiekvieno mėnesio 10 d. Muitinės departamentui pateikia suvestines deklaracijas su praėjusio mėnesio prekybos tarp ES valstybių duomenimis. Intrastato ataskaitas teikia PVM mokėtojai, kurių metinė išvežtų / įvežtų prekių vertė viršijo nustatytas Intrastato įvežimo / išvežimo ataskaitų teikimo ribas. Šias ribas kasmet iki spalio 30 d. apskaičiuoja ir „Valstybės žiniuose“ skelbia Statistikos departamentas. Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės generalinio direktoriaus 2009 m. spalio 29 d. įsakymu Nr. DĮ-248 nustatytos 2010 m. Intrastato ataskaitų teikimo ir statistinės vertės teikimo ribos:

- nuo 2010 m. sausio 1 d. iki 2010 m. gruodžio 31 d. Intrastato įvežimo ataskaitos teikimo riba, t. y. praėjusiais kalendoriniais metais iš Europos Sąjungos šalių įvežtų prekių vertė buvo 450 tūkst. litų;
- nuo 2010 m. sausio 1 d. iki 2010 m. gruodžio 31 d. Intrastato išvežimo ataskaitos teikimo riba, t. y. praėjusiais kalendoriniais metais į Europos Sąjungos šalis išvežtų prekių vertė buvo 500 tūkst. litų.

Šių nustatytų intrastato įvežimo ir (arba) išvežimo ataskaitų teikimo ribų nevirstantys Lietuvos PVM mokėtojai registruoti asmenys atleidžiami nuo prievolės teikti Intrastato įvežimo (UPS-02) ir (arba) Intrastato išvežimo (UPS-01) ataskaitas, kurių formos patvirtintos Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės generalinio direktoriaus ir Muitinės departamento prie Lietuvos Respublikos finansų ministerijos direktoriaus 2003 m. gruodžio 10 d. įsakymu Nr. DĮ-218/1B-1057 „Dėl Duomenų apie Lietuvos Respublikos prekybą su Europos Sąjungos valstybėmis ataskaitos pildymo taisyklių ir Intrastato ataskaitos formų patvirtinimo“ (Žin., 2003, Nr. 117-5380).

Lietuvoje PVM mokėtojai registruoti asmenys, kurių 2010 m. įvežimo ir (arba) išvežimo suminė vertė nuo metų pradžios viršijo šio įsakymo punktuose nustatytas Intrastato įvežimo ir (arba) išvežimo ataskaitų teikimo ribas (mėnuo, kurį riba buvo viršyta, – kalendorinių metų pabaiga) teikia nurodytas ataskaitas.

PVM mokėtojai, kurie praėjusiais kalendoriniais metais su ES valstybėmis neprekiavo arba į ES valstybes išvežė (įvežė) prekių, kurių vertė buvo mažesnė nei Intrastato ataskaitų teikimo ribos, intrastato ataskaitų pateikti neprivalo, tačiau einamaisiais metais privalo stebėti išvežtų (įvežtų) į (iš) ES valstybes prekių vertes. Prievolė teikti Intrastato ataskaitas atsiranda tą mėnesį, kurį šios ribos buvo pasiektos skaičiuojant verčių sumą nuo metų pradžios.

Pavyzdys: 2007 m. įmonė prekybos su ES valstybėmis nevykdė. 2008 m., pradėdant sausio mėnesiu, į ES valstybes išvežė prekių, kurių vertė:

sausį – 150 000 Lt;

vasarį – 260 000 Lt;

kovą – 150 000 Lt.

2008 m. Intrastato išvežimo ataskaitos teikimo riba buvo 550 000 litų. Įmonė privalės teikti intrastato išvežimo ataskaitas nuo kovo iki 2008 m. pabaigos.

PVM mokėtojai, praėjusiais kalendoriniais metais iš ES valstybių įvežę prekių, kurių vertė didesnė nei Intrastato įvežimo ataskaitos teikimo riba,

privalo teikti formos UPS-02 Intrastato įvežimo ataskaitas ir atitinkamai intrastato išvežimo ataskaitas UPS-01.

Intrastatas grindžiamas glaudžiu ryšiu su PVM sistema. Intrastato duomenų pateikimo subjektai yra PVM mokėtojai. ES valstybių narių mokesčių inspekcijos mažiausiai vieną kartą per ketvirtį pateikia statistikos tarnybai (Muitinės departamentui) operatorių, kurių pirkimo ar pardavimo prekių vertės išsamumas ir kokybė gali būti tikrinami, sąrašą.

Vadovaudamasis Muitinės departamento 2004 m. spalio 27 d. įsakymo Nr. 1B-955 „Dėl duomenų apie Lietuvos Respublikos prekybą su ES valstybėmis ataskaitų pateikimo elektroniniu būdu taisyklių ir duomenų apie LR prekybą su ES valstybėmis ataskaitų pateikimo elektroniniu būdu pavyzdinės sutarties patvirtinimo“ nuostatomis, PVM mokėtojas arba tarpininkas gali pateikti Intrastato ataskaitas internetu realiuoju laiku, prisijungęs prie Intrastato elektroninio pateikimo svetainės adresu <https://intrastat.cust.lt>.

3.2. Ekstrastato prekybos statistikos sistema

Ekstrastatas – tai ES valstybių narių prekybos su ES trečiosiomis šalimis (ne ES valstybėmis narėmis) statistikos sistema, apimanti duomenų apie ES importuojamas ir eksportuojamas prekes surinkimą, apdorojimą, paskleidimą. Prekių srautas, išeinantis iš ES į trečiąsias ne ES valstybes, vadinamas prekių eksportu. Prekių srautas, įeinantis iš trečiųjų ne ES valstybių į ES valstybes nares, vadinamas prekių importu. Ekstrastato (*extra-ES* prekybos statistikos) objektas yra muitinės procedūros ir jose esanti informacija, o duomenų surinkimas pagrįstas muitinės deklaracija – Bendruoju administraciniu dokumentu – BAD, kurio forma, turinys ir teisinis reglamentavimas yra vienodai taikomi visose ES valstybėse narėse.

ES prekybos su ne ES valstybėmis statistika grindžiama: Tarybos 1995 m. gegužės 22 d. reglamento Nr. 1172/95, Komisijos 2000 m. rugsėjo 7 d. reglamento Nr. 1917/2000 nuostatomis; ES muitinės teisės aktais: Muitinės kodeksu, prekių nomenklatūrą nustatančiais reglamentais, Intrastato ir Ekstrastato statistikos duomenų surinkimo, apdorojimo ir paskleidimo per transeuropinį tinklą *Edicon* programos priemonėmis ir kt., taip pat tarptautinių organizacijų (Jungtinių Tautų statistikos skyriaus, PPO) rekomendacijomis ir leidiniais³³.

³³ *International Merchandise Trade Statistics. Concept and Definitions (Series M. N. 52 Rev. 52) 1998, International Merchandise Trade Statistics. Compiler Manual, 2004 Concept and Definitions (Series M. N. 52 Rev. 52).*

ES teisės aktai derina svarbiausius ES valstybių duomenų rinkimo apie tarptautinę prekybą ir perdavimo Eurostatui aspektus, o ES valstybės gali nustatyti nacionalinės statistikos duomenų skelbimo tvarką, jos išleidimo instrukcijas ar teisės aktus, padedančius įgyvendinti ES teisės aktus.

Tarptautinė prekyba tarp valstybių apskaičiuojama dviem būdais, kurie grindžiami įvežamų ar išvežamų į / iš valstybės muitų teritorijos įvertinamu prekių srautu ir muitinės procedūromis. Tai bendroji prekybos sistema ir specialioji prekybos sistema.

ES ekstrastato importas. Apskaičiuojant Ekstrastato importo į ES valstybę narę mastą įvertinami prekių, kurios iš trečiųjų šalių (ne ES valstybių narių) įvežamos į ES valstybės statistinę teritoriją, srautai. Tai:

- prekės, kurioms įformintos išleidimo į laisvą apyvartą muitinės procedūros (importuojančioje šalyje vartojamos ar išvežtos į kitą ES valstybę narę prekės), ir prekės, kurios iš muitinės sandėlio išleidžiamos į laisvą apyvartą;
- prekės, kurioms įformintos laikinojo įvežimo perdirbti (perdirbtos prekės reeksportuojamos) ar perdirbimo muitinei prižiūrint muitinės procedūros (šios procedūros įforminamos prekes įvežus iš trečiųjų šalių ar paėmus iš muitinės sandėlio);
- reimportas prekių, kurios buvo laikinai išvežtos perdirbti.

ES ekstrastato eksportas. Apskaičiuojant eksporto iš ES valstybės narės apimtį, įvertinami prekių, kurios išvežamos iš ES valstybės statistinės teritorijos, srautai. Tai:

- prekių, kurioms įformintos negražinamojo eksporto muitinės procedūros;
- prekių, laikinai įvežtų perdirbti, reeksportas;
- prekės, kurioms įforminta laikinojo išvežimo perdirbti muitinės procedūra (paprastai apdorotos prekės reimportuojamos).

Duomenys statistikos ataskaitose grupuojami ir skelbiami pagal šias statistikos procedūras:

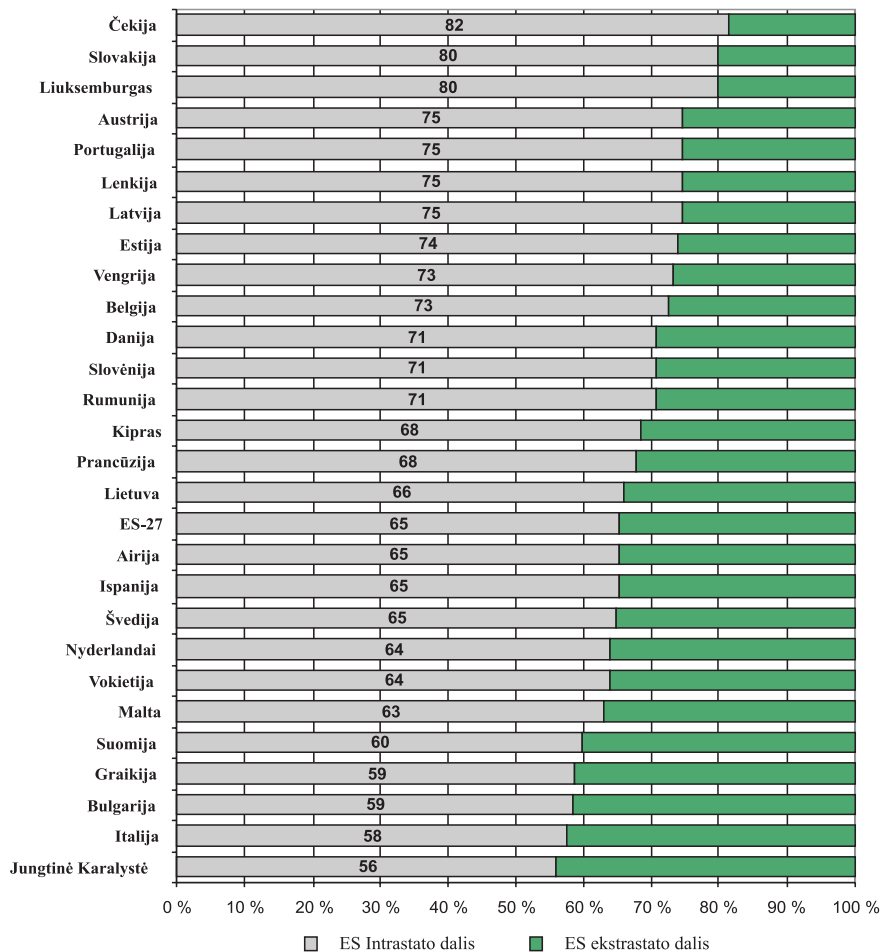
importas:

- įprastas,
- laikinai įvežus perdirbti,
- laikinai įvežus perdirbti, taikant sąlyginio neapmokestinio sistemą,
- laikinai įvežus perdirbti, taikant Drobeko sistemą,
- tekstilės gaminius išvežus perdirbti;

eksportas:

- įprastas,
- laikinai išvežus perdirbti,
- laikinai įvežus perdirbti, taikant sąlyginio neapmokestinimo sistemą,
- laikinai įvežus perdirbti, taikant Drobeko sistemą,
- tekstilės gaminiai, išvežti perdirbti.

ES valstybių narių intrastato ir ekstrastato struktūra pateikta 5 pav.

5 pav. ES valstybių narių Intrastato ir Ekstrastato struktūra, 2008 m.

Visų ES valstybių narių tarpusavio prekyba (įvežimas ir išvežimas) sudaro 65 proc., o prekyba su trečiosiomis šalimis (importas ir eksportas) – 35 proc. Čekijos prekyba tarp ES valstybių narių (intrastatas) sudaro didžiausią jos užsienio prekybos dalį – 85 proc. Tai reiškia, kad jos gamyba pasiekė aukštą integracijos lygį ir jos prekės gali konkuruoti ES vidaus rinkoje.

Lietuvos prekybos su ES valstybėmis narėmis dalis (intrastatas) sudaro 65 proc., o prekyba su trečiosiomis šalimis – 35 proc., tai atitinka ES valstybių narių vidurkį.

Pasaulio tarptautinės prekybos statistikoje ES prekybos importo, eksporto ir importo bei eksporto apyvartos statistikos duomenys dažniausiai pateikiami tik ES prekybos su trečiosiomis šalimis apimty ir kiti statistikos duomenys. Tokiu atveju statistikos lentelėse nurodoma, kad importas ir eksportas neapima ES tarpusavio prekybos.

3.3. Bendroji ir specialioji prekybos sistemos

Pagal Bendrąją prekybos sistemą apskaičiuojamos visos įvežamos ar išvežamos į / iš valstybės muitų teritorijos prekės (išskyrus prekių tranzitą). Prekių, kurios įvežamos į muitinės sandėlį (įforminama sandėliavimo muitinės procedūra), duomenys yra apskaičiuojami kaip importas, nesvarbu, ar jos bus išleistos į laisvą apyvartą. Išvežamos iš muitinės sandėlių prekės įtraukiamos į eksportą pagal bendrąją prekybos sistemą.

Taikant specialiąją prekybos sistemą, prekės, įvežamos į muitinės sandėlį, nėra apskaičiuojamos (išskyrus atvejus, kai jos iš muitinės sandėlio išleidžiamos į laisvą apyvartą, ar įforminamos laikinojo įvežimo perdirtbi ar muitinės prižiūrimo perdirtbimo procedūros). Taip pat pagal specialią prekybos sistemą prekių išvežimas iš muitinės sandėlių nėra apskaitomas kaip eksportas. *Pavyzdžiui, prekės iš A šalies įvežamos į B šalies muitinės sandėlį ir iš jos išvežamos į C šalį. Jeigu B šalyje užsienio prekyba bus apskaitoma pagal Bendrąją prekybos sistemą, tai prekių įvežimas iš šalies A į B šalį bus apskaičiuojamas kaip importas, o išvežimas iš B į C – kaip eksportas. Tačiau jeigu B šalyje tarptautinėje prekyboje bus taikoma speciali prekybos sistema, šis prekių srautas nebus apskaičiuojamas.*

ES ekstrastato („*extra-ES* prekybos statistika“) – ES valstybių narių prekybos su trečiosiomis šalimis (ne ES valstybėmis narėmis) statistikos duomenys renkami ir apdorojami ir skelbiami pagal specialią prekybos

sistemą. Tačiau Danija, Graikija, Airija ir Jungtinė Karalystė ekstrastato nacionalinius duomenis skelbia tik pagal bendrąją prekybos sistemą, o ekstrastato duomenis Eurostatui pateikia pagal specialią prekybos sistemą. Vokietija, Estija, Kipras ir Olandija prekybos duomenis publikuoja pagal Bendrąją ir specialią prekybos sistemas. Lietuvoje, iki įstojant į ES, prekybos statistikos duomenys buvo renkami ir publikuojami pagal bendrąją prekybos statistikos sistemą. Tai leido nagrinėti į muitinės sandėlius įvežamų ir iš jų išvežamų prekių srautus. Tai aktualu Lietuvos ekonomikai ir logistikos plėtrai. Nuo įstojimo į ES datos ekstrastato duomenis Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės skelbia ir publikuoja pagal specialią prekybos sistemą. Asmenys, pageidaujantys prekių importo ir eksporto duomenis gauti pagal muitinės procedūras, turi pateikti Muitinės informacinių sistemų centrui prašymą.

Kartojimo klausimai

1. Kokios yra ES prekybos statistikos sistemos?
2. Kokiems tikslams taikoma Intrastato sistema?
3. Koku būdu surenkami prekybos tarp ES valstybių duomenys?
4. Kokiems tikslams taikoma Ekstrastato sistema?
5. Koku būdu surenkami duomenys apie prekių importą ir eksportą?
6. Kokių muitinės procedūrų duomenys naudojami apskaičiuojant prekių importą ir eksportą?
7. Pateikite ES valstybių narių duomenis apie bendros valstybių narių užsienio prekybos Intrastato ir Ekstrastato apimtį procentais.
8. Apibūdinkite bendrąją ir specialiąją prekybos apskaitos sistemas, jų taikymo ypatumus.

4. ES UŽSIENIO PREKYBOS TARIFINIO REGULIAVIMO PRIEMONĖS

Šiame skyriuje siekiama:

1. atskleisti muitų esmę, jų funkcijas;
2. išnagrinėti ES taikomų muitų rūšis, jų taikymą ES tarptautinėje prekyboje;
3. išaiškinti muitų įtaką vartotojams ir vietos gamintojams;
4. išnagrinėti apsaugos veiksmingumo koeficientą ir jo taikymo galimybes;
5. suteikti studentams žinių apie Bendrijos integruotą muitų tarifą ir TARIC duomenų bazę;
6. atskleisti muitų suspendavimo tikslus, jo taikymo sąlygas ir sprendimų priėmimą ES institucijose;
7. išaiškinti muitų suspendavimą ir tarifinių kvotų administravimą;
8. išaiškinti importuojamų į ES prekių atleidimo nuo muitų sistemą: taikomų lengvatų objektus, lengvatų taikymo aplinkybes ir sąlygas;
9. apžvelgti prekių muitinio įvertinimo reikšmę tarptautinei prekybai ir jo teisinio reglamentavimo sistemą;
10. apžvelgti prekių muitinės vertės nustatymo metodus, jų taikymo aprėptį, sąlygas ir pagrindines nuostatas;
11. išnagrinėti sandorio vertės metodo taikymo pagrindines nuostatas ir sąlygas;
12. išnagrinėti sandorio kainos patikslinimo atvejus įvertinant pirkėjui tenkančias išlaidas;
13. išnagrinėti alternatyvių muitinio įvertinimo metodų taikymo pagrindines nuostatas ir sąlygas;
14. apžvelgti muitinės vertės deklaravimui pagrįsti reikalingų dokumentų ir duomenų pateikimą muitinei.

Tarptautinės prekybos politikoje taikomi tarifiniai ir netarifiniai užsienio prekybos reguliavimo instrumentai. Tarifiniams užsienio prekybos reguliavimo instrumentams priskiriami muitai. ES tarifinių užsienio prekybos reguliavimo instrumentų taikymą lemia sudarytos laisvosios prekybos sutartys, ES institucijų priimti sprendimai dėl muitų suspendavimo, atleidimo nuo muitų atvejai ir kt.

Nors visuose PPO (GATT) derybų raunduose sėkmingai buvo mažinami muitai, vien tik paskutiniame Urugvajaus raunde išsivysčiusios šalys įsipareigojo per 5 metus muitų tarifus sumažinti 36 proc., tačiau muitai dėl jų atliekamų funkcijų išlieka svarbi prekybos politikos reguliavimo priemonė. Muitai – tai netiesioginiai valstybės mokesčiai, kuriais apmokestinamos importuojamos ir eksportuojamos prekės. Muito subjektai yra juridiniai ir fiziniai asmenys. Muito mokesčių objektai – per muitų sieną įvežamos ir išvežamos prekės.

Muitai – viena seniausių mokesčių rūšių. Jie atsirado beveik tuo pačiu metu kaip ir prekyba.

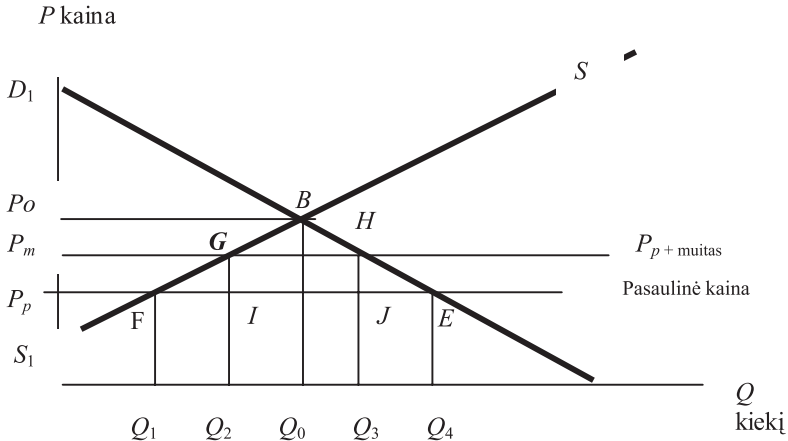
Muito mokesčiai atlieka šias pagrindines funkcijas:

- fiskalinę funkciją. Tai pasakytina ir apie importo, ir apie eksporto muitus, nes surinktos lėšos patenka į valstybės biudžetą. ES muitų sąjungos narės surinkti muitai proporcingai paskirstomi ES ir valstybės narės biudžetams. Lietuvos muitinės 75 proc. surinktų importo muitų mokesčių perveda į ES biudžetą, o 25 proc. patenka Lietuvos biudžetui;
- protekcinę funkciją. Ji taikytina tik importuojamų prekių muitams, kurie saugo vietinių gamintojų gaminamas prekes nuo pigių importuojamų prekių konkurencijos, mažina importuojamų prekių konkurencingumą šalyje. Muitai padeda vystyti naujai atsirandančioms šakoms, kurių kaina pradiniam gamybos etape yra palyginti didelė;
- balansavimo funkciją. Ją vykdo nustatyti eksportuojamų prekių muto mokesčiai. Eksporto muitai saugo nacionalinius išteklius, balansuoja valstybės pajamas ir išlaidas.

Muitai yra valstybės pajamų šaltinis. Tačiau pajamos yra mažos, jeigu muitai yra dideli ir nėra prekių importo.

4.1. Muitų įtaka vartotojams ir vietos gamintojams

Muito įtaka vartotojams ir konkuruojantiems su importu vietos gamintojams yra paaiškinama pagal pasiūlos ir paklausos grafiką³⁴ (6 pav.).

6 pav. Muito įtaka vartotojams ir su importu konkuruojančiai pramonei

Tarkime, X prekės vidaus paklausą šalyje Y parodo D_1D , o pasiūlą – S_1S kreivės. Į dešinę nuolaidi linija D_1D apibūdina paklausos dėsnį: vartotojams reikalingų prekių kiekis didėja mažėjant prekės kainai. Jei yra žinoma tam tikra prekės kaina, iš paklausos kreivės galima nustatyti vartotojų paklausos dydį. Prekės paklausos kreivė taip pat rodo aukščiausią kainą, kurią vartotojas mokėtų už atitinkamą prekių kiekį.

Aukštyr kylanti pasiūlos linija S_1S rodo tą X prekių kiekį, kurį gamina vietos gamintojai. Kylanti kreivė rodo, jog tam, kad vietos gamintojai vartotojams gamintų daugiau prekių, jų kaina turi būti didesnė. Pasiūlos linija rodo ir žemiausią priimtina kainą, už kurią dar vietos gamintojams būtų priimtina gaminti prekę. Ši kaina turėtų padengti gamybos išlaidas ir duoti patenkinamą pelną. Tam tikromis vietos paklausos ir pasiūlos sąlygomis ir

³⁴ Bernatonytė D. *Tarptautinė prekyba*. Vadovėlis. Kaunas: Kauno technologijos universitetas, 2007, p. 12–18.

nevykstant užsienio prekybai, prekės rinkos pusiausvyros kaina būtų P_o , o kiekis, kurį gamina gamintojai ir perka vartotojai, – Q_o .

Tam, kad būtų galima palyginti padėtį nevykstant užsienio prekybai, esant vidaus rinkos pusiausvyrai ir laisvai prekybai, nustatoma vartotojo perteklinė nauda (*consumer surplus*) ir gamintojo perteklinė nauda (*producer surplus*)³⁵.

Vartotojo perteklinė nauda yra kaina, kurią vartotojai gali sutikti sumokėti už prekės vienetą (paklausos kreivės D taškas), ir prekės rinkos kainos skirtumas P_o . Vartotojo perteklinė nauda yra plotas žemiau paklausos kreivės ir aukščiau P_o kainos linijos, t. y. plotas D_1BP_o . Šis plotas apskaičiuojamas sumuojant kainas, kurią vartotojas buvo pasirengęs sumokėti už prekę, ir prekės rinkos kainos, skirtumą, padaugintą iš prekių kiekio, kurį vartotojai buvo pasirengę pirkti. Kitais žodžiais tariant, perteklinė vartotojo nauda pasireiškia tuo, kad jam nereikia pirkti prekių didesne negu P_o kaina ir jis gali vartoti ne mažesnę negu Q_o prekių kiekį.

Gamintojo perteklinė nauda yra skirtumas tarp P_o kainos, kurią gauna gamintojas, ir žemiausios kainos, kurią gamintojas dar sutiktų gauti (pasiūlos kreivės taškai). Gamintojo perteklinė nauda yra plotas aukščiau pasiūlos kreivės ir žemiau P_o kainos linijos, t. y. plotas S_1BP_o . Gamintojo perteklinė nauda pasireiškia tuo, kad jam nereikia gaminti prekių mažesne kaina negu P_o ir mažesnę negu Q_o kiekį.

Esant laisvai prekybai X prekės į šalį Y būtų įvežamos P_p kaina, kuri yra mažesnė už P_o kainą. Dėl užsienio ir šalies vietos gamintojų konkurencijos kainos suvienodės ir pasieks P_p lygį. Vartotojai per tam tikrą skaičiuojamą laikotarpį (mėnesį, ketvirtį, metus) pirktų vietos gamintojų X prekės Q_1 kiekį ir importuotų prekių $Q_4 - Q_1$ kaina P_p . Esant laisvai prekybai vartotojai už X prekę moka mažesnę P_p kainą ir vartoja didesnę jos kiekį Q_4 . Vartotojo perteklinė nauda yra plotas žemiau paklausos kreivės ir aukščiau pasaulinės kainos linijos, t. y. plotas D_1EP_p , o padidėjusią vartotojo perteklinę naudą atspindi P_oBEP_p plotas. Tai reiškia, kad vartotojams nereikia pirkti X prekių didesne nei P_p kaina ir mažesnę nei Q_4 kiekį. Vietos gamintojai bus priversti sumažinti X prekių gamybą iki Q_1 kiekio, nes jie nėra pajėgūs taip veiksmingai gaminti kaip kitų šalių gamintojai ir parduoti mažesne kaina. Gamintojų gaminamų prekių kiekio Q_1 ir vartotojų paklausos kiekio Q_4 skirtumas bus padengtas prekių importu. Kadangi vietos gaminto-

³⁵ Paul T. McGRATH. *Tarptautinės ekonomikos pagrindai*. Vilnius: Margi raštai, 1999, p. 37–39.

jai gamina mažesnę prekių kiekį ir dėl žemesnės kainos atsiras gamintojo perteklinės naudos sumažėjimas. Esant laisvai prekybai pasauline P_p kaina, gamintojo perteklinė nauda sumažėja, ji išreiškiama plotu P_oBFP_p .

Remiantis pasiūlos ir paklausos modeliu, analogiškai galima paaiškinti ir įvesto maito įtaką vietos gamintojams ir vartotojams. Muitai padidina prekių kainą, kuri yra P_m , ($P_m = P_p + m$, čia m yra X prekių importo maitas). Vartotojai perka ne tik importuotas X prekes P_m kaina, bet ir vietos gamintojų prekes, kurių kaina priartėja prie P_m .

Įvedus X prekės maitą, gamintojai padidina prekių kiekį iki Q_2 , padidėja gamintojų perteklinė nauda, išreikšta plotu P_mGFP_p . Vartotojai sumažina paklausos kiekį iki Q_3 .

Importas sumažėja iki $Q_3 - Q_2$ kiekio. Kadangi vartotojai už X prekę moka brangiau ir prekių perka mažiau, sumažėja jų perteklinė nauda. Dėl maitų mokesčio prarasta vartotojo gerovė yra lygi sumažėjusiai vartotojo perteklinei naudai ir matuojama plotu P_mHEP_p . Bendra maito įtaka tokia: sumažėjusi vartotojo gerovė atitinka P_mHEP_p plotą, tačiau padidėjusi gamintojo perteklinė nauda matuojama plotu P_mGFP_p , todėl vartotojo prarastos naudos sumažėjimo dalį kompensuoja padidėjusi gamintojo perteklinė nauda.

Taigi sumažėjusi vartotojų gerovė lygi plotui $GHEF$. Plotas $GHJI$ rodo vyriausybei tenkančias maito pajamas. Prekės X maito mokestis, esant vertybinei maito normai, apskaičiuojamas maito norma padauginus iš prekės importo kiekio ir prekės vieneto maitinės vertės.

$M = m \times k \times v$; čia M – prekės X maito mokestis, m – prekės X importo vertybinė maito norma, v – prekės vieneto maitinė vertė, k – prekės X importo kiekis ($Q_3 - Q_2$).

Kas atsitinka su sumažėjimo vartotojo gerovės likusia dalimi? Plotas HEJ rodo sumažėjusią vartotojo gerovę dėl to, kad vartotojai nesinaudoja buvusią gerove, nes jie prekes perka didesne kaina $P_m > P_p$ ir mažesnę jų kiekį ($Q_4 - Q_3$).

Plotas FGI yra nuostolis dėl to, kad vietos gamintojai gamina $Q_2 - Q_1$ vienetus, kuriuos kiti gamintojai pasaulyje galėtų pagaminti veiksmingiau. Tai yra ištekliai, kuriuos būtų galima naudoti kitai veiklai.

Išvada: maitas padidina vietinių gamintojų gerovę ir gali padidinti vyriausybės pajamas, bet nepakankamai, kad atsvertų sumažėjusią vartotojų perteklinę naudą.

4.2. Pramonės apsaugos veiksmingumo koeficientas

Prekės apmuitinimo norma gali neatspindėti, kiek šis mokestis apsaugo vietos gamintojus, konkuruojančius su importuojama produkcija. Norint išsiaiškinti, ką apsaugo importo muitai, reikia išnagrinėti prekės gamybos struktūrą. Muitas, taikomas kokiai nors gamybos šakos prekei, apsaugo ne tik šios prekės tiesioginius gamintojus, bet ir kitų šakų gamintojus, tiekiančius galutinės prekės gamybai žaliavas, medžiagas ir pan. Atskirai prekei nustatyta muito norma yra nominalusis apsaugos koeficientas. Tačiau tiksliau vietos gamintojus, konkuruojančius su importuojama produkcija, apsaugos laipsnį nusako **apsaugos veiksmingumo koeficientas** (*coefficient of industrial protection efficiency*) K_{avk} . Šis koeficientas nustato laipsnį, kuriuo vietinę, su importu konkuruojančią pramonę būtų įmanoma apsaugoti importo mokesčiais. Jis apibrėžiamas kaip procentas, kuriuo muito mokesčiai padidina produkto vieneto pridėtinę vertę.

Apsaugos veiksmingumo koeficientas apskaičiuojamas pagal formulę:

$K_{avk} = (V_1 - V) / V(1)$; čia V_1 – apmuitinta pridėtinė vertė, V – neapmuitinta pridėtinė vertė.

Prekei gaminti gamintojai naudoja išteklius (pirtus vidaus rinkoje ir importuotus). Pagaminto produkto pardavimo kainos ir jam pagaminti suvartotų išteklių kainos skirtumas yra pridėtinė vertė.

Pavyzdys:

A. Tarkime, ES automobilio gamybos išteklių sudaro 10 000 eurų, pagamintas automobilis kainuoja 20 000 eurų, tuomet pridėtinė vertė taip pat yra 10 000 eurų (20 000 – 10 000). Automobilio muito mokestis sudaro 10 proc., vadinasi, kartu su muito mokesčiu automobilis kainuos 22 000 eurų. Tuomet automobilio apmuitinta pridėtinė vertė – 12 000 eurų (22 000 – 10 000).

Pagal (1) formulę apskaičiuotas automobilių veiksmingumo koeficientas yra 20 proc. $(12\,000 - 10\,000) / 10\,000 \times 100$). Jis viršija nominalųjį apsaugos koeficientą (10 proc.), nes muitas saugo tik baigtinę produkciją.

B. Kaip pasikeis automobilių apsaugos veiksmingumo koeficientas esant tam pačiam nominaliam apsaugos koeficientui, tačiau apmuitinus naudojamus išteklius? Tarkime, plieno ir metalo automobiliams gaminti tiekėjai nori apsaugoti savo produktus, pavyzdžiui, 10 proc. muito tarifu. Tuomet išteklių kaina padidės nuo 10 000 eurų iki 11 000 eurų, o apmuit-

tinta pridėtinė vertė esant 22 000 eurų kainai sieks 11 000 eurų (22 000 – 11 000).

Pagal (1) formulę apskaičiuotas automobilių veiksmingumo koeficientas bus 10 proc. $(11\,000 - 10\,000) / 10\,000 \times 100$). Šiuo atveju išteklių maito norma yra lygi baigtinių prekių maito normai, taigi apsaugos veiksmingumo koeficientas yra lygus nominaliam apsaugos koeficientui.

C. Tarkime, plieno ir metalo tiekėjai automobilių gamybai nori apsaugoti savo produktus, pavyzdžiui, 20 proc. maito tarifu. Tuomet išteklių kaina padidės nuo 10 000 eurų iki 12 000 eurų, o apmuitinta pridėtinė vertė esant 22 000 eurų kainai bus 10 000 eurų (22 000 – 12 000).

Pagal (1) formulę apskaičiuotas automobilių veiksmingumo koeficientas bus 0 proc. $(10\,000 - 10\,000) / 10\,000 \times 100$). Šiuo atveju ES automobilių pramonė yra neapsaugota, bet kokį pelną, kurį būtų gavę iš baigtinių prekių (automobilių) apsaugos, jie prarado, nes jų ištekliai pabrango lygiai tiek pat.

D. Tarkime, automobilis kainuoja 20 000 eurų, išteklių vertė yra 14 000 eurų, o pridėtinė vertė – 6 000 eurų. Esant 10 proc. maitui, apmuitina pridėtinė vertė yra 8 000 eurų (22 000 – 14 000). Šiuo atveju pagal (1) formulę apskaičiuotas automobilių pramonės veiksmingumo koeficientas bus 33 proc. $(8\,000 - 6\,000) / 6\,000 \times 100$). Už nominalų apsaugos koeficientą jis yra didesnis 23 procentiniais punktais.

Iš pateiktos analizės galima padaryti išvadas, taikomas praktinėje veikloje nustatant importo maitų normas ir organizuojant prekių gamybą:

1. Kadangi galima apmuitinti baigtines prekes ir joms reikalingus gamybos išteklius, iš nominaliojo apsaugos koeficiento ne visada galima nustatyti tam tikros pramonės šakos apsaugos laipsnį. Kuo didesnis galutinių produktų maitas, palyginti su išteklių maitais, tuo didesnis apsaugos veiksmingumo koeficientas. Todėl žaliavų ir medžiagų, naudojamų galutiniams produktams pagaminti, ES maitų normos yra palyginti mažesnės už galutinių produktų maitų tarifus.

2. Kuo mažesnė pramonės pridėtinės vertės dalis, tenkanti produkto vieneto gamybai, tuo didesnis apsaugos veiksmingumo koeficientas. Siekiant apsaugoti automobilių pramonę, jų gamyba gali būti perkeliama į šalis, kuriose bus sukuriama nedidelė pridėtinė vertė, pavyzdžiui, jose atliekamos tik surinkimo, dažymo ir apdailos operacijos, o visos komplektuojančios dalys, mazgai ir detalės importuojamos.

4.3. Muitų rūšys, taikomos ES tarptautinėje prekyboje

Užsienio prekybą sudaro prekių išvežimas iš šalies ir įvežimas į ją, todėl bendrą muitų sistemą sudaro trys dalys:

- importo (įvežamų į šalį prekių) muitai;
- eksporto (išvežamų iš šalies prekių) muitai;
- tranzito (vežamų prekių per šalies muitų teritoriją) muitai.

Importo muitais apmokestinamos prekės, kurios per valstybinę sieną įvežamos. Tai pagrindinė tarptautinės prekybos reguliavimo priemonė, nes ją pasitelkus įgyvendinami muitų politikos tikslai.

Eksporto muitais apmokestinamos prekės, kurios per valstybinę sieną išvežamos. Dažniausiai ši priemonė naudojama siekiant apriboti šalies gamtinių išteklių išvežimą. Eksporto muitai papildo valstybės biudžeto pajamas nedidinant eksporto apimties, suteikia galimybę padidinti eksportuojamos produkcijos kainą suvaržant kitų šalių vartotojus. Tačiau prekės pozicijos pasaulinėje rinkoje turėtų būti labai tvirtos. Eksporto muitus daugiausia taiko žaliavas, kurą ir energiją eksportuojančios šalys.

Tranzito muitais gali būti apmokestinamos prekės, gabenamos per šalies muitų teritoriją į kitas šalis. Tuo siekiama, viena vertus, papildyti valstybės biudžeto pajamas, kita vertus, riboti nepageidaujamų prekių srautus per šalį, saugant aplinką.

ES eksportuojamoms ir tranzitu gabenamoms prekėms eksporto ir tranzito muitai netaikomi.

Atsižvelgiant į muitų paskirtį, į sudarytus tarptautinius prekybos susitarimus, į muitų normas muito mokesčiui apskaičiuoti, ES tarptautinėje prekyboje taikomos šios muitų rūšys:

- **bendrieji muitai**, taikomi siekiant reguliuoti užsienio prekybą ir gauti pajamų į valstybės biudžetą;
- **specialieji muitai**, taikomi kaip atsakomoji priemonė į diskriminacinius kitų valstybių ar jų grupių veiksmus;
- **prekybos apsaugos muitai**. Šiai grupei priklauso: antidempingo muitai, taikytini, kai į muitų teritoriją importuojamos prekės, kurių eksporto kainos mažesnės už panašių prekių kainas, mokamas įprastomis verslo sąlygomis eksportuojančios valstybės rinkoje, ir dėl to padaroma materialinė žala importuojančios šalies vietinei

pramonei; kompensaciniai muitai taikytini, kai į muitų teritoriją importuojamos prekės, kurioms gaminti arba eksportuoti tiesiogiai ar netiesiogiai buvo naudojama užsienio valstybės subsidija, jeigu jas importuojant gali būti padaryta žalos vietos gamintojų interesams. Šiuo atveju nustatytas kompensacinis muitas neturi viršyti nustatyto subsidijų dydžio; protekciniai muitai taikytini, kai į muitų teritoriją importuojamos prekės ir dėl to vietos gamintojai patiria juos žlugdančią užsienio įmonių konkurenciją³⁶.

Atsižvelgiant į tarptautinių prekybos sutarčių sąlygas, skirtingos kilmės prekėms ES taikomi **konvenciniai**, **preferenciniai** ir **autonominiai muitai**.

Konvenciniai importo muitai taikomi importuojamoms prekėms, pagamintoms valstybėse arba jų grupėse, kurioms pagal PPO susitarimus suteiktas didžiausio palankumo prekyboje (DPP) statusas. Jie dar vadinami DPP muitais.

Preferenciniai importo muitai taikomi importuojamoms prekėms, kai pateikiamas įrodymas, kad prekės pagamintos ir kilusios iš valstybių arba jų grupių, su kuriomis sudarytos preferencinės prekybos režimą nustatančios tarptautinės sutartys.

Autonominiai muitai taikomi importuojamoms prekėms, kurioms taikomos ES autonominės priemonės (bendroji preferencijų sistema, vienašalės muitų nuolaidos, muitų suspendavimas).

ES konvencinių (DPP) muitų normų analizė pagal prekių grupes pateikta 6 lentelėje. Vidutinė konvencinė (didžiausio palankumo prekyboje) maito norma visoms prekėms 2006 m. buvo 6,9 proc., žemės ūkio produktams – 18,6 proc., ne žemės ūkio produktams – 4,0 proc. Tačiau muitų tarifų diapazonas, ypač kai kuriems žemės ūkio produktams, yra gana didelis ir svyruoja nuo 0 iki 427,9.

---

³⁶ Prekybos apsaugos muitai išsamiau nagrinėjami 4 skyriuje.

6 lentelė. ES DPP muitų taikymo analizė 2006 m.

	SS subpozicijų skaičius	Paprastas vidutinis tarifas proc.	Tarifų diapazonas
Iš viso	9 741	6,9	0–427,9
Žemės ūkio produktai	1 957	18,6	0–427,9
Gyvi gyvūnai ir produktai iš jų	295	27,3	0–427,9
Pieno produktai	123	42,4	1,6–134,4
Kava, arbata, cukrus, kakava	294	18,8	0–163,8
Vaisiai ir daržovės	437	16,2	0–300,8
Grūdai	55	55,2	0–116,6
Aliejus ir jo produktai	162	7,4	0–137,2
Gėrimai ir spiritas	253	15,2	0–209,8
Tabakas	30	19,7	5,2–74,9
Ne žemės ūkio produktai ¹	7 743	4,0	0–35,6
Metalai	1 024	1,8	0–10
Mediena, popierius ir baldai	444	1,2	0–10
Tekstilė ir drabužiai	1 269	8,0	0–12
Transporto priemonės	262	4,8	0–22
Neelektros mašinos	952	1,7	0–9,7
Elektrinės mašinos	544	2,8	0–14

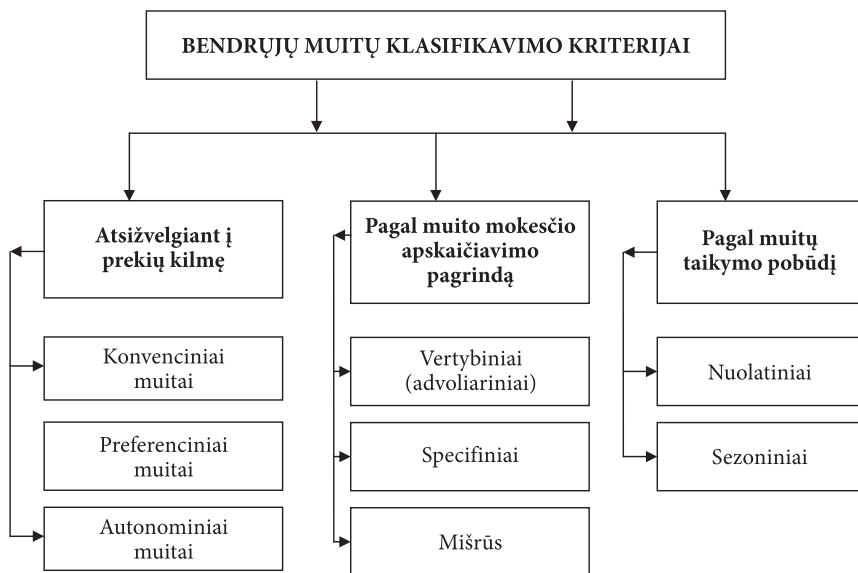
¹ Šaltinis: *Trade Policy Review of the European Union*. The WTO Secretariat Reports, 1997–2007, p. 383.

Muitai pagal muitų taikymo pobūdį skirstomi į nuolatinius ir sezoninius muitus.

Nuolatiniai muitai mokami už importuojamas į ES muitų teritoriją prekes, laikantis nuo metų laikotarpio nepriklausančios maito normos.

Sezoniniai muitai mokami už prekes, tam tikrą metų laikotarpį importuojamas į ES muitų teritoriją. Sezoniniai maito mokesčiai mokami už tam tikrus žemės ūkio produktus / prekes siekiant apsaugoti šalies gamintojus. Pavyzdžiui, bulvių (KN kodas 0701 90 50) – jų maito norma yra didesnė nuo gegužės 16 d. iki birželio 30 d. nei nuo sausio 1 d. iki gegužės 15 d., braškių (KN kodas 0810 10 00) maito norma didesnė liepą nei rugpjūtį.

Pagal maito mokesčio apskaičiavimo metodą gali būti **vertybiniai (advalioriniai)**, **specifiniai (kiekybiniai)** ir **mišrūs**, atitinkamai taikant nustatytas vertybinę (advaliorinę), specifinę (kiekybinę) ir mišrią maito normas.

7 pav. Bendrųjų maitų klasifikavimas

Labiausiai paplitę yra vertybiniai (advoliariniai) maitų mokesčiai. Jie apskaičiuojami vertybinės maito normos procentinę išraišką dauginant iš prekių maitinės vertės. Vertybinė maito norma yra procentinis maitinės vertės dydis (pvz., 5 proc., 10 proc., 30 proc. tam tikroms prekėms).

Specifiniai maitų mokesčiai apskaičiuojami dauginant importuojamą ar eksportuojamą prekių kiekį, išreikštą natūriniais matavimo vienetais (svoriu, tūriu, kiekiu vienetais ir kt.), iš nustatytos specifinės normos. **Specifinė** (kiekybinė) maitų norma nurodoma kaip pinigų suma, tenkanti natūriniam prekės matavimo vienetui, įvertinant arba neįvertinant ir kitas su šiuo vienetu susijusius fizinius duomenis, tokius kaip dydis, elementų kiekis, talpa, svoris ir kt.). Pavyzdžiui, druskos, klasifikuojamos kombinuotosios nomenklatūros 2501 00 91 pozicijoje (KN kodas 2501 00 91), specifinė maito norma yra 2,6 euro 1000 kg; šampano (KN kodas 2204 10 11) – 32 eurai hl; vyno acto (KN kodas 2209 00 11) – 6,4 euro hl. Automobilių specifinė maito norma gali būti išreikšta pinigų suma, tenkančia vienam matavimo vienetui – automobilio variklio darbo tūrio vienam kubiniam centimetrui.

Mišriosios maito normos viena dalis nurodoma procentais nuo prekės maitinės vertės, o kita dalis – kaip pinigų suma, tenkanti prekės natū-

riniam matavimo vienetui. Mišrus maito mokeskis yra šiais dviem būdais apskaičiuotų mokesčių suma.

7 lentelė. ES DPP maitų struktūra pagal sektorius 2006 m.

	Visos prekės pagal SS 01–97 skyrius		Žemės ūkio produktai pagal PPO klasifikavimą		Ne žemės ūkio produktai pagal PPO klasifikavimą	
	subpozicijų skaičius	proc.	subpozicijų skaičius	proc.	subpozicijų skaičius	proc.
Iš viso	9 843	100,0	2 059	100,0	7 784	100,0
Vertybiniai maitai:	8 854	90,0	1 107	53,8	7 747	99,5
maitai netaikomi	2 559	26,0	389	18,9	2 170	27,9
apmokestinama	6 295	64,0	718	34,9	5 577	71,6
Nevertybiniai maitai:	989	10,0	952	46,2	37	0,5
specifiniai	633	6,4	528	30,5	5	0,1
mišrūs	270	2,7	239	11,6	31	0,4
kiti	86	0,9	85	4,1	1	0,0

Šaltinis: *Trade Policy Review of the European Union*. The WTO Secretariat Reports, 1997–2007, p. 382.

ES didžiausio palankumo prekyboje (DPP) maitų vertybinės normos tarptautinėje prekyboje 2006 m. sudarė 90 proc. (nuo visoms prekių pozicijoms taikomų maitų tarifų), specifiniai bei mišrūs maitai – 10 proc. Vidutinė konvencinė (didžiausio palankumo prekyboje) visų prekių maito norma buvo 6,9 proc., žemės ūkio produktų – 18,6 proc., ne žemės ūkio produktų – 4,0 proc.

Vertybinės maito normos nustatymo ir vertybinio maito mokesčio apskaičiavimo pranašumai šie:

- tarptautinėje prekyboje vertybinius maitus lengva palyginti, nes procentiniai dydžiai yra nepriklausomi nuo nacionalinių valiutų ir kiekvienos prekės yra individualūs;
- brangiau kainuojančių prekių apskaičiuojamas didesnis vertybinis maito mokeskis nei pigesnių prekių – tai atspindi prekių kokybę;
- infliacijos atveju valstybės surenkamų maitų suma nekinta, jeigu nekinta importo apimtis.

Neigiami vertybinio maito mokesčio apskaičiavimo trūkumai yra šie:

- mažėjant importuojamų prekių kainoms prarandama apsauginė maitų funkcija;

4. ES užsienio prekybos tarifinio reguliavimo priemonės

- sumažėjus importuojamų prekių kainoms valstybės biudžeto pajamos realiai sumažėja;
- nustatyti ir kontroliuoti importuojamų prekių muitinę vertę labai sunku, daug sunkiau nei sverti ar skaičiuoti prekes.

Specifiniai muitų normų nustatymo tarptautinėje prekyboje pranašumai:

- lengvai nustatomi šių maito mokesčių apskaičiavimo kriterijai;
- mažesnė muitinės apgavysčių tikimybė (nes yra aiškios, objektyvios produkto savybės) nei tuo atveju, kai maito mokesčiai pagrįsti prekių verte;
- importuojamų prekių kainai mažėjant specifiniai maito mokesčiai nekinta;
- valstybės biudžeto pajamos nekinta, jei importuojamų prekių kiekis išlieka toks pat ir neprasideda infliacija.

Trūkumai:

- esant infliacijai, apsaugos funkcija prarandama, o valstybės biudžeto pajamos realiai mažėja, jei importo kiekis nedidėja;
- brangios geros kokybės prekės yra mažiau apsaugotos nei kainuojančios mažiau;
- padidėjus prekės kainai, valstybės biudžetas praranda dalį įplaukų, nes maito mokesčio dydis nereaguoja į kainų pokyčius.

4.4. ES bendrasis muitų tarifas ir tarifinis prekių klasifikavimas

Sparčiai didėjant tarptautinės prekybos mastui ir jos tempams, siekiant suvienodinti ir supaprastinti prekių kodavimą ir muitų tarifų nustatymą tarptautinėje prekyboje, 1983 m. birželio 14 d. Briuselyje buvo pasirašyta tarptautinė Suderinta prekių aprašymo ir kodavimo sistemos konvencija (toliau – SS konvencija). Prie šios konvencijos yra prisijungusios daugiau kaip 130 pasaulio valstybių.

Tarptautinėje prekyboje, remiantis Suderinta prekių aprašymo ir kodavimo sistemos tarptautine konvencija (toliau – SS), naudojama Suderinta prekių aprašymo ir kodavimo sistema. SS – tai daugiataklė prekių nomenklatūra, kurios kiekviena pozicija užkoduota šešiaženkliai skaitmeniniu kodu. Ši prekių nomenklatūra apima prekių pavadinimus ir kodus,

naudojamus muitų tarifuose, užsienio prekybos statistikos nomenklatūrose. SS sudaro XXI skyriai, suskirstyti pagal prekių gamybos ar jų apdorojimo laipsnį. I skyriuje klasifikuojamos prekės, kurių apdorojimo ar perdirbimo laipsnis yra mažiausias. SS yra pateiktos Bendrosios aiškinimo taisyklės ir skyrių, skirsnių bei subpozicijų pastabos.

Suderinta sistema taikoma:

- muitų normoms nustatyti PPO daugiašaliuose susitarimuose;
- preferencinės prekybos režimo prekėms, jų kilmei nustatyti;
- mokesčiams (muitams, akcizams, PVM ir kt.) apskaičiuoti už importuojamas ar eksportuojamas prekes;
- prekybai reguliuoti (licencijoms, kvotoms nustatyti, muitams suspenduoti ir t. t.);
- užsienio prekybos statistikai tvarkyti.

Konvencijoje yra 20 straipsnių, nustatančių sąlygas, kurių turi laikytis visi prekybos partneriai, prisijungę prie SS ir prekių klasifikavimo sistemos. Kiekviena šalis, prisijungusi prie SS konvencijos (Lietuva prisijungė 1995 m. sausio 1 d.), įsipareigoja:

- a) be jokių pakeitimų ir papildymų naudoti visas SS prekinės pozicijas ir subpozicijas, taip pat jas atitinkančius kodus (t. y. prekinės pozicijas, turinčias šešiaženklį skaitmeninį kodą);
- b) laikytis pagrindinių klasifikavimo taisyklių, reglamentuojančių SS taikymą, taip pat atsižvelgti į visas pastabas prie SS skyrių, skirsnių ir pozicijų, nekeisti jos skyrių, pozicijų bei subpozicijų turinio;
- c) išlaikyti suderintos sistemos skaitmeninę seką;
- d) importo / eksporto apskaitai taikyti SS 6 skaitmenų prekių kodą.

Europos Sąjunga, vadovaudamasi SS konvencijos nuostatomis, sudarė ir naudoja Kombinuotąją muitų tarifų ir užsienio prekybos statistikos nomenklaturą (*Combined nomenclature*; toliau – KN), įteisintą Tarybos reglamentu Nr. 2658/87 ir jo papildymais.

KN struktūra ir klasifikavimo principai analogiški SS, ją sudaro 6 SS kodai ir 2 ES skaitmeniniai kodai. KN galioja visos SS bendrosios aiškinimo taisyklės, skyrių bei skirsnių pastabos. Joje yra daugiau kaip 10 tūkst. kodų.

KN naudojama ES prekyboje su trečiosiomis šalimis, kai prekės iš šalių narių eksportuojamos į trečiąsias šalis arba importuojamos iš trečiųjų šalių į ES, taip pat prekyboje tarp ES šalių.

Yra du KN taikymo lygiai:

Pirmuoju lygiu taikomas KN 8 skaitmeninis kodas. Jis naudojamas prekyboje su ES šalimis narėmis, visais eksporto į trečiąsias šalis atvejais.

Pavyzdžiui, kodas 8528.12.18. Pirmi šeši skaičiai atitinka SS pozicijas, 7–8 – KN subpozicijas. 1–8 skaitmeniniai kodai vadinami tarifų kodo numeriais arba Europos Bendrijų kodu, arba Intrastatu.

Antruoju lygiu taikomas KN 10 skaitmenų kodas. Jis naudojamas visais importo iš trečiųjų šalių atvejais. Pavyzdžiui, 4811.31.00.10 KN kodo 9–10 skaitmeniniai kodai papildomai sukurti ES ir naudojami prekėms, kurioms taikomos specialios ES priemonės, pavyzdžiui, kvotos, licencijos, muitų suspendavimas. 9–10 skaitmenys dar vadinami TARIC subpozicijomis.

Kombinuotoji nomenklatūra su muitų normomis ir kitomis ES taisyklėmis bendros politikos priemonėmis, numatytomis ES teisės aktais, sudaro ES bendrąjį muitų tarifą.

ES bendrąjį muitų tarifą sudaro³⁷:

- a) *kombinuotoji prekių nomenklatūra;*
- b) *bet kuri kita nomenklatūra, visa arba iš dalies sudaryta remiantis kombinuotąja nomenklatūra arba ją papildančiomis subpozicijų dalimis ir nustatyta konkrečias sritis reglamentuojančiomis Bendrijos nuostatomis, siekiant taikyti su prekyba prekėmis susijusias tarifinio reguliavimo priemones. Pavyzdžiui, remiantis KN sudaryta TARIC nomenklatūra ir Eksperto išmokų nomenklatūra;*
- c) *konvenciniai arba įprastiniai autonominiai muitai, taikomi į kombinuotąją nomenklatūrą įtrauktoms prekėms;*
- d) *preferencinių (lengvatinių) tarifų priemonės, nustatytos susitarimuose, kuriuos Bendrija sudarė su tam tikromis Bendrijos muitų teritorijai nepriklausančiomis šalimis ar teritorijomis arba su tokių šalių ar teritorijų grupėmis;*
- e) *(preferencinių) lengvatinių tarifų priemonės, kurias Bendrija vienašališkai taiko tam tikroms šalims, šalių grupėms arba teritorijoms;*
- f) *autonominės suspendavimo priemonės, kuriomis sumažinami tam tikroms prekėms nustatyti importo muitai arba nuo jų atleidžiama;*
- g) *palankus tarifų režimas, nustatytas tam tikroms prekėms dėl jų pobūdžio arba galutinio vartojimo taikant c–f arba h punktuose nurodytas priemones;*
- h) *kitos tarifinio reguliavimo priemonės, numatytos žemės ūkio, prekybos arba kitais Bendrijos teisės aktais.*

³⁷ 1992 m. spalio 12 d. Tarybos reglamento Nr. 2913/1992, nustatančio Bendrijos muitinės kodeksą, 20 str. 3 dalis ir 2008 m. balandžio 23 d. Tarybos reglamento Nr. 50/2008, nustatančio Bendrijos muitinės kodeksą (Modernizuotą muitinės kodeksą), 32 straipsnio 2 dalis.

Kasmet Komisija priima reglamentą, kuriame kartu su bendrojo muitų tarifo konvenciniais ir įprastiniais autonominiiais muitais pateikiamas galutinis kombinuotosios nomenklatūros variantas, atsirandantis pritaikius Tarybos arba Komisijos patvirtintas priemones. Minėtasis reglamentas paskelbiamas ne vėliau kaip iki spalio 31 d. *Europos Sąjungos oficialiajame leidinyje*.

Nuo 2010 m. sausio 1 d. ES taikoma nauja Kombinuotosios nomenklatūros versija, patvirtinta 2009 m. rugsėjo 30 d. Komisijos reglamentu (EB) Nr. 948/2009 ir paskelbta 2009 m. spalio 31 d. oficialiajame leidinyje Nr. L 287, o nuo 2011 m. sausio 1 d. taikomas Bendrasis muitų tarifas, patvirtintas 2010 m. spalio 5 d. Komisijos reglamentu (EB) Nr. 861/2010.

Prekių tarifinis klasifikavimas – tai visų prekių – tarptautinės prekybos objektų priskyrimas tam tikros prekių klasifikavimo sistemos konkrečiai subpozicijai. Taikant Bendrąjį muitų tarifą prekių „tarifinis klasifikavimas“ reiškia KN subpozicijos ar subpozicijos dalies, kuriai priskiriamos atitinkamos prekės, nustatymą. Prekėms klasifikuoti, t. y. priskirti konkrečiai KN subpozicijai, taikomos bendrosios aiškinamosios taisyklės, skyrių, skirsnių ir subpozicijų pastabos ir tekstai, kurie yra SS ir KN sudėtinės dalys. Išsamiau prekių klasifikavimas nagrinėjamas J. J. Gurevičienės publikacijose³⁸.

ES (Bendrijos) integruotas muitų tarifas ir TARIC duomenų bazė

TARIC (*Tarif Integre de la Communaute*) – tai bendrojo muitų tarifo bei kitų ES prekybos reguliavimo priemonių taikymo instrumentas. ES šalis svarbu, kad bendrasis išorinis tarifas būtų vienodai taikomas visose ES šalyse, teisingai būtų taikomos preferencijos, tarifinės kvotos, apskaičiuojami papildomi mokesčiai už importuotus žemės ūkio produktus ir kt. Šiam tikslui sukurtas TARIC – Bendrijos integruotas muitų tarifas ir atitinkama duomenų bazė.

TARIC naudojamas prekėms elektroniniu būdu deklaruoti, importo muitams ir mokesčiams automatiškai apskaičiuoti, importo ir eksporto apribojimams bei draudimams taikyti. TARIC yra visos priemonės, naudojamos importuojamoms ir eksportuojamoms prekėms. TARIC apima visus Bendrijos įstatymus, jis neturi savarankiško teisinio statuso, tačiau naudojamas visose ES valstybėse narėse.

³⁸ Gurevičienė J. J. *Kaip klasifikuoti prekes. Leidinys verslininkams ir muitinės pareigūnams*. Vilnius: Lietuvos prekybos, pramonės ir amatų rūmų asociacija, p. 16.

TARIC – tai duomenų bazė, kurioje sukaupti duomenys apie visas ES užsienio prekybos tarifinio reguliavimo priemones ir kai kurias netarifinio reguliavimo priemones, nustatytas įvairiais teisės aktais.

Jo nauda:

- sumažėjo atskirų priedų, kurie nustato įvairių tarifo priemonių taikymą prekėms, skaičius;
- nustatytos priemonės vienodai taikomos visose šalyse narėse;
- taikomos pažangesnės kompiuterinės procedūros;
- tarifo taikymo priemonių duomenys tiesiogiai pateikiami ES Komisijai ir šalims narėms.

TARIC yra Bendrijos Komisijos tvarkoma informacinė sistema, kur viename elektroniniame 18 000 eilučių leidinyje sutalpinta daugiau nei 4 000 Bendrijos įstatymų galią turinčių aktų. Teisinis TARIC pagrindas yra Tarybos reglamentas (EEC) Nr. 2658/87 dėl tarifų ir statistinės nomenklatūros ir dėl bendrųjų muitų tarifų³⁹ ir papildytas 2000 m. sausio 31 d. Tarybos reglamentu (EC) Nr. 254⁴⁰.

TARIC apima visą Europos Sąjungos teisinę bazę. TARIC yra Bendrijos tarifų ir komercinių įstatymų kompiliacija, kodifikuota unikaliu ir nuosekliu būdu. Tai įgyvendinama naudojant centrinę duomenų bazę, valdomą Europos Komisijos Mokesčių ir muitų generalinio direktorato. Ji yra tikslinama ir kiekvieną darbo dieną perduodama valstybėms narėms.

Su tarifais susijusių įstatymų ištraukimas į Bendrijos integruotą tarifą (TARIC) taip pat daro didelį poveikį prekybos ir ekonominės politikos taikymui, ypač užtikrinant vienodą tarifinių priemonių taikymą operatoriams.

Muitinė Bendrijoje veikia pagal bendrą teisinę sistemą, pagrįstą bendromis taikymo nuostatomis ir Bendruoju muitų tarifu. Todėl teisiškai dauguma priemonių yra sutvarkytos.

TARIC duomenų bazę sudaro šie komponentai:

1. Prekių nomenklatūra. Visos prekės, kurioms gali būti taikomi tarifai ir komercinės priemonės, turi būti identifikuotos ir aprašytos. Tiksli identifikacija galima tik per klasifikavimo sistemą. Esminiai nomenklatūros elementai yra nomenklatūros kodai ir prekių aprašymai.

2. Papildomi kodai. Prekės pagal kombinuotą nomenklatūrą (KN) klasifikuojamos 8 ženklų kodais. KN peržiūrima ir spausdinama kiekvie-

³⁹ OL, 1987, L 256.

⁴⁰ OL, 2000, L 028.

nais metais, remiantis SS kodais. Kadangi kombinuotoji nomenklatūra nepakankamai išsami Bendrijos tarifams ir komerciniams įstatymams taikyti, TARIC kodai toliau detalizuojami naudojant papildomus TARIC kodus. Papildomi TARIC kodai nėra prekių kodų dalis, jie juos papildo. Tai reiškia, kad papildomi kodai yra atskira nomenklatūra ir kad jie egzistuoja savarankiškai, turi savo nepriklausomą aprašymą. Papildomai TARIC kodui tam tikrais atvejais gali būti naudojami papildomi 4 skaitmenų kodai:

- prekėms, kurioms taikomi antidempingo muitai;
- prekėms, kurioms taikoma importo ir / arba eksporto priežiūra;
- prekėms, kurioms taikomi eksporto apribojimai;
- tam tikriems farmacijos produktams;
- prekėms, kurioms taikomi žemės ūkio mokesčiai.

3. TARIC integruotos užsienio prekybos reguliavimo priemonės:

- a) tarifų suspendavimas (S);
- b) tarifinės kvotos (K);
- c) tarifinės preferencijos (įskaitant tarifines kvotas ir didžiausius muitų tarifus);
- d) besivystančioms šalims taikoma preferencijų sistema;
- e) antidempingo ir kompensaciniai muitai;
- f) kompensaciniai mokesčiai (TC);
- g) žemės ūkio komponentai (taikomi perdirbtiems žemės ūkio produktams);
- i) vieneto vertės (VU) (tam tikrų greitai gendančių prekių nustatomos periodinės vertės);
- j) standartinės importo vertės (VF) (taikomos vaisiams ir daržovėms);
- k) referencinės kainos ir minimalios kainos;
- l) importo draudimai;
- m) importo apribojimai (kiekybiniai, kiti, įskaitant Vašingtono konvenciją dėl tarptautinės prekybos nykstančių rūšių gyvūnija ir augmenija (CITES));
- n) importo priežiūra;
- o) eksporto draudimai, apribojimai, priežiūra, kompensacijos (REX).

ES šalys narės kas savaitę privalo teikti DG TAXUD ataskaitas, kuriose pateikiami duomenys apie importuotų prekių apimtį, nustatytą remiantis muitinės deklaracijų duomenimis. EK, remdamasi šalių pateiktais muitinės deklaracijų duomenimis, vykdo ES užsienio prekybos apimtį stebėseną / priežiūrą (*surveillance*). Šias priežiūros priemones imta taikyti

tam, kad būtų galima nustatyti, kada importuojamų prekių apimtis pasiekia „lubas“, kad būtų galima sustabdyti vienų ar kitų preferencijų taikymą. Šiuo metu priežiūros priemonės taikomos ir kitais tikslais (kovojuant su muitinės apgavystėmis prekių klasifikavimo srityje, vykdant kai kurias Bendrosios žemės ūkio politikos priemones, pavyzdžiui, stebint pagal licencines kvotas importuojamų prekių apimtį ir pan.

TARIC yra atnaujinamas kiekvieną dieną ir perduodamas šalims narėms bei Duomenų platinimo sistemai (DDS), t. y. skelbiamas internete adresu:

http://europa.eu.int/comm/taxation_customs/dds/en/home.htm.

LITAR duomenų bazė. Lietuvoje taikoma LITAR duomenų bazė, kuri TARIC papildo nacionaliniais mokesčiais (PVM, akcizais, kurie ES yra skirtingi) taikomais importuojant ar eksportuojant prekes. Lietuvos Respublikos integruotas tarifas LITAR yra informacijos apie ES bei nacionalinius muitus ir mokesčius bei draudimus ir apribojimus rinkinys, sudarytas ir tvarkomas kaip informacinė duomenų bazė.

Integruojant nacionalinę tarifinę informaciją turėjo būti griežtai laikomasi TARIC logikos, taisyklių bei duomenų įkėlimo reikalavimų, todėl įkelta nacionalinė tarifinė informacija neturi blokuoti kasdienės TARIC informacijos įkėlimo. Nacionalinė tarifinė informacija daugeliu atveju yra integruota 4 ženklų prekės kodo lygmeniu, remiantis papildomu kodu. Skirtingi akcizų tarifai integruoti naudojant papildomus kodus X***, pavyzdžiui, lengvatinis 5 proc. PVM tarifas – Z100).

LITAR interneto adresas: <http://litarweb.cust.lt> arba www.cust.lt.

4.5. Muitų suspendavimas ir tarifinės kvotos

Pagal Europos sutarties 31 ir 32 straipsnius ir Sutarties dėl ES vykdymo sutarties 31 straipsnį bendrojo muto tarifo mokėtinus muitus, remdamasi Komisijos pasiūlymu, nustato Taryba. Vykdydama šį uždavinį Komisija atsižvelgia į:

- a) poreikį skatinti valstybių narių ir trečiųjų šalių prekybą;
- b) tokius konkurencijos sąlygų Sąjungoje pokyčius, kurie didintų įmonių gebėjimą konkuruoti;
- c) Sąjungai reikalingų žaliavų ir pusgaminių tiekimo poreikius; dėl to Komisija rūpinasi, kad pagamintos produkcijos atžvilgiu nebūtų iškreipiamos valstybių narių konkurencijos sąlygos;

d) būtiną vengti trikdyti valstybių narių ekonominį gyvenimą ir Sąjungoje užtikrinti racionalią gamybos plėtotę bei vartojimo didinimą⁴¹.

Būtent šie sutarčių straipsniai numato galimybę iš dalies arba visiškai sustabdyti tam tikroms importuojamoms prekėms taikomus muitus.

Komisija 1998 m. paskelbė komunikatą, nustatantį pagrindinius principus ir tvarką, kurių turės laikytis Komisija, rengdama pasiūlymus dėl muitų suspendavimo Tarybai⁴². Šio pagrindinius principus nustatančio komunikato tikslas – nurodyti, kokiais ekonominiais svertais pagrįsta ES prekybos politika šioje srityje.

Pagrindinis muitų suspendavimo tikslas – padėti ES įmonėms be muitų ar sumažintų muitų gauti tokių žaliavų, pusfabrikačių ir sudedamųjų dalių, kurie Bendrijoje negaminami arba kurių gaminama per mažai. Muitų suspendavimu taip pat siekiama skatinti plėtoti ES ekonomiką, didinti įmonių konkurencingumą, kurti naujas darbo vietas ir išlaikyti užimtumą, net jei gaminys tik surenkamas iš komplektuojamų dalių.

Siekiant stiprinti ES pramonės gamybos pajėgumus ir gamintojams palengvinti konkurenciją tarptautinėse rinkose, numatyta visiškai (visiškai sustabdyti) arba iš dalies atsisakyti (iš dalies sustabdyti) neribotu kiekiu arba ribotu kiekiu – kvota įvežamoms prekėms taikomų įprastų muitų. Leidžiant įmonėms tam tikrą laiką ir tam tikrą kiekį įsigyti žaliavų, pusfabrikačių ir sudedamųjų dalių mažesne kaina (be muitų) ir taip savo gamintojams padėti konkuruoti su trečiųjų šalių tiekėjais.

Pažymėtina, kad sustabdymo tvarka įvežtos prekės gali laisvai judėti visoje ES. Vadinasi, jei taikomas sustabdymas, kiekvienas ūkio subjektas kiekvienoje valstybėje narėje turi teisę juo pasinaudoti. Taigi muitų sustabdymas, patenkinant iš vienos valstybės narės gautą prašymą, gali turėti pasekmių visoms kitoms, todėl ši veikla turi būti administruojama glaudžiai ir plačiai bendradarbiaujant valstybėms narėms ir Komisijai, kad būtų galima įvertinti visus ES interesus.

Sustabdymas, kuriuo siekiama visiškai ar iš dalies tam tikrą laiką panaikinti muitų poveikį, gali būti suteiktas tik dėl konkrečių ir pagrįstų priežasčių. Kadangi šie muitai laikomi ES nuosavais ištekliais, ekonominės priežastys turėtų būti įvertintos atsižvelgiant į bendruosius ES interesus. Leidžiant įmonėms tam tikrą laiką įsigyti prekių mažesne kaina, siekiama suaktyvinti ekonominę jų veiklą, modernizuoti jų struktūrą, pagerinti ga-

⁴¹ Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo 32 str. // OL, 2008, C 115.

⁴² Komisijos komunikatas dėl autonominio tarifo sustabdymo ir kvotų // OL, 1998, C 128.

minių konkurencingumą pasaulio rinkose, kurti naujas darbo vietas, tačiau atsisakoma tam tikros dalies nuosavų ES išteklių, sudarančių jos biudžetą.

Gaminiai, kuriems gali būti taikomas maito tarifo sustabdymas.

Tradiciskai pagrindinis sustabdymo tikslas – ES įmonėms be maitų arba taikant sumažintus maitų normas gauti tokių žaliavų, pusfabrikačių ir sudedamųjų dalių, kurios ES negaminamos arba jų gaminama per mažai, išskyrus gaminius. Tačiau didėjant prekybos ir ekonomikos globalizacijai, ekonominė padėtis, gamybos procesų modernizavimas dažnai nulemdavo tam tikrų masinio gamybos procesų vietų pasikeitimą. ES įmonėms vis labiau pereinant prie surenkamųjų gaminių, kuriems reikia labai sudėtingų dalių, kai kurios tokios būtinos dalys yra naudojamos mažai pakeistos arba visiškai nepakeistos, todėl jas galima laikyti gatavais gaminiiais. Taigi tarifo sustabdymą galima būtų tam tikrais atvejais taikyti gataviems gaminiiams, naudojamiems kaip galutinio produkto sudedamosios dalys, jei tokios surinkimo operacijos pridėtinė vertė yra gana didelė. ES požiūriu svarbu užtikrinti, kad maitų sustabdymas ES įmonėms padėtų išlaikyti visišką užimtumą.

Gaminiai, kuriems gali būti sustabdyti maitai, yra:

- žaliavos, pusfabrikačiai, sudedamosios dalys, kurių negalima įsigyti Europos Sąjungoje, išskyrus gatavus gaminius;
- tam tikrais atvejais gatavi gaminiai, kurie naudojami kaip galutinio gaminio sudedamosios dalys, jei tokios surinkimo operacijos pridėtinė vertė yra didelė;
- speciali įranga ir medžiagos, reikalingos aiškiai identifikuotiems ir konkuruojančioms ES prekėms nekeliantiems pavojaus gaminiams gaminti.

Maitų suspendavimas atsižvelgiant į tai, kad yra skirtas ES gamintojams, turėtų atitikti visų ES valstybių gamintojų interesus ir neiškreipti konkurencijos, todėl jis netaikomas šiais atvejais:

- kai reikiamas kiekis tapačių gaminių ar jų pakaitalų yra gaminami ES Bendrijoje arba trečioje šalyse, su kuriomis sudaryti preferenciniai prekybos susitarimai;
- kai pageidaujamos prekės yra galutinis produktas, skirtas parduoti galutiniams vartotojams;
- kai nėra pagrįstų ekonominių priežasčių dėl maito suspendavimo naudos ES gamintojams arba perdirbėjams;
- kai tam tikrų prekių maitų suspendavimas gali sutrikdyti konkurenciją ES;

- prekėms, kurioms muitų sustabdymas nesuteikiamas dėl Bendrijos gamintojų;
- kitais atvejais, kai muitų sustabdymas prieštarautų kitoms ES politikos kryptims, pavyzdžiui, preferenciniams prekybos susitarimams, antidempingo priemonių taikymui, kokybiniams ar ekologiniams apribojimams).

Jeigu ES įmonės gamina tam tikrą kiekį produktų, dėl kurių prašoma sustabdyti maito tarifą, arba jeigu trečioje šalyje esantys gamintojai, su kuriais sudaryti preferenciniai (lengvatiniai) susitarimai, tiekia tapačius ir lygiaverčius gaminius, tačiau tokia prekių gamyba arba tiekimas iš minėtų trečiųjų šalių yra nepakankami, kad patenkintų visų atitinkamų perdirbimo ar apdirbimo įmonių poreikius, galima suteikti tarifines kvotas (apribotas trūkstamais kiekiais) arba taikyti dalinį maito tarifo sustabdymą.

Tarifinė kvota – ES teisės aktų nustatytas tam tikras prekių kiekis, išreikštas natūriniais matavimo vienetais arba verte, kuris gali būti importuotas per nustatytą laikotarpį taikant mažesnę maito normą, negu nustatyta bendrojo maito tarifo arba preferenciniais prekybos susitarimais.

Jei tam tikro produkto importo maito suspendavimas ar tarifinė kvota gali pažeisti ES gamintojų interesus, yra numatyta galimybė valstybėms narėms pareikšti protestą dėl suspendavimo ar tarifinės kvotos prašymo. Pagrindžiant protestą pateikiama išsami informacija apie tai, ar ES gaminamas panašus ar identiškas gaminytis, nurodomi konkretūs gamintojai, galintys tiekti identiškus, lygiaverčius ar pakaitinius gaminius.

Muitų suspendavimo administravimas. Tarifų sustabdymo ar kvotų prašymus valstybės narės pateikia Komisijai įvardytų ES perdirbimo ar apdirbimo įmonių, turinčių atitinkamą įrangą, leidžiančių jiems naudoti įvežtas prekes savo gamybos procesuose, vardu.

LR Vyriausybės 2003 m. lapkričio 25 d. priėmė nutarimą Nr. 1453 „Dėl pasirengimo taikyti Europos Sąjungos kvotas ir muitų suspendavimo“. Juo nustatyta, kad įmonės prašymus dėl muitų suspendavimo pateikia:

- Žemės ūkio ministerijai – žemės ūkio ir maisto prekėms;
- Ūkio ministerijai – pramonės prekėms.

Prašymai priimami taip, kad juos patvirtinus sustabdymas ar pakeitimai įsigaliojotų nuo kiekvienų metų sausio 1 d. arba liepos 1 d. – taip grupuojant lengviau šias priemones taikyti TARIC sistemoje ir jas administruoti valstybėms narėms. Prašymai perduodami kiekvienos valstybės narės centrinei įstaigai, kur patikrinami, ar jie atitinka Komunikatu jiems nustatytus

reikalavimus. Komisijai prašymai turi būti perduodami laiku atsižvelgiant į tai, kiek laiko reikia įvertinimo procedūrai užbaigti ir sustabdymui ar tarifinei kvotai paskelbti. Prašymai parengiami pagal Komunikato 2 priede pateiktą pavyzdį ir Komisijai pateikiami:

- iki vasario 15 d., kad įsigaliotų nuo kitų metų sausio 1d.;
- iki rugpjūčio 15 d., kad įsigaliotų nuo kitų metų liepos 1d.

Prašymai turi būti pateikti pagal atitinkamą kompiuterinį formatą lietuvių kalba su vertimu į anglų arba prancūzų, arba vokiečių kalbas. Kartu su prašymu pateikiami visi dokumentai, kurių reikia nuodugniam atitinkamam priemonių nagrinėjimui (techniniai duomenys, paaiškinamieji raštai, statistikos duomenys, pavyzdžiai ir t. t.).

Prašymai nenagrinėjami, jei apskaičiuojama, kad nesurenkamų atitinkamų muitų suma būtų mažesnė nei 20 tūkst. eurų per metus. Įmonės gali susivienyti, kad galėtų pasiekti tokią ribą. Suteikti muito sustabdymai kas 6 mėn. atnaujinami, atsižvelgiant į naujus prašymus ir technikos bei ekonomikos tendencijas, susijusias su tokiais gaminiais ir rinkomis.

ES valstybės narės iki 2009 m. rugpjūčio 15 d. Komisijai pateikė 116 prašymų nuo 2010 liepos 1 d. sustabdyti importo muitus ir suteikti tarifų kvotas.

2010 m. sausio 20 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimu Nr. 57 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. lapkričio 25 d. nutarimo Nr. 1453 „Dėl pasirengimo taikyti Europos Sąjungos kvotas ir muitų suspendavimą“ pakeitimo“ prašymų priėmimo dėl muitų suspendavimo ir kvotų suteikimo pramonės prekėms funkcija perduota Užsienio reikalų ministerijai. Taigi nuo šiol Lietuvos įmonės, norėdamos pateikti prašymus dėl muito suspendavimo ar tarifinės kvotos pramonės prekėms (Kombinuotosios nomenklatūros 25–97 skirsniai), turėtų iki vasario 15 d. (kad prašymas įsigaliotų nuo kitų metų sausio 1 d.) arba iki rugpjūčio 15 d. (kad prašymas įsigaliotų nuo kitų metų liepos 1 d.) užpildyti tarifo sustabdymo arba kvotos prašymą ir atsiųsti jį Užsienio reikalų ministerijos Išorinių ekonominių santykių departamento Prekybos politikos skyriui.

Tarifinių kvotų administravimas. Tarifines kvotas, skiriamas pagal kvotuojamų prekių išleidimo į laisvą apyvartą deklaracijų priėmimo datą, išskyrus licencines tarifines kvotas, kurios skirstomos pagal importo licencijas, reglamentuoja Tarifinių kvotų administravimo muitinėje taisyklės, patvirtintos Lietuvos muitinės generalinio direktoriaus 2011 m. sausio 18 d. įsakymu Nr. 1 B-28. Jose numatytos prašymų suteikti tarifines kvotas prekių importui pateikimo formos, jų administravimas Lietuvos muitinėje.

Tarifinės kvotos prašymas muitinei gali būti pateiktas pateikiant:

- importo deklaraciją Muitinės deklaracijų apdorojimo sistemos (toliau –MDAS) Verslininko sąsajos specifikacijoje numatytais priemonėmis arba
- Bendrojo administracinio dokumento importo rinkinį (rašytinė importo deklaracija).

Muitinės pareigūnas, priimdamas MDAS priemonėmis pateiktą kvotinę deklaraciją, patikrina tarifinės kvotos balansą, tarifinės kvotos statusą. Jeigu ji yra kritinio statuso, būtina pateikti papildomą garantiją.

Jeigu tarifinės kvotos prašoma pateikus rašytinę importo deklaraciją, muitinės posto pareigūnas tą pačią dieną faksu ar elektroninio ryšio priemonėmis išsiunčia užregistruotą ir įformintą kvotų deklaraciją kartu su Taisyklėse nurodytais dokumentais Muitinės departamentui.

Muitinės departamento pareigūnas, atsakingas už tarifinių kvotų administravimą, gavęs MDAS priemonėmis parengtą duomenų rinkinį su praėjusios paros kvotinėmis deklaracijomis, automatinėmis priemonėmis įkelia šiuos duomenis į tarifinių kvotų sistemą. Jeigu kvotinė deklaracija yra rašytinė, tarifinės kvotos prašymų duomenys į tarifinių kvotų sistemą yra įrašomi rankiniu būdu. Įrašant duomenis Tarifinių kvotų sistema automatiškai tikrina, ar duomenys atitinka LITAR duomenų bazės duomenis bei konkrečios tarifinės kvotos balansą. Po automatinio patikrinimo LITAR duomenis atitinkantys kvotų prašymai įkeliami į tarifinių kvotų sistemą ir sudarytas tarifinių kvotų prašymų rinkinys tą pačią darbo dieną iki 14 val. CCN / CSI tinklu perduodami Europos Komisijai. Muitinės departamento pareigūnas, atsakingas už tarifinių kvotų administravimą, kiekvieną darbo dieną automatinėmis priemonėmis įkelia į tarifinių kvotų sistemą iš Europos Komisijos gautą rinkinį su atsakymu dėl tarifinių kvotų suteikimo. Įkėlus iš Europos Komisijos gautą duomenų rinkinį su atsakymais dėl tarifinių kvotų suteikimo, tarifinių kvotų sistema automatiškai persiunčia atsakymus MDAS, kur generuojamas elektroninis pranešimas informuojantis kvotinę deklaraciją pateikusį asmenį apie tarifinės kvotos skirstymo rezultatus. Asmuo, norėdamas pasinaudoti tarifine kvota, turinčia kritinį statusą⁴³, muitinės įstaigai privalo pateikti garantiją, kurios užtektų mokesčių prievolės, galinčios atsirasti importuojant tapačias nekvotuojamas prekes, vykdymui užtikrinti.

⁴³ Tarifinės kvotos kritinis statusas – tarifinei kvotai suteikiamas statusas, kai išnaudota 90 proc. pradinio kvotos kiekio.

Muitų suspendavimas taikomas oro linijoms skirtoms prekėms, taip pat prekėms, skirtoms laivams ar kitoms plaukiojančioms konstrukcijoms, vadovaujantis EB muitinės kodekso įgyvendinimo nuostatų 291–300 straipsnių nuostatomis.

Muitai suspenduojami taikant sąlyginio neapmokestinimo muitinės procedūras, tokias kaip muitinis sandėliavimas, išorinis tranzitas, laikinasis įvežimas perdirbti. Jos nagrinėjamos 5 skyriuje.

4.6. Atleidimas nuo muitų

2009 m. lapkričio 16 d. Tarybos reglamentas (EB) Nr. 1186 „Nustantis Bendrijos atleidimo nuo muitų sistemą“ (kodifikuota redakcija)⁴⁴, kuris pakeitė Tarybos reglamentą Nr. 918/83, nustatė atleidimo nuo mui-to teisinį pagrindą, reglamentavo atleidimo nuo muitų taikymo sąlygas ir aplinkybes.

Šio reglamento preambulėje pažymėta, kad bendrojo muitų tarifo muitai taikomi visoms į ES importuojamoms prekėms ir nėra numatyta leidžiančių nukrypti nuostatų, patvirtintų remiantis Europos Sąjungos sutar-timi, tačiau tam tikromis, griežtai apibrėžtomis aplinkybėmis ir esant tam tikroms prekių importo sąlygoms nėra reikalo imtis įprastinių priemonių ekonomikai apsaugoti, tokie mokesčiai nėra ekonomiškai pateisinami.

Tokį atleidimą nuo muitų gali numatyti daugiašalės tarptautinės kon- vencijos, kurių susitariančios šalys yra visos arba kai kurios ES valstybės narės. ES turi vadovautis tokiomis konvencijomis, tačiau dėl to reikia įvesti atleidimo nuo muitų taisykles, sudarytas pagal muitų sąjungos reikalavimus, kad taikant tokiose konvencijose numatytas atleidimo nuo muitų nuostatas būtų sudarytos sąlygos visiems ES vienodai naudotis tais pačiais jos teikia- mais pranašumais. Šis reglamentas netrukdo valstybėms narėms drausti ar riboti prekių importą ar eksportą, kai tai pateisinama visuomenės dorovės, viešosios tvarkos ar visuomenės saugumo, žmonių, gyvūnų ar augalų sveika- tos apsaugos, nacionalinių vertybių, turinčių meninę, istorinę ar archeologi- nę vertę, ir pramonės bei prekybos nuosavybės apsaugos požiūriu.

Reglamento nuostatos, kiekvieno atleidimo nuo importo ar eksporto muitų atveju išdėstytos laikantis šios struktūros:

- apibrėžiamas lengvatos objektas;

⁴⁴ OL, 2009, L 324.

- įvardijamos lengvatos taikymo aplinkybės ir sąlygos;
- nurodomos lengvatos taikymo išimtys ir apribojimai (jeigu jų yra);
- kai kuriais atvejais Komisijai suteikiami įgaliojimai nustatyti išsaminę lengvatos taikymo tvarką.

Tarybos reglamentu Nr. 1186/2009 nustatyti atleidimo nuo muitų objektai:

- 1) įprastinę gyvenamąją vietą keičiančių ir iš užsienio šalies į Bendriją (ES) persikeliančių asmenų asmeninis turtas (I skyrius, 3–11 straipsniai);
- 2) santuokos pagrindu įvežamos prekės (II skyrius, 12–16 straipsniai);
- 3) paveldėtas asmeninis turtas (III skyrius, 17–20 straipsniai);
- 4) moksleivių ar studentų apranga, mokymosi priemonės ir namų apyvokos daiktai (IV skyrius, 21–22 straipsniai);
- 5) nedidelės vertės siuntos (V skyrius, 23–24 straipsniai);
- 6) siuntos, kurias vienas fizinis asmuo siunčia kitam fiziniam asmeniui (VI skyrius, 25–27 straipsniai);
- 7) ilgalaikis materialinis turtas ir kita įranga, importuojami perkėlus veiklą iš trečiosios šalies į Bendriją (VII skyrius, 28–34 straipsniai);
- 8) bendrijos ūkininkų gauti produktai ūkyje, esančiame trečioje šalyje (VIII skyrius, 35–38 straipsniai);
- 9) sėklos, trąšos ir dirvos bei pasėlių priežiūros produktai, kuriuos įveža trečiųjų šalių žemės produktų gamintojai, ketindami juos naudoti Bendrijos ūkiuose, besiribojančiuose su tomis šalimis (IX skyrius, 39–40 straipsniai);
- 10) prekės keleivių asmeniniame bagaže (X skyrius, 41 straipsnis);
- 11) švietimo, mokslo ir kultūros medžiaga, mokslo prietaisai ir aparatai (XI skyrius, 42–52 straipsniai);
- 12) bandomieji gyvūnai ir tyrimams skirtos biologinės ir cheminės medžiagos (XII skyrius, 53 straipsnis);
- 13) žmogaus kilmės terapinės medžiagos, kraujo grupės bei audinių tipų nustatymo reagentai (XIII skyrius, 54–56 straipsniai);
- 14) prietaisai ir aparatai, skirti medicininiam tyrimams, ligoms diagnozuoti ar mediciniškai gydyti (XIV skyrius, 57–59 straipsniai);
- 15) referencinės medžiagos, naudojamos vaistų kokybės kontrolei (XV skyrius, 59 straipsnis);
- 16) tarptautiniuose sporto renginiuose vartojami farmacijos preparatai (XVI skyrius, 60 straipsnis);

- 17) labdaros ir filantropijos organizacijoms skirtos prekės: akliems ir kitiems neįgaliesiems skirti daiktai (XVII skyrius, 61–80 straipsniai);
- 18) garbės apdovanojimai ir ženklai (XVIII skyrius, 81 straipsnis);
- 19) tarptautinių santykių srityje gautos dovanos (XIX skyrius, 82–84 straipsniai);
- 20) monarchams ar valstybės vadovams skirtos prekės (XX skyrius, 85 straipsnis);
- 21) reklamos tikslais įvežamos prekės (XXI skyrius, 86–94 straipsniai);
- 22) tyrimui, analizei ar bandymams įvežtos prekės (XXII skyrius, 95–101 straipsniai);
- 23) siuntos, siunčiamos autorių teisių ar pramoninių ir komercinių patentų teisių apsaugos organizacijoms (XXIII skyrius, 102 straipsnis);
- 24) turistams skirta informacinė literatūra (XXIV skyrius, 103 straipsnis);
- 25) įvairūs dokumentai ir daiktai (XXV skyrius, 104 straipsnis);
- 26) pagalbines medžiagos prekėms sukrauti ir apsaugoti jų vežimo metu (XXVI skyrius, 105 straipsnis);
- 27) kraikas, pašarai ir lesalai gabenamiems gyvūnams (XXVII skyrius, 106 straipsnis);
- 28) degalai ir tepalai sausumos motorinėms transporto priemonėms ir specialiose talpyklose (XXVIII skyrius, 107–111 straipsniai);
- 29) medžiagos karo aukų kapams ar paminklams pastatyti, prižiūrėti ar papuošti (XXIX skyrius, 112 straipsnis);
- 30) karstai, laidojimo urnos ir laidojimo puošiniai (XXX skyrius, 113 straipsnis).

Šio reglamento baigiamose nuostatose nustatyta, kad jis nekliudo valstybėms narėms atleisti nuo muitų pagal 1961 m. balandžio 18 d. Vienos konvenciją dėl diplomatinėjų santykių bei pagal 1969 m. gruodžio 16 d. Niujorko konvenciją dėl specialiųjų misijų; atleisti nuo muitų pagal susitarimus, savitarpio bendradarbiavimo pagrindu sudarytus su trečiosiomis šalimis, kurios yra pasirašiusios Tarptautinės civilinės aviacijos konvenciją; taikyti specialų atleidimą nuo muitų pagal susitarimus su kaimyninėmis trečiosiomis šalimis, kurį galima pateisinti pasienio zonos prekybos su tomis šalimis pobūdžiu.

Reglamente nustatytos lengvatų taikymo aplinkybės ir sąlygos, nurodomos lengvatų taikymo kiekvienam lengvatų objektui išimties (jeigu jų yra).

Pavyzdys. Atleidimo nuo muitų objektas – įprastinę gyvenamąją vietą keičiančių ir iš trečiosios šalies į Bendriją persikeliančių fizinių asmenų asmeninis turtas. Atleidimo nuo muitų atvejai:

1. Nuo importo muitų atleidžiami tik asmenys, kurių bent 12 mėnesių iš eilės įprastinė gyvenamoji vieta buvo už Bendrijos muitų teritorijos ribų.

2. Nukrypstant nuo 1 dalies, atleisti nuo muitų laisvai apyvartai įvežamą asmeninį turtą, kol dar asmuo nėra įsikūręs savo įprastinėje gyvenamojoje vietoje Bendrijos muitų teritorijoje, galima numatant sąlygą, jei jis įsipareigoja savo įprastinėje gyvenamojoje vietoje faktiškai įsikurti per 6 mėnesius. Dėl šio įsipareigojimo turi būti pateikta garantija, kurios formą ir dydį nustato kompetentingos institucijos.

3. Kai dėl darbo įsipareigojimų asmuo išvyksta iš trečiosios šalies, kurioje turėjo įprastinę gyvenamąją vietą, bet dar nėra įsikūręs įprastinėje gyvenamojoje vietoje Bendrijos muitų teritorijoje ir tik ketina tai padaryti, kompetentingos institucijos gali duoti leidimą be muitų įvežti asmeninį turtą, kurį šiuo tikslu jis perkelia į minėtą teritoriją.

Nuo importo muitų atleidžiamas tik tas *asmeninis turtas*:

- 1) kurį, išskyrus aplinkybėmis pateisinamus atvejus, turėjo, o jei tai nesunaudotos prekės – kurias atitinkamas asmuo naudojo *savo buvusioje įprastinėje gyvenamojoje vietoje* mažiausiai 6 mėnesius iki išvykdamas iš savo įprastinės gyvenamosios vietos trečiojoje šalyje;
- 2) kuris skirtas naudoti *tuo pačiu tikslu* naujoje įprastinėje gyvenamojoje vietoje;
- 3) kuris įvežamas į laisvą apyvartą *per 12 mėnesių* nuo tos dienos, kai asmuo įsikūrė savo įprastinėje gyvenamojoje vietoje Bendrijos muitų teritorijoje. Per nurodytą laikotarpį asmeninis turtas gali būti išleistas į laisvą apyvartą keliomis atskiromis siuntomis;
- 4) kol nėra praėję 12 mėnesių nuo tos dienos, kai buvo leista asmeninį turtą įvežti laisvai apyvartai, šis be muitų įvežtas asmeninis turtas negali būti skolinamas, užstatomas, nuomojamas arba perleidžiamas už atlygį ar nemokamai, prieš tai nepranešus kompetentingoms institucijoms. Kitu atveju bus privaloma sumokėti importo muitus.

Reglamente asmeninis turtas apibrėžiamas kaip bet kuris turtas, skirtas atitinkamiems asmenims asmeniškai naudoti arba jų namų ūkio poreikiams tenkinti. Tai yra: a) namų apyvokos daiktai, b) dviračiai, privačios motorinės

transporto priemonės, jų priekabos, turistiniai nameliai, privatūs laivai, lėktuvai, c) taip pat šeimos poreikiams reikalingos buitinės atsargos, dėl malonumo laikomi gyvūnėliai ir balnojami gyvuliai, taikomųjų ir laisvųjų menų nešiojamos priemonės, reikalingos amatui ar profesinei veiklai.

Nuo importo muitų neatleidžiami:

- alkoholiniai produktai;
- tabakas ar tabako gaminiai;
- komercinės transporto priemonės;
- daiktai, naudojami amato ar profesinėje veikloje, išskyrus nešiojamąsias taikomųjų ir laisvųjų menų priemones.

Pavyzdys. Atleidimo nuo muitų objektas – ilgalaikis materialusis turtas ir kita įranga, importuojami perkėlus veiclą iš trečiosios šalies į Bendriją. Atleidimo nuo muitų atvejai:

Nepažeidžiant valstybėse narėse galiojančių priemonių, taikomų pramoninės ir komercinės politikos srityje, ilgalaikį materialųjį turtą ir kitą įrangą, priklausančius įmonėms, galutinai nutraukiančioms savo veiklą trečiojoje šalyje ir persikeliančioms į Bendrijos muitų teritoriją tęsti panašią veiklą, leidžiama įvežti be importo muitų. Kai perkeliama įmonė yra žemės ūkio paskirties, jos gyvulius leidžiama įvežti taip pat be importo muitų.

Taikymo sąlygos:

Nuo importo muitų atleidžiamos tik šis ilgalaikis materialusis turtas ir įranga, kurie:

- 1) išskyrus ypatingus aplinkybėmis pateisinamus atvejus, buvo faktiškai naudojami įmonėje mažiausiai 12 mėnesių prieš jai nutraukiant veiklą trečiojoje šalyje, iš kurios ji perkelia savo veiklą;
- 2) persikėlus bus naudojami tuo pačiu tikslu bei atitinka tos įmonės pobūdį ir dydį.

Kol nėra praėję 12 mėnesių nuo tos dienos, kai buvo leista ilgalaikį materialųjį turtą ir kitą įrangą įvežti į laisvą apyvertą, šis be muitų įvežtas ilgalaikis materialusis turtas ir kita įranga negali būti skolinami, užstatomi, išnuomojami ar perleidžiami už atlygį ar nemokamai prieš tai nepranešus kompetentingoms institucijoms. Kitu atveju bus privalu sumokėti importo muitus.

Mutatis mutandis taikomi ilgalaikiam materialiajam turtui ir kitai įrangai, kurie priklauso asmenims, užsiimantiems profesine veikla laisvųjų profesijų srityje, ir juridiniams asmenims, vykdančioms ne pelno veiklą, kai jie perkelia tokią veiklą iš trečiosios šalies į Bendrijos muitų teritoriją.

Nuo importo muitų neatleidžiamos įmonės, kurios persikelia į Bendrijos muitų teritoriją dėl to, kad susijungė arba ketina susijungti su Ben-

drijos muitų teritorijoje įsisteigusia įmone arba į ją įsilieti, taigi nesukuria naujo veiklos vieneto.

Nuo importo muitų neatleidžiamas šis turtas (įranga):

- 1) transporto priemonės, kurios nėra tokio pobūdžio, kad būtų naudojamos kaip gamybos ar paslaugų pramonės įrankiai;
- 2) visų rūšių atsargos, skirtos žmonėms vartoti arba gyvuliams šerti;
- 3) kuras ir žaliavų, gatavos produkcijos bei pusgaminių atsargos;
- 4) prekybos agentų įvežami gyvuliai.

Atleidimo nuo muitų sąlygos ir aplinkybės Reglamente yra nustatytos visiems lengvatų taikymo objektams.

4.7. Importuojamų prekių muitinės vertės nustatymas

4.7.1. Prekių muitinio įvertinimo reikšmė plėtojant tarptautinę prekybą ir jo teisinio reglamentavimo sistema

Importuojamų arba eksportuojamų prekių vertybinis muittas apskaičiuojamas vertybinio muittos normos procentinę išraišką padauginus iš prekių muitinės vertės. Kaip minėta anksčiau, vertybinė muittos norma ES taikoma vidutiniškai 90 proc. importo atvejų visoms prekėms, o pramoninėms prekėms – 99,5 proc. Todėl muitinė vertė yra vertybinio muittos mokesčio apskaičiavimo pagrindas.

Nustatyti muitinę prekių vertę reikia dėl šių priežasčių:

- nuo teisingai ir tiksliai nustatytos importuojamų prekių muitinės vertės, kuri yra importo ar eksporto muitų ir mokesčių apskaičiavimo pagrindas, priklauso įplaukos į valstybės biudžetą;
- rinkos ekonomika kelia reikalavimus sudaryti vienodas konkurencijos sąlygas visiems ūkio subjektams, todėl jų importuojamoms ar eksportuojamoms prekėms turi būti taikomos vienodos taisyklės apskaičiuojant nustatytus muittus ir mokesčius;
- prekių eksporto ir importo apskaita atliekama ir balansas sudaromas remiantis importo ir eksporto muitinės procedūrų prekių muitinės vertės duomenimis;
- tarifinėms kvotoms nustatyti ir joms kontroliuoti;
- prekių kilmei nustatyti, kai taikomas pridėtinės vertės metodas.

Tarifinio reguliavimo priemonių efektyvumas, realus prekių apmokestinimo lygis, t. y. tikroji muitų, mokesčių ir rinkliavų suma, tiesiogiai priklauso nuo muitinės prekių vertės. Importuojamų prekių muitai sudaro 10–13 proc. Europos Sąjungos metinio biudžeto įplaukų. Lietuvos muitinės surinktų importo muitų 25 proc. dalis patenka į nacionalinį biudžetą, o kita dalis pervedama į ES biudžetą.

Importuojamų prekių muitinės vertės nustatymas ir kontrolė yra svarbi ne tik mokesčių už importuojamas prekes apskaičiavimo požiūriu, bet ir tuo, kad importuojamoms prekėms taikant vienodas, skaidrias ir prognozuojamas muitinio įvertinimo taisykles sudaromos vienodos importo sąlygos visiems verslo dalyviams ir sąžiningai konkurencijai.

Advaliorinių (vertybinių) muitų, kurie operatyviau atspindi prekių kainų ir valiutos svyravimus, prekių kokybės skirtumus, taikymas prarastų pranašumų, jeigu tarptautinėje prekyboje ar atskirose šalyse būtų naudojami skirtingi prekių muitinės vertės nustatymo metodai ir taisyklės. Todėl septintame Daugiašalių derybų dėl muitų ir prekybos raunde (Ženeva, 1973–1979), plačiai žinomame kaip Tokijo raundas, buvo parengtas Susitarimas dėl GATT VII straipsnio įgyvendinimo, kuris dar vadinamas Pasaulio prekybos organizacijos susitarimu dėl prekių muitinio įvertinimo. Jame nustatytos importuojamų prekių muitinės vertės nustatymo pagrindinės nuostatos, principai, muitinio įvertinimo metodai ir jų taikymo taisyklės. Remdamasi šio Susitarimo nuostatomis kiekviena PPO šalis narė ar muitų sąjunga rengia nacionalinius prekių muitinio įvertinimo teisės aktus.

Pagal ES teisę valstybių narių užsienio prekyba ir su ja susijusi muitų teisė priklauso išimtinai ES institucijų jurisdikcijai. Muitinės veiklos taisyklės, susijusios su Europos Sąjungos valstybių narių prekyba su trečiosiomis šalimis, nustatytos pamatiniame teisės akte – Bendrijos muitinės kodekse. Nors Bendrijos muitinės kodeksas visose ES šalyse narėse taikomas tiesiogiai, visa apimtimi ir visuotinai, tačiau muitinio įvertinimo dalykus, kurių nereglamentuoja ES teisės aktai, pavyzdžiui, naudotų automobilių muitinės vertės nustatymą, importuojamų prekių muitinio įvertinimo kontrolę ir kt., reglamentuoja Lietuvos teisės aktai arba jie išsamiau apibrėžia, kaip taikomos ES teisės aktų nuostatos.

Svarbiausi EB teisės aktai, reglamentuojantys muitinės veiklą, yra Europos Tarybos 1992 m. spalio 12 d. reglamentas Nr. 2913/92 „Dėl Bendrijos muitinės kodekso patvirtinimo“. Reglamento 28–36 straipsniai reglamentuoja importuojamų prekių muitinės vertės nustatymą. Europos Tarybos įpareigota, Komisija parengė 1993 m. liepos 2 d. reglamentą Nr. 2454/93/

EEB „Dėl Tarybos reglamento Nr. 2913/92/EEB „Dėl Bendrijos muitinės kodekso patvirtinimo“ įgyvendinimo nuostatų“. Išsamiau muitinės vertės nustatymą reglamentuoja 141–181a straipsniai ir 23 priedas „Aiškinamosios pastabos dėl muitinės vertės“, 24 priedas „Bendrųjų apskaitos principų taikymas muitinės vertės nustatymui“, 25 priedas „Į prekių muitinę vertę įskaitytinis gabenimo oro transportu išlaidos“, 26 priedas „Prekių klasifikavimas pagal vieneto vertę“, 28 priedas „Duomenų, susijusių su muitine verte deklaravimas“. Į šiuos reglamentus perkeltos visos PPO susitarimo dėl muitinio įvertinimo nuostatos, taip pat Muitinės vertės nustatymo metodų taikymo taisyklės.

Muitinio įvertinimo pakomitetas, vadovaudamasis BMK 249 straipsniu, savo posėdžiuose nagrinėja ir konkrečius muitinio įvertinimo atvejus, priima sprendimus, pateikia išvadas ir komentarus. Šie sprendimai, išvados ir komentarai pateikiami Europos Komisijos Mokesčių ir muitų sąjungos generalinio direktorato išleistame Muitinio įvertinimo kompendiume. Jame taip pat pateikiami su prekių muitiniu įvertinimu susiję Europos Teisingumo Teismo sprendimai. Kompendiumo preambulėje nurodyta, kad Muitinio įvertinimo pakomitetas, vadovaudamasis BMK 249 straipsniu, savo posėdžiuose nagrinėja konkrečius muitinio įvertinimo atvejus ir priima sprendimus, išvadas ir komentarus, kurie pateikiami Muitinio įvertinimo kompendiume. Kompendiumo preambulėje nurodyta, kad pirmiausia jis skirtas šalių narių muitinių administracijoms, atspindi Muitinio įvertinimo pakomitečio nuomonę dėl muitų teisės aktų taikymo. Nors jos neturi teisinės galios, tačiau ETT nustatė, kad nacionaliniai teismai, spręsdami bylas, turi į jas atsižvelgti.

Tačiau ES reglamentuose gali būti nustatytas reikalavimas valstybėms narėms imtis tam tikrų priemonių jiems įgyvendinti. Tokiu atveju ES valstybės narės parengia atitinkamus nacionalinius teisės aktus. Be to, valstybės narės yra atsakingos už ES reglamentų įgyvendinimą, todėl jos parengia aiškinamojo pobūdžio tvarkas, instrukcijas, metodikas, padedančias tinkamai ir vienodai taikyti ES teisės aktus.

4.7.2. Sandorio vertės metodas

PPO susitarimas dėl prekių muitinio įvertinimo numatė šešis skirtingus metodus, kurie taikomi griežtai hierarchine tvarka. Jie gali būti sėk-

mingai taikomi bet kokioms importuojamoms prekėms, esant įvairioms komercinėms situacijoms tarptautinėje prekyboje:

- 1) sandorio vertės;
- 2) tapačių prekių sandorio vertės;
- 3) panašių prekių sandorio vertės;
- 4) deducinis;
- 5) sumavimo;
- 6) kiti priimtini muitinės vertės nustatymo būdai.

Pirmasis muitinės vertės nustatymo būdas yra sandorio vertės metodas. **Sandorio vertė – tai pinigų suma, faktiškai sumokėta ar mokėtina už prekę, parduotą eksportui į importuojančią šalį, patikslinta pirkėjui tenkančių paslaugų išlaidomis ir tam tikrų su importuojamomis prekėmis susijusių prekės elementų verte.**

Pagal BMK 29 straipsnį importuojamų prekių muitine verte laikoma sandorio vertė, tai yra kaina, faktiškai sumokėta ar mokėtina už prekes, parduotas eksportuoti į Bendrijos muitų teritoriją, prireikus patikslinta vadovaujantis BMK 32 ir 33 straipsniais. BMK 32 straipsnyje numatytos transporto paslaugų, tarpininkavimo, įpakavimo išlaidos, tenkančios pirkėjui, bei importuojamų prekių gamybai panaudotų medžiagų ir paslaugų, kurias pirkėjas pateikė pardavėjui nemokamai ar sumažinta kaina, vertė pridedama prie prekių sandorio kainos, o BMK 33 straipsnyje numatytos išlaidos atimamos iš prekių sandorio kainos. Sandorio vertės metodas yra įprastinis vertinimo būdas. Europos Sąjungos valstybėse narėse jis taikomas daugiau kaip 90 proc., Japonijoje – 96,6 proc., JAV – 94,0 proc. importo atvejų, apmokestinamų vertybiniu (*ad valorem*) mokesčiu.

Yra trys esminiai sandorio vertės nustatymo dalykai:

- pardavimas;
- pardavimas eksportui į importuojančią šalį;
- sumokėta ar mokėtina kaina.

Pardavimo koncepcija. Importuojamų prekių sandorio vertės pagrindas yra kaina, už kurią prekės buvo parduotos eksportuoti į importuojančią šalį. Taigi importuojamų prekių pardavimo faktas turi būti įvykęs prieš importą. Jeigu importuojamos prekės nėra parduotos, nėra sandorio vertės, todėl sandorio vertės metodas netaikomas. Nors PPO susitarimas dėl muitinio įvertinimo nustato, kad esminis elementas sandorio vertei nustatyti yra pirkimo ir pardavimo kaina, tačiau jis neapibrėžia sąvokos „pardavimas“, o tikrai pažymi, kad pardavimas yra specifinė komercinė ope-

racija, patenkinanti tam tikrus reikalavimus ir sąlygas. Bendroju aspektu pardavimas reiškia prekių nuosavybės perdavimą už tam tikrą atlyginimą. Kad pardavimas įvyktų, būtinas susitarimas pardavėjo, kuris sutinka perduoti prekės nuosavybės teisę už nustatytą kainą, ir pirkėjo, kuris sutinka pirkti šias prekes už pirkėjo nustatytą kainą, susitarimas. Tačiau nėra tarptautinio apibrėžimo, kas yra „pardavimas“, todėl kiekviena šalis nacionaliniais teisės aktais nustato savo šios sąvokos apibrėžimą.

Stengiantis nepraleisti to, kas yra būtina sandoriui, ši sąvoka PPO susitarime dėl muitinio įvertinimo nėra apibrėžta. Pasaulio muitinių organizacijos (toliau – PMO) Muitinio įvertinimo kompendiume pateiktos tik situacijos, kai importuojamos prekės negali būti svarstomos kaip pardavimo objektas. Tai:

- *nemokamos siuntos*: dovanos, komerciniai pavyzdžiai. Gavėjas užsienio tiekėjui už prekes nemoka arba moka tik dalį, pavyzdžiui, už prekes pristatymą;
- *konsignacijos pagrindu importuotos prekės*. Šiuo atveju prekės išsiunčiamos į importuojančią šalį ne kaip parduotos, o ketinant jas parduoti geriausia kaina. Importo metu nėra pardavimo fakto ir prekės nuosavybės teisė pasilieka užsienio tiekėjui tol, kol pardavimo agentas jas parduoda vidaus rinkoje geriausia kaina;
- *prekės, importuojamos tarpininkų*, kurie prekių nėra nusipirkę ir kurie jas parduoda po deklaravimo išleisti į laisvą apyvartą. Tai apima nemažai komercinėje praktikoje pasitaikančių situacijų, kai prekės, nebuvusios pirkimo-pardavimo sandorio objektu, pristatomos tarpininkams;
- *įmonės filialo, kuris nėra atskiras juridinis asmuo, importuotos prekės*. Šiuo atveju nėra pardavimo fakto, o tik prekių pateikimas, pavyzdžiui, įmonės filialui. Jeigu prekės importuojamos per juridinio asmens statuso neturintį filialą arba asmens ar firmos, veikiančios tiekėjo vardu (pvz., pagal įgaliojimą), sandoris negali būti laikomas pardavimu. Šalys laikomos to paties juridinio asmens dalimis. Įmonė negali parduoti pati sau, todėl muitinė vertė pagal įmonės vidinių kainų ar apskaitos dokumentuose nurodytas kainas, taikant sandorio vertės metodą, negali būti nustatoma. Tačiau įmonės filialo, turinčio tą patį teisinį statusą, importuotų prekių muitinė vertė gali būti nustatoma remiantis sandorio verte, jeigu importuojamas prekes, prieš jas išleidžiant į laisvą apyvartą, eksporto bendrovė parduoda kitam asmeniui, ne filialui (paprastai galutiniam vartotojui). Taigi filialo importuotų prekių sandorio traktavimas kaip parda-

vimas eksportuoti priklauso nuo filialo vaidmens sandoryje. Jeigu pagrindinė filialo funkcija yra tik rasti vartotoją pagrindinei įmonei, tai tarp pagrindinės kompanijos ir jos filialo nėra pardavimo fakto. Tačiau jeigu filialas atlieka logistikos funkcijas (prekių priėmimo, atsargų saugojimo ir kt.) ir importuojamas prekes užsienio pardavėjas parduoda galutiniam vartotojui prieš išleisdamas jas į laisvą apyvartą, vertė gali būti nustatoma remiantis užsienio pardavėjo – pagrindinės įmonės ir galutinio vartotojo sandorio, verte;

- *pagal išperkamojo mokesčio (lizingo) sandorį pateiktos arba išnuomotos prekės*, kurios lieka siuntėjo nuosavybė. Šiuo atveju prekių savininkas lieka tas pats, todėl nėra pardavimo fakto. Net jeigu importuotojas turi teisę ateityje pirkti išnuomotas prekes, išperkamojo mokesčio sandoris negali būti pakeistas pardavimu, nes importo metu nėra pirkimo-pardavimo fakto;
- *siuntėjo nuosavybe liekančios skolinamos prekės*. Kartais savininkas klientui prekes (ypač įrenginius) skolina. Tokie sandoriai nėra pardavimas.

Parduota eksportuoti į importuojančią šalį reiškia, kad importuojamų prekių sandorio vertė gali būti nustatoma tik tų prekių, kurios pagal pirkimo–pardavimo sandorį yra parduotos išvežti iš vienos šalies muitų teritorijos į kitos šalies muitų teritoriją. Šiuo atžvilgiu būtinas tik tarptautinis prekių pervežimas ir nereikalaujama, kad pardavimas įvyktų toje pačioje eksportuojančioje šalyje. Taigi pardavėjas gali būti prekes eksportuojančios, trečiosios šalies ar importuojančios šalies juridinis ar fizinis asmuo. Tačiau atvejis, kai pardavėjas parduoda pirkėjui toje pačioje importuojančioje šalyje esančias prekes, laikomas laisvai cirkuliuojančių prekių vidaus prekyba.

Kokią sandorio kainą laikyti pagrindu nustatyti importuojamų prekių sandorio muitinę vertę, jeigu importuojamos prekės prieš jas deklaruojant jų išleidimą į laisvą apyvartą yra parduodamos daugiau nei vieną kartą?

Pagal BMKĮN 147 straipsnį, jeigu prekės parduodamos tik vieną kartą, jų deklaravimo išleidimui į laisvą apyvartą Bendrijoje faktas patvirtina, kad prekės buvo „parduotos eksportuoti į Bendriją“. Jeigu prekės prieš deklaravimą išleidimui į laisvą apyvartą buvo parduotos vienam ar daugiau paskesnių pirkėjų, paskutinis pardavimas prieš įforminant prekių išleidimą į laisvą apyvartą Bendrijos muitų teritorijoje yra pagrindas nustatyti prekių sandorio muitinę vertę.

Jeigu importuojamos prekės buvo parduotos anksčiau, importuotojas gali prašyti muitinės tą ankstesnį pardavimą laikyti muitinės vertės pagrindu.

du. Tai galima daryti tik jeigu egzistuoja konkrečios reikšmingos aplinkybės, kurios lėmė prekių eksportą į ES muitų teritoriją. Tai galima padaryti šiais būdais:

- prekės pagamintos pagal ES specifikacijas arba nustatoma (pvz., pagal jas žyminčius ženklus), kad jos neskirtos jokiai kitam tikslui arba neturi jokios kitos paskirties;
- minimosios prekės buvo pagamintos specialiai ES pirkėjui;
- minimosios prekės yra užsakytos iš tarpininko, kuris jas tiekia iš gamintojo, ir jos iš to gamintojo tiesiogiai siunčiamos į ES.

Sumokėta arba mokėtina kaina. Kaina, sumokėta arba priklausanti sumokėti už prekes, yra finansinis atlyginimas. Tai visi pirkėjo mokėjimai pardavėjui arba trečiajai šaliai pardavėjo naudai. Ją sudaro visi pirkėjo mokami (mokėtini) mokėjimai pardavėjui arba trečiajai šaliai vykdant pardavimo sąlygas. BMK 29 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad faktiškai sumokėta arba mokėtina kaina – tai visi pirkėjo įvykdyti ar priklausantys įvykdyti mokėjimai pardavėjui arba pardavėjo naudai už importuotas prekes, įskaitant visus įvykdytus arba priklausančius įvykdyti pirkėjo mokėjimus pardavėjui arba, vykdant pardavėjo išipareigojimus, trečiajam asmeniui, esančius importuojamų prekių pardavimo sąlyga. Mokėjimo forma nebūtinai turi būti pinigų pervedimas. Gali būti mokama tiesiogiai arba netiesiogiai, pateikiant akredityvus arba vertybinius popierius.

Finansinio režimo požiūriu kaina, sumokėta arba priklausanti sumokėti už prekes reiškia, kad pirkėjas gali atsiskaityti su pardavėju importo metu, iš anksto arba po tam tikro laiko įvežus prekes. Mokėjimo už prekes būdai ir sąlygos nustatomos komerciniuose dokumentuose: sandoryje, sąskaitoje faktūroje. Už prekes gali būti atsiskaitoma pinigais, banko pavedimu, akredityvu.

Nustatant „kainą, sumokėtą arba priklausančią sumokėti už prekes“, įvertinamos pirkimo-pardavimo sandoryje numatytos prekėms taikomos **nuolaidos**. Nuolaidas gali lemti įvairūs veiksniai: prekybos mastas, skatinimas pirkti prekes ateityje, pardavėjo prisitaikymas prie rinkos kainų ir kt. Kiekio ir mokėjimo nuolaidos dažniausios komercinėje praktikoje.

Mokėjimo nuolaidos suteikiamos pirkėjui, atsiskaitančiam grynaisiais arba per tam tikrą laikotarpį, pavyzdžiui, 5 proc. nuolaida suteikiama atsiskaitant už prekes per 10 dienų. Mokėjimo nuolaidos turi būti viešai prieinamos visiems pirkėjams. Muitinio įvertinimo tikslais taikomos nuolaidos turi būti skirtos importuojamoms prekėms ir muitinio įforminimo metu privalo turėti galiojančią kontraktinę teisę. Tai reiškia, kad pirkėjas,

atliekant muitinį įvertinimą, turi teisę gauti nuolaidą (ji nurodoma sąskaitoje faktūroje), o už sąskaitoje faktūroje nurodytas prekes, įvertinus (atėmus) nuolaidą, gali būti atsiskaitoma muitinio įforminimo metu arba vėliau. Tačiau į nuolaidas, suteiktas atlikus muitinį įforminimą ir įvertinimą, pavyzdžiui, metų pabaigoje, neatsižvelgiama.

Kiekio nuolaidos. Šios nuolaidos taikomos pirkėjui atsižvelgiant į perkamų prekių per tam tikrą nustatytą laikotarpį kiekį. Kiekio nuolaidos turi būti laisvai prieinamos visiems pirkėjams. Kiekio nuolaidos taikomos, kai įrodoma, kad pardavėjas nustato savo prekių kainą pagal fiksuotą schemą, remdamasis parduodamų prekių kiekiu, perkantiems per nustatytą laikotarpį.

Šios nuolaidos skirstomos į dvi dideles kategorijas:

- 1) iki prekių importo nustatytos nuolaidos;
- 2) po prekių importo (retrospektyviai) nustatytos nuolaidos.

Panagrinėsime kiekio nuolaidų taikymo situacijas. Pardavėjas pirkėjams, perkantiems prekes visus kalendorinius metus, siūlo tokias kiekio nuolaidas: nuo 1 iki 9 vienetų – nuolaidos netaikomos, nuo 10 iki 49 vienetų – 5 proc. nuolaida, daugiau kaip 50 vienetų – 8 proc. nuolaida.

Pirmoji situacija. Importuotojas B šalyje X perka 27 vienetus, jam suteikiama 5 proc. nuolaida ir prekės importuojamos viena siunta. Pirkėjas C taip pat perka 27 vienetus, jam suteikiama 5 proc. nuolaida, bet prekes importuoja trimis po 9 vienetus siuntomis. Ar gali būti taikomos 5 proc. kiekio nuolaidos abiem pirkėjams?

Atsakymas: taip, abiem atvejais. Importuojamų prekių sumokėta arba mokėtina kaina yra sumažinama taikant 5 proc. nuolaidą. Prekių kainą nulemia nustatyta pirkimo kiekio nuolaida ir pirkimo kiekis, o ne jų pristatymo aplinkybės.

Antroji situacija. Pirkėjai B ir C vėliau papildomai perka 42 vienetus prekių iš to paties pardavėjo. Abiems jiems suteikiama 8 proc. kiekio nuolaida 42 vienetų siuntai. Ar gali būti taikoma 8 proc. kiekio nuolaida?

Atsakymas: taip. 8 proc. kiekio nuolaida 42 vienetų siuntoms taikoma B ir C pirkėjams. Nuolaida nustatyta pirkimo kiekiui ir tai lemia prekių kainą.

Trečioji situacija. Baigus importuoti prekes per nustatytą laikotarpį, pavyzdžiui, per metus, bendram importuotų prekių kiekiui suteikiama 3 proc. nuolaida. Ar gali būti papildomai taikoma 3 proc. nuolaida?

Atsakymas: ne. Papildoma nuolaida suteikiama po muitinio įforminimo procedūros.

Palūkanos. Pirkėjo mokėtinos palūkanos pagal finansinį susitarimą, susijusį su importuojamų prekių pirkimu, nėra laikomos muitinės vertės dalimi, jeigu:

- mokėtinos palūkanos atskirtos nuo sumokėtos arba priklausančios sumokėti už prekę kainos, t. y. sąskaitoje faktūroje palūkanos išskirtos atskira eilute;
- buvo sudarytas rašytinis finansinis susitarimas;
- pirkėjas gali įrodyti, kad prekės faktiškai yra parduotos už deklaruotą kainą, t. y. kainą, sumokėtą arba priklausančią sumokėti už prekę;
- palūkanų norma neviršija toje šalyje, kurioje tuo metu finansiniai ištekliai buvo suteikti, įprastinės normos.

Šie reikalavimai yra būtini, nesvarbu, ar finansavimą suteikė, pavyzdžiui, eksportuotojas, ar bankas. Jeigu priskaitytos (mokėtinos) palūkanos atitinka minėtus reikalavimus, jos neįtraukiamos į sumokėtą ar mokėtiną kainą.

Tiesioginiai ir netiesioginiai mokėjimai. Pirkėjo mokėjimai pardavėjui gali būti atliekami tiesiogiai arba netiesiogiai. Tai priklauso nuo prekybinio pirkėjo ir pardavėjo susitarimo. Netiesioginio mokėjimo pavyzdys – kai sumokėtą ar mokėtiną kainą pardavėjas mažina skolos pirkėjui dydžiu. Panaši padėtis būna ir tada, kai pirkėjas visiškai arba iš dalies atsiskaito už pardavėjo skolą trečiajai šaliai. Šios netiesioginio mokėjimo formos būdingos komercinėje praktikoje. Bet kokie tiesioginiai arba netiesioginiai pirkėjo mokėjimai pardavėjo naudai, susiję su importuojamomis prekėmis, turi būti įskaityti į muitinę jų vertę.

Sandorio vertės metodo taikymo sąlygos. Sandorio vertės metodas gali būti taikomas tikrai tuo atveju, jeigu atitinka BMK 29 straipsnio 1 dalies a), b), c) ir d) punktuose išvardytas keturias sąlygas:

- Ar yra pirkėjui taikomi disponavimo prekėmis ar jų naudojimo apribojimai?
- Ar prekių pardavimui arba jų kainai turėjo įtakos tam tikros sąlygos ar aplinkybės?
- Ar pajamos, gautos pirkėjui pardavus prekes, atitenka pardavėjui?
- Ar pirkėjas ir pardavėjas yra susiję asmenys?

Pirmoji sąlyga. Pirkėjui taikomi disponavimo prekėmis arba jų naudojimo apribojimai. Esant apribojimams, turintiems įtakos pirkėjo disponavimui prekėmis arba jų panaudojimui, vertės metodas netaikomas (pvz., pirkėjui neleidžiama perparduoti prekių, mašinos parduodamos nominalia kaina numatant sąlygą, kad jos bus naudojamos labdaros tikslams,

ir kt.). Tačiau BMK 29 straipsnio 1 dalies a) punktu nustatytos apribojimų išimtys, kurios įtakos prekių vertei nedaro, ir esant tokiems apribojimams sandorio vertės metodas taikomas. Apribojimai yra šie:

- nustatyti įstatymų arba Bendrijoje veikiančių valdžios institucijų, *pavyzdžiui, reikalavimas gauti licenciją, reikalavimai tam tikriems prekių ženklinimo ar pakavimo būdams, prekių testavimo ar patikros prieš išleidžiant į laisvą apyvartą reikalavimas;*
- riboja prekių perpardavimo geografinę sritį, *pavyzdžiui, pardavėjas nustato šalis, šalių grupes, regioną, kuriose pirkėjas gali perparduoti arba paskirstyti prekes;*
- neturi didelės įtakos prekių vertei, *pavyzdžiui, pardavėjas reikalauja, kad automobilio pirkėjas jo neparduotų ar nedemonstruotų parodose iki nustatytos datos.*

Antroji sąlyga. Prekių pardavimui arba jų kainai turėjo įtakos tam tikros sąlygos arba aplinkybės. BMK 29 straipsnio 1 dalies b) punktu nustatyta, jog prekių pardavimui ar jų kainai neturi jokios įtakos sąlygos arba aplinkybės, kurių poveikio vertinamų prekių pardavimui ar kainai neįmanoma nustatyti. Kitaip tariant, jeigu prekių pardavimui ar jų kainai turėjo įtakos tam tikros sąlygos ar aplinkybės, kurių poveikio prekių pardavimui ar kainai vertinamų nustatyti neįmanoma, sandorio vertės metodas netaikytinas. Šių sąlygų taikymo situacijos pateiktos BMKĮN 23 priede, aiškinamosiose pastabose dėl muitinės vertės:

- a) pardavėjas nustato prekių kainą numatydamas sąlygą, kad pirkėjas dar nupirks atitinkamą kiekį kitų prekių.

Pavyzdys. Gamintojas G iš eksportuojančios šalies E parduoda odą šalies I pirkėjui P po 50 piniginių vienetų (p. v.) už 1 m², numatydamas sąlygą, kad pirkėjas P taip pat pirks batų siuntą po 30 p. v. už porą. Jeigu būtų galima įrodyti, kad pirkėjas, pirkdamas batus po 30 p. v., sutaupo 10 p. v. pirkdamas odą, tai odos kaina būtų 60 p. v. (50 p. v. + 10 p. v.). Jeigu to įrodyti negalima, tai sandorio vertės metodas netaikomas;

- b) importuojamų prekių kaina priklauso nuo kainos, kuria importuojamų prekių pirkėjas parduoda kitas prekes importuojamų prekių pardavėjui.

Pavyzdys. Gamintojas G iš eksporto šalies E sudarė sutartį su importo šalies I importuotoju I_m pateikti specializuotus įrenginius už 10 000 p. v., numatydamas sąlygą, kad importuotojas I_m pateiks gamintojui įrenginiais pagamintos produkcijos, kurios vieneto kaina – 150 p. v.;

- c) importuojamų prekių kaina nustatoma taikant papildomas atsisikaitymo už prekes formas, kai pusiau apdorotas prekes pardavėjas tiekia pirkėjui numatydamas sąlygą, kad pirkėjas pateiks pardavėjui tam tikrą kiekį pagamintų prekių.

Pavyzdys. Importuotojas perka pjautinę medieną iš užsienio pardavėjo ir iš jos gamina rašomuosius stalus. Medienos, kurią perka pirkėjas, kaina priklauso nuo jo nemokamai tiekiamų pardavėjui pagamintų rašomųjų stalų kiekio.

Tačiau sąlygos ir aplinkybės, susijusios su importuojamų prekių gamyba arba rinkodara, neturi lemti sandorio vertės atmetimo. Pavyzdžiui, negali būti atsisakoma taikyti sandorio vertės metodo pagal 29 straipsnio 1 dalį dėl to, kad pirkėjas pardavėjui pateikia importo šalyje atliktus inžinerinius projektus ir planus.

Jeigu galite nustatyti sąlygos ar aplinkybės vertę, sandorio vertės metodą taikyti galima. Tokiu atveju tą vertę privaloma pridėti prie sumokėtos ar mokėtinos kainos kaip netiesioginį pirkėjo mokėjimą pardavėjui (pildant formą D.V.1 sumą reikia įrašyti į 11 (b) langelį).

Trečioji sąlyga. Pajamos, gautos pirkėjui pardavus prekes, atitenka pardavėjui. BMK 29 straipsnio 1 dalies (c) punktu nustatyta, kad „*jokios pajamos, gautos pirkėjo toliau perparduodant, perleidžiant ar naudojant prekes, tiesiogiai ar netiesiogiai nepatenka pardavėjui, išskyrus atvejus, kai pagal 32 straipsnį galima padaryti atitinkamus patikslinimus*“.

Ketvirtoji sąlyga. Pirkėjas ir pardavėjas yra susiję asmenys. Didelėms korporacijoms būdingas aukštas prekių gamybos proceso specializavimo ir kooperavimo lygis, mišri akcinio kapitalo sudėtis, todėl šiuolaikinėje tarptautinėje prekyboje didelę sandorių dalį sudaro susiję asmenys. Esant tokiems susijusių asmenų sandoriams prekių kainoms dažnai turi įtakos kiti veiksniai, jos neatitinka vyraujančios prekių rinkos kainų lygio, kuris susidaro esant laisvai konkurencijai. Tokiais atvejais prekių kainos dažnai būna sumažintos arba padidintos.

Norint taikyti šias sąlygas reikia išsiaiškinti du klausimus:

- Kas yra susiję asmenys?
- Jeigu asmenys yra susiję, kaip nustatoma, ar sandorio vertė taikytina?

BMK 143 straipsniu nustatyta, kad asmenys laikomi susijusiais, jeigu:

- a) vienas iš jų yra kito asmens verslo vadovas arba darbuotojas;
- b) jie yra juridiskai pripažinti verslo partneriai;
- c) jie yra darbdavys ir darbuotojas;

- d) bet kuris asmuo yra tiesioginis arba netiesioginis abiejų šių asmenų 5 proc. įstatinio kapitalo arba akcijų su balso teise savininkas, valdytojas arba disponuotojas;
- e) vienas iš jų tiesiogiai arba netiesiogiai valdo kitą;
- f) abu šie asmenys tiesiogiai arba netiesiogiai yra valdomi trečiojo asmens;
- g) abu šie asmenys tiesiogiai arba netiesiogiai valdo trečiąjį asmenį arba
- h) yra vienos šeimos nariai. Vienos šeimos nariais laikomi tik susiję šiais giminystės ryšiais asmenys.

Pats faktas, kai pirkėjas ir pardavėjas yra susiję asmenys, savaime nelaikomas tvirtu pagrindu netaikyti sandorio vertės metodo. Jeigu sandorį sudaro susiję asmenys, turi būti įvertinamos su pardavimu susijusios aplinkybės ir nustatyta, ar pirkėjo ir pardavėjo tarpusavio ryšys neturėjo įtakos kainai. Vienas iš būdų įrodyti, kad kainai neturėjo įtakos tarpusavio ryšys, – jeigu importuotojas įrodo, kad jo deklaruota vertė beveik nesiskiria nuo tuo pačiu ar beveik tuo pačiu metu pardavimo eksportui į Bendriją tapačių ar panašių prekių sandorio vertės, pardavus jas nesusijusiems pirkėjams. Trumpai tariant, šis įrodymas apima importuotų prekių deklaruotos vertės palyginimą su atitinkama tapačių ar panašių prekių muitine verte, kontroline kaina (*test value*), kai pirkėjas ir pardavėjas nėra susiję. Jeigu deklaruota vertė artima atrinktai kontrolinei kainai (*test value*), deklaruota vertė gali būti priimtina vertinamų prekių sandorio muitine verte. Kontrolinė kaina gali būti taikoma tik palyginimo tikslais, bet ji negali pakeisti muitinės vertės ir nuo jos skaičiuoti importo muitus ir mokesčius.

Sandorio kainos patikslinimas pirkėjui tenkančiomis išlaidomis ir kitais prekės kainos elementais (BMK 32 straipsnis). Prekės vertę gali sudaryti įvairūs elementai:

- projektavimo, konstravimo išlaidos (brėžiniai, maketai);
- gamybos sąnaudos (naudotos medžiagos, įrenginių ir pastatų vertė, atlyginimai ir kt.);
- gamintojo, pardavėjo pelnas;
- tarpininkų komisiniai;
- transporto, pakrovimo ir iškrovimo, įpakavimo, draudimo išlaidos;
- rinkodaros ir reklamos išlaidos.

Prekės sandorio vertė priklauso nuo išvardytų elementų, nuo to, ar visi šie elementai, ar tik jų dalis tenka pardavėjui ir yra įtraukti į prekių sandorio kainą, o kiti tenka pirkėjui.

Prie sumokėtos arba priklausančios sumokėti kainos pridedami tik BMK 32 straipsnyje nurodyti elementai. Negalima automatiškai atimti prekės vertės elementų, kurių šiame straipsnyje nėra.

Nustatant importuojamų prekių sandorio vertę reikia išsiaiškinti, ar šie elementai yra įtraukti į sumokėtą ar mokėtiną kainą (sąskaitoje faktūroje nurodytą prekių kainą), ar atskiri prekės elementai tenka pirkėjui ir jis juos apmoka.

BMK 32 straipsnyje nurodyti sandorio kainos patikslinimai ir priedėliai, kurie turi būti pridėti prie sumokėtos ar mokėtinios kainos už importuojamas prekes, jeigu jie tenka pirkėjui ir nebuvo įtraukti į minėtą kainą, pagrįsti objektyviais ir kiekybiškai išreikštais duomenimis.

Jeigu šie elementai tenka pirkėju ir jis nepateikia duomenų, kuriais remiantis būtų galima patikslinti kainą, sandorio vertės metodas negali būti taikomas. Patikslinimai negali būti atlikti subjektyviai arba apytiksliai. Pavyzdžiui, jeigu importo atveju pirkėjui tenkančios transportavimo išlaidos nenurodomos arba pateikti duomenys kelia abejonių, tai ganėtinai tikslūs duomenis galima gauti lyginant analogiškų importo situacijų transporto išlaidas arba lyginant su transporto firmų paslaugų tarifais.

Komisiniai ir apmokėjimas už tarpininkavimo paslaugas. Kad būtų galima nustatyti, ar komisiniai už tarpininkavimo paslaugas (išskyrus pirkimo komisinius), ar atlygis už brokerio paslaugas (kurtažas) turi būti pridėti prie sandorio kainos (sumokėtos arba priklausančios sumokėti kainos), reikia šiuos terminus apibrėžti. Komisiniai mokami sandorio šalims, atliekančioms tarpininkavimo funkcijas.

Agentas arba tarpininkas yra asmuo (fizinis arba juridinis), kuris, galimas dalykas, prekes perka arba parduoda savo vardu, tačiau visada pirkėjo ar pardavėjo lėšomis ir gali atlikti kitas su prekių pirkimu ar pardavimu susijusias funkcijas. Atsižvelgiant į atliekamas funkcijas, tarpininkai yra skirstomi į pardavimo, pirkimo agentus ir brokerius.

Pardavimo agentas yra asmuo, kuris veikia pardavėjo sąskaita ir jo naudai.

Pardavimo agentas atlieka šias funkcijas:

- ieško pirkėjų pardavėjo prekėms;
- iš pirkėjų priima pirkimo užsakymus ir perduoda juos pardavėjui;
- potencialiems pirkėjams rodo prekes, gaminių pavyzdžius;
- padeda sutvarkyti draudimo, transporto, saugojimo ir siuntimo dokumentus;

- padeda parengti eksporto dokumentus, įskaitant sąskaitas faktūras.

Pardavimo agentas dalyvauja sudarant pardavimo sutartį, kai kada – net ją vykdant, o nesant prekių savininko atstovauja pardavėjui. Jam už paslaugas mokami komisiniai, nustatant prekės sandorio kainos procentą. Jo atlyginimas už pagal sutartį suteiktas paslaugas vadinamas pardavimo komisiniais. Per pardavimo agentą parduotos prekės paprastai negali būti perkamos be pardavimo komisinių mokėjimo. Šis mokėjimas gali būti atliktas vienu iš šių būdų:

- a) užsienio šalies siuntėjas, siunčiantis prekes pagal užsakymą, pateiktą pardavimo agento, kuriam už suteiktas paslaugas jis sumoka, prekių pirkėjui nustato kainą ir ją pateikia sąskaitoje faktūroje, įtraukdamas apmokėjimą pardavimo agentui už suteiktas paslaugas. Jeigu pardavėjas parduoda prekes per pardavimo agentą ir į prekės kainą yra įtraukti pardavimo komisiniai, sandorio kainos šiomis išlaidomis patikslinti nereikia;
- b) jeigu sandorio sąlygose numatyta, kad pirkėjas pardavimo komisinius moka tiesiogiai pardavimo agentui, šie komisiniai laikomi netiesioginiu mokėjimu pardavėjo naudai ir jie turi būti pridėti prie prekės kainos, nustatant sandorio vertę.

Jeigu pardavimo agentas priima iš ES klientų užsakymus trečiojoje šalyje esančio pardavėjo vardu ir tada vykdydamas šiuos užsakymus importuoja prekes, importuojamų prekių sandorio vertė bus nustatoma pagal pardavimo ES klientui kainą (įskaitant komisinius pardavimo agentui).

Pirkimo agentas yra asmuo, kuris veikia pirkėjo sąskaita ir jo naudai: ieško pirkėjo pageidaujamų prekių tiekėjų, renka komercinę informaciją, padeda pirkėjui derėtis su pardavėju dėl palankiausios prekės kainos ir kt. Pirkimo komisiniai – tai importuotojo mokestis savo agentui už atstovavimą pirkėjui užsienyje perkant importuojamas prekes.

Pirkimo agentas atlieka šias funkcijas:

- ieško pirkėjo pageidaujamų prekių siuntėjų;
- padeda pirkėjui derėtis su pardavėju dėl palankiausios kainos;
- informuoja pardavėją apie pirkėjo reikalavimus;
- gauna prekių pavyzdžius ir atlieką jų patikrą;
- padeda sutvarkyti draudimo, transporto, saugojimo ir siuntimo dokumentus;
- konsoliduoja siuntas iš įvairių šaltinių.

Importuotojo mokamas atlyginimas pirkimo agentui už jo suteiktas paslaugas vadinamas pirkimo komisiniais. Pirkėjui tenkantys pirkimo ko-

misiniai nėra pridedami prie sandorio kainos. Jeigu pirkimo komisiniai yra įtraukti į prekės sandorio kainą, jie turi būti atimti iš jos, jeigu sąskaitoje faktūroje išskirti atskira eilute ir įrodoma, kad už pirkimo komisinius mokama atskirai. Tokiu įrodymu gali būti pirkėjo ir pirkimo agento sutartis, pirkimo agento paslaugų sąskaita faktūra.

Komercinėje praktikoje dažnai atskirai nuo pirkimo ir pardavimo paslaugų išskiriamos brokerinės paslaugos. **Brokeris** yra tarpininkas, kuris veikia abiejų – pirkėjo ir pardavėjo – naudai. Jo uždavinys – rasti pirkėją ir pardavėją, padėti abiem šalims sudaryti sandorį. Atlyginimas brokeriui už jo paslaugas priklauso nuo jo veiklos sudarant komercines sutartis ir paprastai sudaro tam tikrą procentinį sandorio sumos dydį. Už brokerio paslaugas gali sumokėti pardavėjas ir pirkėjas. Kai išlaidas už brokerines paslaugas apmoka prekių siuntėjas, jos faktiškai atsispindi sandorio kainoje, t. y. įtraukiamos į prekių sąskaitą faktūrą ir jokie sandorio kainos patikslinimai importuojant prekes nereikalingi. Jeigu išlaidos už brokerines paslaugas neįtrauktos į sąskaitą faktūrą, tačiau tenka pirkėjui, jos turi būti pridėtos prie sumokėtos arba priklausančios sumokėti kainos. Jeigu brokeriui už jo paslaugas nustatytą procentinį dydį moka kiekvienas sandorio dalyvis – pardavėjas ir pirkėjas, šie mokėjimai turi būti pridėti prie sumokėtos ar mokėtinos kainos, jeigu jie tenka pirkėjui.

Pakuotės. Tai gali būti:

- vidinio pakavimo dėžės arba kitos pakuotės. Jos paprastai skirtos mažmeninei prekybai, pavyzdžiui, krepšeliai, įvairios dėžutės, maišai, plastikiniai aplankalai ir kt.;
- išorinio pakavimo dėžės arba kitos pakuotės. Jos skirtos specialiai „eksportui“. Tai įvairios kartoninės dėžutės, medinės ir metalinės dėžės, statinės ir kt.;
- pakavimo medžiagos (kartonas, plastikiniai rutuliukai, šiaudai, popierius, plastmasinė vata ir kt.);
- pakavimo (prekių sudėjimo į dėžes, jų užklajavimo, apsaugojimo nuo aplinkos poveikio, vakuuminio užsandarinimo, statinių gamybos ir kt.) išlaidos.

Kaip pavyzdį galima pateikti vaistų, kraujo plazmos, kurią transportuojant lėktuvu reikia palaikyti pastovią žemą temperatūrą, pakavimą.

Bendrą visumą su importuojamomis prekėmis sudarančios talpyklos, jeigu jos klasifikuojamos kartu su importuojamomis prekėmis, o talpyklų išlaidas apmoka pardavėjas, įtraukiamos į prekių sandorio kainą, jos atsispindi prekių sąskaitoje faktūroje ir sandorio kainos tikslinti nereikia. Tačiau jeigu

šios išlaidos tenka pirkėjui, jos turi būti pridėtos prie sandorio kainos, nustatyta importuojamų prekių sandorio vertė. Pažymėtina, kad nustatant pakuočių ir pakavimo išlaidas remiamasi faktinėmis pirkėjo išlaidomis.

Pavyzdžiui, pagal Kombinuotosios prekių nomenklatūros bendrųjų interpretavimo taisyklių 5 b punktą daugkartinio naudojimo tara ir pakuotė turi būti klasifikuojamos ir deklaruojamos kaip atskiros prekės. Daugkartinio naudojimo statinės, superkama tara, europadėklai, atitinkantys standarto UIC 435-2 1994 m. reikalavimus, turi būti deklaruojami kaip atskiros prekės. Tokiu atveju nustatoma daugkartinio naudojimo taros ir pakuočių, kaip atskiros prekės, muitinė vertė, pagal kurią apskaičiuojami jai nustatyti importo muitai ir mokesčiai.

Pirkėjo tiekiamų prekių ir paslaugų (priedėlių), susijusių su importuojamų prekių gamyba, vertė. Šie priedėliai apima tokias prekių sandorio kainos patikslinimo situacijas, kai pirkėjas vienokiu ar kitokiu būdu dalyvavo eksportuojamos prekės, kurią jis importuoja, gamybos procese. Savo dalį, kurią pirkėjas įnešė į importuojamos prekės vertę, vadinamuosius priedėlius, jis turi pridėti prie prekės sandorio kainos. Užsienio prekių pardavėjas pirkėjo pateiktų prekių ar paslaugų vertės į prekės kainą neįtraukia, nes pirkėjas dažnai šiuos priedėlius pardavėjui pateikia nemokamai. Tokia komercinė operacija – tarptautinio darbo pasidalijimo rezultatas – gana dažna. Tai ypač svarbu nustatant po laikinai išvežtų perdirbti prekių reimportuojamų pagamintų produktų muitinę vertę.

BMK 32 straipsnio b punkto (i)–(iv) papunkčiuose numatyti prekės kainos elementai (priedėliai) turi būti pridedami prie importuojamos prekės kainos, jeigu:

- jie nebuvo jau įtraukti į sumokėtą ar priklausančią sumokėti kainą;
- prekės ar paslaugos buvo tiekiamos nemokamai arba sumažinta kaina;
- prekės ar paslaugos buvo tiesiogiai arba netiesiogiai pateiktos pirkėjo;
- priedėliai yra susiję su importuojamų prekių gamyba ir pardavimu eksportuoti.

Šiuo atveju pažymėtina, kad prekės kainos elementai (priedėliai) nebūtinai turi būti pirkėjo ar kitų ūkio subjektų pagaminti ar atlikti importuotojo šalyje. Svarbiausia, kad jie būtų pateikti pirkėjo. Jis gali juos pats gaminti arba pirkti iš trečiųjų asmenų ES ar trečiojoje šalyje. Pirkėjo pardavėjui pateiktų priedėlių vertė, panaudota importuojamoms prekėms gaminti, turi būti tinkamai proporcingai paskirstyta importuojamoms prekėms, nustatant muitinę jų vertę.

Priedėlių grupės:

- a) *importuojamų prekių sudėtyje esančios medžiagos, dalys, komponentai, detalės ir panašios prekės.* Šią grupę sudaro apčiuopiamos, fiziškai egzistuojančios prekės, kurias galima išskirti, nustatyti importuojamose prekėse: medžiagos (audiniai, medis, metalo ruošiniai, plastmasė ir kt.), komponentai ir dalys – gatavi produktai (laidai, kabliai, vinys, chemikalai), elektriniai komponentai, integrinės schemos ir kt. Pavyzdžiui, importuotojas I Lietuvoje importuoja Ukrainoje pagamintus moteriškus sijonus. Importuotojas I gamintojui G pateikė nemokamai kinų gamybos poliesterio siūlus, kurie buvo panaudoti sijonams siūti. Importuojamų sijonų sandorio vertę tokiu atveju sudaro gamintojo kaina, nurodyta sąskaitoje faktūroje, ir papildomai pridedama poliesterio siūlų vertė;
- b) *įrankiai, stampai, formos ir panašūs daiktai, naudoti importuojamoms prekėms gaminti.* Įrankiai plačiąja prasme suprantami kaip priemonė, naudojama prekei gaminti. Tai gali būti tokie įrankiai kaip atsuktuvai, grąžtai, plaktukai ir pan., taip pat siuvamosios, gręžimo mašinos, apdorojimo centrai, stampai ir matricos, naudojamos prekės formai suteikti.
Bendrosios paskirties biuro mašinos, šildymo ar oro kondicionavimo įrenginiai nėra tiesiogiai naudojami importuojamoms prekėms gaminti ir jų vertė, jeigu juos nemokamai pateikė pirkėjas gamintojui, nepridedama prie importuojamų prekių sandorio kainos apskaičiuojant muitinę jų sandorio vertę;
- c) *medžiagos, sunaudotos importuojamoms prekėms gaminti.* Šie priedėliai gali būti gamyboje panaudotos medžiagos, tačiau jie paprastai nėra identifikuojami pagamintoje prekėje. Tokios medžiagos gali būti įvairūs cheminiai katalizatoriai, naudojami cheminei reakcijai sukelti, tepalai, mielės duonos produktams gaminti, freonas, naudojamas puslaidininkių elementams gaminti, anglis, dujos, naftos produktai, sunaudoti importuojamoms prekėms pagaminti, ir kt.;
- d) *inžinieriniai, projektavimo, meninio apipavidalinimo, dizaino darbai.* Tai pati sudėtingiausia grupė priedėlių, kuriuos reikia pridėti prie sandorio kainos nustatant importuojamų prekių muitinę vertę, jeigu juos pirkėjas nemokamai pateikė gamintojui ir jie buvo panaudoti importuojamoms prekėms gaminti. Tai gali būti bendrojo komercinio, pramoninio projekto darbai, kuriuos dažniausiai atlieka specializuotų biurų inžinieriai, architektai, kompiuterininkai ir kt.

Atsižvelgiama ne į visus inžinerinius, o tiktai į techninio lygio, pavyzdžiui, importuojamos įrangos gamybos, darbus.

Šiai grupei priklauso tyrinėjimo (plėtros) darbai, susiję su naujų žinių, kurios bus taikomos naujoms technologijoms, produktams, paslaugoms sukurti arba egzistuojantiems produktams ar paslaugoms tobulinti, įgijimu. Inžineriniai, plėtros, projektavimo darbai yra tyrimo metu įgytų naujų žinių taikymo kuriant naujus produktus procesas.

Šios grupės priedėliai pridedami prie importuojamų prekių sandorio kainos, jeigu atitinka šias sąlygas:

- jie atlikti ne importuojančioje šalyje;
- yra reikalingi importuojamoms prekėms gaminti.

Pavyzdžiui, iš Baltarusijos į Lietuvą importuojami baldai, pagaminti pagal ES įsikūrusios įmonės sukurtus dizaino projektus, kuriuos Baltarusijos gamintojui importuotojas pateikė nemokamai. Nustatant importuojamų baldų sandorio muitinę vertę, darbų vertė nepridedama prie baldų sandorio kainos, nes jie atlikti importuojančios šalies muitų teritorijoje. Tačiau jeigu minėti dizaino darbai būtų atlikti, pavyzdžiui, Norvegijoje (ne ES muitų teritorijos šalyje), šių darbų vertę reikėtų pridėti.

Priedėlių vertė, kurią reikia pridėti prie sandorio kainos, nustatoma taip:

- jeigu importuotojas priedėlius įsigijo iš pardavėjo, kuris nėra su juo susijęs asmuo, įsigijimo kaina yra laikoma to priedėlio kaina;
- jeigu priedėlis buvo pagamintas importuotojo, gamybos sąnaudų yra laikomos priedėlio kaina;
- jeigu priedėliai buvo pirkėjo naudoti, pirminė jų įsigijimo ar gamybos kaina turi būti patikslinta įvertinant nusidėvėjimą;
- jeigu priedėlis buvo įsigytas išperkamosios nuomos būdu, jos sąnaudos yra laikomi to priedėlio kaina;
- jeigu importuojamoms prekėms gaminti panaudota tik dalis priedėlių, į tai atsižvelgiama nustatant tų priedėlių vertę.

Nustatyta priedėlių vertė turi būti paskirstyta importuojamoms prekėms. Gamyboje panaudoti priedėliai savo vertę perkelia į importuojamas prekes tokiu mastu, koku yra sunaudoti. Šiuo atveju įrankių, šampų, matricių ir panašių daiktų vertė paskirstoma proporcingai pagamintų prekių kiekiui.

1 situacijos pavyzdys. Lietuvos įmonė „Mada“ su Ukrainos įmone „Bravo“ sudarė sandorį pasiūti 1 000 vnt. vyriškų kostiumų. Pagal sandorio sąlygas įmonė „Mada“ Ukrainos įmonei „Bravo“ nemokamai pateikė:

1. 2 tūkst. metrų kostiuminės medžiagos, eksportuotos iš Kinijos į Ukrainos įmonę „Bravo“, kuri visa buvo panaudota kostiumams siūti. Medžiagos muitinė vertė – 20 tūkst. eurų.

2. Penkias įmonėje „Mada“ naudotas siuvimo mašinas. „Mada“ šias naujas siuvimo mašinas nupirko vienu metu, viena nauja mašina kainavo 20 tūkst. litų. Naujomis mašinomis buvo galima pasiūti 5 tūkst. vnt. vyriškų kostiumų. Jomis pasiūta 4 tūkst. vnt., o naudotomis dar galima pasiūti 1 000 vnt. vyriškų kostiumų.

Lietuvos įmonė „Mada“ iš Ukrainos įmonės „Bravo“ 2010 m. birželio 1 d. importavo 1 000 vyriškų kostiumų, kurių sandorio (pirkimo) kaina pateiktoje sąskaitoje faktūroje yra 100 tūkst. eurų.

Kokia importuotų vyriškų kostiumų 1 000 vnt. siuntos muitinė vertė?

Situacijos nagrinėjimas ir jos sprendimas

1. 1 000 vyriškų kostiumų siuntos sandorio kaina, kuri nurodoma pardavėjo pirkėjui išrašytoje sąskaitoje, yra 100 tūkst. eurų. Tai reiškia, kad yra pirkimo–pardavimo faktas ir sandorio vertės metodas taikytinas.

2. Reikia nustatyti, kokie priedėliai pagal BMK 32 straipsnį turi būti pridėti nustatant importuojamų kostiumų sandorio vertę:

2.1. pirkėjo įmonės „Mada“ gamintojo įmonei „Bravo“ nemokamai pateiktos kostiuminės medžiagos vertė – 20 tūkst. eurų pagal BMK 32 str. 1 dalies (b) punkto (i) papunktį turi būti pridėta prie kostiumų sandorio kainos;

2.2. naudotų siuvimo mašinų vertė, įvertinus jų nusidėvėjimą, pagal BMK 32 str. 1 dalies (b) punkto (ii) papunktį taip pat turi būti pridėta prie kostiumų sandorio kainos. Penkių naudotų siuvimo mašinų vertė $V_m = 20$ tūkst. litų. Ji apskaičiuojama taip: $V_m = (1\,000 / 5\,000 \times 20\,000 \text{ Lt}) \times 5 = 20\,000 \text{ Lt}$.

Atsakymas: Importuojamų vyriškų kostiumų 1 000 vnt. siuntos muitinė vertė yra 434 336 litai ($100\,000 \text{ EUR} \times 3,4528 + 20\,000 \text{ EUR} \times 3,4528 + 20\,000 \text{ Lt}$) = 434 336 Lt.

Prekių sandorio kainos patikslinimas su autoriniu atlyginimu susijusiomis išlaidomis ir pirkėjui tenkančiais mokesčiais už licencijas. Importuojamos prekės dažnai yra susijusios su įvairiomis jų gamyba, pardavimą, naudojimą ar perpardavimą ribojančiomis teisėmis. Autorinė ar licencijų teisė yra susijusi su teise gaminti, naudoti ar parduoti tam tikras prekes. Nustatant importuojamų prekių sandorio vertę, prie faktiškai sumokėtos arba mokėtinos importuojamų prekių kainos pagal BMK 32 straipsnio 1 dalies c punktą pridedami su prekėmis, kurių muitinė vertė nustatinėjama, susiję autoriniai atlyginimai ir mokesčiai už licencijas, kuriuos pirkėjas privalo tiesiogiai arba netiesiogiai sumokėti vykdydamas šių

prekių pardavimo sąlygas, tiek, kiek tokie autoriniai atlyginimai ir mokesčiai už licencijas neįskaityti į faktiškai sumokėtą arba mokėtiną kainą.

Atsižvelgiant į nuosavybės / teisės tipą mokesčiams už patentus ir licencijas priskiriami mokesčiai, susiję su patentais, prekių ženklais ir autorinėmis teisėmis.

Autoriniai atlyginimai ir mokesčiai už licencijas reiškia apmokėjimą už naudojimąsi teise, susijusia:

- su importuotų prekių gamyba (mokesčiai už patentus, projektus, modelius ir technines gamybos žinias) arba
- su importuotų prekių pardavimu eksportuoti (mokesčiai už prekių ženklus, įregistruotus pramoninio dizaino pavyzdžius), arba
- su importuotų prekių panaudojimu ar perpardavimu (mokesčiai už autorines teises, gamybos procesus, neatskiriamai susijusius su importuojamomis prekėmis.

Autoriniai atlyginimai ir mokesčiai už licencijas prie importuojamos prekės sandorio kainos, t. y. prie sumokėtos ar priklausančios sumokėti kainos, pridedami tik tais atvejais, jei šis mokestis:

- susijęs su vertinamomis prekėmis ir
- yra šių prekių pardavimo eksportui sąlyga;
- šie mokesčiai nebuvo įtraukti į prekės sumokėtą ar mokėtiną kainą.

Jei autorinis atlyginimas ar mokestis už licencijas apskaičiuojamas procentiniu dydžiu nuo importuojamų prekių kainos, laikoma, kad minėti mokesčiai susiję su importuojamomis prekėmis.

Autoriniai atlyginimai ir mokesčiai už licencijas yra importuojamų prekių pardavimo eksportuoti sąlyga, jeigu pardavėjas reikalauja, kad pirkėjas sumokėtų šiuos mokesčius pagal kontrakte numatytas sąlygas, kai pirkėjas įsipareigoja juos mokėti. Jie gali būti mokami importuojamų prekių pardavėjui ar trečiajam asmeniui – patento, ženklo, literatūros, meno ar techninės kūrybos kūrinio autoriui, tačiau tik numatant sąlygą, jeigu jie yra prekių pardavimo sąlyga. Asmens, kuriam mokamas autorinis atlyginimas ir mokestis už licencijas, gyvenamosios vietos ar buveinės šalis nelaikomos esminiu veiksmu.

Jeigu autorinis atlyginimas ir mokesčiai už licencijas yra įtraukti į sumokėtą ar mokėtiną kainą ir sudaro pirkėjo ir pardavėjo sutartą importuojamų prekių sandorio kainą, nustatant importuojamų prekių sandorio muitinę vertę jų pridėti nereikia.

Jeigu autorinis atlyginimas arba licencijų mokestis yra iš dalies susiję su importuojamomis prekėmis ir iš dalies – su kitomis sudėtinėmis dalimis

arba komponentais, kuriais prekės papildytos jas importavus, arba su kitais veiksniais, tai atitinkamas proporcingas paskirstymas turi būti atliktas tik remiantis patikimais ir kokybiškai įvertinamais duomenimis. Tačiau jeigu patikslinimams atlikti nėra reikalingų patikimų ir kokybiškai įvertinamų duomenų, importuojamoms prekėms sandorio vertės metodas netaikomas. Tai būdinga šioms situacijoms:

- kai importuojamos prekės sumaišomos su vietiniais ingredientais ir nėra atskirai identifikuojamos (pvz., importuotojas perka tabaką ir jį sumaišo su vietiniu tabaku iš anksto nenustatydamas bendrojo kiekio. Autorinį atlyginimą importuotojas moka nuo cigarečių pardavimo apimties. Kadangi autorinis atlyginimas turi būti mokamas tik už importuotas prekes, šiuo atveju jų negalima atskirti nuo gautinių prekių – pagamintų cigarečių ir tiksliai nustatyti autorinio atlyginimo už importuotą tabaką);
- kai autorinis atlyginimas negali būti atskirtas nuo pirkėjo ir pardavėjo specialių finansinių susitarimų (pvz., importuotojas I sudarė franšizės sutartį su franšizės savininku F valdyti restoraną importuojančioje šalyje I. Importuotojas I kiekvieną mėnesį moka savininkui F franšizės mokestį, procentinį restorano pajamų dydį. Šis autorinis atlyginimas mokamas už franšizės vardo naudojimą, už maisto gamybos ir paslaugų teikimo technologiją (*know-how*) už personalo mokymo ir rinkodaros strategijų taikymą. Importuotojas iš F taip pat perka maistą, specialius padažus ir tam tikrus prieskonius. Šiuo atveju tik dalis autorinio atlyginimo yra už importuojamas prekes, o kita – už kitus su importuojamomis prekėmis nesusijusius veiksnius. Autorinio atlyginimo negalima atskirti nuo specialaus pirkėjo ir pardavėjo finansinio susitarimo. Todėl nustatant importuojamų prekių sandorio vertę padaryti patikslinimo pagal BMK 32 straipsnio 1 dalies c punktą negalima ir sandorio vertės metodas netaikytinas.

Tiesiogiai arba netiesiogiai pardavėjui tenkančios dalies pajamų, gautų toliau perparduodant, naudojant importuojamas prekes arba kitaip jomis disponuojant, vertė (BMK 32 str. 1 dalies (d) punktas). Nustatant importuojamų prekių sandorio vertę prie faktiškai sumokėtos arba mokėtinos importuojamų prekių kainos pagal BMK 32 straipsnio 1 dalies (d) punktą pridedama tiesiogiai ar netiesiogiai pardavėjui tenkančios dalies pajamų, gautų toliau perparduodant, perleidžiant arba naudojant importuojamas prekes, vertė. Šis straipsnis tiesiogiai susijęs su BMK 29 straipsnio 1 dalies (c) punktu, kuris nustato, kad prekių muitinė vertė yra sandorio

vertė, jeigu jokios pajamos, gautos pirkėjui toliau perparduodant, perleidžiant ar naudojant prekes, tiesiogiai ar netiesiogiai neatitenka pardavėjui, išskyrus atvejus, kai pagal 32 straipsnį galima padaryti atitinkamus patikslinimus. Tai reiškia, kad jeigu pajamos, gautos pirkėjui toliau perparduodant, perleidžiant ar naudojant prekes, tiesiogiai ar netiesiogiai atitenka pardavėjui, tačiau jų apskaičiuoti negalima, BMK 29 straipsnis – sandorio vertės metodas netaikomas. Tačiau jeigu pagal 32 straipsnio 1 dalies (d) punktą galima padaryti atitinkamus patikslinimus, importuojamų prekių muitinei vertei nustatyti sandorio vertės metodas taikytinas.

Tam, kad dalis pajamų, gautų perparduodant, naudojant importuojamas prekes, kurios perduodamos pardavėjui, būtų pridėta, ji turi būti apskaičiuota. Sandoriuose paprastai numatoma, kad tam tikrą prekių pardavimo sumos procentą pirkėjas sumokės pardavėjui. Jeigu komerciniai pirkėjo ir pardavėjo ryšiai yra nuolatiniai, prekiaujama tos pačios rūšies prekėmis, tai nustatyti pardavėjui tenkančią pajamų dalį nesunku. Tačiau jeigu muitinio įforminimo metu šių pajamų dalis nėra tiksliai žinoma, importuojamų prekių muitinės vertės patikslinimą minėtomis pajamomis, muitinei pateikus garantiją, galima atidėti.

Prekių sandorio kainos patikslinimas vežimo, draudimo, pakrovimo, iškrovimo ir tvarkymo išlaidomis. PPO susitarime dėl muitinio įvertinimo 8.2 straipsnis numato, kad kiekviena šalis, kurdama savo teisės aktus, nustato, ar prie prekių sandorio kainos pridėti ir į prekių muitinę vertę neįskaičiuoti šių išlaidų:

- importuojamų prekių gabenimo išlaidų iki uosto arba kitos įvežimo vietos;
- pakrovimo, iškrovimo ir tvarkymo išlaidų, susijusių su importuojamų prekių gabenimu iki importo uosto arba kitos įvežimo vietos;
- draudimo išlaidų.

Kai nustatant importuojamų prekių muitinę vertę prie prekių sandorio kainos pridedamos išvardytos išlaidos, laikoma, kad muitinės vertės nustatymas yra CIF pagrindas, o kai minėtos išlaidos nepridedamos prie sandorio kainos – FOB pagrindas. Dauguma pasaulio valstybių, tarp jų visos Europos šalys, muitiniam įvertinimui taiko CIF sąlygas, mažuma valstybių, tarp jų JAV, Kanada ir Australija, muitiniam įvertinimui taiko FOB sąlygas.

BMK 32 straipsnio 1 dalies e punktas nustato, kad apskaičiuojant importuojamų prekių muitinę vertę pagal BMK 29 straipsnį prie faktiškai sumokėtos arba mokėtinos importuojamų prekių kainos pridedama:

- importuojamų prekių vežimo ir draudimo išlaidos ir
- su importuojamų prekių vežimu susiję krovimo ir tvarkymo privalomieji mokėjimai iki jų įvežimo į Bendrijos muitų teritorijos vietas.

Norint ši straipsnį tinkamai taikyti svarbu suprasti minėtų išlaidų ir mokesčių turinį, tarptautinėje prekyboje naudojamas įvairias pardavimo sąlygas, kurios nustato pirkėjo ir pardavėjo atsakomybes, tarp jų – prekių vežimo išlaidų ir kitų susijusių mokesčių apmokėjimą.

Importuojamų prekių vežimo išlaidas, kurias reikia pridėti prie prekių kainos apskaičiuojant jų sandorio muitinę vertę, sudaro prekių vežimo įvairiomis transporto rūšimis nuo jų išsiuntimo vietos iki įvežimo į Bendrijos muitų teritoriją vietos išlaidos, įskaitant su šių prekių gabenimu susijusias tarpininkavimo užsakant transporto paslaugas išlaidas bei jūrų ir (arba) oro uostų mokesčius, konteinerių importuojamoms prekėms transportuoti nuomos mokesčius ir mokesčių už kitas paslaugas, susijusias su transportuojamų konteinerių tvarkymu (saugojimu) konteinerių depuose.

Prekių krovimo ir tvarkymo išlaidos apima prekių pakrovimo į transporto priemones, perkrovimo terminaluose ir laikinojo saugojimo išlaidas, susijusias su prekių gabenimu įvairiomis transporto rūšimis nuo išsiuntimo vietos iki įvežimo į Bendrijos muitų teritoriją vietos, įskaitant apmokėjimo už prastovas išlaidas, atsiradusias dėl prekių krovimo laiko viršijimo, ir tvarkymo (priežiūros transportavimo metu, pvz., žuvų šaldymo, gyvų gyvūnų šėrimo, sugedusių prekių atskyrimo ir kt.) išlaidas.

Įvežimo į Bendrijos muitų teritoriją vieta laikoma:

- a) jūra atgabentų prekių – iškrovimo arba perkrovimo uostas, jeigu perkrauti duotas uosto muitinės įstaigos sutikimas;
- b) jūra atgabentų prekių, kurios neperkrautos toliau gabenamos vidaus vandenų keliais, – pirmasis uostas, esantis upės ar kanalo žiotyse ar aukščiau, kuriame šios prekės gali būti iškrautos, jeigu muitinės įstaigai pateikiami dokumentai, įrodantys, kad prekių gabenimo iki iškrovimo uosto išlaidos didesnės už prekių gabenimo iki pirmojo uosto išlaidas;
- c) prekėms, atvežtoms geležinkeliais, vidaus vandenų keliais ar sausumos keliais, – vieta, kurioje yra pirmoji muitinės įstaiga;
- d) prekėms, atvežtoms kitomis transporto priemonėmis, – vieta, kur kertama Bendrijos muitų teritorijos siena (BMKĮN 163 str.).

Jeigu nacionaliniais arba muitų sąjungos teisės aktais nustatyta, kad muitinio įvertinimo pagrindas yra CIF sąlygos, esant importuojamų prekių pardavimo CIF sąlygoms, kai į prekių sandorio kainą pardavėjo įskaitytos vežimo, draudimo ir su vežimu susijusios krovimo ir tvarkymo išlaidos, ši bendra prekių sandorio kaina yra sandorio muitinės vertės nustatymo pagrindas. Jeigu importuojamų prekių pardavimo, vežimo, draudimo ir su vežimu susijusias krovimo ir tvarkymo išlaidas (FOB pristatymo sąlygos) nuo prekių išsiuntimo iki jų įvežimo į importuojamos šalies muitų teritoriją apmoka pirkėjas, jos papildomai turi būti pridėtos prie sumokėtos ar mokėtinos kainos.

Jeigu nacionaliniais arba muitų sąjungos teisės aktais nustatyta, kad muitinio įvertinimo pagrindas yra FOB sąlygos, tai esant importuojamų prekių pardavimo CIF sąlygoms, vežimo, draudimo ir su vežimu susijusios krovimo bei tvarkymo išlaidos, pardavėjo įskaitytos į prekių sandorio kainą ir sąskaitoje faktūroje nurodytos atskirai, turi būti atimamos iš importuojamų prekių sandorio kainos. Jeigu importuojamų prekių pardavimo kaina yra FOB sąlygos, tai vežimo, draudimo ir su vežimu susijusios krovimo ir tvarkymo išlaidos neturi būti pridėamos.

INCOTERMS pristatymo sąlygos ir jų charakteristika. Siekdami, kad tarptautinėje prekyboje vartojami terminai (sąlygos) būtų vienodai traktuojami įvairiose šalyse, Tarptautiniai pramonės ir prekybos rūmai parengė terminų (sąlygų) rinkinį *INCOTERMS*. Dauguma šių terminų susiję su prekių tarptautiniu vežimu, todėl šis rinkinys dar vadinamas *Incoterms* pristatymo sąlygomis. *INCOTERMS* pristatymo sąlygos nurodo rizikos, vežimo ir su juo susijusių išlaidų paskirstymą bei kitus pirkėjo ir pardavėjo įsipareigojimus ir atsakomybę. Pristatymo sąlygos *INCOTERMS* suskirstytos į 4 grupes. Šios sąlygos žymimos trijų raidžių santrumpomis, kuriose pirmoji raidė žymi grupę, o kitos dvi – pagrindines atitinkamų pristatymo sąlygų charakteristikas.

INCOTERMS pristatymo sąlygos yra papildomos, keičiamos ir tikslinamos kas dešimt metų. Buvusios *INCOTERMS 2000* pristatymo sąlygos nuo 2011 m. sausio 1 d. keičiamos *INCOTERMS 2010* versija. Naujoje redakcijoje visi pakeitimai padaryti tik D grupėje – atsakyta dviejų terminų, jie sujungti su kitais: terminus DDU (pristatyta, muitas nesumokėtas), DAF (pristatyta iki sienos), DEQ (pristatyta krantinėje) ir DES (perduota laive) pakeitė du kokybiškai nauji terminai **DAP** (pristatyta į vietą) ir **DAT** (pristatyta į terminalą). Taigi bendras *INCOTERMS* skaičius sumažėjo nuo 13 iki 11. **DAT** pakeičia **DEQ**, o **DAP** pakeičia **DAF**, **DES** ir **DDU** iš *INCOTERMS 2000*.

Visos kitos taisyklės iš *INCOTERMS* 2010 yra tapačios buvusioms taisyklėms iš *Incoterms* 2000, tačiau nauji terminai perteikiami patogiu naudoti triraide žiu kodu, apibrėžiančiu konkrečias, su prekių gabenimu, mokėjimu už gabenimą susijusias pirkėjo ir pardavėjo pareigas, prekių atsitiktinio praradimo, joms pereinant pirkėjui, rizikos momentą, draudimo, muitinės procedūrų organizavimą ir panašiai.

Pagrindinės pristatymo sąlygų *INCOTERMS* 2010 ypatybės, susijusios su prekių gabenimu, draudimu, krovimu ir tvarkymu bei apmokėjimo už minėtas paslaugas išlaidų pasiskirstymu pirkėjui ir pardavėjui, yra šios:

E grupė – išsiuntimas:

EXW (dar žinoma kaip *Ex-factory*) iš įmonės (.....vietos pavadinimas),

EX Works (..... named place).

Šios pristatymo sąlygos taikomos visoms transporto rūšims. Pardavėjas turi minimalius įsipareigojimus, o pirkėjui tenka visos išlaidos ir rizika paimant prekes iš pardavėjo sandėlio.

Pardavėjas savo patalpose ar teritorijoje (t. y. įmonėje, sandėlyje ar kt.) paruošia prekes perduoti pirkėjui jo dispozicijon. Pardavėjas neprisiima jokių įsipareigojimų pakrauti prekes į pirkėjo transporto priemonę, prekių draudimo. Tačiau pagal sutarties sąlygas pardavėjas gali įsipareigoti pakrauti prekes į pirkėjo transportą. Tokiu atveju po santrumpos EXW įrašoma „pakrauta“. Pirkėjas pateikia prekes ir eksporto bei importo mutinio įforminimo dokumentus, pardavėjas privalo pirkėjo prašymu ir jo sąskaita jam teikti visokeriopą pagalbą gaunant bet kurią eksporto licenciją arba kitą oficialų leidimą prekėms eksportuoti. Šios sąlygos negali būti naudojamos, jeigu pirkėjas negali atlikti eksporto formalumų.

Pirkėjas atskirai apmoka prekių pakrovimo į transporto priemonę pardavėjo patalpose arba teritorijoje išlaidas ir prekių gabenimo nuo jų išsiuntimo (pakrovimo) vietos iki įvežimo į Bendrijos muitų teritoriją vietos bei draudimo išlaidas.

F grupė – pagrindinis vežimas (transportavimas) neapmokėtas:

FCA franko vežėjas (..... vietos pavadinimas),

FCA *Free Carrier (..... named place).*

FCA pristatymo sąlygos taikomos visoms transporto rūšims.

Pardavėjas savo sąskaita ir rizika pristato prekes į pirkėjo nurodytą vietą (vežėjo arba kitą krovinių terminalą, geležinkelio stotį, jūrų arba oro uosto sandėlius ar kt.) ir perduoda vežėjui. Jeigu pirkėjas prašo, pardavėjas gali sudaryti vežimo nuo nurodytos vietos iki paskirties vietos sutartį

pirkėjo sąskaita ir rizika. Jeigu pristatymo vieta yra pardavėjo patalpa, pristatymas būna baigtas tada, kai prekės pakraunamos į pirkėjo transporto priemonę, o kitais atvejais pristatymas baigtas tada, kai prekės pateikiamos pirkėjui neiškraunant jų iš pardavėjo transporto priemonės. Visas išlaidas, susijusias su prekių pristatymu iki pirkėjo nurodytos vietos, apmoka pardavėjas. Pardavėjas sutvarko prekių eksporto muitinės formalumus ir sumoka eksporto mokesčius.

Pirkėjas apmoka tarptautinio prekių pervežimo nuo prekių perdavimo vežėjui vietos iki įvežimo į Bendrijos muitų teritoriją vietos išlaidas, taip pat prekių pakrovimo į vežėjo transporto priemonę jų perdavimo vežėjui vietoje (krovinių terminale, geležinkelio stotyje, jūrų arba oro uosto sandėlyje ar kt.) išlaidas;

FAS franko prie laivo (išsiuntimo uosto pavadinimas),
FAS *Free Alongside Ship (named port of shipment)*.

Šios pristatymo sąlygos taikomos jūrų ir vidaus vandenų transportui.

Pardavėjas savo sąskaita ir rizika pristato prekes iki pirkėjo nurodyto laivo pakrovimo vietos išsiuntimo uosto krantinėje arba atgabena ir pakrauna jas į lichterį (savaeigę baržą), iš kurio prekės perkraunamos į pirkėjo nurodytą laivą. Jis taip pat sutvarko prekių eksporto muitinės formalumus ir sumoka eksporto mokesčius.

Pirkėjas apmoka tarptautinio prekių pervežimo nuo nurodytojo išsiuntimo uosto iki įvežimo į Bendrijos muitų teritoriją vietos, taip pat prekių perkrovimo vežėjo terminale ir jų pakrovimo į laivą išsiuntimo uoste išlaidas;

FOB franko laivo denis (išsiuntimo uosto pavadinimas),
FOB *Free On Board (named port of shipment)*.

Šios pristatymo sąlygos taikomos tik jūrų ir vidaus vandenų transportui. Šios pristatymo sąlygos reiškia, kad pardavėjo įsipareigojimai baigiasi prekes pakrovus ant laivo denio.

Pardavėjas pristato prekes į pirkėjo nurodytą laivą ir apmoka visas išlaidas, atsiradusias iki šio momento. Visi pardavėjo įsipareigojimai laikomi įvykdytais pakrovus prekes į laivą pirkėjo nurodytame išsiuntimo uoste. Pardavėjas taip pat sutvarko prekių eksporto muitinės formalumus ir sumoka eksporto mokesčius.

Pirkėjas apmoka tarptautinio prekių pervežimo nuo išsiuntimo uosto iki įvežimo į Bendrijos muitų teritoriją vietos išlaidas.

C grupė – pagrindinis pervežimas apmokėtas:

CFR kaina ir frachtas (..... paskirties uosto pavadinimas),
CFR *Cost and Freight (..... named port of destination)*.

Šios pristatymo sąlygos taikomos tik jūrų transportui.

Pardavėjas apmoka visas prekių pristatymo į pirkėjo nurodytą paskirties uostą išlaidas, įskaitant pakrovimo į laivą išlaidas, ir jeigu prekės gabenamos reguliariomis laivybos linijomis, iškrovimo paskirties uoste išlaidas, kurios paprastai įtraukiamos į frachtą ir numatomos sudarant vežimo sutartį. Jis taip pat sutvarko prekių eksporto muitinės formalumus ir sumoka eksporto mokesčius bei padengia su prekių gabenimu tranzitu per trečiąsias šalis susijusias išlaidas, jeigu tokios išlaidos pagal sutartį tenka pardavėjui.

Pirkėjas prisiima galimų nuostolių dėl prekių sugadinimo ar praradimo riziką nuo to laiko, kai prekės pakraunamos į laivą išsiuntimo uoste. Jis apmoka išlaidas ir rinkliavas, susijusias su tranzitu gabenamomis prekėmis, iki jos bus atgabentos į paskyrimo jūrų uostą, išskyrus tuos atvejus, kai tokios išlaidos pagal vežimo sutartį tenka pardavėjui, taip pat prekių iškrovimo paskirties uoste išlaidas, įskaitant prieplaukos mokesčius, jeigu pagal vežimo sutartį šias išlaidas ir mokesčius turi sumokėti pirkėjas, o ne pardavėjas;

CIF kaina, draudimas ir frachtas (..... paskirties uosto pavadinimas),
CIF Cost, Insurance and Freight (..... named port of destination).

Šios pristatymo sąlygos taikomos jūrų transportui. Šiuo atveju pardavėjo įsipareigojimai yra tokie patys kaip ir pagal CFR pristatymo sąlygas, tačiau jis papildomai privalo mažiausia pinigų suma apdrausti prekes jūriniu draudimu nuo galimo jų sugadinimo ar praradimo gabenimo metu rizikos. Pardavėjas atleidžiamas nuo bet kokių vėliau atsirandančių rizikos rūšių ir išlaidų po to, kai tinkamai įvykdo pirkimo–pardavimo sutartį, sudaręs transportavimo sutartį ir perdavęs prekes vežėjui ir pasirūpinęs draudimo sutartimi.

Pardavėjas apmoka visas prekių gabenimo į pirkėjo nurodytą paskirties uostą išlaidas, prekių jūrinio draudimo išlaidas, įskaitant pakrovimo į laivą išlaidas, ir, jeigu prekės gabenamos reguliariomis laivybos linijomis, iškrovimo paskirties uoste išlaidas, kurios paprastai įtraukiamos į frachtą ir numatomos sudarant vežimo sutartį. Jis taip pat sutvarko prekių eksporto muitinės formalumus ir sumoka eksporto mokesčius. Be to, jeigu pagal transportavimo sutartį pardavėjas sumoka ne tik vežimo išlaidas, bet ir su prekių vežimu susijusias mokesčius ir rinkliavas, tai tokios išlaidos tenka pardavėjui.

Pagal CIF sąlygas iš pardavėjo reikalaujama tik minimaliai apdrausti prekes. Jeigu pirkėjas nori, kad prekės būtų apdraustos didesne suma, jis turi specialiai susitarti su pardavėju arba pats imtis priemonių papildomai apdrausti prekes. Šios papildomos draudimo išlaidos tenka pirkėjui.

CPT vežimas (transportavimas) apmokėtas (..... paskirties vietos pavadinimas),

CPT Carriage Paid To (..... named place to destination).

Šios pristatymo sąlygos taikomos visoms transporto rūšims, įskaitant mišrųjį vežimą.

Pardavėjas apmoka prekių pristatymo į pirkėjo nurodytą paskirties vietą, pakrovimo krovinių terminale šalyje siuntėjoje (eksportuotojoje) išlaidas ir, jeigu prekės gabenamos reguliariomis laivybos linijomis, iškrovimo paskirties uoste išlaidas, kurios paprastai įtraukiamos į frachtą ir numatomos sudarant vežimo sutartį. Jis taip pat sutvarko prekių eksporto muitinės formalumus ir sumoka eksporto mokesčius.

Pirkėjas prisiima galimų nuostolių dėl prekių sugadinimo ar praradimo riziką ir apmoka prekių iškrovimo paskirties uoste išlaidas, įskaitant prieplaukos mokesčius, jeigu pagal vežimo sutartį šias išlaidas ir mokesčius turi sumokėti pirkėjas, o ne pardavėjas.

CIP vežimas ir draudimas apmokėtas iki (..... paskirties vietos pavadinimas),

CIP Carriage and Insurance Paid to (..... named place of destination).

Šios pristatymo sąlygos taikomos visoms transporto rūšims. Šiuo atveju pardavėjo įsipareigojimais yra tokie patys kaip ir pagal CPT pristatymo sąlygas, tačiau jis papildomai privalo mažiausia pinigų suma apdrausti prekes nuo galimo jų sugadinimo ar praradimo gabenimo metu rizikos.

Pardavėjas apmoka visas prekių gabenimo į pirkėjo nurodytą paskirties vietą, pakrovimo ir draudimo išlaidas. Jis taip pat sutvarko prekių eksporto muitinės formalumus ir sumoka eksporto mokesčius.

Pirkėjas, jeigu jis sudarė papildomą prekių draudimo sutartį, apmoka jo išlaidas.

D grupė – pristatymas:

DAT pristatyta į terminalą (..... terminalo paskirties uoste arba paskirties vietoje pavadinimas),

DAT Delivered at Terminal (..... named terminal at port or place of destination).

Šios pristatymo sąlygos taikomos visoms transporto rūšims.

Iš transporto priemonės iškrautas prekes pardavėjas perduoda pirkėjui jo nurodytame terminale paskirties uoste arba paskirties vietoje. Sąvoka „terminalas“ reiškia bet kurią dengtą arba nedengtą vietą, pavyzdžiui, uosto krantinę, prekių sandėlį, konteinerių aikštelę, geležinkelio arba oro uosto terminalą.

Pardavėjas sumoka visus už prekes nustatytus eksporto muitus ir kitus mokesčius bei rinkliavas, sutvarko prekių eksporto ir atitinkamais atvejais tranzito per užsienio valstybių teritoriją formalumus, apmoka visas prekių gabenimo iki pirkėjo nurodyto terminalo išlaidas, prekių iškrovimo iš jas atvežusios transporto priemonės terminale išlaidas.

Pirkėjas sumoka visus už pristatytas prekes nustatytus importo muitus ir kitus mokesčius bei rinkliavas.

DAP pristatyta į vietą (..... paskirties vietos pavadinimas),

DAP Delivered at Place (..... named place of destination).

Šios pristatymo sąlygos taikomos visoms transporto rūšims.

Pardavėjas perduoda paruoštas iškrauti iš transporto priemonės prekes pirkėjui jo nurodytoje paskirties vietoje.

Pardavėjas sumoka visus už prekes nustatytus eksporto muitus ir kitus mokesčius bei rinkliavas, sutvarko prekių eksporto ir atitinkamais atvejais tranzito per užsienio valstybių teritoriją formalumus, apmoka visas prekių gabenimo iki pirkėjo nurodytos vietos išlaidas, taip pat, jeigu numatyta prekių tiekimo sutartyje, sumoka už prekių iškrovimą iš jas atvežusios transporto priemonės nurodytoje paskirties vietoje.

Pirkėjas sumoka už prekių iškrovimą iš jas atvežusios transporto priemonės nurodytoje paskirties vietoje, jeigu kitaip nenumatyta prekių tiekimo sutartyje, taip pat sumoka visus už prekes nustatytus importo muitus ir kitus mokesčius bei rinkliavas.

DDP perduota, muitas sumokėtas (..... paskirties vietos pavadinimas),

DDP Delivered Duty Paid (..... named place of destination).

Šios pristatymo sąlygos taikomos visoms transporto rūšims.

Pardavėjas perduoda paruoštas iškrauti iš transporto priemonės prekes pirkėjui jo nurodytoje šalies gavėjos (importuotojos) paskirties vietoje. Pardavėjas apmoka visas prekių gabenimo iki pirkėjo nurodytos paskirties vietos išlaidas, prekių perkrovimo šalies gavėjos (importuotojos) krovinių terminaluose (geležinkelio stotyse, jūrų ar oro uostų sandėliuose) išlaidas, sutvarko prekių eksporto ir atitinkamais atvejais – tranzito per užsienio

valstybių teritoriją formalumus, sumoka visus už prekes nustatytus eksporto ir importo muitus ir kitus mokesčius bei rinkliavas, taip pat, jeigu numatyta prekių tiekimo sutartyje, – už prekių iškrovimą iš jas atgabenusios transporto priemonės nurodytoje paskirties vietoje.

DDP pristatymo sąlygos gali būti taikomos tik tada, kai pagal prekių tiekimo sutarties sąlygas importo muitus ir kitus mokesčius bei rinkliavas įsipareigoja sumokėti pardavėjas, o pirkėjas (importuotojas) pateikia muitinei tų muitų ir kitų mokesčių bei rinkliavų sumokėjimą patvirtinančius dokumentus.

Incoterms 2010 yra sugrupuotos į dvi kategorijas:

1. Taisyklės, taikomos visoms transporto rūšims:

EXW – *Ex Works* – iš įmonės (vietos pavadinimas),

FCA – *Free Carrier* – franko vežėjas (vietos pavadinimas),

CPT – *Carriage Paid To* – vežimas apmokėtas (paskirties vietos pavadinimas),

CIP – *Carriage and Insurance Paid* – vežimas ir draudimas apmokėtas iki (paskirties vietos pavadinimas),

DAT – *Delivered At Terminal* – pristatyta į terminalą (terminalo paskirties uosto arba paskirties vietos pavadinimas),

DAP – *Delivered At Place* – pristatyta į vietą (paskirties vietos pavadinimas),

DDP – *Delivered Duty Paid* – pristatyta, muitas sumokėtas (paskirties vietos pavadinimas).

2. Taisyklės, taikomos tik jūros ir vidaus vandenų transportui:

FAS – *Free Alongside Ship* – franko prie laivo (išsiuntimo uosto pavadinimas),

FOB – *Free On Board* – franko laivo denis (išsiuntimo uosto pavadinimas),

CFR – *Cost and Freight* – kaina ir frachtas (paskirties uosto pavadinimas),

CIF – *Cost, Insurance and Freight* – kaina, draudimas ir frachtas (paskirties uosto pavadinimas).

Prekių vežimo, draudimo, krovimo ir tvarkymo išlaidų pridėjimas prie importuojamų prekių sandorio kainos. Transporto išlaidų apmokėjimo atžvilgiu galima išskirti dvi *Incoterms* grupes:

- EXW ir visos F grupės pristatymo sąlygos, kurioms būdinga tai, kad transporto, pakrovimo, iškrovimo ir kitas išlaidas atskirai vežėjui apmoka pirkėjas ir jos turi būti pridėtos prie prekių sandorio kainos;

- C ir D grupės pristatymo sąlygoms būdinga tai, kad transporto, pakrovimo, iškrovimo ir kitas išlaidas apmoka pardavėjas. Šias išlaidas jis įtraukia į prekių sandorio kainą ir atspindi sąskaitoje faktūroje, todėl nustatant importuojamų prekių sandorio muitinę vertę, šių išlaidų pridėti prie sandorio kainos nereikia.

Tarptautinio prekių gabenimo oro transportu iki jų įvežimo į Bendrijos muitų teritoriją vietos išlaidų santykinė dalis procentais, kurią reikia įskaityti į prekių sandorio vertę, apskaičiuojama supaprastinta tvarka, vadovaujantis BMKĮN 25 priedu. Procentinis prekių vežimo orlaiviais išlaidų paskirstymas turi būti taikomas tik oro transporto išlaidoms, o ne kitoms išlaidomis, susijusioms su gabenamomis prekėmis, pavyzdžiui, perkrovimo arba iškrovimo išlaidoms ar kitiems pagalbiniais mokesčiams.

Jeigu prekės gabenamos nemokamai arba pirkėjo transportu, jų gabenimo iki įvežant į Bendrijos muitų teritoriją vietos išlaidos, kurios įskaitomos į importuojamų prekių sandorio vertę, apskaičiuojamos remiantis transporto tarifais, paprastai taikomais tos pačios rūšies transporto priemonėms.

Kelių rūšių prekių gabenimo, pakrovimo, iškrovimo ir (arba) perkrovimo išlaidos, jeigu jos nurodytos sąskaitoje faktūroje (*invoice*) arba kitame dokumente, paskirstomos proporcingai pagal kiekvienos rūšies prekių masę (išskyrus atvejus, kai muitinei pateikiamas kitas objektyviais ir kiekybiškai įvertintais duomenimis pagrįstas šių išlaidų paskirstymas). Kelių rūšių prekių draudimo išlaidos, jeigu jos nurodytos draudimo polise arba kitame draudimo dokumente, paskirstomos proporcingai pagal kiekvienos rūšies prekių vertę (išskyrus atvejus, kai muitinei pateikiamas kitas objektyviais ir kiekybiškai įvertinamais duomenimis pagrįstas šių išlaidų paskirstymas).

2 situacijos pavyzdys. Iš Čikagos įmonės pardavėjos *Export import Co* Lietuvos pirkėjas „Autoverslas“ perka 10 *Ford* markės keleivinių automobilių. Vienas automobilis kainuoja 10 tūkst. USD, sveria 1 000 kg. Iš tos pačios įmonės Lietuvos pirkėjas „Autoverslas“ perka 3 000 kg variklių alyvos po 2 USD už 1 kg. Šias abi prekes Lietuvos pirkėjas „Autoverslas“ perka EXW (Čikaga) pristatymo sąlygomis ir jas importuoja 2008 m. vasario 28 d. Krovinio atgabenimas iš Čikagos *Export import Co* įmonės į Klaipėdą sudaro 6 tūkst. eurų.

Apskaičiuokite automobilių ir alyvos siuntų sandorio vertes.

Situacijos nagrinėjimas ir jos sprendimas

1. Kadangi yra pirkimo pardavimo faktas, abiem prekėms taikytinas sandorio vertės metodas.

2. 10 keleivinių automobilių sandorio kaina – 240 110 Lt (10 x 10 000 USD x 2,4011 Lt = 240 110 Lt) (2008 m. vasario 28 d. JAV dolerio kursas buvo 2,4011 Lt; žr. www.cust.lt).

3. Variklių alyvos sandorio kaina yra 14 406,6 Lt (3 000 kg x 2 USD x 2,4011 Lt = 14 406,6 Lt).

4. Bendros vežimo išlaidos – 6 000 eurų tenka pirkėjui. Proporcingai paskirstytas įvežtų minėtų prekių svoriui, jas pagal BMK 32 str. 1 dalies (e) punktą reikia pridėti prie automobilių ir variklių alyvos sandorio kainos.

Taigi 10 automobilių vežimo išlaidos sudaro 15 936 Lt (10 / 13 x 6 000 EUR x 3,4528 Lt = 15 936 Lt, o variklių alyvos – 4 780,8 Lt (3 / 13 x 6 000 EUR x 3,4528 = 4 780,8 Lt).

Atsakymas: 10 keleivinių automobilių sandorio muitinė vertė yra 256 046 Lt (240 110 Lt + 15 936 Lt = 256 046 Lt), o variklių alyvos sandorio muitinė vertė 19 186,8 Lt (14 406,6 Lt + 4 780,8 Lt = 19 186,8 Lt).

Importuojamos prekės kainos elementai, kuriuos reikia atimti iš sumokėtos arba mokėtinos kainos. BMK 33 straipsnis nustato elementus, kurie neįskaitomi į sandorio muitinę vertę, jeigu jie sąskaitoje faktūroje nurodyti atskirai nuo faktiškai sumokėtos arba mokėtinos kainos:

- 1) prekių vežimo išlaidos, atsirandančios po to, kai prekės jau buvo pristatytos į jų įvežimo į Bendrijos muitų teritoriją vietą;
- 2) statybos, montavimo, surinkimo, priežiūros arba techninės pagalbos išlaidos, atsirandančios po to, kai pramoninė įranga, mašinos, įrenginiai arba panašios importuojamos prekės jau būna importuotos;
- 3) palūkanos, sumokėtos pirkėjo pagal finansavimo susitarimą, sudarytą pirkėjo ir susijusį su importuojamų prekių pirkimu, nepriklausomai nuo to, ar finansavimą skiria pardavėjas, ar kitas asmuo, tačiau su sąlyga, kad finansavimo susitarimas buvo sudarytas raštu ir pirkėjas pareikalavus gali įrodyti, kad:
  - atitinkamos prekės iš tikrųjų parduodamos už kainą, kuri deklaruota kaip faktiškai sumokėta arba mokėtina kaina, ir
  - nurodyta palūkanų norma neviršija įprastinio tokiems sandoriams dydžio šalyje, kurioje skirtas finansavimas, tuo metu, kai jis buvo skirtas;
- 4) apmokėjimas už teisę atgaminti importuojamas prekes Bendrijoje;
- 5) pirkimo komisiniai;

- 6) importo muitai arba kiti mokesčiai, mokėtini Bendrijoje importuojant arba parduodant prekes.

Su muitine verte susijusių duomenų deklaravimas ir dokumentų pateikimas.

Importuodamas prekes importuotojas privalo užpildyti Bendrojo administracinio dokumento importo rinkinius (toliau – BAD), kuriame nurodo muitinio įvertinimo metodais nustatytą importuojamų prekių muitinę vertę. Tačiau BAD pateiktų duomenų gali neužtekti nustatyti, ar deklaruota prekių muitinė vertė atitinka BMK 28–36 straipsnių bei BMKĮN 141–181a straipsnių sąlygas ir reikalavimus.

Importuojamų prekių muitinei vertei nustatyti dažnai būtina turėti ne tik sandorio kainos bei jos elementų duomenis, bet ir išsamią informaciją apie sandorio sąlygas.

Tam tikslui deklarantas privalo užpildyti Duomenų, susijusių su muitine verte, deklaracijos formą DV1 – pateikti išsamius duomenis importuojamų prekių muitinei vertei nustatyti. Todėl reikalaujama, kad muitinės vertės deklaraciją pateiktų tik asmuo, kurio gyvenamoji ar darbo vieta yra Bendrijos muitų teritorijoje ir kuris disponuoja esminiais faktais.

4. ES užsienio prekybos tarifinio reguliavimo priemonės

EUROPOS BENDRIJA		DUOMENŲ, SUSIJUSIŲ SU MUTINE VERTE, DEKLARACIJA		D.V.1
1 PARDAVĖJO PAVADINIMAS (VARDAS, PAVARDĖ) IR ADRESAS (didžiosiomis spausdintinėmis raidėmis)		TARNYBINIAM NAUDOJIMUI		
2(a) PIRKĖJO PAVADINIMAS (VARDAS, PAVARDĖ) IR ADRESAS (didžiosiomis spausdintinėmis raidėmis)				
2(b) DEKLARANTO PAVADINIMAS (VARDAS, PAVARDĖ) IR ADRESAS (didžiosiomis spausdintinėmis raidėmis)				
SVARBI PASTABA: Pasirašydamas ir pateikdamas deklaraciją deklarantas prisiima atsakomybę už šiame blanke ir visuose jo papildomuose lapuose pateiktos informacijos teisingumą ir išsamumą, taip pat už visų kartu su juo pateiktų dokumentų tikrumą. Deklarantas taip pat įsipareigoja pateikti bet kokią papildomą informaciją ar dokumentą, kurių reikia prekių muitinei vertei nustatyti.		3 Pristatymo sąlygos		
		4 Sąskaitos faktūros numeris ir data		
		5 Sutarties numeris ir data		
6 Bet kurio ankstesniojo mutinės sprendimo, susijusio su 7–9 langelių duomenimis, numeris ir data		Tinkamą atsakymą pažymėkite X		
7(a) Ar pirkėjas ir pardavėjas yra TARPUSAVYJE SUSIJĘ asmenys, kaip apibrėžta Reglamento Nr. 2454/93 (EEB) 143 straipsnyje (*)? Jeigu atsakėte „NE“, pildykite 8 langelį.		☐ Taip ☐ Ne		
(b) Ar pirkėjo ir pardavėjo tarpusavio ryšiai TURĖJO ĮTAKOS importuojamų prekių kainai?		☐ Taip ☐ Ne		
(c) (Atsakyti neprivaloma) Ar importuojamų prekių sandorio vertė ARTIMA vertei, nurodytai Reglamento Nr. 2913/92 (EEB) 29 straipsnio 2 dalies b punkte? Jeigu atsakėte „taip“, paaiškinkite išsčiau.		☐ Taip ☐ Ne		
8(a) Ar nustatyti kokie nors APRIBOJIMAI pirkėjui disponuoti prekėmis ar jas naudoti, išskyrus: - nustatytus Bendrijoje galiojančių įstatymų ar veikiančių valdžios institucijų, - ribojančius prekių perpardavimo geografinę sritį arba - neturinčius esminės įtakos prekių vertei? (b) Ar prekių pardavimui ir kainai turėjo įtakos kokios nors SĄLYGOS ir APLINKYBĖS, kurių vertinimo poveikio, susijusio su vertinamomis prekėmis, neįmanoma nustatyti? Apibūdinkite šiuos apribojimus, sąlygas ir aplinkybes:		☐ Taip ☐ Ne		
Jeigu sąlygų ir aplinkybių vertinį poveikį įmanoma nustatyti, nurodykite atitinkamą pinigų sumą 11(b) langelyje.				
9(a) Ar mokami AUTORINIS ATLYGINIMAS ir MOKESČIAI už LICENCIJAS, kurie susiję su importuojamomis prekėmis ir kuriuos, vykdydamas šių prekių pardavimo sąlygas, pirkėjas privalo tiesiogiai ar netiesiogiai sumokėti? (b) Ar pagal pardavimo sąlygas dalis pajamų, gautų toliau PERPARDUODANT, NAUDOJANT prekes ar jomis DISPONUOJANT, tiesiogiai ar netiesiogiai tenka pardavėjui? Jeigu į kurį nors iš šių klausimų atsakėte „TAIP“, išsčiau apibūdinkite atitinkamas sąlygas ir, jeigu įmanoma, 15 ir 16 langeliuose nurodykite atitinkamas pinigų sumas.		☐ Taip ☐ Ne		
		☐ Taip ☐ Ne		
(*) PASTABOS DĖL 7 LANGELIO PILDYMO 1. ASMENYS LAIKOMI TARPUSAVYJE SUSIJUSIAIS TIK TUOMET, JEIGU: a) vienas iš asmenų yra antrojo darbuotojas arba vadovas; b) jie yra juridikai įteisinti verslo partneriai; c) vienas iš asmenų yra antrojo darbdavys; d) vienas iš asmenų tiesiogiai ar netiesiogiai turi, kontroliuoja ar disponuoja ne mažiau kaip 5 proc. kito asmens įstatinio kapitalo ir (arba) akcijų su balso teise; e) vienas iš jų tiesiogiai ar netiesiogiai kontroliuoja kitą; f) abu asmenys tiesiogiai ar netiesiogiai kontroliuoja trečiasis asmuo; g) abu asmenys tiesiogiai ar netiesiogiai kontroliuoja trečiąjį asmenį; h) abu asmenys yra vienos šeimos nariai.		10 (a) Pateiktų papildomų lapų forma D.V.1 BIS skaičius		
		10 (b) Vieta:		
		Data:		
		Parašas:		
2. Tai, kad pirkėjas ir pardavėjas yra tarpusavyje susiję asmenys, nėra kliūtis taikyti sandorio vertę (žr. Reglamento Nr. 2913/92 (EEB) 29 straipsnio 2 dalį ir tų nuostatų paaiškinimus, pateiktus 23 priede).				

EUROPOS SĄJUNGOS BENDROJI PREKYBOS POLITIKA

TARNYBINIAM NAUDOJIMUI			
		Prekės Nr.	Prekės Nr.
A. Apskaičiavimo pagrindas	11(a) Sandorio kaina SĄSKAITOJE FAKTŪROJE NURODYTA VALIUTA (kaina, faktiškai sumokėta ar mokėtina pardavėjui multiniam įvertinimui reikšmingu laiku).....		
	(b) Netiesioginiai mokėjimai – žr. 8 (b) langelį		
	(Kursas)		
	12 Iš viso A NACIONALINE VALIUTA		
B. PRIDEDAMA: Išlaidos NACIONALINE VALIUTA, NEĮSKAITYTOS į A (*) NURODYKITE ankstesnius tiesiogiai susijusius multinės sprendimus, jeigu jie buvo priimti:	13 Išlaidos, tenkančios pirkėjui: (a) Komisiniai, išskyrus pirkimo komisinius		
	(b) Atlyginimas brokeriui		
	(c) Talpyklos ir įpakavimas		
	14 Nemokamai arba sumažintomis kainomis pirkėjo tiekiamos prekės ir teikiamos paslaugos, panaudotos importuotojams prekėms gaminti ir parduoti eksportui: Nurodytos išlaidos, atitinkamai atvejais proporcingai paskirstomos.		
	a) medžiagos, dalys, komponentai ir panašūs daiktai – sudėtinės importuojamų prekių dalys.....		
	b) įrankiai, štapai, formos ir panašūs daiktai, naudoti importuojamoms prekėms gaminti		
	c) medžiagos, sunaudotos importuojamoms prekėms gaminti		
	d) inžineriniai, projektavimo, meninio apipavidalinimo, dizaino darbai, įskaitant eskizų ir brėžinių paruošimą, būtimi importuojamoms prekėms gaminti ir atlikti ne Bendrijoje		
	15 Autorinis atlyginimas ir mokesčiai už licencijas – žr. 9 (a) langelį.....		
	16 Pirkėjo pajamų, gautų perparduodant, naudojant importuotas prekes ar kitaip jomis disponuojant, dalis, tenkanti pardavėjui – žr. 9(b) langelį		
	17 Pristatymo išlaidos iki ..... (įvežimo vieta) a) transporto		
	b) krovimo ir tvarkymo		
	c) draudimo		
	18 Iš viso B		
C. ATIMAMA: Išlaidos NACIONALINE VALIUTA, ĮSKAITYTOS į A (*)	19 Transporto išlaidos nuo įvežimo vietos		
	20 Statybos, montažo, surinkimo, priežiūros arba techninės pagalbos išlaidos, padarytos importavus prekes.....		
	21 Kitos išlaidos (nurodykite).....		
	22 Muitai ir kiti mokesčiai, mokėtini Bendrijoje importuojant arba parduodant prekes		
	23 Iš viso C		
24 DEKLARUOTA VERTĖ (A + B – C)			
(*) Jeigu pinigų sumos mokėtinos UŽSIENIO VALIUTA, šioje skiltyje nurodykite atitinkamą pinigų sumą užsienio valiuta ir jos kursą pagal kiekvieną vertės elementą ir prekių rūšį.			
Nuoroda	Pinigų suma	Kursas	

Deklarantas, užpildydamas DV1 formą, kartu prisiima ir atsakomybę dėl pateiktų faktų teisingumo ir pateiktų dokumentų autentiškumo faktams ar papildomai informacijai pagrįsti.

DV1 formos pildymo ir muitinio įforminimo tvarką nustato Duomenų, susijusių su muitine verte, deklaracijos pildymo instrukcija (toliau – Instrukcija), patvirtinta Muitinės departamento generalinio direktoriaus 2011 m. gegužės 17 d. įsakymu Nr. 1B-275.

DV1 forma pildoma ir pateikiama muitinio įforminimo procedūrai atlikti, kai importuojamų prekių muitinė vertė nustatoma taikant sandorio vertės metodą ir prekės deklaruojamos išleidimo į laisvą apyvartą muitinės procedūrai, įskaitant kompensacinių produktų, pagamintų iš laikinai išvežtų perdirbti prekių, išleidimą į laisvą apyvartą (reimportą) bei laikinai įvežtų perdirbti produktų, taikant sąlyginio neapmokestinimo sistemą, išleidimą į laisvą apyvartą. Šios instrukcijos nustatyta tvarka užpildytas DV1 blankas pateikiamas muitiniam tikrinimo ir įforminimo procedūrai atlikti kartu su BAD importo rinkiniu.

DV1 blankas nepateikiamas, jeigu:

- 1) importuojamų prekių siuntos muitinė vertė yra ne didesnė kaip 34 500 Lt (10 000 EUR), išskyrus tuos atvejus, kai to paties siuntėjo tam pačiam gavėjui siunčiamos prekių siuntos suskaidomos į dalis arba sudaro tokių siuntų sekos dalį, taip pat kitais Instrukcijos nustatytais atvejais;
- 2) importuojamos nekomercinės ir negamybinės paskirties prekės (pvz., paramos siuntos, persikeliančių asmenų arba paveldėtas turtais, keleivių daiktai ir pan.);
- 3) jokiais importo muitais ir mokesčiais neapmokestinamos importuojamos prekės arba šiems mokesčiams apskaičiuoti nereikalingi duomenys, pateikiami muitine verte susijusių duomenų deklaracijoje.
- 4) importuojamų vaisių ar daržovių muitinė vertė importuotojo pasirinkimu nustatoma pagal Europos Komisijos nustatomas standartinės importo vertes;
- 5) importuojamų pagal konsignacijos sutartis greitai gendančių prekių, nurodytų Bendrijos muitinės kodekso įgyvendinimo nuostatų 26 priede, muitinė vertė importuotojo pasirinkimu nustatoma, taikant Europos Komisijos periodiškai nustatomas šių prekių vieneto kainas;

- 6) vadovaudamasi Bendrijos muitinės kodekso įgyvendinimo nuostatų 179 straipsnio 3 dalimi teritorinė muitinė, kurios muitinės postui pateikiamas DV1, turi teisę šias deklaracijas pateikiančio asmens prašymu leisti nepateikti DV1 su kiekviena importo deklaracija, jeigu tas pats pirkėjas perka prekes iš to paties pardavėjo tomis pačiomis sąlygomis. Tačiau teritorinė muitinė, išdavusi tokių leidimą, pareikalauja pateikti DV1 pasikeitus sąlygoms ir mažiau siai kartą per trejus metus asmens prašymu;
- 7) muitinė, vadovaudamasi Supaprastintų procedūrų taikymo taisyklėmis, gali priimti importo deklaracijas, kuriose nenurodyti tam tikri duomenys, t. y. nepateikti su prekių muitine verte susiję duomenys arba dokumentai, taip pat DV1, kurie nustatyta tvarka turi būti pateikiami vėliau;
- 8) pateikiant elektroninę importo deklaraciją su muitinės vertės elementais vadovaujantis Elektroninės importo deklaracijos pateikimo, priėmimo ir kitos elektroninės informacijos, susijusios su importo procedūrų vykdymu, mainų taisyklėmis, patvirtintomis Muitinės departamento generalinio direktoriaus 2009 m. birželio 26 d. įsakymu Nr. 1B-360 (Žin., 2009, Nr. 78-3258). Šiuo atveju asmuo, pateikęs elektroninę deklaraciją, vadovaudamasis Instrukcijos 16 punkto nuostatomis, užpildo D.V.1 pagrindinio lapo pirmąją pusę ir pateikia jį muitinės reikalavimu.

Deklaracijos formos DV1 pirmoje lapo pusėje yra nurodomos sutarties sąlygos, turinčios įtakos sandorio kainai. Šioje dalyje deklarantas privalo atsakyti į klausimus, ar pirkėjas ir pardavėjas yra tarpusavyje susiję asmenys, ar importuojamų prekių pardavimui arba kainai turėjo įtakos kokios nors sąlygos ar aplinkybės, kurių poveikio sandorio vertei neįmanoma nustatyti (pažymėjus atsakymą „taip“, apibūdintų sąlygų ar aplinkybių vertės kiekybinis dydis, jeigu jį įmanoma įvertinti, nurodomas 11 langelio b dalyje „Netiesioginiai mokėjimai“), ar pirkėjas, vykdydamas importuojamų prekių pardavimo sąlygas, privalo tiesiogiai arba netiesiogiai sumokėti su importuojamomis prekėmis susijusį autorinį atlyginimą arba mokesčius už licencijas (pažymėjus atsakymą „taip“, šių atlyginimų ir (arba) mokesčių dydis nurodomas 15 langelyje), ar pagal pardavimo sąlygas dalis pajamų, gautų toliau perparduodant, naudojant prekes ar jomis disponuojant, tiesiogiai ar netiesiogiai tenka pardavėjui (pažymėjus atsakymą „taip“, 16 langelyje nurodomas šių pajamų dydis).

Antroji lapo pusė susideda iš trijų dalių: A dalies, kurioje nurodomas importuojamų prekių muitinės vertės apskaičiavimo pagrindas – sandorio kaina ir netiesioginiai mokėjimai, jeigu juos pirkėjas mokėjo pardavėjui ar trečiajam asmeniui pardavėjo naudai, B dalies – prekės kainos elementai, kurie pagal BMK 32 straipsnį turi būti pridėti prie sandorio kainos, jeigu jie nebuvo į ją įskaityti, ir C dalies, kurioje nurodomi prekės kainos elementai – pagal BMK 33 straipsnį jie turi būti atimti iš sandorio kainos, jeigu buvo į ją įskaityti.

DV1 formos 24 langelyje nurodoma importuojamų prekių muitinė vertė litais arba eurai. Ji gaunama sudėjus 12 ir 18 langeliuose nurodytas sumas ir atėmus 23 langelyje nurodytą sumą.

DV1 blanko langelių ir skilčių pildymo tvarka nustatyta Duomenų, susijusių su muitine verte, deklaracijos pildymo instrukcijoje, patvirtintoje Muitinės departamento generalinio direktoriaus 2011 m. gegužės 17 d. įsakymu Nr. 1B-275⁴ (Valstybės žinios, 2011-05-24, Nr. 62-2965).

DV1 blankas priimamas atlikti muitinio tikrinimo ir įforminimo procedūrą kartu su bendrojo administracinio dokumento importo rinkiniu, su kuriuo jis pateikiamas ir registruojamas tuo pačiu metu.

Dokumentai ir informacija reikalingi sandorio vertei nustatyti ir jai deklaruoti. Dokumentai, kurie gali būti tinkami sandorio vertei ar jo patikslinimams nustatyti, yra:

- a) sąskaitos faktūros, kuria remiantis deklaruojama prekių muitinė vertė, kopija. Pardavėjo komercinėje sąskaitoje faktūroje (*invoice*) nurodomas prekės pavadinimas, jos kiekis, kaina, pristatymo sąlygos. Pardavėjai sąskaitoje faktūroje paprastai nurodo ir kitas išlaidas (transportavimo, pakrovimo ir iškrovimo, sandėliavimo, draudimo ir kt.), jeigu jos apmokėtos pardavėjo. Jei importuotų prekių sąskaita faktūra surašyta asmeniui, įsteigtam ne toje valstybėje narėje, kurioje deklaruojama prekių muitinė vertė, deklarantas pateikia muitinei dvi sąskaitos faktūros kopijas. Viena iš jų paliekama muitinėje, kita, turinti atitinkamos įstaigos antspaudą ir minėtos muitinės įstaigos deklaracijos serijos numerį, grąžinama deklarantui, kad būtų nusiųsta asmeniui, kuriam išrašyta sąskaita faktūra. Tam tikromis aplinkybėmis gali būti muitinei pateikta *pro forma* sąskaita. Jeigu prekės buvo parduotos, tai tokios sąskaitos faktūros bus vertinamos kaip laikinos ir vėliau turėtų būti pakeistos galutinė sąskaita faktūra. Jei prekės nebuvo parduotos, sandorio vertės metodas netaikomas;

b) pirkimo–pardavimo sutartis, kurioje aprašomi visi sandorio aspektai ir jos priedai (jeigu jie numatyti). Iš sutartyje pateiktos informacijos galima nustatyti:

- ar prekių kainai turėjo įtakos kokios nors sąlygos ar aplinkybės;
- ar egzistuoja pardavėjo ir pirkėjo susitarimas, kad dalis pajamų toliau perparduodant prekes tenka pardavėjui;
- ar pirkėjui tenka apmokėti išlaidas prekes įvežus.

Paprastai sutartyje nurodomas tikslus pirkėjo ir pardavėjo pavadinimas, prekės aprašymas, prekės kaina, apmokėjimo sąlygos, nuolaidos, draudimo ir pristatymo sąlygos pagal *Incoterms* ir kiti susitarimai;

c) muitinė turi teisę reikalauti, kad kartu su muitinės deklaracija būtų pateikiami transporto dokumentai, pakuočių turinio apyrašas arba jam prilygstantis dokumentas, kuriame būtų nurodytas kiekvienos pakuotės turinys.

Jeigu išvardytų dokumentų neužtenka prekių muitinei vertei nustatyti, muitinės įstaiga gali pareikalauti papildomų dokumentų, nurodytų Instrukcijoje. Pavyzdžiui, pardavėjo prekių kainininkų (*price list*), banko mokestinių pavedimų (jeigu sąskaita apmokėta). Šie dokumentai gali parodyti prekės pardavimo eksportuoti kainą, taikomas prekių kiekio ir mokėjimo nuolaidas pirkėjams ir kt.

4.7.3. Alternatyvūs muitinės vertės nustatymo metodai

Pirminis importuojamų prekių muitinės vertės nustatymo metodas yra sandorio vertė. Tiksliai tada, kai importuojamų prekių muitinei vertei nustatyti sandorio vertės metodo negalima pritaikyti, PPO Muitinio įvertinimo susitarime, atitinkamai BMK 30–31 straipsniuose, numatyti kiti penki alternatyvūs muitinio įvertinimo metodai:

- tapačių prekių sandorio vertė;
- panašių prekių sandorio vertė;
- dedukcinis vertės metodas;
- sumavimo vertės metodas;
- kiti priimtini būdai muitinei vertei nustatyti.

Alternatyvūs muitinio įvertinimo metodai taikomi griežtai hierarchiškai tvarka. Jeigu importuojamų prekių muitinei vertei negalima pritaikyti tapačių prekių sandorio vertės, pereinama prie panašių prekių sandorio vertės ir taip toliau. Tačiau importuotojo prašymu dedukcinio vertės meto-

do ir sumavimo vertės metodų eiliškumą galima sukeisti. Jeigu importuojamų prekių muitinė vertė nustatoma alternatyviais muitinio įvertinimo metodais, muitinės administracija ir importuotojas, siekdami nustatyti teisingą prekių muitinę vertę, turi geranoriškai bendradarbiauti, importuotojas privalo muitinei pateikti būtinus dokumentus ir informaciją.

Tapacių ir panašių prekių muitinio įvertinimo metodai. Pirmoji alternatyva – tapacių prekių, parduotų eksportuoti į tą pačią importuojančią šalį, kaip ir prekių, kurių muitinė vertė turi būti nustatyta, sandorio vertė. Jei laikantis nustatytų sąlygų ir nuostatų tapacių prekių sandorio vertė negali būti taikoma, įvertinimo pagrindu laikoma panašių prekių, parduotų eksportuoti į tą pačią importuojančią šalį, sandorio vertė.

Taikant tapacių ar panašių prekių sandorio vertės metodus svarbios šios nuostatos:

- tapacių ir panašių prekių apibrėžimas;
- pardavimo eksportuoti į importuojančią šalį laikas;
- komercinis prekių pardavimo lygis ir kiekis.

Tapacios prekės yra prekės, pagamintos toje pačioje šalyje kaip ir prekės, kurių muitinė vertė nustatoma, tokios pat visais atžvilgiais, įskaitant fizines savybes, kokybę ir reputaciją. Nežymūs prekių išvaizdos skirtumai nelaikomi kliūtimi pripažinti jas tapaciosiomis.

Panašios prekės yra prekės, pagamintos toje pačioje šalyje kaip ir prekės, kurių muitinė vertė nustatoma ir kurios nors ir nėra vienodos visais atžvilgiais, tačiau turi panašių savybių, pagamintos iš panašių medžiagų, gali atlikti tas pačias funkcijas ir prekyboje vienos kitą pakeisti.

Prekės neturi būti laikomos tapaciosiomis ar panašiomis prekėmis, jei jos nebuvo pagamintos toje pat šalyje, kurioje buvo pagamintos prekės, kurių muitinė vertė nustatoma. Į kito asmens pagamintas prekes turi būti atsižvelgiama tik tuo atveju, jeigu nėra jokių tapacių ar panašių prekių, pagamintų to paties asmens, kaip ir prekių, kurių muitinė vertė nustatoma.

Prekės turi būti parduotos eksportuoti į importuojančią šalį tuo pačiu arba maždaug tuo pačiu metu (bet ne daugiau kaip 90 dienų anksčiau arba vėliau) kaip ir įvertinamosios prekės. Nėra nustatytos tikslios laiko skalės „tuo pačiu arba tuo pačiu metu“, tai galima nustatyti atsižvelgiant į komercinę praktiką ir rinkos sąlygas. Ši sąlyga gali būti priimta gana lanksčiai. Pavyzdžiui, tokių prekių, kurių laiko tarpas tarp užsakymo ir pristatymo yra trumpas, tarkime, šviežių vaisių ir daržovių, „tuo pačiu arba tuo pačiu metu“ gali apimti trumpesnę laiko intervalą. Jeigu rinka ir prekių kainos yra pastovios, tai „tuo pačiu arba tuo pačiu metu“ gali apimti daug

ilgesnį laikotarpį, tačiau jis negali būti per didelis, nes tokiu atveju, pavyzdžiui, dėl valiutos kurso svyravimų galima turėti iškreiptą kainą.

Sąvoka „tuo pačiu metu arba maždaug tuo pačiu metu“ turi apimti labiausiai prie eksportavimo datos priartėjusį laikotarpį, per kurį verslo praktika ir rinkos sąlygos, turinčios įtakos kainai, išlieka tos pačios. Pavyzdžiui,

.....X.....Y₁—————Y₀—————Y₂—————Z

sausio 1 d. kovo 22 d. balandžio 1 d. balandžio 11 d. liepos 1 d.

Y₀ – importuojamų prekių, kurių muitinė vertė turi būti nustatyta, importo data;

X – tapačių ar panašių prekių eksporto į importuojančią šalį data – 90 dienų iki importo datos;

Z – tapačių ar panašių prekių eksporto į importuojančią šalį data – 90 dienų po importo datos;

Y₁ ir Y₂ – tuo pačiu arba maždaug tuo pačiu metu (pvz., 10 dienų prieš ir po importo datos).

Identiškos ar panašios prekės turi būti pagamintos toje pačioje šalyje kaip ir įvertinamos prekės. Šalis gamintoja ne visuomet yra ir šalis eksportuotoja. Prekės gali būti pagamintos X šalyje, parduotos Y šalyje ir importuotos į Z šalį. Į kito gamintojo pagamintas prekes bus atsižvelgiama tik tada, kai nėra to paties gamintojo pagamintų tapačių ar panašių prekių.

Prekių pardavimo komercinis lygis ir kiekis. Bendrijos muitinės kodekso įgyvendinimo nuostatų 150 straipsnio 1 dalis nustato: Taikant BMK 30 straipsnio 2 dalies a punktą (tapačių prekių sandorio vertė), muitinė vertė nustatoma remiantis tapačių prekių, parduotų tuo pačiu apyvartos lygiu ir kiekiu, kaip ir vertinamos prekės, sandorio verte. Jei toks pardavimas nenustatomas, naudojama tapačių prekių, parduotų skirtingu apyvartos lygiu ir (arba) skirtingu kiekiu, sandorio vertė, patikslinta, atsižvelgiant į apyvartos lygio ir (arba) kiekio skirtumus, su sąlyga, jei tokie patikslinimai gali būti padaryti remiantis objektyviais duomenimis, kurie aiškiai įrodo patikslinimo pagrįstumą ir teisingumą, nepriklausomai nuo to, ar patikslinimas padidina, ar sumažina vertę. Atitinkamos nuostatos taikomos ir panašioms prekėms (BMK 151 straipsnio 1 dalis).

Nustatant importuojamų prekių muitinę vertę tapačių ar panašių prekių sandorio vertės metodu, muitinė vertė nustatoma remiantis tapačių (panašių prekių) prekių, parduotų tuo pačiu apyvartos lygiu ir kiekiu, kaip ir vertinamos prekės, sandorio verte. Nesant tokių pardavimų galima

remtis tapačių prekių, o jų nesant – panašių prekių pardavimo tokiomis situacijomis:

- to paties komercinio lygio, bet skirtingo kiekio pardavimais;
- skirtingo komercinio lygio, bet iš esmės to paties kiekio pardavimais;
- skirtingo komercinio lygio ir skirtingo kiekio pardavimais.

Šiais trimis atvejais, įvertinus skirtingą komercinį lygmenį, turi būti patikslintos prekių, kurių muitinė vertė nustatoma, ir eksportuotų tapačių ar panašių prekių (parduotų didmenininkui, mažmenininkui ar galutiniam vartotojui) sandorio vertės. Jeigu yra importuotų tapačių ar panašių prekių, kurioms taikytas sandorio vertės metodas, ir jų parduota daugiau nei importuotų prekių, kurių muitinė vertė nustatoma, sandorio vertės gali būti patikslintos remiantis eksportuotojo prekių kiekiu, atitinkančio vertinamų importuojamų prekių kiekiu, pardavimo kaina.

Importuotų tapačių ar panašių prekių sandorio vertės turi atitikti tokio paties komercinio lygmens ir prekių kiekio pardavimo atvejus kaip ir tų prekių, kurių nustatoma muitinė vertė.

Kas yra tas pats komercinis lygis? Kartais nustatyti lengva, o kartai gana sunku. Apie pirkėjo komercinį lygį galima spręsti pagal jo pardavėją (gamintojas, vienintelis platintojas, prekybininkas didmena, mažmena) ir pagal vartotoją (gamintojai, vieninteliai platintojai, prekybininkai didmena ar mažmena). Tas pats prekių kiekis reiškia, kad lyginant tapačių ar panašių prekių importo atvejus su prekėmis, kurių muitinė vertė nustatoma, jų pardavimo kiekiai turi būti panašūs. Jeigu pirkėjas A importuoja 10 tonų cukraus, o kitas importuotojas B yra įvežęs 100 tonų, tai skirtumas yra per didelis, kad būtų galima palyginti šių importo atvejų cukraus kainas. Kainų skirtumą gali lemti prekių kiekio pirkimo nuolaidos.

Tam, kad palyginimai būtų ekvivalentiški, galima naudoti arba skirtingo komercinio lygmens, arba kito prekių kiekio pardavimą, arba abi šias sąlygas, atitinkamai patikslinus bet kurią iš tų sąlygų. Tikslinant sąlygas turi būti remiamasi patikima ir išsamia informacija.

Jeigu importuotų tapačių ar panašių prekių sandorio vertės neatitinka tokio paties komercinio lygmens ir iš esmės tokio paties prekių kiekio kaip ir tų prekių, kurių nustatoma muitinė vertė, nagrinėjamos šios situacijos:

- pardavimas yra to paties komercinio lygio, bet skirtingo kiekio. Pavyzdžiui, didmenininkas importuoja 1 500 kg tirpios kavos, todėl sandorio vertės metodas negali būti taikomas. Turima duomenų, kad kitas didmenininkas importavo 2 300 kg tapačios tirpios kavos,

- kuriai buvo pritaikytas sandorio vertės metodas, tad 1 kg sandorio vertė sudarė 50,0 Lt. Nustatyta, kad pardavėjas visiems didmenininkams taiko tą pačią kainą. Skirtingas prekių kiekis neturėjo įtakos prekių kainai, todėl importuojamos 1 500 kg tirpios kavos 1 kg muitinė vertė – 50,0 Lt. Šiuo atveju sandorio vertės patikslinti nereikia. Tačiau, jeigu bus įrodyta, kad importuotai 2 300 kg tirpiai kavai buvo pritaikyta nuolaida, tada sandorio vertė bus tikslinama. Pavyzdžiui, prekių kainininke nurodyta, kad perkant daugiau nei 2 000 kg kavos, taikoma 5 proc. nuolaida. Tada patikslinta 1 500 kg importuojamos tirpios kavos muitinė vertė – 52,5 Lt;
- pardavimas yra skirtingo komercijos lygio, bet to paties kiekio. Pavyzdžiui, didmenininkas pirko 2 800 vienetų prekių, kurioms sandorio vertės metodas netaikomas. Turima duomenų, kad 2 800 vienetų importavo mažmenininkas, jam buvo pritaikytas sandorio vertės metodas, prekės vieneto muitinė vertė sudarė 5,0 Lt. Tapačių ar panašių prekių eksportuotojas pirkėjui didmenininkui taiko 20 proc. nuolaidą, o mažmenininkas moka kainininke nustatytą kainą. Sandorio vertę patikslinti reikia, didmenininko importuojamos prekės vieneto muitinė vertė – 4,0 Lt;
  - pardavimas skirtingo komercijos lygio ir skirtingo kiekio.

Šiuo atveju sandorio vertė patikslinama atsižvelgiant į prekių parduodamo kiekio ir komercinio lygio taikomas nuolaidas.

Taikant tapačių ar panašių prekių sandorio vertės metodus, kito asmens pagamintų prekių pardavimo sandorio vertė taikoma tik tuomet, kai nerandama jokių tapačių (panašių) prekių, pagamintų to paties asmens kaip ir vertinamos prekės.

Taikant tapačių ar panašių prekių sandorio vertės metodus svarbu: jeigu nustatoma daugiau negu viena tapačių prekių pardavimo sandorio vertė, importuotų prekių muitinė vertė nustatoma pagal mažiausiąją iš šių verčių.

Siekdami nustatyti tapačių ar panašių prekių sandorio vertę, muitinė ir importuotojas gali konsultuotis. Šios konsultacijos drauge su informacija iš kitų šaltinių turėtų leisti muitinei nustatyti, kokias prekes galima laikyti tapačiomis ar panašiomis, kokiais dokumentais ir informacija remiantis galima patikslinti tapačių ar panašių prekių sandorio vertes ir kt. Klausimai, galintys kilti atliekant tapačių ar panašių prekių palyginamąją analizę, gali būti įvairūs: dėl lyginamų prekių pobūdžio, dėl rinkos sąlygų skirtumų. Kiekvienu atveju būtina atlikti kruopščią analizę, kad būtų priimtas teisingas sprendimas.

Aišku, gali būti daug atvejų, kai atsakymas yra akivaizdus ir rinkos apklausa bei konsultacijos su importuotojais nereikalingos.

Dokumentai, reikalingi tapačių ar panašių prekių muitinei vertei nustatyti. Norint įrodyti, kad tapačios ar panašios prekės, kurių muitinė vertė buvo nustatyta sandorio vertės metodu, yra importuotos, reikalingi šie dokumentai:

- BD importo rinkinys, muitinės vertės deklaracija DV1;
- duomenys iš Muitinės departamento PREMI (prekių muitinio įvertinimo) duomenų bazės;
- importuotų arba tapačių ar panašių importuotų prekių sąskaita faktūra arba kitas dokumentas (BD importo rinkinys), kuriame yra importuotų prekių aprašymas, nurodytas jų kiekis ir kaina;
- dokumentai, įrodantys prekių pristatymo išlaidas;
- įrodymai, reikalingi patikslinti prekių kainą, atsižvelgiant į skirtingą jų komercijos lygį (įmonės eksportuotojos, prekių pardavimo eksportuoti kainininkai, sutartys ir kt.).

Dedukcinis muitinio įvertinimo metodas. Išnagrinėti sandorio vertės, tapačių ir panašių prekių muitinio įvertinimo metodai pagrįsti sandorio verte. Jeigu negalime taikyti sandorio vertės metodo, nustatyti tapačių ar panašių prekių priimtinos sandorio vertės, kitas muitinio įvertinimo metodas yra dedukcinis vertės metodas, kurio įvertinimo pagrindas skiriasi nuo anksčiau nagrinėtų metodų.

Dedukciniu metodu prekių muitinė vertė nustatoma remiantis prekės vieneto kaina, kuria importuojamos arba tapačios, arba panašios importuotos prekės parduotos importuojančios šalies muitų teritorijoje. Iš prekės vieneto kainos atimama:

- importuotojo pelnas;
- administracinės bei kitos su prekių pardavimu susijusios išlaidos;
- importuojamų prekių muitai ir kiti mokesčiai.

Taip apskaičiuojama „prekės kaina prie sienos“, pagal kurią nustatomi mokėtini muitai ir kiti mokesčiai.

Apskaičiuojant importuotų prekių, kurių muitinė vertė turi būti nustatyta, arba tapačių ar panašių anksčiau importuotų prekių vieneto pardavimo kainą, kuri yra išeities taškas apskaičiuojant importuojamų prekių muitinę vertę dedukciniu metodu, svarbios šios nuostatos:

- importuotos arba tapačios, arba panašios importuotos prekės turi būti parduotos Bendrijoje, bet ne eksportui. Prekių vieneto pardavimo kainai nustatyti nei PPO muitinio įvertinimo susitarime, nei BMK nėra nu-

statytos pirmumo sąlygos remtis importuotų prekių, kurių muitinė vertė turi būti nustatyta, arba tapačių, arba panašių anksčiau importuotų prekių pardavimais. Tai priklauso nuo turimos informacijos apie prekių pardavimą. Jeigu importuotojas pateikia duomenis apie importuotų prekių, kurių muitinė vertė turi būti nustatyta, arba jo importuotų tapačių ar panašių prekių pardavimo atvejus, nebūtina ieškoti kitų importuotojų tapačių ar panašių prekių pardavimo atvejų. Taip pat jeigu turima informacijos apie tapačių ar panašių prekių esamus pardavimo atvejus, nebūtina laukti, kol importuotos prekės bus parduotos. Nustatant importuotų prekių muitinę vertę, paprastai pirmenybė teikiama vertinamų prekių pardavimui ir jų vieneto kainai nustatymui prieš importuotų tapačių ar panašių prekių pardavimą;

- importuotos, tapačios arba panašios importuotos prekės turi būti parduotos su pardavėju nesusijusiam pirkėjui. Pardavimo atvejai susijusiems partneriams atmetami ir, kitaip negu sandorio vertės metodu, įrodyti, ar šis ryšys neturėjo įtakos sandorio kainai, nereikia;
- negali būti remiamasi prekių pardavimo Bendrijoje sandoriais, sudarytais su asmeniu, kuris tiesiogiai arba netiesiogiai, nemokamai arba mažesne kaina tiekia prekes ir paslaugas (priedėlius, nurodytus BMK 32 straipsnio 1 dalies b punkte ir naudojamus importuotoms prekėms gaminti ir parduoti eksportui į importuojančią šalį);
- jeigu nei importuotos, nei importuotos tapačios arba panašios prekės nėra parduotos šalies muitų teritorijoje tokiu pačiu pavidalu, kaip jos buvo importuotos, tai importuotojo prašymu muitinė vertė nustatoma remiantis vieneto kaina, kuria perdirbtos importuotos prekės buvo parduotos atėmus perdirbimo išlaidas;
- importuotos tapačios arba panašios importuotos prekės turi būti parduotos tuo pačiu arba beveik tuo pačiu metu kaip ir importuojamos prekės, kurių muitinė vertė turi būti nustatyta, bet ne vėliau kaip per 90 dienų; jeigu nėra pardavimo atvejų tuo pačiu arba beveik tuo pačiu metu, nagrinėjami artimiausi pardavimo atvejai po tuo pačiu arba tuo pačiu metu, bet ne vėliau kaip per 90 dienų;
- jeigu nėra jokio tapačių arba panašių prekių pardavimo atvejų importo metu, importuotojui reikia pateikti užstatą arba garantiją, kad jis vėliau galėtų pateikti duomenis importuojamų prekių dedukciniam metodui taikyti;
- turi būti apskaičiuojama prekės vieneto kaina, kuria parduotas didžiausias bendras kiekis.

Sąvoka „didžiausias bendras kiekis“ yra susijusi su prekių pardavimu skirtingomis kainomis. Didžiausias bendras kiekis nustatomas pagal prekės vieneto kainą, kuria parduotas didžiausias prekių kiekis nesusijusiam pirkėjui pirmu apyvartos lygiu. Nustatant didžiausią visuminį kiekį, visi pardavimai pagal tam tikrą kainą yra sumuojami ir prekės vienetų pardavimo kiekis viena kaina yra lyginamas su prekių vienetų pardavimo kiekiu kita kaina. Didžiausias bendras prekės vienetų kiekis, parduotas tam tikra kaina, ir yra didžiausias bendras kiekis. Kad nustatytumėte prekių pardavimo vieneto kainą, nereikia laukti, kol bus parduotos visos importuotos prekės.

Kaip nustatoma prekės, kurios parduota didžiausias bendras kiekis, vieneto kaina, iliustruoja šie pavyzdžiai:

Kiekio ribos Parduota vnt.	Vieneto kaina	Pardavimų skaičius	Parduota iš viso (vnt.)
1–10	100	10 pardavimų po 5 vnt. 5 pardavimai po 3 vnt.	65
11–25	95	5 pardavimai po 11 vnt. 3 pardavimai po 1 vnt.	58
Daugiau 25	90	1 pardavimas po 30 vnt. 1 pardavimas po 50 vnt. 2 pardavimai po 5 vnt.	85

Prekės, kurios parduota didžiausias bendras kiekis (85 vnt.), vieneto kaina yra 90 Lt.

Norint nustatyti importuojamų prekių muitinę vertę dedukciniu metodu, iš importuotų prekių, kurių muitinė vertė turi būti nustatyta, arba tapačių ar panašių anksčiau importuotų prekių, parduotų Bendrijos (importuojančios šalies) vidaus rinkoje didžiausiu visuminiu kiekiu, vieneto kainos atimama:

- i) komisiniai, paprastai mokami arba kuriuos susitarta mokėti, arba apskaičiuotas pelnas ir bendrosios išlaidos (įskaitant tiesiogines ir netiesiogines atitinkamų prekių rinkotyros išlaidas), susijusios su tos pačios klasės ar rūšies importuotų prekių pardavimu Bendrijoje;
- ii) įprastinės transporto ir draudimo bei kitos su tuo susijusios išlaidos, atsirandančios Bendrijoje;
- iii) importo mokesčiai arba kiti mokesčiai, mokami Bendrijoje importuojant arba parduodant prekes⁴⁵.

⁴⁵ 1993 m. liepos 2 d. Komisijos reglamentas (EEB) Nr. 2454/93, išdėstantis Tarybos reglamento (EEB) Nr. 2913/92, nustatančio Bendrijos muitinės kodeksą, įgyvendinimo nuostatas, 152 straipsnio 1 dalies a punktą // OL, 2004, specialusis leidimas.

Jeigu importuotos prekės yra parduotos komiso pagrindu, iš prekės vieneto kainos atimami tik komisiniai, pelnas ir bendrosios išlaidos neturi būti atimami ir atvirksčiai. Jeigu prekės yra parduodamos pirkėjui tiesiogiai, iš prekės vieneto kainos atimamas pardavėjo apskaičiuotas pelnas ir bendrosios išlaidos. Bendrosioms išlaidoms priskiriamos išlaidos, patirtos importavus vertinamas prekes, ir susijusios su prekių sandėliavimu ir išsaugojimu iki pardavimo, jų rengimu rinkai, pardavimu, bei kitos išlaidos, būdingos prekių rinkodaros, rinkotyros ir administravimo veiklai.

Žodžiai „pelnas ir bendrosios išlaidos“ įvardija vieną iš prekės vieneto kainos atimamą dėmenį. Pelnas ir bendrosios išlaidos turi būti nustatomos remiantis deklaranto pateikta informacija, išskyrus tuos atvejus, kai jo pateikti duomenys neatitinka duomenų, paprastai pateikiamų parduodant Bendrijoje prekes, kurios yra tos pačios klasės arba rūšies kaip ir prekės, kurių muitinė vertė turi būti nustatyta. Sąvoka „tos pačios klasės ar rūšies prekės“ reiškia prekes, priklausančias konkrečioje pramonės šakoje ar sektoriuje gaminamų prekių grupei ar asortimentui. Ji apima tapačias ir panašias prekes. Prekės nebūtinai turi būti importuotos iš tos pačios šalies – kaip ir prekės, kurių vertė nustatinėjama.

Jeigu pelno dydis yra nesuderinamas su tos pačios klasės ar rūšies prekių pardavimo pelno norma (taip gali būti jeigu įsiliejama į naują rinką, tuomet pelnas gali būti mažas, o bendrosios išlaidos didelės), tačiau pelno ir bendrųjų išlaidų suma suderinama su tos šakos arba veiklos rūšių prekių pardavimo pelno ir bendrųjų išlaidų sumos normomis, bendra pelno ir bendrųjų išlaidų suma gali būti atimama.

Iš prekių, kurių parduotas didžiausias bendras kiekis, vieneto kainos atimamos transporto, sandėliavimo, pakrovimo, iškrovimo išlaidos, patiriamos Lietuvos muitų teritorijoje nuo prekių įvežimo iki paskirties vietos, tenkančios parduodamų prekių vienetui.

Iš prekių, kurių parduotas didžiausias visuminis kiekis, vieneto kainos taip pat atimami Bendrijos muitai ir kiti mokesčiai, nustatyti Lietuvos Respublikoje už prekių įvežimą arba pardavimą. Vidinių mokesčių, jeigu jie už prekių pardavimą yra įskaityti į bendrąsias išlaidas, negalima atimti pagal šį punktą antrą kartą.

Taikant dedukcinį metodą, muitinei turi būti pateikiami šie dokumentai:

- prekių muitinės vertės, apskaičiuotos dedukciniu metodu, dokumentas. Šio įmonės dokumento blankas patvirtinamas įmonės vadovo (savininko) ir vyriausiojo finansininko (buhalterio). Jame turi

būti pateikti duomenys, pagal kuriuos apskaičiuota prekės vieneto kaina ir prekės muitinė vertė;

- importuotų prekių, kurių muitinė vertė apskaičiuojama dedukciniu metodu, arba tapačių, arba panašių prekių pardavimą Bendrijoje įrodantys dokumentai (pirkimo–pardavimo sutartys, sąskaitos faktūros, pardavimų suvestinės ir kt.). Muitinei gali būti pateiktos sąskaitų faktūrų kopijos;
- pelno ir administracinių išlaidų, tenkančių vienam prekės, kurios muitinė vertė nustatoma, vienetui, dokumentai;
- transporto, sandėliavimo, tarpininkavimo ir kitų paslaugų sąskaitos faktūros, banko pavedimai ir kt.).

Prekių muitinės vertės nustatymas sumavimo metodu. Jeigu importuojamos prekės muitinės vertės negalima nustatyti dedukciniu metodu, taikoma apskaičiuotoji prekės vertė sumavimo metodu arba importuotojo pageidavimu šį metodą jis gali taikyti anksčiau nei dedukcinį. Apskaičiuotoji importuojamų prekių muitinė vertė šiuo metodu nustatoma sumuojant šiuos tris pagrindinius prekės gamybos išlaidų arba vertės elementus:

- žaliavų, medžiagų ir gamybos arba kitokio importuojamų prekių apdorojimo išlaidas arba vertę. Muitinė naudos čia nurodytų žaliavų ir medžiagų vertę tik tais atvejais, jeigu jų kainų nustatyti negalima. Faktiškos importuotų prekių gamybos sąnaudos gamintojo turi būti nustatytos remiantis bendrai priimtais buhalterinės apskaitos principais. Šiai elementų grupei priklauso žaliavų (medienos, metalo, odos, audinių, molio), komponentų ar dalių, gamybos (darbo užmokesčio, mašinų ir įrengimų) sąnaudos ir kitos gamybos proceso ir priežiūros sąnaudos;
- pelno ir bendrųjų išlaidų suma, tenkanti gamintojui parduodant eksportuoti į importuojančią šalį eksportuojančioje šalyje pagamintas prekes, kurios yra tos pačios klasės ar rūšies kaip ir prekės, kurių muitinė vertė turi būti nustatyta. Kaip ir taikant dedukcinį metodą, pelno ir bendrųjų išlaidų suma turėtų būti skaičiuojamos bendrai. Tai leidžia užtikrinti, kad ši bendra suma atitiks tos pačios klasės ar rūšies prekių įprastinį pardavimą, nors pelnas gali būti menkas, o bendrosios išlaidos – didelės.

Sumavimo metodas gali būti pritaikytas tik eksportuotojui sutikus, nes jokia šalis negali reikalauti arba priversti kurį nors asmenį, negyvenantį savoje teritorijoje, teikti duomenis patikrinimo procedūrai arba leisti priėti prie finansinių arba kitokių dokumentų, siekiant nustatyti apskaičiuotąją vertę.

Tačiau informacija, suteikta prekių gamintojo apskaičiuotai vertei nustatyti, gali būti patikrinta eksportuojančioje šalyje importuojančios šalies pareigūnų, su tuo sutikus gamintojui ir numatant sąlygą, kad jie ganėtinai anksti apie tai praneš eksportuotojui ir šis sutiks. BMKĮN 153 str. 1 dalis taip pat nustato, kad muitinė negali reikalauti iš ne Bendrijos asmens pateikti tikrinti arba leisti naudotis bet kuriais apskaitos dokumentais ar kitais duomenimis, kurių reikia šiai vertei nustatyti. Tačiau jei prekių pateikėjas pateikia informaciją tam, kad pagal šį straipsnį būtų nustatyta muitinė vertė, valstybės narės muitinė, prekių pateikėjui sutikus, gali šią informaciją tikrinti ne Bendrijos šalyje, iš anksto apie tai informavusi atitinkamos valstybės muitinę ir gavusi patvirtinimą, kad ji tokiam tikrinimui neprieštarauja.

Priimtini prekių muitinės vertės nustatymo būdai. Jeigu anksčiau minėtų prekių muitinio įvertinimo metodų negalima taikyti, muitinė vertė turi būti nustatoma taikant pagrįstas, PPO muitinio įvertinimo susitarimo principus ir bendrąsias nuostatas atitinkančias priemones bei remiantis importuojančios šalies turimais duomenimis. Šis būdas numato lanksčiau taikyti anksčiau nagrinėtus muitinio įvertinimo metodus. Tai gali būti:

- taikant importuojamoms prekėms tapačių arba panašių prekių muitinio įvertinimo metodus, galima priimti tapačių ar panašių prekių, eksportuotų iš kitų šalių negu prekės, kurių muitinė vertė yra nustatoma, sandorio vertes;
- taikant dedukcinį prekių muitinės vertės nustatymo metodą, importuotų prekių pardavimo 90 dienų terminas gali būti pailgintas;
- taikant sandorio vertės metodą, muitine verte gali būti laikoma prekės kaina, kuri turėtų būti sumokėta už prekę, jeigu ji būtų nupirktą tiekėjo kainininke nurodyta eksporto kaina.

Taip gali būti, pavyzdžiui, kai prekės importuojamos pagal nuomos ar finansinio lizingo sutartis. Šiuo atveju pardavimo fakto nėra ir sandorio vertės metodo taikyti negalime. Taikyti kitus metodus taip pat neturime galimybių, todėl šiuo atveju gali būti naudojami kiti muitinės vertės nustatymo būdai, pavyzdžiui, eksportuotojo kainininke nurodyta prekės eksporto kaina. Jeigu importuojamos prekės yra naudotos, o kainininke nustatyta naujų prekių kaina, reikia įvertinti likutinę prekės vertę, atsižvelgiant į nusidėvėjimą.

BMKĮN 31 straipsnyje aiškiai nurodyta, kuo negalima remtis nustatant importuojamų prekių muitinę vertę:

- a) importuojančioje šalyje pagamintų prekių pardavimo šios šalies muitų teritorijoje kainomis;

- b) sistema, pagal kurią nustatant prekių muitinę vertę pasirenkama didesnioji iš dviejų alternatyvių prekių verčių (tai reiškia, kad jeigu kiti faktai yra vienodi, esant dviem importuotų tapačių ar panašių prekių kainoms, muitinei vertei nustatyti pasirenkama mažiausia);
- c) šalies, iš kurios prekės eksportuotos jų vidaus rinkos kainomis (atmetama galimybė panaudoti eksportuojančioje šalyje vidaus rinkoje parduodamų prekių, į kurių kainą įskaityti vidaus mokesčiai, duomenų bazes, kainininkus);
- d) gamybos išlaidomis, išskyrus tapačių ir panašių prekių apskaičiuotą vertę sumavimo metodu;
- e) prekių, parduodamų eksportuoti į kitas šalis, kainomis. Dvi rinkos, į kurias eksportuojamos prekės, yra laikomos skirtingomis, todėl vienos rinkos kainos negali kontroliuoti kitos rinkos muitinės vertės;
- f) minimaliomis muitinėmis vertėmis;
- f) sutartinėmis arba fiktyviomis (kontrolinėmis) vertėmis (nustatant muitinę vertę turi būti remiamasi kriterijais, suderinamais su komercine praktika eliminuoti galimybę taikyti bet kokią muitinės vertės nustatymo sistemą, kuri negrindžiama faktine prekės pardavimo kaina, faktinėmis jos gamybos sąnaudomis, pelnu ir kitomis išlaidomis).

Pateiksime situaciją, iliustruojančią, kokiomis kitomis priimtinais priemonėmis nustatoma importuojamų prekių muitinė vertė:

3 situacijos pavyzdys. Importuotojas I šalyje Y iš šalies X įmonės E importavo penkerių metų senumo sulčių spaudimo įrenginius, kurių galingumas yra 10 t per dieną. Importuotojas I yra E filialo savininkas.

Šio sandorio pagrindas tas, kad patyrusi finansinę krizę įmonė E buvo uždaryta. Kadangi importuojančioje šalyje Y sultys yra paklausios, E nusprendė eksportuoti įmonės sulčių spaudimo įrenginius importuotojui I. Pagal E ir I susitarimą sulčių spaudimo įrenginiai buvo eksportuoti nemokamai, padengiant tik išmontavimo ir pakavimo išlaidas. Įrenginiai buvo penkerių metų amžiaus, jų ekonominio gyvavimo laikas – 15 metų.

Nauji sulčių spaudimo įrenginiai yra tokio pat 10 t galingumo per dieną. Jie visais požiūriais panašūs į importuojamus I, išskyrus tai, kad I yra 5 metų senumo, buvo importuoti tuo pačiu arba maždaug tuo pačiu metu kito nepriklausomo importuotojo H šalyje Y iš šalies Z. Sandorio vertė buvo nustatyta 30 tūkst. p. v.

Nustatykite I importuotojo importuotų sulčių spaudimo įrenginių muitinę vertę.

Situacijos nagrinėjimas ir jos sprendimas

1. Nustatyti importuotų sulčių spaudimo naudotų įrenginių muitinę vertę sandorio vertės metodu negalima, nes įrenginius įmonė E importuotojui I perdavė nemokamai ir nebuvo pirkimo pardavimo fakto.

2. Nustatyti importuotoms sultims spausti naudotų įrenginių muitinę vertę tapačių arba panašių prekių sandorio vertės metodais negalima, nes importuotojas H importavo naujų panašių įrenginių, be to, jie importuoti iš kitos Z šalies nei importuotojo I naudoti įrenginiai, kurių muitinę vertę reikia nustatyti.

3. Kadangi duomenų, kad importuotų naudotų sulčių spaudimo įrenginiai buvo parduoti importuojančios šalies Y rinkoje, nėra, dedukcinis metodas negali būti taikomas.

4. Sumavimo metodas netaikytinas, nes importuojamas naudotas įrenginys. Sumavimo metodas gali būti taikomas tik naujoms gamintojų pagamintoms prekėms.

5. Taigi importuotų sulčių spaudimo naudotų įrenginių muitinė vertė gali būti nustatyta pagal BMK 31 straipsnio nuostatas, remiantis duomenimis, kuriuos gali pateikti Bendrija, ir naudojant priimtinas priemones, atitinkančias PPO muitinio įvertinimo susitarime ir BMK 3 skyriuje „Prekių muitinis įvertinimas“ išdėstytus principus ir bendrąsias nuostatas.

6. Muitinė vertė nustatoma remiantis naujo sulčių spaudimo įrenginio kaina – 30 tūkst. p. v. Šio įrenginio ekonominio gyvavimo trukmė – 15 metų, atitinkamai metinis nusidėvėjimas sudaro 2 tūkst. p. v. ($30\ 000\ \text{p. v.} / 15 = 2\ 000\ \text{p. v.}$). Kadangi naudoti įrenginiai yra 5 metų senumo, tai likutinė jų vertė yra 20 tūkst. p. v. ($30\ 000\ \text{p. v.} - 2\ 000\ \text{p. v.} \times 5 = 20\ 000\ \text{p. v.}$).

Atsakymas. Importuotojo I importuotų sulčių spaudimo įrenginių muitinė vertė, nustatyta kitais priimtinais būdais (pagal BMK 31 str.), yra 20 tūkst. p. v.

Statistinė muitinė vertė ir importuojamų prekių apmokestinamoji vertė pridėtinės vertės mokesčiu. Statistine muitine importuojamų prekių verte laikoma muitinė vertė, o eksportuojamų prekių statistinė vertė apibrėžta 2000 m. rugšėjo 7 d. Komisijos reglamento (EB) Nr. 1917/2000, nustatančio tam tikras Tarybos reglamento (EB) Nr. 1172/95 dėl statistikos duomenų apie užsienio prekybą įgyvendinimo nuostatas (su pakeitimais, padarytais 2001 m. rugpjūčio 20 d. Komisijos reglamen-

tu (EB) Nr. 1669/2001), 9 straipsnio 1–5 dalyse. Šiame reglamente nustatyta, kad statistinė eksportuojamų prekių vertė yra vertė jų išsiuntimo iš valstybės narės statistinės teritorijos momentu. Apskaičiuojant eksportuojamų prekių vertę, prie prekių pardavimo kainos turi būti pridėtos tiktai papildomos, su eksportuojamų prekių gabenimu eksportuojančios valstybės narės statistinėje teritorijoje susijusios vežimo, draudimo išlaidos. Į statistinę prekių vertę neturi būti įskaičiuojami eksporto ar importo muitai, pridėtinės vertės mokesčiai, akcizas, išmokos ar kiti panašūs mokesčiai.

Importuojamų prekių apmokestinamoji vertė pridėtinės vertės mokesčiu. Vadovaujantis Lietuvos Respublikos pridėtinės vertės mokesčio įstatymo Nr. IX-751 15 straipsnio 15 dalies nuostatomis⁴⁶, importuojamų prekių apmokestinamoji vertė, nuo kurios skaičiuojamas importo PVM, apskaičiuojama prie šių prekių muitinės vertės, nustatytos vadovaujantis Europos Bendrijos muitinės kodeksu ir jo taikymą reglamentuojančiais teisės aktais, papildomai pridėdant (jeigu šios sumos neįtrauktos į šių prekių muitinę vertę):

1) už šias prekes sumokėtus arba mokėtinus ne Europos Bendrijoje ar ne Lietuvos Respublikoje nustatytus muitus, mokesčius ir kitas įmokas, taip pat Europos Bendrijoje už šias prekes nustatytus importo muitus, Europos Bendrijoje ar Lietuvos Respublikoje nustatytus mokesčius ir kitas įmokas (išskyrus patį PVM);

2) su prekių vežimu (įskaitant papildomas vežimo paslaugas) susijusių išlaidų bei draudimų dydį, taip pat sumokėtus ar mokėtinus komisinius už atstovavimą ir prekių pakavimo vertę, jeigu visos nurodytosios išlaidos susijusios su prekių atgabenimu į pirmąją paskirties vietą šalies teritorijoje. Taikant šias nuostatas, pirmąją paskirties vietą šalies teritorijoje laikoma vežimo dokumentuose nurodyta prekių pristatymo vieta arba, jeigu prekių pristatymo vieta nenurodyta, pirmoji jų įvežimo į šalies teritoriją vieta;

3) 2 punkte nurodytų paslaugų, susijusių su prekių gabenimu iš pirmosios paskirties vietos į kitą paskirties vietą Europos Bendrijų teritorijoje, jeigu ši vieta yra žinoma apmokestinimo momentu, vertę.

Todėl nustatant importuojamų prekių apmokestinamąją vertę, nuo kurios skaičiuojamas importo PVM, kai kurių paslaugų (transporto, tar-

⁴⁶ Valstybės žinios, 2002, Nr. 35-1271.

pininkavimo, pakavimo) išlaidos arba jų dalis priklauso nuo to, ar minėtų paslaugų vertė arba jos dalis yra įskaityta į muitinę prekių vertę⁴⁷.

Kartojimo klausimai

1. Kas yra muitai, jų funkcijos, apmokestinimo objektai ir mokėjimo subjektai?
2. Remdamiesi paklausos ir pasiūlos grafiku paaiškinkite muitų įtaką vartotojams ir vietos gamintojams.
3. Paaiškinkite apsaugos veiksmingumo koeficientą, jo prasmę ir taikymo galimybes.
4. Kokios yra muitų rūšys, jų taikymo paskirtis?
5. Kokie muitų klasifikavimo kriterijai?
6. Kokie vertybinių, specifinių muitų normų taikymo muto mokėčiams pranašumai ir trūkumai?
7. Kokiems tikslams taikoma Suderinta prekių klasifikavimo sistema ir Kombinuotoji muitų tarifų ir užsienio prekybos statistikos nomenklatūra?
8. Kokia Kombinuotosios muitų tarifų ir užsienio prekybos statistikos nomenklatūros struktūra, jos sudėtinės dalys?
9. Kas sudaro Bendrijos integruotą muitų tarifą?
10. Kokia TARIC ir LITAR duomenų bazės paskirtis?
11. Koks muitų suspendavimo tikslas, jo taikymo sąlygos?
12. Kokių gaminių muto tarifas gali būti sustabdytas?
13. Kaip administruojamas muitų sustabdymas?
14. Kaip nustatomos ir administruojamos tarifinės kvotos?
15. Koks ES teisės aktas reglamentuoja importuojamų į ES prekių atleidimą nuo muitų?
16. Kokiems objektams taikomos lengvatos ir jų taikymo sąlygos?
17. Kokia prekių muitinės vertės reikšmė tarptautinėje prekyboje?
18. Kokie pagrindiniai teisės aktai reglamentuoja prekių muitinį įvertinimą?
19. Kokie yra prekių muitinės vertės nustatymo metodai ir jų taikymo sąlygos?

⁴⁷ Muitinės departamento parengtas ir nustatyta tvarka suderintas PVM įstatymo 15 straipsnio 15 dalies „Importuojamų prekių apmokestinamoji vertė“ apibendrintas komentaras pateiktas šaltinio (Radziukynas J., Belzus A. *Importuojamų prekių muitinis įvertinimas ir kontrolė*. Vilnius, 2008, p. 143) 6 priede. PVM įstatymo 93 straipsnio „Mokėtinos importo PVM sumos apskaičiavimas“ apibendrintas komentaras pateiktas 7 priede.

4. ES užsienio prekybos tarifinio reguliavimo priemonės

20. Apibūdinkite sandorio vertės metodo taikymo pagrindines nuostatas.
21. Kokie atliekami prekės sandorio kainos patikslinimai pirkėjui tenkančiomis išlaidomis?
22. Paaiškinkite prekės sandorio kainos patikslinimą vežimo išlaidomis, įvertinus *Incoterms* pristatymo sąlygas.
23. Kokios yra alternatyvių muitinio įvertinimo metodų taikymo pagrindinės nuostatos?
24. Kokie dokumentai ir duomenys reikalingi prekės muitinei vertei deklaruoti ir jai pagrįsti?

5. ES PREKYBOS APSAUGOS PRIEMONIŲ TEISINIS REGLAMENTAVIMAS IR TAIKYMAS

Skyriuje „ES prekybos apsaugos priemonių teisinis reglamentavimas ir taikymas“ siekiama:

1. aptarti prekybos apsaugos sampratą, prekybos apsaugos priemonių struktūrą, pagrindinius prekybos apsaugos priemonių taikymo principus;
2. supažindinti su pagrindiniais PPO ir ES teisės aktais prekybos apsaugos srityje;
3. išnagrinėti prekybos apsaugos priemonių taikymo praktiką.

Europos Sąjunga, kaip ir daugelis kitų pasaulio valstybių, taiko prekybos apsaugos priemonių sistemą. Prekybos apsaugos priemonės yra trejopos: antidempingo (angl. *Anti-dumping*), antisubsidinės (angl. *Anti-subsidy*) ir apsaugos (angl. *Safeguards*). Pirmųjų dviejų priemonių tikslas – užkirsti kelią nesąžiningai prekybai. Tai atvejai, kai produktai importuojami tokiais sąlygomis, kurios prieštarauja tarptautinės prekybos sąžiningos konkurencijos principams. Trečiosios priemonės tikslas – suteikti importo šalies pramonei laiko prisitaikyti prie labai padidėjusio importo. Svarbu, kad šios priemonės būtų taikomos veiksmingai ir griežtai, siekiant užtikrinti pagarbą tarptautinėms prekybos taisyklėms ir apsaugoti Europos interesus nuo nesąžiningos prekybos.

Europos Sąjunga taiko prekybos apsaugos priemones, remdamasi PPO susitarimais parengtomis taisyklėmis, nustatančiomis prekybos apsaugos priemones ir jų taikymo principus kaip teisėtus daugiašalės laisvosios prekybos sistemos įrankius. Apsisaugojimas nuo nesąžiningos prekybos yra politiškai ir ekonomiškai svarbiausia priemonė, padedanti ginti laisvąją prekybą. Jis padeda remti Europos darbuotojų interesus ir europietišką konkurencingumą ir yra svarbi pagalbos Europai įveikiant globalizacijos padarinius dalis.

Europos Sąjunga tobulina PPO taisykles dėl griežtesnių prekybos apsaugos priemonių taikymo ir tikslingesnio jų panaudojimo vidaus rinkoje. Ekonominis antidempingo ir antisubsidijų prekybos apsaugos priemonių pagrįstumas iš esmės paremtas tuo, kad tarptautinė prekyba neturi nė vieno mechanizmo konkurenciją ribojančios veiklos padariniams atitaisyti, panašaus į beveik kiekvienoje nacionalinėje ekonomikoje veikiančias konkurencijos priežiūros institucijas. Be to, vos kelios jurisdikcijos yra priėmusios oficialias subsidijavimo kontrolės taisykles ar sukūrusios institutus, panašius į Europos Sąjungos valstybės pagalbos taisykles. Tarptautinėje teisėje prekybos apsaugos priemonės buvo sukurtos kaip priemonė konkurenciją ribojančios veiklos tarptautiniu mastu sukeltiems padariniams pašalinti. Antidempingo priemonės yra vienintelis tarptautinėje teisėje numatytas apsaugos nuo nesąžiningos prekybos importuojamais iš tokių rinkų produktais dempingo kainomis poveikio ES pramonei įrankis. Panašiai ir kompensacinės priemonės nukreiptos prieš nesąžiningą gamintojų subsidijavimą trečiosiose šalyse, nes nėra jokių patvirtintų tarptautinių priemonių tokiai intervencijai apriboti. Apsaugos priemonės yra nukreiptos prieš importą, kuris didėja didelę žalą keliančiu arba galinčiu jį sukelti ES pramonei mastu.

Nesutariama dėl ekonominio prekybos apsaugos priemonių pagrindimo. Kai kurie ekonomistai teigia, kad prekybos apsaugos priemonės yra reikalingos, kai nėra tarptautiniu mastu sutartų konkurencijos taisyklių. Vieni iš jų mano, kad bendros šalies gerovės požiūriu prekybos apsaugos priemonių ekonomiškai pagrįsti negalima. Kiti – kad jomis galima piktnaudžiauti, kai, vadovaujantis sektorių interesais, siekiama apsisaugoti nuo konkurencingo importo. Tačiau yra įrodinėjančių, jog antidempingo priemonės pateisinamos tik jeigu eksportuotojas iš trečiosios šalies gauna naudos iš to, kad šalyje iš viso nėra konkurencijos taisyklių arba jos yra nelabai veiksmingai įgyvendinamos⁴⁸.

ES prekybos politikos požiūriu prekybos apsaugos priemonėmis būtina siekti bendrų ES ekonominių interesų, atsižvelgiant į gamintojų, darbuotojų bei vartotojų interesus. ES prekybos taisyklės taikomos tada, kai kainos yra mažesnės ne dėl trečiųjų šalių konkurencinių pranašumų darbo jėgos ir gamybos kainų atžvilgiu, bet dėl to, kad tokie pranašumai yra susiję

⁴⁸ Europos bendrųjų komisijos komunikatas. Globalioji Europa: Europos prekybos apsaugos priemonės besikeičiančioje pasaulio ekonomikoje. Žalioji knyga viešosioms konsultacijoms /* KOM/2006/0763 galutinis */

su nesąžiningomis konkurencijos sąlygomis, pavyzdžiui, subsidijomis ar kitokiais dėl valstybės kišimosi atsiradusiais iškreipymais.

ES ekonominiai interesai dinamiškai vystosi keičiantis pasauliui ir ES santykiams su trečiosiomis šalimis. Globalizacija skatina tarptautinį darbo jėgos pasiskirstymą, nes labai sumažėjo transportavimo ir komunikacijų sąnaudos. Vis dažniau Europos bendrovės naudoja gamybos bazines už Europos Sąjungos ribų, tuo pačiu metu Europoje palaikydamos reikšmingą veiklą ir užimtumą. Kalbant apie prekybos apsaugos priemones svarbu suprasti, ar ES taisyklėse yra gerai įvertinta padėtis, kai Europos bendrovės perduoda savo gamybos pajėgumus, ima konkuruoti su ES veikiančiomis gamybos bendrovėmis, kurias prekybos apsaugos priemonės gali paveikti neigiamai.

Principinė ES nuostata – siekti visuotinos sąžiningos konkurencijos tarptautinėje prekyboje. Toleruoti dempingą, netgi tada, kai teikiama nauda trečiosiose šalyse gaminančioms Europos bendrovėms, neatitinka ES ilgalaikių ekonominių interesų. Tačiau prireikus neišvengiamai reikia taikyti rinkos apsaugos priemones. Būtina nustatyti tinkamą laisvosios ir sąžiningos prekybos pusiausvyrą.

5.1. PPO teisinės nuostatos dėl prekybos apsaugos

Viena iš specifinių sričių, reguliuojamų PPO, yra prekybos apsaugos priemonių taikymo teisinis reglamentavimas⁴⁹. Tos priemonės – tai antidempingo, kompensacinės ir apsaugos priemonės. Pirmosios dvi priemonės laikomos nesąžiningos prekybos praktikos atvejais. Dempingo ir eksporto subsidijavimo atvejais iškreipiamos lygiateisės konkurencijos sąlygos.

Prekybos apsaugos priemonės numatytos GATT sutartyje ir specialiuose susitarimuose. Tai dalis bendro susitarimo, kad atviros rinkos suteikia naujų galimybių, jeigu laikomasi taisyklių, užtikrinančių, kad prekyba vyktų visiems vienodomis sąlygomis. Tinkamai taikomomis taisyklėmis užtikrinama galimybė visiems prekybos partneriams konkuruoti savo pra-

⁴⁹ Lietuva, besirengdama stoti į PPO ir ES, buvo suderinusi prekybos apsaugos teisę su PPO ir ES teise. Buvo priimti Lietuvos Respublikos antidempingo įstatymas (1998), Lietuvos Respublikos kompensacinių muitų įstatymas (2000), Lietuvos Respublikos protekcinų (apsaugos) priemonių įstatymas (2000). Apie šių įstatymų taikymo praktiką Lietuvoje plačiau: V. Rimkus. Vidaus rinkos apsaugos priemonių taikymas Lietuvoje // *Jurisprudencija*, 2005, Nr. 73(65), p. 96–105.

našumu ir didžiausia nauda suteikiama piliečiams bei visuomenei. Tai reiškia, kad visos šalys turėtų gebėti pasipriešinti nesąžiningai prekybai. Tačiau to reikia siekti vadovaujantis aiškiais ir skaidriais teisės aktais – tokiais, kurie garantuotų, kad taisyklės nesudarys sąlygų reikštis protekcionistiniam spaudimui arba politinei įtakai.

Dėl PPO veiklos mažėjant tarifiniams tarptautinės prekybos ribojimams trečiojoje šalyje imta daug intensyviau naudoti prekybos apsaugos priemonės: ne tik pradėti nauji tyrimai, bet ir priimta nemažai priemonių. Taikant šias priemones turi būti laikomasi PPO nuostatų. Dėl ekonominių krizių padidėja tarptautinių taisyklių svarba pasaulinėje prekybos sistemoje. ES stoji prieš bandymus įdiegti protekcionistines priemones arba naudoti prekybos apsaugos priemones ir taip užverti rinkas, ypač sparčiausiai augančios ekonomikos šalyse.

Dempingą GATT VI straipsnis apibrėžia: „...dempingas, kai vienos valstybės prekės yra pateikiamos kitos valstybės prekybai mažesne kaina, nei jų tikroji vertė...“⁵⁰. Tai paplitusi konkurencinės kovos priemonė. Išsamiau PPO nuostatos dėl dempingo buvo išplėtos Tokijo ir Urugvajaus raunduose ir tapo Sutartimi dėl Bendrojo susitarimo dėl muitų tarifų ir prekybos 1994 VI straipsnio įgyvendinimo, kitaip vadinamo Antidempingo kodeksu, įsigaliojusiu 1995 m. sausio 1d.⁵¹

Antidempingo kodekse išdėstytos taisyklės, kaip turi būti nustatomas dempingo skirtumas, dempingo žala vietos pramonei, tyrimo procedūros ir galimos priemonės nustačius dempingą. Antidempingo muitai yra tik viena iš galimų priemonių. Antidempingo kodeksas taikomas tik prekybai prekėmis, prekybai paslaugomis jis netaikomas.

Subsidijuotas eksportas suteikia galimybę mažinti parduodamų užsienyje prekių kainas ir sudaro užsienio rinkoje nelygias konkurencines sąlygas. GATT VI straipsnyje Antidempingo ir kompensaciniai muitai, aptariant kompensacinį muitą, sakoma: „Kompensacinis muitas, taikomas susitariančios šalies prekei, importuojamai į kitos susitariančios šalies teritoriją, nevirsta dotacijos ar subsidijos, kuri buvo tiesiogiai arba netiesiogiai suteikta tokios prekės gamybai, perdirbimui ar eksportui, įskaitant ir specialiąją subsidiją konkrečios prekės pervežimui. Terminas „kompensacinis muitas“ suprantamas kaip specialus muito mokestis, renkamas tam, kad

⁵⁰ *Bendrasis susitarimas dėl muitų tarifų ir prekybos*. Vilnius: Alma littera, 1997, p. 25.

⁵¹ *Daugiašalių derybų dėl prekybos Urugvajaus raundo rezultatai*. Vilnius: Alma littera, 2000, p. 194.

būtų kompensuojama už tiesiogiai ar netiesiogiai suteiktą dotaciją ar subsidiją prekės gamybai, perdirbimui ar eksportui⁵². Išsamiau PPO nuostatos dėl subsidijuoto eksporto išdėstytos Sutartyje dėl subsidijų ir kompensacinių muitų, parengtoje Tokijo ir Urugvajaus derybų raunduose⁵³. Sutartyje reglamentuojama, kokios subsidijos yra draudžiamos, kokios yra kompensuotinos, nekompensuotinos subsidijos, žalos nustatymas, vietos pramonės apibrėžimas, kompensacinės priemonės ir kiti svarbūs dalykai.

Apsaugos priemonės gali būti taikomos tuomet, kai staigus ir reikšmingas kokios nors prekės importas daro arba gali padaryti didelę žalą, sužlugdyti tokią pačią produkciją gaminančią vietos pramonę. Tokių priemonių taikymo galimybes numato GATT XIX straipsnis. Jame sakoma, jei „...prekę į susitariančios šalies teritoriją yra importuojama tokiais kiekiais ir tokiomis sąlygomis, kad sukelia ir gali sukelti žalą tos teritorijos vietiniams gamintojams, gaminantiems tokias pačias arba konkurencingas prekes, susitariančioji šalis tokios prekės atžvilgiu gali visiškai arba iš dalies sustabdyti įsipareigojimų vykdymą arba atšaukti ar pakeisti nuolaidų taikymą tokiu mastu ir tokiam laikotarpiui, kurio reikia padarytai žalai pašalinti arba atitaisyti“⁵⁴. Išsamiau PPO nuostatos dėl apsaugos priemonių išdėstytos Tokijo ir Urugvajaus derybų raunduose parengtoje Sutartyje dėl specialiųjų rinkos apsaugos (protekcinų) priemonių⁵⁵. Sutartyje išsamiai reglamentuojama, kas tai yra didelė žala ir kaip nustatyti žalos grėsmę, atvejai, kai gali būti taikomi specialiosios rinkos apsaugos priemonės ir kiti svarbūs klausimai.

Sutartis dėl Bendrojo susitarimo dėl muitų tarifų ir prekybos (1994) VI straipsnio įgyvendinimo, Sutartis dėl subsidijų ir kompensacinių muitų bei Sutartis dėl specialiųjų rinkos apsaugos (protekcinų) priemonių įeina į GATT 1994 sudėtį.

Visų šių trijų PPO sutarčių nuostatos yra perkeltos į atitinkamus Europos Sąjungos reglamentus.

⁵² *Bendrasis susitarimas dėl muitų tarifų ir prekybos*. Vilnius: Alma littera, 1997, p. 26.

⁵³ *Daugiašalių derybų dėl prekybos Urugvajaus raundo rezultatai*. Vilnius: Alma littera, 2000, p. 302.

⁵⁴ *Bendrasis susitarimas dėl muitų tarifų ir prekybos*. Vilnius: Alma littera, 1997, p. 65.

⁵⁵ *Daugiašalių derybų dėl prekybos Urugvajaus raundo rezultatai*. Vilnius: Alma littera, 2000, p. 359.

5.2. Dempingas ir antidempingo priemonės

Pagrindinis ES teisės aktas, reglamentuojantis antidempingo priemonių taikymą, yra Tarybos 2009 m. lapkričio 30 d. reglamentas (EB) Nr. 1225/2009 dėl apsaugos nuo importo dempingo kaina iš Europos bendrijos narėmis nesančių valstybių. Šis Antidempingo reglamentas yra anksčiau galiojusio reglamento Nr. 384/96, turėjusio 6 pakeitimus, kodifikuota redakcija.

Antidempingo reglamentu perkeliama PPO sutarties dėl Bendrojo susitarimo dėl muitų tarifų ir prekybos (1994) VI straipsnio įgyvendinimo nuostatos į Bendrijos teisę siekiant užtikrinti tinkamą ir skaidrų PPO antidempingo taisyklių taikymą. Reglamentas apibrėžia apsaugos priemonių taikymą nuo dempinginio importo iš ES narėmis nesančių valstybių.

Dempingo apibrėžimas yra pagrįstas dviejų skirtingų rinkų kainų lyginimu. Dempingas nustatomas lyginant į ES eksportuojamo gaminio kainą ir identiško arba labai panašaus gaminio normaliąją vertę⁵⁶. Siekiant įvertinti, ar egzistuoja dempingas, būtina atlikti tris pagrindinius vertinimus: nustatyti normaliąją vertę, įvertinti eksporto kainą ir teisingai palyginti eksportuojamo gaminio kainą ir normaliąją gaminio vertę.

Normalioji vertė

Reglamente pateikta metodika, pagal kurią normalioji vertė nustatoma dviem būdais, atsižvelgiant į tai, ar eksportuojanti šalis yra rinkos ekonomikos šalis, ar ne.

Normalioji vertė rinkos ekonomikos šalyse

Rinkos ekonomikos šalių atveju normalioji vertė nustatoma lyginant kainas, kurias už panašų gaminių paprastai moka eksportuojančios šalies nepriklausomi pirkėjai. Eksportuojanti šalis paprastai yra kilmės šalis, bet tai gali būti ir tarpinė šalis. Jeigu eksportuotojas eksportuojančioje šalyje negamina arba neprekiauja panašiais gaminiais, normalioji vertė gali būti nustatyta remiantis kitų pardavėjų ar gamintojų kaina⁵⁷. Tyrėjai turi nusta-

⁵⁶ Tarybos 2009 m. lapkričio 30 d. reglamentas (EB) Nr. 1225/2009 dėl apsaugos nuo importo dempingo kaina iš Europos bendrijos narėmis nesančių valstybių, 1 str. 2, 4 d.

⁵⁷ Ibid, 2 str. 1 d.

tyti kiekvieno gamintojo vieną normalią tam tikro gaminio kainą per visą tiriamąjį laikotarpį.

Normalioji vertė paprastai nustatoma remiantis panašaus produkto pardavimu vidaus vartotojams, jeigu jis sudaro 5 proc. arba daugiau nagrinėjamojo produkto pardavimo Bendrijai. Gali būti naudojami ir mažesni pardavimo rodikliai, pavyzdžiui, kai mokama kaina laikoma tipiška tiriamoje rinkoje⁵⁸. Į pardavimą vidaus rinkoje neturi būti atsižvelgiama, jeigu panašus produktas parduodamas eksportuojančios valstybės vidaus rinkoje arba eksportuojamas į trečiąją valstybę už savikainą mažesne kaina, pridėjus pardavimo, bendrąsias ir administracines išlaidas. Ši nuostata taikoma, jeigu nustatoma, jog pardavimo laikotarpis yra gana ilgas. Paprastai ilgu laikotarpiu laikomi vieneri metai, bet ne trumpesnis kaip šeši mėnesiai arba jeigu pardavimo mastas sudaro ne mažiau kaip 20 proc. pardavimo, pagal kurį nustatoma normalioji vertė.⁵⁹

Jeigu įtariama, kad vidaus rinkoje vyksta prekyba tarp gamintojo ar eksportuotojo ir trečiųjų šalių, kurios yra susijusios ar sudariusios kompensacinį susitarimą, tokia informacija apie kainas nesiremiama nustatant normaliąją vertę, nebent būtų nustatyta, kad tokie tarpusavio santykiai neturi įtakos šioms kainoms. Vidaus kaina bus laikoma kaina, nustatyta nepriklausomam pirkėjui vidaus rinkoje. Jeigu gamintojas parduoda savo gaminius vidaus rinkoje per giminingą prekybos organizaciją, vidaus kaina laikoma giminingos prekybos organizacijos nepriklausomam pirkėjui nustatyta kaina.⁶⁰

Jeigu įprastomis prekybos sąlygomis eksportuojančios šalies vidaus rinkoje panašus produktas nebuvo parduodamas arba pardavimo mastas buvo per mažas, arba rinka neleidžia atlikti tinkamų palyginimų, normalioji vertė apskaičiuojama pagal produkto gamybos sąnaudas produkto kilmės valstybėje, pridėjus pagrįstas produkto pardavimo, bendrąsias ir administracines sąnaudas bei pagrįstą pelną, arba pagal eksporto į trečiąją valstybę įprastomis prekybos sąlygomis kainas, numatant sąlygą, kad tokios kainos yra tipiškos⁶¹. Normalios vertės apskaičiavimo tikslas – nustatyti gaminio pardavimo kainą, kad ir kokia ji būtų, jeigu gaminys būtų parduodamas eksportuojančioje arba kilmės šalyje.

⁵⁸ Tarybos 2009 m. lapkričio 30 d. reglamentas (EB) Nr. 1225/2009 dėl apsaugos nuo importo dempingo kaina iš Europos bendrijos narėmis nesančių valstybių, 2 str. 2 d.

⁵⁹ Ibid, 2 str. 4 d.

⁶⁰ Ibid, 2 str. 1 d.

⁶¹ Ibid, 2 str. 3 d.

Pardavimo, bendrųjų ir administracinių sąnaudų bei pelno sumos turi būti pagrįstos faktiniais duomenimis apie tiriamojo eksportuotojo ar gamintojo panašaus produkto gamybą ir pardavimą įprastomis prekybos sąlygomis. Pardavimo ir administravimo išlaidos, įskaičiuojamos į gamybos sąnaudas, yra išlaidos, atsiradusios kilmės šalyje, o ne eksporto šalyje. Europos Komisija (toliau Komisija) įtraukia į gamybos sąnaudas sumą, atitinkančią pardavimo ir bendrąsias administracines išlaidas, patirtas eksportuotojo kilmės šalies prekybos organizacijų. Komisija atlieka tai net jeigu eksportuotojas neprekiuoja vidaus rinkoje. Jeigu pardavimo ir bendrosios išlaidos negali būti nustatytos remiantis duomenimis, susijusiais su pagaminimu ir pardavimu gamintojui vykdant įprastinę prekybą, Komisija nustato šias sumas remdamasi svertiniu faktinių sumų vidurkiu, nustatytu kitiems eksportuotojams ar gamintojams pagal panašių gaminių pagaminimo ir pardavimo kilmės šalies vidaus rinkoje tyrimą.⁶²

Komisija paprastai skaičiuoja savikainą remdamasi tiriamosios šalies, kurios atžvilgiu vyksta tyrimas, dokumentais, numatydamą sąlygą, kad šie dokumentai atitinka konkrečios šalies bendrai priimtinius atskaitomybės principus ir pagrįstai atspindi nagrinėjamojo produkto gamybos ir pardavimo sąnaudas. Į pateiktus įrodymus dėl tinkamo išlaidų paskirstymo atsižvelgiama, jeigu akivaizdu, kad taip paskirstytos lėšos buvo ir panaudotos. Priešingu atveju pirmenybė teikiama išlaidų paskirstymui pagal produktų apyvartą. Bet kuriuo atveju išlaidos turi būti atitinkamai tikslinamos atsižvelgiant į tuos neperiodinių išlaidų straipsnius, kurie naudingi produktų gamybai ateityje ir dabar.⁶³

Pardavimo, bendrųjų ir administracinių sąnaudų bei pelno sumos turi būti pagrįstos faktiniais duomenimis apie tiriamojo eksportuotojo ar gamintojo panašaus produkto gamybą ir pardavimą įprastomis prekybos sąlygomis. Siekdama nustatyti pelno sumą, Komisija paprastai neatsižvelgia į nepelningą pardavimą. Jeigu gamintojas turi antrinę įmonę, Komisija gali remtis dviejų bendrovių pelno sumų svertiniu vidurkiu. Jeigu sąnaudų bei pelno sumos negali būti nustatytos, jos gali būti nustatomos grindžiama faktinių sumų svertinių vidurkiu, nustatytu kitiems eksportuotojams ar gamintojams atlikus tyrimą dėl panašių gaminių gamybos ir pardavimo kilmės šalies vidaus rinkoje. Tai gali būti atlikta ir remiantis faktinė-

⁶² Tarybos 2009 m. lapkričio 30 d. reglamentas (EB) Nr. 1225/2009 dėl apsaugos nuo importo dempingo kaina iš Europos bendrijos narėmis nesančių valstybių, 2 str. 6 d.

⁶³ Ibid, 2 str. 3 d.

mis sumomis, taikytinomis tos pačios kategorijos produkcijos pardavimui įprastomis prekybos sąlygomis, vykdomam konkretaus eksportuotojo ar gamintojo kilmės šalies vidaus rinkoje, taip pat bet kuriuo kitu pagrįstu būdu, numatant sąlygą, kad taip nustatytas pelnas neviršytų pelno, kurį paprastai gauna kiti eksportuotojai ar gamintojai, parduodami tos pačios kategorijos produktus kilmės valstybės vidaus rinkoje.⁶⁴

Normalioji vertė ne rinkos ekonomikos šalyse

Jei prekė yra kilusi iš ne rinkos ekonomikos šalies, normalioji vertė negalės būti nustatyta pagal anksčiau aptartas taisykles, t. y. pirmiausia remiantis pardavimo vidaus rinkoje duomenimis. Importuojant iš ne rinkos ekonomikos valstybių normalioji vertė apskaičiuojama pagal trečiosios rinkos ekonomikos valstybės gaminio kainą. Trečioji rinkos ekonomikos valstybė parenkama pagrįstu būdu ir tinkamai atsižvelgiant į visą atrankos metu pateiktą patikimą informaciją.⁶⁵

Jeigu prekė kilusi iš ne rinkos ekonomikos valstybės, tačiau valstybė tyrimo pradžios dieną yra Pasaulio prekybos organizacijos narė, normalioji vertė apskaičiuojama kaip rinkos ekonomikos atveju. Jeigu gamintojas, kurio veikla turi būti tiriama, pateikia prašymą ir įrodo, kad minėtam gamintojui dėl panašaus nagrinėjamojo produkto gamybos ir pardavimo vyrauja rinkos ekonomikos sąlygos, tai atliekamas kaip rinkos ekonomikos valstybės gamintojo veiklos tyrimas. Rinkos ekonomikos valstybės režimas taikomas, jeigu pateikiami įrodymai, jog gamintojas dirba rinkos ekonomikos sąlygomis pagal kriterijus⁶⁶:

- įmonės sprendimai dėl kainų, išlaidų ir sąnaudų yra priimami pagal rinkoje vyraujančią pasiūlą ir paklausą ir neįsikišus valstybei, o pagrindinės gamybos sąnaudos iš esmės atspindi rinkos vertes;
- įmonė turi vieną iš svarbiausių apskaitos dokumentų, kurie yra nepriklausomų auditorių patikrinti pagal tarptautinius apskaitos standartus ir naudojami įvairiems tikslams;
- gamybos sąnaudoms ir finansinei padėčiai nedaro įtakos ankstesnės ne rinkos ekonomikos sistemos išlikę reikšmingi iškraipymai,

⁶⁴ Tarybos 2009 m. lapkričio 30 d. reglamentas (EB) Nr. 1225/2009 dėl apsaugos nuo importo dempingo kaina iš Europos bendrijos narėmis nesančių valstybių, 2 str. 6 d.

⁶⁵ Ibid, 2 str. 7 d. a punktas.

⁶⁶ Ibid, 2 str. 7 d. b, c punktai.

pirmiausia susiję su turto nuvertėjimu, barterine prekyba ir mokėjimu kompensuojant skolas;

- nagrinėjama įmonei taikomi bankroto ir nuosavybės įstatymai, garantuojantys teisinį įmonių veiklos tikrumą bei stabilumą;
- valiuta konvertuojama pagal rinkos kursą.

Įmonei, kuriai taikomas rinkos ekonomikos režimas, paprastai apskaičiuojamas mažesnis dempingo skirtumas, nei jis būtų nustatytas kaip ne rinkos ekonomikos gamintojui. Didesnis dempingo skirtumas lemia didesnius antidempingo muitus.

Bendru atveju, jeigu įtariamai dempingo produktai yra eksportuojami iš ne rinkos ekonomikos šalių, normalioji vertė apskaičiuojama pagal trečiųjų rinkos ekonomikos šalių duomenis arba pagal kainą, taikomą importuojant iš trečiosios valstybės į kitas valstybes, įskaitant Bendriją⁶⁷. Šios nuostatos tikslas – išvengti, kad būtų remiamasi ne rinkos ekonomikos šalių kainomis ir sąnaudomis, kurios paprastai nėra rinkos veiksmų rezultatas.

Svarbus žingsnis nustatant normaliąją vertę ne rinkos ekonomikos šaliai yra parinkti trečiąją rinkos ekonomikos valstybę. Komisija turi plačią veiksmų laisvę pasirenkant trečiąją valstybę. Kad ir kaip būtų, ši veiksmų laisvė nėra absoliuti ir gali būti perrsvarstyta teisminėse institucijose. Iš esmės šalies parinkimo taisyklės sistemina Europos Komisijos praktika. Trečioji valstybė renkama pagrįstai, atsižvelgiant į bet kokią patikimą informaciją, pateiktą renkantis šalį ir atsižvelgiant į laiko galimybes.

Nustatant trečiąją rinkos ekonomikos valstybę, pagal kurią bus nustatoma normalioji gaminio vertė, atsižvelgiama ne į šios šalies makroekonominius duomenis, o į specifinę panašių gaminių rinką. Du pagrindiniai veiksniai renkantis trečiąją šalį yra svarbūs: ar trečioji šalis turi konkurencingą rinką ir ar panašaus gaminio gamybos apimtis ir būdai yra panašūs. Šia prasme panašus gaminys yra suprantamas kaip identiškas gaminys, t. y. visais atžvilgiais panašus į nagrinėjamą gaminį, arba, neturint tokio gaminio, gaminys, kurio savybės yra labai panašios į nagrinėjamo gaminio savybes. Nedideli gaminių skirtumai nesutrukdys laikyti juos panašiais, bet dėl jų duomenys gali būti tikslinami.

Vertinant, ar trečiosios valstybės rinka yra konkurencinga, nagrinėjami specifiniai veiksniai, pavyzdžiui, ar tarpusavyje konkuruoja keli gamintojai, ar rinka nėra izoliuota nuo importo didelėmis prekybos kliūtimis, ar

⁶⁷ Tarybos 2009 m. lapkričio 30 d. reglamentas (EB) Nr. 1225/2009 dėl apsaugos nuo importo dempingo kaina iš Europos bendrijos narėmis nesančių valstybių, 2 str. 7 d. a punktas.

egzistuoja stipri vidaus rinka, kurioje prekiaujama nagrinėjamu gaminiu, ar vyriausybės nurodymai turi įtakos kainoms ir t. t.

Tiriant, ar trečiosios valstybės rinka panaši į eksportuotojo rinką, atsižvelgiama į atitinkamus veiksnius, pavyzdžiui: ar gamybos apimtis trečiojoje valstybėje yra panaši į eksporto apimtį į Bendrijos teritoriją iš ne rinkos ekonomikos šalies; ar trečiosios valstybės gamintojai naudoja tuos pačius gamybos būdus ir gali naudotis tomis pačiomis žaliavomis, kaip ir gamintojai, dėl kurių vyksta tyrimas. Tiriant trečiosios valstybės rinką nėra vieno lemiamojo veiksnio. Komisija atsižvelgia į šalių siūlymus dėl trečiosios valstybės parinkimo. Gali būti teikiama pirmenybė toms šalims, kuriose pramonė noriai bendradarbiauja nustatydami normaliąją vertę.

Praktika rodo, kad normaliosios vertės nustatymas pagal ne rinkos ekonomikos valstybės taisykles paprastai suponuoja griežtesnes antidempingo priemones nei rinkos ekonomikos šalių atvejais.

Eksporto kaina

Kad būtų pripažintas importas dempingo kaina, eksporto kaina turi būti mažesnė už normaliąją vertę. Eksporto kaina yra apibūdinama kaip kaina, faktiškai sumokėta arba mokėtina už produktą, parduodamą eksportuoti iš eksportuojančios valstybės į Bendriją⁶⁸. Komisija turi tam tikrą laisvę nustatydama eksporto kainą. Atsižvelgiama ir į pardavimą, dėl kurio sutartys jau yra sudarytos, nors gaminiai nėra pargabenti į Bendrijos teritoriją.

Eksporto kaina – tai kaina, už kurią gaminys išvežamas iš eksporto šalies, o ne kaina, už kurią jis patenka į Bendrijos rinką. Jeigu eksporto kainos nėra arba ji atrodo nepatikima dėl eksportuotojo ir importuotojo ar trečiosios šalies tarpusavio saitų ar kompensacinių susitarimų, eksporto kaina gali būti apskaičiuota pagal kainą, už kurią importuoti produktai yra pirmą kartą perparduodami nepriklausomam pirkėjui arba jeigu produktai nėra perparduodami nepriklausomam pirkėjui arba nėra perparduodami tokiais sąlygomis, kokiomis buvo importuoti – bet kuriuo kitu priimtiniu būdu. Tokiais atvejais norint nustatyti patikimą eksporto kainą ties Bendrijos muitų sienomis, ji tikslinama pagal visas išlaidas, įskaitant muitus ir mokesčius, taip pat padidėjusį pelną.⁶⁹

⁶⁸ Tarybos 2009 m. lapkričio 30 d. reglamentas (EB) Nr. 1225/2009 dėl apsaugos nuo importo dempingo kaina iš Europos bendrijos narėmis nesančių valstybių, 2 str. 8 d.

⁶⁹ Ibid, 2 str. 9 d.

Kai gamintojas vykdo eksportą į Bendrijos teritoriją per giminingą antrinę prekybą įmonę, Komisija paprastai nustato eksporto kainą remdamasi ta kaina, už kurią importuojami gaminiai pirmą kartą parduodami nepriklausomam pirkėjui. Jeigu kainos, taikomos giminingai organizacijai, yra lygintinos su tomis, už kurias gaminiai parduodami Bendrijos nepriklausomoms organizacijoms, pardavimu giminingai organizacija yra remiamasi nustatant eksporto kainą. Jeigu pardavimas vykdomas per trečiųjų šalių prekybos organizacijas, Komisija nustato eksporto kainą remdamasi pardavimo organizacijos trečiosios šalies teritorijoje iš Bendrijos kilusiam nepriklausomam pirkėjui taikoma pardavimo kaina.

Visais atvejais, kai eksporto kaina nustatoma remiantis kaina, sumokėta nepriklausomo pirkėjo, ar bet koku kitu pagrįstu pagrindu, Komisija tikslina kainą pagal visas išlaidas siekdama nustatyti patikimą eksporto kainą, galiojančią ties Bendrijos muitų siena. Tikslinamos transporto, draudimo, aptarnavimo, krovimo ir papildomos išlaidos, muitai ir kiti mokesčiai. Taip patikslinamos bendrosios bei administracinės išlaidos ir didėjantis pelnas⁷⁰. Šie patikslinimai yra būtini nustatant eksporto kainą dažniausiai atvejais, kai yra sudaryta eksportuotojo ir importuotojo ar trečiosios valstybės asociacijos ar kompensacinė sutartis, bet prireikus ir dėl kitų priežasčių gali būti įtrauktos priemokos. Priemokų tikslas – nustatyti eksporto kainą taip, lyg gaminys būtų parduotas nepriklausomam importuotojui.

Palyginimas ir dempingo skirtumo nustatymas

Eksporto kainos ir normaliosios vertės, nustatę jas, turi būti lyginamos. Turi būti nustatoma, ar eksporto kaina mažesnė už normaliąją vertę, ar yra dempingas. Reglamentas nurodo, kad eksporto kaina ir normalioji vertė lyginamos teisingu būdu. Šis lyginimas turi būti atliktas tuo pačiu prekybos lygiu, lyginant per kiek galima artimesnį laiką darytus pardavimus, atsižvelgiant į kitus skirtumus, turinčius įtakos kainų palyginamumui. Jeigu nustatytos normalioji vertė ir eksporto kaina nėra vienodo palyginamojo pagrindo, jos turi būti tikslinamos kiekvienu atveju atskirai, atsižvelgiant į besiskiriančius veiksnius, kurie, kaip teigiama arba įrodyta, turi įtakos kainoms ir kainų lyginamumui. Šiuo tikslu reglamente pateikiamas išsamus tikslintinių veik-

⁷⁰ Tarybos 2009 m. lapkričio 30 d. reglamentas (EB) Nr. 1225/2009 dėl apsaugos nuo importo dempingo kaina iš Europos bendrijos narėmis nesančių valstybių, 2 str. 9 d.

nių sąrašas. Pakeitimų gali pareikalauti ir pateikti įrodymus suinteresuotos šalys. Veiksniai, dėl kurių galimi pakeitimai, yra šie⁷¹:

1. konkretaus produkto fizinių savybių skirtumai. Tikslinimo suma turi atitikti pagrįstą kalkuliaciją nustatant skirtumo rinkos vertę;
2. nuolaidų, lengvatų skirtumai;
3. prekybos lygių skirtumai. Tikslinimo suma turi būti pagrįsta tų skirtumų rinkos verte;
4. gabenimo, draudimo, priežiūros, krovimo ir pagalbinių išlaidų skirtumai. Tikslinama, kai skiriasi su produkto transportavimu iš eksportuotojo patalpų nepriklausomam pirkėjui susijusios išlaidos;
5. pakavimo skirtumai. Tikslinama, kai skiriasi tiesiogiai su nagrinėjamu produkto pakavimu susijusios išlaidos;
6. kredito skirtumai. Tikslinam, kai skiriasi nagrinėjamo produkto išlaidos kreditui;
7. kitų išlaidų skirtumai. Gali būti vertinami antkainių skirtumai, valiutos keitimo kursų skirtumai ir kitų veiksmų skirtumai.

Kai eksporto kainos ir normaliosios vertės patikslinamos, gali būti nustatytas dempingo skirtumas. Dempingo skirtumas yra suma, kuria normalioji vertė viršija eksporto kainą. Kartais dempingo skirtumas vadinamas dempingo marža. Iš dempingo skirtumo apibrėžimo išplaukia, kad dempingas yra tik tuomet, kai eksporto kaina yra mažesnė nei normalioji vertė. Dempingo skirtumas tiriamuoju laikotarpiu paprastai nustatomas lyginant normaliosios vertės svertinį vidurkį su visų eksporto į Bendriją sandorių kainų svertiniu vidurkiu arba individualias normaliąsias vertes su kiekvieno sandorio individualiomis eksporto į Bendriją kainomis.⁷²

1. Normalioji vertė (a)	100 Lt
2. Eksporto kaina (b)	80 Lt
3. Dempingo skirtumas ($c = a - b$)	20 Lt
4. CIF kaina (d)	90 Lt
5. Dempingo skirtumas proc. nuo CIF kainos ($c/d \times 100$)	22 proc.

10 pav. Dempingo skirtumo skaičiavimo pavyzdys

Jeigu viena įmonė yra filialas ir todėl kontroliuojama kitos, Komisija paprastai skaičiuoja gaminių dempingo skirtumą abiejų pagal gamintojų

⁷¹ Tarybos 2009 m. lapkričio 30 d. reglamentas (EB) Nr. 1225/2009 dėl apsaugos nuo importo dempingo kaina iš Europos bendrijos narėmis nesančių valstybių, 2 str. 10 d.

⁷² Ibid, 2 str. 12 d.

pateiktų duomenų vidurkį. Komisija paprastai skaičiuoja vidutinį svertinį dempingo skirtumą, išreikštą CIF eksporto kainos procentais kiekvienam gaminiui.

Ne rinkos ekonomikos valstybės atveju Komisija nustato dempingo skirtumą visai šaliai apskritai, o ne atskirai įmonei. Paprastai Komisija nedaro išimčių atskiroms pramonės šakoms dėl ne rinkos ekonomikos vertinimo. Išimtiniais atvejais Komisija gali nagrinėti klausimą individualiai, jeigu įmonė gali įrodyti, kad ji gali veikti nepriklausomai: įmonė gali laisvai išvežti kapitalą ir pelną, akcijų kainos ir pardavimo sąlygos yra nustatomi laisvai, didesnė dalis akcijų priklauso privatiems asmenims, valiutų keitimo kursas nustatomas pagal rinkoje nusistovėjusį valiutos kursą, atskiriems eksportuotojams nustatomi vienodi eksporto muitai, užtikrinama laisvė plėtoti verslą.

Žalos nustatymas

Komisija gali nustatyti antidempingo priemones tik jeigu importas dempingo kaina daro žalą Bendrijos pramonei⁷³. Žalą svarbu nustatyti ir todėl, kad žalos dydis lemia muito dydį. Reglamentas numato mažesnių muitų taisyklę. Antidempingo muito suma neviršija nustatyto dempingo skirtumo, tačiau ji turėtų būti mažesnė už šį skirtumą, jei šio mažesnio muito užtektų Bendrijos pramonei padarytai žalai pašalinti⁷⁴.

Pagal šį reglamentą žala suprantama kaip materialinė žala Bendrijos pramonei, kaip materialinės žalos grėsmė arba kaip materialinės kliūtys tai pramonei kurtis⁷⁵. Žalos nustatymas apima keturis pagrindinius žingsnius. Pirmiausia reikia nustatyti, ar gaminy, dėl kurio vyksta tyrimas, ir vidaus pramonės gaminy yra panašūs gaminiai. Antra, turi būti nuspręsta, ar vietinis panašaus gaminio gamintojas yra Bendrijos pramonės atstovas, ar skundas pateiktas Bendrijos pramonės vardu pagal reglamento nuostatas. Trečia, Komisija turi nuspręsti, ar Bendrijos pramonė patiria žalą materialinės žalos prasme, materialinės žalos grėsmę ar materialines kliūtis. Ketvirta, pateikiant skundą dėl importo dempingo kaina, būtina pateikti įtariamo

⁷³ Tarybos 2009 m. lapkričio 30 d. reglamentas (EB) Nr. 1225/2009 dėl apsaugos nuo importo dempingo kaina iš Europos bendrijos narėmis nesančių valstybių, 1 str. 1 d.

⁷⁴ Ibid, 9 str. 4 d.

⁷⁵ Ibid, 3 str. 1 d.

importo dempingo kaina ir įtariamos žalos priežastinio ryšio įrodymus. Komisija turi nuspręsti, ar pateikti įrodymai patvirtina priežastinį ryšį⁷⁶.

Importas dempingo kaina turi būti vertinamas atsižvelgiant į vietinius panašių gaminių gamintojus. Panašus gaminytis yra identiškas produktas, t. y. produktas, visais atžvilgiais panašus į nagrinėjamąjį produktą, o jeigu identiško produkto nėra – kitas produktas, kuris yra nors ne visais atžvilgiais, tačiau panašiomis nagrinėjamojo produkto savybėmis pasižymintis produktas⁷⁷. Reglamentas pabrėžia fizinį panašumą. Turi egzistuoti aiškus importuoto gaminio ir vidaus gaminio panašumas. Komisija nagrinėja skirtingus veiksnius, tokius kaip fizinės savybės, gaminių pritaikymas ir naudojimas, techninės savybės, jų gamybos procesas, naudojamos žaliavos ir t. t. Komisija aiškiai pabrėžia veiksnių tarpusavio pakeičiamumą. Į kokybės skirtumus gali būti neatsižvelgiama, bet šie skirtumai gali suteikti teisę tikslinti lyginamas kainas.

Pagal reglamentą sąvoka „bendrijos pramonė“ suprantama kaip panašius produktus gaminančių Bendrijos gamintojų visuma arba tie iš jų, kurių bendra tokių produktų produkcija sudaro didžiąją dalį visos Bendrijos produkcijos⁷⁸. Vienas gamintojas irgi gali būti laikomas Bendrijos pramone, jeigu jo dalis Bendrijos gamyboje yra ganėtinai didelė. Tik vienos šalies narės gamintojai taip pat gali būti laikomi Bendrijos pramone, jeigu jų gamyba yra laikoma Bendrijos bendros produkcijos didžiąja dalimi. Tačiau, kai gamintojai yra susiję su tiriamo produkto eksportuotojais arba importuotojais arba patys yra jo importuotojai, sąvoka „bendrijos pramonė“ gali būti suprantama kaip reiškianti kitus gamintojus⁷⁹. Tam tikromis aplinkybėmis Bendrijos rinka gali būti padalyta į dvi ar kelias konkuruojančias rinkas, o gamintojai kiekvienoje rinkoje laikomi atskiromis Bendrijos pramonė dalimis.⁸⁰

Žalos nustatymas reiškia įvertinimą, ar vidaus rinka patiria materialinę žalą. Reglamentas nepateikia materialinės žalos apibrėžimo, bet nurodo veiksnius, į kuriuos reikia atsižvelgti vertinant žalos buvimą. Šia prasme Komisija turi veiksmų laisvę vertindama šiuos veiksnius. Veiksnių sąrašas yra labiau rekomendacinio pobūdžio. Reglamente siūloma atsižvelgti į tai,

⁷⁶ Tarybos 2009 m. lapkričio 30 d. reglamentas (EB) Nr. 1225/2009 dėl apsaugos nuo importo dempingo kaina iš Europos bendrijos narėmis nesančių valstybių, 5 str. 1 d.

⁷⁷ Ibid, 1 str. 4 d.

⁷⁸ Ibid, 4 str. 1 d.

⁷⁹ Ibid, 4 str. 1(a) d.

⁸⁰ Ibid, 4 str. 1(b) d.

ar labai padidėjo importo dempingo kaina mastas, palyginti su gamybos ar suvartojimo mastu Bendrijoje. Vertinant importo dempingo kaina poveikį Bendrijos vidaus rinkos kainoms, reikia nustatyti, ar produktai dempingo kaina importuojami daug mažesnėmis kainomis, palyginti su Bendrijos pramonės panašių produktų kainomis. Būtina įvertinti, ar toks importas smarkiai nusmukdė kainas, ar labai trukdė kainoms kilti. Būtina iširti importo dempingo kaina poveikį pardavimo, pelno, produkcijos, rinkos dalies, produktyvumo, investicijų gražos, pajėgumų panaudojimo sumažėjimui, esamą ir galimą neigiamą poveikį pinigų srautams, atsargų kiekiui, užimtumui, darbo užmokesčiui, gamybos plėtrai, galimybėms sukaupti kapitalą ir pritraukti investicijas ir pan. Nė vienas šių veiksnių nėra būtinai lemiamas⁸¹.

Tyrimo inicijavimas

Dauguma naujų antidempingo tyrimų pradeda remiantis gautais Bendrijos gamintojų skundais. Komisija ir pati, turėdama pakankamus dempingo, žalos ir priežastinio jų ryšio įrodymus, gali inicijuoti antidempingo tyrimą. Komisija taip pat gali reikalauti Bendrijos interesų dėl tyrimo pradėjimo įrodymų. Didžioji dalis tyrimų pradeda gavus raštišką Bendrijos pramonės vardu bet kurio fizinio ar juridinio asmens arba asociacijos, neturinčios juridinio asmens teisių, pateiktą skundą. Skundai gali būti teikiami Komisijai arba šaliai nariai, turinčiai perduoti juos Komisijai⁸². Skunde turi būti nurodyti svarūs dempingo, žalos bei priežastinio jų ryšio įrodymai. Skunde taip pat turi būti nurodytas skundo pateikėjas, gamiamo panašaus produkto kiekio ir vertės apibūdinimas, Bendrijos pramonė šaka, kurios vardu jis veikia, tariamai dempingo kaina eksportuojančios šalys ir žinomi gamintojai arba eksportuotojai ir importuotojai, duomenys apie kainas, kuriomis aptariamas produktas parduodamas gaminančios ir eksportuojančios valstybės vidaus rinkose, duomenys apie tariamai dempingo kaina produkto importo kiekius ir kt.⁸³

Dempingo tyrimo laikotarpis gali būti skirtingas. Siekiant pagrįstų išvadų, parenkamas tiriamasis laikotarpis – tiriant dempingą imamas ne trumpesnis kaip 6 mėnesių laikotarpis iki tyrimo pradžios. Dempingo ty-

⁸¹ Tarybos 2009 m. lapkričio 30 d. reglamentas (EB) Nr. 1225/2009 dėl apsaugos nuo importo dempingo kaina iš Europos bendrijos narėmis nesančių valstybių, 3 str. 3, 5 d.

⁸² Ibid, 5 str. 1, 6 d.

⁸³ Ibid, 5 str. 2 d.

rimas paprastai trunka mažiausiai vienerius metus. Į informaciją, susijusią su laikotarpiu po tyrimo, paprastai neatsižvelgiama⁸⁴.

Reglamentas nustato skundo reikalavimus, kad jis būtų laikomas pateiktu Bendrijos pramonės vardu. Skundas bus laikomas pateiktu Bendrijos pramonės vardu, jeigu jam pritaria pareiškusieji nuomonę apie tyrimą Bendrijos gamintojai, kurių bendra gamybos apimtis sudaro daugiau nei 50 proc. visų pareiškusių nuomonę gamintojų, gaminančių panašų produktą, gamybos apimties. Tačiau tyrimas nepradedamas, jei skundui aiškiai pritariančių Bendrijos gamintojų gamybos apimtis sudaro mažiau nei 25 proc. visų Bendrijos gamintojų, gaminančių panašų produktą, gamybos apimties⁸⁵.

Komisija turi patikrinti skundą ir nustatyti, ar pagrįsta pradėti tyrimą. Patikrinimo metu būtina nustatyti, ar užtenka dempingo, nesąžiningo subsidijavimo, žalos ir priežastinių jų ryšių įrodymų. Būtina patikrinti ir reglamente nustatytas *de minimis* sąlygas, t. y. nepradedamas tokių valstybių antidempingo tyrimas, iš kurių importas sudaro mažiau nei 1 proc. bendros rinkos, nebent importas iš visų tokių valstybių drauge sudarytų 3 proc. ar daugiau Bendrijos suvartojimo. Skundas neturi būti paviešintas tol, kol nebus nuspręsta pradėti tyrimą. Atsiimtas skundas laikomas nepateiktu⁸⁶.

Gavusi skundą Komisija turi per 45 dienas jį priimti arba atmesti. Šiuo laikotarpiu Komisija nagrinėja skundo turinį ir konsultuojasi su Patariamuoju komitetu, kartais vadinamu Antidempingo komitetu, sudarytu iš 27 ES valstybių narių atstovų. Europos Komisijos Patariamąjį komitetą sudaro 27 nariai – po vieną iš kiekvienos Europos Sąjungos valstybės narės. Jeigu Komisija atsisako pradėti tyrimą, ji turi pranešti apie tai skundo pateikėjams. Dėl atsisakymo pradėti tyrimą galima kreiptis į teismą⁸⁷.

Jei Komisija mano, kad skundas yra ganėtinai pagrįstas, ji inicijuoja tyrimą ir paskelbia pranešimą Europos Sąjungos oficialiajame leidinyje. Pranešime apie bylos iškėlimą turi būti pateiktas gaminio aprašymas, išvardytos šalys, dėl kurių vyks tyrimas, gautos informacijos santrauka ir reikalavimas, kad visos suinteresuotos šalys per tam tikrą laiko tarpą pateiktų Komisijai visą svarbią informaciją. Pranešimas apie bylos iškėlimą yra laikomas pranešimu visoms šalims. Kad ir kaip būtų, Komisija taip pat turi pranešti visiems žinomiems ir su byla susijusiems importuotojams ir

⁸⁴ Tarybos 2009 m. lapkričio 30 d. reglamentas (EB) Nr. 1225/2009 dėl apsaugos nuo importo dempingo kaina iš Europos bendrijos narėmis nesančių valstybių, 6 str. 1 d.

⁸⁵ Ibid, 5 str. 4 d.

⁸⁶ Ibid, 5 str. 5, 7, 8 d.

⁸⁷ Ibid, 5 str. 9 d.

eksportuotojams, taip pat jų vyriausybių atstovams apie bylos iškėlimą ir skundo esmę⁸⁸.

Tyrimas

Inicijavusi tyrimo procedūras Komisija, bendradarbiaudama su valstybėmis narėmis, pradeda tyrimą Bendrijos mastu. Toks tyrimas turi apimti ir dempingą, ir žalą, todėl jie tiriami kartu. Komisija siunčia vietas, užsienio gamintojams arba susijusiems ir nesusijusiems importuotojams klausimynus. Ne rinkos ekonomikos šalių atvejis Komisija taip pat siunčia klausimynus analogiškų šalių gamintojams. Šalys, gavusios klausimynus, turi per 30 dienų atsakyti į pateiktus klausimus. Esant svarbioms aplinkybėms šis terminas gali būti pratęstas⁸⁹.

Komisija gali pareikalauti, kad šalys narės pateiktų jai informaciją ir atliktų visas reikalingas apžiūras ir patikrinimus bei tyrimus trečiosiose valstybėse⁹⁰. Komisija gali atlikti tyrimą vietoje – patikrinti importuotojų, eksportuotojų, prekybininkų, atstovų, gamintojų, prekybos asociacijų ir organizacijų dokumentus, kad įvertintų pateiktą informaciją dėl dempingo ir žalos. Be to, gali atlikti tyrimą trečiosiose šalyse, jeigu, paskelbus pranešimą, gaus su tuo susijusių įmonių sutikimą ir užsienio šalių institucijos neprieštarau. Praktiškai įmonės ir užsienio vyriausybės neprieštarauja dėl šio patvirtinimo pateikimo siekdamos išvengti, kad joms būtų taikomi nebendradarbiavimo taisyklių nuostatai. Jeigu tokia šalis nebendradarbiauja arba bendradarbiauja per mažai ir dėl to nuslepia susijusi svarbi informacija, tyrimo išvados tai šaliai gali būti ne tokios palankios, palyginti su bendradarbiavimo elgsena⁹¹. Tai paprastai daroma dėl to, kad nėra pagrindo manyti, jog su Komisija nebendradarbiaujančių įmonių dempingo skirtumas yra mažesnis nei bendradarbiaujančiųjų. Kad ir kaip būtų, Komisija turi pranešti įmonėms apie informacijos pobūdį, kuri turi būti patikrinta tikrinamojo apsilankymo metu, ir įspėti jas apie nebendradarbiavimo padarinius. Suinteresuotai šaliai atsakius suteikti Komisijai galimybę naudotis informacija, per nustatytus terminus nepateikus būtinos informaci-

⁸⁸ Tarybos 2009 m. lapkričio 30 d. reglamentas (EB) Nr. 1225/2009 dėl apsaugos nuo importo dempingo kaina iš Europos bendrijos narėmis nesančių valstybių, 5 str. 9, 10 d.

⁸⁹ Ibid, 6 str. 2 d.

⁹⁰ Ibid, 6 str. 3, 4 d.

⁹¹ Ibid, 18 str. 6 d.

jos, sutrukdžius tyrimą arba pateikus klaidingą ar apgaulingą informaciją, išvados gali būti grindžiamos turimais faktais⁹².

Reglamentas numato šalims galimybę būti išklausytoms, jeigu per oficialiajame leidinyje nurodytą laiką pateikia raštišką prašymą jas išklausti. Su tyrimu susijusioms įmonėms tyrimo metu taip pat sudaromos tinkamos galimybės priešingų interesų turinčioms šalims susitikti, pareikšti priešingus požiūrius ir pateikti paneigiančius argumentus. Skundo pateikėjai, importuotojai ir eksportuotojai bei jiems atstovaujančios asociacijos, vartotojai ir vartotojų asociacijos, taip pat eksportuojančios valstybės atstovai, pateikę raštiškus prašymus, gali susipažinti su visa bet kurios tyrime dalyvaujančios šalies pateikta informacija⁹³. Komisija išklauso suinteresuotas šalis, kurios pranešė apie save pateikdamos raštišką prašymą per pranešime apie pradėtą tyrimą numatytą laikotarpį ir parodė, kad yra suinteresuotos šalys, kurioms galbūt turės įtakos nagrinėjimo rezultatai, taip pat įvardijo konkrečias priežastis būti išklausytoms. Šalys išnaudoja posėdžius pateiktai informacijai paaiškinti arba pabrėžti. Kad ir kaip būtų, šalys neprivalo atvykti į šiuos susitikimus⁹⁴.

Tyrimo procese svarbus informacijos konfidencialumo ir atskleidimo santykis. Reglamentas nustato, kad konfidencialaus pobūdžio informacija, pavyzdžiui, susijusi su įmonės konkurencingumu, turi būti naudojama konfidencialiai⁹⁵. Kita vertus, skundo pateikėjai, importuotojai ir eksportuotojai gali reikalauti, kad jiems būtų atskleista išsami informacija, lėmusi esminius faktus ir motyvus, kuriais remiantis buvo nustatytos laikinosios priemonės⁹⁶. Taigi Komisija turi rasti protingą teisės atskleisti informaciją ir šalių konfidencialumo teisės pusiausvyrą. Jeigu informacijos pateikėjas paprašė naudoti pateiktą informaciją konfidencialiai, pareigūnai privalo jos neatskleisti, kol informacijos pateikėjas nedavė tam leidimo. Taip pat neatskleidžiama informacija, kuria keičiasi Komisija ir valstybės narės, taip pat vidaus naudojimo dokumentai, kuriuos parengia Bendrijos arba valstybių narių valdžios institucijos⁹⁷.

⁹² Tarybos 2009 m. lapkričio 30 d. reglamentas (EB) Nr. 1225/2009 dėl apsaugos nuo importo dempingo kaina iš Europos bendrijos narėmis nesančių valstybių, 18 str. 1 d.

⁹³ Ibid, 6 str. 7 d.

⁹⁴ Ibid, 6 str. 5, 6 d.

⁹⁵ Ibid, 19 str. 1 d.

⁹⁶ Ibid, 20 str. 1 d.

⁹⁷ Ibid, 19 str. 5 d.

Reglamentas nustato galutinį tyrimo terminą. Jeigu įmanoma, tyrimas turi būti užbaigtas per vienerius metus. Galutinis terminas gali būti pratęstas daugiausia 15 mėnesių nuo proceso pradžios⁹⁸.

Tyrimo nutraukimas nenustatant galutinių antidempingo priemonių

Antidempingo tyrimas gali būti užbaigtas keliais būdais nenustatant galutinių antidempingo muitų. Pirmiausia tyrimas gali būti nutrauktas nenustačius reikiamų įrodymų dėl importo dempingo kaina, jo daromos žalos ir priežastinio jų ryšio. Tyrimas gali būti baigtas jeigu eksportuotojas savanoriškai įsipareigoja didinti eksportuojamų prekių kainas arba nutraukti dempinginį eksportą. Tyrimas gali būti nutrauktas, jeigu skundo pateikėjas atsiima skundą ir jeigu tai neprieštarauja Bendrijos interesams.

Jeigu preliminariai nustatomas dempingas ir jo padaryta žala arba iki juos nustatant, eksportuotojai gali pateikti Komisijai savanoriškus įsipareigojimus persvarstyti eksportuojamų prekių kainas arba nutraukti eksportą dempingo kainomis⁹⁹. Tuo atveju Komisija tariasi su Patariamuoju komitetu, ar siūlomos priemonės pašalins žalingą dempingo poveikį. Įvertinusi, kad dempingo skirtumui pašalinti užtenka padidinti siūlomas eksportuojamų prekių kainas, Komisija gali priimti sprendimą dėl įsipareigojimų priėmimo. Priėmusi tokį sprendimą, Komisija pateikia tyrimo ataskaitą Tarybai kartu su siūlymu priimti eksportuotojų įsipareigojimus ir nutraukti vykdomą antidempingo tyrimą. Tyrimas laikomas baigtu, jeigu per mėnesį Taryba, kvalifikuotos daugumos pritarimu, nenusprendžia kitaip¹⁰⁰. Pradėjus galioti Tarybos sprendimui dėl eksportuotojų įsipareigojimų, kitos sankcijos, pavyzdžiui, laikinieji muitai, nustoja galios. Priėmus eksportuotojų siūlymus dėl eksportuojamų prekių kainų, Komisija reikalauja, kad eksportuotojai periodiškai teiktų atitinkamą informaciją, kaip laikomasi įsipareigojimų, bei leistų tikrinti reikalingus dokumentus. Tokių reikalavimų nevykdymas laikomas įsipareigojimų pažeidimu¹⁰¹.

⁹⁸ Tarybos 2009 m. lapkričio 30 d. reglamentas (EB) Nr. 1225/2009 dėl apsaugos nuo importo dempingo kaina iš Europos bendrijos narėmis nesančių valstybių, 6 str. 9 d.

⁹⁹ *Ibid*, 8 str. 1 d.

¹⁰⁰ *Ibid*, 8 str. 5 d.

¹⁰¹ *Ibid*, 8 str. 7 d.

Komisija gali ir atsisakyti priimti siūlomus įsipareigojimus, jeigu jų priimti neįmanoma¹⁰². Komisija gali atsisakyti priimti siūlomus įsipareigojimus, jeigu nėra gautas tos šalies vyriausybės pasižadėjimas užtikrinti įsipareigojimų vykdymą arba jeigu ankstesnis tų pačių eksportuotojų arba vyriausybių įsipareigojimas buvo pažeistas. Atsisakymas priimti siūlymus gali būti motyvuojamas nepakankamu eksportuojamų prekių kainų didinimu.

Jeigu dempingas ir jo padaryta žala yra preliminariai nustatyta, Komisija ir pati gali pasiūlyti eksportuotojams įsipareigoti dėl eksporto kainų didinimo arba eksporto dempingo kaina nutraukimo¹⁰³. Tačiau eksportuotojai neprivalo priimti Komisijos pasiūlymo, o jų atsisakymas priimti pasiūlymą neturi neigiamos įtakos vykdomam tyrimui.

Tyrimas paprastai užbaigiamas net priėmus įsipareigojimus. Tyrimo metu nenustačius dempingo ar žalos, eksportuotojų įsipareigojimas dėl eksportuojamų prekių kainų automatiškai nustoja galioti, išskyrus atvejus, kai dempingo ar žalos faktai nenustatomi iš esmės dėl priimto įsipareigojimo. Gavus galutinį teigiamą atsakymą tiriant dempingą bei dempingo nulemtą žalą, įsipareigojimas galios nepriklausomai nuo dempingo bei žalos dydžio¹⁰⁴.

Jeigu įsipareigojusi šalis nevykdo savo įsipareigojimo arba jį atsiima, Komisija nustato laikinuosius arba galutinius muitus pagal ankstesnio tyrimo rezultatus numatydamą sąlygą, kad suinteresuotam eksportuotojui buvo sudaryta galimybė pareikšti savo pastabas¹⁰⁵. Tačiau jeigu yra pagrindas įtarti, kad įsipareigojimas dėl kainų yra pažeidžiamas arba atsiėmus įsipareigojimą ankstesnis tokį įsipareigojimą paskatinęs tyrimas nėra užbaigtas, Komisija, remdamasi geriausia turima informacija ir pasikonsultavusi su Antidempingo komitetu, gali nustatyti laikinąjį muitą¹⁰⁶.

Eksportuotojams atsiėmus skundą, Komisija gali nutraukti tyrimo procedūras nesiimant jokių priemonių, jeigu mano, kad antidempingo priemonės yra nereikalingos. Atsiėmus skundą tyrimas gali būti nutrauktas tik tuomet, jeigu Komisija manys, jog tyrimo nutraukimas neprieštarauja Bendrijos interesams¹⁰⁷.

Tyrimas gali būti nutrauktas nesiimant jokių priemonių, jeigu Komisija nusprendžia, kad jos yra nereikalingos, nes nenustatytas dempingas

¹⁰² Tarybos 2009 m. lapkričio 30 d. reglamentas (EB) Nr. 1225/2009 dėl apsaugos nuo importo dempingo kaina iš Europos bendrijos narėmis nesančių valstybių, 9 str. 2 d. 8 str. 3 d.

¹⁰³ Ibid, 8 str. 2 d.

¹⁰⁴ Ibid, 8 str. 6 d.

¹⁰⁵ Ibid, 8 str. 9 d.

¹⁰⁶ Ibid, 8 str. 10 d.

¹⁰⁷ Ibid, 9 str. 1 d.

arba jo nulemta žala. Dėl tyrimo nutraukimo Komisija konsultuojasi su Patariamuoju komitetu ir galutinės išvadas kartu su siūlymu baigti tyrimo procedūras pateikia Tarybai. Tyrimo procedūros laikomos baigtomis, jeigu per mėnesį Taryba, kvalifikuotos daugumos pritarimu, nenusprendžia priešingai¹⁰⁸. Sprendimai dėl tyrimo nutraukimo nesiimant jokių veiksmų gali būti apskūsti teismui.

Antidempingo muitai

Jeigu preliminariai Komisija nustato dempingo faktą bei jo nulemtą žalą po 2 mėnesių, bet ne vėliau kaip per 9 mėnesius nuo tyrimo procedūrų inicijavimo, ji gali skirti laikinuosius antidempingo muitus, jeigu manys, kad tai atitinka Bendrijos interesus. Komisija gali imtis tokių veiksmų tik pasitarusi arba pranešusi valstybėms narėms. Ji tokiomis pačiomis sąlygomis gali imtis veiksmų šalių narių prašymu. Bendrijos Taryba gali kvalifikuota balsų dauguma priimti kitokį sprendimą ir atšaukti Komisijos sprendimą¹⁰⁹.

Reglamentas taip pat nustato pagrindinę mažesnio muito taisyklę laikiniesiems ir galutiniams muitams skirti. Laikinojo muito dydis negali viršyti laikinai nustatyto dempingo skirtumo. Kad ir kaip būtų, muitas turi būti mažesnis už dempingo skirtumą, jeigu mažesnis muitas būtų adekvatus žalai, padarytai Bendrijos pramonei, pašalinti¹¹⁰. Nustačius laikinuosius muitus nagrinėjami produktai gali būti išleisti į laisvą apyvartą tiktai pateikus garantiją, kad laikinieji muitai bus sumokėti. Laikinosios antidempingo priemonės paprastai nustatomos šešiams mėnesiams, tačiau jos gali būti nustatytos devyniems mėnesiams, jeigu eksportuotojai, atstovaujantys didžiajai su procesu susijusiai prekybos daliai, pateikia prašymą apie tai arba tam neprieštaruja¹¹¹.

Jeigu galutinai nustatyti faktai įrodo, kad yra dempingas ir jo padaryta žala, Taryba, remdamasi Komisijos pasiūlymu, pateiktu pasikonsultavus su Patariamuoju komitetu, nustato galutinį antidempingo muitą. Taryba priima pasiūlymą, jei ji paprastąja balsų dauguma nenusprendžia atmesti pasiūlymo per vieną mėnesį nuo tada, kai Komisija jį pateikė. Jei-

¹⁰⁸ Tarybos 2009 m. lapkričio 30 d. reglamentas (EB) Nr. 1225/2009 dėl apsaugos nuo importo dempingo kaina iš Europos bendrijos narėmis nesančių valstybių, 9 str. 2 d.

¹⁰⁹ Ibid, 7 str.1 d.

¹¹⁰ Ibid, 7 str. 2 d.

¹¹¹ Ibid, 7 str. 3, 7 d.

gu galioja laikinieji muitai, pasiūlymas imtis galutinių veikslių pateikiamas ne vėliau kaip likus vienam mėnesiui iki šių muitų galiojimo pabaigos. Antidempingo muto suma neviršija nustatyto dempingo skirtumo, tačiau ji turėtų būti mažesnė už šį skirtumą, jei šio mažesnio muto užtektų Bendrijos pramonei padarytai žalai pašalinti¹¹². Dažniausiai Taryba nustato vertybinius muitus, t. y. jeigu muitai apskaičiuojami dauginant importuojamų prekių muitinę vertę iš vertybinio muto normos išreikštos procentais. Taip pat gali būti nustatoma kiekybinė muto norma, kuri nurodoma kaip pinigų suma, tenkanti prekės natūriniam matavimo vienetui. Gali būti nustatyta ir mišri muto norma, susidedanti iš vertybinės ir kiekybinės muto dalies. Importuojamos dempingo prekės, nustačius jos muitą, kaina pakyla ir taip sustabdoma dempingo prekės daroma žala Bendrijos pramonei. Nediskriminaciniu pagrindu nustatomi muitai skelbiami Oficialiajame leidinyje. Jame nurodomi eksportuotojų identifikavimo duomenys ir kokiam eksportuotojui kokie muitai nustatomi. Antidempingo muitai, jeigu tai patogiau, gali būti nustatyti ir šaliai, iš kurios tiekiamos prekės¹¹³.

Jeigu nustatant galutinius muitus jau galioja laikinieji muitai, Taryba turi nuspręsti, kuri laikinojo muto dalis turi būti galutinai surenkama. Jeigu galutinis antidempingo muto yra didesnis nei laikinasis, skirtumą sudarančioji dalis per laikinojo muto galiojimo laikotarpį nesurenkama. Jeigu galutinis muto yra mažesnis nei laikinasis muto, muto perskaičiuojamas¹¹⁴.

Laikinosios priemonės ir galutiniai antidempingo muitai taikomi tik tiems produktams, kurie išleidžiami į laisvą apyvartą įsigaliojus juos nustatantiems sprendimams¹¹⁵.

Galutinis antidempingo muto gali būti taikomas produktams, įvežtiems vartoti likus ne daugiau kaip 90 dienų iki laikinųjų priemonių taikymo pradžios, bet ne anksčiau, nei bus pradėtas tyrimas. Galutiniai muitai taikomi atgaline data pagal tam tikrus reikalavimus. Pirma, importas turi būti įregistruotas pagal Antidempingo reglamento 14 straipsnio 5 dalies

---

¹¹² Tarybos 2009 m. lapkričio 30 d. reglamentas (EB) Nr. 1225/2009 dėl apsaugos nuo importo dempingo kaina iš Europos bendrijos narėmis nesančių valstybių, 9 str. 4 d.

¹¹³ Ibid, 9 str. 5 d.

¹¹⁴ Ibid, 10 str. 2, 3 d.

¹¹⁵ Ibid, 10 str. 1 d.

nuostatas¹¹⁶. Antra, Komisija turėjo būti suteikusi galimybę importuotojams pateikti pastabas. Trečia, importuotojas žinojo arba turėjo žinoti apie dempingą, o svarbiausia – apie įtariamo ar nustatyto dempingo ir jo nulėmtos žalos mastą. Ketvirta, be tyrimo laikotarpiu žalą sukėlusio importo lygio, nustatytas dar ir didelis importo kilimas, kuris dėl laikotarpio, apimties ir kitų aplinkybių gali labai sumažinti numatomo taikyti galutinio antidempingo muito atkuriamąjį poveikį¹¹⁷.

Galutinių muitų taikymas yra galimas, kai pažeidžiami ar atsiimami įsipareigojimai, jeigu produktai įvežti laisvai cirkuluoti likus ne daugiau kaip 90 dienų iki laikinųjų priemonių taikymo pradžios, jeigu toks importas buvo užregistruotas pagal 14 straipsnio 5 dalį, bet mitas už praėjusį laikotarpį netaikomas importuojamiems produktams, įvežtiems prieš pažeidžiant ar atsiimant įsipareigojimą¹¹⁸.

Galutinė antidempingo priemonė baigia galioti praėjus penkeriems metams, nebent peržiūros metu būtų išsiaiškinta, kad jas reikia tęsti. Pranešimai apie artėjančią priemonių galiojimo pabaigą, apie netekusias galios ar išliekančias priemones yra skelbiami Europos Sąjungos oficialiajame leidinyje¹¹⁹.

Reglamentas numato galimybę suspenduoti nustatytas antidempingo priemones. Suspendavimas galimas, jeigu rinkos sąlygos laikinai pasikeitė tokiu mastu, jog mažai tikėtinas žalos atsinaujinimas, ir jeigu Bendrijos pramonei buvo sudaryta galimybė pareikšti pastabas ir į šias pastabas buvo atsižvelgta. Tokiu atveju Komisija gali sustabdyti antidempingo priemones devyniems mėnesiams. Laikinis sustabdymas gali būti pratęstas, bet ne ilgiau kaip vieneriems metams. Siūlymą pratęsti priima Taryba, jei jo neatmeta per vieną mėnesį, kai jį pateikia Komisija. Priemonių taikymas gali būti atnaujintas, jeigu priežastys, lėmusios jų sustabdymą, išnyko¹²⁰.

¹¹⁶ Šio straipsnio 5 dalis nustato, jog Komisija gali nurodyti muitinių institucijoms registruoti importą, kad vėliau tokiam importui būtų galima pritaikyti priemones nuo registracijos pradžios. Registracija įvedama reglamentu, kuriame nurodomas tokio veiksmo tikslas ir, jei reikia, galimos turtinės prievolės suma. Registruoti importą privaloma ne ilgesnį kaip devynių mėnesių laikotarpį.

¹¹⁷ Tarybos 2009 m. lapkričio 30 d. reglamentas (EB) Nr. 1225/2009 dėl apsaugos nuo importo dempingo kaina iš Europos bendrijos narėmis nesančių valstybių, 10 str. 4 d.

¹¹⁸ Ibid, 10 str. 5 d.

¹¹⁹ Ibid, 11 str. 2 d.

¹²⁰ Ibid, 14 str. 4 d.

Antidempingo maito nustatymo pavyzdys

2010 m. spalio 25 d. Tarybos įgyvendinimo reglamentas (ES) Nr. 964/2010, kuriuo tam tikriems importuojamiems Kinijos Liaudies Respublikos kilmės ratams su ratlankiais iš aliuminio nustatomas galutinis antidempingo maitas ir galutinai surenkamas laikinasis maitas (OL, 2010, L 282, p. 0001–0023).

Skundas

Tyrimas inicijuotas 2009 m. birželio 30 d. gavus Europos ratų su ratlankiais gamintojų asociacijos gamintojų, pagaminančių didžiąją dalį, t. y. daugiau nei 50 proc., visų tam tikrų ratų su ratlankiais iš aliuminio Sąjungoje, vardu pateiktą skundą. Nagrinėjamas produktas – Kinijos Liaudies Respublikos (KLR) kilmės ratai su ratlankiais iš aliuminio, skirti autotransporto priemonėms, priskiriamoms 8701–8705 KN pozicijoms.

Atliekant dempingo tyrimą buvo nagrinėjamas 2008 m. liepos 1 d.–2009 m. birželio 30 d. tiriamasis laikotarpis. Tiriant žalą buvo nagrinėjamas laikotarpis nuo 2006 m. sausio 1 d. iki tiriamojo laikotarpio pabaigos.

Ne rinkos ekonomikos valstybė

Pagal Antidempingo reglamento 2 straipsnio 7 dalies b punktą atliekant antidempingo tyrimus dėl importuojamų KLR kilmės produktų normalioji vertė gali būti nustatoma kaip rinkos ekonomikos valstybės, jeigu įrodoma, kad nagrinėjamiems gamintojams dėl panašaus nagrinėjamojo produkto gamybos ir pardavimo vyrauja rinkos ekonomikos sąlygos. Tyrimo metu visos tyrime dalyvaujančios eksportuojančių gamintojų grupės kreipėsi su prašymu taikyti joms rinkos ekonomikos režimą. Europos Komisija, atlikusi tyrimą, nustatė, kad rinkos ekonomikos režimo nebuvo galima taikyti nė vienai iš keturių KLR bendrovių grupių, nes nė viena iš jų netenkino visų Antidempingo reglamento 2 straipsnio 7 dalies c punkte nurodytų kriterijų.

Pagal Antidempingo reglamento 2 straipsnio 7 dalies a punktą importuojant iš ne rinkos ekonomikos valstybių normalioji vertė apskaičiuojama pagal trečiosios rinkos ekonomikos valstybės kainą arba apskaičiuotą vertę panašioje šalyje. Komisija pasiūlė panašia šalimi normaliajai vertei nustatyti pasirinkti Turkiją. Turkijoje yra penki nacionaliniai gamintojai ir į ją importuojama daug produkcijos iš trečiųjų šalių. Tai rinka, kuriai būdinga didelė konkurencija, o importui iš ES netaikomi apribojimai. Be to, Turkijos ir Kinijos Liaudies Respublikos gamintojų gamybos procesai labai nesiskyrė. Todėl padaryta išvada, kad Turkija, kaip panaši valstybė, pasirinkta pagrįstai.

Dempingo skirtumo nustatymas

Normalioji vertė nustatoma remiantis Turkijos vidaus rinkoje parduodamos nagrinėjamos prekės kainomis. Eksperto kaina, jeigu nagrinėjamas produktas eksportuojamas nepriklausomiems Europos Sąjungos pirkėjams, nustatoma pagal Antidempingo reglamento 2 straipsnio 8 dalį, t. y. remiantis faktiškai sumokėtomis eksporto kainomis. Jeigu parduodama per susijusį importuotoją ar prekiautoją, eksporto kainos apskaičiuojamos pagal Antidempingo reglamento 2 straipsnio 9 dalį remiantis to susijusio importuotojo perpardavimo pirmiesiems nepriklausomiems pirkėjams Europos Sąjungoje kainomis, tikslinant visas sąnaudas, patirtas nuo importo iki perpardavimo, įskaitant pardavimo, bendrąsias ir administracines išlaidas bei pelną.

Apskaičiuotas dempingo skirtumas, išreikštas procentais nuo nagrinėjamos prekės importo kainos, Europos Sąjungos pasienyje prieš sumokant muitą pagal atskiras nagrinėjamas KLR gamintojų grupes svyravo nuo 23,81 proc. iki 67,66 proc.

Žala

Nagrinėjamos prekės importo iš KLR mastas padidėjo nuo 3,7 mln. vienetų 2006 m. iki 5,1 mln. vienetų 2007 m., 5,8 mln. vienetų 2008 m. ir 6,1 mln. vienetų per tiriamąjį laikotarpį. Taigi importo mastas nuo 2006 m. iki tiriamojo laikotarpio pabaigos padidėjo apie 66 proc. Importo iš KLR rinkos dalis padidėjo nuo 6,3 proc. 2006 m. iki 8,2 proc. 2007 m., 10 proc. 2008 m. ir 12,4 proc. per visą tiriamąjį laikotarpį. Taigi tiriamuoju laikotarpiu KLR nagrinėjamos prekės importo dalis ES rinkoje padidėjo apie 2 kartus, arba 6,1 procentinio punkto.

Vidutinės importo iš KLR kainos per nagrinėjamąjį laikotarpį kainos sumažėjo 8 proc.

Nagrinėjamos prekės ES gamintojų gamyba sumažėjo nuo 49,5 mln. vienetų 2007 m. iki 45,2 mln. vienetų 2008 m. ir 37,6 mln. vienetų per tiriamąjį laikotarpį. Per nagrinėjamąjį laikotarpį sumažėjimas sudarė 24 proc. Pajėgumų naudojimo norma per tą patį laikotarpį sumažėjo 19,4 procentinio punkto. Pardavimo mastas padidėjo nuo 45,4 mln. vienetų 2006 m. iki 46,6 mln. vienetų 2007 m., o tada sumažėjo iki 42,8 mln. vienetų 2008 m. ir 35,7 mln. vienetų per tiriamąjį laikotarpį. Iš viso per nagrinėjamąjį laikotarpį ES pardavimo mastas sumažėjo 21 proc.

Nuo 2008 m. iki tiriamojo laikotarpio pabaigos prarastos 1 328 darbo vietos.

Vertinant dempinginio importo žalą, aptariamame reglamente nagrinėjami ir rodiklių pokyčiai, rodantys blogėjančią ES gamintojų ekonominę padėtį. Vertintos ES gamintojų nagrinėjamos prekės atsargos, sumažėjusios pardavimo kainos, pelningumas, grynujų pinigų srautas, investicijų grąža, galimybės padidinti kapitalą ir investicijas.

Remiantis atliktu dempinginio importo žalos tyrimu daroma išvada, kad ES pramonei padaryta materialinė žala. Ši išvada grindžiama ir tuo, kad nagrinėjamoju laikotarpiu kai kurios ES bendrovės ar gamyklos turėjo būti uždarytos arba turėjo pradėti bankroto procedūras.

Priežastinis ryšys

Tyrimo metu turi būti įrodytas priežastinis importo dempingo kaina ir ES gamintojų patirtos žalos ryšys. Remiantis Antidempingo reglamento 3 straipsnio 6 ir 7 dalimis nagrinėta, ar ES pramonei materialinę žalą padarė importas dempingo kainomis iš KLR. Tyrimo metu nustatyta, kad labai sumažėjo gamyba ir pardavimas, prarasta rinkos dalis, smukdytos kainos ir dėl to ES pramonė patyrė nuostolių. Per tą patį laikotarpį padidėjo importo iš KLR, dėl kurio priverstinai labai sumažintos ES pramonės kainos ir rinkos dalis, mastas. Komisija nagrinėjo ir kitus veiksnius, kurie galėjo būti susiję su ES pramonei padaryta materialine žala. Nustatyta, kad ekonomikos krizė, importas iš Turkijos ir ES gamintojų tarpusavio konkurencija, dėl kurios prasidėjo gamybos koncentracijos procesas, galėjo turėti tam tikro poveikio žalingai padėčiai. Tačiau vertinama, kad jų poveikis nėra toks didelis. Todėl daroma išvada, kad yra importo iš KLR dempingo kainomis ir ES pramonei padarytos materialinės žalos priežastinis ryšys.

Interesai

Nagrinėti įvairių interesų grupių požiūriai į galimą antidempingo priemonių nustatymą. Nagrinėti ES pramonės, importuotojų, nagrinėjamos prekės naudotojų – automobilių gamintojų interesai, žaliavų ir (ar) įrenginių tiekėjų interesai. Pavyzdžiui, visi naudotojai prieštaravo galimam antidempingo priemonių nustatymui. Vienas pagrindinių jų argumentų – automobilių gamintojai suinteresuoti turėti įvairius tiekimo šaltinius ir naudotis konkurencija ratų su ratlankiais rinkoje. Nustačius antidempingo priemones jie taptų per daug priklausomi nuo nedidelio skaičiaus Europos gamintojų. Tačiau šis argumentas įvertintas kaip neįtikinamas, nes daug importuojama iš kitų trečiųjų šalių.

Atsižvelgiant į interesų analizės rezultatus nuspręsta, kad nėra įtikinamų priežasčių, dėl kurių importuojamiems KLR kilmės ratams su ratlankiais iš aliuminio nereikėtų nustatyti antidempingo priemonių.

Antidempingo priemonės

Remiantis Antidempingo reglamento 7 straipsnio 1 dalimi, jeigu tiriant dempingą importo kaina preliminariai nustatomas dempingo faktas bei jo nulemta žala Bendrijos pramonei, gali būti nustatyti laikinieji antidempingo muitai. Aptariamojo tyrimo metu reikalingi įrodymai buvo surinkti ir importuojamiems KLR kilmės ratams su ratlankiais iš aliuminio, skirtiems autotransporto priemonėms, buvo nustatytas laikinasis antidempingo muitas 20,6 proc.¹²¹ Baigus tyrimą laikinasis antidempingo muitas buvo patikslintas ir nustatytas galutinis antidempingo muitas – 22,3 proc. Šis sprendimas įsigaliojo kitą dieną po jo paskelbimo Europos Sąjungos oficialiajame leidinyje.

5.3. Apsauga nuo subsidijuoto importo

Pagrindinis ES teisės aktas, reglamentuojantis prekybos apsaugą nuo subsidijuoto importo bei kompensacinių priemonių taikymą, yra Tarybos 2009 m. birželio 11 d. reglamentas (EB) Nr. 597/2009 dėl apsaugos nuo subsidijuoto importo iš Europos bendrijos narėmis nesančių valstybių. Šis Antisubsidijų reglamentas yra anksčiau galiojusio reglamento Nr. 2026/97, turėjusio 2 pakeitimus, kodifikuota redakcija.

Antisubsidijų reglamentu perkeliama PPO sutarties dėl subsidijų ir kompensacinių muitų nuostatos į Bendrijos teisę. Jos leidžia imtis atsakomųjų veikslių prieš subsidijas, laikomas nesąžiningos prekybos praktika. PPO steigimo sutartyje dėl subsidijų ir kompensacinių priemonių nurodyta, kad subsidijos, kurių suteikimo vienintelė arba viena iš kelių sąlygų yra eksportas, draudžiamos, išskyrus Pasaulinės prekybos organizacijos steigimo sutartyje dėl žemės ūkio nurodytus atvejus¹²².

Kompensaciniai muitai įvedami norint atlyginti visas kompensuotinas subsidijas, suteikiamas bet kuriai prekei gaminti, eksportuoti ar vežti, kuriai leidus laisvai judėti Bendrijoje, būtų padaryta žala¹²³. Pagal šį reglamentą subsidijuotam importui gali būti taikomos kompensacinės priemo-

¹²¹ 2010 m. gegužės 10 d. Komisijos reglamentas (ES) Nr. 404/2010, kuriuo tam tikriems importuojamiems Kinijos Liaudies Respublikos kilmės ratams su ratlankiais iš aliuminio nustatomas laikinasis antidempingo muitas (OL, 2010 L 117, p. 0064–0082).

¹²² OL 2004 m. *specialusis leidimas*, 11 skyrius, 21 tomas, p. 82.

¹²³ Tarybos 2009 m. birželio 11 d. reglamentas (EB) Nr. 597/2009 dėl apsaugos nuo subsidijuoto importo iš Europos bendrijos narėmis nesančių valstybių, 1 str. 1 d.

nės, jeigu produktas yra subsidijuojamas, gauna naudos iš kompensuotinos subsidijos, jeigu subsidijuotas importas daro arba gali padaryti žalą Bendrijos pramonei ir jeigu kompensacinių priemonių įvedimas atitinka Bendrijos interesus¹²⁴.

Kompensuotina subsidija

Komisija turi nustatyti, ar importuojamas gaminys gauna naudos iš kompensuotinos subsidijos. Šiam tikslui pasiekti būtina atlikti keletą veiksmų. Pirma, Komisija turi nustatyti kompensuotiną subsidiją. Antra, nustatyti, ar finansinį rėmimą vykdo valstybinė institucija. Trečia, ar subsidijuojamas produktas gauna naudos. Ketvirta, reikia apskaičiuoti kompensuotinos subsidijos dydį. Kompensuotina subsidija yra tokia, kuri yra konkreti, individuali.¹²⁵ Nustatant, ar subsidija yra konkreti, vadovaujamesi reglamento apibūdintais atskirais požymiais, kuriais remiantis vykdomas tyrimas¹²⁶:

- jeigu subsidijuojama konkreti įmonė, pramonės šaka, įmonių ar pramonės šakų grupė;
- jeigu subsidijomis naudojasi koku nors būdu ribojamas įmonių skaičius arba tam tikrai daliai įmonių suteikiamas neproporcingai didelė subsidijų suma.

Subsidija vertinama kaip konkreti, jeigu subsidiją suteikianti institucija arba tai apibrėžiantys teisės aktai, pagal kuriuos veikia subsidiją suteikianti institucija, aiškiai apriboja tam tikrų įmonių teisę gauti subsidiją. Šia prasme subsidija, kurią gauti teisė nustatoma tik tam tikroms įmonėms, priklausančioms konkrečiame geografiniame regione subsidiją teikiančios institucijos jurisdikcijai, taip pat bus laikoma konkrečia. Kad ir kaip būtų, nustačius objektyvius kriterijus ar sąlygas, pagal kurias suteikiama teisė gauti subsidiją ir nustatoma šios subsidijos suma, subsidija nebus laikoma konkrečia tiek, kiek ši teisė gauti subsidiją bus automatiška, ir šių kriterijų ir sąlygų yra griežtai laikomasi. Subsidija bus laikoma konkrečia, jeigu ji naudojama riboto tam tikrų įmonių skaičiaus arba ar jeigu tam tikroms įmonėms suteikiamas neproporcingai didelis subsidijų skaičius. Visais atvejais konkretumo nustatymas turi būti aiškiai patvirtintas įrodymais.

¹²⁴ Tarybos 2009 m. birželio 11 d. reglamentas (EB) Nr. 597/2009 dėl apsaugos nuo subsidijuoto importo iš Europos bendrijos narėmis nesančių valstybių, 2 str.

¹²⁵ Ibid, 4 str. 1 d.

¹²⁶ Ibid, 4 str. 2 d.

Subsidija yra pripažįstama, jeigu ją suteikia kilmės arba eksporto šalies vyriausybė¹²⁷. Finansinė įmoka gali būti atlikta ir gamintojo, ir gaminio eksportuotojo šalies vyriausybės, jeigu tarp kilmės šalies ir Bendrijos rinkos egzistuoja tarpinė šalis¹²⁸. Taip pat nustatyta, kad terminas „vyriausybė“ apima visas valstybines įstaigas, esančias kilmės ar eksporto šalies teritorijoje¹²⁹. Reglamentas nustato vyriausybės veiksmų, kurie gali būti laikomi finansiniais indėliais, sąrašą. Tai¹³⁰:

- vyriausybės veikla tiesiogiai pervedant lėšas arba galimai tiesiogiai pervedant lėšas ar perduodant išipareigojimus;
- vyriausybės pajamų atsisakymas arba nesurinkimas, kurios priešingu atveju būtų renkamos, traktuojamas kaip finansinis indėlis. Tai gali būti eksportuojamo produkto atleidimas nuo muitų ir kitų mokesčių, mokamų už panašų produktą, skirtą vartoti valstybės viduje;
- vyriausybės prekių ir paslaugų teikimas kitaip nei per bendrąją prekių ir paslaugų infrastruktūrą;
- vyriausybė vykdo mokėjimus arba paveda, arba nurodo privačiam subjektui vykdyti vieną ar kelias ankščiau nurodyto pobūdžio funkcijas, kurias vykdo vyriausybė, ir ši veikla skiriasi nuo vyriausybės vykdomos veiklos.

Laikoma, kad subsidija egzistuoja, jeigu taip suteikta naudos¹³¹. Nau-da nustatoma įvertinant subsidijos dydį. Kompensuotinos subsidijos suma yra vertinama pagal naudą, kurią gavo naudos gavėjas, nustatytas subsidijų tyrimo metu. Paprastai šis laikotarpis yra patys paskutiniai gavėjo finansinės apskaitos metai, bet gali būti bet kuris kitas laikotarpis – mažiausiai šeši mėnesiai prieš tyrimo pradžią¹³².

Pagrindinis klausimas, nustatant ir apskaičiuojant naudą gavėjui, – ar vyriausybės veiksmai atitinka komercinius tikslus. Reglamente išdėstyti pagrindiniai principai siekiant nustatyti, kokie vyriausybės veiksmai nelai-komi teikiančiais naudą. Tai tokie veiksmai kaip valstybės įnašai į įmonės nuosavą kapitalą, vyriausybės suteikiamos paskolos arba paskolų garanti-jos, vyriausybės vykdomas prekių bei paslaugų pirkimas¹³³.

¹²⁷ Tarybos 2009 m. birželio 11 d. reglamentas (EB) Nr. 597/2009 dėl apsaugos nuo subsidijuoto importo iš Europos bendrijos narėmis nesančių valstybių, 2 str. a punktas.

¹²⁸ Ibid, 1 str. 2 d.

¹²⁹ Ibid, 2 str. b punktas.

¹³⁰ Ibid, 3 str. 1 d.

¹³¹ Ibid, 3 str. 2 d.

¹³² Ibid, 5 str.

¹³³ Ibid, 6 str.

Kompensuotinos subsidijos dydžio apskaičiavimas

Kompensuotinių subsidijų suma apskaičiuojama į Bendriją eksportuotos subsidijuotos prekės vienetui. Suinteresuota šalis gali prašyti sumažinti subsidijų mastą, pateikdama savo prašymo pagrįstumo įrodymus. Suinteresuotos šalies prašymu į bendrą subsidijų sumą gali būti neįtraukiami eksporto mokesčiai, muitai bei kiti mokesčiai, sumokėti už produkto eksportą į Bendriją, jei jie yra konkrečiai skirti subsidijai kompensuoti¹³⁴. Jeigu subsidija suteikta nesiejant jos su pagamintų, eksportuotų arba transportuotų prekių kiekiais, kompensuotinos subsidijos suma nustatoma paskirstant visos subsidijos vertę pagal aptariamų prekių gamybos, pardavimo ar eksporto mastą tiriamuoju laikotarpiu¹³⁵. Jeigu subsidijos suteikimas gali būti susietas su įsigytu ilgalaikiu turtu, kompensuotinos subsidijos suma apskaičiuojama paskirstant subsidiją visam laikotarpiui, atitinkančiam įprastinį tokio turto nuvertėjimą konkrečioje ūkio šakoje. Jeigu ilgalaikis turtas yra nenuvertėjantis, subsidija vertinama kaip paskola be palūkanų¹³⁶. Jei subsidija negali būti susieta su ilgalaikio turto įsigijimu, kompensuotinos subsidijos suma bus nustatyta paskirstant visos subsidijos vertę pagal aptariamų prekių gamybos, pardavimo arba eksporto mastą tiriamuoju laikotarpiu¹³⁷.

Kaip ir Antidempingo reglamentas, Antisubsidijų reglamentas nustato *de minimis* slenkstį, t. y. subsidijavimo tyrimas nutraukiamas, jei kompensuotinių subsidijų suma sudaro mažiau nei 1 proc. prekių kainos. Reglamentas daro išimtį besivystančioms šalims, kurioms *de minimis* nustatytas 2 proc. lygis. Jeigu kompensuotinių subsidijų suma yra mažesnė už *de minimis* lygį pavieniams eksportuotojams, tyrimas nenutraukiamas¹³⁸. *De minimis* slenksčio reikšmė – tai vienas iš keleto nedidelių Antisubsidijų reglamento ir PPO sutarties dėl subsidijų ir kompensacinių muitų skirtumų. Abu dokumentai nustato specialias *de minimis* taisykles besivystančioms šalims. Pagal sutartį besivystančioms šalims paprastai taikoma 2 proc. *de*

¹³⁴ Tarybos 2009 m. birželio 11 d. reglamentas (EB) Nr. 597/2009 dėl apsaugos nuo subsidijuoto importo iš Europos bendrijos narėmis nesančių valstybių, 7 str. 1 d.

¹³⁵ Ibid, 7 str. 2 d.

¹³⁶ Ibid, 7 str. 3 d.

¹³⁷ Ibid, 7 str. 4 d.

¹³⁸ Ibid, 14 str. 5 d.

minimis taisyklė, o besivystančioms šalims paminėtos sutarties VII priede galioja 3 proc. *de minimis* slenkstis¹³⁹.

Antisubsidijų reglamente klausimai, susiję su žalos nustatymu, tyrimo inicijavimu ir vykdymu, antisubsidinėmis priemonėmis, nustačius kompensuotiną subsidiją ir jos padarytą žalą, yra labai panašūs arba identiški nustatytiems Antidempingo reglamente. Studentai gali savarankiškai palyginti šiuos du reglamentus.

Kompensacinio muito nustatymo pavyzdys

2011 m. balandžio 19 d. Tarybos įgyvendinimo reglamentas (ES) Nr. 405/2011, kuriuo nustatomas galutinis kompensacinis muitas ir galutinai surenkamas laikinasis muitas, nustatytas tam tikriems importuojamiems Indijos kilmės nerūdijančio plieno strypams ir juostoms (OL, 2011, L 108, p. 0003 – 0010)

Skundas

Tyrimas inicijuotas 2010 m. vasario 15 d. gavus Europos geležies ir plieno pramonės federacijos (Eurofer) gamintojų, kurie pagamina daugiau nei 25 proc. visų ES pagaminamų tam tikrų nerūdijančio plieno strypų, vardu pateiktą skundą.

Prieš inicijuodama tyrimą ir vadovaudamasi Antisubsidijų reglamento 10 straipsnio 7 dalimi, Komisija pranešė Indijos Vyriausybei apie gautą skundą ir pakvietė konsultuotis, siekiant išsiaiškinti su skundo turiniu susijusią padėtį, ir priimti abi šalis tenkinantį sprendimą. Tačiau priimti abi šalis tenkinančio sprendimo nepavyko.

Tyrimas pradėtas dėl Indijos kilmės nerūdijančio plieno strypų ir juostos, išskyrus ne mažesnio kaip 80 mm skersmens skritulio formos skerspjūvio strypus ir juostas, kurių KN kodai yra 7222 20 21, 7222 20 29, 7222 20 31, 7222 20 39, 7222 20 81 ir 7222 20 89.

Atliekant subsidijavimo tyrimą buvo nagrinėjamas 2009 m. balandžio 1 d.–2010 m. kovo 31 d. tiriamasis laikotarpis. Tiriant žalą nagrinėjamas laikotarpis buvo nuo 2007 m. iki tiriamojo laikotarpio pabaigos.

Tyrimui atrinkti 6 eksportuojantys Indijos gamintojai ir 4 ES gamintojai, kurie tiriamuoju laikotarpiu pagamino 62 proc. viso ES pramonės pagaminto nagrinėjamo produkto kiekio.

¹³⁹ *Daugiašalių derybų dėl prekybos Urugvajaus raundo rezultatai*. Vilnius: Alma littera, 2000, p. 342.

Subsidijavimas

Remiantis skunde ir Komisijos klausimyno atsakymuose pateikta informacija, nagrinėtos šios schemos, kurias taikant buvo teikiamos subsidijos:

- a) muito sumažinimo leidimo schema;
- b) išankstinių leidimų schema;
- c) gamybos priemonių eksportui skatinti schema;
- d) į eksportą orientuotų įmonių schema;
- e) eksporto kreditų schema.

Teisę naudotis **Muito sumažinimo leidimo schema (MSLS)** Indijoje turi visi eksportuojantys gamintojai arba eksportuojantys prekyautojai. Eksportuotojas gali kreiptis dėl MSLS kreditų, kurie skaičiuojami produktų, eksportuojamų pagal šią schemą, vertės procentais. Tokias MSLS normas Indijos valdžios institucijos nustatė beveik visiems produktams, įskaitant nagrinėjamąjį produktą. Norėdama pasinaudoti šia schema, bendrovė turi eksportuoti. Tam, kad produktus būtų galima eksportuoti, Indijos muitinė, vykdydama išsiuntimo procedūrą, išduoda eksporto važtaraštį. Šiame dokumente nurodoma ir MSLS kredito suma, kurią ketinama skirti tai eksporto operacijai. Tada eksportuotojas sužino, kokio dydžio lengvatą jam bus suteikta. Nustatyta, kad pagal Indijos apskaitos standartus MSLS kreditai komercinėse sąskaitose gali būti kaupiamuoju principu traukiami į apskaitą kaip pajamos, kai įvykdomas eksporto įsipareigojimas. Tokie kreditai gali būti naudojami mokėti muitams už paskesnį produktų importą. Nustatyta, kad šia schema naudojosi dvi iš nagrinėjamų Indijos gamintojų.

Komisija nusprendė, kad MSLS yra subsidija, kaip apibrėžta Antisubsidijų reglamento 3 straipsnio 1 dalies a punkto ii papunktyje ir 3 straipsnio 2 dalyje. MSLS kreditas – Indijos Vyriausybės finansinis įnašas, nes jis galiausiai bus naudojamas importo muitams kompensuoti, taip sumažinant Indijos Vyriausybės pajamas iš muitų, kurias ji turėtų gauti. Be to, MSLS kreditas yra naudingas eksportuotojui, nes padidina jo likvidumą. Pagal teisės aktus MSLS priklauso nuo to, ar bus vykdomas eksportas, todėl pagal Antisubsidijų reglamento 4 straipsnio 4 dalies pirmos pastraipos a punktą ji laikoma individualia ir kompensuotina schema. Pagal Antisubsidijų reglamento 3 straipsnio 2 dalį ir 5 straipsnį kompensuotinių subsidijų suma apskaičiuojama atsižvelgiant į subsidijų gavėjams suteiktą lengvatą, nustatytą per tiriamąjį laikotarpį.

Išankstinių leidimų schemą (ILS) sudaro šešios poschemės.

1. Gali būti išduodami išankstinai *fizinio eksporto* leidimai – tai pagrindinė poschemė. Pagal ją leidžiama be maito importuoti žaliavas, naudojamas konkrečioms eksportuojamiems produktams gaminti. Šiuo atveju „fizinis“ reiškia, kad eksportuojamas produktas turi būti išvežtas iš Indijos teritorijos. Licencijoje nurodoma leidžiama importo apimtis ir eksporto įsipareigojimas, įskaitant eksportuojamo produkto rūšį. Be to, Vyriausybės pareigūnai atitinkamus importo ir eksporto sandorius turi įrašyti leidime.

2. *Metinių poreikių* leidimas susijęs su platesne produktų grupe (pvz., cheminiai ir susiję produktai), o ne konkrečiu eksportuojamu produktu. Licencijos turėtojas, neviršydamas tam tikros ribinės vertės, nustatytos atsižvelgiant į jo ankstesnės eksporto veiklos rezultatus, gali be maito importuoti visas žaliavas, kurios turi būti naudojamos bet kuriems tokiai grupei priklausantiems produktams gaminti. Jis gali pasirinkti eksportuoti bet kurį tai produktų grupei priskiriamą produktą, pagamintą naudojant tokią maito neapmokestinamą medžiagą.

3. *Tarpinio tiekimo* leidimas taikomas, kai du gamintojai ketina gaminti vieną eksportuojamą produktą ir pasiskirstyti gamybos procesą. Tarpinį produktą gaminantis gamintojas eksportuotojas gali be maito importuoti žaliavas ir tuo tikslu pasinaudoti tarpiniam tiekimui taikoma ILS. Galutinis eksportuotojas baigia gamybos procesą ir privalo eksportuoti galutinį produktą.

4. *Tariamo eksporto* leidimas suteikia galimybę rangovui be maito importuoti žaliavas, reikalingas gaminti produktams, kuriuos ketinama parduoti pirkėjams kaip tariamą eksportą. Indijos Vyriausybės nuomone, tariamas eksportas reiškia tuos sandorius, pagal kuriuos tiekiami produktai neišgabenami iš šalies. Tam tikros tiekimo kategorijos laikomos tariamu eksportu, jei produktai pagaminti Indijoje, pavyzdžiui, produktų tiekimas į eksportą orientuotai įmonei arba specialiojoje ekonominėje zonoje esančiai bendrovei.

5. *Išankstinio išleidimo įsakymo (I I I)* poschemė: ILS leidimo turėtojas, ketinantis įsigyti žaliavų iš vietos šaltinių ir nesinaudoti tiesioginiu importu, turi galimybę jų įsigyti pateikdamas III. Tokiais atvejais išankstiniai leidimai pripažįstami kaip III ir patvirtinami vietos tiekėjui pristaciūs jame nurodytus produktus. Pagal III mechanizmą mokesčiai ir maitai pagal sąlyginio apmokestinimo maitais sistemą ir (arba) maitų grąžinimo forma grąžinami tiekėjui, o ne galutiniam eksportuotojui. Mokesčiai ir (arba) maitai gali būti grąžinami už vietos ir importuotas žaliavas.

6. *Kompensacinio vidaus akredityvo* leidimas apima vietos tiekimą išankstinio leidimo turėtojui. Išankstinio leidimo turėtojas gali kreiptis į banką dėl akredityvo atidarymo vietos tiekėjui. Bankas patvirtina tiesioginio importo leidimą tik produktų, kurie ne importuojami, o įsigijami šalies viduje, vertei ir kiekiui.

Per tiriamąjį laikotarpį dviem Indijos bendrovėms pagal ILS taikytos su nagrinėjamoju produktu susijusios nuolaidos. Šios bendrovės naudojami viena iš poschemių, t. y. išankstiniais fiziniam eksporto leidimais. Komisija nusprendė, kad atleidimas nuo importo muitų yra subsidija, kaip apibrėžta Antisubsidijų reglamento 3 straipsnio 1 dalies a punkto ii papunktyje ir 3 straipsnio 2 dalyje, t. y. Indijos Vyriausybės finansinė parama, kuria nagrinėjamiems eksportuotojams suteikta lengvata. Be to, pagal teisės aktus aiškiai nustatyta, kad fizinio eksporto ILS priklauso nuo to, ar bus vykdomas eksportas, todėl laikoma individualia ir kompensuotina priemone pagal pagrindinio reglamento 4 straipsnio 4 dalies pirmos pastraipos a punktą. Nepriisiimdama eksporto įsipareigojimo, bendrovė negali naudotis pagal šias schemas teikiamomis lengvatomis.

Subsidijos suma bendrovėms, kurios naudojosi ILS, apskaičiuota remiantis nesurinktais importo muitais (pagrindiniu maitu ir specialiu papildomu maitu) už medžiagas, importuotas per tiriamąjį laikotarpį. Vadovaujantis Antisubsidijų reglamento 7 straipsnio 1 dalies a punktu, iš subsidijos sumos išskaičiuoti mokesčiai, kuriuos reikėjo būtinai sumokėti, norint gauti subsidiją, jeigu tokie prašymai buvo pagrįsti.

Gamybos priemonių eksportui skatinti schema. Komisijai atlikus antidempingo tyrimą nustatyta, kad dvi atrinktos Indijos bendrovės naudojami šia schema tiriamuoju laikotarpiu. Tačiau bendrovių gautos lengvatos buvo mažai reikšmingos, todėl šie atvejai išsamiai nebuvo nagrinėti.

Pagal **į eksportą orientuotų įmonių schemą (EOIS)** gali steigti visos įmonės, kurios iš esmės įsipareigoja eksportuoti visus savo pagamintus produktus ar paslaugas, išskyrus bendroves, kurios verčiasi tik prekyba. Pramonės įmonės, norinčios pasinaudoti EOIS, privalo įvykdyti minimalių investicijų į ilgalaikį turtą reikalavimą. Į eksportą orientuotos įmonės turi teisę gauti šias nuolaidas:

- i) atleidimą nuo importo muitų visų rūšių produktams (įskaitant gamybos priemones, žaliavas ir vartojimo reikmenis), kurių reikia gamybai, perdirbimui arba susijusioms reikmėms;
- ii) atleidimą nuo akcizo už produktus, perkamus iš vietos šaltinių;

- iii) pagrindinio apyvartos mokesčio už vietoje perkamus produktus kompensavimą;
- iv) galimybę iki 50 proc. eksporto vertės produkcijos parduoti vidaus rinkoje, jeigu sumokėjus mokesčius už galutinius produktus gaudamos grynosios pajamos užsienio valiuta;
- v) muito už degalus, pirktus iš vietos naftos bendrovių, dalinį grąžinimą;
- vi) 10 metų (nuo veiklos pradžios) atleidimą nuo pajamų mokesčio, kuris paprastai mokamas nuo pelno už eksportuotus produktus.

Pagal šią schemą veikiančių įmonių eksporto siuntų išsiuntimo tvarką prižiūri muitinės arba akcizų pareigūnas. Nustatyta, kad viena iš atrinktų Indijos bendrovių turėjo į eksportą orientuotos įmonės statusą ir per tiriamąjį laikotarpį gavo subsidijų.

Komisija nusprendė, kad į eksportą orientuotos įmonės atleidimas nuo trijų rūšių importo muitų (pagrindinio muito, muitui taikomo švietimo mokesčio ir aukštesniojo viduriniojo mokslo mokesčio) ir apyvartos mokesčio grąžinimas yra Indijos Vyriausybės finansinė parama, kaip apibrėžta Antisubsidijų reglamento 3 straipsnio 1 dalies a punkto ii papunktyje. Vyriausybė negavo pajamų, kurias būtų gavusi, jeigu schema nebūtų taikoma. Tai reiškia, kad į eksportą orientuota įmonė gavo lengvatą, kaip apibrėžta Antisubsidijų reglamento 3 straipsnio 2 dalyje, nes ji padidino savo likvidumą nemokėdama muitų ir gaudama kompensaciją už sumokėtą apyvartos mokestį. Tai vertinama kaip subsidija. Subsidija įmonėms priklauso nuo to, ar bus vykdomas eksportas, ir dėl to jos laikomos individualiomis ir kompensuotinomis pagal pagrindinio reglamento 4 straipsnio 4 dalies pirmos pastraipos a punktą.

Kompensuotina lengvata yra importo muitų sumažinimas ir pagrindinio apyvartos mokesčio kompensavimas per tiriamąjį laikotarpį.

Teisę naudotis **Eksporto kreditų schema (EKS)** turi eksportuojantys gamintojai ir prekyautojai. Pagal šią schemą Indijos rezervų bankas privaloma tvarka nustato didžiausią palūkanų normą, taikomą eksporto kreditams Indijos rupijomis ir užsienio valiuta, kurią komerciniai bankai gali taikyti eksportuotojui. EKS sudaro dvi poschemės:

- a) eksporto kreditų schema, taikoma produktams prieš išsiuntimą. Ji apima kreditus, teikiamus eksportuotojui produktų pirkimo, perdirbimo, gamybos, pakavimo ir (arba) siuntimo išlaidoms finansuoti prieš eksportuojant produktus;

- b) eksporto kreditų schema, taikoma išsiųstiems produktams. Pagal ją teikiamos apyvartinių lėšų paskolos iš eksporto gautinoms sumoms finansuoti.

Be to, Indijos rezervų bankas nurodo bankams tam tikrą dalį savo grynojo banko kredito skirti eksportui finansuoti. Eksportuotojai gali gauti eksporto kreditus, kuriems taikomos lengvatinės palūkanų normos, palyginti su įprastinių komercinių kreditų palūkanų normomis, nustatomomis tik pagal rinkos sąlygas. Nustatyta, kad viena iš Indijos bendrovių tiriamuoju laikotarpiu naudojosi šia schema.

Komisija nusprendė, kas dėl EKS kredito lengvatinių palūkanų normų gali sumažėti eksportuotojo palūkanų išlaidos, palyginti su išlaidomis kreditams, kurios nustatomos tik pagal rinkos sąlygas. Šiuo atveju tai yra lengvata, kuria naudojosi toks eksportuotojas, kaip apibrėžta Antisubsidijų reglamento 3 straipsnio 2 dalyje. Ši lengvata yra Vyriausybės finansinė parama, kaip apibrėžta Antisubsidijų reglamento 3 straipsnio 1 dalies a punkto iv papunktyje. Ši subsidija laikoma individualia ir kompensuotina priemone, nes lengvatinės palūkanų normos gali būti taikomos tik eksporto operacijoms finansuoti ir dėl to priklauso nuo to, ar bus vykdomas eksportas, kaip nurodyta pagrindinio reglamento 4 straipsnio 4 dalies pirmos pastraipos a punkte.

Subsidijos suma apskaičiuota remiantis palūkanų, sumokėtų už eksporto kreditus, kuriais įmonės naudojosi per tiriamąjį laikotarpį, ir palūkanų, kurias būtų reikėję mokėti už nagrinėjamos bendrovės naudojamus įprastinius komercinius kreditus, skirtumu.

Tyrimo metu nustatyta bendra kompensuotinių subsidijų suma pagal visas subsidijų teikimo schemas atskiroms bendrovėms vertybine išraiška sudarė 3,3–4,3 proc.

Žala

Žala vertinama panašiai kaip antidempingo muitų nustatymo pavyzdyje. Tiriamuoju laikotarpiu nagrinėjamo produkto importas iš Indijos padidėjo 16 procentinių punktų. Indijos gamintojų rinkos dalis šiek tiek padidėjo: nuo 10,39 proc. 2007 m. iki 11,78 proc. tiriamuoju laikotarpiu. Vidutinė iš Indijos importuojamo nagrinėjamojo produkto kaina (EUR/tona) tiriamojo laikotarpio pabaigoje, palyginti su 2007 m., sumažėjo 44 proc.

Per 2007 m. – tiriamojo laikotarpio pabaigos laikotarpį ES pramonės bendra gamyba sumažėjo 42 proc., o gamybos pajėgumai išliko tokie patys, todėl pajėgumų panaudojimas sumažėjo 26 procentiniais punktais.

Gamybos mastas sumažėjo daugiau nei suvartojimas ES –nagrinėjamoju laikotarpiu jis sumažėjo 36 proc.

Taip pat nagrinėti gamintojų turimų atsargų pokyčiai, ES gamintojų parduodamos produkcijos kainos, užimtumas, darbo našumas, darbo sąnaudos, pelningumas, grynąjų pinigų srautas, investicijos, investicijų grąža ir kiti rodikliai. Atlikta analizė parodė, kad beveik visų žalos rodiklių, susijusių su ES pramone, pokyčiai rodė gamintojų patirtą žalą. Todėl padaryta išvada, kad ES pramonei buvo padaryta materialinė žala, kaip tai apibrėžta Antisubsidijų reglamento 8 straipsnio 5 dalyje.

Priežastinis ryšys

Nagrinėjamoju laikotarpiu nustatytas importo kainų sumažėjimas 44 proc. sutapo su ES pramonės ekonominės padėties pablogėjimu. Dėl žemo subsidijuojamo importo kainų lygio ES pramonės gaminių kainos buvo priverstinai labai sumažintos. Tai dar labiau pablogino neigiamą pardavimo kainų ES rinkoje tendenciją. ES pramonės patirta materialinė žala labiausiai akivaizdi vertinant žemą pardavimo kainų lygį ir pramonės patirtus didelius finansinius nuostolius. Nuo 2008 m. Sąjungos pramonės finansinė padėtis gerokai pablogėjo.

Remiantis atlikta priežastinio ryšio analize padaryta išvada, kad subsidijuojamas importas iš Indijos, dėl kurio ES pramonės gaminių kainos tiriamuoju laikotarpiu buvo gerokai priverstinai sumažintos, turėjo lemiamą įtaką Sąjungos pramonės patirtai žalai, kurią rodo bloga finansinė jos padėtis ir daugumos žalos rodiklių verčių sumažėjimas.

Interesai

Nagrinėti ES pramonės, nagrinėjamos prekės importuotojų bei naudotojų požiūriai į galimą kompensacinių priemonių nustatymą. Pavyzdžiui, vertinant importuotojų interesus neatmesta galimybė, kad gali sumažėti Indijos kilmės nagrinėjamo produkto importo lygis ir tai gali turėti poveikio importuotojų ekonominę padėčiai. Tačiau bet kokio nagrinėjamojo produkto importo kainų padidėjimo poveikis importuotojams turėtų būti tik konkurencijos atkūrimas ES rinkoje, o ne kliudymas importuotojams parduoti nagrinėjamą produktą. Todėl padaryta išvada, kad nustačius kompensacinius muitus ES importuotojų padėtis veikiausiai labai nepablogėtų.

Galutinė išvada – nėra įtakingų priežasčių nenustatyti Indijos kilmės nagrinėjamo produkto importo kompensacinių muitų.

Kompensacinės priemonės

Remiantis Antisubsidijų reglamento 12 straipsnio 1 dalimi, jeigu preliminariai nustatyta, kad importuotas produktas gauna naudos iš kompensuo-

tinų subsidijų ir dėl to ES pramonė patiria žalą, gali būti nustatomas laikinasis kompensacinis muitas žalai kompensuoti. Aptariamo tyrimo metu buvo nustatyti laikinieji Indijos kilmės nagrinėjamo produkto importo kompensaciniai muitai¹⁴⁰. Laikinojo kompensacinio maito normos atskiriems Indijos gamintojams svyravo nuo 3,3 proc. iki 4,3 proc. Galutinis kompensacinis muitas atskiriems Indijos gamintojams svyravo nuo 3,3 proc. iki 4,3 proc., lyginant su laikinaisiais maitais išplėstas Indijos bendrovių sąrašas.

5.4. Apsauga nuo didelio masto importo

Apsaugos priemonės ypatingos tuo, kad jos taikomos neatsižvelgiant į tai, ar prekyba vyksta sąžiningai, ar ne – jos taikomos pasikeitus prekybos srautams, jeigu šie pokyčiai yra tokie staigūs ir tokio masto, kad negalima pagrįstai tikėtis, jog ES gamintojai prisitaikys prie tokių pasikeitusių prekybos srautų. Šiomis aplinkybėmis PPO ir ES prekybos taisyklės leidžia taikyti trumpalaikius importo apribojimus, suteikiančius pramonei laikiną atokvėpį prisitaikyti prie staigaus srautų padidėjimo. Pagrindinis ES dokumentas, reglamentuojantis apsaugos nuo didelio masto importo priemonių taikymą, yra Tarybos (EB) 2009 m. vasario 26 d. reglamentas Nr. 260/2009 dėl bendrų importo taisyklių¹⁴¹. Tai anksčiau galiojusio reglamento Nr. 3285/94, turėjusio 4 pakeitimus, kodifikuota redakcija.

Reglamentu Nr. 260/2009 perkeliama PPO sutarties dėl specialiųjų rinkos apsaugos (protekcinų) priemonių nuostatas į Bendrijos teisę. Sutartis buvo parengta Tokijo ir Urugvajaus derybų raunduose.

Toks reglamentas reikalingas, nes apsaugos priemonės PPO nario atžvilgiu gali būti svarstomos tik tais atvejais, kai į Bendriją importuojamas daug didesnis atitinkamų prekių kiekis ir tokiomis sąlygomis, kad gali arba gresia padaryti Bendrijos panašių arba tiesiogiai konkuruojančių prekių

¹⁴⁰ 2010 m. gruodžio 22 d. Komisijos reglamentas (ES) Nr. 1261/2010, pagal kurį nustatomas laikinasis tam tikrų importuojamų Indijos kilmės nerūdijančio plieno strypų kompensacinis muitas.

¹⁴¹ Su šia prekybos apsaugos sritimi susiję dar du ES reglamentai: Tarybos (EB) 2009 m. liepos 7 d. reglamentas Nr. 625/2009 dėl bendrų importo iš tam tikrų trečiųjų šalių taisyklių reglamentuoja ES prekybos apsaugą nuo didelio masto importo iš šalių ne PPO narių; Tarybos (EB) 2003 m. kovo 3 d. reglamentas Nr. 427/2003 dėl pereinamojo laikotarpio tam tikrų Kinijos Liaudies Respublikos kilmės prekių importo apsaugos mechanizmo, iš dalies keičiantis reglamentą (EB) Nr. 519/94 dėl bendrų importo iš tam tikrų trečiųjų šalių taisyklių, reglamentuoja prekybos apsaugą nuo importo iš Kinijos Liaudies Respublikos.

gamintojams didelę žalą, jeigu tarptautiniai įsipareigojimai neleidžia nukrypti nuo šios taisyklės.

Kai kurie bendri prekybos apsaugos principai, palyginti su prekybos apsauga nuo importo dempingo kaina bei nuo subsidijuoto importo, atsispindi ir šiame reglamente. Pagrindiniai tyrimo etapai būdingi ir apsaugos tyrimams: tyrimas pradamas apie jį paskelbiant ES oficialiajame leidinyje, reikia registruotis kaip suinteresuotajai šaliai, pildomi klausimynai, skelbiami rezultatai, kad šalys galėtų pateikti pastabas, ir nustatomos priemonės. Tyrimas dėl apsaugos priemonių taikymo paprastai turi būti baigtas per 9 mėnesius, tačiau esant išskirtinėms aplinkybėms šis terminas gali būti pratęstas iki 11 mėnesių. Tuomet Komisija oficialiajame leidinyje skelbia pranešimą, kuriame nurodoma pratęsimo trukmė ir pateikiami pratęsimo motyvai.¹⁴²

Tačiau kai kurie klausimai apibrėžti specifiskai. Svarbus apsaugos priemonių ypatumas yra tas, kad jos taikomos importui iš visų trečiųjų šalių.

Kitaip nei anksčiau nagrinėtuose reglamentuose, apibrėžiama, koks skundas yra laikomas pateiktu Bendrijos pramonės vardu. Šiame reglamente nustatyta, kad Bendrijos gamintojai – tai Bendrijos teritorijoje veikiančios panašių arba tiesiogiai konkuruojančių produktų gamintojai kaip visuma, arba tie gamintojai, kurių bendra panašių arba tiesiogiai konkuruojančių produktų gamybos apimtis sudaro didžiąją šių produktų gamybos Bendrijoje dalį.¹⁴³ Tai daug stipresnė sąlyga nei anksčiau nagrinėtuose reglamentuose. Įvedama sąvoka „didelė žala“. Didelė žala – tai reikšmingas, viską apimantis pakenkimas Bendrijos gamintojų būklei. Didelės žalos grėsmė reikia suprasti kaip didelę, akivaizdžiai neišvengiamą žalą.¹⁴⁴

Nors per apsaugos tyrimą taip pat svarbu, kad įmonės bendradarbiavimą, bendradarbiavimas neturi tokio pat poveikio kaip atliekant antidempingo ir antisubsidijų tyrimus, nes jokie individualūs muitai neskaiciuojami. Vienodas muitas taikomas importui iš visų šaltinių. Tačiau tyrimą atliekančios institucijos gali pasirinkti tokį muto dydį, kuris labiau tiktų problemoms spręsti, kartu nepagrįstai nenustatytų sankcijų, nedarančių žalos vidaus pramonei. Todėl eksportuotojai turi aiškų interesą bendradarbiauti, siekdami užtikrinti, kad į jų nuomonę ir pastabas būtų atsižvelgta.

¹⁴² Tarybos (EB) 2009 m. vasario 26 d. reglamentas Nr. 260/2009 dėl bendrų importo taisyklių, 7 str. 2, 3 d.

¹⁴³ Ibid, 5 str. 3 d. c punktas.

¹⁴⁴ Ibid, 5 str. 3 d. a, b punktai.

Jei nebendradarbiaus, šalis iš tiesų gali prarasti teisę ginti savo interesus (pvz., teikti informaciją, dalyvauti klausyme).

Tyrimo metu siekiama nustatyti, ar nagrinėjamo produkto importo mastas daro ar gali padaryti žalą panašų produktą gaminantiems gamintojams. Importo daroma žala arba keliamo žalos grėsmė yra vertinama importo mastą lyginant su gamybos ir vartojimo Bendrijoje mastu, nagrinėjant importuojamų gaminių kainas bei lyginant jas su Bendrijoje gaminamų panašių produktų kainomis. Vertinama nagrinėjamų produktų gamybos Bendrijoje pokyčiai: gamybos mastas, gamybos pajėgumų panaudojimo laipsnis, prekių atsargų lygio pokyčiai, pardavimų masto pokyčiai, užimama rinkos dalis, produktų kainų pokyčiai, pelno bei užimtumo pokyčiai ir kiti rodikliai¹⁴⁵.

Jeigu dėl didelio masto importo kyla žalos grėsmė Bendrijos interesams, gali būti nustatoma tos prekės importo stebėjimo priemonė. Stebėjimas gali trukti šešis mėnesius ir tokiam pačiam laikui gali būti pratęstas¹⁴⁶. Stebimi produktai į laisvą apyvartą gali būti išleidžiami tik pateikus priežiūros dokumentą. Tokį dokumentą valstybių narių paskirta kompetentinga institucija išduoda nemokamai bet kokiam prašomam kiekiui ir ne vėliau kaip per penkias darbo dienas nuo tos dienos, kai nacionalinė kompetentinga institucija gauna Bendrijos importuotojo paraišką¹⁴⁷. Iš esmės tai veikia kaip automatinė licencija, jeigu importuojamo produkto kaina neviršija daugiau nei 5 proc. kainos, nurodytos priežiūros dokumente, arba importuojamas prekių kiekis neviršija daugiau nei 5 proc. priežiūros dokumente nurodyto prekių kiekio. Komisija gali nustatyti ir kitokias procentines ribas, tačiau jos negali būti didesnės nei 10 proc.¹⁴⁸

Jeigu produktas į Bendriją importuojamas tokiais padidėjusiais kiekiais ir (arba) tokiomis sąlygomis, kad daro ar gresia padaryti didelę žalą Bendrijos gamintojams, Komisija, kad apsaugotų Bendrijos interesus, veikdama valstybės narės prašymu arba savo pačios iniciatyva, gali apriboti priežiūros dokumentų galiojimo laiką¹⁴⁹.

Stebėjimas gali būti sugriežtinamas. Komisija, kad apsaugotų Bendrijos interesus, veikdama valstybės narės prašymu arba savo pačios ini-

¹⁴⁵ Tarybos (EB) 2009 m. vasario 26 d. reglamentas Nr. 260/2009 dėl bendrų importo taisyklių, 10 str. 1 d.

¹⁴⁶ Ibid, 11 str. 1, 3 d.

¹⁴⁷ Ibid, 12 str. 1 d.

¹⁴⁸ Ibid, 12 str. 4 d.

¹⁴⁹ Tarybos (EB) 2009 m. vasario 26 d. reglamentas Nr. 260/2009 dėl bendrų importo taisyklių, 16 str. 1 d. a punktas.

ciatyva, priežiūros dokumentą gali pakeisti importo leidimu¹⁵⁰. Importo leidimai gali būti įvedami ir tuo atveju, jeigu kurioje nors valstybėje narėje taikomos regioninės apsaugos priemonės. Tuomet priežiūros dokumentą gali pakeisti tos valstybės narės išduotas importo leidimas¹⁵¹.

Specifiška yra ir tai, kad laikinoji priemonė – laikinasis muitas gali būti nustatyta ir tyrimas pradėtas vienu metu. Laikinoji apsaugos priemonė taikoma susidarius kritiškai padėčiai, kai delsimas galėtų padaryti nepataisomą žalą. Todėl eksportuotojams apsaugos muitas gali būti nustatytas nedelsiant, jų neįspėjus. Tokių priemonių trukmė neturi viršyti 200 dienų¹⁵².

Kaip galutinė apsaugos priemonė gali būti taikoma importo kvota. Kvota, nustatant jos dydį, neturi būti mažesnė nei importo mastas per pasirinkto trejų praėjusių metų laikotarpio vidurkį. Skirstant kvotas, jeigu atskiros šalys turi esminį interesą, galima į tai atsižvelgti, jeigu pavyksta su suinteresuotomis šalimis susitarti. Jeigu susitarti nepavyksta, kvota šalims tiekėjoms paskirstoma proporcingai joms tenkančiai svarstomo produkto importo į Bendriją daliai per ankstesnį reprezentatyvų laikotarpį, paprastai trejų metų, atsižvelgiant į konkrečius veiksnius, kurie galėjo arba gali turėti įtakos prekybai šiuo produktu¹⁵³.

Apsaugos priemonės taikomos tiek laiko, kiek tai būtina, siekiant užkirsti kelią didelei žalai arba ją atitaisyti ir padėti Bendrijos gamintojams prisitaikyti. Tačiau šis laikotarpis neturi viršyti ketverių metų, įskaitant bet kokios laikinosios priemonės taikymo trukmę. Nustatytasis apsaugos priemonės taikymo laikotarpis gali būti pratęstas, jeigu ir toliau reikia užkirsti kelią didelei žalai arba ją atitaisyti. Jei prekybos apsaugos priemonė taikoma ilgiau nei metus, ji privalo būti laipsniškai liberalizuojama, įskaitant ir pratęsimo laikotarpį. Bendras apsaugos priemonės taikymo laikotarpis, įskaitant bet kokių laikinųjų priemonių taikymo laikotarpį, pradinį taikymo ir jo bet kokio laikino nutraukimo laikotarpį, negali viršyti aštuonerių metų¹⁵⁴.

Apsaugos priemonės ES taikomos gana retai. 2011 m. pradžioje galiojančių apsaugos priemonių ES nebuvo.

¹⁵⁰ Ibid, 16 str. 1 d. b punktas.

¹⁵¹ Ibid, 12 str. 7 d.

¹⁵² Ibid, 8 str. 1 d.

¹⁵³ Ibid, 16 str., 3, 4 d.

¹⁵⁴ Tarybos (EB) 2009 m. vasario 26 d. reglamentas Nr. 260/2009 dėl bendrų importo taisyklių, 20 str.

5.5. Prekybos apsaugos priemonių taikymo praktika

Europos Sąjunga, kaip ir daugelis kitų pasaulio valstybių, taiko prekybos apsaugos priemones. Šios priemonės įgalina Europos Sąjungą apsaugoti jos gamintojus nuo nesąžiningos prekybos importuotais produktais ir nuo ryškių prekybos srautų pokyčių, jeigu jie žalingi ES ekonomikai.

Antidempingo priemonės Europos Sąjungoje yra dažniausiai taikoma prekybos apsaugos priemonė. Antidempingo priemonės taikomos prekių importui į Europos Sąjungą mažesnėmis kainomis nei tokių prekių normalioji vertė eksportuojančios šalies vidaus rinkoje. 2011 m. sausio 1 d. Europos Sąjungoje trečiosioms šalims galiojo 124 antidempingo ir 11 antisubsidinių priemonių. Galiojančių apsaugos priemonių nebuvo. 2010 m. pradžioje galiojo 135 antidempingo ir 8 antisubsidinės priemonės, 2009 m. pradžioje – 128 antidempingo ir 8 antisubsidinės priemonės, 2008 m. pradžioje – 127 antidempingo ir 9 antisubsidinės priemonės, 2007 m. pradžioje – 134 antidempingo ir 12 antisubsidinių priemonių. Taikomų prekybos apsaugos priemonių raida aiškiais tendencijomis nepasižymi. Daugiausia prekybos apsaugos priemonių aptariamuju laikotarpiu taikyta 2007 m. ir 2010 m. pradžioje. Antisubsidinės priemonės sudaro 6–8 proc. visų taikomų prekybos apsaugos priemonių, kita dalis – antidempingo priemonės.

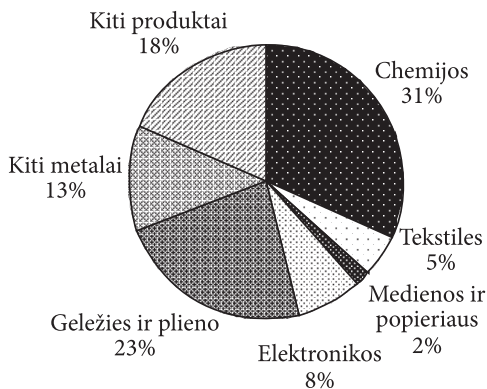
8 lentelė. ES pradėti antidempingo ir antisubsidiniai tyrimai pagal eksporto šalis 2006 m.–2010 m.

Kilmės šalis	2006 m.	2007 m.	2008 m.	2009 m.	2010 m.	Iš viso 2006–2010 m.
Armėnija	-	-	1	-	-	1
Baltarusija	-	1	1	-	-	2
Bosnija ir Hercegovina	-	1	-	-	1	2
Brazilija	-	-	1	-	-	1
Kinija	12	6	6	7	10	41
Egiptas	1	-	-	-	-	1
Indija	2	-	-	2	3	7
Indonezija	-	-	-	-	1	1
Iranas	-	-	-	2	-	2
Japonija	1	-	-	-	-	1
Kazachstanas	2	-	-	-	-	2
Korėjos Respublika	1	-	1	1	-	3
Buvusioji Jugoslavijos Respublika Makedonija	1	-	-	-	-	1

Malaizija	2	-	-	2	1	5
Moldova	-	-	1	2	-	3
Rusija	2	1	-	-	-	3
Pietų Afrika	1	-	-	-	-	1
Taivanas	3	-	1	1	-	5
Tailandas	2	-	1	2	1	6
Turkija	1	-	2	-	-	3
Ukraina	3	-	1	-	-	4
JAE	-	-	-	2	-	2
JAV	2	-	4	-	1	7
Iš viso	36	9	20	21	18	104
Tarp jų: Antidempingo tyrimai	35	9	18	15	15	92
Antisubsidiniai tyrimai	1	-	2	6	3	12

Šaltinis: Europos Komisijos Prekybos generalinis direktoratas.

Nagrinėjamoju laikotarpiu ES buvo pradėtas tik vienas tyrimas dėl apsaugos priemonių įvedimo – tai 2010 m. pradėtas tyrimas dėl modemų iš Kinijos¹⁵⁵. Pradėtų antidempingo ir antisubsidinių tyrimų statistikos duomenys rodo, kad aiškių tendencijų nėra. Šių tyrimų skaičius svyruoja. Daugiausia tyrimų 2006 m.–2010 m. pradėta dėl eksportuojamų prekių iš Kinijos. Šių tyrimų dalis sudaro apie 40 proc. visų pradėtų tyrimų. Kitos valstybės pagal pradėtų tyrimų skaičių yra Indija, JAV, Tailandas, Malaizija, Taivanas.

8 pav. ES 2006 m.–2010 m. pradėtų antidempingo ir antisubsidinių tyrimų struktūra pagal nagrinėjamas prekes

Šaltinis: Europos Komisijos prekybos generalinis direktoratas.

¹⁵⁵ OL, 2010 C 171, p. 9.

Analizuojant ES 2006 m.–2010 m. pradėtų antidempingo ir antisubsidiinių tyrimų struktūrą pagal nagrinėjamas prekes pažymėtina, kad didžioji jų dalis susijusi su metalais – 36 proc. tyrimų. Kita prekinė grupė pagal pradėtų tyrimų skaičių yra chemijos prekės, elektronikos, tekstilės gaminiai.

Pasaulyje daugiausia antidempingo tyrimų pradeda Indija. Jos pradėti antidempingo tyrimai 1995–2010 m. sudarė 16,5 proc. visų per tą laikotarpį pradėtų antidempingo tyrimų. Kita pagal pradėtų antidempingo tyrimų skaičių yra JAV – 11,5 proc., ES – 10,9 proc. Tame PPO sąrašė yra ir Lietuva – iki stojimo į ES ji buvo pradėjusi 7 antidempingo tyrimus.

9 lentelė. 24 pasaulio valstybės, 1995–2010 m. daugiausia pradėjusios antidempingo tyrimų

Eil.nr.	Valstybė	Tyrimų sk.	Eil.nr.	Valstybė	Tyrimų sk.
1.	Indija	637	13.	Indonezija	83
2.	JAV	443	14.	Peru	69
3.	ES	421	15.	Egiptas	68
4.	Argentina	284	16.	Pakistanas	63
5.	Brazilija	216	17.	Naujoji Zelandija	54
6.	Australija	215	18.	Kolumbija	50
7.	Pietų Afrika	212	19.	Izraelis	43
8.	Kinija	186	20.	Malaizija	43
9.	Kanada	153	21.	Tailandas	43
10.	Turkija	146	22.	Ukraina	32
11.	Korėjos Respublika	111	23.	Venesuela	31
12.	Meksika	99	24.	Taivanas	24

Šaltinis: Pasaulio prekybos organizacija

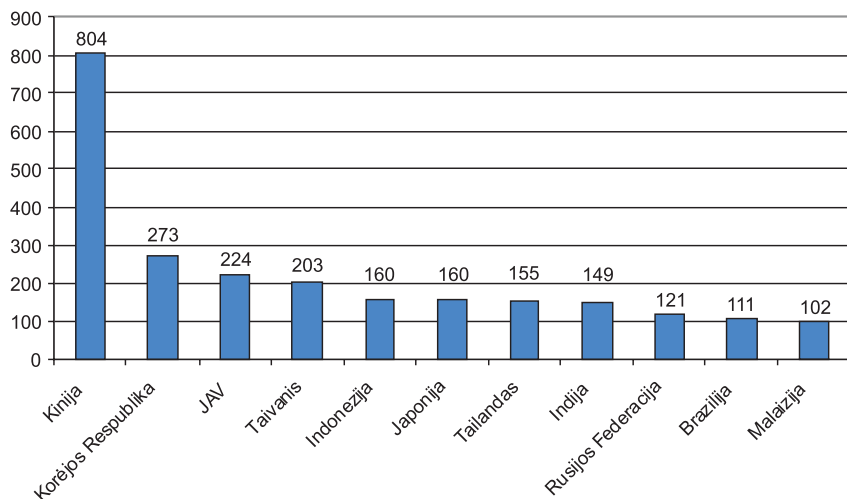
Daugiausia antidempingo tyrimų Indija pradėjo prieš Kinijos prekes – 22,3 proc. visų Indijos antidempingo tyrimų, prieš Korėjos Respublikos prekes – 7,5 proc., prieš ES prekes – 7,4 proc., prieš Taivano prekes – 7,1 proc. visų Indijos antidempingo tyrimų. Prekinės struktūros požiūriu daugiausia tyrimų pradėta dėl VI kombinuotosios nomenklatūros (KN) skyriaus prekių grupės – chemijos pramonės ir jai giminingų pramonės šakų produkcija – 40,8 proc. visų Indijos antidempingo tyrimų. Antidempingo tyrimai dėl VII KN skyriaus prekių grupės – plastikai ir jų dirbiniai, kaučiukas ir jo dirbiniai – sudarė 14,9 proc., tyrimai dėl XV KN skyriaus prekių grupės – netaurieji metalai ir netauriųjų metalų dirbiniai – 13,3 proc., tyrimai dėl XVI KN skyriaus prekių grupės – mašinos ir mechaniniai įrenginiai; elektros įrenginiai; jų dalys; garso įrašymo ir atkūrimo ap-

aratai, televizijos vaizdo ir garso įrašymo ir atkūrimo aparatai, šių dirbinių dalys ir reikmenys – 11,8 proc. visų Indijos antidempingo tyrimų.

JAV daugiausia antidempingo tyrimų per 1995–2010 metų laikotarpį pradėjo prieš Kinijos prekes – 23,0 proc. visų JAV antidempingo tyrimų, prieš Korėjos Respublikos prekes – 6,5 proc., prieš Indijos prekes – 5,0 proc., prieš Taivano prekes – 5,0 proc. visų JAV antidempingo tyrimų. Prekinės struktūros požiūriu didesnė pusė tyrimų pradėta dėl XV KN skyriaus prekių grupės – netauriųjų metalų ir netauriųjų metalų dirbinių – 50,3 proc. visų JAV antidempingo tyrimų. Antidempingo tyrimai dėl VI KN skyriaus prekių grupės – chemijos pramonės ir jai giminingų pramonės šakų produkcija – sudarė 14,2 proc., tyrimai dėl VII KN skyriaus prekių grupės – plastikų ir jų dirbinių, kaučiuko ir jo dirbinių – sudarė 8,3 proc. visų JAV antidempingo tyrimų.

ES daugiausia antidempingo tyrimų per 1995–2010 metų laikotarpį pradėjo prieš Kinijos prekes – 23,5 proc. visų ES antidempingo tyrimų, prieš Indijos prekes – 7,4 proc., prieš Korėjos Respublikos prekes – 6,7 proc., prieš Taivano prekes – 5,7 proc., prieš Tailando prekes – 4,8 proc., prieš Rusijos Federacijos prekes – 4,5 proc. visų ES antidempingo tyrimų. Prekinės struktūros požiūriu daugiausia tyrimų pradėta dėl XV KN skyriaus prekių grupės – netauriųjų metalų ir netauriųjų metalų dirbinių – 34,2 proc. visų ES antidempingo tyrimų. Antidempingo tyrimai dėl VI KN skyriaus prekių grupės – chemijos pramonės ir jai giminingų pramonės šakų produkcijos – sudarė 18,8 proc., tyrimai dėl XVI KN skyriaus prekių grupės – mašinų ir mechaniniai įrenginių; elektros įrenginių; jų dalių; garso įrašymo ir atkūrimo aparatų, televizijos vaizdo ir garso įrašymo ir atkūrimo aparatų, šių dirbinių dalių ir reikmenų – 13,5 proc., tyrimai dėl XI KN skyriaus prekių grupės – tekstilės medžiagų ir tekstilės dirbinių – 10,2 proc., tyrimai dėl VII KN skyriaus prekių grupės – plastikų ir jų dirbinių, kaučiuko ir jo dirbinių – sudarė 7,8 proc. visų ES antidempingo tyrimų.

Vertinant pradėtų antidempingo tyrimų skaičiaus pasaulyje dinamiką daugiausia tyrimų 1995–2010 m. buvo pradėta 1999 m. – 358 tyrimai, mažiausiai 2007 m. – 165 tyrimai, 2010 m. – 170 antidempingo tyrimų. Iš viso per aptariamą laikotarpį pasaulyje pradėti 3 853 antidempingo tyrimai.

9 pav. Šalys, prieš kurių prekes per 1995–2010 m. daugiausia pradėta antidempingo tyrimų

Šaltinis: Pasaulio prekybos organizacija.

Pastaba. Dėl PPO prekybos apsaugos priemonių apskaitos specifikos paveiksle neatspindėti tyrimai, pradėti prieš visos ES prekes.

Tarp šalių, dėl kurių prekių dažniausiai pradedami antidempingo tyrimai, aiškiai išsiskiria Kinija. Tyrimai dėl Kinijos prekių sudaro 20,9 proc. visų antidempingo tyrimų, pradėtų pasaulyje 1995–2010 m. Tai agresyvios Kinijos užsienio prekybos politikos rezultatas. Kinija pasižymi ir milžinišku padirbtų ir piratinių prekių gamybos mastu, žemu intelektinės nuosavybės apsaugos lygiu. Per aptariamą laikotarpį 23,9 proc. antidempingo tyrimų dėl Kinijos prekių sudarė tyrimai dėl XV KN skyriaus prekių grupės – netauriųjų metalų ir netauriųjų metalų dirbinių – prekių. Antidempingo tyrimai dėl VI KN skyriaus prekių grupės – chemijos pramonės ir jai giminingų pramonės šakų produkcijos – sudarė 20,0 proc., dėl XVI KN prekių grupės – mašinų ir mechaninių įrenginių; elektros įrenginių; jų dalių; garso įrašymo ir atkūrimo aparatų, televizijos vaizdo ir garso įrašymo ir atkūrimo aparatų, šių dirbinių dalių ir reikmenų – 12,7 proc., dėl XI KN skyriaus prekių grupės – tekstilės medžiagų ir tekstilės dirbinių – 9,3 proc., dėl VII KN skyriaus prekių grupės – plastikų ir jų dirbinių, kaučiuko ir jo dirbinių – 6,6 proc. visų antidempingo tyrimų dėl Kinijos prekių.

Pasaulio prekybos organizacijos duomenimis, antisubsidinių tyrimų 1995–2010 m. buvo pradėta 254. Tai sudaro 6,6 proc. nuo antidempingo tyrimų per tą patį laikotarpį. Daugiausia antisubsidinių tyrimų pradėta prieš Indijos prekes – 18,9 proc. visų tyrimų, prieš Kinijos prekes – 16,9 proc. tyrimų, prieš Korėjos Respublikos prekes – 6,7 proc. visų tyrimų.

Trečiosios šalys prieš ES prekes 2007–2009 m. pradėjo 97 tyrimus dėl prekybos apsaugos priemonių taikymo. Tarp jų 2007 m. pradėta 19 tyrimų, 2008 m. – 33 tyrimai, 2009 m. – 45 prekybos apsaugos tyrimai. Pagal prekybos apsaugos sritis pradėti: antidempingo tyrimai – 38, antisubsidiniai – 2, apsaugos – 57 tyrimai.

10 lentelė. Trečiųjų šalių prekybos apsaugos tyrimai prieš ES prekes, pradėti 2007–2009 m.

	Antidempingo tyrimai			Antisubsidiniai tyrimai			Apsaugos tyrimai		
	2007 m.	2008 m.	2009 m.	2007 m.	2008 m.	2009 m.	2007 m.	2008 m.	2009 m.
Argentina	1	1	1	-	-	-	-	-	-
Australija	-	1	1	-	-	-	1	-	-
Baltarusija	-	-	-	-	-	-	-	1	-
Brazilija	3	2	-	-	-	-	-	1	1
Čilė	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Kinija	-	3	2	-	-	-	-	-	-
Kroatija	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Dominikos Respublika	-	-	-	-	-	-	-	-	3
Egiptas	-	-	1	-	-	-	-	1	-
Persijos įlankos bendradarbiavimo taryba	-	-	-	-	-	-	-	-	2
Indija	1	3	1	-	-	-	-	2	9
Indonezija	-	-	-	-	-	-	-	2	-
Izraelis	-	-	4	-	-	-	-	-	1
Japonija	1	-	-	-	-	-	-	-	-
Jordanija	-	-	-	-	-	-	1	2	-
Kazachstanas	-	-	-	-	-	-	-	3	2
Kirgizija	-	-	-	-	-	-	-	-	2
Meksika	-	1	-	-	-	-	-	-	-
Marokas	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Pakistanas	-	-	3	-	-	-	-	-	-
Peru	-	-	-	-	-	1	-	-	1
Filipinai	-	-	-	-	-	-	-	1	1
Rusijos Federacija	-	1	-	-	-	-	1	2	2
PAR	-	1	-	-	-	-	1	-	-
Turkija	-	2	-	-	-	-	3	1	1
Ukraina	-	1	-	-	-	-	2	1	2

JAV	3	-	-	1	-	-	-	-	-
Vietnamas	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Iš viso	9	16	13	1	0	1	9	17	31

Šaltinis: Europos Komisijos Prekybos generalinis direktoratas.

Daugiausia prekybos apsaugos tyrimų prieš ES prekes 2007–2009 m. pradėjo Indija – 16,5 proc. visų tyrimų, Brazilija – 7,2 proc., Turkija – 7,2 proc., Rusijos Federacija – 6,2 proc., Ukraina – 6,2 proc. visų tyrimų.

Daugiausia antidempingo tyrimų – po 5 tyrimus (13,2 proc. visų antidempingo tyrimų) – pradėjo Brazilija, Kinija, Indija. Daugiausia apsaugos tyrimų pradėjo Indija – 19,3 proc., Kazachstanas – 8,8 proc., Turkija – 8,8 proc., Ukraina – 8,8 proc. visų apsaugos tyrimų.

Pateikta prekybos apsaugos pradėtų tyrimų prieš ES prekes statistika akivaizdžiai rodo tyrimų, ypač apsaugos, skaičiaus padidėjimą pradedant 2008 m. Tai sietina su 2008 m. prasidėjusia pasauline finansine krize ir kai kurių valstybių sieki pagerinti savo šalių gamintojų pozicijas rinkoje prekybos apsaugos priemonėmis. Krizės metu nelengva atskirti neigiamą finansinės krizės poveikį nuo padidėjusio importo masto ar dempinginio importo poveikio. Tai sudaro prielaidas piktnaudžiauti prekybos apsaugos priemonėmis. Atrodo, kad nuo 2008 m. pabaigos ekonominė padėtis lėmė, jog PPO taisyklės buvo aiškinamos ypač plačiai. Priežastinio ryšio analizėje neigiamą finansinės krizės poveikį bendrovės bando priskirti importui dempingo kainomis, subsidijuotam ar padidėjusiam importui, taip patogiai nenurodydamos kitų, su importu nesusijusių priežasčių, kurios neigiamai paveikė jų padėtį.

Dėl krizės buvęs palyginti neaukštas prekybos apsaugos priemonių taikymo lygis gali pereiti į protekcionizmo eskalavimą. Praktikoje pastebima keletas efektų, kurie lemia protekcionizmo tarptautinėje prekyboje plėtrą. Tai politika „dantis už dantį“, kai importo šaliai nustačius prekybos apsaugos priemonę eksporto šalis imasi atsakomųjų veiksmų ir taip pat nustato prekybos apsaugos priemonę importo šalies dažnai tai pačiai prekei. Kartais vienai šaliai nustačius prekybos apsaugos priemonę, kitos šalys, vengdamos tikėtino šios prekės importo masto padidėjimo, taip pat nustato panašią prekybos apsaugos priemonę tai pačiai prekei. Didėjantis protekcionizmas neigiamai atsilieptų gamybos konkurencingumui, vartotojų poreikių tenkinimui.

Kontroliniai klausimai ir užduotys

1. Kokiais atvejais taikomos prekybos apsaugos priemonės?
2. Kodėl dempingo bei eksporto subsidijavimo praktika tarptautinėje prekyboje vertinama kaip nesąžininga prekyba?

3. Ar ES antidempingo, antisubsidinių ir apsaugos priemonių teise suderinta su PPO teise?
4. Kokia Europos Sąjungos institucija priima sprendimus dėl prekybos pasaulio priemonių taikymo?
5. Kas yra dempingas?
6. Kaip nustatoma normalioji vertė ne rinkos ekonomikos šalių atveju?
7. Kaip nustatomas dempingo skirtumas?
8. Kaip įvertinama žala dėl importo dempingo kaina?
9. Kas tai yra laikinosios antidempingo priemonės ir kada jos taikomos?
10. Panagrinėkite teiginį: prekių importas dempingo kainomis yra naudingas vartotojams, tad vartotojų labai gal nederėtų taikyti antidempingo priemonių. Kas įvyktų, kai vietos gamintojai būtų ekonomiškai sužlugdyti importo dempingo kainomis?
11. Ko reikia, kad skundas dėl nesąžiningos prekybos būtų vertinamas kaip skundas, paduotas Bendrijos pramonės vardu?
12. Ar antidempingo tyrimų ES, pasaulyje daugėja ar mažėja?
13. Ar antidempingo priemonės padeda išsilaikyti neefektyviai dirbančioms įmonėms?
14. Koks principas yra taikomas nustatant antidempingo, kompensacinius muitus?
15. Kokiais atvejais taikomos kompensacinės priemonės?
16. Ką reiškia kompensuotinos subsidijos dydis?
17. Kokių pagrindinių sąlygų reikia, kad būtų galima taikyti apsaugos priemones?
18. Kas gali prašyti taikyti apsaugos priemones?
19. Kokio tipo apsaugos priemonės gali būti taikomos?
20. Panagrinėkite, kuo skiriasi Tarybos (EB) 2009 m. vasario 26 d. reglamento Nr. 260/2009 dėl bendrų importo taisyklių nuostatos nuo Tarybos (EB) 2009 m. liepos 7 d. reglamento Nr. 625/2009 dėl bendrų importo iš tam tikrų trečiųjų šalių taisyklių nuostatų.
21. Panagrinėkite, kuo skiriasi Tarybos (EB) 2009 m. vasario 26 d. reglamento Nr. 260/2009 dėl bendrų importo taisyklių nuostatos nuo Tarybos (EB) 2003 m. kovo 3d. reglamento Nr. 427/2003 dėl pereinamojo laikotarpio apsaugos mechanizmo tam tikrų Kinijos Liaudies Respublikos kilmės prekių importui ir iš dalies keičiantis reglamentą (EB) Nr. 519/94 dėl bendrų importo iš tam tikrų trečiųjų šalių taisyklių.

6. ES NETARIFINĖS PREKYBOS REGULIAVIMO PRIEMONĖS IR JŲ TAIKYMAS VIDAUS RINKOJE BEI UŽSIENIO PREKYBOJE

Šiame skyriuje siekiama:

1. paaiškinti, kokiems tikslams taikomos netarifinės prekybos reguliavimo priemonės;
2. atskleisti standartų ir techninių reglamentų reikšmę tarptautinėje prekyboje;
3. paaiškinti, kaip standartai ir techniniai reglamentai gali virsti nereikalinga kliūtimi tarptautinėje prekyboje;
4. išnagrinėti PPO sutarties dėl techninių prekybos kliūčių tikslus, principus ir pagrindines nuostatas;
5. išnagrinėti, kaip išvengti nereikalingų kliūčių prekyboje taikant techninius reglamentus ir standartus;
6. atskleisti sanitarinių ir fitosanitarinių priemonių turinį;
7. išnagrinėti PPO sutarties dėl sanitarinių ir fitosanitarinių priemonių taikymo tikslus, principus ir pagrindines nuostatas;
8. apibūdinti sanitarinių ir fitosanitarinių priemonių bei techninių reglamentų skirtumus ir bendrąsias nuostatas;
9. išnagrinėti priemones, skirtas neigiamam sanitarinių ir fitosanitarinių priemonių poveikiui tarptautinei prekybai, apriboti;
10. paaiškinti ES naujojo požiūrio direktyvų įtaką techninėms prekybos kliūtims pašalinti;
11. apibūdinti esminius reikalavimus, išdėstytus ES naujojo požiūrio direktyvose ir darniuose standartuose;
12. paaiškinti atitikties direktyvų reikalavimams įvertinimą ir CE ženklinimo procedūras;
13. supažindinti su gamintojo ir importuotojo atsakomybe už padarytą žalą asmenims;

14. išnagrinėti maisto produktams, tiekiamiems ES rinkai, maisto saugos reikalavimus, nustatytus ES Parlamento ir Tarybos reglamentu (EB) Nr. 178/2002 ir Lietuvos Respublikos 2000 m. balandžio 4 d. Maisto įstatymu Nr. VIII-1608;
15. paaiškinti, kaip rizikos vertinimo, atsargumo, atsekamumo principai taikomi maisto saugai įvertinti;
16. išnagrinėti augalams ir augaliniams produktams taikomas fitosanitarijos reikalavimus ir fitosanitarinės kontrolės priemones;
17. supažindinti su Lietuvos rinkos, susijusios su vartotojų sauga ir sveikatos apsauga, priežiūros įstaigų veikla;
18. išnagrinėti importuojamų į ES gaminių kokybės ir saugos kontrolę muitinėje.

Vis labiau liberalizuojant tarptautinę prekybą, mažesniu mastu taikomos tarifinės priemonės, tačiau didesniu – netarifinės prekybos politikos priemonės, kurios tampa prekybos kliūtimis ir gali kelti grėsmę užsienio prekybai liberalizuoti. Netarifinės prekybos kliūtys – tai prekių importą ir eksportą draudžiančios ir ribojančios priemonės arba taikomi specialieji reikalavimai, pagrįsti visuomenės dorovės, visuomenės saugumo, žmonių, gyvūnų sveikatos bei gyvybės apsaugos, aplinkos apsaugos, nacionalinių meno, istorijos ir archeologijos vertybių apsaugos ir kitais reikalavimais. Sąvoka „draudimas“ reiškia teisės aktais nustatytus absoliučius draudimus importuoti, eksportuoti arba gabenti tranzitu tam tikras prekes. Sąvoka „apribojimai“ reiškia teisės aktais nustatytus reikalavimus pateikti ir sankcionuoti prašymą arba kitą nei muitinės tikslams skirtą dokumentą kaip išankstinę tam tikrų prekių importo, eksporto ar tranzito sąlygą.

Netarifiniai apribojimai taikomi siekiant įvairių tikslų:

- 1) apsaugoti gyventojų (prekių vartotojų) sveikatą ir gyvybę;
- 2) apsaugoti aplinką (gyvūnų, augalų, jų sėklų vežimo apribojimai ir pan.);
- 3) apsaugoti visuomenės moralę (narkotinių medžiagų, alkoholio, amoralaus pobūdžio leidinių vežimo apribojimai);
- 4) apsaugoti kultūrą (kultūros ir antikvarinių vertybių vežimo apribojimai);
- 5) užtikrinti nacionalinį saugumą (strateginių, slaptų ir dvigubos paskirties prekių, ginklų ir amunicijos vežimo apribojimai);
- 6) apsaugoti valstybės ekonominius interesus (vertybinių popierių, valiutos ir pan. vežimo apribojimai).

Netarifinių prekybos reguliavimo priemonių taikymo reikalavimus, susijusius su tam tikrų produktų, pavyzdžiui, maisto produktų, narkotinių ir psichotropinių medžiagų bei jų pirmtakų, cheminių medžiagų dvejopos paskirties prekių, kultūros vertybių ir kt. tiekimu rinkai (išleidimo į laisvą apyvartą), eksportui, o kai kuriais atvejais ir tranzitu, nustato tarptautiniai susitarimai, Europos Sąjungos bei nacionaliniai teisės aktai.

Žmonių ar gyvūnų gyvybės apsaugai, aplinkosaugai skirtų netarifinių prekybos reguliavimo priemonių reglamentavimas, jų taikymo principai ir taisyklės nustatytos PPO sutartyse: Sutartyje dėl techninių prekybos kliūčių¹⁵⁶ ir Sutartyje dėl sanitarinių ir fitosanitarinių priemonių taikymo¹⁵⁷.

Netarifinės prekių importo priemonės nėra griežtai suskirstytos į tam tikras grupes. Sąlygiškai netarifinės priemonės gali būti suskirstytos pagal tai, kokiems tikslams jos naudojamos, kokiomis priemonėmis jos užtikrinamos, kokios kontrolės rūšys taikomos ir kokios institucijos jas vykdo importuojant ar eksportuojant prekes. Įgyvendinant netarifines užsienio prekybos reguliavimo priemones, be muitinės kontrolės, vykdoma produktų kokybės ir saugos, veterinarinė, fitosanitarinė ir kitų rūšių kontrolė.

Muitinė, vykdydama rinkos apsaugą, gyventojų saugos ir saugumo bei aplinkos apsaugos reikalavimus, kontroliuoja, kaip laikomasi nustatytų draudimų (narkotikų, pavojingų medžiagų importo ar eksporto, prekių importo arba eksporto iš / į valstybę, kuriai paskelbtas embargas, ir kt.) ir apribojimų (gyvūnų, augalų, jų sėklų, strateginių, slaptų ir dvigubos paskirties prekių, kultūros ir antikvarinių vertybių importo ir eksporto ir kt.) bei specialiųjų reikalavimų, prie kurių priskiriamos importo kvotos ir licencijos.

---

¹⁵⁶ Bendrasis susitarimas dėl muitų tarifų ir prekybos (GATT 1947), Baigiamasis dokumentas, išreiškiantis daugiašalių derybų dėl prekybos Urugvajaus raundo rezultatus, Sutartis dėl civilinės aviacijos orlaivių prekybos, Lietuvos prisijungimo prie Marakešo sutarties, įsteigiančios Pasaulio prekybos organizaciją, protokolas, Supratimo memorandumas dėl geografinių nuorodų apsaugos ir Darbo grupės dėl Lietuvos stojimo į Pasaulio prekybos organizaciją ataskaita // *Valstybės žinios*, 2001, Nr. 46, p. 48–57.

¹⁵⁷ *Valstybės žinios*, 2001, Nr. 46, p. 19–24.

6.1. Netarifinių prekybos priemonių taikymo reglamentavimas PPO sutartyse

6.1.1. PPO sutartis dėl techninių prekybos kliūčių

Vienas iš šiuolaikinės gamybos proceso bruožų yra tas, kad įmonės pačios negamina visų jų gaminamų produktų dalių, komponentų, o perka iš kitų gamybos įmonių, dažnai esančių kitose šalyse. Gamyboje naudojami įvairūs elementai ir mazgai turi atitikti tam tikrus techniniais standartais nustatytus reikalavimus. Dalių ir komponentų standartai suteikia įmonei galimybę pasirinkti minėtus komponentus žemesnėmis kainomis, laikyti mažesnes jų atsargas, gamyboje lanksčiau naudoti pakaitalus. Tai mažina gamybos sąnaudas ir didina produktyvumą. Be to, standartas suteikia išsamią informaciją apie prekę, padeda spręsti importuotojo ir eksportuotojo ginčus.

Vyriausybės standartus naudoja socialiniams tikslams – apsaugoti gyventojų sveikatą, užtikrinti jų saugumą, apsaugoti aplinką nuo kenksmingo poveikio. Šie valdžios institucijų nustatyti standartai, vadinami techniniais reglamentais, tampa privalomi. Tokių privalomais standartais pagrįstų techninių reguliavimo priemonių nuolat daugėja, jos apima šias prekių grupes:

- mašinos ir įrenginiai (boileriai, elektra varomas ir valdomos konstrukcijos ir prietaisai, metalo ir medžio apdirbimo įrenginiai, medicininiai įrenginiai, maisto apdorojimo įrenginiai);
- vartojimo prekės (vaistai, kosmetika, sintetinės medžiagos, namų apyvokos instrumentai, vaizdo ir TV aparatūra, fotografijos ir kino aparatūra, automobiliai, žaislai, tam tikri maisto produktai);
- žaliavos ir prekės žemės ūkiui (trąšos, insekticidai, pavojingi chemikalai).

Šalys reikalauja, kad importuojamos prekės atitiktų privalomus kokybės, sveikatingumo, saugos reikalavimus, nustatytus techniniuose reglamentuose – privalomuose standartuose, o importuojami žemės ūkio produktai, siekiant importuojančią šalį apsaugoti nuo ligų išplitimo, papildomai turi atitikti nustatytų sanitarinių ir fitosanitarinių taisyklių reikalavimus. Produktai, kuriems taikomos sanitarinės ir fitosanitarinės priemonės, yra švieži vaisiai ir daržovės, vaisių sultys, mėsa ir mėsos produktai, pieno produktai, apdoroti maisto produktai, kiti gyvūninės ir negyvūninės kilmės maisto produktai, augalai ir kt.

Nors standartai palengvina tarptautinę prekybą, nustato produktų kokybės ir saugumo reikalavimus, tačiau vienos šalies standartai, jeigu jie skiriasi nuo kitų šalių standartų, gali būti tarptautinės prekybos kliūtimi, šalis juos gali naudoti vietos pramonės šakų apsaugai. Pirkėjai nepageidauja pirkti prekių, kurių gamyba pagrįsta kitais standartais, negu naudojami jo šalyje. Gamintojai kitose šalyse, norėdami pateikti produktus importuojančiai šaliai, turi adaptuoti gamybos procesą, kad atitiktų techninius importo šalies reikalavimus, be to, reikia įrodyti, kad eksportuojami gaminiai atitinka importo šalies techninių reglamentų arba standartų reikalavimus. Šios papildomos sąnaudos gali turėti neigiamų padarinių tarptautinei prekybai, nes padidėja eksportuojančios šalies prekių kaina ir sumažėja jų konkurencingumas, eksportuotojas praranda masto ekonomijos pranašumus.

Sprendžiant šias problemas tarptautiniu lygiu siekiama suderinti standartų parengimą ir nustatyti atitikties standartams įvertinimo procedūras. PPO sutartyje dėl techninių prekybos kliūčių nustatytos tarptautinės standartų parengimo, prekių atitikties tokiems standartams įvertinimo procedūrų taisyklės. Sutartyje, kalbant apie privalomus standartus, vartojamas terminas „techninis reglamentas“, o terminas „standartas“ apima neprivalomus, savanoriškus standartus. Praktikoje savanoriški ir privalomi standartai dažnai gali skirtis nežymiai. Pavyzdžiui, pagrindinių gamintojų nustatytos pirkimo specifikacijos, kaip ir techniniai reglamentai, verslo požiūriu tiekėjui yra privalomos.

Techniniai reglamentai ir standartai skiriasi privalomumu. Techniniai reglamentai yra privalomi, todėl jų poveikis tarptautinei prekybai yra skirtingas. Jeigu importuojamas produktas neatitinka techniniame reglamente nustatytų reikalavimų, jo neleidžiama įsileisti į vidaus rinką.

Abu terminai apima:

- produktų savybes, susijusias su jų kokybe;
- gamybos ir proceso metodus (GPM), turinčius įtakos produkto savybėms;
- terminologiją ir simbolius;
- pakavimo ir žymėjimo reikalavimus.

Produkto standartai apima jo savybes, kokybę, dizainą, veikimą, o gamybos ir proceso metodus (GPM) nustato normas, kaip produktai turi būti pagaminti. PPO sutarties dėl techninių prekybos kliūčių nuostatos pirmiausia taikomos produktų standartams ir neapima GPM, išskyrus atvejus, kai naudojami gamybos procesas arba metodai turi poveikį produkto

kokybei ar kitoms jų savybėms. Pavyzdžiui, šalis X draudžia vaistų importą iš šalies Y dėl to, kad šalies B įmonė neatitinka tinkamos gamybos praktikos ir švaros reikalavimų, nes tai turi įtakos produkto (vaistų) kokybei.

Šiuo atveju gamybos ir proceso metodai (standartai) apima PPO sutarties dėl techninių prekybos kliūčių nustatytas taisykles ir X šalis gali pateisinti ir pagrįsti savo veiksmus, jeigu galima nustatyti, kad gamybos ir proceso metodai turi poveikį produkto kokybei. Tarkime, X šalis draudžia plieno importą iš Y šalies dėl to, kad šios šalies plieno gamyklos taršos standartas yra daug žemesnio lygio nei X šalies. Šiuo atveju jokios aplinkos žalos importuojančiai šaliai nepadaryta, X šalies gamybos ir proceso standartai pagal PPO sutarties dėl techninių prekybos kliūčių nuostatas įtakos importuojamo produkto savybėms neturi, todėl X šalies importo draudimas neturėtų būti pateisinamas.

Pagrindinis PPO sutarties dėl techninių prekybos kliūčių tikslas – užtikrinti, kad: a) techninių reglamentų ir standartų, įskaitant pakavimo, žymėjimo reikalavimai ir b) naudojamos atitikties techniniams reglamentams ir standartams įvertinimo procedūros nereikalingų tarptautinės prekybos kliūčių nesukurs.

Sutartyje nustatytas reikalavimas techniniams reglamentams ir standartams taikyti didžiausio palankumo prekyboje (nediskriminavimo) principą, t. y. importuojamoms prekėms techninių reglamentų atžvilgiu nekelti didesnių reikalavimų negu vietos gamybos prekėms arba tapačioms ar panašioms prekėms, kilusioms iš bet kurios kitos šalies; be to, techniniai reglamentai ir standartai turi būti pagrįsti moksliskai ir techniškai.

Šie tikslai gali būti pasiekti, jeigu šalys techninius reglamentus ar savanoriškus nacionalinius standartus rengia, kur tai įmanoma, vadovaudamosi tarptautiniais standartais. Sutartyje numatyta, kai šalys techniniams reglamentams sukurti panaudojo tarptautinius standartus ar atitikties įvertinimo sistemas, tai preziumuojama, kad jos nesukūrė nereikalingų tarptautinės prekybos kliūčių. Sutarties dėl techninių prekybos kliūčių 2.4 straipsnis numato šalims suteikti iniciatyvą naudoti tarptautinius standartus: *Kai reikia techninių reglamentų ir kai tarptautiniai standartai egzistuoja arba baigiami rengti, PPO šalys narės taiko juos arba atitinkamas jų dalis kaip savo techninių reglamentų pagrindą, išskyrus tuos atvejus, kai tarptautiniai standartai ar atitinkamos jų dalys būtų neefektyvi ar netinkama teisėtų tikslų siekimo priemonė, pavyzdžiui, dėl esminių klimatinė ar geografinių veiksnių ar esminių technologinių problemų*¹⁵⁸. Šalims primygtinai siūloma dalyvauti tarptautinių

¹⁵⁸ Valstybės žinios, 2001, Nr. 46, p. 49.

standartizacijos organizacijų darbe, kad tarptautiniai standartai galėtų būti panaudoti rengiant techninius produktų reglamentus arba standartus: *Siekdamos kuo plačiau derinti techninius reglamentus, šalys, kiek leidžia jų galimybės, visapusiškai prisideda prie tarptautinių standartizacijos organizacijų rengiamų tarptautinių standartų produktams, kuriems jos arba jau priėmė, arba tikisi priimti techninius reglamentus*¹⁵⁹.

Sutartis dėl techninių prekybos kliūčių nenurodo tarptautinių organizacijų, kurių standartai yra taikytini rengiant techninius reglamentus. Tarptautinius pramonės prekių standartus regia šios organizacijos:

- Tarptautinė standartizavimo organizacija (ISO);
- Tarptautinė elektrotechnikos komisija (IEC);
- Tarptautinė telekomunikacijos sąjunga (ITU);
- *Codex Alimentarius* komisija.

Jeigu tarptautinio standarto nėra arba jeigu siūlomo techninio reglamento techninis turinys neatitinka atitinkamų tarptautinių standartų techninio turinio, o techninis reglamentas gali reikšmingai veikti kitų šalių prekybą, PPO šalys narės:

- iš anksto paskelbia siūlomo techninio reglamento, standarto ir atitikties įvertinimo sistemos projektus, kad su jais susipažintų suinteresuotos kitos šalys;
- per PPO sekretoriatą paskelbia kitoms šalims prekes, kurioms būtų taikomas siūlomas techninis reglamentas;
- suteikia kitoms šalims pakankamai laiko raštu pateikti komentarus dėl siūlomų projektų;
- atsižvelgia į raštu pateiktus komentarus rengiant galutinį projektų variantą.

Kaip minėta anksčiau, daugelis pramonės standartų yra savanoriški standartai. Tarptautinės ir Europos standartizacijos standartas – tai savanoriško taikymo dokumentas. Juos dažniausiai rengia ir priima įvairių šalių nacionalinės ir kitos pripažintos standartizacijos institucijos. Dėl savanoriškų standartų, jeigu jie labai skiriasi, tarptautinėje prekyboje gali kilti problemų. Sutarties 3 priede pateiktas Standartų rengimo, priėmimo ir taikymo geros praktikos kodeksas, kuriuo nacionalinės standartizavimo institucijos vadovaujasi rengdamos standartus. Kodeksas reikalauja, kad nacionalinės standartizavimo institucijos laikytųsi panašių principų ir taisyklių, kurios nustatytos privalomiems standartams – techniniams reglamentams.

¹⁵⁹ *Valstybės žinios*, 2001, Nr. 46, p. 49.

Atitikties įvertinimas. Standartų naudingumas palengvinti tarptautinę prekybą labai priklauso nuo to, kaip pirkėjas gali pasitikėti gamintoju, teigiančiu, kad produktas atitinka tam tikrą standartą. Daugeliu tarptautinės prekybos atvejų produktų pirkėjai pasitiki gamintojo deklaracija, kad produktas atitinka standartą. Tačiau tokia deklaracija yra neišsami, jeigu: a) gaminiui pagaminti naudojami įvairūs komponentai, gamintojai reikalauja patvirtinti, kad perkamos gaminio dalys, mazgai ar medžiagos atitinka trečiosios šalies standarto specifikaciją; b) nustatyti produktų techniniai reglamentai, reikalaujama, kad prieš šio produkto gamybą šalyje ar jo importą, skirtą parduoti, pripažintos institucijos ar laboratorijos patvirtintų, kad produktai atitinka reglamentuose nurodytus saugos, sveikatingumo ir aplinkos apsaugos reikalavimus.

Atitikties įvertinimo procedūra apibrėžiama kaip bet kokia procedūra, kuria nustatoma, kad atitinkami techniniuose reglamentuose ar standartuose išdėstyti reikalavimai yra įvykdyti. Į atitikties įvertinimo procedūrą įeina atrankos, bandymų ir patikrinimo procedūros, atitikties vertinimas, registravimas. Atitikties standartams įvertinti neutralios trečiosios šalys naudoja šias formas:

- produktų testavimą;
- produktų sertifikavimą atlikus inspekciją;
- įvertinimą pagal kokybės valdymo sistemą;
- akreditavimo procedūras.

Testavimą iš esmės atlieka nepriklausomos testavimo laboratorijos pagal vieną arba kelias medžiagas, dalių ar pagaminto produkto fizines, chemines, elektrines, akustines ir kitas savybes.

Sertifikavimas yra trečiosios nepriklausomos šalies procedūra, raštu patvirtinanti, kad produktas, procesas ar paslauga atitinka nustatytus reikalavimus. Sertifikatas visuomet nustato atitiktį standartui (privalomam ar neprivalomam). Sertifikatas yra formalios formos, juo gamintojas gali įrodyti savo prekės kokybę prieš pateikdamas ją parduoti.

Testavimas ir sertifikavimas nustato produktų kokybę, o įvertinimas pagal kokybės **valdymo sistemą** nustato, kad gamintojas turi veiksmingą sistemą, užtikrinančią atitinkamos kokybės produktų gamybą. Tai gamybos valdymo priemonė, kontroliuojanti ir stebinti gamybos procesą. Labiausiai paplitusi kokybės valdymo sistema yra ISO 9000 serijos standartai¹⁶⁰. Nepriklausomai trečiajai šaliai įvertinus, kad sistema atitinka visus

¹⁶⁰ ISO – tarptautinė standartizavimo organizacija.

reikalavimus, įmonė registruojama turinti ISO 9000 standartą. Pirkėjai visuomet suteikia pirmumą registruotiems prekių tiekėjams.

Prekių atitiktį ISO 9000 sistemoje įrodo nepriklausomos laboratorijos. Jų kompetencijai užtikrinti taikoma nepriklausomų profesionalių techninių struktūrų akreditavimo sistema. Taikydamos atitikties standartams įvertinimo procedūras, šalys vadovaujasi nacionaliniais teisės aktais, tarptautinėmis rekomendacijomis, parengtais vadovais ir pan.

Siekiant palengvinti importuojančiai šaliai priimti atitikties įvertinimo sertifikatus, Sutartyje dėl techninių prekybos kliūčių skatinamas šalių abipusio pripažinimo susitarimas dėl įvertinimo procedūrų atitikimo.

6.1.2. Sutartis dėl sanitarinių ir fitosanitarinių priemonių taikymo

Sanitarinės ir fitosanitarinės reguliavimo priemonės (toliau – SFP) – tai žmonių saugos ir sveikatos priemonės apsaugoti nuo maiste, gėrimuose ar pašaruose esančių priedų, teršalų, toksinų ar ligų sukėlėjų rizikingo poveikio, taip pat augalų ir gyvūnų apsauga nuo parazitų ir ligų. SFP naudojamos maisto produktų saugumui užtikrinti, apsaugoti nuo gyvūnų ligų paplitimo į įvežimo šalį.

Sanitarinių ir fitosanitarinių priemonių taikymo tikslus, turinį nustato ir priemonių taikymą tarptautinėje prekyboje reglamentuoja PPO sutartis dėl sanitarinių ir fitosanitarinių priemonių taikymo. Sutarties A priedo 1 dalyje pateiktos nuostatos apibūdina sanitarinių ir fitosanitarinių priemonių turinį ir jų taikymo objektą.

Sanitarinė ar fitosanitarinė priemonė – bet kokia priemonė, taikoma:

- a) *gyvūnų ar augalų gyvybės ar sveikatos apsaugai šalies narės¹⁶¹ teritorijoje nuo rizikos, atsirandančios atėjus iš kitur, atsiradus ar paplitus kenkėjams, ligoms, ligos nešėjams arba ligos sukėlėjams;*
- b) *žmonių ar gyvūnų gyvybės ar sveikatos apsaugai šalies narės teritorijoje nuo rizikos, atsirandančios dėl maiste, gėrimuose ar pašaruose esančių priedų, teršalų, toksinų ar ligos sukėlėjų;*
- c) *žmogaus gyvybės ar sveikatos apsaugai šalies narės teritorijoje nuo rizikos, atsirandančios dėl gyvūnų, augalų ar jų produktų pernešamų ligų arba dėl kenkėjų atėjimo iš kitur, atsiradimo ar paplitimo; arba*

¹⁶¹ PPO šalis narė.

*d) kitokios žalos prevencijai ar ribojimui šalies narės teritorijoje nuo kenkėjų atėjimo iš kitur, atsiradimo ar paplitimo*¹⁶².

Sanitarinės ar fitosanitarinės priemonės apima visus atitinkamus įstatymus, nutarimus, taisykles, reikalavimus ir procedūras, įskaitant, inter alia, kriterijus, kuriais vertinamas galutinis produktas, perdirbimo bei gamybos būdus; bandymų, patikrinimo, sertifikavimo bei patvirtinimo procedūras, karantino režimą, įskaitant atitinkamus reikalavimus, susijusius su gyvūnų ar augalų transportavimu arba su medžiagomis, reikalingomis, kad transportuojami jie išgyventų; nuostatas apie tinkamus statistikos metodus, atrankos procedūras bei rizikos įvertinimo, metodus, pakavimo bei žymėjimo reikalavimus, tiesiogiai susijusius su maisto saugumu.

Kuo skiriasi SFP ir techniniai reglamentai, kurių taisyklės irgi reglamentuoja produktų saugą. Tai priklauso nuo tikslų. SFP skirtos žmonių ir gyvūnų gyvybei ir sveikatai apsaugoti nuo kenksmingų maisto priedų, toksinų, pesticidų bei augalams apsaugoti nuo kenksmingų ligų.

Techniniai reglamentai skirti įvairiems tikslams, ne tik žmonių, gyvūnų gyvybės apsaugai ir saugai, įskaitant aplinkos apsaugą ir apsaugą nuo apgaulingos praktikos, užtikrinti.

Pateikti pavyzdžiai rodo, kaip priemonių tikslai nustato, ar tai yra techninių reglamentų reguliavimo, ar SFP priemonės, pavyzdžiui, pesticidai. SFP reglamentuoja pesticidų kiekį maisto produktuose, siekiant apsaugoti žmonių sveikatą, o PPO sutartis dėl techninių prekybos kliūčių reglamentuoja produktų kokybę. Grūdų siuntų konteineriams SFP sutartis reguliuoja konteinerių dezinfekciją nuo ligų plitimo, o sutartis dėl techninių prekybos kliūčių reglamentuoja konteinerių dydį, struktūrą, konstrukciją ir pan.

SFP skiriasi nuo TPB mokslinio įrodymo laipsniu. Taikant SFP, poveikio įrodymas turi būti neabejotinas užtikrinant įvežamo maisto saugumą.

Sutartis dėl techninių prekybos kliūčių reikalauja, kad techniniai reglamentai užtikrintų, jog importuojamoms prekėms būtų taikomas didžiausio palankumo prekyboje principas. SFP taikomos atsižvelgiant į ligų ar parazitų paplitimo lygį šalyje ar regione, iš kurių produktai įvežami.

PPO sutartis dėl techninių prekybos kliūčių nustato, kad jeigu yra nustatyti tarptautiniai standartai, tai nacionalinius standartus, atsižvelgiant į geografines, klimatinės sąlygas, nacionalinės standartizacijos institucijos gali adaptuoti, o Sutartis dėl sanitarinių ir fitosanitarinių priemonių taikymo suteikia neribotą teisę taikyti sanitarines ir fitosanitarines priemones, jeigu:

¹⁶² *Daugiašalių derybų dėl prekybos Urugvajaus raundo rezultatai. Tesiniai dokumentai.* Vilnius: Alma littera, p. 77.

- yra mokslinis pagrindimas ir įrodymas;
- šalis, remdamasi rizikos įvertinimu, nustato, kad turėtų būti taikomas aukštesnis sanitarinės ir fitosanitarinės apsaugos lygis.

Sutartyje dėl sanitarinių ir fitosanitarinių priemonių taikymo išdėstytos pagrindinės šalių teisės ir pareigos:

- šalys narės turi teisę imtis sanitarinių ir fitosanitarinių priemonių žmonių, gyvūnų ar augalų gyvybei ar sveikatai apsaugoti;
- šalys narės užtikrina, kad kiekviena sanitarinė ir fitosanitarinė priemonė būtų taikoma tik atitinkamo apsaugos lygio¹⁶³, reikalingo žmonių, gyvūnų ar augalų gyvybei ar sveikatai apsaugoti, būtų mokslškai pagrįsta;
- šalys narės užtikrina, kad sanitarinės ir fitosanitarinės jų priemonės nebūtų savavališkai ar nepateisinamai diskriminuojančios šalyse narėse, kuriose egzistuoja tokios pačios ar panašios sąlygos;
- sanitarinės ir fitosanitarinės priemonės netaikomos taip, kad taptų paslėptu tarptautinės prekybos ribojimu.

PPO šalys narės, siekdamos, kad sanitarinės ir fitosanitarinės priemonės būtų suderintos platesniu mastu, savo priemones grindžia tarptautiniais standartais, gairėmis arba rekomendacijomis. Tarptautinius standartus, gaires ar rekomendacijas atitinkančios ir šalių taikomos sanitarinės bei fitosanitarinės priemonės laikomos būtinomis žmonių, gyvūnų ir augalų gyvybei ar sveikatai apsaugoti ir atitinkančiomis PPO sutartį dėl sanitarinių ir fitosanitarinių priemonių taikymo.

PPO sutarties dėl sanitarinių ir fitosanitarinių priemonių taikymo A priede pateikti institucijų, kurių parengtais tarptautiniais standartais, gairėmis ir rekomendacijomis reikėtų grįsti šalies taikytinas sanitarines ir fitosanitarines priemones, pavadinimai. Tai:

- *Codex Alimentarius* komisijos parengti maisto saugumą, susijusį su maisto priedais, pesticidų likučiais ir teršalais maisto produktuose, užtikrinantys standartai, gairės ir rekomendacijos;
- Tarptautinio epizootijos biuro parengti gyvūnų sveikatos saugumo standartai, gairės ir rekomendacijos;
- Tarptautinio augalų apsaugos konvencijos sekretoriato parengti augalų apsaugos standartai, gairės ir rekomendacijos.

¹⁶³ Atitinkamas sanitarinės ar fitosanitarinės apsaugos lygis yra tas apsaugos lygis, kurį šalis narė, nustatydamą sanitarinę ar fitosanitarinę žmonių, gyvūnų ar augalų gyvybės ar sveikatos apsaugos priemonę, laiko esant tinkama savo teritorijoje.

Svarbi neigiamą sanitarinių ir fitosanitarinių priemonių poveikį tarptautinei prekybai ribojanti priemonė yra minėtų priemonių lygiavertiškumo tarp šalių pripažinimas, jeigu kitos šalies priemonės pasiekia tuos pačius tikslus. Sutarties 4 straipsnis nustato, kad *Valstybės narės pripažįsta kitų valstybių narių sanitarines ir fitosanitarines priemones lygiavertėmis, net jeigu tos priemonės skiriasi nuo jų pačių priemonių ar nuo tų, kurias taiko kitos šalys, prekiaujančios tuo pačiu produktu, jeigu eksportuojanti šalis objektyviai parodo importuojančiai šaliai, jog jos priemonės pasiekia importuojančios šalies atitinkamą sanitarinės ar fitosanitarinės apsaugos lygį. Šiam tikslui importuojančiai šaliai jos prašymu turi būti sudaromos priimtinos sąlygos atlikti patikrinimą, bandymus ir kitas susijusias procedūras*¹⁶⁴.

Šalys skatinamos sudaryti dvišalius ar daugiašalius susitarimus dėl sanitarinių ar fitosanitarinių priemonių lygiavertiškumo pripažinimo.

Sutarties 5 straipsnis nustato, kad šalys narės užtikrina, jog jų sanitarinės-fitosanitarinės priemonės turi būti pagrįstos rizikos, kurią nustatytas būtų priimtas atitinkamas sanitarinis ar fitosanitarinis apsaugos lygis, įvertinimu¹⁶⁵. Šiame straipsnyje svarbios riziką nustatančios nuostatos ir su tarptautine prekyba susijusios nuostatos, pavyzdžiui:

- šalys narės užtikrina, kad jų sanitarinių ar fitosanitarinių priemonių pagrindas – žmonių, gyvūnų ir augalų gyvybės ar sveikatos rizikos įvertinimas pagal atitinkamų tarptautinių organizacijų parengtus rizikos įvertinimo metodus;
- įvertindamos riziką gyvūnų arba augalų gyvybei ar sveikatai ir nustatydamos priemones, kurios turi būti taikomos norint pasiekti tinkamą apsaugos nuo tokios rizikos lygį, šalys turi atsižvelgti ir į ekonominius veiksnius: galimą žalą dėl sumažėjusios gamybos ar pardavimo atsiradus, įsitvirtinus ar paplitus kenkėjui arba ligai; kontrolės ar išnaikinimo importuojančios šalies teritorijoje sąnaudas;
- nustatydamos atitinkamą sanitarinės ar fitosanitarinės apsaugos lygį, šalys turi siekti kiek įmanoma sumažinti neigiamą SFP poveikį prekybai;

¹⁶⁴ *Daugiašalių derybų dėl prekybos Urugvajaus raundo rezultatai. Tesiniai dokumentai.* Vilnius: Alma littera, p. 69.

¹⁶⁵ Rizikos įvertinimas – kenkėjo ar ligos atėjimo iš kitur, atsiradimo ar išplitimo tikimybės importuojančios šalies teritorijoje pagal sanitarines ar fitosanitarines priemones, kurias būtų galima taikyti, ir galimų biologinių bei ekonominių padarinių įvertinimas; arba galimo neigiamo poveikio žmonių ar gyvūnų sveikatai, atsirandančio dėl priedų, teršalų, toksinų ar ligos sukėlėjų maiste, gėrimuose ar pašaruose, įvertinimas.

- siekdama atitinkamo sanitarinės ar fitosanitarinės apsaugos lygio, kiekviena šalis vengia savavališkų ar nepateisinamų apsaugos lygių skirtumų, jeigu tokie skirtumai lemia diskriminaciją arba išplėstą tarptautinės prekybos apribojimą;
- neprieštaraujant 3 straipsnio 2 punktui, įvesdamos ar taikydamos SFP, kurių reikia atitinkamam sanitarinės ar fitosanitarinės apsaugos lygiui pasiekti, šalys užtikrina, kad tokios priemonės nebūtų ribojančios prekybą daugiau, negu reikia tam, kad būtų galima pasiekti atitinkamą sanitarinės ar fitosanitarinės apsaugos lygį, atsižvelgiant į technines ir ekonomines galimybes.

Šalis, pagrįstai galinti manyti, kad tam tikra kitos šalies įvesta arba taikoma sanitarinė ar fitosanitarinė priemonė riboja arba gali riboti eksportą ir kad ta priemonė nėra paremta atitinkamais tarptautiniais standartais, gairėmis ar rekomendacijomis arba jų nėra, gali prašyti, kad tą priemonę taikanti šalis paaiškintų, kodėl taiko tokią sanitarinę ar fitosanitarinę priemonę, ir ši turi paaiškinti.

Remdamasi Sutarties dėl techninių prekybos kliūčių ir Sutarties dėl sanitarinių ir fitosanitarinių priemonių taikymo nuostatomis, Europos Sąjunga nustato tiekiamų Europos Sąjungai gaminių, kurie būtų saugūs žmonių, gyvūnų sveikatai, aplinkosaugai, reikalavimus taikomus reikiamam sanitariniam ir fitosanitariniam apsaugos lygiui pasiekti.

6.2. Tiekiamų ES vidaus rinkai gaminių kokybės, vartotojų saugos ir sveikatos apsaugos reikalavimai ir kontrolė

Techninių prekybos kliūčių, kylančių dėl ES šalyse galiojančių skirtingų techninių reikalavimų, šalinimas pagrįstas šių reikalavimų suderinamumu. Šiuo metu Bendrijos teisės sistemą sudaro apie 1 500 direktyvų ir 300 reglamentų, nemaža dalis jų nustato reikalavimus ES rinkai tiekiamiems produktams.

Direktyvas, nustatančias ES rinkai tiekiamų produktų reikalavimus, sąlyginai galima suskirstyti į dvi grupes – senojo požiūrio ir naujojo požiūrio. Jos skiriasi reglamentavimo principais.

Iki 1985 m. ES buvo siekiama parengti atskirų, kartais labai siaurų produktų grupių reikalavimus, nustatant išsamius techninius reikalavimus, pro-

duktų savybes (vadinamojo senojo požiūrio reikalavimai). Senojo požiūrio direktyvos reglamentavo produkto sudėtį, kokybę, veikimą, saugą, gaminių sertifikavimo reikalavimus. Jos buvo didelės apimties, nes jų prieduose buvo pateikiama leistinių ar draudžiamų sudedamųjų medžiagų sąrašai, jų koncentracijos ir pan. Plečiantis reglamentuojamų produktų sąrašui, vis sunkiau sekėsi jas atnaujinti, atsižvelgiant į techninę pažangą bei naujų produktų atsiradimą rinkoje. Tai lėmė naujojo, lankstesnio, požiūrio atsiradimą.

Techninio derinimo būdas, leidžiantis lanksčiai taikyti direktyvų reikalavimus, neapribojantis naujų technologijų ir naujų techninių sprendimų įgyvendinimo, buvo pavadintas naujuoju požiūriu. Svarbiausias šių direktyvų bruožas – jose nustatoma nedaug privalomų esminių reikalavimų vartotojo sveikatos, saugos ir aplinkosaugos srityse. Šie reikalavimai paprastai taikomi didelėms produktų grupėms ar horizontalaus pobūdžio rizikos veiksniams. Esminiai reikalavimai yra privalomi visiems gamintojams. Tik esminius reikalavimus atitinkantys gaminiai gali būti tiekiami vartoti. Esminiai reikalavimai nustato būtinus elementus, kad būtų apsaugoti visuomenės interesai.

Europos Sąjungos standartizacijos politika, kurios tikslas – aprūpinti pramonę bendra technine aplinka, įgyvendinama vadovaujantis naujojo požiūrio direktyvomis. Standartizavimo institucijos įpareigtos parengti darniuosius Europos standartus, technines specifikacijas, kurios atitiktų pagrindinius ES naujojo požiūrio direktyvose nurodytus reikalavimus. Gaminiui, kuriam negali būti pritaikyti konkrečių direktyvų reikalavimai, galioja Bendrosios produktų saugos direktyvoje nustatyti universalus pobūdžio reikalavimai.

6.2.1. Esminiai reikalavimai, išdėstyti naujojo požiūrio direktyvose ir darniuosiuose standartuose

Pagrindinės naujojo požiūrio direktyvų nuostatos:

- esminius saugos, sveikatos ir aplinkosaugos reikalavimus naujojo požiūrio direktyvos nustato didelėms vienaarūšių gaminių grupėms;
- esminiai reikalavimai yra privalomi (tik juos atitinkantys gaminiai gali būti išleisti į rinką);
- naujojo požiūrio direktyvos taikytinos ES valstybėse narėse pagamintiems naujiems gaminiams ir iš trečiųjų šalių importuojamiems naujiems arba naudotiems gaminiams;

- techniniai reikalavimai nustatomi ne pačiose direktyvose, o **darniuosiuose Europos standartuose**;
- standartai taikomi savanoriškai, gamintojas gali taikyti kitas specifikacijas arba techninius sprendimus, kuriais būtų įvykdomi esminiai reikalavimai. Tačiau gaminiai, pagaminti taikant darniuosius standartus, įgyja atitikties esminiams reikalavimams prielaidą;
- gaminio atitiktis direktyvų esminiams reikalavimams įrodoma atliekant atitikties įvertinimo procedūras. Atitikties įvertinimo procedūras pasirenka pats gamintojas;
- naujojo požiūrio direktyvų reikalavimus atitinkantys gaminiai žymimi CE ženklu.

Naujojo požiūrio direktyvos nereglamentuoja, kaip gamintojas turi įgyvendinti pagrindinius reikalavimus. Techniniai reikalavimai pateikiami darniuosiuose standartuose, kuriuos kuriant tiesiogiai dalyvauja verslo atstovai ir kitos suinteresuotos pusės. Jie rengiami Komisijos užsakymu. Darnieji standartai suteikia atitikties prielaidą, t. y. laikoma, kad gaminyje, pagamintas laikantis šių standartų, atitinka naujojo požiūrio direktyvų reikalavimus ir palengvina atitikties procedūras. Priėmus naują direktyvą, Komisija įgalioja Europos standartizavimo institucijas parengti darniuosius standartus, kuriuos taikydamas gamintojas galėtų pagaminti direktyvos reikalavimus atitinkantį gaminį. Darniuosiuose Europos standartuose apibendrinama geriausia gamybos praktika. Patvirtinto Europos standartizacijos institucijos darniojo standarto reikalavimus šalis narės privalo perkelti į nacionalinį standartą.

Naujojo požiūrio direktyvų principai taikomi daugeliui gamybinės ir plataus vartojimo pramonės gaminių: elektrotechnikos gaminiams, mašinoms ir įrenginiams, prietaisams arba įrangai, karšto slėgio katilams, dujas deginančioms prietaisams, liftams, medicinos prietaisams, radijo ir telekomunikacijų įrangai, pramoginiams laivams ir jų įrangai, žaislams, asmeninės apsaugos priemonėms ir kt. Naujojo požiūrio direktyvų nereglamentuojamiems vartojimo gaminiams taikomi Europos Parlamento ir Tarybos 2001 m. gruodžio 3 d. direktyvos dėl bendros gaminių saugos (2001/95/EEB) reikalavimai.

Naujojo požiūrio direktyvose gaminio sąvoka skiriasi, todėl gamintojui tenka atsakomybė patikrinti, ar jo gaminiui taikytina viena ar daugiau direktyvų. Gaminių ir dalių, kurių kiekvienas atitinka taikytinas direktyvas, derinys ne visuomet atitinka taikytinas direktyvas kaip visuma. Skirtingų gaminių ir dalių derinys, kurį sukūrė arba surinko į visumą tas pats asmuo, laikomas kaip vienas galutinis gaminyje, turintis atitikti šiam gaminiui taikomas direktyvas

esminius reikalavimus. Gamintojas atsako už tinkamą gaminių, reikalingų deriniui, parinkimą, už derinio surinkimą į visumą laikantis į atitinkamų direktyvų reikalavimų dėl ES atitikties deklaravimo ir CE ženklavimo.

Naujojo požiūrio direktyvos taikomos naujiems ES valstybėse narėse pagamintiems gaminiams, taip pat naujiems ir naudotiems, iš trečiųjų šalių importuojamiems gaminiams.

Trečiosios šalies gamintojas, norėdamas pateikti gaminį ES rinkai, taip pat privalo laikytis visų šiam produktui taikytinų naujojo požiūrio direktyvų reikalavimų ir atlikti numatytas atitikties įvertinimo procedūras.

Gamintojas gali būti kiekvienas fizinis ar juridinis asmuo, atsakingas už gaminio kūrimą ir gamybą, siekiantis pateikti jį ES rinkai savo vardu. Jis įpareigotas užtikrinti, kad ES rinkai skirtas gaminys būtų sukurtas, pagamintas, o jo atitiktis esminiams reikalavimams būtų įvertinta pagal taikytinų naujojo požiūrio direktyvų nuostatas. Gamintojas gali naudoti gatavus gaminius, gatavas dalis ir komponentus arba sudaryti subrangos sutartis šiems darbams atlikti. Tačiau jis visuomet privalo išlaikyti visišką kontrolę ir būti kompetentingas, kad galėtų prisiimti atsakomybę už gaminį. Gamintojas gali paskirti bet kurį fizinį ar juridinį asmenį, kad šis, kaip įgaliotasis atstovas, veiktų jo vardu atlikdamas konkrečias taikytinose direktyvose apibrėžtas užduotis. Įgaliotasis atstovas, kad galėtų veikti gamintojo vardu, turi būti įsisteigęs ES. Įgaliotąjį atstovą skiria gamintojas ir valstybių narių institucijos gali kreiptis į įgaliotąjį atstovą, o ne į gamintoją, atsižvelgdamos į jo įsipareigojimus pagal atitinkamas naujojo požiūrio direktyvas. Įgaliotasis atstovas gali veikti ir kaip importuotojas arba kaip asmuo, atsakingas už gaminio pateikimą rinkai.

Bet kuriam pagamintam arba į ES importuotam gaminiui, padariusiam žalą asmenims arba privačiai nuosavybei, taikoma Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 85/374/EEB dėl valstybių narių įstatymų ir kitų teisės aktų, reguliuojančių atsakomybę už gaminius su trūkumais, derinimo. Ji įtvirtina griežtą gamintojų ir importuotojų atsakomybę ES. Atsakomybė sumokėti už padarytą žalą asmenims (mirtis, asmens sužalojimas) ar privačiai nuosavybei (asmeninio naudojimo daiktai), kurią padarė defektų turintis gaminys, tenka gamintojui. Visi importuotojai, tiekiantys gaminius ES rinkai iš trečiųjų šalių, yra laikomi gamintojais.

Gamintojas nėra automatiškai atsakingas už žalą, atsirandančią dėl gaminio. Gamintojas neturės mokėti kompensacijos žalą patyrusiam asmeniui, jeigu įrodys, kad:

- nepateikė gaminio rinkai (pvz., gaminys buvo pavogtas);
- rinkai pateiktas gaminys neturėjo defektų (jis įrodo, kad defektas atsirado vėliau);
- gaminys buvo pagamintas ne parduoti;
- mokslinės techninės žinios, gaminį pateikiant rinkai, nebuvo tokio lygio, kad būtų nustatyta, jog yra defektas;
- būdamas subrangovu įrodo, kad defektas atsirado dėl gatavo gaminio projekto arba kad gatavo gaminio gamintojas jam pateikė netobulas instrukcijas.

Direktyva dėl atsakomybės už žalą, atsiradusią dėl netinkamos kokybės produktų, yra perkelta į Lietuvos Respublikos civilinį kodeksą. Šeštosios jo knygos XXII skyriaus ketvirtasis skirsnis „Atsakomybė už žalą, atsiradusią dėl netinkamos kokybės produktų ar paslaugų“ reglamentuoja žalos atlyginimą vartotojui ne tik už gaminius, kaip minėtoje Direktyvoje, bet ir už paslaugas.

Atitikties direktyvos reikalavimams įvertinimas. Prieš pateikiant gaminį, kurio reikalavimus nustato naujojo požiūrio direktyvos, rinkai turi būti atliktos atitikties įvertinimo procedūros, sudarančios neatskiriama nurodytos direktyvos dalį.

Atitikties prielaidą suteikiantys darnieji standartai taikomi savanoriškai. Jeigu gamintojas pasirenka nesivadovauti darniuoju standartu, jis įpareigotas paties pasirinktomis priemonėmis, pavyzdžiui, remiantis bet kuriomis esamomis specifikacijomis, įrodyti, kad jo gaminiai atitinka esminius reikalavimus. Tačiau tai sunki procedūra, paprastai susijusi su didelėmis išlaidomis ir laiko sąnaudomis.

Gaminių atitikties įvertinimą atlieka notifikuotosios įstaigos, kurias valstybės narės skiria iš direktyvoje nurodytus reikalavimus atitinkančių ir jų teritorijoje įsisteigusių įstaigų. Siekianti notifikavimo įstaiga įvertinama, ar ji techniškai kompetetinga ir pajėgi atlikti atitinkamas atitikties įvertinimo procedūras, ar ji gali būti būtino nepriklausomumo, nešališkumo ir patikimumo lygio. Tokios įstaigos gamintojams teikia įvairias paslaugas: atlieka gaminių bandymus, išduoda sertifikatus, pataria standartų taikymo klausimais, įvertina techninės bylos būklę ir kita. Notifikuotų įstaigų išduoti atitikties sertifikatai pripažįstami visose ES šalyse narėse. 2002 m. liepos 5 d. LR Seimui ratifikavus Protokolą dėl pramonės gaminių atitikimo įvertinimo ir pripažinimo, mūsų šalies ministerijos įgijo teisę paskirti akredituotas įvertinimo įstaigas, kurių išduoti sertifikatai pripažįstami ES.

Gaminio atitikties direktyvų reikalavimams faktą patvirtina Europos Bendrijos atitikties deklaracija, kurią išrašo ES registruotas gamintojas, prieš pateikdamas produktą rinkai, t. y. tada, kai atliktos visos atitikties įvertinimo procedūros. Atitikties deklaracijoje turi būti pateikta visa tiesiogiai susijusi informacija, nurodant direktyvas, kuriomis remiantis deklaracija išduota, gamintoją, jo įgaliotąjį atstovą, notifikuojamą įstaigą, gaminį bei nuorodą į darniuosius standartus arba kitus norminius aktus.

Trečiosios šalies gamintojas, norėdamas pateikti gaminį ES rinkai, taip pat privalo laikytis visų šiam produktui taikytinų naujojo požiūrio direktyvų reikalavimų ir atlikti numatytas atitikties įvertinimo procedūras. Jeigu gamintojas įsikūręs už ES ribų, už gaminio, teikiamo ES rinkai, atitiktį atsakingas vienoje iš ES šalių įsikūręs įgaliotas gamintojo atstovas arba importuotojas.

CE ženklিনimas. Taikytinų direktyvų nuostatas dėl CE ženklिनimo atitinkantys gaminiai privalo tokį ženklą turėti. Būtent CE ženklas parodo, kad gaminiai atitinka taikytinų direktyvų esminius reikalavimus ir kad gaminiams buvo pritaikyta direktyvose nurodyta atitikties įvertinimo procedūra. Visi gaminiai, kuriems taikomos naujojo požiūrio direktyvos, turi CE ženklą. Paprastai visose naujojo požiūrio direktyvose numatytas ženklिनimas. CE ženklas yra privalomas ir juo turi būti pažymėtas bet kuris gaminys, prieš jį pateikiant rinkai arba panaudojant, išskyrus atvejus, kai tam tikrose direktyvose nurodyta kitaip.

Įpareigojimas žymėti CE ženklą galioja visiems gaminiams, kurie yra skirti Bendrijos rinkai. CE ženklą turi būti ženklिनami:

- visi nauji gaminiai neatsižvelgiant, ar jie pagaminti valstybėse narėse, ar trečiosiose valstybėse;
- iš trečiųjų šalių importuoti naudoti ar nauji gaminiai;
- iš esmės modifikuoti gaminiai, kuriems direktyvos taikomos kaip naujiems gaminiams.

Jei gaminiui taikomos kelios direktyvos, kuriose yra nuostatų dėl CE ženklिनimo, ženklas rodo, kad gaminiai laikomi atitinkančiais visų šių direktyvų nuostatas. Gaminys negali būti paženklintas CE ženklą, jei direktyvoje nerašoma apie jo žymėjimą.

Muitinės tarnybos turi teisę prie išorinių Bendrijos sienų sulaikyti CE ženklą nepažymėtus gaminius (kuriems taikomas toks reikalavimas) arba šį ženklą patvirtinančių dokumentų neturinčius gaminius.

6.2.2. Maisto produktams, tiekiamiems ES rinkai, kokybės, vartotojų sveikatos ir saugos reikalavimai

Maisto produktai – tai ta prekių grupė, kuriai ypač plačiai taikomi kokybės ir žmonių sveikatos saugos reikalavimai. ES teisės kūrimas šioje srityje vyko dviem kryptimis: nustatant horizontalius reikalavimus, taikomus visiems maisto produktams arba didelėms jų grupėms, ir vertikalios pobūdžio reikalavimus, taikomus konkrečioms produktams.

Horizontalaus pobūdžio maisto saugos direktyvos nustato maisto higienos, maisto priedų, medžiagų, maisto teršalų, specialaus paruošimo (šaldyto, dietinio ir pan.) maisto produktų kontrolės, žymėjimo ir kt. reikalavimus; nustatytos griežtos veterinarijos vaistų, augimo stimuliatorių, pesticidų vartojimo taisyklės. Pastaraisiais metais Komisija prioritetą teikia būtent horizontalioms direktyvoms.

Kai kurios valstybės narės priėmė horizontaliuosius maisto saugą reglamentuojančius teisės aktus, įpareigojančius operatorius prekiauti tik saugiu maistu. Tačiau pagrindiniai kriterijai, kuriuos tos valstybės narės taiko nustatydamos, ar maistas saugus, yra skirtingi. Maistas Bendrijoje gali laisvai judėti tik tuomet, jei per daug nesiskiria atskirų valstybių narių maisto saugos reikalavimai. Valstybėms narėms priimant maistą reguliuojančias priemones, šie skirtumai gali pasunkinti laisvą maisto judėjimą, sukurti nevienodas konkurencijos sąlygas ir taip tiesiogiai paveikti vidaus rinką.

Koncepcijas, principus bei procedūras siekdami suderinti taip, kad būtų sudarytas bendras maisto reguliavimo priemonių pagrindas, kuriuo remtųsi ES valstybės narės, Europos Parlamentas ir Taryba 2002 m. sausio 28 d. priėmė reglamentą Nr. 178/2002/EB, nustatantį maistui skirtų teisės aktų bendruosius principus ir reikalavimus, įsteigiantį Europos maisto saugos tarnybą ir nustatantį su maisto saugos klausimais susijusias procedūras¹⁶⁶.

Šis reglamentas užtikrina žmonių sveikatos ir vartotojų interesų apsaugą atsižvelgiant į tiekiamo maisto įvairovę, įskaitant tradicinius produktus, ir kartu užtikrina veiksmingą vidaus rinkos veikimą. Jis nustato bendruosius principus ir atsakomybę, veiksmingas organizacines priemones ir procedūras, padedančias priimti su maisto ir pašarų sauga susijusius sprendimus.

Maisto teisės aktams tobulinti Bendrija pasirinko aukštą sveikatos apsaugos lygį, kurį ji taiko vienodai, neatsižvelgdama, kokioje rinkoje – vidaus

¹⁶⁶ Europos Parlamentas ir Tarybos 2002 m. sausio 28 d. reglamentas Nr. 178/2002 // OL, 2002, L 31/1.

ar tarptautinėje – maistas yra parduodamas. Siekdama užtikrinti tinkamą vidaus rinkos veikimą bei apsaugoti žmonių sveikatą, numatė imtis priemonių, kurios garantuotų, kad į rinką nepatektų nesaugus maistas ir kad būtų sukurtos maisto saugos problemų atpažinimo ir reagavimo į jas sistemos.

Maisto produktus reglamentuojančiais teisės aktais siekiama vieno arba daugiau bendrųjų tikslų: aukšto lygio žmonių sveikatos ir vartotojų interesų apsauga, įskaitant sąžiningos prekybos maistu praktiką, prireikus atsižvelgti į gyvūnų sveikatą ir gerovę, augalų sveikatą ir aplinkos apsaugą. Nepažeidžiant Bendrijos ir valstybių narių teisių bei įsipareigojimų, jos prisideda prie maisto bei pašarų ir sanitarinių bei fitosanitarinių tarptautinių techninių standartų tobulinimo. Jei yra arba netrukus bus užbaigti tarptautiniai standartai, į juos atsižvelgiama tobulinant arba derinant maisto produktus reglamentuojančius teisės aktus.

Maisto saugos reikalavimai pateikti Reglamento Nr. 178/2002/EB 14 straipsnyje.

1. Nesaugus maistas rinkai netiekiamas. Nustatant, kad maistas yra nesaugus, atsižvelgiama į:

- a) įprastas sąlygas, kuriomis vartotojas šį maistą vartoja, ir į jo vartojimo sąlygas kiekviename maisto gamybos, perdirbimo bei paskirstymo etape;
- b) vartotojui suteiktą informaciją, kad reikia vengti konkretaus maisto produkto arba produktų kategorijos neigiamo poveikio sveikatai, įskaitant informaciją etiketėje ir kitą vartotojo dažniausiai gautą informaciją.

Maistas laikomas nesaugus, jei manoma, kad jis:

- a) kenkia sveikatai;
- b) netinka žmonėms vartoti.

Nustatant, ar maistas kenkia sveikatai, atsižvelgiama:

- a) į galimą tiesioginį ir (arba) trumpalaikį ir (arba) ilgalaikį to maisto produkto poveikį ne tik jį vartojančio asmens, bet ir vėlesnių kartų sveikatai;
- b) galimą susikaupusių toksinų poveikį;
- c) jeigu maisto produktas yra skirtas tam tikrai vartotojų grupei – į ypatingą tos grupės jautrumą.

Nustatant, kad maistas netinkamas žmonėms vartoti, atsižvelgiama į tai, kad jis nepriimtinas dėl jo numatytos paskirties, užterštumo, pašalinių medžiagų, puvimo, gedimo ar irimo procesų.

Valstybių narių ir Bendrijos priimtos maisto ir pašarų reguliavimo priemonės dažniausiai turėtų būtų grindžiamos rizikos analize. Maisto produktus reglamentuojančiais įstatymais siekiant sumažinti ar pašalinti pavojų sveikatai arba jo išvengti, taikomas trijų tarpusavyje susijusių rizikos analizės komponentų – rizikos įvertinimo, rizikos valdymo ir pranešimo apie riziką – sisteminį metodą, kuriuo galima nustatyti veiksmingas, proporcingas ir tikslingas priemones ar kitus veiksmus sveikatai apsaugoti.

Sveikatai apsaugoti Bendrijoje numatyta taikyti atsargumo principą. Ypatingomis aplinkybėmis, kai kyla pavojus gyvybei arba sveikatai, atsargumo principas numato rizikos valdymo priemonių arba kitų veiksmų nustatymo mechanizmą tam, kad būtų užtikrintas Bendrijos pasirinktas aukštas sveikatos apsaugos lygis.

Atsekamumo principas numato galimybę visuose gamybos, perdirbimo ir paskirstymo etapuose atsekti maisto produktą, pašarą, maistui skirtą gyvūną ir kitas medžiagas, skirtas arba reikalaujamas dėti į maistą ar pašarą. Maisto ir pašarų verslo operatoriai turi įstengti nustatyti kiekvieną asmenį, pateikusių jiems maisto produktą, pašarą, maistui skirtą gyvūną bei kitas medžiagas, skirtas arba reikalaujamas dėti į maistą ar pašarą. Tam tikslui minėti operatoriai privalo turėti sistemas bei taikyti procedūras, suteikiančias galimybę kompetentingoms institucijoms, jų prašymu, pateikti šią informaciją.

Minėtame reglamente numatyti maisto operatorių ir ES valstybių narių įsipareigojimai. Maisto ir pašarų verslo operatoriai visuose su jų kontroliuojamu verslu susijusiuose gamybos, perdirbimo ir paskirstymo etapuose užtikrina, kad maistas arba pašarai atitiktų su jų veikla susijusius maisto produktus reglamentuojančių įstatymų reikalavimus ir tikrina, kad šių reikalavimų būtų laikomasi.

Valstybės narės užtikrina, kad maisto produktus reglamentuojantys įstatymai būtų vykdomi, ir kontroliuoja bei tikrina, kad maisto ir pašarų verslo operatoriai visuose gamybos, perdirbimo ir paskirstymo etapuose vykdytų atitinkamus maisto produktus reglamentuojančių įstatymų reikalavimus. Tam tikslui, atsižvelgdamos į aplinkybes, jos remia valstybinės kontrolės sistemą ir kitas veiklos rūšis, įskaitant viešus pranešimus apie maisto ir pašarų saugą bei riziką, maisto ir pašarų saugumo priežiūrą bei kitokią veiklą, apimančią visus gamybos, perdirbimo ir paskirstymo etapus.

Maisto verslo operatorius, jeigu mano arba turi pagrindo manyti, kad jo importuotas, išaugintas, perdirbtas, pagamintas arba paskirstytas maisto

produktas neatitinka maisto saugos reikalavimų, tuoj pat pradeda to maisto pašalinimo iš rinkos procedūras, jei maistas po pirminio patikrinimo vietoje jau išvežtas, ir apie tai praneša kompetentingoms institucijoms. Jeigu produktas jau galėjo pasiekti vartotoją, operatorius veiksmingai ir tiksliai informuoja vartotojus apie produkto pašalinimo priežastį, o prireikus atsiima iš vartotojų jiems jau pateiktus produktus, jei kitų priemonių neužtenka aukštam sveikatos apsaugos lygiui užtikrinti.

Jei maisto verslo operatorius mano arba turi pagrindo manyti, kad jo rinkai patiektas maistas gali pakenkti žmonių sveikatai, apie tai nedelsdamas praneša kompetentingoms institucijoms. Operatorius informuoja kompetentingas institucijas apie prevencinius veiksmus, kurių buvo imtasi siekiant apsaugoti nuo pavojaus galutinį vartotoją.

Maisto verslo operatoriai bendradarbiauja su kompetentingomis institucijoms atlikdami veiksmus, leidžiančius išvengti arba sumažinti pavojų, kurį kelią jų tiekiamas arba jau pateiktas maistas.

Vadovaujantis šiuo reglamentu įsteigta Europos maisto saugos tarnyba. Ji teikia mokslinę informaciją ir mokslinę bei techninę paramą rengiant Bendrijos teisės aktus ir vykdant politiką visose srityse, turinčiose tiesioginį arba netiesioginį poveikį maisto bei pašarų saugai. Ji teikia nepriklausomą informaciją visais šioje srityje kylančiais klausimais ir praneša apie riziką. Tarnyba prisideda prie aukšto žmonių gyvenimo ir sveikatos apsaugos lygio ir tuo pačiu metu atsižvelgia į gyvūnų sveikatą bei gerovę, augalų būklę, aplinką ir į tai, kaip veikia vidaus rinka.

Lietuvos Respublikos 2000 m. balandžio 4 d. Maisto įstatymas¹⁶⁷ Nr. VIII-1608 (nauja 2005 11 17 redakcija) nustato rinkai tiekiamo maisto saugos, kokybės ir tvarkymo reikalavimus, valstybės institucijų bei visuomeninių vartotojų teisių gynimo organizacijų kompetenciją užtikrinant maisto saugą, taip pat reglamentuoja maisto gamintojų, paslaugų teikėjų bei pardavėjų pareigas ir atsakomybę.

Šis įstatymas nustato maisto ir kitų į maistą panašių gaminių pateikimo į rinką ribojimus, vartotojų informavimo reikalavimus, gamintojų, pardavėjų ir paslaugų teikėjų pareigas bei atsakomybę.

¹⁶⁷ OL, 2002, L 11/4.

6.2.3. Augalų, augalinių produktų fitosanitarinis tikrinimas

Fitosanitarijos reikalavimus ir fitosanitarinės kontrolės pagrindus fiziniams ir juridiniams asmenims, auginantiems, dauginantiems, įvežantiems, išvežantiems, vežantiems Europos Sąjungos teritorijoje ir tranzitu, sandėliuojantiems, superkantiems, realizuojantiems augalus, augalinius produktus ir kitus objektus nustato Tarybos 2000 m. gegužės 8 d. direktyva Nr. 2000/29 dėl apsaugos priemonių nuo augalams ir augaliniams produktams kenksmingų organizmų įvežimo į Bendriją ir išplitimo joje, taip pat Lietuvos Respublikos 2010 m. sausio 14 d. fitosanitarijos įstatymas Nr. XI-653; Lietuvos Respublikos žemės ūkio ministro ir Lietuvos Respublikos finansų ministro 2010 m. birželio 30 d. įsakymu Nr. 3D-611/K-207 patvirtintos Įvežamų į Lietuvos Respubliką ir Europos Sąjungą bei vežimų per ją tranzitu augalų, augalinių produktų ir kitų objektų fitosanitarinio tikrinimo taisyklės. Šių teisės aktų tikslas – nustatyti prevencijos priemonės, kad į Lietuvos Respublikos ir Europos Sąjungos teritoriją nebūtų įvežami ir nepaplistų augalams ir augaliniams produktams kenksmingi organizmai.

Lietuvos Respublikos fitosanitarijos įstatymo¹⁶⁸ 4 straipsnis nustato šias apsaugos nuo kenksmingųjų organizmų priemones:

1. *Augalai, augaliniai produktai ir kiti objektai turi atitikti fitosanitarijos reikalavimus įvežimo, išvežimo, vežimo ir vežimo tranzitu, auginimo, dauginimo, gamybos, sandėliavimo, supirkimo ir realizavimo metu.*
2. *Draudžiama įvežti, vežti, laikyti, dauginti bet kokios vystymosi stadijos kenksminguosius organizmus.*
3. *Žemės ūkio ministras tvirtina:*
  - 1) *draudžiamų įvežti kenksmingųjų organizmų, augalų, augalinių produktų ir kitų objektų sąrašus;*
  - 2) *augalų, augalinių produktų ir kitų objektų, kuriuos įvežant ir vežant taikomi specialūs reikalavimai, sąrašą;*
  - 3) *augalų, augalinių produktų ir kitų objektų, kurių fitosanitarinė kontrolė būtina, sąrašą;*
  - 4) *fitosanitarinio tikrinimo ir fitosanitarijos priemonių naudojimo augalams, augaliniams produktams ir kitiems objektams, kurie gali būti užkrėsti kenksmingaisiais organizmais auginimo, dau-*

¹⁶⁸ Valstybės žinios, 2010, Nr. 12-559.

ginimo, gamybos, išvežimo, vežimo, sandėliavimo, supirkimo ir realizavimo metu, tvarkos aprašą;

- 5) *kenksmingųjų organizmų, augalų, augalinių produktų ir kitų objektų, skirtų moksliniams tyrimams ir selekcijos tikslams, įvežimo, vežimo ir laikymo mokslo institucijose tvarkos aprašą;*
- 6) *išvežamų augalų, augalinių produktų ir kitų objektų fitosanitarinių sertifikatų¹⁶⁹ išdavimo tvarkos aprašą;*
- 7) *muitinės sandėlio vertinimo ir muitinės sandėlio pripažinimo tikslu augalinei produkcijai laikyti pažymėjimo išdavimo tvarkos aprašą;*
- 8) *kriterijus, kuriuos atitinkantys augintojai ir gamintojai neregistruojami Lietuvos Respublikos fitosanitariniame registre.*

Valstybinė augalų apsaugos tarnyba, atsiradus pavojingam sąrašuose neišvardytų kenksmingų organizmų židiniui ir esant jų išplitimo pavojui, privalo nedelsdama taikyti fitosanitarijos priemones. Fitosanitarijos priemonės taikomos įvertinus kenksmingų organizmų poveikį augalams bei augaliniams produktams ir jų paplitimo riziką. Žemės ūkio ministras nustato tvarką, pagal kurią gali būti taikomos fitosanitarijos priemonės, kurias naudojant augalai, augaliniai produktai ir kiti objektai apsaugomi nuo kenksmingųjų organizmų.

Fiziniai ir juridiniai asmenys, auginantys, dauginantys, įvežantys, išvežantys, vežantys, sandėliuojantys, superkantys ir realizuojantys augalus bei augalinius produktus, kurių fitosanitarinė kontrolė būtina, registruojami Fitosanitariniame registre. Smulkūs augintojai ir gamintojai, kurių visi auginami, gaminami ir realizuojami augalai, augaliniai produktai ir kiti objektai skirti tik galutiniams vietos rinkos vartotojams ir kuriems augalų auginimas ar augalinių produktų gaminimas nėra profesionali veikla, neregistruojami.

¹⁶⁹ Fitosanitarinis sertifikatas – Valstybinės augalininkystės tarnybos prie Žemės ūkio ministerijos išduodamas oficialus dokumentas, kuriuo pažymima, kad fitosanitarinė augalų, augalinių produktų ir kitų objektų būklė atitinka juos įvežančios šalies nustatytus reikalavimus.

6.3. Lietuvos rinkos, susijusios su vartotojų sveikatos apsauga ir sauga, priežiūros įstaigos

Bendrijos teisės aktuose nėra nustatyto bendro rinkos priežiūros modelio ar aiškiai išvardytų produktus kontroliuojančių institucijų funkcijų. Tačiau ne vienoje direktyvoje įrašytas teiginys, jog šalių narių pareiga – užtikrinti, kad į rinką patektų tik saugūs produktai, ir imtis atitinkamų priemonių į ją patekus nesaugių gaminių. Svarbiausia rinkos priežiūros institucijų funkcija – užtikrinti, kad į rinką patektų tik vartotojui saugūs gaminiai. Šiuo požiūriu rinkos priežiūra yra neatsiejama nuo vartotojų teisių apsaugos.

Valstybės narės privalo paskirti arba įsteigti institucijas, kurios būtų atsakingos už rinkos priežiūrą. Šios institucijos turi turėti išteklių ir įgaliojimus vykdyti priežiūros veiklą, užtikrinti jų darbuotojų kompetenciją ir profesinį patikimumą bei veikti nepriklausomai ir nediskriminuojamai, atsižvelgiant į proporcingumo principą. Rinkos priežiūros tikslas – užtikrinti, kad taikytinų direktyvų nuostatos būtų vykdomos visoje ES. Visi žmonės turi teisę į vienodą apsaugos lygį bendroje rinkoje, nesvarbu, kokios kilmės gaminys. Be to, rinkos priežiūra yra svarbi ūkio subjektams, nes galima pašalinti nesąžiningą konkurenciją. Rinkos priežiūra yra svarbi priemonė įgyvendinant naujojo požiūrio direktyvas, kuriose numatytas aukštas apsaugos lygis. Todėl reikalaujama, kad valstybės narės imtųsi visų būtinų priemonių užtikrinančių, kad gaminiai būtų pateikti rinkai ir panaudoti tik tuomet, jei nekelia pavojaus asmens saugai ir sveikatai arba kitiems taikytinose naujojo požiūrio direktyvose numatytiems interesams. Visose Europos Sąjungos šalyse yra nacionalinės institucijos, atsakingos už vidaus rinkoje cirkuliuojančių produktų atitikties saugos ir sveikatingumo reikalavimams stebėseną ir tikrinimą.

Lietuvos Respublikoje yra įsteigtos trys institucijos, vykdančios gaminių, susijusių su jų vartotojų sveikatos apsauga ir sauga, rinkos priežiūrą. Tai Valstybinė ne maisto produktų inspekcija prie Ūkio ministerijos, Lietuvos Respublikos valstybinė maisto ir veterinarijos tarnyba ir Valstybinė augalų apsaugos tarnyba prie Žemės ūkio ministerijos.

Valstybinės ne maisto produktų inspekcijos misija yra apsaugoti šalies rinką ir vartotojus nuo pavojingų ir netinkamos kokybės ne maisto produktų vykdant rinkos priežiūrą ir ginant vartotojų teises.

Saugus gaminys – bet koks gaminys, kurio vartojimas įprastomis, gamintojo nustatytomis ar galimomis iš anksto pagrįstai numatyti vartojimo sąlygomis, įskaitant ir ilgalaikį vartojimą, nesukelia jokios rizikos arba kelia vartotojų gyvybei ir sveikatai ne didesnę riziką negu ta, kuri teisės aktuose nustatoma kaip leistina bei laikoma atitinkančia aukštą vartotojų apsaugos lygį, įvertinant:

- 1) *gaminio parametrus, jo sandarą, pakuotę, surinkimo ir naudojimo tvarką, priežiūrą vartojant;*
- 2) *poveikį kitiems gaminiams, jei yra pagrindas numatyti, kad jis bus vartojamas su kitais gaminiais;*
- 3) *gaminio pateikimą vartotojui, užrašus ant gaminio ar pakuotės, vartojimo ir sunaikinimo po vartojimo instrukciją ir kitą gamintojo pateiktą informaciją;*
- 4) *vartotojų grupes, ypač vaikus, kuriems gaminio vartojimas gali sukelti didesnę riziką¹⁷⁰.*

Valstybinė ne maisto produktų inspekcija produktų rinkos priežiūra atlieka vadovaudamasi su Europos Sąjungos teise suderintais Lietuvos teisės aktais. Produktas yra saugus, kai pavojaus ir pavojaus kategorijų požiūriu jis atitinka savanoriškai taikomus nacionalinius standartus, perimtus Europos standartus, nuorodos į kuriuos buvo paskelbtos Europos Bendrijų oficialiajame leidinyje, o Lietuvos nuorodos į tokius nacionalinius standartus nustatyta tvarka buvo paskelbtos „Valstybės žiniuose“.

Valstybinė ne maisto produktų inspekcija kontroliuoja, ar į šalies rinką vartotojams tiekiami ne maisto gaminiai ir teikiamos paslaugos atitinka teisės aktuose nustatytus saugos ir kitus privalomuosius, ženklinimo reikalavimus, ar jie turi reikiamą techninę dokumentaciją. Ne maisto rinkos priežiūra apima ir Inspekcijos veiksmus nustatytų reikalavimų neatitinkančių produktų, tokių produktų gamintojų ar / ir importuotojų atžvilgiu: ji sustabdo pavojingų ne maisto produktų tiekimą rinkai, vykdo jų išėmimo iš rinkos ir sunaikinimo kontrolę; informuoja vartotojus apie rinkoje esančius arba galinčius į ją patekti pavojingus ne maisto produktus, teikia informaciją suinteresuotoms valstybės, tarptautinėms ir kitų šalių institucijoms.

Inspekcija tiria vartotojų skundus dėl netinkamos ne maisto gaminių ir paslaugų kokybės, sprendžia vartotojų ir pardavėjų ar paslaugų teikėjų ginčus, įgyvendina vartotojų teisių apsaugą, teikia produktų saugos atitik-

¹⁷⁰ Lietuvos Respublikos produktų saugos įstatymas Nr. VIII-1206 (nauja 2004 m. redakcija), 3 straipsnio 5 punktas // *Valstybės žinios*, 1999, Nr. 52-1673.

ties įvertinimo dokumentus teisėsaugos institucijoms, kad šios apgintų pažeistas vartotojų teises.

Valstybinė ne maisto produktų inspekcija 2009 m. vykdė 12 tikslinių saugos tikrinimo programų. Vizualinės kontrolės metu pagrįstai įtarus, kad gaminiai gali neatitikti saugos reikalavimų arba deklaruojamųjų paskirties rodiklių, ir nustatčius, kad jie neatitinka privalomųjų ženklinimo reikalavimų, bei siekiant įvertinti, ar jie atitinka nustatytus reikalavimus, 260 tipų gaminiai buvo pateikti bandymams. Atlikus bandymus ir dokumentinę kontrolę buvo nustatyti 160 (61,5 proc.) tipų gaminių pažeidimai¹⁷¹. Nustatyta, kad 98 tipų gaminiai kelia vartotojų saugai tiesioginį pavojų, t. y. buvo pripažinti pavojingais gaminiams ir uždrausta juos tiekti rinkai. Nustatyti pavojingi gaminiai pagal gaminių grupes: 30 tipų žaislų, 27 tipų gaminiai, skirti liestis su maistu, 10 tipų tekstilės gaminių, 12 tipų cheminių preparatų, 9 tipų kosmetikos gaminiai, 5 tipų elektrotechnikos gaminiai, 3 tipų asmeninės apsaugos priemonės, 2 tipų statybos produktai. Visiems pavojingiems gaminiams buvo taikytos rinkos ribojimo priemonės.

Daugiausia keliančių pavojų (pavojingų) gaminių į Lietuvą importuota iš Kinijos – 68,36 proc., JAV – 10,2 proc., Ukrainos ir Kanados – po 2 proc., Rusijos – 1 proc., kitų šalių – 13,2, iš šalių, kurių produktų kilmė nenustatyta, – 6,12 proc.¹⁷².

Lietuvos Respublikos valstybinė maisto ir veterinarijos tarnyba (VMVT) prižiūri, kad maistas, skirtas ir vidaus rinkai, ir eksportui, būtų saugus, tinkamai paženklintas, nepažeistų vartotojų interesų ir atitiktų teisės aktų reikalavimus. Kontrolė atliekama laikantis principo, kad maisto sauga žmonių sveikatai yra besąlyginis prioritetas.

Valstybinė maisto kontrolė apima visus maisto tvarkymo etapus – nuo maistui skirtų augalų ir gyvūnų auginimo iki maisto tiekimo vartotojams, įskaitant rinką. Valstybinė maisto ir veterinarijos tarnyba tikrina:

- 1) maisto tvarkymo vietos higienos būklę ir maisto tvarkymo procesus;
- 2) maistą, jo ženklimą, su maistu beiliečiančius gaminius, maistui tvarkyti, patalpoms bei įrenginiams valyti ir taisyti naudojamas priemones, medžiagas bei įrenginius;
- 3) kaip asmenys, kurie vykdydami savo pareigas tiesiogiai ar netiesiogiai liečia maistą, laikosi higienos reikalavimų (nepažeisdami medicinos etikos principų);

¹⁷¹ Valstybinės ne maisto produktų inspekcijos veiklos 2009 m. gaminių rinkos kontrolės ataskaita. <http://www.vnmpt.lt>

¹⁷² Ibid, 167.

4) dokumentus bei maisto tvarkymo vietos savikontrolės sistemos medžiagą.

Nustačiusi šio įstatymo ar kitų teisės aktų pažeidimus, Valstybinė maisto ir veterinarijos tarnyba taiko tiekimo rinkai ribojimo ir (ar) kitas įstatymų nustatytas priemones.

Valstybinė maisto ir veterinarijos tarnyba kontrolę atlieka siekdama nustatyti, ar maistas, maisto priedai, vitaminai, mineralinės medžiagos, mikroelementai bei kitokie priedai, skirti parduoti, taip pat su maisto produktais besiliečiančios medžiagos ir prekės atitinka nuostatas, skirtas užkirsti grėsmę visuomenės sveikatai, užtikrinti sąžiningus verslo sandorius ar saugoti vartotojų interesus, įskaitant vartotojų informavimą.

Valstybinė maisto ir veterinarijos tarnyba įstatymų, kitų teisės aktų nustatyta tvarka teikia informaciją Nacionalinei vartotojų teisių apsaugos tarybai apie uždraustą teikti rinkai nesaugų Lietuvos Respublikoje pagamintą ar kitų valstybių tiekiamą maistą, taip pat atlieka kitas su valstybine maisto kontrole susijusias funkcijas.

Vykdam kontrolę siekiama *saugoti* vartotojų interesus, kad į šalies rinką ir eksportuoti tiekiamas maistas atitiktų teisės aktais nustatytus saugos, ženklinimo ir kitus privalomuosius reikalavimus; *saugoti*, kad į šalies teritoriją nepatektų gyvūnų užkrečiamosios ligos, organizuoti gyvūnų apsaugą nuo užkrečiamųjų ligų ir tokių ligų židinių likvidavimą, užtikrinti gyvūnų gerovę; *vykdyti* Lietuvos integraciją į Europos Sąjungą veterinarijos ir maisto srityje; *užtikrinti* veterinarinę ir higienos kontrolę visuose maisto tvarkymo etapuose – nuo maistui skirtų augalų ir gyvūnų auginimo iki maisto tiekimo vartotojams.

Informacija apie pavojingus gaminius ir kompetentingas institucijas bei jų įgaliojimus Europos Komisijai ir (ar) užsienio valstybėms teikiama Lietuvos Respublikos Vyriausybės ar jos įgaliotos institucijos nustatyta tvarka.

Taryba arba valstybinės produktų saugos kontrolės institucija, nutarusios priimti sprendimą taikyti produkto pateikimo rinkai apribojančias priemones arba reikalauti pašalinti jį iš rinkos, privalo apie tai pranešti Europos Komisijai ar valstybių, su kuriomis sudarytos tai numatančios tarptautinės sutartys, institucijoms ir nurodyti priežastis, kodėl taiko rinkos ribojimo priemones.

Nuo 2004 m. gegužės 1 d. Valstybinė maisto ir veterinarijos tarnyba įtraukta į Europos Komisijos RASFF sistemą (Skubiųjų pranešimų apie nesaugius maisto produktus ir pašarus, tiekiamus rinkai, sistema). Ši sistema

kontroliuoja, kad informacija apie nesaugius maisto produktus bei pašarus būtų skubiai perduota Europos Komisijai ir kitoms Europos Sąjungos šalims – taip užkertamas kelias platinti nesaugius maisto produktus bei pašarus ir siekiama, kad rinkoje būtų tik saugūs produktai.

Lietuvos Respublikos rinkoje ar pasienyje nustačius maisto produktų ar pašarų saugos reikalavimų neatitikimą, Valstybinė maisto ir veterinarijos tarnyba apie tai turi informuoti Europos Komisiją, pateikti visus produktų dokumentus. Europos Komisija įspėja kitas ES šalis nares apie Europoje migruojančius nesaugius produktus.

Valstybinė maisto ir veterinarijos tarnyba per 2009 m. nustatė 32 importuojamų į mūsų šalį nesaugių maisto produktų. Apie tai skubiais pranešimais buvo informuota Europos Komisija.

Dėl saugos ir kokybės reikalavimų neatitikimo Lietuvos rinkoje 2009 m. buvo uždrausta realizuoti 297 t šaldytų žuvų iš Kinijos, Rusijos ir Kanados, 70 t aliejaus iš Ukrainos (dėl benzo(a)pireno), 60 t vynuogių „Sultana“ iš Turkijos ir Peru (dėl pesticidų), 22 t paukštienos produkcijos iš Airijos ir 5 t iš Lenkijos (dėl salmonelių), 25 t skaldytų ryžių iš Pakistano (dėl aflatoksinų), 23,4 t kalmarų filė iš Peru (dėl mikrosporidijų), 20 t obuolių (dėl pesticidų) ir 12 t grikių (dėl nebūdingo kvapo) iš Lenkijos, 1,9 t žemės riešutų su kepsnio skonio apvalkalu (dėl melamino) iš Peru, 1,8 t traškučių iš Vokietijos (nustatyta, kad iš sausų traškučių pakuotės išsiskiria cheminės medžiagos), 38 tūkst. vnt. marinuotų kornišonų iš Vietnamo (dėl svetimkūnių), 15,6 tūkst. vnt. gazuoto mineralinio vandens „Poliana Kvasova“ iš Ukrainos (dėl nitritų), 340 vnt. vaisių košelės kūdikiams iš Čekijos (klastotės), 100 vnt. dietinio šokolado „Schneekoppe“ iš Vokietijos (dėl alergenų), 32 vnt. maisto papildų iš JAV (dėl sudėtyje esančių ES neleistinių medžiagų)¹⁷³.

Valstybinė augalų apsaugos tarnyba prie Žemės ūkio ministerijos.

Valstybinė augalų apsaugos tarnyba įgyvendina valstybinę augalų apsaugos politiką, vykdo valstybinę augalų sveikatingumo kontrolę, tikrina Lietuvos Respublikoje auginamų, dauginamų augalų, gaminamų augalinių produktų ir kitų su augalais ir augaliniais produktais susijusių objektų, taip pat į Lietuvos Respublikos ir Europos Sąjungos teritoriją įvežamų, iš jos išvežamų, teritorijos viduje ir per ją tranzitu vežamų, joje sandėliuojamų, superkamų, realizuojamų augalų, augalinių produktų ir kitų objektų dokumentus ir tapatybę, atlieka vizualinę apžiūrą ir paimtų pavyzdžių laboratorinę ekspertizę.

¹⁷³ VMVT 2009 metų veiklos ataskaita. <http://www.vmvt.lt>.

Tarnyba organizuoja specialius kenksmingųjų organizmų buvimo ir paplitimo Lietuvos Respublikos teritorijoje tyrimus ir stebėjimus. Kenksmingųjų organizmų rizikos analizė atliekama pagal atitinkamus Europos Sąjungos teisės aktus, Jungtinių Tautų maisto ir žemės ūkio organizacijos, Europos ir Viduržemio jūros augalų apsaugos organizacijos standartus bei metodikas ir Lietuvos Respublikoje nustatytą fitosanitarinės kontrolės atlikimo bei fitosanitarijos priemonių naudojimo tvarką.

Tarnyba vykdo iš ne Europos Sąjungos valstybių narių įvežamų ir išvežamų augalų, augalinių produktų ir kitų objektų fitosanitarinę kontrolę, tikrina įvežamų vaisių, daržovių, kitų augalų ir augalinių produktų kokybės sertifikatus bei produkcijos atitiktį privalomiems kokybės reikalavimams, organizuoja augalų apsaugos priemonių registravimą ir vykdo jų įvežimo, prekybos, sandėliavimo ir naudojimo kontrolę, išduoda fitosanitarinius eksporto ir reeksporto į ne Europos Sąjungos valstybes nares sertifikatus, registravimo fitosanitariniame registre pažymėjimus, muitinės sandėlio pripažinimo tinkamu laikyti augalinės kilmės produkciją pažymėjimą.

Kenksmingųjų organizmų rizikos analizė atliekama pagal atitinkamus Europos Sąjungos teisės aktus, Jungtinių Tautų maisto ir žemės ūkio organizacijos, Europos ir Viduržemio jūros augalų apsaugos organizacijos standartus bei metodikas ir Lietuvos Respublikoje nustatytą fitosanitarinės kontrolės atlikimo bei fitosanitarijos priemonių naudojimo tvarką.

6.4. Trečiųjų šalių į / iš ES importuojamų / eksportuojamų gaminių kokybės, vartotojų sveikatos apsaugos ir saugos kontrolė

Trečiosios šalies gamintojas, kaip ir ES gamintojas, norėdamas pateikti gaminį ES rinkai, privalo laikytis visų šiam produktui taikytinų naujojo požiūrio direktyvų reikalavimų ir numatytų atitikties įvertinimo procedūrų. Saugiu laikomas grėsmės vartotoju nekeliantis produktas arba ta grėsmė ganėtinai maža ir priimtina. Produktui, dėl kurio direktyva neišleista, taikoma universalus pobūdžio direktyva dėl bendrosios produktų saugos Nr. 2001/95 EC, kurios reikalavimai perkelti į LR produktų saugos įstatymą. ES direktyva Nr. 2001/95 taikoma plataus vartojimo gaminiams. Joje reglamentuojamas ir vartotojams pavojingų produktų eksporto draudimas.

Bendrijos direktyvose nustatytų reikalavimų neatitinkantys produktai negali patekti į ES rinką, o patekę turi būti šalinami iš rinkos.

Pagal naujojo požiūrio direktyvas importuotojas yra bet kuris fizinis arba juridinis ES įsisteigęs asmuo, tiekiantis gaminius iš trečiosios šalies ES rinkai. Importuotojas privalo garantuoti, kad jis pajėgus pateikti rinkos priežiūros institucijoms visą būtiną informaciją apie gaminį, jeigu gamintojas nėra įsisteigęs Bendrijoje ir neturi įgaliotojo atstovo.

Kadangi 1993 m. panaikinta kontrolė prie ES vidaus sienų, Europos Taryba patvirtino reglamentą Nr. 339/93 (EEB) dėl iš trečiųjų šalių importuojamų gaminių tikrinimo siekdama nustatyti, ar gaminiai iš trečiųjų šalių atitinka saugos taisykles. Siekiant, kad rinkos priežiūros sistema būtų papildyta, bei sustiprinti galiojančias derinamųjų¹⁷⁴ Bendrijos teisės aktų nuostatas, buvo priimtas 2008 m. liepos 9 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 765/2008, nustatantis su gaminių prekyba susijusius akreditavimo ir rinkos priežiūros reikalavimus ir panaikinančias reglamentą (EEB) Nr. 339/93. Reglamentas (EEB) Nr. 339/93 nuostatos buvo perkeltos į reglamentą (EB) Nr. 765/2008.

Jame numatyta ES pasienyje esančių muitinės įstaigų ir nacionalinių rinkos priežiūros institucijų sąveika importuojant prekes, reikalavimas aktyviai dalyvauti rinkos priežiūros operacijose ir informacinėse sistemose, numatytose pagal ES ir nacionalines taisykles. Muitinės įstaigos privalo neišleisti į laisvą apyvartą tų prekių, kurių savybės kelia didelių abejonių dėl didelio ir tiesioginio pavojaus sveikatai ir saugai.

Reglamento Nr. 765/2008 27–29 straipsniai reglamentuoja į Bendrijos rinką patenkančių gaminių tikrinimą.

Už išorės sienų kontrolę atsakingos institucijos turi galimybę aptikti nesaugius, reikalavimų neatitinkančius gaminius arba netikru CE ženklu ar klaidinančiais ženklais pažymėtus gaminius, dar jų nepateikus rinkai. Todėl rinkos sauga gali būti didinama nustatant institucijų, atsakingų už į Bendrijos rinką patenkančių produktų tikrinimą, prievolę atlikti reikiamo masto patikrinimus.

Už gaminių, patenkančių į Bendrijos rinką, kontrolę atsakingoms institucijoms suteikiami įgaliojimai ir išteklių, reikalingi joms pavestoms užduotims deramai atlikti. Prieš išleidamos gaminių į laisvą apyvartą, šios institucijos tinkamu mastu atlieka reikiamą to gaminio savybių patikrinimą pagal Reglamento Nr. 765/2008 19 straipsnio Rinkos priežiūros priemonės 1 dalyje nustatytus principus:

¹⁷⁴ Derinamieji Bendrijos teisės aktai – bet kurie Bendrijos teisės aktai, kuriais suderinamos gaminių pateikimo rinkai sąlygos.

1. Rinkos priežiūros institucijos tinkamu mastu tikrina gaminio savybes, dokumentus ir tam tikrais atvejais atlieka fizinį ir laboratorinį atitinkamų mėginių tikrinimą. Vykdydamos šią veiklą, jos atsižvelgia į nustatytus rizikos vertinimo principus, skundus ir kitą informaciją.

Rinkos priežiūros institucijos gali reikalauti, kad ekonominės veiklos vykdytojai pateiktų tokius dokumentus ir informaciją, kuri, jų manymu, reikalinga jų veiklai vykdyti, ir būtinais bei pagrįstais atvejais galėtų pateikti į ekonominės veiklos vykdytojų patalpas ir paimti reikiamus tam tikrų gaminių bandinius. Jos gali sunaikinti arba kitaip padaryti nebenaudojamus didelį pavojų keliančius gaminius, jeigu, jų manymu, toks veiksmas yra būtinas.

Valstybėje narėje už rinkos priežiūrą arba kontrolę prie išorės sienų atsakingos ne viena, o kelios institucijos bendradarbiauja tarpusavyje, keičiasi reikiama informacija ir atitinkamai kitomis priemonėmis.

Reglamento Nr. 765/2008 trečias skirsnis reglamentuoja į Bendrijos rinką patenkančių gaminių tikrinimą. Šio reglamento 27 straipsnio 1 dalis nustato, kad valstybių narių institucijoms, atsakingoms už gaminių, patenkančių į Bendrijos rinką, kontrolę, būtų suteikti suteikiami įgaliojimai ir ištekliai, reikalingi joms pavestoms užduotims deramai atlikti.

Prieš išleisdamos gaminių į laisvą apyvartą, šios institucijos tinkamu mastu atlieka reikiamą to gaminio savybių patikrinimą pagal 19 straipsnio 1 dalyje nustatytus principus.

Valstybėje narėje už rinkos priežiūrą arba kontrolę prie išorės sienų atsakingos ne viena, o kelios institucijos bendradarbiauja tarpusavyje, keičiasi reikiama informacija ir atitinkamai kitomis priemonėmis.

Institucijos, atsakingos už išorės sienų kontrolę, sustabdo gaminio išleidimą į laisvą apyvartą Bendrijos rinkoje, jeigu atliekant 1 dalyje nurodytą tikrinimą nustatomas bet kuris iš toliau nurodytų rezultatų:

- a) gaminio savybės leidžia manyti, kad tas gaminytis, nors ir tinkamai įrengiamas, prižiūrimas ir naudojamas, kelia didelį pavojų sveikatai, saugai, aplinkai arba bet kuriam kitam visuomenės interesui, nurodytam 1 straipsnyje;
- b) su gaminiu nepateikti rašytiniai arba elektroniniai dokumentai, kuriuos būtina pateikti pagal atitinkamus derinamuosius Bendrijos teisės aktus, arba gaminytis neatitinka tokiuose teisės aktuose nustatytų ženklavimo reikalavimų;
- c) gaminytis pažymėtas ženkle CE netikru arba klaidinančiu būdu. Institucijos, atsakingos už išorės sienų kontrolę, nedelsdamos praneša rinkos priežiūros institucijoms apie tokį sustabdymą.¹⁷⁵

¹⁷⁵ Reglamento Nr. 765/2008 27 str. 3 dalis // OL, 2008, L 218/34.

Atitinkamas gaminys, rinkos priežiūros institucijoms nustatčius, kad nekelia didelio pavojaus sveikatai ir saugai arba kad jo negalima laikyti pažeidžiančiu derinamuosius Bendrijos teisės aktus, išleidžiamas į laisvą apyvartą, jeigu įvykdomi visi kiti tokio išleidimo reikalavimai ir formalumai.

Jeigu rinkos priežiūros institucijos nustato, kad gaminys kelia didelį pavojų, jos imasi priemonių uždrausti tą gaminį pateikti rinkai ir reikalauja už išorės sienų kontrolę atsakingoms institucijoms gaminio komercinėje sąskaitoje faktūroje ir bet kokiame kitame lydraštyje arba duomenų tvarkymo sistemoje, jeigu duomenys tvarkomi elektroniniu būdu, įrašyti: „*Pavojingas gaminys – išleisti į laisvą apyvartą draudžiama* – Reglamentas (EB) Nr. 765/2008.“

Rinkos priežiūros institucijos, jeigu jos nustato, kad gaminys neatitinka derinamųjų Bendrijos teisės aktų, imasi tinkamų veiksmų, pavyzdžiui, uždraudžia gaminį pateikti rinkai. Rinkos priežiūros institucijos nurodo už išorės sienų kontrolę atsakingoms institucijoms neišleisti gaminio į laisvą apyvartą, o gaminio komercinėje sąskaitoje faktūroje ir bet kokiame kitame lydraštyje arba duomenų tvarkymo sistemoje, jeigu duomenys tvarkomi elektroniniu būdu, įrašyti: „*Gaminys neatitinka reikalavimų* – išleisti į laisvą apyvartą draudžiama – Reglamentas (EB) Nr. 765/2008.“

Jeigu tas gaminys vėliau deklaruojamas kitai nei išleidimo į laisvą apyvartą muitinės procedūrai ir jeigu rinkos priežiūros institucijos tam neprieštarauja, nustatyti įrašai tokiomis pačiomis sąlygomis įrašomi ir tos procedūros dokumentuose.

Iš trečiųjų šalių į ES importuojamų gaminių kokybės ir saugos kontrolės efektyvumas labai priklauso nuo rinkos priežiūrą vykdančių institucijų ir muitinės bendradarbiavimo.

Valstybių narių institucijos gali sunaikinti arba kitaip padaryti nebenaudojamus didelį pavojų keliančius gaminius, jeigu, jų manymu, toks veiksmas yra būtinas ir proporcingas.

Rinkos priežiūros institucijos už išorės sienų kontrolę atsakingoms institucijoms pateikia informaciją apie gaminių kategorijas, jei buvo nustatyta, kad joms priskirti gaminiai kelia didelį pavojų arba neatitinka nustatytų reikalavimų. Jeigu iš trečiųjų šalių importuoti ir skirti vartotojams arba jų naudojami gaminiai kelia didelį ir tiesioginį pavojų sveikatai ir saugai, įskaitant pavojų, kurio poveikis pasireiškia ne iš karto, būtinas greitas įsikišimas, kad produktai būtų susigrąžinti, pašalinti iš rinkos, arba kad būtų uždrausta juos tiekti rinkai. Apie pavojus, kylančius dėl vartotojų naudojamų gaminių, taikant Bendrijos skubaus informavimo sistemą, nedelsiant

pranešama Komisijai. Komisija sukuria ir prižiūri bendrąją informacijos saugojimo ir mainų naudojant elektronines ryšių priemones sistemą, kurioje kaupiami duomenys apie rinkos priežiūros veiklą ir programas bei informacija, susijusi su derinamųjų Bendrijos teisės aktų pažeidimu.

Europos Sąjunga yra pagrindinis tarptautinis prekyautojas maisto produktais ir pašarais, šioje srityje ji yra sudariusi tarptautines prekybos sutartis, padeda kurti tarptautinius standartus, kuriais pagrįsti maisto produktus reglamentuojantys teisės aktai, remia visiems lygius laisvos prekybos saugiais ir sveikais maisto produktais principus, laikydamosi sąžiningos ir etiškos prekybos.

Maisto produktų įvežimo kontrolė reglamentuota Valstybinės maisto ir veterinarijos tarnybos direktoriaus įsakymais, ją vykdo pasienio veterinarijos postai ir muitinės įstaigos.

Produktų siuntos, įvežamos į Lietuvos Respublikos teritoriją, turi būti gabenamos tik per muitinės postus, kuriuose yra įsteigtas pasienio veterinarijos postas. ES PHARE ir Lietuvos biudžeto lėšomis pagal ES reikalavimus įrengti 5 autokelių veterinarijos postai (3 Lietuvos ir Baltarusijos, 2 Lietuvos ir Kaliningrado srities pasienyje); 3 geležinkelio postai (1 su Baltarusija ir 2 su Kaliningrado sritimi); 3 jūrų uosto ir 1 oro uosto veterinarijos postai.

Prieš tiekiant maisto produktus Lietuvos rinkai vykdoma valstybinė maisto produktų importo kontrolė pasienyje ir Lietuvos muitinės sandėliuose. Taip pat atliekama įvežamų produktų dokumentų patikra ir, įvertinus rizikos veiksnius, atrenkami mėginiai laboratoriniams tyrimams. Mėginių atrinkimo metodika atitinka ES reikalavimus. Šviežių vaisių ir daržovių vietinės produkcijos mėginiai pesticidų ir kitų teršalų likučiams nustatyti atrenkami reguliariai, o importuotos produkcijos – pasirinktinai. Tyrimai atliekami Nacionalinės veterinarijos laboratorijos Maisto kontrolės laboratorijoje, akredituotoje ES.

Pasienio veterinarijos posto valstybinis veterinarijos gydytojas nustatyta tvarka turi atlikti produktų siuntos veterinarinį tikrinimą. Patikrinama, ar yra spaudai, žymos ir sveikatos ženklai, nurodantys kilmės valstybę ir įmonę ir atitinkantys nurodytus įrašus veterinarijos sertifikate bei kituose lydimuosiuose dokumentuose. Kiekviena į Lietuvos Respubliką įvežama produktų siunta turi turėti originalų veterinarijos sertifikatą arba kitą dokumentą, kurių reikalaujama pagal Lietuvos Respublikos teisės aktus. Gyvulinės kilmės produktus leidžiama importuoti iš užsienio šalių įmonių, kurios turi ES veterinarijos patvirtinimo numerius. Nepažeidžiant galio-

jančių teisės aktų, visoms produktų siuntoms, gabenamoms iš trečiųjų šalių, įvežamoms į Lietuvos Respubliką, turi būti atliekami atitiktis, fizinis, dokumentų tikrinimai.

Jei produktų siunta atitinka importo reikalavimus, pasienio veterinarijos posto valstybinis veterinarijos gydytojas suinteresuotam asmeniui išduoda patvirtintą originalaus veterinarijos sertifikato kopiją ir veterinarinio patikrinimo sertifikatą. Ne gyvulinės kilmės produktų lydraščių originalai su kroviniu siunčiami į teritorinę valstybinę maisto ir veterinarijos tarnybą.

Produktų siuntos, remiantis teisės aktų reikalavimais, turi būti kontroliuojamos nuo įvažiavimo per pasienio veterinarijos postą iki paskirties įmonės. Siuntos gabenamos iš įvežimo pasienio veterinarijos posto į paskirties įmonę sandaria transporto priemone arba konteineriais. Draudžiama įvežti produktų siuntas, jei jos neužplombuotos. Įtartinos siuntos turi būti gabenamos kontroliuojant teritorinei valstybinei maisto ir veterinarijos tarnybai. Užtikrinama, kad produktai nebus iškrauti arba išgabenti į kitą sandėlį.

Jei produktų siuntos nėra galimybės išsamiai patikrinti pasienio veterinarijos poste arba atliekama periodinė kontrolė laboratoriniam tyrimui paimant įvežamų į Lietuvos Respubliką maisto produktų mėginius, o tyrimų rezultatai nežinomi, veterinarijos sertifikatas arba kiti dokumentai žymimi žyma „*Be maisto kontrolės įstaigos leidimo realizuoti draudžiama*“. Užrašoma, kokie turi būti atlikti tyrimai, ir įforminamos atitinkamos šios siuntos muitinės procedūros (išleidimo į laisvą apyvartą, laikino įvežimo perdirbti ar perdirbimo muitinei prižiūrint).

Gavus laboratorinio tyrimo rezultatus ir prekėms atitinkant Lietuvos Respublikos teisės aktais nustatytus reikalavimus, maisto kontrolės įstaiga dokumentus pažymi žyma „*Realizuoti leidžiama*“.

Siekdama užtikrinti, kad į Lietuvos ir ES rinką patektų tik saugūs maisto produktai, Pasienio valstybinė veterinarijos tarnyba keičiasi informacija su Muitinės departamentu, yra įdiegta veterinarijos pasienio postuose moderni kompiuterinė sistema, kuria galima sekti krovinių importo ir tranzito srautus.

Iš Bendrijos eksportuojami arba reeksportuojami maisto produktai arba pašarai, siekiant juos tiekti trečiosios šalies rinkai, turi atitikti tam tikrus maisto produktus reglamentuojančiuose teisės aktuose numatytus reikalavimus, nebent importuojančios šalies valdžios institucijos reikalautų kitaip arba kitaip būtų nustatyta importuojančioje šalyje galiojančiais įstatymais, taisyklėmis, standartais, veiklos nuostatomis ir kita teisine arba administracine tvarka. Kitomis aplinkybėmis, išskyrus tuos atvejus, kai maisto produktai

kenkia sveikatai arba pašarai yra nesaugūs, maistas ir pašarai gali būti eksportuojami arba reeksportuojami tik tuomet, kai su tuo aiškiai sutiko paskyrimo šalies kompetentingos institucijos, prieš tai išsamiai informuotos apie negalėjimo pateikti Bendrijos rinkai priežastis bei aplinkybes, kuriomis šito negalima daryti. Tačiau būtina užtikrinti, kad netgi tuomet, kai importuojanti šalis sutinka, sveikatai žalingi arba nesaugūs maisto produktai arba pašarai nebūtų eksportuojami ar reeksportuojami.

Kartojimo klausimai

1. Kokiems tikslams taikomos netarifinės prekybos reguliavimo priemonės?
2. Kokia standartų ir techninių reglamentų reikšmė tarptautinėje prekyboje?
3. Kaip standartai ir techniniai reglamentai gali virsti kliūtimi tarptautinėje prekyboje?
4. Kokios pagal PPO sutartį dėl techninių prekybos kliūčių taikomos priemonės kliūtims prekyboje pašalinti?
5. Kokie PPO sutarties dėl sanitarinių ir fitosanitarinių priemonių taikymo tikslai, principai ir pagrindinės nuostatos?
6. Kokia sanitarinių ir fitosanitarinių priemonių paskirtis ir jų turinys?
7. Koks sanitarinių ir fitosanitarinių priemonių ir techninių reglamentų skirtumas?
8. Kokios taikomos priemonės apriboti neigiamą sanitarinių ir fitosanitarinių priemonių poveikį tarptautinei prekybai?
9. ES naujojo požiūrio direktyvų įtaka šalinant technines prekybos kliūtis.
10. Kokie esminiai reikalavimai išdėstyti ES naujojo požiūrio direktyvose ir darniuosiuose standartuose?
11. Paaiškinkite atitikties direktyvų reikalavimams įvertinimo ir CE ženklinimo procedūras.
12. Supažindinkite su gamintojo ir importuotojo atsakomybe už padarytą žalą asmenims.
13. Išnagrinėkite maisto produktams, tiekiamiems ES rinkai, maisto saugos reikalavimus, nustatytus ES Parlamento ir Tarybos reglamentu Nr. 178/2002/EB ir Lietuvos Respublikos 2000 m. balandžio 4 d. Maisto įstatymu Nr. VIII-1608.
14. Paaiškinkite maisto saugai įvertinti taikomus rizikos vertinimo, atsargumo, atsekamumo principus.

6. ES netarifinės prekybos reguliavimo priemonės ir jų taikymas vidaus rinkoje bei užsienio prekyboje

15. Išnagrinėkite augalams ir augaliniams produktams taikomas fitosanitarijos reikalavimus ir fitosanitarinės kontrolės priemones.
16. Supažindinkite su Lietuvos rinkos, susijusios su vartotojų sauga ir sveikatos apsauga, priežiūros įstaigų veikla.
17. Išnagrinėkite importuojamų į ES gaminių kokybės ir saugos kontrolę muitinėje.

7. MUITINĖ IR ES BENDROJI PREKYBOS POLITIKA

Šiame skyriuje siekiama:

1. atskleisti muitinių vaidmenį Europos Sąjungos bendrojoje prekybos politikoje;
2. aptarti teisinius, ekonominius ir mokestinius atskirų muitinės procedūrų taikymo ypatumus;
3. supažindinti su prekių deklaravimo muitinės procedūroms būdais ir tvarka;
4. supažindinti su muitinės procedūrų tobulinimo, supaprastinimo bei kompiuterizavimo tendencijomis gerinant verslo sąlygas;
5. suteikti žinių apie naujausių muitinės iniciatyvų ir principų diegimą, jų reikšmę gerinant verslo sąlygas ir lengvinant tarptautinę prekybą.

7.1. Muitinės vaidmuo administruojant tarptautinę prekybą

Kiekvienoje šalyje muitinė yra savitas ir labai reikšmingas suverenos valstybės ekonominės politikos ir tarptautinės prekybos plėtros elementas¹⁷⁶. Muitinių administracijos turi svarbias galias, kurių neturi jokia kita valstybės institucija – muitinė turi teisę tikrinti įvežamus, išvežamus bei tranzitu per šalį gabenamus krovinius bei prekes; turi teisę neduoti leidimo įvežti ar išvežti arba paspartinti prekių judėjimą per valstybių sienas, turi reikalavimo teisę būti informuota ne tik apie importuojamas, bet ir eksportuojamas prekes. Todėl muitinė, turėdama specifinius įgaliojimus ir žinių, vaidina ypatingą vaidmenį saugant ir supaprastinant tarptautinę prekybą.

Europos Sąjunga yra muitų sąjunga, kurios vienas svarbiausių bruožų – bendra muitų teritorija ir užsienio prekybos bei muitų politika, pasi-
reiškianti taikant bendrąjį muitų tarifą (*Common Customs Tariff*) ir vieno-

¹⁷⁶ Laurinavičius A. Tarptautinės prekybos iššūkiai ir konceptualūs muitinės veiklos pokyčiai // *Intelektinė ekonomika*, 2007, Nr. 2 (2) p. 25.

das muitinės procedūras. Su Europos Sąjungai nepriklausančiomis šalimis visos Europos Sąjungos valstybės narės prekiauja taikydamos tas pačias taisykles. Pagrindinės Europos Sąjungos valstybių narių prekybos su trečiojomis šalimis taisyklės muitinės veiklos srityje išdėstytos pagrindiniame teisės akte – Bendrijos muitinės kodekse, kuris yra svarbiausių muitų teisės normų rinkinys¹⁷⁷.

Glaudžiai bendradarbiaudamos su kitomis institucijomis, ES muitinės atlieka svarbų vaidmenį:

- remiant teisėtą prekybą ir stiprinant Europos Bendrijos konkurencingumą;
- užtikrinant teisingą muitų ir mokesčių surinkimą;
- kovojant su klastotėmis ir piratavimu;
- apdorojant statistinę informaciją;
- vertinant prekybos pokyčius ir riziką, kad būtų atskleista apgaulinga, teroristinė ir nusikalstama veikla, ir taip prisidedant prie kovos su visų rūšių sukčiavimu, organizuotu nusikaltimu, narkotikais ir terorizmu;
- įgyvendinant įvairias Bendrijos prekybos politikos priemones (pvz., preferencinius prekybos susitarimus, kvotas, antidempingo priemones ir kt.);
- saugant aplinką ir piliečius nuo visų rūšių pavojingų, draudžiamų prekių gabenimo.

Europos Parlamento ir Tarybos 2007 m. gegužės 23 d. sprendimu Nr. 624/2007/EB parengta 2008–2013 m. Bendrijos muitinių veiksmų programa „Muitinė 2013“¹⁷⁸. Bendrieji Programos tikslai:

- užtikrinti, kad muitinių veikla atitiktų vidaus rinkos poreikius, įskaitant tiekimo grandinės saugumą ir prekybos sąlygų palengvinimą, ir kad būtų remiama rinkos augimo ir užimtumo strategija;

¹⁷⁷ 1992 m. spalio 12 d. Tarybos reglamentas (EEB) Nr. 2913/92, nustatantis Bendrijos muitinės kodeksą (OL 2004 m. specialusis leidimas, 2 skyrius, 4 tomas, p. 307), su paskutiniaisiais pakeitimais, padarytais 2006 m. lapkričio 20 d. Tarybos reglamentu (EB) Nr. 1791/2006 // OL, 2006, L 363, p. 1; 1993 m. liepos 2 d. Komisijos reglamentas (EEB) Nr. 2454/93, išdėstantis Tarybos reglamento (EEB) Nr. 2913/92, nustatančio Bendrijos muitinės kodeksą, įgyvendinimo nuostatas (OL 2004 m. specialusis leidimas, 2 skyrius, 6 tomas, p. 3), su paskutiniaisiais pakeitimais, padarytais 2009 m. balandžio 30 d. Komisijos reglamentu (EB) Nr. 414/2009 // OL, 2009, L 125, p. 6.

¹⁷⁸ 2007 m. gegužės 23 d. Europos Parlamento ir Tarybos sprendimas Nr. 624/2007/EB, nustatantis Bendrijos muitinių veiksmų programą (Muitinė 2013) // OL, 2007, L 154, p. 25.

- užtikrinti, kad valstybių narių muitinių administracijos bendradarbiautų ir vykdytų savo pareigas taip veiksmingai, lyg jos būtų viena administracija, užtikrinanti muitinį tikrinimą, leidžiantį pasiekti lygiaverčių rezultatų kiekvienoje Bendrijos muitų teritorijos vietoje, ir remianti teisėtą verslą;
- tinkamai apsaugoti Bendrijos finansinius interesus;
- stiprinti saugumą ir saugą.

Taigi Europos Bendrijos vykdoma muitinių veikla yra daugiafunkcė – muitinei, kaip vienai iš pagrindinių valstybės aparato institucijų, valstybės yra patikėjusios vykdyti pagal kompetenciją jai priklausančias fiskalinę, administracinę, statistinę ir organizacinę veiklą.

Vykdydamos savo fiskalinę funkciją, šalių muitinės yra atsakingos už veiksmingą finansinių Bendrijos interesų apsaugą. Jos atsakingos ne tik už įplaukų surinkimą į nacionalinį šalies biudžetą, bet ir dalies Bendrijos biudžeto surinkimą. Importuojamų produktų muitai sudaro apie 15 proc. visų Bendrijos biudžeto pajamų (maždaug 17 mlrd. eurų per metus). Muitinių administruojamų valstybių biudžeto pajamų surinkimas susijęs su užsienio prekybos pokyčiais. Pajamos iš muitinės administruojamų mokesčių priklauso nuo muitais ir kitais importo mokesčiais apmokestintų prekių importo apimties, mokesčių tarifų, tam tikrų prekių grupių vyravimo bendrojoje importuojamų prekių struktūroje ir mokesčių mokėjimo muitinėse specifikos (pvz., Lietuvoje didžiąją dalį už importuotas prekes apskaičiuotų importo mokesčių muitinė perduoda Valstybinei mokesčių inspekcijai kontroliuoti). Privataus sektoriaus aktyvumo nuosmukis ir didėjantis nedarbo lygis atsiliepia biudžeto įplaukoms. Ekonominės krizės metu aktyvėja kriminogeniniai procesai. Šie procesai neabejotinai užgula ir muitinės įstaigų pareigūnų pečius, nes didėja nusikalstamumas, plinta šešėlinė ekonomika, daugėja finansinių nusikaltimų, muitinės apgaulės, kontrabandos atvejų. Todėl, siekiant užkirsti kelią sukčiavimams bei piktnaudžiavimams, stiprinama muitinės procedūrų priežiūra ir kontrolė, prekių muitinės vertės, tarifinių ir netarifinių priemonių taikymo kontrolė, plėtojami ūkinės komercinės veiklos patikrinimai.

Sukūrus bendrą Europos Bendrijos rinką, valstybėse narėse buvo panaikinti visi tarpusavio pasienio formalumai. Šalių narių muitinės tapo atsakingos už ekonominę išorės sienos apsaugą, susijusią su tarptautiniu prekių gabenimu, ir taip virto vienintele užkarda tarp neteisėtos ir pavojingos tarptautinės prekybos ir judėjimo laisvės bendrojoje rinkoje. Kai Bendrijos vidaus sienos buvo kontroliuojamos, vienos šalies muitinės administraci-

jos padarytą klaidą galėdavo ištaisyti kitos šalies muitinės administracija ir žala būdavo padaroma tik atskiros valstybės narės ekonominiams interesams. Sukūrus bendrą rinką ir įforminus prekes muitinėje vienoje valstybėje narėje, žala gali būti jaučiama visoje Bendrijoje, todėl pasienio muitinės kontrolės trūkumai yra labai pavojingi, ypač jeigu kontrolė susijusi su aplinkosaugos ar žmonių sveikatos klausimais. Taigi šiuolaikinės Europos Sąjungos valstybių narių muitinės turi vykdyti ne tik mokesčių administravimo funkciją, bet ir gebėti veiksmingai prižiūrėti, kaip prekės juda per išorines Europos Sąjungos sienas, užtikrinamos ir plačiosios visuomenės, ir užsienio prekybą vykdančių verslo subjektų interesų apsaugą.

Tarptautinis verslas – esminis ekonominio klestėjimo variklis, tačiau nuo bendrosios rinkos sukūrimo 1993 m. pradžios labai pakito tarptautinės prekybos sąlygos: prekių ir medžiagų šaltiniai tampa vis globalesni, o su tokiomis sąlygomis kaip ,tikslus pristatymo laikas siejami ekonominių operacijų vykdytojų lūkesčiai, kad muitinės kontrolė būtų kuo paprastesnė. Pasaulinės ekonomikos globalizacija, didėjanti tarptautinio terorizmo ir organizuoto nusikaltimo grėsmė, prekybos kelių ir krovinių srautų kaita, nauji gamybos bei vartojimo modeliai ir padidėję rizikos veiksniai skatina muitines numatyti naujas veiklos sąlygas atitinkančius žingsnius ir tobulinti veiklos metodus. Dėl to pakito muitinės vaidmuo – labai sumažėjo muitinės kaip mokesčių surinkėjos vaidmuo ir ypač svarbi tapo visuomenės bei vidaus rinkos apsauga nuo pavojingo, nesaugaus prekių importo. Po 2001 m. rugsėjo 11 d. teroristinių išpuolių JAV ypač susirūpinta tarptautinių krovinių gabenimo ir jūros uostų saugumu. Tarptautinių krovinių judėjimas nuo siuntėjo iki gavėjo – tai ištisa prekių, medžiagų judėjimo logistinė grandinė, kurioje dalyvauja gamintojai, eksportuotojai ir importuotojai, vežimo ir sandėliavimo operatoriai, ekspedicinės įmonės, muitinės įstaigos, tarpininkai. Kiekvienas iš jų atlieka tam tikras operacijas, procedūras arba funkcijas. Kiekvienoje šios grandinės grandyje slypi tam tikra saugumo rizika. Iki šiol daugelis muitinių administracijų vykdavo prevencines operacijas, prekėms atvykus į jūrų arba oro uostus, pasienio muitinės postus, importo įforminimo metu. Siekiant veiksmingai ekonomiškai apsaugoti visuomenę, būtina ištisos tarptautinės prekybos srautų grandinės, o ne tik prekių įvežimo, išvežimo ar tranzito kontrolė. Užtikrinti saugumą – labai svarbus uždavinys, tačiau jis privalo nesudaryti kliūčių teisėtam verslui. Taikant tinkamas priemones, saugumas gali sustiprinti verslo pasitikėjimą, prekybos srautus ir investicijas. Muitinės, kontroliuodamos tarptautinį prekių judėjimą, turi užtikrinti tarptautinės

prekybos saugumą ne varžydamos prekių judėjimą, o priešingai – jį supaprastindamos. Saugumo įgyvendinimo klausimus Europos Komisija pateikė spręsti Tarybai, Europos Parlamentui bei Ekonominių ir socialinių reikalų komitetui 2003 m. komunikate „Dėl muitinių vaidmens integruotai valdant išorės sienas“.

Pasaulinė muitinių organizacija (PMO), vykdydama vieną iš pagrindinių tarptautinės prekybos palengvinimo ir supaprastinimo tikslų, kuria atitinkamas prekybos saugumą užtikrinančias priemones ir instrumentus, kurie netrukdytų teisėtam verslui. 2002 m. birželį PMO taryba priėmė rezoliuciją dėl tarptautinės prekybos saugumo ir prekybos palengvinimo. Rezoliucijoje buvo numatyta sudaryti tikslinę tarptautinės prekybos grandinės saugumo ir prekybos palengvinimo grupę, susidedančią iš muitinių administracijų, tarptautinių prekybos, transporto ir kitų organizacijų atstovų. Ši tikslinė grupė parengė išsamias rekomendacijas ir priemones, suteikiančias muitinėms galimybę įgyvendinti modernias, rizikos veiksnių įvertinimu pagrįstas kontrolės procedūras. Minėtos tikslinės grupės išplėtotą tarptautinės prekybos srauto grandinės saugumo ir prekybos palengvinimo koncepcija apima išankstinės informacijos apie prekybos grandinės ciklą pateikimą tam, kad muitinė galėtų atlikti rizikos įvertinimą iki krovinio išsiuntimo. Šis požiūris leidžia muitinės saugumo vaidmenį atlikti prieš prekių eksportą arba eksporto metu, kol prekės yra gabenamos tranzitu, arba prieš prekių importą ar jo metu. Išankstinę informaciją pateikia prekių tiekimo grandinėje dalyvaujantys ūkio subjektai. Tai elektroniniu būdu perduodama informacija, kurią teikia eksportuotojai, importuotojai bei paslaugų teikėjai (vežėjai, ekspeditoriai ir kt). Šios procedūros yra numatytos išankstinės informacijos apie krovinį pateikimo rekomendacijose – pagrindinėje išsamaus PMO priemonių paketo dalyje. PMO parengė pagrindines priemones saugumui užtikrinti:

- esminių duomenų, reikalingų didelės rizikos prekių siuntoms nustatyti, sąrašą;
- naują daugiašalę muitinių administracijų konvenciją, kuri dvišaliu, regioniniu ar daugiašaliu pagrindu muitinių administracijoms nustato mechanizmą, kaip pasidalyti reikiama informacija;
- rekomendacijas verslininkams dėl priemonių ir procedūrų, kurias turi taikyti privataus sektoriaus operatoriai;
- konteinerių skenavimo įrenginių pirkimo ir naudojimo rekomendacijas;

- modernių technologinių aparatų duomenų banką.

Šias rekomendacijas PMO narių muitinės įgyvendina per veiksmų planus ir aukščiausio lygio generalinių direktoratų strateginės grupės veiklą, kuri teikia strateginius patarimus dėl tolesnio saugumo ir prekybos palengvinimo metodologijos bei standartų tobulinimo. PMO pasikliauja jos narių savanorišku susitarimų laikymusi, nes neturi tiesioginio poveikio įgaliojimų.

Be egzistuojančių programų ir praktikos, PMO žengė kitą žingsnį. 2005 m. birželio 23 d. PMO metinėje Tarybos sesijoje, dalyvaujant 166 PMO narėms, atstovaujančioms 99 proc. pasaulinės prekybos, buvo patvirtinta Pasaulinės prekybos saugumo ir supaprastinimo standartų sistema¹⁷⁹. Tai unikalus instrumentas ne tik saugesnei tarptautinei prekybos tvarkai palaikyti – joje įtvirtintas naujas muitinės ir verslo darbo metodų bei parterystės požiūris. Muitinės, kaip jau minėta, siekdamos nustatyti didelės rizikos krovinius, turi laiku gauti tikslią informaciją iš tarptautinės prekybos grandinėje dalyvujančių verslininkų, nes tik taip muitinė gali užtikrinti sklandžią teisėtą prekybos priežiūrą. Kita vertus, muitinė turi suprasti verslo poreikius sparčiau įforminti muitinės procedūras. Tai ta sritis, kurioje muitinės ir verslo bendradarbiavimas, konsultacijos vaidina svarbų vaidmenį palengvinant ir paspartinant tarptautinę prekybą.

PMO standartų sistema apima pažangius muitinės ir verslo bendradarbiavimo ryšius bei formas. PMO standartų sistema siekiama paskatinti verslo sektorių siekti teigiamo vaidmens valdant prekybos grandinės riziką. Tam muitinės administracija turi nustatyti privataus verslo operatorius, kurie, vykdydami savo veiklą, užtikrina aukšto lygio saugumo garantiją prekybos grandinėje, ir jiems suteikti įgaliotų ekonominių operacijų vykdytojų statusą (ĮEOV)¹⁸⁰. Muitinė gali pasitikėti šiais prekybos partneriais ir operatyviau įvertinti grėsmes jų tiekimo grandinėje. Savo ruožtu ĮEOV privalo gauti apčiuopiamą naudą supaprastinant ir greičiau įforminant muitinės formalumus. Ši muitinės ir verslo partnerystės schema reikalauja abiejų sektorių bendradarbiavimo ir tarpusavio pasitikėjimo.

¹⁷⁹ Pasaulinės prekybos saugumo ir supaprastinimo standartų sistema. *Pasaulinė muitinių organizacija*, 2005.

¹⁸⁰ Įgaliotasis ekonominių operacijų vykdytojas – ekonominių operacijų vykdytojas, Bendrijos muitinės kodekso įgyvendinimo nuostatų nustatyta tvarka įgijęs įgaliotojo ekonominių operacijų vykdytojo statusą ir turintis teisę naudotis muitinės veiklos taisyklėse numatytais muitinės procedūrų supaprastinimais ir (arba) palankesnėmis muitinio tikrinimo, susijusio su sauga ir saugumu, sąlygomis. Ekonominė operacijos vykdytojai – asmenys, kurių vykdomai profesinei ūkinei veiklai taikomi muitų teisės aktai.

PMO standartų sistema paremta **dviem ramsčiais „muitinės muitinėms“ ir „muitinės ir verslo partnerystė“**, kuriuos sudaro atitinkamai sujungti standartai.

Muitinės muitinėms ramstis skatina muitinių administracijas bendradarbiauti ir keistis laiku pateikta, tiksli informacija, padedančia veisingai valdyti riziką. Tai ne tik padidina muitinės galimybes aptikti didelės rizikos siuntas, bet ir suteikia galimybes muitinių administracijoms tobulinti tarptautinės prekybos grandinėse atliekamus patikrinimus.

Pagrindinis ramsčio „muitinės verslui“ tikslas – įtraukti verslą į tarptautinės prekybos grandinės saugos ir saugumo užtikrinimą, nustatyti dideles saugumo garantijas siūlančias įmones, dalyvaujančias tiekimo grandinėje. Tai leidžia anksčiau nustatyti krovinų ir konteinerių saugumą tiekimo grandinėje jų kilmės vietoje, pavyzdžiui, užsienio gamintojų konteinerių – pakrovimo vietoje bei jiems keliaujant iš vieno punkto į kitą. Šio ramsčio standartuose išdėstyti kriterijai, pagal kuriuos verslininkai tiekimo grandinėje gali įgyti aprobuotą saugaus partnerio statusą. Šiais kriterijais vadovaujantis užkertamas kelias neteisėtoms arba neturinčioms dokumentų prekėms patekti į tarptautinę tiekimo grandinę, įvertinamas pastatų ir patalpų, naudojamų kaip pakrovimo vietos, transporto priemonių saugumas, personalo lojalumas bei informacinių sistemų apsauga.

Siekdama įtraukti privatų verslą į tarptautinės prekybos grandinės saugos ir saugumo užtikrinimą, kiekviena muitinės administracija su juo užmezga partnerystės ryšius. Daugiausia dėmesio įgyvendinant šį ramstį skiriama tarptautinių įmonių, dalyvaujančių tiekimo grandinėje ir siūlančių dideles saugumo garantijas, nustatymo sistemai kurti. Bendroje veikloje muitinė ir verslas turėtų vadovautis saugumo, įgaliojimų, technologijų, komunikacijos, supaprastinimo ir kitais standartais.

Vadovaujantis PMO parengtais pasaulinės prekybos saugumo ir supaprastinimo standartais, 2005 m. buvo atlikti Bendrijos muitinės kodekso „saugumo“ pakeitimai¹⁸¹, numatant priemones prekių įvežimo į Bendriją ir išvežimo iš jos saugumui padidinti. Vėliau saugos ir saugumo klausimai buvo perkelti į Modernizuotą muitinės kodeksą.

Taigi sukūrus vidaus rinką, sumažinus tarptautinės prekybos ir investicijų kliūtis bei padidėjus saugumo bei saugos prie išorinių Bendrijos sienų užtikrinimo poreikiams, pasikeitė muitinės vaidmuo: ji pradėjo vai-

¹⁸¹ 2005 m. balandžio 13 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 648/2005 // OL, 2005, L 117.

dinti pagrindinį vaidmenį tiekimo grandinėje ir, atlikdama tarptautinės prekybos priežiūros bei reguliavimo funkcijas, tapo vienu svarbiausių šalių ir bendrovių konkurencingumo katalizatoriumi. Todėl Modernizuotame muitinės kodekse, atsižvelgiant į naujausias ekonomikos realijas bei pasikeitusį muitinės vaidmenį, pirmą kartą buvo apibrėžta muitinės **misija**¹⁸².

Muitinė pirmiausia atsako už Bendrijos tarptautinės prekybos priežiūrą ir taip prisideda prie sąžiningos ir atviros prekybos skatinimo, vidaus rinkos išorės aspektų, bendrosios prekybos politikos ir kitų su prekyba susijusių bendrųjų Bendrijos politikos sričių priemonių įgyvendinimo, taip pat prie visos tiekimo grandinės saugumo užtikrinimo. Muitinė įgyvendina priemones, kuriomis siekiama:

- apsaugoti Bendrijos ir jos valstybių narių finansinius interesus;
- apsaugoti Bendriją nuo nesąžiningos ir neteisėtos prekybos, tuo pat metu remiant teisėtą verslo veiklą;
- užtikrinti Bendrijos bei jos gyventojų saugumą bei saugą, taip pat aplinkos apsaugą, prireikus glaudžiai bendradarbiauti su kitomis institucijomis;
- išlaikyti deramą muitinio tikrinimo ir teisėtos prekybos palengvinimo pusiausvyrą.

Taigi pagrindinė šiandienos muitinės veiklos problema – derinti du vienas kitam prieštaraujančius tikslus, t. y. liberalizuoti tarptautinę prekybą, supaprastinti prekybos sąlygas ir kartu užtikrinti saugos ir saugumo reikalavimus. Šiai problemai išspręsti turi būti diegiamos modernios techninės priemonės ir kontrolės sistemos, siekiama glaudaus muitinės ir verslo atstovų dialogo, įtraukiant verslininkus į teisės aktų kūrimo procesą, diegiamos supaprastintos verslo sąlygas lengvinančios muitinės procedūros.

Lietuvos Respublikos muitinės veiklą ir jos plėtrą lemia Lietuvos ir Europos Sąjungos politiniai sprendimai bei tarptautinės prekybos pokyčiai. Lietuvos Respublikos muitinė šiandien įgyvendina Europos Bendrijos politiką daugelyje su užsienio prekyba susijusių sričių, atlieka svarbų vaidmenį dalyvaudama prekybos palengvinimo procese, gindama Europos Bendrijos ir jos piliečių interesus, kovodama su apgavystėmis, terorizmu ir organizuotu nusikalstamumu. Lietuvos Respublikos muitinės aplinkos pokyčiams daro įtaką sparti informacinių technologijų raida ir globalizacijos procesai, didėjanti tarptautinio terorizmo ir organizuoto nusikalstamu-

¹⁸² 2008 m. balandžio 23 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 450/2008, nustatantis Bendrijos muitinės kodeksą (Modernizuotas muitinės kodeksas) // OL, 2008, L 145, p. 1.

mo grėsmė. Nauji gamybos, vartojimo modeliai ir nauji rizikos veiksniai skatina muitinę numatyti naujas veiklos sąlygas atitinkančius žingsnius ir tobulinti veiklos metodus.

Galima išskirti penkias pagrindines veiksmų, lemiančių pokyčius Lietuvos muitinėje, grupes:

1. Veiksniai, susiję su narystės Europos Sąjungoje įsipareigojimais ir atsakomybe už tinkamą Muitų sąjungos funkcionavimą, jos strateginių tikslų, uždavinių ir priemonių įgyvendinimą. Pirmiausia ES šalies narės muitinė turi tinkamai įgyvendinti ES teisės aktus, reglamentuojančius tarptautinę prekybą ir muitinės veiklą. Ji privalo vykdyti su bendrąja žemės ūkio politika, intelektinės nuosavybės, nykstančios floros bei faunos apsauga susijusias funkcijas, įgyvendinti bendrus informacinių technologijų projektus ir kt.

2. Veiksniai, susiję su verslo įmonių konkurencingumo didinimu. Liberalizuojant prekybą, esant atvirai rinkai, Lietuvos ir užsienio gamintojų konkurencija didėja. Todėl vis svarbesnė tampa įmonių, kurios specializuojasi gaminti lyginamąjį pranašumą turinčias prekes, efektyvumo ir konkurencingumo problema. Siekdamos sumažinti gamybos sąnaudas, įmonės produktus gamina gamybos organizavimo „aprūpinimas laiku“ (*just in time*) būdais, kurie leidžia įmonei minimalizuoti žaliavų, komplektuojamųjų dalių sandėliavimo sąnaudas. Produkto gamybai reikalingas žaliavas, detales, mazgus, sudedamąsias gaminio dalis iš kitų gamintojų transporto įmonės laiku ir reikiamoje vietoje pateikia įmonių surinkimo cechams. Nelanksčios, ilgai trunkančios muitinės procedūros darytų neigiamą įtaką verslo konkurencingumui. Įmonės, siekdamos sumažinti gamybos sąnaudas, naudojami logistikos centrų, muitinės sandėlių, terminalų teikiamomis prekių gabenimo, sandėliavimo, tarpininkavimo paslaugomis. Todėl ypač svarbi tampa muitinės ir visų tarptautinės prekybos operatorių sąveika, bendrų projektų kūrimas ir įgyvendinimas.

3. Veiksniai, susiję su Bendrijos apsauga nuo neteisėtos, nesąžiningos prekybos.

Didėjant prekybos globalizacijai, jos srautams, muitinės pažeidimai (muitinės procedūrų, prekių kilmės, vertės ir klasifikavimo, fiktyvaus prekių importo ir eksporto srityse, nelegali prekyba įgauna vis intelektualėses ir išradingesnes formas ir būdus. Muitinės pažeidimai kelia grėsmę šalies ekonominiams interesams (nesumokami importo muitai ir mokesčiai, su-sigrąžinama PVM už netikrų prekių eksportą). Vien teisinės, techninės,

organizacinės kovos su muitinės pažeidimais priemonės, griežtinant muitinės kontrolę, ne visuomet būna veiksmingos. Didžiausios galimybės šioje srityje slypi muitinės pareigūnų elgsenoje, jų motyvacijoje, kitų socialinių vertybių visumoje.

4. Naujas iššūkis – tai lemiamas muitinės vaidmuo užtikrinant tarptautinės tiekimo grandinės saugumą. Atsaku į šį iššūkį tapo ne tik veiksmų ginant intelektinės nuosavybės teises bei stiprinant kovą su klastojimu ir piratavimu, bet ir muitinės indėlis į kovą su terorizmu ir organizuotu nusikalstamumu bei visuomenės apsauga apskritai. Ginklų, alkoholio, tabako gaminių kontrabanda, narkotikų platinimas, pinigų plovimas pažeidžia daugelio šalių įstatymus. Todėl Lietuvos muitinė privalo plėtoti bendradarbiavimą su ES valstybių narių muitinėmis, su Lietuvos ir ES kontrolės ir teisėsaugos institucijomis, atitinkamomis ES institucijomis ir tarptautinėmis organizacijomis (Europos policijos biuru (Europolu), Europos kovos su sukčiavimu tarnyba (OLAF) ir kt.), ieškoti naujų bendradarbiavimo ir tyrimo metodų, stengtis operatyviau bendradarbiauti rizikos valdymo, kriminalinės žvalgybos, nusikaltimų tyrimų ir baudžiamojo persekiojimo srityse; toliau plėtoti bendradarbiavimą ir informacijos bei geriausios praktikos mainus su trečiųjų šalių muitinių administracijomis. Intensyvėjantis tarptautinis bendradarbiavimas atveria platesnes galimybes įvertinti ir pritaikyti Lietuvoje veiksmingiausių ir pažangiausių kitų šalių praktiką. Glaudžiai bendradarbiaudama su kitomis ES institucijomis, muitinė atlieka itin svarbų vaidmenį:

- remiant teisėtą prekybą ir stiprinant konkurencingumą;
- užtikrinant teisingą muitų ir mokesčių mokėjimą;
- kovojant su klastotėmis ir piratavimu;
- apdorojant informaciją, vertinant prekybos pobūdžio pokyčius ir atliekant rizikos vertinimą, kad būtų atskleistos finansinės apgaulės, teroristinė ir nusikalstama veikla, ir taip prisidedant prie kovos su kitų rūšių sukčiavimu, organizuotu nusikalstamumu, narkotinių medžiagų platinimu ir terorizmu;
- saugant aplinką ir piliečius nuo visų rūšių pavojingų prekių.

5. Veiksniai, susiję su elektroninės muitinės diegimu. Sparčiai tobulėjanti kompiuterinė technika ir technologijos atveria naujas galimybes muitinės darbo formų (rizikos veiksnių analize pagrįstos kontrolės ir profiliuotose duomenų bazėse sukauptos informacijos organizavimo, verslo struktūrų, visuomenės informavimo ir kt.), muitinių procedūrų (elektroninio prekių deklaravimo, supaprastintų muitinių procedūrų taikymo ir kt.) srityse.

Lietuvos Respublikos muitinės vizija – lanksti, skaidri, efektyviai veikianti ir patikima valstybės institucija, prisidedanti prie tarptautinės prekybos grandinės saugumo užtikrinimo, išlaikanti deramą muitinio tikrinimo ir teisėtos prekybos palengvinimo pusiausvyrą ir taikanti moderniausius darbo metodus, grindžiamus partnerystės ir verslo skatinimo principais; **misija** – saugoti Lietuvos ir ES visuomenę, rinką, aplinką ir finansinius interesus nuo neteisėtos tarptautinės prekybos daromos žalos, sudarant palankias teisėto verslo sąlygas. Lietuvos Respublikos muitinės ilgalaikis strateginis tikslas – patikimai apsaugoti Lietuvos Respublikos ir ES visuomenę, rinką, aplinką ir finansinius interesus tarptautinės prekybos srityje, įgyvendinti ES muitų ir bendrosios prekybos bei kitas su prekyba susijusias bendrąsias Bendrijos politikas¹⁸³.

Šiandien ekonominio sunkmečio dėl pasaulinės finansų krizės poveikio sąlygomis Lietuvos Respublikos muitinei ypač svarbu pasirinkti tas kryptis, kurios nesudarytų kliūčių Lietuvos ekonomikai augti, didintų verslo gebėjimą konkuruoti. Todėl muitinė privalo gerinti verslo aplinkos sąlygas, mažinti administracinę naštą asmenims, gerinti muitinės klientų aptarnavimo kokybę, plėtoti viešųjų paslaugų, perkeliamų į elektroninę erdvę, apimtį, įvertinti esamą organizacinę struktūrą ir subalansuoti finansinius bei žmogiškuosius išteklius muitinės funkcijoms vykdyti.

7.2. Muitinės procedūrų taikymas tarptautinėje prekyboje

Muitinės formalumai ir procedūros prasideda nuo to momento, kai įvežami kroviniai kerta muitų sieną arba kai pareiškiamas noras krovinius išvežti. Prekės į Bendrijos muitų teritoriją gali būti įvežamos tik per pasienio kontrolės punktus, įskaitant veikiančius oro ar jūrų uostuose. Muitų teritorija paprastai laikoma valstybės (arba valstybių bendrijos) teritorija, kurioje galioja atitinkamos valstybės (arba valstybių grupės) muitų teisės aktai. Europos Bendrijos muitų teritoriją sudaro Europos Sąjungos valstybių narių teritorijos, įskaitant kai kuriuos Prancūzijos užjūrio departamentus, Portugalijai, Ispanijai ir Jungtinei Karalystei priklausančias salas bei

¹⁸³ Lietuvos Respublikos 2011–2015 m. muitinės veiklos strategija, patvirtinta Muitinės departamento prie Lietuvos Respublikos finansų ministerijos generalinio direktoriaus 2010 m. gegužės 17 d. įsakymu Nr. 1B-334.

Monaką. Prieš įvežant prekes į Bendrijos muitų teritoriją arba išvežant iš jos, nuo 2011 m. pradžios turi būti pateikta išankstinė Bendroji deklaracija¹⁸⁴, kuri naudojama su saugumu ir sauga susijusiai rizikos analizei atlikti. Ši išankstinė Bendroji deklaracija turi būti pateikta naudojantis automatinio duomenų apdorojimo techninėmis priemonėmis ir visoje Bendrijoje taikomu bendru elektroninės bendrosios deklaracijos duomenų rinkiniu. Išankstinę informaciją apie **įvežamas / išvežamas prekes** turi pateikti:

- asmuo, įvežantis / išvežantis prekes į / iš Bendrijos muitų teritorijos, arba asmuo, atsakingas už jų gabenimą (pagrindinis prievolinkas);
- bet kuris asmuo, galintis pateikti prekes muitinei arba užtikrinti, kad jos būtų pateiktos;
- bet kurio iš šių asmenų atstovas.

Jeigu aktyviaja transporto priemone gabenamos kitos transporto priemonės, kurios, įvežtos į Bendriją, toliau vyks pačios (pvz., laivu vežamos kelių transporto priemonės), išankstinę informaciją privalo pateikti šių transporto priemonių naudotojai, laikydamiesi aktyviajai transporto priemonei nustatytą terminų.

11 lentelė. Išankstinės informacijos pateikimo terminai

Tolimaisiais jūrų transporto reisais konteineriais vežamos prekės	24 valandos iki pakrovimo išsiuntimo uoste
Kitos prekės, vežamos tolimaisiais jūrų transporto reisais	4 valandos iki atvykimo į pirmąjį Bendrijos uostą / išvykimo iš jo
Prekės, vežamos artimaisiais jūrų transporto reisais ¹⁾	2 valandos iki atvykimo į pirmąjį Bendrijos uostą / išvykimo iš jo
Prekės, vežamos tolimaisiais oro transporto reisais (trukmė – daugiau kaip 4 val.)	4 valandos iki atvykimo į pirmąjį ES oro uostą / išvykstant – 30 minučių iki pakilimo
Prekės, vežamos artimaisiais oro transporto reisais (trukmė – iki 4 val.)	Atvykstant – orlaivio pakilimo momentas / išvykstant – 30 minučių iki pakilimo
Prekės, vežamos geležinkelių ir vidaus vandenių transportu	2 valandos iki atvykimo į Bendrijos muitų teritoriją / išvykimo iš jos
Prekės, vežamos kelių transportu	1 valanda iki atvykimo į Bendrijos muitų teritoriją / išvykimo iš jos

¹⁾ prekės, gabenamos tarp Grenlandijos, Farerų salų, Seutos, Melilijos, Norvegijos, Islandijos arba Baltijos jūros, Šiaurės jūros, Juodosios jūros ar Viduržemio jūros uostų, visų Maroko uostų ir Bendrijos muitų teritorijos, išskyrus Prancūzijos užjūrio departamentus, Azorų, Madeiros ir Kanarų salas; prekės, gabenamos tarp teritorijų, nepriklausančių Bendrijos muitų teritorijai, ir Prancūzijos užjūrio departamentų, Azorų, Madeiros ar Kanarų salų, kai kelionė trunka trumpiau nei 24 val.

¹⁸⁴ Bendroji deklaracija (įvežimo bendroji deklaracija ir išvežimo bendroji deklaracija) – nustatytos formos ir nustatytu būdu atliekamas veiksmas, kuriuo prieš įvykį arba jo metu asmuo informuoja muitinę apie numatomą prekių įvežimą į Bendrijos muitų teritoriją arba išvežimą iš jos.

Išankstinė informacija apie **įvežamas** prekes nurodoma **įvežimo bendrojoje deklaracijoje** (ENS). Vietoj įvežimo bendrosios deklaracijos galima pateikti **tranzito muitinės deklaraciją su saugos ir saugumo duomenimis**.

Išankstinė informacija apie **išvežamas** prekes nurodoma **išvežimo bendrojoje deklaracijoje** (EXS), jeigu išvežant prekes nereikia pateikti muitinės deklaracijos (ne Bendrijos prekės, prieš pakraunant šias prekes į transporto priemonę reeksportui iš Bendrijos, buvo ilgiau kaip 14 d. laikinai saugomos Bendrijos jūrų / oro uoste; Bendrijos prekės gabenamos iš vienos Bendrijos muitų teritorijos vietos į kitą per trečiosios šalies teritoriją). Kitais atvejais vietoj išvežimo bendrosios deklaracijos galima pateikti **eksporto arba tranzito muitinės deklaraciją, kurioje nurodyti saugos ir saugumo duomenys**.

Prekės, apie kurias išankstinės informacijos pateikti nereikia:

- prekės, gabenamos stacionariosiomis transporto priemonėmis (elektros energija, vamzdynais tiekiamos prekės);
- laiškai, atvirukai ir spaudiniai, įskaitant įrašytus elektroninėse laiškuose;
- pašto siuntos, vežamos pagal Pasaulinės pašto sąjungos konvencijos taisykles;
- prekės, kurias galima deklaruoti žodžiu arba veiksmu (išskyrus padėklus, konteinerius, transporto priemones ir namų apyvokos daiktus, gabenamus pagal vežimo sutartį);
- keleivių bagažas;
- prekės, gabenamos su ATA arba CPD knygele;
- ginklai ir karinės paskirties įranga, gabenama už valstybių narių gynimą atsakingų institucijų šių institucijų naudojamomis transporto priemonėmis, taip pat prekės, gabenamos su 302-ąja forma;
- prekės, gabenamos laivais reguliariosiomis laivybos linijomis, taip pat prekės, gabenamos oro ir jūrų transportu tarp Bendrijos uostų / oro uostų, nevykstant į uostą ar oro uostą už Bendrijos muitų teritorijos ribų;
- diplomatiniai kroviniai;
- prekės, gabenamos iš gręžimo ar gavybos platformų ir vėjo jėgainių, naudojamų Bendrijos muitų teritorijoje įsteigtų asmenų, bei į jas;
- mažavertės siuntos, kurių vertė yra ne didesnė nei 22 eurai, jeigu muitinė sutinka atlikti rizikos analizę pagal ekonominių operacijų vykdytojo informacinėje sistemoje kaupiamus duomenis;

- laivų ir orlaivių atsargos (tik išvežimo atvejais);
- prekės, įvežamos iš Bendrijos muitų teritorijoje esančių teritorijų, kuriose netaikoma Tarybos direktyva 2006/112/EB arba Tarybos direktyva 2008/118/EB, ir prekės, įvežamos į Bendrijos muitų teritoriją iš Helgolando, San Marino Respublikos ir Vatikano miesto valstybės;
- prekėms, vežamoms į Bendrijos muitų teritorijoje esančias teritorijas, kuriose netaikoma Direktyva 2006/112/EB arba Direktyva 2008/118/EB, ir prekėms, išsiunčiamoms iš šių teritorijų į kitą paskirties vietą Bendrijos muitų teritorijoje, taip pat prekėms, išsiunčiamoms iš Bendrijos muitų teritorijos į Helgolandą, San Marino Respubliką ir Vatikano miesto valstybę;
- prekės, gabenamos transporto priemonėmis, kurios tik vyksta per Bendrijos muitų teritorijai priklausančius teritorinius vandenis arba oro erdvę be sustojimo šioje teritorijoje;
- įvežamos / išvežamos prekės, apie kurias išankstinės informacijos pateikti nereikia pagal Europos Sąjungos su tomis šalimis sudarytas tarptautines sutartis (Šveicarija, Norvegija, Andora).

Į Bendrijos muitų teritoriją įvežtos prekės nuo jų įvežimo momento yra muitinės prižiūrimos ir vadovaujantis galiojančiais teisės aktais gali būti tikrinamos. Prekės lieka muitinės prižiūrimos tiek laiko, kiek reikia jų muitiniam statusui – Bendrijos ar ne Bendrijos prekių – nustatyti. **Bendrijos prekės** – tai iš Bendrijos muitų teritorijos kilusios prekės, kurių sudėtyje nėra importuotų prekių, arba toje teritorijoje į laisvą apyvartą išleistos prekės, taip pat įvairūs šių dviejų tipų prekių deriniai. **Ne Bendrijos prekės** – prekės, neatitinkančios Bendrijos prekėms taikomų kriterijų.

Pažymėtina, kad dėl sudėtingos Bendrijos muitų teritorijos geografinės konfigūracijos gana dažnai prekės iš vienos Bendrijos muitų teritorijos dalies į kitą vežamos ne per Bendrijos muitų teritoriją. Todėl labai svarbu, kad jas vėl įvežant į Bendrijos muitų teritoriją muitinei būtų pateikti įrodymai, kad prekės turi Bendrijos prekių muitinį statusą.

Nustačius, kad įvežtos prekės – Bendrijos prekės, muitinės priežiūra joms nebetaikoma, o ne Bendrijos prekės lieka muitinės prižiūrimos tol, kol pakeičiamas muitinis prekių statusas.

Muitinei pateiktos prekės nuo jų pateikimo momento iki tol, kol joms įforminamos konkrečios muitinės procedūros, gali būti laikinai saugomos. **Laikinis saugojimas** – saugoti pateiktą ne Bendrijos prekių laikymas muitinės nustatytoje vietoje ir nustatytais sąlygomis, kol šioms prekėms įforminamos muitinės procedūros, neapmokestinant jų muitais ir kitais

mokesčiais. Su laikinai saugomomis prekėmis leidžiama atlikti tik tokius veiksmus, kurie būtini jų nepakitusiai būklei išsaugoti ir nepakeičia prekių išvaizdos bei techninių savybių. Be muitinės leidimo laikinai saugomos prekės negali būti išgabamos iš jų buvimo (laikinojo saugojimo) vietos. Padedant prekes į laikinojo saugojimo vietą, muitinei turi būti pateikta bendroji deklaracija (analogiška išankstinei bendrajai deklaracijai, papildyta reikiama laikinojo saugojimo duomenimis).

Prekių įvežimo ir laikinojo saugojimo tvarką apibrėžiančios nuostatos užtikrina į Bendrijos muitų teritoriją įvežtų prekių muitinės priežiūrą nuo pat jų įvežimo per fizinę sieną (ji gali būti nutolusi didesniu arba mažesniu atstumu nuo muitinės įstaigos, kuriai turi būti pateiktos prekės) momento ir, kita vertus, leidžia prekes įvežantiems asmenims (dažnai tai nebūna prekių gavėjai arba importuotojai, turintys išsamią informaciją apie prekes) pateikti muitinei tik pačias prekes ir minimalią muitinės priežiūrai būtiną informaciją (paprastai esančią prekes lydžiuose). Vėliau baigiamas laikinai saugoti prekes jų disponentas (arba jo atstovas) turi deklaruoti konkrečiai muitinės procedūrai informuoti, muitinės deklaracijoje pateikdamas visą atitinkamai procedūrai taikyti ir prižiūrėti reikiamą informaciją.

Tam, kad ir prekėmis disponuojančiam asmeniui ir muitinei būtų aišku, kaip galima disponuoti prekėmis atsižvelgiant į jų paskirtį ir kitus veiksnius, valstybių ar teritorijų muitų teisė yra nustačiusi daugiau ar mažiau prekėms taikytinų muitinės procedūrų. Muitinės procedūros yra labai svarbi muitų teisės dalis. Su jomis siejama konkreti prekių gabenimo, saugojimo ar naudojimo muitų teritorijoje tvarka ir, viena vertus, apibrėžiamos muitinės prižiūrimomis prekėmis disponuojančio asmens teisės ir pareigos: kokius veiksmus su tomis prekėmis jis gali atlikti, kokių reikalavimų (pvz., terminų, su prekėmis atliekamų operacijų pobūdžio, muitinės panaudotų identifikavimo priemonių apsaugos, apskaitos ir kt.) atlikdamas tuos veiksmus jis turi laikytis, kokius mokesčius mokėti ar kokias garantijas pateikti, kita vertus, – kokias atitinkamų prekių priežiūros priemones¹⁸⁵ turi taikyti muitinė.

Tai, kad muitinės prižiūrimoms prekėms informinama konkreti muitinės procedūra ir kad dažniausiai, tik ją atlikus, gali būti informinama kita, aiškiai nusako, kokių taisyklių turi laikytis to veiksmo vykdytojas ir kokias priežiūros priemones jo atžvilgiu turi taikyti muitinė.

¹⁸⁵ Muitinės priežiūra –veiksmai, kurių paprastai imasi muitinė siekdama užtikrinti, kad būtų laikomasi muitų teisės aktais nustatytų reikalavimų.

Muitinės procedūrų įvairovę iš esmės lemia prekių gamybos bei perdirbimo, prekybos ir transportavimo ypatumai. Šie veiksmai turi sudaryti sąlygas prekėmis disponuojantiems asmenims atlikti prekėms tokius veiksmus, kurie būtini atitinkamoje ekonominėje situacijoje. Svarbu, kad pasirinkdamas tinkamas muitinės procedūras asmuo galėtų mokėti už prekes nustatytus mokesčius tik tada, kai prekės patenka į vidaus rinką ir gali būti vartojamos.

Dažnai muitinės prižiūrimoms prekėms galima įforminti bet kurią muitų teisės aktuose numatytą muitinės procedūrą. Konkrečią procedūrą paprastai pasirenka prekėmis disponuojantis asmuo arba jo įgaliotas atstovas. Asmens pasirinkta muitinės procedūra nurodoma muitinės deklaracijoje, kurioje pateikiama ir muitinei reikalinga informacija apie deklaruojamas prekes. Muitinės procedūrų pasirinkimo laisvė gali būti apribota tik dėl tam tikroms prekėms taikomų importo, eksporto ar tranzito draudimų ar apribojimų arba dėl prekių statuso (pvz., tik laisvoje apyvartoje esančioms prekėms gali būti įforminama eksporto procedūra ir tik laisvoje apyvartoje nesančioms prekėms gali būti įforminama išleidimo į laisvą apyvartą procedūra).

Dabartinės lietuvių kalbos žodyne sąvoka „procedūra“ apibrėžiama kaip tvarka veiksmų, reikalingų kam nors atlikti. Taigi muitinės procedūrą galima apibrėžti kaip seką veiksmų, kuriuos reikia atlikti norint disponuoti įvežamomis ar išvežamomis iš muitų teritorijos prekėmis. Bendrijos muitinės kodekse muitinės procedūros apibūdinamos kaip vienas iš muitinės sankcionuotų veiksmų, atliekamų su prekėmis. **Muitinės sankcionuoti veiksmai** – veiksmai, kuriuos asmenys, turėdami muitinės sutikimą, atlieka su muitinės prižiūrimomis prekėmis. **Muitinės procedūromis vadinami šie muitinės sankcionuoti veiksmai** (muitinės procedūros įforminimas taip pat laikomas muitinės sankcionuotu veiksmu):

- išleidimas į laisvą apyvartą;
- laikinasis įvežimas;
- laikinasis įvežimas perdirbti;
- muitinės prižiūrimas perdirbimas;
- muitinis sandėliavimas;
- eksportas;
- laikinasis išvežimas perdirbti;
- tranzitas.

Kitais muitinės sankcionuotais veiksmais (ne muitinės procedūromis) **vadinami:**

- prekių įvežimas į laisvąją zoną arba padėjimas į laisvąjį sandėlį;
- muitinės prižiūrimas prekių sunaikinimas;
- prekių perdavimas valstybės nuosavybėn;
- prekių reeksportas iš Bendrijos muitų teritorijos.

Pagrindinis šių dviejų kategorijų – muitinės procedūrų ir kitų muitinės sankcionuotų veikslių – skirtumas yra tas, kad muitinės procedūra įforminama tik pateikus atitinkamą muitinės deklaraciją. Kitiems muitinės sankcionuotiems veiksliams įforminti dažnai užtenka paprasto fizinio veiksmo (pvz., fizinio prekių įvežimo tiesiogiai iš trečiosios šalies į laisvąją zoną, konfiskuotų prekių sunaikinimas).

Muitinės procedūras galima suskirstyti į:

- sąlyginio neapmokestinimo muitinės procedūras;
- ekonominio poveikio turinčias muitinės procedūras;
- apmokestinamas muitinės procedūras.

Beje, kai kurios sąlyginio neapmokestinimo muitinės procedūros tuo pat metu yra ir ekonominio poveikio turinčios muitinės procedūros.

Sąlyginio neapmokestinimo muitinėms procedūroms priskiriamos šios muitinės procedūros: išorinis tranzitas, muitinis sandėliavimas, laikinasis įvežimas perdirbti, muitinės prižiūrimas perdirbimas, laikinasis įvežimas. Pagrindinis šių procedūrų požymis yra tas, kad jas taikant prekės sąlygiškai neapmokestinamos už jas kitais atvejais mokėtinais importo muitais ir mokesčiais, daugeliu atvejų reikalaujant, kad asmuo pateiktų muitinei potencialiai mokėtinų muitų ir mokesčių dydžio garantiją. Taikant šias muitinės procedūras, ne Bendrijos prekes galima teisės aktų nustatytais sąlygomis laikyti Bendrijos muitų teritorijoje, gabenti per šią teritoriją ir netgi naudoti arba perdirbti šioje teritorijoje nemokant nustatytų importo muitų ir mokesčių.

Ekonominio poveikio turinčios muitinės procedūros yra šios: muitinio sandėliavimo procedūra, laikinasis įvežimas perdirbti, muitinės prižiūrimas perdirbimas, laikinasis įvežimas bei laikinojo išvežimo perdirbti procedūra. Šių muitinės procedūrų taikymas suteikia tam tikrą ekonominę naudą jų vykdytojams, kita vertus, gali padaryti tam tikrą žalą kitiems verslo subjektams. Todėl šias procedūras leidžiama taikyti tik gavus muitinės leidimą, kuris duodamas išnagrinėjus ekonomines jų taikymo sąlygas. Pagrindinis šios analizės tikslas – užtikrinti, kad taikant ekonominio poveikio turinčias muitinės procedūras nebūtų padaryta žala kitiems Europos Są-

jungoje veikiančioms verslo subjektams. Dėl šios priežasties šios muitinės procedūros yra tikslinio ir individualizuoto pobūdžio.

Muitinės procedūras pagal jų paskirtį ir tikslus, dar galima skirstyti į:

- saugojimo procedūras (muitinio sandėliavimo procedūra, prekių laikinasis saugojimas), kurias taikant prekės gali būti saugomos nepakeičiant jų būklės iki kitų muitinės sankcionuotų veiksmų įforminimo, prireikus atliekant tam tikras jų tvarkymo operacijas (pvz., prekių rūšiavimo, perpakavimo ir kt.), užtikrinančias prekių išsaugojimą sandėliavimo metu ir paruošimą toliau transportuoti.
- perdirbimo procedūras (laikinojo įvežimo ir išvežimo perdirbti bei muitinės prižiūravimo perdirbimo), kurias taikant gali būti atliekamos leidime numatytos prekių perdirbimo, apdirbimo ar remonto operacijos, siekiant visai arba iš dalies pakeisti prekių būklę;
- laikino naudojimo procedūras (laikinojo įvežimo procedūra), kurias taikant leidžiama tam tikrą laiką naudotis tam tikromis prekėmis, laikantis nustatytų jų naudojimo sąlygų (šių prekių neperdirbant ir nepakeičiant jų būklės, išskyrus natūralų nusidėvėjimą juos naudojant, bei nepažeidžiant su ekonomine nauda susijusių apribojimų).

Ir galiausiai **trečiąją grupę** sudaro apmokestinamos muitinės procedūros, kurios savo taikymo pobūdžiu yra pačios bendriausios. Tai išleidimo į laisvą apyvartą ir eksporto muitinės procedūros. Jas taikant turi būti mokami importo arba eksporto muitai bei mokesčiai ir prekės arba išleidžiamos į vidaus rinką, arba visam laikui išgabenamos už Bendrijos muitų teritorijos ribų.

Muitinės procedūrų taikymo mechanizmas suteikia muitinei tam tikrus įgaliojimus. Jie pirmiausia pasireiškia muitinės sutikimu arba nesutikimu įforminti suinteresuoto asmens pageidaujamą konkrečių prekių muitinės procedūrą. Sutikimas įforminti muitinės procedūrą duodamas (arba atsisakoma jį duoti) įvertinus konkrečių padėtį ir atsižvelgus į įvairius ekonominius, aplinkos ir visuomenės apsaugos ir netgi politinius (pvz., embargo) veiksnius, kuriuos lemia Bendrijos muitų, prekybos ir žemės ūkio politikos priemonių taikymas bei kai kurių kitų sričių teisės aktai.

Už tai, kad prekėms taikomos muitinės procedūros reikalavimai būtų įvykdyti, atsakingas **muitinės procedūros vykdytojas** – asmuo, kurio vardu buvo pateikta muitinės deklaracija, arba asmuo, kuriam buvo perduotos su muitinės procedūra susijusios anksčiau minėto asmens teisės ir pareigos. Kas konkrečiai yra atsakingas už tai, kad būtų įvykdyti atskirų

muitinės procedūrų reikalavimai, bus kalbama vėliau, nagrinėjant, kokia tvarka atliekamos atskiros muitinės procedūros. Tačiau pažymėtina, kad kai kuriais atvejais tam tikras prievolės, susijusias su atitinkama muitinės procedūra, privalo vykdyti ne tik tos muitinės procedūros vykdytojas, bet ir kai kurie kiti asmenys (pvz., tranzito procedūros taikymo atvejais tam tikras prievolės privalo vykdyti vežėjas, muitinio sandėliavimo procedūros taikymo atvejais – muitinės sandėlio savininkas ir pan.).

Prekės gali būti pateikiamos asmens, turinčio disponavimo jomis teisę, pasirinktai ir deklaruojant prekes nurodytai muitinės procedūrai įforminti, laikantis teisės aktų nustatytų atitinkamos muitinės procedūros atlikimo tvarkos reikalavimų. Muitinės įstaiga gali atsisakyti įforminti suinteresuoto asmens pasirinktą muitinės procedūrą, jei nesilaikoma nustatytų reikalavimų arba neatlikti būtini formalumai (neužbaigta prieš tai toms pačioms prekėms taikyta muitinės procedūra ar kitas muitinės sankcionuotas veiksmas, nepateikta garantija, nepateikti privalomi dokumentai ir pan.).

Muitinės procedūra įforminama, jeigu prekėmis disponuojantis asmuo:

- pateikia muitinės deklaraciją, kurioje nurodyta prašoma įforminti muitinės procedūra ir pateikta atitinkamai muitinės procedūrai įforminti reikalinga informacija;
- pateikia visus dokumentus, kurių reikia atitinkamai muitinės procedūrai įforminti;
- pateikia muitinei deklaruojamas prekes;
- turi leidimą taikyti atitinkamą muitinės procedūrą (jeigu jo reikia);
- pateikia garantiją (jeigu jos reikia);
- pateikia įrodymus, kad įvykdyti teisės aktų nustatyti atitinkamos procedūros taikymo reikalavimai ir netaikomi draudimai ar apribojimai, dėl kurių atitinkama procedūra negalėtų būti įforminta.

Muitinės procedūros pradžia laikomas prekių išleidimas – muitinės veiksmas, kuriuo asmeniui suteikiama teisė prekėms atlikti veiksmus, leidžiamus taikant joms įformintą muitinės procedūrą. **Muitinės procedūra laikoma baigta**, kai įvykdomos visos muitų teisės aktų nustatytos prievolės, susijusios su atitinkama muitinės procedūra¹⁸⁶.

¹⁸⁶ Sarapinienė S., Avižienis J. Š. *Muitinės procedūros*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008 p. 11–15.

7.2.1. Apmokestinamos muitinės procedūros

Apmokestinamų procedūrų grupę sudaro išleidimo į laisvą apyvartą ir eksporto muitinės procedūros. Išleistos į laisvą apyvartą prekės įgyja Bendrijos prekių statusą ir toliau muitinės nebeprižiūrimos, o eksportuotos, atvirkščiai – Bendrijos prekių muitinį statusą praranda.

Išleidimas į laisvą apyvartą

Muitinės procedūra – išleidimas į laisvą apyvartą – tai viena svarbiausių muitinės procedūrų, kurią taikant į Bendrijos muitų teritoriją įvežtos ne Bendrijos prekės išleidžiamos į laisvą apyvartą toje teritorijoje. Išleidus prekes į laisvą apyvartą pripažįstama, kad joms pritaikytos Bendrijos prekybos politikos priemonės, atlikti jų importo formalumai ir prekės apmokestintos visais privalomais sumokėti muitais. Tai atlikus pasikeičia prekių muitinis statusas ir ne Bendrijos prekės įgyja Bendrijos prekių statusą. Muitinės priežiūra toliau tokioms prekėms nebetaikoma ir asmuo gali disponuoti jomis be jokių apribojimų. Sumokėjus už importuotas prekes nustatytus muitus (akcizas ir PVM gali būti sumokėti ir vėliau) ir įvykdžius teisės aktų nustatytus importo reikalavimus, trečiųjų šalių prekės gali laisvai judėti visoje Bendrijos muitų teritorijoje.

Taigi, norėdami taikyti šią muitinės procedūrą, prekių importuotojai turi įvykdyti dvi pagrindines sąlygas: sumokėti importo muitus (jeigu jie nustatyti ir nuo jų neatleista); įvykdyti Bendrijos prekybos politikos reikalavimus ar kitus teisės aktų nustatytus reikalavimus, jeigu atitinkamų prekių importas ribojamas (leidimai, licencijos, kvotos ir kita).

Prekės, pateikiamos išleidimo į laisvą apyvartą procedūrai įforminti, turi būti deklaruojamos. Išleidimo į laisvą apyvartą procedūra įforminama tiesiogiai iš trečiųjų šalių įvežtoms ne Bendrijos prekėms (įskaitant gražinamas eksportuotas iš Bendrijos muitų teritorijos prekes), taip pat ne Bendrijos prekėms, kurios prieš tai buvo laikinai saugomos, laikomos Bendrijos muitų teritorijoje esančiose laisvosiose zonose arba laisvuosiuose sandėliuose, gabenamos taikant tranzito procedūrą, perdirbamos taikant laikinojo įvežimo perdirbti, laikinojo išvežimo perdirbti arba muitinės prižiūravimo perdirbimo procedūrą (įskaitant kompensacinius ir perdirbtuosius produktus), laikinai įvežtos į Bendrijos muitų teritoriją arba laikytos muitinės sandėlyje taikant muitinio sandėliavimo procedūrą ir pan.

Jeigu prekes išleidžiant į laisvą apyvartą atsiranda arba vėliau gali atsirasti mokestinė prievolė (skola muitinei), su ja susijusių skolininko įsi-

pareigojimų įvykdymui užtikrinti teisės aktų nustatytais atvejais ir tvarka muitinei turi būti pateikta garantija, kurios atsisakoma prievolei (skolai) išnykus arba, jeigu prievolė (skola) nebuvo atsiradusi, pripažinus, kad ji nebegali atsirasti. Išleidimo į laisvą apyvartą procedūra laikoma užbaigta, kai sumokami už išleistas į laisvą apyvartą prekes nustatyti importo muitai bei atitinkamais atvejais – mokesčiai ir įvykdomos nustatytos Bendrijos prekybos politikos ar panašios priemonės.

Į Europos Bendriją importuojamoms prekėms taikydama muitus, Bendrija surenka atitinkamą dalį pajamų. Muitai už importuojamas prekes sudaro apie 15 proc. Europos Sąjungos metinio biudžeto pajamų. Lietuvos muitinės surinktų importo muitų 25 proc. dalis patenka į nacionalinį biudžetą. Išleidus prekes į laisvą apyvartą, į Europos Bendrijos rinką patenka prekės, kurios didina vartojimą, patenkina vartotojų interesus, užpildydamos tam tikrą rinkos dalį importuotomis prekėmis. Tačiau kartu tai didina konkurencingumą vietos rinkoje. Dėl mažos importuotų prekių kainos vietos gamintojams gali būti sunku parduoti savo prekes. Tam, kad pigios importuotos prekės neužvaldytų visos vietinės rinkos, importuojamoms prekėms Bendrija taiko tam tikras prekybos politikos priemones (leidimus, licencijas, kvotas ir kt.).

Eksportas

Eksportas – tai prekių pardavimas užsienio pirkėjui ir išgabėjimas į užsienį. Daugelis įmonių savo veiklą pradeda nuo eksporto, nes ši veiklos rūšis nereikalauja daug pirminių lėšų ir nėra labai rizikinga. Eksporto operacijų atlikimo metodų yra keletas. Juos galima suskirstyti į dvi grupes: tiesioginį ir netiesioginį eksportą.

Tiesioginis eksportas vykdomas tada, kai gamintojas savo gaminį tiesiogiai parduoda užsienio pirkėjui. Netiesioginis eksportas vykdomas per tarpininkus. Tai daug patogiau įmonei gamintojai, nes jai nereikia rūpintis sutarčių (kontraktų) sudarymu, rinkos paieška, be to, tarpininkai prisiima didelę dalį rizikos.

Prekių eksportas ir importas yra tie kriterijai, kurių kitimas ne tik rodo šalies faktiškai gautą naudą ar patirtą nuostolį, bet ir leidžia spręsti, kiek jos ūkis aktyvus, konkurencingas pasaulio rinkose, kiek veiksminga užsienio prekybos politika. Teigiamas užsienio prekybos balansas pasiekiamas tada, kai šalies eksportas viršija importą, todėl vienas iš svarbiausių daugelio šalių ekonominės programos tikslų – skatinti eksportą ir ieškoti naujų šalyje gaminamų prekių eksporto rinkų.

Siekdama sumažinti Lietuvos užsienio prekybos ir paslaugų balanso deficitą bei skatinti Lietuvos Respublikos ekonominę plėtrą, veiksmingą Lietu-

voje įregistruotų įmonių veiklą, naujų verslų, prekių, paslaugų bei darbo vietų kūrimą, Lietuvos Respublikos Vyriausybė sukūrė Ekonomikos skatinimo planą, yra patvirtinusi Eksporto plėtros ir skatinimo strategiją, kurioje daug dėmesio skiriama eksportui visapusiškai skatinti ir remti. Vyriausybė laikosi nuostatos, kad tiesioginės užsienio investicijos ir eksportas turi tapti svarbia sunkmečio įveikimo ir Lietuvos ūkio modernizavimo priemone. Imonėms eksportuotojoms siekiama padėti susidoroti su padidėjusia eksporto rizika ir atidedamais mokėjimais. Siekiant sudaryti palankias sąlygas eksportuoti prekes, svarbią reikšmę turi ir eksporto muitinės formalumai. Jie turi būti nesudėtingi bei greitai atliekami, kita vertus, užtikrinantys, kad iš Bendrijos muitų teritorijos faktiškai būtų išgabentos būtent tos prekės, kurioms įforminta atitinkama eksporto deklaracija.

Eksportas – muitinės procedūra, kurią taikant Bendrijos prekės visam laikui išvežamos iš Bendrijos muitų teritorijos.

Eksporto procedūra taikoma, kai prekės išgabenamos:

- iš Bendrijos muitų teritorijos;
- į Bendrijos teritorijoje esančias trečiąsias *ne fiskalines* teritorijas¹⁸⁷ (pvz., Kanarų salas).

Eksporto procedūra taikoma ir tada, kai Bendrijos prekės išvežamos į Bendrijos muitų teritorijoje esančias laisvasias zonas ir laisvuosius sandėlius arba tiekiamos kaip atsargos laivams ir orlaiviams, kurie gabendami keleivius ir (arba) krovinius tarptautiniu maršrutu išvyksta už Bendrijos muitų teritorijos ribų.

Eksportuotoju, vadovaujantis Bendrijos muitinės kodeksu, **laikomas** Bendrijoje įsteigtas asmuo, kurio vardu pateikiama eksporto deklaracija ir kuris yra prekių savininkas arba turi panašią teisę disponuoti jomis tuo metu, kai priimama minėta deklaracija. Jeigu prekių savininkas arba asmuo, turintis teisę disponuoti eksportuojamomis prekėmis, įsteigtas ne Bendrijoje, eksportuotoju laikomas Bendrijoje įsteigtas asmuo, sudaręs sutartį, pagal kurią prekės yra eksportuojamos.

Įforminant eksporto procedūrą Lietuvoje, **eksportuotoju gali būti: Lietuvoje įsteigtas asmuo**, kuris eksporto deklaracijos priėmimo metu yra eksportuojamų prekių savininkas arba turi teisę sudaryti jų perdavimo kito asmens nuosavybėn sandorį ir:

- turi teisę arba leidimą gauti grąžinamąsias išmokas už eksportuojamus žemės ūkio produktus;

¹⁸⁷ Tarybos direktyva 2006/112/EB // OL, 2006, L 347.

- yra sudaręs sutartį su trečiojoje šalyje įsteigtu asmeniu dėl dvigubos paskirties prekių eksporto ir turi teisę išgabenti šias prekes iš Bendrijos muitų teritorijos;
- turi eksporto leidimą arba licenciją, jeigu deklaruojamų prekių eksportui taikomi draudimai ir (arba) apribojimai, arba

Bendrijoje įsteigtas asmuo, kuris eksporto deklaracijos priėmimo metu yra eksportuojamų prekių savininkas arba turi teisę sudaryti jų perdavimo kito asmens nuosavybės sandorį ir:

- yra gavęs Lietuvos muitinės leidimą atlikti eksporto formalumus Lietuvoje;
- yra sudaręs sutartį su Lietuvoje įsteigtu asmeniu dėl eksportuojamų prekių gamybos, parengimo transportuoti, pakrauti, distribucijos ar panašią sutartį.

Eksportuojant prekes turi būti atlikti jų eksporto muitinės formalumai, įskaitant Bendrijos prekybos politikos priemonių taikymą. Eksporto procedūrai įforminti pateikiamos prekės turi būti deklaruojamos nurodant šią muitinės procedūrą ir už jas turi būti sumokami nustatyti eksporto muitai (paprastai eksporto muitai Europos Sąjungoje netaikomi).

Muitinės deklaracija eksporto procedūrai įforminti turi būti pateikiama eksportuotoją aptarnaujančiai muitinės įstaigai (toliau – eksporto muitinės įstaiga), atsakingai už vietas, kurioje yra eksportuotojo buveinė arba kurioje supakuojama arba pakraunama eksportuojamų prekių siunta, priežiūrą.

Eksporto muitinės įstaiga – pagal muitų teisės aktus muitinės nustatyta muitinės įstaiga, kurioje turi būti atlikti formalumai, susiję su muitinės sankcionuotų veiksmų įforminimu iš Bendrijos muitų teritorijos išvežamoms prekėms, įskaitant atitinkamą riziką pagrįstą tikrinimą.

Susidarius tam tikroms aplinkybėms, dėl administracinių bei kitų svarbių pateisinamų priežasčių eksporto deklaracija gali būti pateikta bet kuriai toje pačioje Europos Sąjungos valstybėje narėje, kurioje yra eksportuotojo buveinė, veikiančiai muitinės įstaigai ar netgi kitoje Europos Sąjungos valstybėje narėje veikiančiai muitinės įstaigai. Keleiviai muitinės deklaraciją eksporto procedūrai įforminti pateikia išvežimo muitinės įstaigai.

Išvežimo iš Bendrijos muitų teritorijos muitinės įstaiga (toliau – išvežimo muitinės įstaiga) **laikoma**:

- eksportuojant prekes oro ar jūrų transportu, geležinkeliu arba paštu – muitinės įstaiga, prižiūrinti vietą, kurioje eksportuojamas prekes iš jų siuntėjo priima geležinkelio įmonė, paštas, oro arba

laivybos bendrovė, sudariusi vežimo sutartį, pagal kurią šias prekes numatoma išvežti iš Bendrijos muitų teritorijos į trečiąją šalį neperduodant jų šioje teritorijoje vežti kitam vežėjui;

- eksportuojant prekes vamzdynų transportu arba eksportuojant elektros energiją elektros tiekimo linijomis – eksportuotoją aptarnaujanti muitinės įstaiga;
- eksportuojant prekes kitomis transporto priemonėmis arba aplinkybėmis – paskutinioji muitinės įstaiga, kuriai prekės pateikiamos prieš išvežant jas iš Bendrijos muitų teritorijos.

Gavus muitinės įstaigos, kuriai turi būti pateikta muitinės deklaracija eksporto procedūrai įforminti, sutikimą, ši deklaracija gali būti pateikta eksportuotojo pageidaujamoje vietoje ir ne muitinės įstaigos darbo laiku, eksportuotojui atlyginus muitinei su tokiu muitiniu tikrinimu susijusias išlaidas.

Eksportuojant humanitarinės pagalbos siuntas, diplomatinėms atstovybėms skirtas prekes, gyvus gyvūnus, greitai gendančias prekes, skubias siuntas, kurių muitinis tikrinimas ir įforminimas vadovaujantis teisės aktais turi būti atliekamas skubos tvarka, prekės gali būti pateikiamos eksporto procedūrai įforminti pirmumo tvarka.

Deklaruojant prekes eksporto procedūrai įforminti turi būti užpildoma ir pateikiama muitinei eksporto / saugumo deklaracija. Kartu su eksporto / saugumo deklaracija eksporto muitinės įstaigai turi būti pateikiami šie dokumentai:

- dokumentai, reikalingi eksporto muitams bei draudimams ir apribojimams taikyti (jeigu jų reikia);
- transporto dokumentai;
- pakavimo aprašai;
- dokumentai, susiję su Bendrosios žemės ūkio politikos priemonių įgyvendinimu (eksportuojant kompensuojamus žemės ūkio produktus).

Eksportuojamų prekių muitinis tikrinimas atliekamas šią procedūrą įforminančioje muitinės įstaigoje ir (arba) išvežimo muitinės įstaigoje. **Eksporto procedūra laikoma užbaigta**, kai išvežimo muitinės įstaiga atlieka visus su eksportuojamų prekių išvežimu iš Bendrijos muitų teritorijos susijusius muitinės formalumus.

Siekiant sudaryti kuo palankesnes prekių eksporto sąlygas ir įgyvendinant e. muitinės iniciatyvą, nuo 2003 m. visoje Europos Sąjungoje pradėtas diegti Automatizuotos eksporto sistemos projektas. **Automatizuotos**

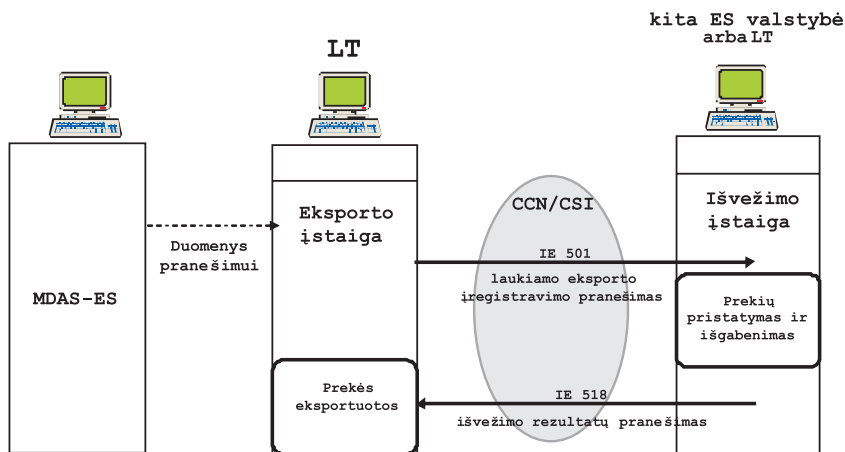
eksporto sistemos (*Automated Export System – AES*) **tikslas** – užtikrinti, kad eksporto operacijos, pradėtos vienoje Europos Sąjungos šalyje, galėtų būti užbaigtos kitoje jos šalyje pakartotinai nepateikus tos pačios informacijos. Sistema apima su įvairiomis operacijų stadijomis susijusių elektroninių pranešimų mainus tarp skirtingų suinteresuotų subjektų (muitinės, verslininkų, kitų valstybės institucijų).

Sistema diegiama 3 etapais:

- pirmasis etapas įgyvendinamas nuo 2007 m. vidurio;
- antrasis – nuo 2009 m. vidurio;
- trečiasis – numatomas nuo 2013 m.

Nuo 2007 liepos 1 dienos visose Europos Sąjungos valstybėse narėse pradėta naudoti **Eksporto kontrolės sistemos (ECS) pirmoji fazė**, kurios paskirtis – kontroliuoti, kaip iš Bendrijos muitų teritorijos išgabenamos eksportuojamos prekės. ECS veikimas pagrįstas muitinės įstaigos, kurioje pradedama eksporto procedūra, ir muitinės įstaigos, kuri prižiūri prekių išgabenimą per ES išorines sienas, bei verslininkų bendravimu.

ECS objektas (LT)

10 pav. Eksporto kontrolės sistema

Įdiegus Eksporto kontrolės sistemą, eksporto muitinės įstaiga ir išvežimo muitinės įstaiga keičiasi elektroniniais pranešimais apie eksportuojamų prekių išsiuntimą į išvežimo muitinės įstaigą, jų pristatymą į šią įstaigą bei pristatytų prekių kontrolės rezultatus. Eksportuojamos prekės iš eks-

porto muitinės įstaigos į išvežimo muitinės įstaigą gabenamos su Eksporto kontrolės sistemos priemonėmis išspausdintu eksporto lydraščiu. Įdiegus ECS Lietuvos muitinėje, pagerėjo eksporto kontrolė, taupomas verslininkų laikas forminant muitinės procedūras, verslininkams nebereikia rūpintis pateikti eksporto deklaracijos 3-čiąją egzempliorių Valstybinei mokesčių inspekcijai, norint susigražinti pridėtinės vertės mokestį.

2009 m. liepos 1 d. įdiegta **Eksporto kontrolės sistemos antroji fazė**, kurią naudojant eksporto deklaracijoje papildomai perduodami elektroniniai duomenys, susiję su saugos ir saugumo reikalavimais. Tai įdiegus viosoje Europos Sąjungos valstybėse narėse „popierinė“ eksporto deklaracija taikoma tik išimtiniais atvejais (pvz., muitinės informacinės sistemos sutrikimų atvejais). Antrojo etapo metu eksporto įstaiga apie išgabentas prekes elektroniniu pranešimu informuoja ir verslininką.

Šiuo metu pradėta įgyvendinti trečioji fazė – **centralizuotas muitinis įforminimas ir supaprastinimai**. Šios fazės tikslas – visiškai kompiuterizuoti eksporto procedūras remiantis nacionalinėmis IT sistemomis ir integruoti visus su prekių eksportu susijusius poreikius. Ši fazė apima pirmųjų dviejų fazių funkcijas, jų išplėtimą ir centralizuoto muitinio įforminimo principo įdiegimą. **Centralizuotas muitinis įforminimas** leistų verslininkams visus duomenų mainus vykdyti tik su viena juos aptarnaujančia muitinės įstaiga, o ši reikiamus duomenis ir nurodymus perduotų toms muitinės įstaigoms, kurioms būtų pateikiamos prekės.

7.2.2. Ekonominio poveikio turinčios muitinės procedūros

Laikinis įvežimas

Prekės į Bendrijos muitų teritoriją gali būti laikinai įvežamos, kai jomis disponuojantis asmuo turi konkretų tikslą jas laikinai naudoti toje teritorijoje (paprastai nekomerciniais tikslais). Dėl to šių prekių nėra tikslo išleisti į laisvą apyvartą ir apmokestinti importo muitais, nes pasiekus jų laikinojo įvežimo tikslą tokios prekės per nustatytą jų reeksporto laikotarpį bus gražintos atgal. Tokiais laikino ne Bendrijos prekių naudojimo Bendrijos muitų teritorijoje atvejais joms galima įforminti laikinojo įvežimo muitinės procedūrą.

Laikinis įvežimas – tai muitinės procedūra, kurią taikant ne Bendrijos prekės įvežamos į Bendrijos muitų teritoriją, numatant šias prekes

gražinti (reeksportuoti) neperdirbtas ir nepakeistas, išskyrus normalų jų nusidėvėjimą dėl įprastinio naudojimo.

Į Bendrijos muitų teritoriją įvežamoms ne Bendrijos prekėms galima taikyti laikinojo įvežimo procedūrą, jeigu prekes, pateikiamas šiai muitinės procedūrai įforminti:

- numatoma laikyti arba naudoti Bendrijos muitų teritorijoje ribotą laiką;
- numatoma reeksportuoti neperdirbtas bei nepakeistas;
- įmanoma identifikuoti jų laikymo, naudojimo Bendrijos muitų teritorijoje ir reeksporto metu.

Laikinojo įvežimo procedūra gali būti įforminama iš trečiųjų šalių į Bendrijos muitų teritoriją įvežtoms ne Bendrijos prekėms, taip pat Bendrijos muitų teritorijoje jau esančioms ne Bendrijos prekėms, užbaigiant jų laikinąjį saugojimą arba kitą prieš tai joms taikytą muitinės procedūrą. Laikiniai įvežamos prekės sąlygiškai (visai arba iš dalies) neapmokestinamos importo muitais.

Dalinis šių prekių neapmokestinimas importo muitais paprastai taikomas tada, kai prekės laikinai įvežamos komerciniais tikslais ir gali konkuruoti su Bendrijoje pagamintomis panašiomis prekėmis arba jomis naudojantis teikiamomis paslaugomis – dėl to galėtų sumažėti Bendrijoje pagamintų prekių pardavimas ar naudojimas. Dėl šių priežasčių laikinai įvežti prekes jų visai neapmokestinant importo muitais galima tik Laikinojo įvežimo konvencijoje (Stambulo konvencijoje) arba kituose tarptautiniuose susitarimuose numatytais atvejais arba jeigu laikinai įvežant prekes galima įrodyti, kad toks jų įvežimas nesudarys konkurencijos vietos gamintojams ar paslaugų teikėjams. Laikiniai įvežamoms prekėms Bendrijos prekybos politikos priemonės netaikomos.

Aiškinamieji laikinai įvežamų prekių sąrašai yra pateikti atitinkamuose Laikinojo įvežimo konvencijos (Stambulo konvencijos) prieduose. Tai prekės, skirtos demonstruoti arba naudoti parodose, mugėse, susirinkimuose ar panašiuose renginiuose; reklaminė medžiaga turistams; jūreivių gerovės reikmenys; keleivių asmeninio naudojimo daiktai ir prekės, įvežamos sporto tikslais; prekės, įvežamos švietimo, mokslo ar kultūros tikslais; profesinė įranga; konteineriai; tara; padėklai ir kt.

Jeigu įvertinus ne Bendrijos prekių įvežimo į Bendrijos muitų teritoriją aplinkybes paaiškėja, kad laikinojo įvežimo visai neapmokestinant importo muitais reikalavimai neįvykdyti, prekės gali būti laikinai įvežamos jų iš dalies neapmokestinant importo muitais. Tokiais atvejais už kiekvieną

mėnesį arba jo dalį, kai prekėms taikoma laikinojo įvežimo procedūra, turi būti mokami 3 proc. prekėms nustatytų importo muitų, kurie turėtų būti sumokėti išleidus tokias prekes į laisvą apyvartą tą dieną, kai buvo įforminta jų laikinojo įvežimo procedūra. Laikiniai įvežamoms prekėms taikomi teisės aktų nustatyti prekių įvežimo draudimai bei apribojimai, pagrįsti visuomenės dorovės, viešosios tvarkos, visuomenės saugumo, žmonių, gyvūnų ar augalų sveikatos bei gyvybės apsaugos, nacionalinių meno, istorijos ar archeologijos vertybių apsaugos bei pramoninės ir komercinės nuosavybės apsaugos reikalavimais.

Laikinojo įvežimo procedūra priklauso ir sąlyginio neapmokestinimo muitinės procedūrų grupei, nes laikiniai įvežamos prekės sąlygiškai, visai ar iš dalies neapmokestinamos importo muitais, ir ekonominio poveikio turinčių muitinės procedūrų grupei, nes jos taikymas gali turėti įtakos Europos Sąjungos verslo subjektų veiklos sąlygoms. Todėl norint taikyti šią procedūrą reikia gauti muitinės leidimą. Asmuo, pageidaujantis taikyti laikinojo įvežimo procedūrą (būsimasis šios procedūros vykdytojas arba jo įgaliotas atstovas), turi pateikti muitinei prašymą suteikti leidimą ją taikyti. Toks prašymas turi būti pateikiamas numatomo laikinai įvežtų prekių naudojimo vietą prižiūrinčiai muitinės įstaigai. Prašymai suteikti leidimą taikyti laikinojo įvežimo procedūrą gali būti pateikiami šiais būdais:

- iš anksto pateikiamas rašytinis prašymas;
- laikinai įvežant prekes pateikiamas supaprastintas prašymas (įprastinė muitinės deklaracija, kurioje nurodyta laikinojo įvežimo procedūra).

Suteikdama leidimą, muitinė nustato laikinojo įvežimo (reeksporto) laikotarpį. Muitinės nustatyto laikinojo įvežimo (reeksporto) laikotarpio turi užtekti prekių laikinojo įvežimo tikslui pasiekti. Jeigu konkretus laikinojo įvežimo laikotarpis nenustatytas, laikinojo įvežimo laikotarpis negali būti ilgesnis kaip 24 mėnesiai.

Susidarius ypatingoms aplinkybėms, muitinė turi teisę procedūros vykdytojo prašymu pratęsti laikinojo įvežimo (reeksporto) laikotarpį tiek, kiek būtina prekių laikinojo įvežimo tikslui pasiekti.

Muitinės deklaracija laikinojo įvežimo procedūrai įforminti turi būti pateikiama leidime taikyti šią muitinės procedūrą nurodytai muitinės įstaigai. Pasiekus prekių laikinojo įvežimo tikslą, joms įforminta laikinojo įvežimo procedūra užbaigiama, kai laikinai įvežtos prekės reeksportuojamos, t. y. grąžinamos atgal trečiosioms šalims. Laikiniai įvežtos prekės gali būti reeksportuojamos viena ar keliomis siuntomis; laikinai įvežtos prekės įvežamos į laisvąją zoną, padedamos į muitinės sandėlį ar laisvąjį sandėlį,

šioms prekėms įforminama tranzito procedūra, numatant jas reeksportuoti arba kitaip jomis disponuoti laikantis teisės aktų nustatytos tvarkos; suinteresuoto asmens prašymu ir muitinės sutikimu, laikinai įvežtos prekės muitinei prižiūrint sunaikinamos arba neatlygintinai perduodamos valstybei; laikinai įvežtos prekės išleidžiamos į laisvą apyvartą. Šiuo atveju turi būti sumokami už šias prekes nustatyti importo muitai.

Prekėms (išskyrus alkoholinius gėrimus, tabako gaminius ir degalus) įforminta laikinojo įvežimo procedūra gali būti užbaigiama jų neapmokestinant importo muitais, jeigu šios prekės renginių metu yra sunaudojamos ar nemokamai išdalijamos renginio lankytojams.

Laikinis įvežimas perdirbti

Laikinis įvežimas perdirbti – tai viena svarbiausių didelę ekonominę naudą teikiančių ir eksportą skatinančių muitinės procedūrų. Dėl tarptautinio darbo pasidalijimo, ieškant tarptautinėje darbo rinkoje pigesnės darbo jėgos ir (arba) pigesnių žaliavų, atsiranda poreikis įvežti prekes į muitų teritoriją tik tam, kad būtų atliktos jų perdirbimo ar remonto operacijos, kurias atlikus gauti produktai būtų grąžinami atgal ir dažniausiai nepatektų į vidaus rinką (t. y. nebūtų išleisti į laisvą apyvartą). Jeigu tokios prekės būtų apmokestinamos importo muitais, tokio perdirbimo ekonominė nauda gerokai sumažėtų ir kartu būtų ribojamos perdirbėjų galimybės gauti užsakymų iš užsienio ir eksportuoti savo produkciją, pagamintą iš įvežtinių žaliavų. Dėl šių priežasčių muitų teisės aktuose ir numatytos galimybės taikyti tam tikras muitinės procedūras, leidžiančias, atsižvelgiant į ekonomines aplinkybes (pvz., į padėtį vietos žaliavų ar paslaugų rinkoje), įvežti perdirbti skirtas žaliavas neapmokestinant jų importo muitais. Tokias galimybes suteikia laikinojo įvežimo perdirbti procedūra.

Laikinojo įvežimo perdirbti procedūra gali būti įforminama iš trečiųjų šalių į Bendrijos muitų teritoriją įvežtoms ne Bendrijos prekėms, taip pat Bendrijos muitų teritorijoje jau esančioms ne Bendrijos prekėms, kurios prieš tai buvo laikinai saugomos, laikomos laisvojoje zonoje, laisvajame sandėlyje ar muitinės sandėlyje, gabenamos taikant tranzito procedūrą ar laikinai įvežtos į Bendrijos muitų teritoriją. Laikinojo įvežimo perdirbti procedūrą galima įforminti ir produktams, pagamintiems iš prieš tai laikinai įvežtų perdirbti prekių (tolesnio jų perdirbimo Bendrijos muitų teritorijoje atvejais).

Laikinojo įvežimo perdirbti procedūra gali būti atliekama taikant dvi sistemas:

- sąlyginio neapmokestinimo sistemą arba
- drobeko (sąlyginio apmokestinimo) sistemą.

Taikant sąlyginio neapmokestinimo sistemą, į Bendrijos muitų teritoriją laikinai įvežamos perdirbti prekės sąlygiškai neapmokestinamos importo muitais (muitinė gali tik pareikalauti, kad būtų pateikta jų sumokėjimą užtikrinanti garantija), joms netaikomos ir Bendrijos prekybos politikos priemonės.

Taikant drobeko (sąlyginio apmokestinimo) sistemą, į Bendrijos muitų teritoriją laikinai įvežamos perdirbti prekės išleidžiamos į laisvą apyvartą sumokant už jas nustatytus importo muitus, kurie sugražinami arba atsisakoma juos išieškoti, jeigu iš šių prekių pagaminti produktai arba pačios nepakeisto pavidalo prekės reeksportuojami iš Bendrijos muitų teritorijos arba jiems (joms) įforminami kiti Bendrijos muitinės kodekse numatyti muitinės sankcionuoti veiksmai.

Laikinojo įvežimo perdirbti procedūra gali būti taikoma tik jos vykdytojui gavus muitinės leidimą taikyti šią muitinės procedūrą. Asmuo, pageidaujantis gauti leidimą taikyti laikinojo įvežimo perdirbti procedūrą, turi pateikti muitinės įstaigai, prižiūrinčiai vietą, kurioje numatoma atlikti perdirbimo operacijas, atitinkamą prašymą. Prašymas suteikti leidimą taikyti laikinojo įvežimo perdirbti procedūrą turi būti pateikiamas šiais būdais:

- iš anksto pateikiamas rašytinis prašymas;
- pateikiamas supaprastintas prašymas;

Rašytinis prašymas iš anksto turi būti pateikiamas tai muitinės administracijai, kurios veiklos zonai priklauso operacijų, numatomų atlikti laikinai įvežtoms perdirbti prekėms, vieta, o jeigu perdirbimo operacijas numatoma atlikti keliose vietose, – pirmoji vieta, kurioje numatoma atlikti perdirbimo operacijas. Supaprastinto prašymo pateikimu laikomas muitinės deklaracijos pateikimas atitinkamą kompetenciją turinčiai muitinės įstaigai.

Išduodama leidimą taikyti laikinojo įvežimo perdirbti procedūrą muitinė turi patikrinti, ar įvykdytos ekonominės sąlygos, ir nustatyti, ar laikinojo įvežimo perdirbti procedūra nepadarys neigiamo poveikio esmiams Bendrijos gamintojų interesams ir ar nebūtų tikslingiau kompensacinių produktų gamybai naudoti Bendrijos žaliavų išteklius. **Kompensaciniai produktai** – visi produktai, gauti atlikus perdirbimo operacijas. Jie skirstomi į pagrindinius ir šalutinius¹⁸⁸.

¹⁸⁸ Pagrindiniai kompensaciniai produktai – produktai, kuriems gaminti leista taikyti laikinojo įvežimo perdirbti procedūrą.

Šalutiniai kompensaciniai produktai – produktai, gauti gaminant pagrindinius kompensacinius produktus.

Tikrinant, ar įvykdytos ekonominės sąlygos, pirmiausia atsižvelgiama į tai, ar prekės perdirbamos pagal sutartį su trečiosios šalies asmeniu, kuris paprastai sumoka laikinojo įvežimo perdirbti procedūros vykdytojui už atliktas prekių perdirbimo operacijas ir kompensaciniams produktams gaminti sunaudotas Bendrijos prekes, ar prekės remontuojamos, atliekamos įprastinės prekių priežiūros, prekinės išvaizdos pagerinimo ar paruošimo platinti operacijos, ar prekių, panašių į laikinai įvežamas perdirbti prekes, negamina Bendrijos asmenys arba gamina jų per mažai, ir panašias aplinkybes.

Leidimas taikyti laikinojo įvežimo perdirbti procedūrą suteikiamas tik Bendrijoje įsteigtiems asmenims, atliekantiems arba organizuojantiems laikinai įvežtų perdirbti prekių perdirbimo operacijas. Suteikiant leidimą taikyti laikinojo įvežimo perdirbti procedūrą nustatomas su šia muitinės procedūra susijusių muitinės formalumų užbaigimo laikotarpis, t. y. laikotarpis, per kurį kompensaciniai produktai arba nepakeisto pavidalo laikinai įvežtos perdirbti prekės turi būti reeksportuoti arba eksportuoti arba per kurį jiems turi būti įforminti kiti muitinės sankcionuoti veiksmai.

Laikinojo įvežimo perdirbti procedūra turi būti užbaigta per muitinės suteiktame leidime taikyti šią muitinės procedūrą nustatytą su ja susijusių muitinės formalumų užbaigimo laikotarpį. Iki šio laikotarpio pabaigos kompensaciniams produktams, gautiems iš laikinai įvežtų perdirbti prekių, arba nepakeisto pavidalo laikinai įvežtoms perdirbti prekėms turi būti įforminti tokios muitinės procedūros:

- kompensacinių produktų ar nepakeisto pavidalo laikinai įvežtų perdirbti prekių išvežimas iš Bendrijos muitų teritorijos (reeksportas). Šios prekės gali būti išvežamos iš Bendrijos muitų teritorijos (reeksportuojamos) viena ar keliomis siuntomis;
- kompensacinių produktų ar nepakeisto pavidalo laikinai įvežtų perdirbti prekių įvežimas į laisvąją zoną arba padėjimas į laisvąjį sandėlį;
- muitinės priežiūrimas kompensacinių produktų ar nepakeisto pavidalo laikinai įvežtų perdirbti prekių sunaikinimas. Jis turi būti atliekamas laikinojo įvežimo perdirbti procedūros vykdytojo lėšomis;
- kitos sąlyginio neapmokestinimo procedūros (pvz., laikinojo įvežimo, laikinojo įvežimo perdirbti, kai atsakomybę už tolesnį prekių perdirbimą prisiima kitas asmuo, muitinio sandėliavimo, muitinės priežiūrimo perdirbimo) įforminimas kompensaciniams produktams ar nepakeisto pavidalo laikinai įvežtoms perdirbti prekėms;

- kompensacinių produktų ar nepakeisto pavidalo laikinai įvežtų perdirbti prekių išleidimas į laisvą apyvartą, jeigu išleidimo į laisvą apyvartą procedūrą galima taikyti tokioms prekėms.

Pasibaigus nustatytam su laikinojo įvežimo perdirbti procedūra susijusių muitinės formalumų užbaigimo laikotarpiui, atitinkamos procedūros vykdymą prižiūrinčiai muitinės įstaigos turi būti pateiktas minėtų formalumų užbaigimo dokumentas (ataskaita).

Laikinis išvežimas perdirbti

Savo esme laikinojo išvežimo perdirbti procedūra yra panaši į laikinojo įvežimo perdirbti procedūrą. Ją taikant leidžiama laikinai išvežti iš Bendrijos muitų teritorijos perdirbti skirtas žaliavas ir grąžinti atgal iš jų pagamintus kompensacinius produktus, apmokestinamus mažesniais importo muitais už tuos, kurie būtų taikomi įprastinio panašių prekių importo atvejais.

Laikinis išvežimas perdirbti – tai muitinės procedūra, kurią atliekant Bendrijos prekės laikinai išvežamos iš Bendrijos muitų teritorijos, kad būtų atliktos jų perdirbimo operacijos, o gauti kompensaciniai produktai būtų išleisti į laisvą apyvartą visai arba iš dalies neapmokestinant jų importo muitais. **Laikiniai išvežamos perdirbti Bendrijos prekės apmokestinamos eksporto muitais** (jeigu jie būtų nustatyti), **joms taikomos Bendrijos prekybos politikos priemonės** ir kiti formalumai, susiję su Bendrijos prekių išvežimu iš Bendrijos muitų teritorijos.

Laikinojo išvežimo perdirbti procedūra gali būti atliekama tik jos vykdytojui – Bendrijoje įsteigtam asmeniui, organizuojančiam prekių perdirbimo ne Bendrijos muitų teritorijoje operacijas, gavus muitinės leidimą taikyti šią muitinės procedūrą. Leidimas suteikiamas, jeigu:

- muitinei pateikiamas rašytinis prašymas taikyti laikinojo išvežimo perdirbti procedūrą, o šį prašymą pateikiantis asmuo yra sudaręs su trečiosios šalies asmeniu sutartį dėl prekių, kurioms norima taikyti šią muitinės procedūrą, perdirbimo operacijų atlikimo;
- įmanoma nustatyti, kad į Bendrijos muitų teritoriją įvežami (reimportuojami) kompensaciniai produktai gauti perdirbant laikinai išvežtas perdirbti prekes. Tam tikslui naudojami būdai ir priemonės nurodomi leidime taikyti laikinojo išvežimo perdirbti procedūrą;
- įvykdytos laikinojo išvežimo perdirbti ekonominio tikslingumo sąlygos (toliau – ekonominės sąlygos), kurios reikalauja, kad laiki-

nojo išvežimo perdirbti procedūra nepadarytų didelės žalos esminiams Bendrijos gamintojų interesams.

Tikrindama, ar įvykdytos ekonominės sąlygos, muitinė įvertina, ar numatomas laikinai išvežtų prekių perdirbimas priskirtinas bent vienam iš šių atvejų:

- prekės perdirbamos pagal sutartį su trečiosios šalies asmeniu, kuriam laikinojo išvežimo perdirbti procedūros vykdytojas sumoka tik už atliktas prekių perdirbimo operacijas ir kompensaciniams produktams gaminti sunaudotas ne Bendrijos prekes, jeigu tokios prekės naudojamos;
- prekės perdirbamos nekomerciniais tikslais, t. y. perdirbamos prekės, kurios, sprendžiant iš jų kiekio, rūšies, paskirties ir kitų požymių, neskirtos parduoti ar naudoti gamybai;
- prekės remontuojamos (įskaitant jų garantinį remontą, taisymą ir parengimą naudoti), restauruojamos, tobulinamos, konservuojamos;
- atliekamos įprastinės prekių priežiūros, prekinės išvaizdos gerinimo arba paruošimo perparduoti operacijos;
- tokių prekių perdirbimo operacijos Bendrijoje neatliekamos ar atliekamos ribotai arba negali būti atliktos tinkamu laiku;
- prekės išvežamos perdirbti dėl intelektinės (pramoninės ar komercinės) nuosavybės apsaugos reikalavimų;
- Bendrijoje atliekamos prekių perdirbimo operacijos negali būti taikomos, nes jos neatitinka kompensacinių produktų užsakovo pareikštų reikalavimų ar dėl jų kainos perdirbti prekes Bendrijoje komerciškai netikslinga;
- jeigu netaikytini atitinkamoms prekėms nustatyti laikinojo Bendrijos prekių išvežimo perdirbti draudimai, įskaitant ekonominio pobūdžio draudimus, taip pat apribojimai, susiję su atitinkamų Bendrijos prekių išvežimu iš Bendrijos muitų teritorijos.

Į ekonominių sąlygų tikrinimą galima įtraukti ir Europos Komisiją, jeigu suinteresuotos Europos Sąjungos valstybių narių muitinės pageidauja pasitarti viena su kita prieš suteikdamos leidimus taikyti laikinojo išvežimo perdirbti procedūrą ar juos jau suteikusios arba jeigu suteikiant leidimus dalyvauja kelių valstybių narių muitinės (prekių gabenimo trikampiui atvejais) ir kita muitinė prieštarauja tam, kad būtų suteiktas leidimas. Ekonominių sąlygų tikrinimą dalyvaujant Europos Komisijai tam tikrais atvejais gali inicijuoti ir pati Komisija.

Asmuo, pageidaujantis gauti muitinės leidimą taikyti laikinojo išvežimo perdirbti procedūrą, turi pateikti įgaliotai muitinės įstaigai atitinkamą prašymą. Prašymas suteikti leidimą taikyti laikinojo išvežimo perdirbti procedūrą turi būti pateikiamas šiais būdais:

- iš anksto pateikiamas rašytinis prašymas;
- laikinai išvežant prekes perdirbti pateikiamas supaprastintas prašymas.

Išankstinis rašytinis prašymas turi būti pateikiamas teritorinei muitinei, kurios veiklos zonos priklauso saugomų numatomų laikinai išvežti perdirbti prekių vieta. Supaprastinto prašymo pateikimu laikomas muitinės deklaracijos pateikimas atitinkamą kompetenciją turinčiai muitinės įstaigai.

Suteikiant leidimą taikyti laikinojo išvežimo perdirbti procedūrą, nustatomas jo galiojimo laikas, kuris prasideda leidimo įsigaliojimo dieną ir neturi būti ilgesnis kaip 3 metai, išskyrus atvejus, kai prašomą nustatyti ilgesnį leidimo galiojimo laiką įmanoma pagrįsti svarbiomis priežastimis.

Muitinės deklaracija laikinojo išvežimo perdirbti procedūrai įforminti turi būti pateikiama leidime taikyti šią muitinės procedūrą nurodytai muitinės įstaigai. Laikinojo išvežimo perdirbti procedūros vykdytojas privalo tvarkyti laikinai išvežtų perdirbti prekių ir iš jų pagamintų kompensacinių produktų apskaitą. Tai sudaro galimybes muitinei efektyviai kontroliuoti, ar laikinojo išvežimo perdirbti procedūros atliekamos ir užbaigiamos laikantis teisės aktų nustatytų reikalavimų.

Laikinojo išvežimo perdirbti procedūra turi būti užbaigta per muitinės suteiktame leidime taikyti šią muitinės procedūrą nustatytą su ja susijusių muitinės formalumų užbaigimo laikotarpį. Iki šio laikotarpio pabaigos galima:

- grąžinti atgal į Bendrijos muitų teritoriją (reimportuoti) ir išleisti į laisvą apyvartą toje teritorijoje kompensacinius produktus, gautus iš laikinai išvežtų perdirbti prekių. Kompensaciniai produktai gali būti grąžinami (reimportuojami) viena ar keliomis siuntomis;
- grąžinti atgal į Bendrijos muitų teritoriją (reimportuoti) ir išleisti į laisvą apyvartą toje teritorijoje nepakeisto pavidalo laikinai išvežtas perdirbti prekes;
- importuoti ir išleisti į laisvą apyvartą Bendrijos muitų teritorijoje pakaitos produktus, kai laikinai išvežamos perdirbti prekės jau išvežtos, arba išvežti šias prekes, kai pakaitos produktai jau importuoti ir išleisti į laisvą apyvartą.

Į laisvą apyvartą Bendrijos muitų teritorijoje išleidžiami kompensaciniai produktai, gauti iš laikinai išvežtų perdirbti prekių, visiškai arba iš dalies neapmokestinant importo muitais. **Dalinis kompensacinių produktų**, pagamintų iš laikinai išvežtų perdirbti prekių, **neapmokestinimas importo muitais taikomas** atimant iš importo muitų sumos, mokėtinos už išleidžiamus į laisvą apyvartą kompensacinius produktus, importo muitų sumą, kuria tą pačią dieną būtų apmokestintos laikinai išvežtos perdirbti prekės, jeigu jos būtų importuojamos į Bendrijos muitų teritoriją iš trečiosios šalies, kurioje buvo atliktos perdirbimo operacijos arba paskutinioji perdirbimo operacija (kai perdirbimo operacijos buvo atliekamos keliose trečiojoje šalyse).

Importo muitais visai neapmokestinamos prekės, kurios išleidžiamos į laisvą apyvartą po to, kai joms įforminus laikinojo išvežimo perdirbti procedūrą buvo atliktas nemokamas remontas ne Bendrijos muitų teritorijoje, vykdant sutartyje numatytą garantinio remonto prievolę, arba išaiškėjus gamybos trūkumams. Kai laikinai išvežtų perdirbti prekių remontas atliekamas už atlygį, taikomas dalinis tokių prekių neapmokestinimas importo muitais.

Standartinė prekių pakeitimo sistema taikoma, jeigu trečiojoje šalyje atliekamos perdirbimo operacijos yra Bendrijos prekių remontas. Taikant standartinio prekių pakeitimo sistemą leidžiama kompensacinius produktus, gautus iš laikinai išvežtų perdirbti prekių, pakeisti kitais importuojamais produktais (pakaitos produktais). **Pakaitos produktai** – produktai, turintys tokias pačias kokybines bei technines charakteristikas ir klasifikuojami taip pat kaip ir laikinai išvežtos perdirbti prekės, su kuriomis atliekamos atitinkamos remonto operacijos. Pakaitos produktų tarifinis klasifikavimas, kokybės ir techninės charakteristikos turi būti tokios pat kaip ir laikinai išvežtų perdirbti prekių, jeigu šios būtų atitinkamai suremontuotos. Jeigu laikinai išvežtos perdirbti prekės prieš jas išvežant buvo naudotos, pakaitos produktai taip pat privalo būti naudoti, išskyrus atvejus, kai pakaitos produktai tiekiami nemokamai vykdant sutartyje numatytą prievolę, susijusią su duota garantija arba įsipareigojimu pakeisti prekes išaiškėjus jų gamybos trūkumams.

Pakaitos produktai, muitinei leidus, gali būti importuoti (išleisti į laisvą apyvartą) prieš išvežant prekes laikinai perdirbti (**išankstinis importas**). Išankstinio pakaitos produktų importo atveju turi būti pateikta už šiuos produktus nustatytų importo muitų sumos dydžio garantija. Išankstinio impor-

to atveju išvežamos prekės turi būti laikinai išvežtos perdirbti per dvių mėnesių laikotarpį, skaičiuojamą nuo muitinės deklaracijos pakaitos produktų išleidimui į laisvą apyvartą įforminti priėmimo muitinėje dienos.

Muitinės prižiūrimas perdirbimas

Nustatant muitų tarifus žaliavos paprastai apmokestinamos mažesniais importo muitais, negu iš jų pagaminti produktai. Tai suprantama, nes didėjant prekių apdorojimo mastui paprastai reikalingas ir didesnis importo maito užtikrinamas vietos gamintojų apsaugos lygmuo. Tačiau pasitaiko ir vadinamųjų tarifinių anomalijų, kai žaliavos apmokestinamos didesniais importo muitais už kai kuriuos produktus, kuriems gaminti jos naudojamos. Tokiais atvejais būtų ekonomiškai naudingiau importuoti produktus, o ne žaliavas, iš kurių atitinkami produktai galėtų būti pagaminti vidaus rinkoje. Siekiant išvengti vietos gamintojams žalingos situacijos, leidžiama importuoti žaliavas nemokant už jas nustatytų importo muitų, numatant sąlygą, kad jos iš karto perdirbamos, o į laisvą apyvartą išleidžiami atitinkami iš tų žaliavų pagaminti produktai, kurie apmokestinami tokiems produktams taikomais (mažesniais) importo muitais. Toks importas įmanomas taikant muitinės prižiūrimo perdirbimo procedūrą.

Muitinės prižiūrimas perdirbimas – muitinės procedūra, kurią taikant Bendrijos muitų teritorijoje leidžiama, netaikant Bendrijos prekybos politikos priemonių, naudoti importo muitais neapmokestintas ne Bendrijos prekes, atliekant su jomis perdirbimo operacijas, kurios pakeičia šių prekių rūšį arba pavidalą, o po perdirbimo gautus produktus išleisti į laisvą apyvartą, taikant jiems nustatytas importo muitų normas.

Ekonominis šios muitinės procedūros taikymo motyvas, kaip jau minėta, – vietoj importo muitų, nustatytų už importuojamas prekes, mokėti importo muitus, nustatytus už iš tokių prekių pagamintus perdirbtuosius produktus. Ši muitinės procedūra paprastai taikoma tada, kai:

- importo maito norma, taikoma importuojamoms prekėms, didesnė už importo maito normą, taikomą perdirbtiesiems produktams (tarifinių anomalijų atvejais);
- importuojamos naudotos ar nusidėvėjusios prekės, kurios atliekant perdirbimo operacijas padaromos netinkamos žmonėms vartoti arba paverčiamos atliekomis ar laužu (antrinėmis žaliavomis), kuriems paprastai taikomos mažesnės importo muitų normos;
- skirtingos importuojamos prekės sumaišomos į mišinius arba sukomplektuojamos į rinkinius, kurie apmokestinami mažesniais importo muitais už atskiras sudėtines jų dalis;

- importuojamos prekės perdirbamos į pavyzdžius, kurie gali būti atleisti nuo importo muitų;
- dalis importuojamų prekių neatitinka jų vartojimo reikalavimų, todėl jos atskiriamos ir muitinei prižiūrint sunaikinamos arba išleidžiamos į laisvą apyvartą kaip atliekos ar laužas, jas apmokestinant atliekoms ar laužui taikomais importo muitais;

Jeigu Bendrijos muitų teisė nenumatyta galimybės pasinaudoti muitinės prižiūrimo perdirbimo procedūra, minėtos perdirbimo operacijos būtų atliekamos už Bendrijos muitų teritorijos ribų, dėl to būtų prarandamos darbo vietos Bendrijoje.

Muitinės prižiūrimo perdirbimo procedūra gali būti atliekama tik jos vykdytojui gavus muitinės leidimą taikyti šią muitinės procedūrą. Leidimas atlikti muitinės prižiūrimo perdirbimo procedūrą suteikiamas asmeniui, kuris atlieka arba organizuoja (sudaręs sutartis su kitais perdirbėjais) perdirbimo operacijas. Asmuo, pageidaujantis gauti leidimą atlikti muitinės prižiūrimo perdirbimo procedūrą, turi pateikti įgaliojimai muitinės įstaigai atitinkamą prašymą. Prašymas suteikti leidimą taikyti muitinės prižiūrimo perdirbimo procedūrą gali būti pateikiamas šiais būdais:

- iš anksto pateikiamas rašytinis prašymas;
- įvežant prekes, kurias norima perdirbti muitinei prižiūrint, pateikiamas supaprastintas prašymas.

Suteikiant leidimą taikyti muitinės prižiūrimo perdirbimo procedūrą, nustatomas jo galiojimo laikas. Šis laikas nustatomas atsižvelgiant į pareiškėjo pageidavimus, tačiau neturi trukti ilgiau kaip 3 metus.

Muitinės deklaracija muitinės prižiūrimo perdirbimo procedūrai įforminti turi būti pateikiama leidime taikyti šią muitinės procedūrą nurodytai muitinės įstaigai. Įforminant muitinės prižiūrimo perdirbimo procedūrą, turi būti pateikiama garantija, užtikrinanti, kad galinti atsirasti mokesstinė prievolė bus įvykdyta (skolos muitinei sumokėta). Įforminant muitinės prižiūrimo perdirbimo procedūrą nustatomas su ja susijusių muitinės formaliųjų užbaigimo laikotarpis – t. y. laikotarpis, per kurį perdirbtiesiems produktams turi būti įforminti kiti muitinės sankcionuoti veiksmai. Šis laikotarpis turi būti atitinkamos trukmės numatytiems perdirbimo operacijoms atlikti. Nustatytas laikotarpis gali būti pratęstas leidimo taikyti muitinės prižiūrimo perdirbimo procedūrą turėtojo prašymu, pagrindus šio laikotarpio pratęsimo būtinumą svarbiomis priežastimis.

Su muitinės prižiūravimo perdirbimo procedūra susiję muitinės formai baigiami:

- išleidžiant į laisvą apyvartą Bendrijos muitų teritorijoje perdirtuosius produktus ir nepripažįstamas komerciniu požiūriu bevertėmis atliekas, susidariusias perdirbant importuotas prekes. Perdirbtieji produktai ir atliekos gali būti išleidžiami į laisvą apyvartą viena ar keliomis siuntomis. Išleidžiant į laisvą apyvartą perdirtuosius produktus taikomi už tokias prekes nustatyti importo muitai. Bendrijos prekybos politikos priemonės (pvz., importo kvotos) perdirtiesiems produktams taikomos tik tada, kai jos taikomos importuotoms prekėms;
- išleidžiant į laisvą apyvartą Bendrijos muitų teritorijoje nepakeisto pavidalo importuotas prekes ar nebaigtas perdirtbti prekes (tarpinius produktus);
- išgabenant iš Bendrijos muitų teritorijos (reeksportuojant) neperdirbtas importuotas prekes, kurioms buvo įforminta muitinės prižiūravimo perdirbimo procedūra.

Muitinės sandėliai ir muitinio sandėliavimo procedūra

Produkcijos sandėliavimas yra neatskiriama tarptautinės prekybos grandinės dalis. Tarptautinei prekybai būdinga tai, kad importuojant prekes dažnai nežinoma, kaip toliau jomis bus disponuojama. Tai reiškia, kad importuotojai (pvz., platintojai) yra priversti ilgesnį arba trumpesnį laiką saugoti prekes, kol randa jų pirkėją. Jeigu visas prekes ar jų dalį numatoma reeksportuoti, importuotojas yra suinteresuotas jų saugojimo metu išvengti importo muitų ir kitų mokesčių mokėjimo. Tokia galimybė svarbi ir tada, kai importuojamos didelės prekių siuntos, kurios vartojamos ilgą laiką arba suskaidomos į dalis ir vartojamos skirtingų vartotojų. Tokiais atvejais taip pat daug naudingiau sumokėti importo muitus ir kitus mokesčius tada, kai prekės pradamos vartoti. Tokiems tikslams paprastai naudojami muitinės sandėliai, kurių steigimo ir veiklos galimybės numatytos daugelio valstybių muitų teisės aktuose.

Muitinės sandėlis – tai bet kuri muitinės nustatyta ir prižiūrima vieta (teritorija), kurioje teisės aktų nustatytais sąlygomis gali būti laikomos prekės, kurioms įforminta muitinio sandėliavimo procedūra. Muitinės sandėlio teritoriją sudaro pastatai (jų dalys), aikštelės, rezervuarai ar kitos prekėms saugoti tinkamos vietos ir (arba) talpyklos.

Importuojamos prekės nėra vienintelės prekės, kurias galima laikyti muitinės sandėliuose. Kai kuriuose muitinės sandėliuose galima laikyti ir į

laisvą apyvartą išleistas prekes, eksportuojamas prekes, prekes, kurias eksportavus gražinami už jas sumokėti importo muitai ir mokesčiai arba mokamos gražinamosios išmokos, ir pan. Bendrijos muitų teritorijoje įsteigtuose **muitinės sandėliuose atliekant muitinio sandėliavimo procedūrą leidžiama laikyti:**

- **ne Bendrijos prekes**, neapmokestinant šių prekių importo muitais ir netaikant Bendrijos prekybos politikos priemonių;
- **Bendrijos prekes**, jeigu yra ekonominis poreikis ir jeigu tai ne trukdo atlikti muitinės priežiūros.

Muitinės sandėliai skirstomi į atviruosius ir uždaruosius:

- **Atvirasis muitinės sandėlis** – tai muitinės sandėlis, kuriame prekes gali laikyti bet kuris asmuo.
- **Uždarasis muitinės sandėlis** – tai muitinės sandėlis, kuriame prekes gali laikyti tik šio sandėlio savininkas (tiesa, jis nebūtinai turi būti muitinės sandėlyje laikomų prekių savininkas).

Atviruosius muitinės sandėlius gali valdyti muitinė ir kiti asmenys.

Atvirieji muitinės sandėliai gali veikti kaip:

- **A tipo muitinės sandėlis** – muitinės sandėlis, kuriame ne Bendrijos prekes gali laikyti visi asmenys, tačiau joms taikomos muitinio sandėliavimo procedūros vykdytojas visais atvejais yra muitinės sandėlio savininkas;
- **B tipo muitinės sandėlis** – muitinės sandėlis, kuriame prekes gali laikyti bet kuris asmuo, o joms taikomos muitinio sandėliavimo procedūros vykdytojas yra asmuo, pateikęs muitinės deklaraciją muitinio sandėliavimo procedūrai įforminti;
- **F tipo muitinės sandėlis** – muitinės turimas muitinės sandėlis, kuriame ne Bendrijos prekes gali laikyti visi asmenys. Šio muitinės sandėlio savininkas (steigėjas) yra muitinės įstaiga.

Uždaraisiais muitinės sandėliais gali naudotis tik tam tikri asmenys, kai to reikia atitinkamiems prekybos ar pramonės poreikiams patenkinti.

Uždarieji muitinės sandėliai gali veikti kaip:

- **C tipo muitinės sandėlis** – uždaro tipo sandėlis naudojamas tik savo prekėms saugoti, savo verslo reikmėms tenkinti.
- **D tipo muitinės sandėlis** – muitinės sandėlis, kuriame taikoma supaprastinta muitinės sandėlyje laikytų prekių išleidimo į laisvą apyvartą procedūra.
- **E tipo muitinės sandėlis** – tai virtualus muitinės sandėlys, kai muitinio sandėliavimo procedūra taikoma prekėms, pripažįstamoms

laikomomis uždaramė muitinės sandėlyje, o iš tikrųjų laikomoms tokio muitinės sandėlio savininkui nuosavybės arba nuomos teisėmis priklausančioje prekių saugojimo vietoje (arba vietose). Jeigu muitinės sandėlio savininkui leidžiama naudotis tokiu muitinio sandėliavimo procedūros taikymo būdu, laikoma, kad jam leista steigti E tipo uždarąjį muitinės sandėlį.

Visų tipų, išskyrus E tipą, muitinės sandėliai turi savo teritoriją, kurią nustato ir prižiūri muitinė ir kuri gali būti sudaryta iš pastatų (jų dalių), aikštelių, rezervuarų ar kitokių prekęms saugoti tinkamų vietų ir (arba) talpyklų, esančių viename žemės sklype. Muitinės sandėlio teritorija turi būti tinkama prekęms laikyti, tvarkyti, perkrauti ir prižiūrėti. Joje turi būti įrengta reikiama techninė įranga ir apsaugos priemonės. Jeigu muitinės sandėlio teritorijoje laikomos ne tik prekės, kurioms taikoma muitinio sandėliavimo procedūra, bet ir laikinai saugomos prekės ir (ar) Bendrijos prekės, skirtingomis sąlygomis laikomų prekių saugojimo vietos turi būti aiškiai atibotos skiriamaisiais ženklais, pertvaromis, aiškiai nubrėžtomis linijomis ant grindų (aikštelės dangos) arba panašiomis ribomis. Skiriamieji ženklai gali būti stacionarūs arba kilnojami.

A, B, C, D bei E tipo muitinės sandėlius gali steigti visi Bendrijoje įsteigti asmenys. F tipo muitinės sandėlio steigėjas yra muitinės įstaiga (Lietuvoje – teritorinė muitinė). Pageidaujantis steigti muitinės sandėlį asmuo turi pateikti valstybės narės, kurioje jį norima įsteigti, įgaliotai muitinės įstaigai rašytinį prašymą. Jis turi pagrįsti, ar ekonomiškai tikslinga jame sandėliuoti prekes, nes sandėlio muitinės priežiūrai reikalingų administracinių priemonių sąnaudos negali būti pernelyg didelės, palyginti su sandėlio veiklos ekonominiu tikslingumu.

Išduodama leidimą steigti muitinės sandėlį, įgaliota muitinės įstaiga turi teisę reikalauti, kad muitinės sandėlio savininkas pateiktų garantiją (Lietuvoje – banko arba draudimo įmonės išduotą garantijos dokumentą), užtikrinančią su prekių saugojimu muitinės sandėlyje susijusių jo įsipareigojimų įvykdymą. Asmenims, gavusiems leidimą steigti B tipo muitinės sandėlį, arba steigiant F tipo muitinės sandėlius, kurių steigėjas yra muitinės įstaiga, garantijos pateikti nereikia.

Muitinės sandėlio tvarkymo, konstrukcijos ir suplanavimo, pertvarkymo ir išplėtimo (kai neturi būti steigiamas naujas muitinės sandėlis), taip pat jame laikomų prekių sandėliavimo, muitinio tikrinimo, inventurizavimo ir apskaitos klausimus sprendžia muitinės sandėlio savininkas, nustatyta tvarka suderinęs šiuos klausimus su atitinkamą muitinės sandėlį prižiūrinčia muitine.

Muitinės sandėliuose gali būti laikomos visos ne Bendrijos prekės, neapmokestinant jų importo muitais bei mokesčiais ir netaikant joms Bendrijos prekybos politikos priemonių.

Muitinio sandėliavimo procedūra įforminama tiesiogiai iš trečiųjų šalių atgabentoms arba laikinai saugotoms prekėms, taip pat nustatytą tvarka užbaigiamos tranzito, laikinojo įvežimo, laikinojo įvežimo perdirbti arba muitinės prižiūravimo perdirbimo procedūros.

Prekės, kurioms pageidaujama įforminti muitinio sandėliavimo procedūrą, turi būti deklaruojamos muitinio sandėliavimo procedūrai įforminti. Muitinio sandėliavimo procedūros pradžia laikoma minėtos muitinės deklaracijos priėmimo muitinės sandėlį prižiūrinčioje muitinės įstaigoje diena.

Muitinės sandėlių savininkai privalo užtikrinti, kad būtų tvarkoma visų muitinės sandėliuose laikomų prekių apskaita. Muitinės sandėlyje laikomų prekių apskaita tvarkoma pildant prekių apskaitos dokumentus, kuriuose turi būti registruojami duomenys apie padėtas į sandėlį, jame laikomas ir iš jo išduodamas prekes, būtini muitinio sandėliavimo procedūros vykdymo kontrolei ir muitinės sandėlio veiklos priežiūrai, arba naudojant tam skirtą programinę įrangą. Muitinio sandėliavimo procedūrai įforminti pateiktos prekės, taip pat kitos muitinės sandėlyje laikomos prekės turi būti ištrauktos į muitinės sandėlio apskaitą tuo metu, kai jos fiziškai padedamos į muitinės sandėlį. Apskaitos dokumentai turi būti pildomi remiantis muitinės sandėlį prižiūrinčios muitinės įstaigos patikrintais arba be patikrinimo priimtais duomenimis, nurodytais dokumentuose, pateiktuose muitiniam tikrinimui padedant prekes į muitinės sandėlį. Duomenys apie muitinio sandėliavimo procedūros užbaigimą turi būti įrašomi į prekių apskaitos dokumentus tada, kai prekės išgabenamos iš muitinės sandėlio, nustatytą tvarka įforminus joms kitą muitinės procedūrą.

Muitinio sandėliavimo procedūros metu, muitinės sandėlį prižiūrinčiai muitinės įstaigai leidus, gali būti atliekamos įprastinės muitinės sandėlyje laikomų prekių tvarkymo operacijos. Jeigu muitinės sandėlyje nėra galimybių atlikti pageidaujamų įprastinių prekių tvarkymo operacijų, muitinio sandėliavimo procedūros vykdytojas gali muitinės sandėlyje laikomas prekes laikinai išgabenti iš muitinės sandėlio ir atlikti tokias tvarkymo operacijas kitoje vietoje. Laikino prekių išgabenimo iš muitinės sandėlio trukmė negali viršyti 3 mėnesių. Tačiau šis terminas gali būti pratęstas susidarius aplinkybėms, lemiančioms jo pratęsimo būtinumą. Laikinas prekių išgabenimas iš muitinės sandėlio privalo būti registruojamas muiti-

nės sandėlyje laikomų prekių apskaitoje. Laikiniai išgabentoms iš muitinės sandėlio prekėms toliau taikoma muitinio sandėliavimo procedūra ir visi jos atlikimo reikalavimai, įskaitant tuos, kurių privaloma laikytis atliekant įprastines muitinės sandėlyje laikomų prekių tvarkymo operacijas.

Asmeniui, turinčiam teisę disponuoti muitinės sandėlyje laikomomis prekėmis, leidžiama paimti iš muitinės sandėlio visas prekes (arba jų dalį) ir pateikti jas kitoms muitinės procedūroms įforminti laikantis kiekvienam atvejui nustatytų sąlygų ir nustatytą tvarka atliekant muitinės formalumus.

Tranzito procedūra

Tranzitas – (lot. *trans* „per“, *ire* „eiti“) suprantamas kaip krovinių gabenimas iš vienos valstybės į kitą per kurios nors vienos ar kelių valstybių teritoriją. Tranzitu taip pat laikomas keleivių ir transporto priemonių vykimasis per kurios nors valstybės teritoriją. Muitų teisėje tranzitu paprastai laikomas bet koks muitinės prižiūrimų prekių gabenimas iš vienos muitinės įstaigos į kitą.

Tranzitas – muitinės procedūra, sudaranti galimybę asmenims, gabenantiems prekes per tam tikrą teritoriją, nemokėti mokesčių, kuriuos reikėtų sumokėti įvežant prekes į tą teritoriją (arba iš jos išvežant). Ši procedūra priklauso sąlyginio neapmokestinimo procedūrų grupei.

Tranzitas turi didelę reikšmę šalių nacionalinio biudžeto įplaukoms didėti, todėl didėjant prekybai tarp Rytų ir Vakarų, būtina skatinti tranzito srautus naudojantis esama ir kuriant naują transporto infrastruktūrą. Be to, įvairių mokesčių forma gautos pajamos už krovinių tranzitą leidžia modernizuoti transporto sistemą ir taip padaryti ją veiksmingesnę bei konkuresingesnę tarptautinėje rinkoje, garantuoja didesnę užimtumą transporto paslaugų ir su juo susijusiuose sektoriuose.

Kiekviena valstybė tranzito galimybes per savo teritoriją dažniausiai motyvuoja patogia geografine padėtimi ir reikiama infrastruktūra. Norint sudaryti palankias sąlygas vežti krovinius per tam tikros šalies teritoriją būtina, kad funkcionuotų tranzito sistema. Ar tranzitiniai krovinių srautai judės per Lietuvos Respubliką, o ne alternatyviais maršrutais per kaimynines šalis, priklauso nuo sąlygų, kurias Lietuvos transporto sistema suteiks šių krovinių siuntėjams bei gavėjams.

Muitinių taikomos tarptautinio tranzito sistemos yra sukurtos siekiant supaprastinti muitinės priežiūros priemonių taikymo mechanizmus, taikomus gabenant krovinius tarptautiniais maršrutais, ir užtikrinti, kad nebus pažeisti šalių finansiniai ir saugumo interesai. Būtina sėkmingo bet

kurios tarptautinio tranzito sistemos funkcionavimo sąlyga yra ta, kad visi tarptautinio vežimo tranzitu dalyviai galėtų paprastai ja naudotis. Tam reikalingas muitinės reikalavimų ir transporto operacijų vykdytojų poreikių balansas. Dėl šių priežasčių tarptautinio tranzito sistemos nuolat tobulinamos, plečiamos ir jų taikymo teritorijos. Nenaudojant tarptautinio tranzito sistemų per kiekvieną šalį prekės turėtų būti gabenamos taikant nacionalines tranzito procedūras (t. y. įvažiuojant į kiekvienos šalies teritoriją reikėtų iš naujo deklaruoti tranzitu gabenamas prekes ir pateikti naują toje šalyje galiojančią garantiją). Tai sukeltų daug nepatogumų vežėjams ir pailgintų transporto priemonių prastovas pasieniuose.

Taigi tranzitas, vykdomas per valstybių ar muitų teritorijas, gali būti tarptautinis arba nacionalinis. **Pagrindinis tranzito tikslas** – palengvinti prekių vežimą iš jų išsiuntimo vietos vienoje šalyje (teritorijoje) į paskirties vietą kitoje šalyje (teritorijoje) nemokant muitų ir mokesčių išvykimo ir tranzito šalyse (teritorijose). Pagrindiniai tranzito principai, kuriuos nustato tarptautinės konvencijos, išdėstyti šioje lentelėje.

12 lentelė. Pagrindiniai tarptautinių konvencijų nustatyti tranzito principai

Eil. Nr.	Principų rūšys	Principų apibūdinimas
1.	Bendrieji principai	<ul style="list-style-type: none"> • Tranzito laisvė • Paprastai nereikalaujama, kad tranzitinės prekės atitiktų nustatytus kokybės standartus • Tranzitui neturi įtakos šalis, iš kurios prekės išsiunčiamos, ir prekių kilmės šalis • Netaikomi jokie su tranzitu nesusiję draudimai ar apribojimai
2.	Tranzito procedūrų muitinės priežiūra	<ul style="list-style-type: none"> • Prekių fizinio tikrinimo ribojimas (ypač gabenant prekes su TIR knygelėmis) • dėl nelaimingo atsitikimo ar nenugalimos jėgos (<i>force majeure</i>) prarastos prekės nuo muitų atleidžiamos • Paprastai nereikalaujama, kad prekės būtų vežamos su palyda ar laikantis nustatyto maršruto
3.	Sauga ir saugumas	<ul style="list-style-type: none"> • Ta pati tranzito procedūra gali būti taikoma gabenant prekes kelių rūšių transporto priemonėmis (pvz., su TIR knygelėmis gali būti vykdomi ir kombinuotieji vežimai, kai dalį maršruto prekės vežamos kelių transportu) • Gabenant prekes tranzitu paprastai reikalaujama garantijos • Tranzitinių prekių sanitarinis, veterinarinis ar fitosanitarinis tikrinimas paprastai neatliekamas, jeigu nėra užkrėtimo ligomis rizikos
4.	Garantijos	<ul style="list-style-type: none"> • Tranzito procedūros vykdytojas pasirenka, kokios teisės aktų numatytos formos garantiją pateikti • Muitinė priima bendrąją garantiją iš tranzito procedūros vykdytojų, kurie dažnai vykdo šią procedūrą ir atitinka kitus patikimumo kriterijus • Užbaigusi tranzito procedūrą, muitinė nedelsdama atsisako jai pateiktos garantijos

Tranzitas ypač svarbus Europos Bendrijai, kurioje vieną bendrą muitų teritoriją sudaro daug skirtingų mokesčių teritorijų. Taikant tranzito procedūrą prekės gali būti gabenamos iš jų įvežimo į Bendrijos teritoriją vietas į kitų muitinės procedūrų vietą, kur, baigus tranzito procedūrą, užtikrinama, kad bus įvykdytos mokesstinės prievolės, prekės išleidžiamos į laisvą apyvartą arba įforminama kuri nors kita muitinės procedūra. Tai sudaro galimybes importuotojams atlikti prekių importo muitinės formalumus jiems patogioje vietoje Bendrijos muitų teritorijoje, nesinaudojant muitinės tarpininkų paslaugomis prekių įvežimo į šią teritoriją vietoje, ir sumažina pasienio muitinės įstaigų darbo krūvį.

Kuriantis Europos Bendrijai buvo nuspręsta, kad reikalinga speciali tranzito sistema, kuri palengvintų prekių gabenimą tarp Europos Bendrijos valstybių narių ir supaprastintų su tuo susijusius muitinės formalumus. Sukurti tokią sistemą paskatino 1968 m. įsigaliojęs Bendrasis muitų tarifas. Tais pačiais metais atliekant tranzito procedūras pirmą kartą panaudoti simboliai „T1“ ir „T2“, žymintys, kad atitinkamai gabenamos prekės neturi Bendrijos prekių muitinio statuso arba šį statusą turi. 1972 m. Bendrijos tranzito sistema buvo papildyta susitarimais, sudarytais su Austrija ir Šveicarija, – Europos laisvosios prekybos asociacijos (ELPA) narėmis. Vėliau, 1987 m., šie susitarimai buvo pakeisti dviem Europos Bendrijos ir ELPA šalių konvencijomis. Pagrindinis šių konvencijų tikslas – sudaryti kuo palankesnes sąlygas importuoti prekes į Europos Bendriją ir į ELPA šalis, eksportuoti iš jų ir vežti per jas tranzitu, kai prekės gabenamos iš Europos Bendrijos į ELPA šalis, taip pat iš vienos ELPA šalies į kitą. Viena iš minėtų dviejų konvencijų nustatė bendrosios tranzito procedūros atlikimo tvarką, kita – apibrėžė, kaip supaprastinami prekių importo, eksporto ir tranzito formalumai visose šalyse naudojant bendrą muitinės deklaracijos formą – bendrąjį administracinį dokumentą (*Single Administrative Document* – SAD), Šios konvencijos atitinkamai vadinamos Konvencija dėl bendrosios tranzito procedūros¹⁸⁹ (trumpai – Bendrojo tranzito konvencija) ir Konvencija dėl prekybos prekėmis formalumų supaprastinimo¹⁹⁰ (trumpai – Bendrojo administracinio dokumento arba BAD (angl. SAD) konvencija).

Europos Sąjungos tranzito sistemą sudaro trys pagrindinės tranzito rūšys:

- bendrasis tranzitas;
- Bendrijos tranzitas;
- TIR tranzitas.

¹⁸⁹ Konvencija dėl bendrosios tranzito procedūros // OL, 1987, L 226.

¹⁹⁰ Konvencija dėl prekybos prekėmis formalumų supaprastinimo // OL, 1987, L 134.

Svarbiausia Bendrijos ir bendrojo tranzito sistemų paskirtis – palengvinti prekių vežimą per išorines Europos Sąjungos sienas ir supaprastinti prekybą su Europos laisvosios prekybos asociacijos (ELPA) šalimis bei kitomis prie Bendrojo tranzito konvencijos prisijungusiomis šalimis, administracinius formalumus, atliekamus gabenant prekes iš išvykimo į paskirties vietas Bendrijos muitų teritorijoje.

Kuriant Bendrijos ir bendrojo tranzito sistemas buvo stengiamasi kiek įmanoma jas modernizuoti ir supaprastinti. Todėl siekta, kad Bendrijos prekių muitinio statuso pripažinimo procedūra būtų kuo paprastesnė ir kad šiam tikslui būtų leidžiama naudoti prekybos, transporto ir kitus dokumentus, tinkamus tam tikrų rūšių prekėms; nuspręsta, kad tais atvejais, kai prekės gabenamos tranzitu oro, jūrų ir vamzdynų transportu, tranzito procedūras galima supaprastinti ir leisti vietoj tranzito deklaracijų naudoti verslo dokumentus bei elektroninių duomenų mainų technologijas, taip pat pakeisti muitinės vykdomą atskirų tranzito operacijų kontrolę tikrinimais, kurie atliekami jau atgabenus prekes, remiantis rizikos analizės rezultatais; atsižvelgta į tai, kad geležinkelio įmonės turi apskaitos centrus, kuriuose kaupiami duomenys apie prekių gabenimą geležinkelių transportu, kurie yra tinkami muitinės priežiūrai ir kuriuos naudojant muitinės reikmėms būtų galima iš esmės supaprastinti tranzito procedūras, taikomas geležinkelių transportu gabenamoms prekėms; pripažinta, jog būtina supaprastinti formalumus, kuriuos turi atlikti įmonės, dažnai siunčiančios arba gaunančios tranzitu gabenamų prekių siuntas taip, kad jos galėtų naudotis tranzito sistema nepateikdamos išsiunčiamų prekių muitinei išvykimo vietoje ir tiesiogiai priimdamos gaunamas prekes gavėjo pageidaujamoje vietoje, prieš tai jų nepateikusios muitinei paskirties vietoje.

Bendroji tranzito procedūra taikoma prekėms, gabenamoms į / iš Europos Sąjungos valstybių narių ir į / iš Europos laisvosios prekybos asociacijos (ELPA) šalių – Norvegijos, Islandijos, Šveicarijos ir Lichtenšteino. Ši procedūra taikoma vadovaujantis Europos Bendrijos ir ELPA šalių konvencija dėl bendrosios tranzito procedūros, pasirašyta Interlakene 1987 m. gegužės 20 d. Ši konvencija taikoma gabenant prekes tranzitu visų rūšių transportu, išskyrus jūrų transportą. Konvencija reglamentuoja tranzito procedūros atlikimo tvarką, apibrėžia procedūros vykdytojo prievolės, garantijų, naudojamų atliekant tranzito procedūrą, rūšis bei formas, nustato tranzito procedūros atlikimo tvarkos supaprastinimo būdus ir kt. ELPA nepriklausančios šalys prie Konvencijos dėl bendrosios tranzito procedūros gali prisijungti tik gavusios už konvencijos administravimą atsakingo

Jungtinio komiteto kvietimą, kuris duodamas tik prisijungiančiai šaliai įrodžius, kad ji visapusiškai pasirengusi taikyti konvencijos nuostatas (įskaitant su Naująja kompiuterizuota tranzito sistema (NCTS) suderinamos tranzito informacinės sistemos įdiegimą). Prie konvencijos prisijungusios ELPA nepriklausančios šalys ją taiko tokiomis pačiomis sąlygomis kaip ELPA šalys.

Dėl Europos Sąjungos plėtros keitėsi Konvencijos dėl bendrosios tranzito procedūros susitariančiųjų šalių statusas. Šiuo metu ELPA priklauso Islandija, Norvegija, Šveicarija ir Lichtenšteinas. Prisijungti prie konvencijos siekia Kroatija ir Turkija, o prašymus ateityje prisijungti prie konvencijos yra pateikusias ir daugiau valstybių (pvz., Rusijos Federacija, Baltarusija ir Ukraina).

Taikant bendrąją tranzito procedūrą muitinės prižiūrimos prekės gabenamos iš vienos muitinės įstaigos (išvykimo muitinės įstaigos)¹⁹¹ į kitą muitinės įstaigą (paskirties muitinės įstaigą)¹⁹² per Europos Bendrijos ir (arba) vienos ar kelių ELPA šalių teritoriją. Be to, kuri nors iš minėtų muitinės įstaigų arba jos abi turi būti ELPA šalyje (šalyse) arba bent dalį maršruto prekės turi būti gabenamos per ELPA šalies (šalių) teritoriją. Jeigu muitinės prižiūrimos prekės gabenamos tik per Bendrijos muitų teritoriją, turi būti taikoma Bendrijos tranzito procedūra.

Bendrijos tranzito procedūra taikoma muitinės prižiūrimoms prekėms vežti tarp Europos Sąjungos valstybių narių, taip pat gabenant prekes iš Europos Sąjungos į Andorą ir San Mariną bei iš jų – į Europos Sąjungos valstybes nares. Šios procedūros atlikimo tvarką reglamentuoja Bendrijos muitinės kodeksas ir jo įgyvendinimo nuostatos.

Bendrijos tranzito procedūra taikoma, kai:

- iš vienos Bendrijos muitų teritorijos vietos į kitą gabenamos ne Bendrijos prekės;
- iš vienos Bendrijos muitų teritorijos vietos į kitą gabenamos Bendrijos prekės, kurioms taikomos specialios Bendrijos priemonės, pavyzdžiui, bendrosios žemės ūkio politikos įgyvendinimo priemonės;
- Bendrijos prekės iš vienos Bendrijos muitų teritorijos vietos į kitą gabenamos per trečiąsias šalis, nes tokiais atvejais paskirties vietoje reikia

¹⁹¹ Išvykimo muitinės įstaiga – muitinės įstaiga, priėmusi muitinės deklaraciją tranzito procedūrai įforminti.

¹⁹² Paskirties muitinės įstaiga – muitinės įstaiga, kuriai turi būti pateiktos prekės, gabenamos taikant tranzito procedūrą, norint šią procedūrą užbaigti.

įrodyti, kad prekės turi Bendrijos prekių statusą ir už jas nereikia mokėti importo muitų.

Atsižvelgiant į gabenamų prekių muitinį statusą – ar gabenamos Bendrijos, ar trečiųjų šalių (ne Bendrijos) prekės – gali būti taikoma **T1** (išorinio tranzito) ar **T2** (vidinio tranzito) procedūra:

- **T1 (išorinio tranzito procedūra)** – tai ne Bendrijos prekių gabenimas per Bendrijos muitų teritoriją ir (arba) per vienos ar kelių ELPA šalių teritoriją, netaikant priemonių, kurios paprastai taikomos tokias prekes importuojant;
- **T2 (vidinio tranzito procedūra)** – muitinės procedūra, taikoma gabenant Bendrijos prekes iš vienos Bendrijos muitų teritorijos vietos į kitą per trečiųjų šalių arba vienos ar kelių ELPA šalių teritorijas, kai paskirties vietoje reikia įrodyti prekių turimą Bendrijos prekių muitinį statusą.

Vykdamas ir Bendrijos, ir bendrąją tranzito procedūras gali būti taikoma įprastinė (standartinė) tranzito procedūra arba, įvykdžius nustatytus reikalavimus, galima naudotis įvairiais supaprastinimais.

Įprastinė tranzito procedūra atliekama visais atvejais, jeigu muitinė asmeniui nėra suteikusi leidimo naudotis kokiais nors supaprastinimais. Taikant įprastinę tranzito procedūrą – tranzito deklaraciją, transporto priemonę ir ją gabenamas prekes privaloma pateikti išvykimo muitinės įstaigai. Turi būti pateikta vienkartinė garantija, prekės paprastai turi būti užplombuotos muitinės plombomis ir gabenamos muitinės nustatyta arba ekonomiškai pagrįstu maršrutu. Išvykimo muitinės įstaiga atlieka šiuos veiksmus:

- patikrina jai pateiktus dokumentus;
- įvertinusi riziką, fiziškai patikrina prekes arba priima sprendimą jų netikrinti bei užplombuoja prekes muitinės plombomis arba panaudoja kitas jų identifikavimo priemones;
- nustato tranzito terminą ir, jeigu reikia, maršrutą;
- išleidžia prekes.

Jeigu prekių tranzitui taikomi draudimai, apribojimai ar specialūs reikalavimai, tranzito procedūra tokioms prekėms netaikoma arba gali būti taikoma tik pateikus išvykimo muitinės įstaigai nustatyta tvarka išduotą leidimą ir (arba) įvykdžius nustatytuosius prekių gabenimo tranzitu reikalavimus.

Nuo įstojimo į Europos Sąjungą dienos Lietuvoje Bendrijos arba bendroji tranzito procedūra įforminama Naujosios kompiuterizuotos tranzito

sistemos (NCTS) priemonėmis. **NCTS esmė** – naudojant šią informacinę sistemą Bendrijos ir bendrosios tranzito procedūroms įforminti ir kontroliuoti vietoj popierinių tranzito deklaracijų ir kitų dokumentų naudojami elektroniniai pranešimai, kuriuose pateikiami duomenys, reikalingi šioms procedūroms įforminti ir užbaigti, bei informacija, kaip šios procedūros vykdomos. Popierinė tranzito deklaracija muitinei pateikiama tik jeigu dėl informacinių sistemų sutrikimų neįmanoma pateikti tranzito deklaracijos. Naujosios kompiuterizuotos tranzito sistemos (NCTS) priemonėmis (t. y. kai taikoma vadinamoji grįžtamoji procedūra).

NCTS Europos Sąjungoje ir ELPA valstybėse taikoma nuo 2003 m. liepos 1 d. Lietuva šią sistemą naudoja nuo įstojimo į Europos Sąjungą dienos (2004 m. gegužės 1 d.). NCTS architektūrą sudaro Europos Komisijos eksploatuojama Centrinė sritis (joje laikomos bendrai naudojamų duomenų bazės, per ją įvairių valstybių muitinės keičiasi elektroniniais pranešimais), nacionalinės sritys, kurias eksploatuoja atskirų valstybių muitinės, ir išorinė sritis, kuriai priskiriamos su NCTS sujungtos tranzito procedūros vykdytojų informacinės sistemos. NCTS veikia per Europos Komisijos prižiūrimą saugų ryšio tinklą CCN / CSI.

Pagrindiniai NCTS diegimo tikslai:

- padidinti tranzito procedūrų veiksmingumą;
- sustiprinti pažeidimų prevenciją ir kovą su sukčiavimu;
- paspartinti tranzito procedūrų užbaigimą ir užtikrinti geresnę informacijos, susijusios su tranzito procedūromis, apsaugą.

Verslininkams NCTS naudinga tuo, jog, lyginant su popierinės tranzito sistemos taikymu, mažiau laiko reikia praleisti muitinėje – dėl to sumažėja tranzito operacijų sąnaudos. Paskirties muitinės įstaiga, gavusi išankstinį pranešimą apie atgabenamas prekes, turi galimybę iš anksto įvertinti su jų gabenimu susijusią riziką ir priimti sprendimą, ar atitinkamas prekes būtina tikrinti. Išvykimo muitinės įstaigai greičiau gaunant informaciją apie prekių pateikimą paskirties muitinės įstaigai greičiau užbaigiamos ir tranzito procedūros, dėl to galima veiksmingiau naudoti garantijas, sumažėja atvejų, kai dėl įvairių priežasčių laiku negaunama informacija, kad tranzito procedūra baigta.

NCTS nuolat tobulinama, didinamas jos funkcionalumas. 2005 m. įdiegus naują NCTS fazę 3.2.1 galima vykdyti daugiau užklausų, naudojamas naujas Garantijų valdymo modulis (GMS). Jį naudojant garantijos pirmiausia užregistruojamos garantijos muitinės įstaigoje ir tik po to naudojamos įforminant Bendrijos arba bendrąją tranzito procedūrą. Svar-

biausi NCTS funkcionalumo išplėtimo diegiant fazę 3.2.1 tikslai: geriau kontroliuoti, kaip naudojamos garantijos, ir sudaryti prielaidas vienoje Europos Sąjungos valstybėje narėje užregistruotą garantiją naudoti įforminant tranzito procedūrą kitos valstybės narės išvykimo muitinės įstaigoje. Garantijos muitinės įstaigų funkcijas Lietuvoje atlieka teritorinės muitinės, o registruojant vienkartinės garantijas – taip pat ir muitinės postai. Nuo 2009 m. liepos 1 d. įdieta nauja NCTS fazė, kurios funkcionalumas susijęs su tyrimais, atliekamais, jeigu tranzito procedūra nebaigiama nustatyta tvarka. Įdiegus šią fazę muitinės įstaigų darbuotojai, keisdami elektroniniais pranešimais, gali atlikti su nebaigtomis tranzito procedūromis, NCTS priemonėmis susijusius tyrimus, be to, NCTS papildyta įtraukiant saugos ir saugumo elementus.

TIR tranzito sistema

TIR procedūra taikoma gabenant krovinius tarptautiniais maršrutais automobilių kelių transportu, kai kertama vienos ar kelių valstybių sienos. TIR procedūra vykdoma naudojant TIR knygeles, kurias išduoda ir kontroliuoja, kaip jos naudojamos, garantinės vežėjų asociacijos, todėl kroviniai, gabenami pagal TIR procedūrą užplombuotomis autotransporto priemonėmis, tranzito šalių pasienio muitinėse paprastai netikrinami. Tai labai paspartina tarptautinius vežimus.

Siekdama supaprastinti tarptautinius vežimus kelių transportu ne tik Europoje bei Vidurio Rytuose, bet ir Afrikoje bei Lotynų Amerikoje, iš karto pasibaigus Antrajam pasauliniam karui Jungtinių Tautų Europos ekonomikos komisija pradėjo kurti TIR tranzito sistemą. Pirmąjį TIR susitarimą 1949 m. pasirašė kelios Europos valstybės. Šio susitarimo sėkmė sudarė prielaidas Jungtinių Tautų Europos ekonomikos komisijos Transporto komitetui 1959 m. priimti TIR konvenciją, kuri įsigaliojo 1960 m. Pirmoji TIR konvencija buvo papildyta 1975 m., atsižvelgiant į sukauptą TIR tranzito sistemos taikymo patirtį, technikos naujoves, pasikeitusius muitų ir transporto teisės aktus.

Šiuo metu TIR konvencija jungia 68 susitariančiąsias šalis, įskaitant ir Europos Bendriją. Konvencijos galiojimo sritis apima visą Europą, dalį Šiaurės Afrikos, Artimųjų ir Vidurio Rytų. TIR konvencijos susitariančioios šalys taip pat yra JAV, Kanada, Čilė ir Urugvajus.

Pagrindiniai tikslai kuriant TIR tranzito sistemą buvo šie:

- kiek įmanoma supaprastinti muitinės prižiūrimų tranzitinių krovinių tarptautinį gabenimą, užtikrinti muitinės kontrolę ir suteikti būtinas garantijas tranzito šalims;

- naudoti tokią tranzito sistemą, kuri būtų suprantama tarptautinio tranzito dalyviams;
- išlaikyti muitinės ir tarptautinio krovinių vežimo dalyvių reikalavimų balansą.

Pagrindiniai TIR sistemos elementai:

- prekės turi būti gabenamos saugiomis (muitinės požiūriu) transporto priemonėmis arba konteineriais;
- muitų ir mokesčių nesumokėjimo rizika turi būti mažinama užtikrinant tarptautinę garantiją;
- su gabenamomis prekėmis turi būti pateikiamas šalių – konvencijos narių pripažintas muitinės dokumentas (TIR knygelė). Jis įforminamas šalyje siuntėjoje ir atlieka kontrolės dokumento funkciją gabenamų prekių išvykimo, tranzito ir paskirties valstybėse;
- šalyje, iš kurios siunčiamos tranzitinės prekės, muitinės įstaigoje taikomos muitinės kontrolės priemonės pripažįstamos visose tranzito ir paskirties šalyse;
- įgaliotos nacionalinės organizacijos kontroliuoja leidimų taikyti TIR procedūrą suteikimą ir TIR knygelių išdavimą fiziniams ir juridiniams asmenims.

Saugios transporto priemonės arba konteineriai. TIR konvencija numato, kad kroviniai bus gabenami konteineriuose arba transporto priemonių kroviniuose skyriuose, sukonstruotuose taip, kad nebūtų įmanoma pasiekti krovinių nepaliekant matomų žymių ar nepažeidžiant muitinės plombų ir spaudų.

Tarptautinė garantijų grandinė. Tarptautinė garantijų sistema turi užtikrinti, kad muitus ir mokesčius, jeigu jų nebus įmanoma išieškoti iš TIR knygelės turėtojo (vežėjo), sumokės nacionalinė garantuojančioji asociacija.

Kiekvienoje TIR konvencijos susitariančiojoje šalyje yra tos šalies muitinės pripažinta garantuojančioji asociacija (Lietuvoje – Lietuvos nacionalinė vežėjų automobiliais asociacija „Linava“), kuri yra įsipareigojusi sumokėti muitus ir mokesčius, jeigu bus nustatytas TIR procedūros pažeidimas, padarytas tos šalies teritorijoje, nesvarbu, ar prekės buvo gabenamos su tos asociacijos išduota TIR knygele, ar su kitos tai pačiai garantijų grandinei priklausančios garantuojančiosios asociacijos išduota TIR knygele.

Su TIR knygele susijusios garantijos dydis nustatomas atskirai kiekvienai šaliai, tačiau jis negali būti didesnis nei 50 000 JAV dolerių (gabenant prekes su TIR knygelėmis Bendrijos muitų teritorijoje šios garantijos dydis yra 60 000 eurų). TIR konvencija numato, kad vežant alkoholinius

gėrimus ir tabako gaminius gali būti naudojama speciali TIR knygelė, su kuria susijusios garantijos dydis – 200 000 JAV dolerių (tai susiję su didele minėtų prekių gabenimo rizika).

TIR knygelė – tai tarptautinis dokumentas, naudojamas gabenant prekes tarptautiniais maršrutais autokelių transportu, atstojantis muitinės deklaraciją ir garantuojantis, kad už gabenamas prekes bus sumokėti nustatyti muitai ir kiti mokesčiai, jei bus pažeista TIR procedūros atlikimo tvarka. TIR knygelės nacionalinėms garantuojančiosioms asociacijoms išduoda Tarptautinė kelių transporto sąjunga (IRU). Kiekviena nacionalinė garantuojančioji asociacija TIR knygelės savo šalies vežėjams išduoda IRU ir tos asociacijos sutartyje bei vežėjo įsipareigojimų deklaracijoje nustatytomis sąlygomis. Lietuvoje TIR knygelės platina asociacija „Linava“. Kiekviena TIR knygelė turi nepasikartojantį numerį. Viena TIR knygelė gali būti panaudota tik vienai transporto operacijai (TIR procedūrai).

Svarbiausios TIR knygelės sudėtinės dalys yra pirmasis viršelio puslapis, atplėšiamieji lapai ir šaknelės, skirtos muitinės priežiūrai, TIR procedūrų kontrolei ir garantijų sistemos veikimui užtikrinti. Kiekvienoje šalyje, kurioje vykdoma atitinkama TIR procedūra, panaudojami du atplėšiamieji TIR knygelės lapai ir šaknelės. Dabar naudojamos TIR knygelės susideda iš 4, 6, 14 arba 20 atplėšiamųjų lapų ir šaknelių. Atitinkamai viena TIR knygelė gali būti panaudota ne daugiau kaip 7 arba 10 šalių.

Tinkamai užpildytos TIR knygelės, patvirtintos IRU ir knygelę išdavusios garantuojančiosios asociacijos antspaudais ir parašais, pateikimas yra ir tarptautinės tranzito garantijos galiojimo įrodymas. TIR knygelė galioja iki TIR procedūros užbaigimo paskirties muitinės įstaigoje, numatant sąlygą, kad TIR procedūra išvykimo muitinės įstaigoje pradėta iki garantuojančiosios asociacijos nurodytos datos.

Be įprastinių TIR knygių, nuo 1987 m. naudojamos ir vadinamosios įvairiarūšės (mišrios) TIR knygelės, skirtos konteineriams ir tarpžemyniniams mišriems prekių vežimams. Šiose knygelėse yra papildomas lapas, kuriame registruojamas vežamų prekių perdavimas ir priėmimas, kai jas veža keli vežėjai.

Siekiant pagerinti ir paspartinti TIR operacijų atlikimo muitinę priežiūrą ir jų užbaigimą, visi Europos Sąjungos ir trečiųjų šalių vežėjai, gabenantys krovinius į Bendriją ir iš jos, nuo 2009 m. sausio 1 d. TIR knygelės duomenis privalo pateikti muitinei ir elektroniniu būdu¹⁹³. Elektroninius

¹⁹³ Toks sprendimas buvo įteisintas 2008 m. lapkričio 17 d. priėmus Komisijos reglamentą (EB) Nr. 1192/2008 // OL, 2008, L 329, p. 1.

TIR knygelės duomenis muitinės įstaigai galima perduoti naudojantis muitinėje įdiegtu „Verslininko moduliu“, taip pat galima pateikti išankstinius TIR knygelės duomenis per Tarptautinės autokelių transporto sąjungos (IRU) įdiegtą modulį arba naudojantis muitinės tarpininkų paslaugomis. Nors atsirado prievolė pateikti TIR knygelės duomenis elektroniniu būdu, įprastinė TIR knygelė, naudojama vadovaujantis TIR konvencijos nuostatomis, ir toliau išlieka pagrindinis tarptautinio tranzito dokumentas.

Europos Bendrijos viduje pradėjus taikyti TIR operacijoms elektroninius duomenų mainus tarp įvažiavimo / išvykimo ir išvažiavimo / paskirties muitinės įstaigų nebereikia siųsti TIR knygelės žalojo lapo atplėšiamosios dalies; palengvėjo TIR operacijų priežiūra Bendrijoje; paspartėjo posto pareigūnų darbas; greičiau gaunama informacija apie TIR operacijos užbaigimą paskirties įstaigoje; geresnė ir spartesnė TIR operacijos atlikimo kontrolė.

Nuo 2009 m. liepos 1 d. įdiegus NCTS naują fazę pradėta naudoti ir elektroninė TIR tyrimų ir išieškojimų procedūra.

Muitinės priežiūros (prekių identifikavimo) priemonių pripažinimas. TIR konvencija numato, kad muitinės priežiūros (prekių identifikavimo) priemonės, panaudotos išvykimo (prekių išsiuntimo) šalyje, turi būti pripažįstamos ir šalyse, per kurias prekės gabenamos tranzitu, ir šalyse, kuriose yra prekių paskirties vietos. Laikantis šio principo, vienos muitinės įstaigos užplombuotose transporto priemonėse arba konteineriuose gabenamos prekės paprastai netikrinamos kitose muitinės įstaigose. Tai suteikia pranašumą vežėjams, naudojantiems TIR sistemą.

TIR knygelių išdavimo kontrolė. Šios kontrolės tvarką reglamentuoja TIR konvencijos pataisa, galiojanti nuo 1999 m. Ji numato, kad nacionalinė garantuojančioji asociacija, turinti teisę išduoti TIR knygeles, privalo veikti ilgiau nei vienerius metus, būti stabilios finansinės būklės ir turėti kvalifikuotą personalą, nebūti padariusi reikšmingų (arba kartotinių) muitų ar mokesčių teisės aktų pažeidimų. Be to, muitinė turi kontroliuoti, kaip nacionalinė garantuojančioji asociacija išduoda leidimus naudotis TIR procedūra (TIR knygeles) vežėjams.

Naudojant TIR knygeles tranzito procedūroms įforminti labai sutrumpėja krovinių muitinis įforminimas kertant valstybių sienas, sumažėja transporto išlaidos dėl trumpalaikių prastovų kelionėse. Mažindama tradicines krovinių kontrolės kliūtis, TIR sistema prisideda prie tarptautinės prekybos palengvinimo ir plėtros.

7.2.4. Prekių deklaravimas muitinės procedūroms įforminti

Visos importuojamos, eksportuojamos ar tranzitu per Bendrijos muitų teritoriją gabenamos prekės privalo būti deklaruojamos suinteresuoto asmens pasirinktai muitinės procedūrai įforminti ir pateikiamos muitiniam tikrinimui.

Prekių deklaravimas – tai muitinės deklaracijos, kartu su ja privalomų pateikti dokumentų (informacijos) ir deklaruojamų prekių pateikimas muitinės įstaigai, turinčiai teisę priimti atitinkamą muitinės deklaraciją.

Lietuvoje deklaruojamos prekės turi būti pateikiamos muitinės įstaigai jos darbo atitinkamoje muitinio tikrinimo vietoje laiku, kurį nustato Muitinės departamento generalinis direktorius arba jo įgaliojimu – teritorinės muitinės viršininkas. Jeigu muitinė sutinka, prekės disponuojančio asmens prašymu gali būti pateiktos muitinei ir ne muitinės įstaigos darbo laiku, tačiau tuomet asmuo privalo atlyginti visas su tokiu prekių muitiniu tikrinimu susijusias muitinės išlaidas. Visos prekės, pateikiamos kuriai nors muitinės procedūrai įforminti, turi būti deklaruojamos konkrečiai nurodant atitinkamą muitinės procedūrą.

Prekes galima deklaruoti:

- raštu;
- žodžiu arba veiksniu, kuriuo asmuo, turintis disponavimo prekeimis teisę, pareiškia norą pateikti jas muitinės procedūrai arba kitam muitinės sankcionuotam veiksmui įforminti;
- naudojantis automatinio duomenų apdorojimo techninėmis priemonėmis (elektroninio deklaravimo būdu).

Muitinės deklaracijos turi būti pateikiamos muitinės įstaigoms, kurioms pagal kompetenciją priklauso jas priimti ir įforminti. Muitinės deklaraciją ir prekes muitinės įstaigai pateikti turi teisę bet kuris asmuo, disponuojantis atitinkamomis prekėmis. Šis asmuo taip pat gali, laikydamasis Bendrijos muitinės kodekso, paskirti savo atstovą, įgaliodamas jį atstovauti jam muitinėje atliekant muitų teisės aktų nustatytus veiksmus ir formalumus¹⁹⁴.

Jeigu rašytinę muitinės deklaraciją pateikiantis asmuo (deklarantas) yra juridinis asmuo, jo vardu muitinės deklaraciją pateikiantis deklaranto darbuotojas ar kitas fizinis asmuo privalo turėti ir muitinės reikalavimu pa-

¹⁹⁴ Deklarantas – asmuo, pateikiantis muitinės deklaraciją savo vardu, arba asmuo, kurio vardu deklaracija pateikiama.

teikti dokumentus, liudijančius, kad jis turi teisę deklaruoti prekes deklaranto vardu, pateikti jas muitiniam tikrinimui ir dalyvauti atliekant prekių muitinį tikrinimą.

Prekėmis disponuojančių asmenų atstovais dažnai būna muitinės tarpininkai, teikiantys asmenims prekių deklaravimo ir kai kurias kitas paslaugas.

Muitinės tarpininkas – tai Lietuvoje įregistruota ir veikianti įmonė, įstaiga, organizacija, užsienio juridinio asmens ar kitos organizacijos atstovybė, filialas ar kitoks padalinys arba kitas Lietuvoje įregistruotas ir veikiantis asmuo, kuris teisės aktų nustatyta tvarka yra įgijęs teisę atstovauti kitam asmeniui atliekant muitinės formalumus. Muitinės tarpininkas įgyja teisę atstovauti aptarnaujamam asmeniui pagal atitinkamą sutartį su šiuo asmeniu (įgaliotoju) arba jo įgaliojimą. Pagal muitinės tarpininko ir aptarnaujamo asmens sutartį ar įgaliojimą aptarnaujamas asmuo perduoda muitinės tarpininkui visas deklaranto teises ir pareigas, išskyrus pareigą vykdyti skolininko įsipareigojimus, kuri perduodama tik tada, kai muitinės tarpininkas veikia kaip netiesioginis aptarnaujamo asmens atstovas.

Deklarantas turi teisę:

- deklaruoti prekes bet kuriai pasirinktai muitinės procedūrai (muitinės sankcionuotam veiksmui) įforminti;
- laikydamasis šios muitinės procedūros (muitinės sankcionuoto veiksmo) atlikimo tvarkoje nustatytų reikalavimų dalyvauti atliekant prekių muitinį tikrinimą;
- kai taikomos supaprastintos procedūros, savarankiškai atlikti kai kuriuos jų atlikimo tvarkoje nustatytus muitinės formalumus;
- Bendrijos muitinės kodekso ir kitų teisės aktų nustatyta tvarka apskųsti muitinės įstaigos sprendimą ar muitinės pareigūno veiksmus.

Deklarantas privalo:

- laikytis Bendrijos muitinės kodekso ir kitų jo veiklą reglamentuojančių teisės aktų, susijusių su muitinės deklaracijoje nurodytos muitinės procedūros arba kito muitinės sankcionuoto veiksmo vykdymu;
- nustatyta tvarka muitinės įstaigai pateikti muitinės deklaraciją, kitus muitiniam tikrinimui privalomus pateikti dokumentus ir deklaruojamas prekes;
- paskirti (įsakymu ar kitu raštišku sprendimu) asmenį (asmenis), įgaliotą deklaruoti prekes deklaranto vardu;

- pateikti prekes muitiniam tikrinimui ir dalyvauti muitinei atliekant jų muitinį tikrinimą;
- laiku sumokėti muitus ir (arba) kitus mokesčius;
- muitinės įstaigos pareikalavimu pakeisti deklaranto įgaliotą asmenį (asmenis);
- vykdyti kitus teisėtus muitinės pareigūnų reikalavimus.

Deklarantas atsako už muitinės deklaracijoje pateiktos informacijos teisingumą ir už kartu su muitinės deklaracija pateiktų dokumentų tikrumą.

Prekių deklaravimas raštu (įprastinė procedūra). Deklaruojant prekes raštu muitinei pateikiamas nustatyta tvarka užpildytas bendrasis administracinis dokumentas. Bendrasis administracinis dokumentas (*Single Administrative Document* – SAD) buvo įvestas įsigaliojus Europos Bendrijos ir Europos laisvosios prekybos asociacijos (ELPA) šalių Konvencijai dėl prekybos prekėmis formalumų supaprastinimo. Sudarant šią konvenciją buvo siekiama suvienodinti valstybių naudojamų muitinės deklaracijų blankų formas, sudaryti sąlygas jas naudoti plačiau (ne vienoje valstybėje ir ne tik muitinės reikmėms), naudoti daugiau užkoduotos informacijos, tinkamos kompiuteriniam apdorojimui, ir atsisakyti papildomų dokumentų, perkelti jų duomenis į bendrąjį administracinį dokumentą. Šios konvencijos susitariančiosios šalys bendrąjį administracinį dokumentą pradėjo taikyti 1988 m. Lietuvoje šis dokumentas pradėtas naudoti 1995 m. vietoj iki to laiko naudotos krovinio deklaracijos.

Bendrasis administracinis dokumentas – tai nustatytos formos dokumentas (muitinės deklaracija), kuriame nurodomi muitinės reikalaujami duomenys apie deklaranto pasirinktai muitinės procedūrai įforminti pateikiamas prekes.

Bendrasis administracinis dokumentas gali būti pateikiamas kartu su jo papildomaisiais lapais. Bendrojo administracinio dokumento ir jo papildomųjų lapų egzemplioriai gali būti komplektuojami į tokius rinkinius: nesutrumpintą, eksporto, tranzito, importo.

Bendrojo administracinio dokumento ir jo papildomųjų lapų nesutrumpintą rinkinį sudaro 8 egzemplioriai:

1-asis egzempliorius paliekamas muitinės įstaigoje, atlikusioje prekių eksporto (išsiuntimo) arba Bendrijos ar bendrojo tranzito pradžios formalumus;

2-asis egzempliorius naudojamas eksporto statistikos reikmėms. Jis taip pat naudojamas kaupiant prekybos tarp Bendrijos ir Bendrijos fiskalinei teritorijai (t. y. teritorijai, kurioje taikomos Tarybos direktyvos

Nr. 2006/112/EB nuostatos) nepriklausančių Bendrijos muitų teritorijos dalių statistikos duomenis (paliekamas muitinės įstaigoje, atlikusioje prekių eksporto arba išsiuntimo formalumus);

3-iasis egzempliorius atlikus prekių eksporto arba išsiuntimo formalumus grąžinamas eksportuotojui;

4-asis egzempliorius paliekamas paskirties muitinės įstaigoje, užbaigus Bendrijos arba bendrojo tranzito operaciją. Jis taip pat naudojamas kaip Bendrijos prekių muitinį statusą įrodantis dokumentas;

5-asis (grąžinamasis) egzempliorius skirtas Bendrijos arba bendrojo tranzito procedūros kontrolei (grąžinamas į išvykimo muitinės įstaigą arba muitinės įstaigą, kuriai perduodamas 1-asis egzempliorius, iš paskirties muitinės įstaigos);

6-asis egzempliorius paliekamas muitinės įstaigoje, atlikusioje prekių importo formalumus;

7-asis egzempliorius naudojamas importo statistikos reikmėms, įskaitant prekybos tarp Bendrijos ir Bendrijos fiskalinei teritorijai nepriklausančių Bendrijos muitų teritorijos dalių statistiką (paliekamas muitinės įstaigoje, atlikusioje prekių importo formalumus);

8-asis egzempliorius atlikus prekių importo formalumus grąžinamas gavėjui (importuotojui).

Nesutrumpintas bendrojo administracinio dokumento ir jo papildomųjų lapų rinkinys Lietuvos muitinėje naudojamas tik mokymo tikslams. Deklaranto pageidavimu gali būti naudojami tokie jo pasirinktai muitinės procedūrai ar kitam muitinės sankcionuotam veiksmui įforminti tinkami bendrojo administracinio dokumento ir jo papildomųjų lapų rinkiniai:

- eksporto arba eksporto / saugumo: 1-asis, 2-asis ir 3-asis egzemplioriai;
- tranzito: 1-asis, 4-asis ir 5-asis egzemplioriai;
- importo: 6-asis, 7-asis ir 8-asis egzemplioriai.

Jeigu Bendrijos prekių muitinis statusas įrodomas paskirties muitinės įstaigoje, bendrojo administracinio dokumento tranzito rinkinio 4-asis egzempliorius naudojamas kaip Bendrijos prekių muitinį statusą įrodantis T2L dokumentas.

Nuo 2006 m. sausio 1 d. tranzito deklaracijos, o nuo 2009 m. liepos 1 d. eksporto deklaracijos muitinei teikiamos automatinio duomenų apdorojimo techninėmis priemonėmis, o rašytines deklaracijas muitinė gali priimti tik išimtiniais atvejais (pvz., neveikiant muitinės informacinei sistemai, t. y. taikant „grįžtamąją“ procedūrą).

Prekių deklaravimas žodžiu. Žodinės muitinės deklaracijos gali būti pateikiamos deklaruoiant išleidžiamas į laisvą apyvartą ir eksportuojamas nekomercinio pobūdžio prekes:

- gabenamas asmeniniame keleivio bagaže;
- siunčiamas fiziniams asmenims;
- kitais nereikšmingais atvejais, gavus muitinės leidimą.

Žodinės muitinės deklaracijos taip pat gali būti pateikiamos deklaruoiant išleidžiamas į laisvą apyvartą ir eksportuojamas komercinio pobūdžio prekes, jeigu vieno deklaranto deklaruojamos vienos prekių siuntos vertė neviršija Bendrijos teisės aktų nustatytos statistinės slenkstinės vertės ir:

- prekių siunta nėra reguliariai gabenamų panašių siuntų sekos dalis;
- prekės nėra gabenamos nepriklausomo vežėjo kaip didesnio gabenamo krovinio dalis.

Žodinės muitinės deklaracijos gali būti pateikiamos deklaruoiant laikinai įvežamus:

- gyvūnus, kurie pergenami iš ganyklos į ganyklą, atgenami ganyti, naudoti darbo tikslais ir kaip transporto priemonės, bei įrangą, priklausančią Bendrijos pasienio zonoje gyvenantiems asmenims ir numatomą naudoti šioje zonoje;
- ne Bendrijoje įsteigtų valstybinių arba visuomeninių organizacijų laikinai įvežamą joms priklausančią radijo ir televizijos laidų rengimo ir transliacijos įrangą (tik gavus muitinės leidimą);
- tarptautiniais maršrutais plaukiojančių laivų įgulos narių asmeninius daiktus;
- ne Bendrijoje įsteigtiems asmenims priklausančius instrumentus ir aparatus, būtinus gydytojams, kurie teikia pagalbą organų transplantacijos laukiantiems ligoniams;
- keleivių (ne Europos Sąjungos valstybių narių nuolatinių gyventojų) įvežamus asmeninius daiktus ir sporto prekes;
- padėklus, jeigu juos numatoma gražinti prekių siuntėjui;
- konteinerius, pažymėtus nustatytos formos identifikavimo ženklais ir priklausančius ne Bendrijoje įsteigtam asmeniui;
- ne Bendrijos muitų teritorijoje registruotas transporto priemonės.

Prekių deklaravimas veiksmu. Kai prekės yra atgabenamos į muitinės įstaigą arba į kitą muitinės nustatytą arba muitinei priimtina vietą, muitinės deklaracijos pateikimu, deklaruoiant prekes veiksmu, pripažįstami šie veiksmai:

- vykimas per žaliąjį kanalą, pažymėtą užrašu „Deklaruojamų daiktų nėra“, jeigu muitinės įstaigoje taikoma dviejų kanalų (žaliojo ir raudonojo) sistema;
- vykimas per muitinės įstaigą, kurioje netaikoma dviejų kanalų sistema, nepareiškiant noro pateikti kitokią muitinės deklaraciją;
- priekinio keleivinės transporto priemonės stiklo pažymėjimas lipduku „Deklaruojamų daiktų nėra“ arba apvaliu muitinės deklaracijos ženklu, jeigu tai numatyta atitinkamos Europos Sąjungos valstybės narės nacionaliniuose teisės aktuose.

Prekių deklaravimas naudojantis automatinio duomenų apdorojimo techninėmis priemonėmis. Automatinio duomenų apdorojimo techninėmis priemonėmis parengtos muitinės deklaracijos (elektroninės muitinės deklaracijos) duomenų turinys yra analogiškas rašytinės muitinės deklaracijos duomenų turiniui. Pateikta elektroninė deklaracija gali būti muitinėje priimta tik tada, kai šioje deklaracijoje deklaruotos prekės yra pateiktos muitinės kontrolei muitinės nustatytoje ir (ar) muitinei priimtinoje vietoje. Apie tokį prekių pateikimą muitinės kontrolei muitinei pranešama elektronine žinute, kurią pateikia asmuo, teikiantis muitinio įforminimo deklaraciją. Jeigu priėmus pateiktą elektroninę deklaraciją muitinė nepriėmė sprendimo atlikti dokumentinį ir (ar) fizinį prekių tikrinimą, būtinybės pateikti rašytinius dokumentus, kuriuos privalu pateikti įforminant atitinkamą muitinės procedūrą arba kitą muitinės sankcionuotą veiksmą, nėra – užtenka pateikiamoje deklaracijoje nustatyta tvarka šiuos dokumentus deklaruoti (nurodyti jų numerius ir surašymo datas). Pagal pasirašytas duomenų pasikeitimo su muitine sutartis (dėl elektroninio deklaravimo) visa muitinio įforminimo metu reikalinga dokumentacija yra laikoma muitinei žinomoje vietoje, kurią nurodo sutartį pasirašantis asmuo. Taip saugomi dokumentai muitinės reikalavimu pateikiami muitinės kontrolei.

Jeigu priimant pateiktą elektroninę deklaraciją priimamas sprendimas atlikti dokumentinį ir (ar) fizinį prekių patikrinimą, elektroninę deklaraciją pateikusiam asmeniui yra pranešama (sisteminiu /elektroniniu pranešimu), kokius konkrečiai dokumentus reikia pateikti muitinės kontrolei (nebūtinai visus, deklaracijoje deklaruotus dokumentus). Šiuo atveju rašytiniai dokumentai pristatomi fiziškai.

Elektroninis deklaravimas Lietuvoje pradėtas taikyti 2003 metais. 2009 m. liepos 1 d. Lietuvos muitinė pradėjo priimti ir tikrinti elektronines deklaracijas visose muitinės įstaigose įdiegusi kompiuterizuotą muitinės

deklaracijų duomenų apdorojimo sistemą (toliau – MDAS). Muitinei elektroniniu būdu prekes deklaruojanti įmonė turi būti pasirašiusi sutartį su teritorine muitine, kurioje išsamiai nustatoma, kaip ši įmonė pateikia elektronines muitinės deklaracijas, apibrėžiama deklaranto atsakomybė už taip pateiktų duomenų teisingumą, nurodoma, kaip deklarantas bus informuojamas apie deklaracijos priėmimą ir jos tikrinimo rezultatus. Be to, įmonė turi turėti prekėms deklaruoti tinkamą kompiuterinę įrangą ir elektroniniu būdu deklaruoti pasirengusius kvalifikuotus darbuotojus.

Pagrindinis prekių elektroninio deklaravimo pranašumas yra tas, kad muitinės deklaraciją galima pateikti tiesiai iš įmonės patalpų, nelaukiant eilės ir tik retais atvejais (pvz., gavus muitinės pranešimą apie būtinybę pateikti konkrečius deklaracijoje deklaruotus dokumentus ir (ar) konkretias prekes muitiniam tikrinimui atlikti) atvykstant į muitinės įstaigą. Papildomas pranašumas – elektroniniu būdu prekes deklaruojančioms įmonėms nereikia rūpintis muitinės deklaracijų blankais, skirti tam laiko ir lėšų, nes jeigu yra poreikis, elektroninių muitinės deklaracijų rašytinės kopijos spausdinamos ant paprasto popieriaus naudojant programinę įrangą. Daug platesnės galimybės atsiveria toms įmonėms, kurios turi galimybę sujungti prekių elektroninį deklaravimą ir supaprastintų procedūrų taikymą (priklausomai nuo taikomo supaprastinimo tipo, deklarantui muitinės įstaigose tenka lankytis dar rečiau, nes dokumentai gali būti teikiami periodiškai, pvz., kartą per mėnesį).

Europos Sąjungos valstybėse narėse elektroninių muitinės deklaracijų nuolat daugėja, tai daro didelį poveikį Bendrijos muitinės kodeksui ir kitiems Europos Sąjungos muitų teisės aktams, kuriuos numatyta iš esmės reformuoti nustatant, kad įprastinė muitinės deklaracija yra elektroninė, o rašytinė deklaracija priimama tik išimtiniais atvejais (pvz., neveikiant sistemoms). Įtvirtinti prekių elektroninio deklaravimo principus yra vienas iš svarbiausių e. muitinės kūrimo darbų.

7.3. Muitinės formalumų supaprastinimo ir tarptautinės prekybos verslo įmonėms palengvinimo būdai bei priemonės

Užsienio prekybos palengvinimas ir palankesnių veiklos sąlygų patikimoms įmonėms sudarymas – prioritetinga Europos Sąjungos valstybių narių muitinių, o kartu ir Lietuvos muitinės modernizavimo sritis. Svarbiausios šios srities priemonės – taikyti supaprastintas procedūras, suteikti įgaliotojo ekonominių operacijų vykdytojo statusą, sudaryti galimybes kuo daugiau formalumų atlikti naudojantis informacinėmis sistemomis, sumažinti muitiniam tikrinimui pateikiamų dokumentų skaičių ir kt. Plačiai taikomos supaprastintos procedūros sudaro palankesnes verslo sąlygas patikimoms įmonėms ir, antra vertus, galimybes panaudoti laisvus muitinių žmogiškuosius išteklius intensyviau tikrinti mažiau patikimas įmones. Taip pat svarbu susieti supaprastintas procedūras su vis plačiau taikomomis informacinėmis technologijomis atliekant muitinės formalumus ir geriau jas priderinti prie verslo praktikos.

7.3.1. Įmonės, turinčios įgaliotojo ekonominių operacijų vykdytojo statusą

Patikimi verslo subjektai gali naudotis įgalioto ekonominių operacijų vykdytojo (toliau ĮEOV) statusu (su šiuo statusu susijusios nuostatos įsigaliojo 2008 m.)¹⁹⁵ ĮEOV statusas suteikiamas siekiant sumažinti teisėtos prekybos išlaidas bei didinant Europos Bendrijos ekonominių operacijų vykdytojų konkurencingumą pasaulio rinkose. Įgalioti ekonominių operacijų vykdytojai gali naudotis palankesnėmis muitinio tikrinimo, susijusio su sauga ir saugumu, sąlygomis ir (arba) muitinės veiklos taisyklėse numatytais procedūrų supaprastinimais, o muitinė jų atžvilgiu gali mažinti

¹⁹⁵ IEOV nuostatos pateiktos 2005 m. balandžio 13 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamente (EB) Nr. 648/2005 (OL, 2005, L 117, p. 13), iš dalies keičiančiame Tarybos reglamentą (EEB) Nr. 2913/92, nustatantį Bendrijos muitinės kodeksą (OL, 2004 m. specialusis leidimas, 2 skyrius, 4 tomas, p. 307), ir 2006 m. gruodžio 18 d. Komisijos reglamente (EB) Nr. 1875/2006 (OL, 2006, L 360, p. 64), iš dalies keičiančiame Reglamentą (EEB) Nr. 2454/93, išdėstantį Tarybos reglamento (EEB) Nr. 2913/92, nustatančio Bendrijos muitinės kodeksą, įgyvendinimo nuostatas (OL, 2004 m. specialusis leidimas, 2 skyrius, 6 tomas, p. 3).

kontrolės bei administracines išlaidas, skirdama muitinės išteklius ten, kur jų labiausiai reikia.

ĮEOV statusas gali būti suteiktas bet kuriam Bendrijos muitų teritorijoje įsteigtam ekonominių operacijų vykdytojui, kurio veikla tiesiogiai arba netiesiogiai yra reguliuojama muitų teisės aktų, pavyzdžiui, prekių gamintojui, eksportuotojui, importuotojui, ekspeditoriui (asmuo, eksportuotojo, importuotojo ar kito asmens vardu organizuojantis prekių gabenimą), muitinės sandėlio savininkui, muitinės tarpininkui, vežėjui (faktiškai vežančiam prekes ir atsakančiam už transporto priemonę). ĮEOV statusas suteikiamas ekonominių operacijų vykdytojui, atitinkančiam tam tikrus bendruosius ekonominių operacijų vykdytojų kontrolės sistemų, mokumo ir nustatytų reikalavimų laikymosi kriterijus.

Rengiantis įvesti ĮEOV statusą buvo vykdomas specialus projektas. Europos Sąjunga nusprendė įvesti šią priemonę Jungtinių Valstijų prašymu (tam, kad būtų pagerintas tarptautinės prekybos grandinės saugumas) ir siekdama įvykdyti Lisabonos darbotvarkėje nustatytus tikslus – mažinti išlaidas, mažinti popierinių dokumentų, elektroninį administravimą. Po pusę metų trukusių bendrų pastangų atstovai iš visų valstybių narių valdžios institucijų ir ekonominių organizacijų buvo paraginti įtraukti projektinę jų patirtį į šią priemonę. Atlikus „bandymą“ buvo suformuluotos rekomendacijos, pagal kurias muitinės įstaigos gali patikrinti, ar bendrovė tinkama ĮEOV statusui suteikti, o bendrovės – pradėti pasirengimą. Šiose rekomendacijose pateikti klausimai ir sąlygos, taip pat nagrinėjama keletu ankstesnių metų verslo įmonės istorija, finansinis jos stabilumas ir saugumo užtikrinimas. Sudėtingo klausimyno tikslas – užtikrinti, kad verslo įmonės atidžiai peržiūrėtų savo darbo procesus ir kad įvairūs skyriai glaudžiai bendradarbiautų tarpusavyje pildydami atitinkamas jo dalis. Tam, kad klausimynas būtų užpildytas laikantis nuoseklių standartų ir įvairių teisinių nuostatų, reglamentų bei saugumo standartų reikalavimų, būtina specialistų kontrolė, todėl jų parengimas susijęs su tam tikromis sąnaudomis. Pirmiausia verslo įmonė turi įvertinti, ar šis statusas yra reikalingas; rengiant dokumentaciją paaiškės, ar įmonė yra pajėgi įvykdyti su šio statuso suteikimu susijusius reikalavimus; įgijusi šį statusą, įmonė privalės užtikrinti nuolatinę atitiktį reikalavimams, nes šis statusas nėra suteikiamas visam laikui – jo galima netekti, jeigu reikalavimai nebus vykdomi. Būtent dėl visų šių aukštųjų kriterijų vidutinėms ar netgi didesnėms įmonėms šį statusą įgyti sunku.

ES šiuo metu yra apie 4 000 verslo įmonių, kurios naudojami ĮEOV (angl. AEO – *Authorised Economic Operator*) sertifikavimo teikiama prašumais. Daugiausia sertifikatų išduota Vokietijoje (apie 1 000), tačiau šie duomenys nuolat kinta.

ĮEOV statusas suteikiamas remiantis 4 bendraisiais kriterijais:

- priimtini duomenys, kaip laikomasi muitinės nustatytų reikalavimų;
- priimtina verslo ir atitinkamais atvejais – transporto registru tvarkymo sistema, sudaranti galimybes atlikti atitinkamą muitinį tikrinimą;
- mokumo įrodymas;
- saugumo ir saugos standartai.

Įgaliotų ekonominių operatorių sertifikatai išduodami atsižvelgiant į tai, ar pareiškėjas pageidaus naudotis muitinės veiklos taisyklėse numatytais supaprastinimais, ar palankesnėmis muitinio tikrinimo, susijusio su saugumu ir sauga, sąlygomis, ar abiem atvejais kartu. **Nustatytos šios trys ĮEOV sertifikatų rūšys:**

- muitinės formalumų supaprastinimas – suteikiamas ekonominių operacijų vykdytojams, norintiems naudotis muitinės veiklos taisyklėse numatytais supaprastinimais ir atitinkantiems nustatytus reikalavimus;
- saugumas ir sauga – išduodamas ekonominių operacijų vykdytojams, pageidaujantiems naudotis palankesnėmis muitinio tikrinimo, susijusio su sauga, sąlygomis prekes įvežant į Bendrijos muitų teritoriją arba išvežant iš jos;
- muitinės formalumų supaprastinimas / saugumas ir sauga – išduodamas ekonominių operacijų vykdytojams, pageidaujantiems naudotis muitinės formalumų supaprastinimais ir palankesnėmis muitinio tikrinimo, susijusio su sauga, sąlygomis bei atitinkantiems nustatytus reikalavimus.

Įgaliotų ekonominių operacijų vykdytojo statusą gali turėti ne tik tarptautinės kompanijos, bet ir mažos bei vidutinės įmonės. Prekes iš gamintojo pirkėjui gabena ne viena įmonė, todėl svarbu užtikrinti, kad visa prekių gabavimo grandis būtų saugi. Šioje grandinėje mažos ir vidutinės įmonės vaidina labai svarbų vaidmenį, nes joms tenka didžioji dalis operacijų.

Minimali nauda, kurią verslo partneriams gali suteikti įgalioto ekonominių operacijų vykdytojo statusas, – tai greitesnis mažos rizikos krovinių judėjimas per muitinę, didesnis saugumo lygmuo, su patikimesniu saugumu susijusios optimalios tiekimo grandinės sąnaudos, geresnė organizacijos reputacija, didesnės verslo galimybės, geresnis muitinės reikalavimų supratimas bei glaudesnis ĮEOV ir muitinės administracijos bendravimas.

2009 m. buvo įdiegta ekonominių operatorių registravimo ir identifikavimo sistema, kuri leidžia nacionalinėse muitinės administracijose suteiktą ĮEOV statuso galiojimą išplėsti visoje ES teritorijoje ir naudotis jo teikiamais muitinės procedūrų supaprastinimais, o tokio statuso neturintiems asmenims sistema leidžia registruotis visoms ES teritorijoje vykdomoms operacijoms tik vieną kartą. Ši sistema leidžia atnaujinti ĮEOV statusą, įkelti į nacionalinę sistemą, užtikrina duomenų mainus tarp valstybių narių konsultuojantis dėl ĮEOV statuso suteikimo, kontroliuoti rizikos faktorius. Sistema – tai įrankis, skirtas atskleisti, ar ekonominių operacijų vykdytojas laikosi nustatytų reikalavimų, ir nustatyti priežiūros, kurią muitinė turi taikyti prižiūredama konkretų ekonominių operacijų vykdytoją, lygį. Sistema taip pat yra skirta pirminiam auditui atlikti. Šio audito duomenys gali būti naudojami nustatyti, ar galima tenkinti paraišką, pateikiamą įgaliotojo operacijų vykdytojo statusui gauti, ir galimai supaprastinti bei palengvinti muitinės formalumus.

Pažymėtina, kad ĮEOV statusą turinčios įmonės yra labiau linkusios bendrauti su kitomis ĮEOV statusą turinčiomis įmonėmis. Net ir tuo atveju, jeigu įmonė vykdo veiklą griežtai laikydamosi nustatytų reikalavimų, ĮEOV statuso neturėjimas gali turėti neigiamą poveikį tiekimo grandinės partneriams ir valstybės institucijų supratimui pasauliniu mastu. Europos Komisijos planuoja įdiegti viešai prieinamą ĮEOV statusą turinčių įmonių duomenų bazę, kuri galėtų paskatinti suteikti statusą.

Suteiktas ĮEOV statusas pripažįstamas visose ES valstybėse narėse, o ateityje, tikėtina – ir kai kuriose trečiojoje šalyse. Jį įgijusiems asmenims kreipiantis į muitinę su prašymais leisti naudotis įvairiais supaprastinimais nebereikia iš naujo įrodinėti, kad asmuo atitinka nustatytus patikimumo kriterijus, jei tai jau bus patikrinta suteikiant asmeniui ĮEOV statusą. Šis statusas – tai reikšmingas verslininko patikimumo rodiklis ne tik jo santykiuose su muitine, bet ir santykiuose su kitais verslininkais.

7.3.2. Supaprastinamai, taikomi prekių importui ir eksportui

Pagrindiniai supaprastintų procedūrų taikymo principai išdėstyti Tarptautinės muitinės procedūrų supaprastinimo ir suderinimo konvencijos Bendrojo priedo 3.32 standarte, kuriam numatytas pereinamasis laikotarpis. Jame teigiama, kad tokios procedūros taikomos įgaliotiems asmenims, atitinkantiems muitinės nustatytus kriterijus. Svarbiausi kriterijai – tinkamai

laikyti muitinės nustatytų reikalavimų ir muitinei priimtinu būdu tvarkyti apskaitos registrus (nes tik asmenims, atitinkantiems nustatytus kriterijus, gali būti taikomi supaprastinti muitinės priežiūros būdai). Europos Komisija skatina stiprinti muitinės ir verslo partnerystę, kai asmenys, kuriems suteikiamos tam tikros lengvatos atliekant muitinės formalumus, prisiima įsipareigojimus griežčiau kontroliuoti savo darbuotojus.

Supaprastintų procedūrų taikymo esmė – dalis muitinės formalumų patikima atlikti pačiam verslo subjektui. Teisę taikyti supaprastintas procedūras įgyja verslo įmonės, gavusios kompetentingų muitinės įstaigų suteiktus leidimus jas taikyti bei atitinkamais atvejais sudarę sutartis su juos suteikusiomis muitinės įstaigomis dėl išsamios šių procedūrų taikymo ir kontrolės tvarkos.

Importuojant ar eksportuojant į / iš Bendrijos muitų teritoriją prekes **gali būti taikomos šios supaprastintos procedūros:**

- deklaracijų, kuriose nenurodyta tam tikra informacija, pateikimo procedūra;
- supaprastinto deklaravimo procedūra;
- procedūra, įforminama asmens pageidaujamoje vietoje.

Deklaracijų, kuriose nenurodyta tam tikra informacija, pateikimo procedūra. Taikant šią supaprastintą procedūrą, asmeniui leidžiama pateikti muitinės deklaraciją (bendrąjį administracinį dokumentą), kurioje užpildyti ne visi langeliai, privalomi užpildyti taikant įprastines procedūras. Be to, gali būti leista kartu su tokia muitinės deklaracija nepateikti dalies privalomų pateikti muitiniam tikrinimui dokumentų. Muitinės deklaracijoje nepateikti duomenys ir kartu su ja nepateikti dokumentai turi būti pateikti vėliau, per atitinkamą muitinės deklaraciją priėmusios muitinės įstaigos nustatytą laiką. Tokia muitinės deklaracija gali būti papildyta trūkstamais duomenimis arba vietoj jos gali būti pateikta kita muitinės deklaracija.

Taikant **supaprastinto deklaravimo procedūrą** asmeniui vietoj įprastinės muitinės deklaracijos leidžiama pateikti supaprastintą deklaraciją, kuria gali būti nustatytos formos elektroninis pranešimas, kuriame pateikti muitiniam tikrinimui ir įforminimui reikalingi duomenys, arba važtaraštis, sąskaita arba kitas verslo ar administracinis dokumentas. Be to, leidžiama nepateikti dalies privalomų muitiniam tikrinimui dokumentų. Papildoma eksporto arba importo deklaracija bei dokumentai, kurie nebuvo pateikti kartu su supaprastinta deklaracija, muitinei turi būti pateikti

vėliau: jeigu asmuo turi vienkartinį leidimą – per muitinį įforminimą atlikusio muitinės pareigūno nurodytą terminą, o jeigu asmuo turi ilgalaikį leidimą – per sutartyje su muitine nurodytą terminą.

Asmens pageidaujamoje vietoje įforminama procedūra. Importuojamoms ar eksportuojamoms prekėms taikant asmens pageidaujamoje vietoje įforminamą procedūrą, asmeniui, kuriam išduotas leidimas ją taikyti, suteikiama teisė pačiam įforminti muitinės procedūras, nepateikiant muitinei nei prekių, nei dokumentų. Atliekant šią supaprastintą procedūrą, duomenys apie prekes, importuotas arba eksportuotas naudojantis tokiais supaprastinimais, turi būti nedelsiant įregistruojami asmens tvarkomoje apskaitoje. Vėliau, kaip ir taikant supaprastinto deklaravimo procedūrą, muitinei turi būti pateikiami elektroniniai papildomi bendrojo administracinio dokumento rinkiniai.

Kai procedūra, įforminama asmens pageidaujamoje vietoje, taikoma Lietuvoje, leidimą ją taikyti gavęs asmuo per jo ir teritorinės muitinės sutartyje dėl išsamios šios supaprastintos procedūros taikymo ir kontrolės tvarkos nustatytą laiką nuo prekių atgabenimo į asmens pageidaujamą vietą arba likus minėtoje sutartyje nustatytam laikui iki prekių pakrovimo į transporto priemonę privalo informuoti muitinę apie prekių atgabenimą arba numatomų išgabenti prekių pakrovimą, kad prireikus būtų įmanoma jas fiziškai patikrinti. Muitinės pareigūnams per nustatytą laiką neatvykus į prekių pakrovimo arba iškrovimo vietą, prekės gali būti iškraunamos iš jas atgabenusios transporto priemonės, prireikus nuimamos muitinės plombos, arba pradedamos krauti į transporto priemonę ir nustatyta tvarka asmeniui įforminus muitinės deklaraciją išgabenas.

7.3.3. Tranzito supaprastinimai

Visus tranzito procedūros atlikimo tvarkos supaprastinimus galima suskirstyti į dvi grupes:

1. tranzito procedūros atlikimo tvarkos supaprastinimai, taikomi tranzito procedūros vykdytojams;
2. tranzito procedūros tvarkos supaprastinimai, taikomi transporto rūšiai.

Pirmai grupei taikomi supaprastinimai priklauso nuo tranzito procedūros vykdytojo patikimumo. Šių supaprastinimų tikslas – užtikrinti muitinės

priežiūros priemonių taikymo ir tarptautinės prekybos sąlygų palengvini-
mo pusiausvyrą. Šiai grupei priklauso šie tranzito supaprastinimai:

- teisė naudotis bendrąja garantija arba atleidimu nuo prievolės pa-
teikti garantiją;
- teisė naudoti specialios formos krovinio aprašus;
- teisė naudoti specialias plombas;
- teisė naudotis atleidimu nuo prievolės laikytis nustatyto maršruto;
- teisė naudotis įgaliotojo siuntėjo statusu;
- teisė naudotis įgaliotojo gavėjo statusu.

Leidimus naudotis išvardytais supaprastinimais tranzito procedūros
vykdytojams (gavėjams) suteikia įgaliotos muitinės įstaigos (Lietuvoje –
teritorinės muitinės).

**Teisė naudotis bendrąja garantija arba atleidimu nuo prievolės pa-
teikti garantiją.** Tranzito procedūros vykdytojams gali būti suteikta teisė
naudotis bendrąja garantija arba atleidimu nuo prievolės pateikti garantiją.
Bendrosios garantijos dydis siejamas su maksimaliais tranzito procedūros
vykdytojo įsipareigojimais (potencialia mokestinių prievolių suma), apskai-
čiuotais pagal muitų teisės aktų nustatytas taisykles ir apytiksliai tenkančiais
vienai savaitei (tiek vidutiniškai trunka viena tranzito operacija). Šių įsipar-
eigojimų suma vadinama referenciniu dydžiu. Paprastai bendrosios garan-
tijos dydis yra lygus referenciniam dydžiui, tačiau jis gali būti sumažintas iki
30 arba 50 proc. referencinio dydžio, jei tranzito procedūros vykdytojas yra
mokus, turi reikiamą tranzito procedūros vykdymo patirtį ir (arba) glaudžiai
bendradarbiauja su muitine. Vykdytojas, jeigu jis atitinka šiuos patikimumo
kriterijus, be to, gerai kontroliuoja, kaip transportuojamos prekės, kurioms
taikoma tranzito procedūra, ir turi pakankamas finansines galimybes įvyk-
dyti su minėta procedūra susijusius įsipareigojimus, gali būti netgi atleistas
nuo prievolės pateikti bendrąją garantiją. Šis supaprastinimas netaikomas
tada, kai gabenamos vadinamosios jautrios prekės (pvz., alkoholiniai gėri-
mai, tabako gaminiai, kai kurie žemės ūkio produktai).

Tranzito procedūros vykdytojams, turintiems teisę naudotis bendrąja
garantija arba atleidimu nuo prievolės pateikti garantiją, muitinė išduoda
vieną arba daugiau bendrosios garantijos arba atleidimo nuo prievolės pa-
teikti garantiją sertifikato egzempliorių. Šie sertifikatai turi būti pateikiami
išvykimo muitinės įstaigoms, kurios įformina Bendrijos arba bendrą-
ją tranzito procedūrą, kaip liudijimas, kad vykdytojas turi teisę naudotis
atitinkamu supaprastinimu. Be to, tranzito deklaracijoje turi būti pateikta
nuoroda į atitinkamą bendrosios garantijos arba atleidimo nuo prievolės

pateikti garantiją sertifikata. Jeigu muitinė atima teisę tranzito procedūros vykdytojui naudotis bendrąja garantija arba atleidimu nuo prievolės pateikti garantiją, vykdytojas privalo nedelsdamas grąžinti jam tokią teisę suteikusiai muitinės įstaigai visus jo turimus ir tebegaliojančius bendrosios garantijos ir atleidimo nuo prievolės pateikti garantiją sertifikatus.

Teisė naudotis bendrosiomis garantijomis arba atleidimu nuo prievolės pateikti garantijas – didelė lengvata tranzito procedūros vykdytojams, dažnai vykdančiams tarptautinius pervežimus, nes vienkartinių garantijų pateikimas atliekant kiekvieną tranzito procedūrą susijęs su didelėmis sąnaudomis ir laiko nuostoliais.

Teisė naudoti specialios formos krovinio aprašus. Taikant šį tranzito procedūros atlikimo tvarkos supaprastinimą vykdytojui suteikiama teisė vietoj nustatytos formos krovinio aprašų naudoti kitą dokumentą (pakavimo aprašą, važtaraštį ir pan.). Pageidaujamo naudoti dokumento forma ir pildymo būdas turi būti tokie, kad muitinės pareigūnai galėtų nesunkiai patikrinti jame nurodytus duomenis. Be to, šiame dokumente privalo būti nurodyti kiekvieną tranzitu gabenamų prekių rūšį nustatantys duomenys (prekių pavadinimas (aprašymas), bruto, pakuočių rūšis ir jų ženklavimas, prekių siuntėjas). Teisė naudoti specialios formos krovinio aprašus suteikiama tranzito procedūros vykdytojams, turintiems teisę naudotis bendrąja garantija arba atleidimu nuo prievolės pateikti garantiją.

Teisė naudoti specialias plombas. Taikant šį tranzito procedūros atlikimo tvarkos supaprastinimą vykdytojui suteikiama teisė transporto priemonės arba gabenamų prekių pakuotes plombuoti savo plombomis, kurios prilyginamos muitinės uždėtoms plomboms. Teisė naudoti tokias specialias plombas šiuo metu suteikiama tranzito procedūros vykdytojams, gabenantiems prekes geležinkelių transportu, arba turintiems įgaliotojo siuntėjo statusą.

Teisė naudotis atleidimu nuo prievolės laikytis nustatyto maršruto. Tranzito procedūros vykdytojas gali būti atleistas nuo prievolės laikytis nustatyto maršruto, jei jis užtikrina, kad muitinė bet kuriuo metu galės nustatyti, kurioje vietoje yra jo gabenamos prekių siuntos, kurioms įforminta tranzito procedūra.

Teisė naudotis įgaliotojo siuntėjo statusu. Tranzito procedūros vykdytojui gali būti suteiktas **įgaliotojo siuntėjo statusas**, t. y. teisė įforminti Bendrijos arba bendrąsias tranzito procedūras nepateikiant prekių ir tranzito deklaracijos išvykimo muitinės įstaigai. Šiuo supaprastinimu gali būti leidžiama naudotis asmenims, kuriems suteiktas leidimas naudotis bendrą-

ja garantija arba atleidimu nuo prievolės pateikti garantiją. Naudodamasis šiuo supaprastinamu, įgaliotasis siuntėjas ne vėliau kaip prekių siuntos išsiuntimo metu tranzito deklaracijoje privalo nurodyti prekių gabenimo maršrutą, laiką, per kurį prekės privalo būti pateiktos paskirties muitinės įstaigai, panaudotas identifikavimo priemonės (uždėtas plombas). Likus su muitine suderintam laikui iki prekių išsiuntimo, įgaliotasis siuntėjas privalo informuoti išvykimo muitinės įstaigą, jog prekės išsiųstos, kad muitinės pareigūnai galėtų atvykti į prekių pakrovimo vietą ir fiziškai patikrinti išsiunčiamas prekes. Išsiuntęs prekių siuntą, kuriai įforminta tranzito procedūra, įgaliotasis siuntėjas privalo naudodamasis Naująja kompiuterizuota tranzito sistema (NCTS) pateikti muitinei elektroninę tranzito deklaraciją. Popierinės tranzito deklaracijos gali būti naudojamos tik sutrikus muitinės informacinei sistemai arba įgaliotojo siuntėjo informacinei sistemai (muitinei sutikus) (šių deklaracijų naudojimas vadinamas grįžtamąja procedūra).

Teisė naudotis įgalioto gavėjo statusu. Asmenims, pageidaujantiems, kad jiems siunčiamos prekės, gabenamos taikant tranzito procedūrą, būtų pristatytos tiesiai į jų patalpas ar kitas jų pageidaujamas ir muitinei priimtinas vietas, nepateikus prekių ir jas lydinių tranzito dokumentų arba tranzito deklaracijos paskirties muitinės įstaigai, gali būti suteiktas įgaliotojo gavėjo statusas. Atgabenus prekes, įgaliotasis gavėjas jam išduotame leidime nustatyta tvarka nedelsdamas turi informuoti paskirties muitinės įstaigą, kad prekės atgabentos. Įgaliotasis gavėjas, jeigu per muitinės nustatytą laiką muitinės pareigūnai neatvyksta fiziškai patikrinti jam atgabentų prekių, įgyja teisę pats nuimti muitinės ar įgaliotojo siuntėjo plombas ir iškrauti prekes. Jeigu iškraudamas prekes įgaliotasis gavėjas nustato jų perteklių, trūkumą ar kitus neatitikimus (lyginant su duomenimis, nurodytais tranzito deklaracijoje) arba pastebi plombų ar kitus pažeidimus, jis privalo nedelsdamas apie tai informuoti paskirties muitinės įstaigą. Be to, įgaliotieji gavėjai, kaip ir įgaliotieji siuntėjai, privalo naudotis Naująja kompiuterizuota tranzito sistema (NCTS) ir informaciją apie prekių atgabėnimą bei jų iškrovimo metu pastebėtus neatitikimus ar pažeidimus muitinei pateikti automatinio duomenų apdorojimo techninėmis priemonėmis, išskyrus atvejus, kai taikoma grįžtamoji procedūra.

Tranzito procedūros vykdymo tvarkos supaprastinimai, taikomi transporto rūšiai, yra šie:

- supaprastinimai, taikomi geležinkelių transportu gabenamoms prekėms ir prekėms, gabenamoms didžiaisiais konteineriais;

- supaprastinimai, taikomi oro transportu gabenamoms prekėms;
- supaprastinimai, taikomi jūrų transportu gabenamoms prekėms;

Supaprastinimai, taikomi geležinkelių transportu gabenamoms prekėms ir prekėms, gabenamoms didžiaisiais konteineriais. Taikant šiuos supaprastinimus, CIM važtaraštis, su kuriuo prekės gabenamos geležinkelių transportu, laikomas tranzito deklaracija, o prekes gabenanti geležinkelio įmonė – atitinkamos tranzito procedūros vykdytoja. Kaip užbaigiamos tokia tvarka atliekamos tranzito procedūros, muitinė kontroliuoja nagrinėdama geležinkelio įmonės apskaitos centre sukauptus duomenis. Todėl geležinkelio įmonė, pageidaujanti taikyti minėtą supaprastintą procedūrą, turi būti atleista nuo prievolės pateikti garantiją ir turėti apskaitos centrą, kuriame prekių, gabenamų su CIM važtaraščiais, apskaita tvarkoma laikantis muitinės nustatytų apskaitos reikalavimų.

Panašūs supaprastinimai taikomi ir atitinkamus muitinės leidimus gavusioms transporto įmonėms, gabenančioms prekes didžiaisiais konteineriais, tačiau tokiais atvejais tranzito deklaracija laikomas ne CIM važtaraštis, o specialus konteinerių gabenimo dokumentas, vadinamas TR perdavimo dokumentu.

Supaprastinimai, taikomi oro transportu gabenamoms prekėms. Aro bendrovės, gavusios muitinės leidimą naudotis šiais supaprastinimais, vietoj tranzito deklaracijos gali naudoti orlaivio manifestą. Gabenant prekes oro transportu gali būti taikomi dviejų lygių supaprastinimai. Pirmasis lygis – kai prekės, kurioms taikoma išorinio Bendrijos tranzito (T1) procedūra, ir prekės, kurioms taikoma vidinio Bendrijos tranzito (T2) procedūra, turi būti surašomos atskiruose orlaivio manifestuose. Antrasis lygis – kai oro bendrovei leidžiama vietoj tranzito deklaracijos naudoti elektroninį orlaivio manifestą, kuris iš išvykimo oro uosto perduodamas į paskirties oro uostą naudojantis elektroninių duomenų mainų priemonėmis (tokiaime manifeste sutartiniais simboliais nurodoma, kokia muitinės procedūra taikoma atitinkamai prekių siuntai). Taikant šiuos supaprastinimus tranzito procedūrų kontrolė vykdoma išvykimo ir paskirties oro uostų muitinės įstaigoms bendradarbiaujant (persiunčiant orlaivių manifestų sąrašus bei vykdant kitus duomenų mainus) tarpusavyje ir su supaprastinimais besinaudojančiomis oro bendrovėmis.

Supaprastinimai, taikomi jūrų transportu gabenamoms prekėms. Šie supaprastinimai taikomi tik tada, kai prekės gabenamos jūrų transportu taikant Bendrijos tranzito procedūrą. Laivybos kompanijos, gavusios muitinės leidimą naudotis šiais supaprastinimais, vietoj tranzito deklaraci-

jos gali naudoti laivo manifestą. Gabenant prekes jūrų transportu taip pat, kaip ir gabenant prekes oro transportu, gali būti taikomi dviejų lygių supaprastinimai. Pirmasis lygis – kai prekės, kurioms taikoma išorinio Bendrijos tranzito (T1) procedūra, ir prekės, kurioms taikoma vidinio Bendrijos tranzito (T2) procedūra, turi būti surašomos atskiruose laivo manifestuose. Antrasis lygis – kai laivybos kompanijai leidžiama naudoti vieną laivo manifestą, kuriame sutartiniais simboliais nurodoma, kokia muitinės procedūra taikoma atitinkamai prekių siuntai. Taikant šiuos supaprastinimus tranzito procedūrų kontrolė vykdoma išvykimo ir paskirties uostų muitinės įstaigoms bendradarbiaujant tarpusavyje ir su supaprastinimais besinaudojančiomis laivybos bendrovėmis.

7.3.4. Muitinės informacinių sistemų diegimas supaprastinant muitinės formalumus

Platus informacinių technologijų taikymas – vienas svarbiausių Europos Sąjungos muitų politikos principų. Europos Komisija, vadovaudamasi Europos Tarybos 2003 m. liepos 24 d. sprendimu Nr. 452 dėl nesudėtingos ir nepopierinės aplinkos sukūrimo muitinei ir verslui, parengė Daugiametį elektroninės muitinės strateginį planą, kuriuo iniciavo esminę ES valstybių narių muitinės administracijų veiklos ir informacinių sistemų pertvarką. Ši iniciatyva peraugo į Europos Parlamento ir Tarybos 2008 m. sausio 15 d. sprendimą Nr. 70/2008/EB¹⁹⁶ dėl nepopierinės muitinės ir verslo aplinkos. Taip prasidėjo naujas muitinės veiklos ir informacinių sistemų peržiūros ir pertvarkos etapas – Elektroninės muitinės programos įgyvendinimas. Programai keliamais tikslais siekiama palengvinti ir supaprastinti tarptautinę prekybą, padidinti jos efektyvumą, sumažinti administracinę našta verslui, padidinti muitinės procedūrų suderinamumą ir skaidrumą, užtikrinti Europos ekonominės erdvės saugą ir saugumą¹⁹⁷.

¹⁹⁶ 2008 m. sausio 15 d. sprendimas Nr. 70/2008/EB dėl nepopierinės muitinės ir verslo aplinkos // OL 2008 L 23, p. 21.

¹⁹⁷ Teisinis pagrindas elektroninėms muitinės sistemoms kurti – Europos Parlamento ir Tarybos 2005 m. balandžio 13 d. reglamentas (EB) Nr. 648/2005, papildantis Bendrijos muitinės kodekso nuostatas, Europos Komisijos 2006 m. gruodžio 18 d. reglamentas Nr. 1875/2006, papildantis Bendrijos muitinės kodekso įgyvendinimo nuostatas, ir Modernizuotas Bendrijos muitinės kodeksas (Europos Parlamento ir Tarybos 2008 m. balandžio 23 d. reglamentas Nr. 450/2008) bei šiuo metu rengiamos jo įgyvendinimo nuostatos.

Siekdama įgyvendinti programoje numatytus tikslus, Europos Komisija ir valstybės narės turi įdiegti saugias, integruotas, sąveikias ir visiems prieinamas elektronines muitinės sistemas, skirtas duomenų, nurodomų muitinės deklaracijose, kartu su muitinės deklaracijomis pateikiamuose dokumentuose, sertifikatuose, ir kitos atitinkamos informacijos mainams. Komisija ir valstybės narės turi sukurti struktūrą ir įdiegti priemones, kad šios elektroninės muitinės sistemos galėtų veikti. **Elektroninės muitinės sistemoms keliami šie tikslai:**

- supaprastinti importo ir eksporto procedūras;
- sumažinti nustatytų reikalavimų laikymosi bei administracinio darbo išlaidas;
- sutrumpinti muitinės formalumams atlikti reikalingą laiką;
- taikyti bendrą požiūrį prekių tikrinimo srityje;
- užtikrinti tinkamą muitų ir kitų mokesčių surinkimą;
- užtikrinti greitą svarbios informacijos, susijusios su tarptautine tiekimo grandine, teikimą ir gavimą;
- sudaryti galimybes šalių eksportuotojų ir importuotojų administracijoms, taip pat muitinėms ir ekonominių operacijų vykdytojams nuolat vykdyti tarpusavio duomenų mainus, leidžiančius pakartotinai panaudoti į sistemą jau įtrauktus duomenis.

Taip pat turi būti numatyti būdai ir priemonės siekiant suderinamo keičiantis informacija tarptautiniu lygiu pripažintais duomenų modeliais ir pranešimų formatais, pertvarkant muitinėse vykdomus ir su muitinių veikla susijusius procesus, optimalaus jų našumo ir veiksmingumo, šių procesų supaprastinimo, muitinės nustatytų reikalavimų laikymosi, išlaidų mažinimo. Ekonominių operacijų vykdytojams siūloma didelė elektroninių muitinės paslaugų įvairovė, sudaranti jiems galimybes bendrauti su bet kurios valstybės narės muitine. Europos Parlamentas ir Taryba skatina elektroninių muitinės sistemų sąveikumą (*interoperability*) su trečiųjų šalių arba tarptautinių organizacijų muitinės sistemomis bei šių sistemų prieinamumą trečiųjų šalių ekonominių operacijų vykdytojams ir taip prisideda prie tarptautinio lygio nepopierinės aplinkos kūrimo.

Bendrijos ir valstybių narių elektroninės muitinės sistemos sudaro sąlygas valstybių narių muitinėms vykdyti duomenų mainus tarpusavyje su ekonominių operacijų vykdytojais, Europos Komisija, kitomis su tarptautiniu prekių gabenimu susijusiomis administracijomis ar oficialiomis institucijomis.

Programos valdymo struktūra apima ES ir nacionalinį lygmenis. ES lygmeniui priklauso Elektroninės muitinės grupė su atitinkamų elektroninių sistemų techniniais pogrupiais, atsakinga už programos įgyvendinimą, Muitų politikos grupė, atliekanti programos priežiūros funkcijas, nacionaliniai projektų vadovai, atsakingi už atitinkamų elektroninių sistemų diegimą savo administracijose, ir verslo interesams programoje atstovaujanti Verslo kontaktų grupė. Finansavimas vykdomas iš programai „Muitinė 2013“ skirtų lėšų. Nacionaliniam Elektroninės muitinės programos lygmeniui Lietuvoje priklauso Muitinės departamento generalinio direktoriaus įsakymais sudarytas programos priežiūros komitetas, programos valdyba, programos valdymo grupė ir projektų grupės, finansuojamos valstybės biudžeto lėšomis.

Šiuo metu visose ES šalyse vien elektroniniu būdu įforminamos ir kontroliuojamos tranzitu gabenamos ir eksportuojamos prekės. Tam naudojamos elektroninės tranzito ir eksporto muitinės sistemos. **Pirmoji sistema**, šio metu jau pripažįstama priklausančia elektroninės muitinės šeimai, yra **Naujoji kompiuterizuotoji tranzito sistema** (NCTS), įdiegta 2003 m. Nuo 2009 m. sausio 1 d. ji papildyta TIR knygelių duomenų apdorojimo galimybėmis, o nuo 2009 m. liepos 1 d. padidinus jos funkcionalumą atsi-rado galimybė papildomai apdoroti saugos ir saugumo duomenis, taip užtikrinant galimybę įvertinti kelių transportu tranzitu įvežamų ar išvežamų į / iš ES teritorijos prekių saugos ir saugumo rizikos veiksniais.

Automatizuota eksporto sistema kuriama etapais. Pirmasis etapas – Eksporto kontrolės sistema – visose ES šalyse įdiegtas 2007 m. liepos 1 d. Nuo 2009 m. liepos 1 d. sistema papildyta saugos ir saugumo elementais. Trečiasis sistemos etapas, kurį įgyvendinti planuojama 2014 m. viduryje, papildys sistemą visomis su prekių eksportu susijusiomis funkcijomis, atitinkančiomis Modernizuotame muitinės kodekse ir jo įgyvendinimo nuostato-se keliamus reikalavimus. Sudėtingiausiomis trečiojo etapo užduotimis laikytinos funkcijos, užtikrinančios duomenų mainus centralizuoto muitinio įforminimo reikalavimams patenkinti.

Automatizuota importo sistema taip pat kuriama keliais etapais. Pirmasis etapas – Importo kontrolės sistema – visose ES šalyse bus užbaigtas įdiegti 2010 m. gale. Pagrindinės sistemos funkcijos skirtos apdoroti bendrąsias įvežimo deklaracijas, pateikiamas iki prekęms atvykstant į ES teritoriją ir skirtas įvežimo rizikai įvertinti. Iki 2014 m. vidurio sistemą numatoma papildyti visomis su prekių importu susijusiomis funkcijomis, atitinkančiomis Modernizuotame muitinės kodekse ir jo įgyvendinimo

nuostatose keliamus reikalavimus. Sudėtingiausia šio etapo užduotimi laikytinos, kaip ir eksporto atveju, centralizuoto muitinio įforminimo funkcijos. Užbaigus šį etapą, visos muitinės deklaracijos (importo, eksporto, tranzito) bus pateikiamos ir apdorojamos tik elektroniniu būdu.

Nuo 2009 m. liepos 1 d. pradėta naudoti **Ekonominių operacijų vykdytojų registravimo ir identifikavimo sistema**. Ši sistema susijusi su Įgaliotųjų ekonominių operacijų vykdytojų sistema ir sudaro jiems sąlygas bendrauti su visos Bendrijos muitinėmis užsiregistravus tik vieną kartą. Valstybės narės, bendradarbiaudamos su Komisija, turi sukurti ir įdiegti bendrus muitinės portalus, per kuriuos ekonominių operacijų vykdytojams bus teikiama informacija, reikalinga muitinės prižiūrimoms operacijoms vykdyti visose valstybėse narėse.

Įvežamų ir išvežamų į / iš ES teritoriją prekių saugos ir saugumo kontrolė pradėta 2011 m. sausio 1 d., kai verslininkams įsigaliojo reikalavimas su deklaracijos duomenimis pateikti papildomus duomenis įvežimo ar išvežimo rizikai įvertinti.

Komisija, bendradarbiaudama su valstybėmis narėmis, 2011 m. pradžioje įvertino bendras funkcines specifikacijas, parengtas:

- vieno prieigos taško sistemoms, kurios sudarys galimybes ekonominių operacijų vykdytojams pasinaudojus viena sąsaja pateikti elektronines muitinės deklaracijas ir tada, kai muitinės procedūra atliekama kitoje valstybėje narėje;
- ekonominių operacijų vykdytojams skirtoms elektroninėms sąsajoms, kurios sudarytų jiems galimybę atlikti visus su muitinės funkcijomis susijusius formalumus per valstybės narės, kurioje jie įsteigti, muitinę net ir tada, kai atliekant tokius formalumus turėtų dalyvauti kelios valstybės narės;
- vieno langelio paslaugoms, sudarančioms sąlygas nenutrūkstamiems duomenų srautams tarp ekonominių operacijų vykdytojų bei muitinių, tarp muitinių bei Komisijos ir tarp muitinių bei kitų administracijų ir institucijų ir suteikiančioms galimybę ekonominių operacijų vykdytojams pateikti muitinei visą importo ar eksporto formalumams atlikti būtiną informaciją, įskaitant informaciją, reikalaujamą ne pagal muitų teisės aktus.

Per trejus metus nuo bendrų funkcinių specifikacijų įvertinimo valstybės narės turi sukurti ir įdiegti vieno prieigos taško sistemas ir elektronines sąsajas ir vieno langelio paslaugų sistemas.

Europos Komisija, bendradarbiaudama su valstybėmis narėmis, iki 2013 m. turi sukurti ir įdiegti integruoto tarifo terpę, sudarančią sąlygas prisijungti prie kitų Komisijos ir valstybių narių sistemų, susijusių su prekių importu ir eksportu. Šiuo metu Europos Komisija ir ES šalys intensyviai rengia reikalavimus naujoms sistemų funkcijoms, kurios turės būti įdiegtos iki Modernizuoto muitinės kodekso įgyvendinimo nuostatų įsigaliojimo. Planuojama, kad tranzito sistema bus papildyta galimybėmis apdoroti geležinkelio transportu gabenamų prekių deklaracijas, į elektroninę erdvę perkelti kai kuriuos muitinės sprendimus, garantijų registravimą ir kt.

Norint visa tai įgyvendinti būtina užtikrinti naudojamų, kurių ir diegiamų informacinių sistemų sąveikumą ir integralumą, jos turi būti lanksčios pokyčiams, būtina užtikrinti IT saugą ir veiklos tęstinumą, patikimą ir nepertraukiamą informacinių sistemų ir IT infrastruktūros darbą muitinės funkcijoms atlikti, įsisavinti pasaulyje pripažintas IT valdymo metodikas ir įdiegti IT valdymo efektyvumą didinančius IT valdymo procesus.

Valstybės narės privalo:

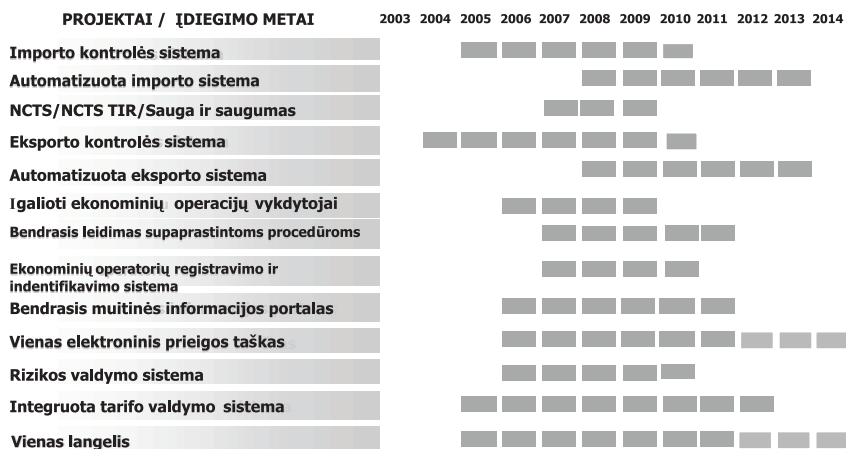
- koordinuoti elektroninių muitinės sistemų nacionalinių komponentų kūrimą, tinkamumo tikrinimą, diegimą, eksploataciją ir priežiūrą;
- koordinuoti sprendime numatytų sistemų bei paslaugų kūrimą su kitais atitinkamais su įgyvendinti elektroninės muitinės daugiamečio strateginio plano projektus;
- reguliariai informuoti Komisiją apie priemones, kurių jos ėmėsi, sudarydamos sąlygas atitinkamoms savo valdžios institucijoms arba ekonominių operacijų vykdytojams visapusiškai naudotis elektroninėmis muitinės sistemomis;
- nacionaliniu lygiu propaguoti bei įgyvendinti Elektronines muitinės ir vieno langelio paslaugas;
- užtikrinti būtina muitinės pareigūnų mokymą;
- įvertinti ir kasmet pranešti Komisijai, kiek žmogiškųjų, biudžeto ir techninių išteklių reikia daugiamečiam strateginiam planui įgyvendinti;

Lietuvai integruojantis į Europos Sąjungą, vienas iš aukščiausių Lietuvos Respublikos muitinės veiklos prioritetų buvo sukurti integruotą Lietuvos Respublikos muitinės informacinę sistemą. Lietuvos muitinės specialistai, padedami patyrusių Lietuvos ir užsienio IT kompanijų, sukūrė ir įdiegė informacines sistemas, sąveikaujančias su ES informacinėmis sistemomis, užtikrino tinkamą jų veikimą, pristatė jas suinteresuotiems verslo

subjektams ir sklandžiai įsiliejo į bendrą ES valstybių narių muitinių administracijų veiklą.

Elektroninės muitinės diegimas – tai vienas iš didžiausių ir sudėtingiausių iššūkių Lietuvos Respublikos muitinei. Elektroninės muitinės įgyvendinimas reikalauja pertvarkyti muitinės veiklos procesus, peržiūrėti muitinės veiklos organizavimo principus bei taikyti ir įgyvendinti naujas darbo priemones ir būdus. Lietuvos Respublikos muitinė aktyviai dalyvauja elektroninės muitinės kūrimo procese, etapais kurdama e. muitinę, žengia koją kojon su senųjų ES narių muitinių administracijomis. Elektroninė muitinė Lietuvoje pradėta kurti 2003 m. Europos Komisijai parengus elektroninės muitinės daugiametį strateginį planą, kuriame numatyta, per kiek laiko turi būti įdiegtos automatizuotos importo, eksporto, tranzito kontrolės sistemos, numatomas laikotarpis vieno langelio principui, centralizuotam muitinės įforminimui, rizikos valdymo sistemai įgyvendinti. Pateiktame paveikslėlyje matome elektroninės muitinės kūrimo daugiametį strateginį planą.

Elektroninės muitinės daugiametis strateginis planas

11 pav. Elektroninės muitinės strateginis planas

Kaip matome, daugiausia laiko skiriama centralizuoto muitinio įforminimo bei vieno langelio koncepcijai įdiegti.

Vienas svarbiausių iš šiuo metu Lietuvos muitinei keliamų uždavinių kuriant nepopierinę muitinės ir verslo aplinką – sukurti naują Muitinės deklaracijų apdorojimo sistemą (MDAS), kuri apims visus prekių įforminimo režimus ir muitinės deklaracijų pateikimo būdus. Tai leis iš esmės atsisakyti popierinius muitinės dokumentus naudoti prekių įforminimo ir tikrinimo procese, teikti verslui ir keliautojams labai įvairias elektronines paslaugas. Ši sistemą nuo 2009 m. liepos 1 d. visiškai pakeitė iki tol naudotą muitinės deklaracijų apdorojimo sistemą ASYCUDA. Naujai kuriamos Muitinės deklaracijų apdorojimo sistemos (MDAS) funkcijomis siekiama į informacinių technologijų ir ryšių terpę perkelti prekių muitinio įforminimo ir tikrinimo procesus, užtikrinti elektroninėmis priemonėmis muitinei pateiktų deklaracijų priėmimą, registravimą, apdorojimą, minimizuoti ir ilgainiui visai atsisakyti popierinių muitinės dokumentų. Sistemoje kuriamos arba sukurtos funkcijos, skirtos išvežamų prekių kontrolei, įvežimo ir išvežimo bendrosioms deklaracijoms apdoroti. Ateityje joje bus įdiegtos ir Automatizuotos eksporto ir Automatizuotos importo sistemų funkcijos. Kuriamos sąsajos su kitų institucijų informacinėmis sistemomis (VMI, Klaipėdos valstybinio jūrų uosto sistema KIPIS, Lietuvos geležinkelių informacinė sistema, Nacionalinės mokėjimų agentūros sistema ir kt.). Gamybinėje aplinkoje funkcionuoja **Verslininko portalas**, suteikiantis galimybę ekonominių operacijų vykdytojams pateikti importo ir eksporto deklaracijas.

Pagal Europos Komisijos reikalavimus tobulinama ir plėtojama Integruoto tarifo valdymo informacinė sistema (ITVS), apimanti Lietuvos Respublikos integruotą tarifą (LITAR), Mokesčių apskaičiavimo ir patikros sistemą (MAPS), Tarifinių kvotų administravimo sistemą (TQS), Tarifinės priežiūros sistemą (TSS), Nacionalinę spaudų ir kitų žymų sistemą (SMS) bei Informacinę sistemą ekonominį poveikį turinčioms procedūroms (ISPP), iš kurių atskiras dėmesys skirtinas LITAR ir MAPS. LITAR – informacijos apie ES muitus ir nacionalinius mokesčius bei kai kuriuos draudimus ir apribojimus rinkinys, sudarytas ir tvarkomas kaip kompiuterinė duomenų bazė. Tai instrumentas, skirtas ES tarifinės ir kai kurios netarifinės informacijos bei nacionalinių mokesčių (akcizo bei PVM) tarifų informacijos paieškai. MAPS suteikia galimybę ekonominių operacijų vykdytojams apskaičiuoti gabenamų prekių ES muitus ir nacionalinius mokesčius, gauti informaciją apie muitinės procedūrai įforminti reikalaujamus pateikti specialius dokumentus.

Nuo 2009 m. Mokesčių apskaitos ir kontrolės informacinės sistemos (MAKIS), leidžiančios teisingai ir realiuoju laiku apskaityti visus mokesčių mokėtojų mokesčius išpareigojimus muitinei bei muitinės mokesčius išpareigojimus mokesčių mokėtojams, funkcijos pradėtos naudoti visų teritorinių muitinių postuose. Sukurtas MAKIS funkcionalumas, sudarantis galimybę keisti MAKIS kaupiamais duomenimis su Valstybinės mokesčių inspekcijos Mokesčių apskaitos informacinė sistema (VMI MAIS).

Svarbūs projektai įdiegti teisėsaugos ir pažeidimų prevencijos srityse. PHARE programos lėšomis sukurta ir įdiegta Rizikos įvertinimo ir kontrolės sistema (RIKS), skirta automatizuotu būdu įvertinti riziką ir apskaičiuoti rizikos lygį. Šios paslaugos būtinos ne tik rizikos vertinimo specialistams, jos yra neatskiriamas ir muitinio įforminimo bei tikrinimo proceso žingsnis.

Nuosėkliai vykdomi Lietuvos Respublikos muitinės interneto portalo ir Muitinės vidinės komunikacijos ir visuomenės informavimo sistemos kūrimo darbai. Įgyvendinus šį projektą bus įdiegtas integruotas Lietuvos muitinės informacijos interneto portalas, skirtas informacijai išorinėje ir vidinėje svetainėje viešinti, visų tipų dokumentams valdyti ir jų pagrindu numatytų užduočių bei pavedimų vykdymui kontroliuoti, projektams valdyti ir projektų informacijai tvarkyti.

Kilus rizikai, kad Lietuvos Respublikos muitinės numatytos priemonės, susijusios su elektroninių muitinės sistemų kūrimu ar eksploatacija, gali pakenkti bendram sistemos sąveikavimui arba veikimui, Lietuvos Respublikos muitinė prieš jų imdamasi apie tai privalo pranešti Komisijai.

Visoje Europoje įgyvendinta Elektroninės muitinės iniciatyva padidins ES bendrovių konkurencingumą, sumažins reikalavimų laikymosi sąnaudas ir padidins ES sienų saugumą. Programinė įranga, informacinės technologijos šiuolaikiniame versle yra pirmiausia darbo efektyvumo didinimo priemonė. Būtent efektyvumas sunkmečiu padeda neprarasti pozicijų rinkoje, o jam pasibaigus – įgyti konkurencinio pranašumo.

7.4. Naujausios muitinės iniciatyvos supaprastinant muitinės formalumus ir gerinant verslo sąlygas

Naujausios muitinės iniciatyvos supaprastinant muitinės formalumus ir gerinant verslo sąlygas siejamos su Modernizuoto muitinės kodekso (Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas Nr. 450/2008) priėmimu. Kintant tarptautinės prekybos aplinkai paaikšėjo, kad Bendrijos muitinės kodeksas (Tarybos reglamentas Nr. 2913/92) vis labiau šios aplinkos neatitinka. Pagrindinė to priežastis – sparti informacinių technologijų plėtra ir elektroniniai duomenų mainai, kurie pakeitė ir verslo praktiką, ir muitinės darbą. Šiame kontekste nemažą reikšmę turi ir Lisabonos strategija, kurios tikslas – paversti Europos Sąjungą konkurencingiausia pasaulio ekonomika, e. Vyriausybės iniciatyva, Pasaulio prekybos organizacijos Dohos derybų raundas, kurio metu nemažai dėmesio skiriama prekybos sąlygoms palengvinti, bei su tuo susiję procesai. Kitas svarbus veiksnys – gerokai didesnis dėmesys prekybos saugumui užtikrinti bei su tuo susijusios JAV, Europos Sąjungos ir Pasaulio muitinių organizacijos iniciatyvos (Kontenerių saugumo iniciatyva, Saugumo standartų sistema ir kt.). Nelaukiant, kol įsigalios nauja Bendrijos muitinės kodekso redakcija, buvo pradėta kurti ir diegti jos nuostatomis taikyti reikalingas informacines sistemas – tai leistų išvengti teisės aktų modernizavimo ir jų įgyvendinimo praktikoje atotrūkio.

Modernizuotas muitinės kodeksas įsigaliojo 2008 m. birželio 24 d., tačiau faktiškai šio kodekso įgyvendinimas bus atidėtas tol, kol jo nuostatos bus konkretinamos išsamiai atnaujintame Reglamente, nustatančiame Modernizuoto muitinės kodekso įgyvendinimo nuostatas. Dalis jo nuostatų jau pradėta taikyti nuo 2009 m. vidurio, tačiau galutinė įgyvendinimo data yra numatyta 2013 m. birželio 24. Tai natūralus pereinamasis laikotarpis, nes ES narės turi dar daug ką pertvarkyti, kad kodekso normos sklandžiai veiktų visoje Bendrijoje.

Taigi Modernizuotas Bendrijos muitinės kodeksas buvo parengtas siekiant:

- įvertinti muitinės vaidmens pokyčius;
- atlikti muitinės veiklos taisyklių peržiūrą siekiant jas supaprastinti ir geriau struktūrizuoti;
- sukurti centralizuoto muitinio įforminimo prielaidas;

- sukurti teisinį pagrindą ir sąlygas taikyti reformuotas ir kompiuterizuotas muitinės procedūras;
- įtvirtinti bendrų standartų taikymą (įskaitant bendrus rizikos analizės standartus);
- plėsti muitinių ir kitų institucijų bendradarbiavimą, taikyti vieno langelio ir vieno sustojimo principus.

Modernizuotame muitinės kodekse esminės permainos numatomos prekių deklaravimo srityje. Nustatyta, kad įprastinė muitinės deklaracija elektroninė, o rašytinė muitinės deklaracijos galėtų būti pateikiamos tik sutrikus informacinėms sistemoms ir kai kuriais kitais išimtiniais atvejais.

Sujungti ir trys šiuo metu egzistuojantys supaprastintų procedūrų tipai, nes įvedus reikalavimus pateikti išankstinę informaciją apie į Bendrijos muitų teritoriją įvežamas ir iš jos išvežamas prekes supaprastinto deklaravimo procedūros ir procedūros, įforminamos asmens pageidaujamoje vietoje, skirtumai beveik išnyksta (išankstinė informacija, pateikiama taikant asmens pageidaujamoje vietoje įforminamą procedūrą, beveik nesiskiria nuo supaprastintos muitinės deklaracijos, nes pateikiami duomenys turėtų būti iš esmės tokie patys).

Per laikotarpį, praėjusį nuo galiojančio Bendrijos muitinės kodekso priėmimo, gerokai pakito ir muitinės funkcijos: tolydžio mažėjo surenkamų muitų sumos, tačiau daugėjo netarifinio prekybos reguliavimo priemonių, kurias įgyvendinti buvo patikėta muitinei (pvz., kovos su pinigų plovimu, intelektinės nuosavybės teisių pažeidimais, saugumu ir sauga bei kitos priemonės), plėtėsi ir muitinės funkcijos, susijusios su akcizų, PVM bei kitų mokesčių administravimu. Šios tendencijos parodė, kad verta iš esmės peržiūrėti Bendrijos muitinės kodekso nuostatas, reglamentuojančias muitinės procedūrų atlikimo tvarką, t. y. jas supaprastinti (atsisakyti nuostatų, susijusių su muitų taikymo ypatumais), pritaikyti prie elektroninės muitinės ir verslo aplinkos sąlygų, susiejant su kitų sričių teisės aktais (visų pirma įvertinti su saugumu ir sauga susijusius reikalavimus) ir atsisakyti šiuo metu taikomų nacionalinių supaprastinimų (tai padarius visoje Bendrijos muitų teritorijoje muitinės procedūros bus taikomos laikantis tokios pačios tvarkos. Tai ypač svarbu kompiuterizuojant muitinės procedūras).

Siekiant didinti verslo konkurencingumą, muitinės procedūras numatyta sujungti arba racionalizuoti, o jų skaičių sumažinti paliekant tik dėl ekonominių priežasčių reikalingas procedūras. Todėl muitinės procedūros suskirstytos į tris grupes: išleidimas į laisvą apyvartą, eksportas ir specialiosios procedūros, apimančios visas kitas muitinės procedūras. Daugiausia

pakeitimų padaryta specialių muitinės procedūrų taikymo srityje. Šios procedūros sugrupuotos į keturias grupes: tranzitas (išorinis tranzitas ir vidinis tranzitas), saugojimas (muitinis sandėliavimas ir laisvoji zona), specialusis naudojimas (laikinasis įvežimas ir galutinis vartojimas) bei perdirbimas (laikinasis įvežimas perdirbti ir laikinasis išvežimas perdirbti). Iš išvardytų grupių sudėties matyti, kad kai kurių muitinės procedūrų bei muitinės sankcionuotų veiksmų iš viso atsisakyta (jos sujungtos vienos su kitomis). Laikinojo įvežimo perdirbti procedūra sujungta su muitinės prižiūravimo perdirbimo procedūra bei atsisakyta drobeko sistemos, taip pat numatyta, kad laikinojo įvežimo perdirbti procedūra turės būti taikoma ir tada, kai ne Bendrijos prekės bus sunaikinamos suinteresuoto asmens iniciatyva.

Išleidimo į laisvą apyvartą ir eksporto procedūrų taikymo srityje svarbiausi pakeitimai susiję su šių muitinės procedūrų kompiuterizavimu, reikalavimais pateikti išankstinę informaciją apie į Bendrijos muitų teritoriją įvežamas ir iš jos išvežamas prekes.

Atskirai vertėtų paminėti keletą svarbių tarptautinę prekybą ir verslą palengvinančių priemonių, įtvirtintų Modernizuotame Bendrijos muitinės kodekse. Tai – **vieno langelio** (*single window*), **vieno sustojimo** (*one-stop-shop*), **vieno prieigos taško** (*single access point*), **centralizuoto muitinio įforminimo** (*centralised clearance*) ir **savikontrolės** (*self-assessment*) principai.

Vieno langelio principo taikymas reiškia, kad informacija, kurią šiuo metu verslininkai atskirai pateikia muitinei ir kitoms, importuojamų ir eksportuojamų prekių tikrinimą atliekančioms institucijoms, turėtų būti pateikiama tik vieną kartą ir tik muitinei, kuri atliktų vieno langelio vaidmenį ir perduotų kitoms institucijoms joms reikalingą informaciją. Šis principas taip pat taikytinas ir informacinėms sistemoms. Muitinės informacinė sistema privalo turėti sąsajas su kitų institucijų informacinėmis sistemomis. Tai sudarytų galimybes verslininkams tais atvejais, kai, pavyzdžiui, importuojant ar eksportuojant prekes reikalingas kitos institucijos išduodamas leidimas ar licencija, tiesiogiai per muitinės informacinę sistemą prisijungti prie atitinkamos institucijos informacinės sistemos ir elektroniniu būdu pateikti prašymą bei gauti leidimą ar licenciją. Vieno langelio principą planuojama taikyti ir Europos Komisijos generalinių direktoratų bei kitų Europos Sąjungos institucijų bendradarbiavimui.

Vieno sustojimo principo taikymas reiškia, kad muitinis tikrinimas ir bet kuris kitas tikrinimas (pvz., veterinarijos, fitosanitarijos kontrolė), kurį būtina atlikti importuojant ar eksportuojant prekes, turi būti atliekamas vienoje vietoje, sutrumpinant tikrinti reikalingą laiką ir sumažinant prekių

vežimo išlaidas. Tuo tikslu muitinė, atlikdama koordinatoriškas vaidmenį, muitinio tikrinimo metu keičiasi su kitomis kompetentingomis institucijomis gautais duomenimis apie prekių gabenimą tarp Bendrijos muitų teritorijos ir kitų teritorijų, įvežimą, išvežimą, vežimą tranzitu, perkėlimą, saugojimą, įskaitant duomenis apie ne Bendrijos prekių laikymą Bendrijos muitų teritorijoje, bei visais kitais tikrinimo rezultatais, jei tai būtina rizikos analizei, saugai ir saugumui užtikrinti ir kovai su sukčiavimu.

Vieno langelio ir vieno sustojimo sąvokos yra glaudžiai tarpusavyje susijusios. Vieno langelio principas – tai verslą ir tarptautinę prekybą palengvinanti priemonė, leidžianti verslininkams pateikti visą prekių importo, eksporto ir tranzito formalumams reikalingą informaciją bei dokumentus ne kiekvienai prekes tikrinančiai institucijai atskirai, o tik vieną kartą ir tik vienai institucijai, atliekančiai vieno langelio vaidmenį. Minėtas principas nėra naujovė daugelyje Europos Sąjungos valstybių, jis jau daugelį metų sėkmingai taikomas praktikoje, jo pradžia siejama su 1988 m. prasidėjusia kompiuterizacija, tačiau verslo asociacijos pageidavo, kad vieno langelio modelis būtų vienodas visose Europos Sąjungos valstybėse narėse ir jo naudojimas būtų pagrįstas elektroniniais duomenų mainais naudojant standartinius duomenų elementus. Įvertinus gaunamos informacijos bei dokumentų srautus ir importuojamų, eksportuojamų bei tranzitų gabenamų prekių tikrinimo lyginamąjį svorį, natūralu, kad institucija, koordinuojančia vieno langelio principo taikymą, paskirta muitinė.

Vieno prieigos taško principas – tai galimybė verslininkams per Europos Sąjungos valstybės narės, kurioje jie registruoti, muitinės informacinę sistemą prisijungti prie bet kurios kitos valstybės narės muitinės informacinės sistemos ir pateikti elektroninę muitinės deklaraciją. Šiam principui taikyti būtina visos Europos Sąjungos mastu suvienodinti elektroninių muitinės deklaracijų duomenų struktūras.

Centralizuoto muitinio įforminimo principas – tai galimybė verslininkams visus duomenų mainus, susijusius su muitinės formalumais, vykdyti tik per juos aptarnaujančią muitinės įstaigą (pagal verslininko buveinės vietą), nesvarbu, kuriai muitinės įstaigai, veikiančiai toje pačioje ar netgi kitoje Europos Sąjungos valstybėje narėje, pateikiamos importuojamos ar eksportuojamos prekės. Verslininką aptarnaujanti muitinės įstaiga turėtų atlikti gautos informacijos rizikos analizę ir pateikti nurodymus (ar rekomendacijas) muitinės įstaigai, kuriai pateiktos prekės, kokį tikrinimą ji turėtų atlikti. Gavusi informaciją apie pastarosios muitinės įstaigos atlikto tikrinimo rezultatus, verslininką aptarnaujanti muitinės įstaiga pri-

imtų sprendimą išleisti prekes arba jų neišleisti. Išleistos prekės galėtų būti tiesiogiai gabenamos į jų paskirties vietą, kuri galėtų būti ne tik valstybėje narėje, kurioje veikia verslininką aptarnaujanti muitinės įstaiga, bet ir bet kurioje kitoje Europos Sąjungos valstybėje narėje. Tokiomis muitinio įforminimo galimybėmis galės naudotis tik patikimi verslininkai, atitinkantys įgaliotiesiems ekonominių operacijų vykdytojams nustatytus kriterijus.

Taikydama centralizuoto prekių muitinio įforminimo procedūrą, muitinės deklaraciją priima valstybės narės, kurioje registruota verslo įmonė, muitinės įstaiga, o prekes tikrina kitos valstybės narės muitinės įstaiga, vadinasi, administracines išlaidas patiria abiejų valstybių narių muitinės. Muitų surinkimo išlaidoms padengti pasiliekiama muitų suma (25 proc. surinktų muitų sumos) turi būti paskirstoma po lygiai centralizuotoje muitinio įforminimo procedūroje dalyvavusioms valstybėms narėms¹⁹⁸.

Centralizuotas muitinis įforminimas suteiks galimybę ekonominių operacijų vykdytojams centralizuoti bei integruoti apskaitos, logistikos ir paskirstymo funkcijas ir taip sumažinti administracines ir sandorio išlaidas. Taikant centralizuotą muitinio įforminimo principą atsiras galimybių daugiau muitinės formalumų atlikti prie išorinių ES sienų veikiančiose muitinės įstaigose – dėl to krovinių vežėjams labai sutrumpėtų muitinės formalumų atlikimo trukmė, prekės greičiau pasiektų gavėją.

Savikontrolės principas arba horizontalioji priežiūra – Modernizuotame muitinės kodekse įtvirtintas perėjimas nuo vertikalios kontrolės prie horizontalios priežiūros. Vertikali priežiūra buvo grindžiama oficialių kontrolės įstaigų viršenybe, o horizontali – tarpusavio bendradarbiavimu. Perėjimas prie savikontrolės principo lems mažiau taisyklių, bus pasiekta geresnių rezultatų, nes didesnė atsakomybė teks pačiai verslo bendruomenei. Horizontalioji priežiūra reiškia mokesčių mokėtojų ir muitinės institucijų tarpusavio pasitikėjimą. Remdamiesi savikontrolės principu pareiškėjai turi patys objektyviai įvertinti jų pačių vidaus procesus, vėliau kreiptis su paraiška į muitinę dėl ekonominių operacijų vykdytojo sertifikato išdavimo. Jeigu atitinkama įmonė atitinka muitinės teisės aktų reikalavimus, įgaliotojo ekonominių operacijų vykdytojo sertifikatas jai išduodamas be valdančiųjų institucijų įsikišimo arba patikrinimų. Savikontrolės principo esmė – abipusis pasitikėjimas. Tačiau vertikalioji kontrolė vis dar bus atliekama. Jei bendrovė nesugebės tinkamai valdyti savo procesų, prisitaikyti

¹⁹⁸ Konvencija dėl nacionalinių surinkimo išlaidų, kurios pasiliekiama, kai tradiciniai nuosavi ištekliai pervedami į ES biudžetą, paskirstymo // OL, 2009, C 92/4.

prie naujos padėties, piktnaudžiaus jai suteiktomis teisėmis, jai bus taikomos nuobaudos, tačiau jos bus griežtesnės, nei buvo numatytos senajame Bendrijos muitinės kodekse. Pavyzdžiui, Modernizuotame muitinės kodekse numatyta tokia sankcija kaip įgaliotojo ekonominių operacijų vykdytojo sertifikato panaikinimas. Jei įmonei buvo pritaikyta tokia sankcija, įmonė pakartotinai galės kreiptis dėl įgaliotojo ekonominių operacijų vykdytojo sertifikato tik po trejų metų.

Norint taikyti Modernizuotame Bendrijos muitinės kodekse minėtus principus, būtina įdiegti keletą visų Europos Sąjungos valstybių narių bendrai naudojamų informacinių sistemų. Planuojama, kad visi darbai, atliekami Europos Sąjungos muitų teisės modernizavimo ir muitinė procesų kompiuterizavimo srityse, turėtų būti įgyvendinti iki 2014 m. Jeigu šiuos ambicingus planus pavyks įgyvendinti laiku ir gerai, tai turėtų iš esmės pakeisti muitinės ir verslo veiklos sąlygas Europos Sąjungoje – būtų atsisakyta daugelio šiuo metu dar gana plačiai naudojamų popierinių dokumentų, suvienodinti muitinės formalumai visose Europos Sąjungos valstybėse narėse, paspartėtų muitinės procesai ir prekių judėjimas per išorines Europos Sąjungos sienas, padidėtų rizikos analizės bei muitinio tikrinimo efektyvumas bei sustiprėtų visuomenės saugumas. Tačiau norint visa tai įgyvendinti būtinos suderintos visų Europos Sąjungos valstybių narių muitinių, kitų institucijų ir verslo pastangos bei nemažos lėšos.

Kartojimo klausimai

1. Kokia yra Europos Bendrijos muitinių misija ir pagrindiniai uždaviniai?
2. Kokia Lietuvos Respublikos muitinės vizija ir misija?
3. Kokias žinote muitinės procedūras?
4. Apibūdinkite ekonominio poveikio turinčias muitinės procedūras.
5. Apibūdinkite sąlyginio neapmokestinimo muitinės procedūras.
6. Paaiškinkite sąvokas „muitinės priežiūra“, „muitinis statusas“, „Bendrijos prekės“ ir „ne Bendrijos prekės“.
7. Kokios yra asmenų, atsakingų už prekių pateikimą muitinei, teisės ir pareigos?
8. Kokius žinote prekių deklaravimo būdus?
9. Kas turi teisę deklaruoti prekes?
10. Paaiškinkite, kaip galima deklaruoti prekes naudojantis automatinio duomenų apdorojimo techninėmis priemonėmis.

11. Kokia yra išleidimo į laisvą apyvartą procedūros esmė?
12. Kokia yra eksporto procedūros esmė?
13. Kokias funkcijas atlieka Eksporto kontrolės sistema (ECS)?
14. Kokia yra laikinojo įvežimo procedūros esmė?
15. Kada laikinai įvežamos prekės neapmokestinamos importo muitais?
16. Kokia laikinojo įvežimo perdirbti procedūros esmė?
17. Kokia laikinojo išvežimo perdirbti procedūros esmė?
18. Kokia muitinės prižiūrimo perdirbimo procedūros esmė?
19. Kokia muitinio sandėliavimo procedūros esmė?
20. Apibūdinkite muitinės sandėlių tipus.
21. Kas sudaro Europos Sąjungos tranzito sistemą?
22. Paašškinkite, kuo skiriasi bendrasis tranzitas nuo Bendrijos tranzito?
23. Kuo skiriasi išorinis ir vidinis tranzitas?
24. Kas yra TIR tranzito procedūra?
25. Kokia naujosios kompiuterizuotos tranzito sistemos (NCTS) esmė?
26. Kokius žinote tranzito procedūros atlikimo tvarkos supaprastinimus?
27. Kokius žinote importo ir eksporto muitinės formalumų supaprastinimus?
28. Kas gali naudotis įgaliotojo ekonominių operacijų vykdytojo statusu ir kokias lengvatas šis statusas suteikia?
29. Ką apima vadinamoji e. muitinės iniciatyva?
30. Ko buvo siekiama rengiant Modernizuotą Bendrijos muitinės kodeksą?
31. Į kokias grupes suskirstytos muitinės procedūros Modernizuotame Bendrijos muitinės kodekse?
32. Apibūdinkite vieno langelio, vieno sustojimo, vieno prieigos taško, centralizuoto muitinio įforminimo, savikontrolės principus.

8. TARPTAUTINĖ PREKYBA PASLAUGOMIS

Šiame skyriuje siekiama:

1. apibūdinti paslaugų prigimtį, savybes ir reikšmę ekonomikoje;
2. atskleisti tarptautinių paslaugų ypatumus ir apibūdinti tarptautinių paslaugų sandorius;
3. atskleisti tarptautinės paslaugų rinkos bruožus ir paslaugų teikimo būdus;
4. apibūdinti tarptautinės prekybos paslaugomis teisinio reglamentavimo sritis ir metodus;
5. pateikti tarptautinės prekybos paslaugomis kliūtis;
6. apibūdinti protekcionizmo ir liberalizacijos reiškinius tarptautinėje prekyboje paslaugomis;
7. pateikti GATS struktūrą ir atskleisti jo reikšmę tarptautinės prekybos paslaugomis plėtrai;
8. atskleisti daugiašalių tarptautinės prekybos paslaugomis derybų sritis ir Dohos sutarties reikšmę paslaugoms;
9. atskleisti ES prekybos paslaugomis reglamentavimą ir paslaugų direktyvos nuostatas;
10. apibūdinti atskirų tarptautinių paslaugų teikimo ypatumus.

8.1. Paslaugų esmė ir klasifikavimas

Terminas „paslaugos“ apima dešimtis įvairios veiklos tipų, kurių produktais gali būti paslauga. Todėl vykdant paslaugų mainus tarptautiniu mastu, prekyba paslaugomis skiriasi nuo tarptautinės prekybos prekėmis. Pirmiausia šie skirtumai pasireiškia plačia paslaugų įvairove ir nevienodais tarptautiniais susitarimais, reguliuojančiais atskirų paslaugų mainus. Daugiašalės derybos dėl paslaugų ir pasiekti susitarimai atvėrė naujas galimybes nagrinėti teorinius ir praktinius tarptautinės prekybos paslaugomis aspektus.

Besikeičianti aplinka, technologinės novacijos, veiklos įvairovė skatina vartotojų gyvenimo būdo, vartojimo pokyčius ir naujų produktų bei paslaugų atsiradimą. Todėl paslaugų apibrėžimą apsunkina ne tik jų gausa, bet ir savybės bei teikimo būdai. Skirtingų veiklų specifika lemia paslaugų savybes ir naudą, kurią gauna vartotojas ir paslaugos teikėjas. Pažymėtina ir tai, kad paslaugos teikiamos kompleksiskai, kartu su įvairiomis prekėmis.

Paslaugos – tai naudinga veikla, siekiant patenkinti visuomenės ir vartotojų poreikius. Bendrame susitarime dėl prekybos paslaugomis (angl. *General Agreement on Trade and Services*– GATS), paslauga siejama su komercine veikla, kai jaučiamas tam tikras naudingas efektas su sunkiai apibūdinamu materialiu produktu. Visose išsivysčiusiose šalyse paslaugų sektorius yra vienas iš perspektyviausių ir sparčiausiai augančių sričių, kurioje dirba didžioji dalis gyventojų. Pasauliniu mastu paslaugoms tenka daugiau nei 64 proc. bendrojo produkto.

Mokslinėje literatūroje pagrindiniais paslaugos ypatumais nurodomas neapčiuopiamumas ir nedalomumas, kai prekyba paslaugomis susijusi su jų gamyba ir neturi konkretaus pavidalo, formos, yra kintančios kokybės, jos negalima išsaugoti ir transportuoti.

E. J. Sidorova (2006) pateikia paslaugų prigimtį ir savybes (žr. 13 lentelę).

13 lentelė. Paslaugų prigimtis ir savybės¹⁹⁹

Paslaugų prigimtis	Paslaugų savybės
- paslauga, kaip darbo rezultatas, visada personalinis nedaiktinis ir naudingo darbo, kurį suteikia žmogus, efektas	- aukštas paslaugų diferenciacijos laipsnis ir pagal vartotojiškas savybes (horizontalioji diferenciacija), ir pagal kokybės lygį (vertikaliąją diferenciaciją)
- be teikėjo ir gavėjo kontakto, vykstančio tam tikru laiku ir tam tikroje erdvėje, paslaugos realizacija negalima, t. y. tikroji paslaugos kokybė atsiranda tik ją vartojant	- padidėjęs jautrumas ekonominei konjunktūrai ir trumpalaikiai reakcijai į jos pokyčius, taip pat pasireiškiantis sezoniškumas, kai aiškiai juntama reklamos, mados, informatyvumo įtaka
- paslauga skiriasi nuo kitų gėrybių tuo, kad jos teikimas sudaro vartojimo savybių rinkinį, kuris gali būti realizuotas tam tikroje srityje (sferoje) ir individualiai suvoktas atitinkamo subjekto	- segmentuotos paklausos raiška paslaugose, priklausanti nuo pajamų, kainų, subjektyvaus vartotojo vertinimo, aprūpinimo ilgo vartojimo prekėmis, nacionalinių papročių ir vartojimo ypatumų, gyvenimo būdo, stiliaus ir pan.

¹⁹⁹ Sudaryta pagal: Сидорова Е. Ю. *Международная торговля*. [International trade in services]. Москва: Эгзамин, 2006, с. 107.

	- esminės, bet ne kainų, įėjimo į rinką kliūtys, rinkos talpumas ir absoliutus pranašumas, palyginti su veikiančiomis šakoje įmonėmis (pagal išlaidas, aptarnavimą, masto efektą), kai tam tikrose šakose to gali ir nebūti
	- sunkiai apčiuopiamas rezultatas paslaugų rinkoje ir informacinės asimetrijos raiška paslaugos teikėjo veikloje
	- socialinių paslaugų egzistavimas paslaugų rinkoje (socialinis būstas, medicina ir kt.), kurioms kurti ir realizuoti reikalingas valstybinis finansavimas ir reguliavimas
	- palyginti su prekių rinka, pasaulinėje paslaugų rinkoje egzistuoja didelė aptarnavimo lokalizacija ir teritorinė priklausomybė

Materialinių vertybių sistemoje paslaugų integracija pasireiškia:

- infrastruktūrinių elementų padidėjimu gamybos pajėgumų sistemoje, kurių funkcionavimas sukuria bendras gamybos sąlygas ir yra dinaminis organizacijos veiksnys;
- tarpusavio ryšių ir priklausomybės didėjimas ekonominėje sistemoje ir aptarnaujančių dalyvių pasikeitimas vaidmenimis, funkcijomis bei atsakomybe;
- šakinės struktūros pertvarka iš vertikalų (hierarchinių) ryšių į tinklinius. Be to, aplink teikėją (gamybos branduolys) kuriasi galinga infrastruktūra;
- organizacinė ekonomikos struktūra (tinklas), lemianti ir vadybos stiliaus pokyčius, kai jai būdingu bruožu tampa saviorganizacijos principas, leidžiantis pereiti nuo hierarchinio valdymo prie profesionalaus, besiskiriančio lankstumu ir dideliu operatyvumu;
- nematerialios gamybos difuzija tampa materiali, susijusi su padidėjusia nematerialaus išteklių – informacijos svarba;

Terminas *paslaugos* apima kelias dešimtis apibrėžimų, nes visokiausio pobūdžio veiklų ir produktų, kurie gali būti priskirti paslaugoms, įvairovė yra ganėtinai didelė.

Kaip teigia Kirejevas (2000), pasaulio ekonomikoje (pasauliniame ūkyje) veikia daugybė nacionalinių ūkių (nacionalinių-valstybinių ekonominių kompleksų) ir nevalstybinių struktūrų, kurios plėtoja įvairialypę veiklą ir keičiasi tarpusavyje materialiomis bei nematerialiomis vertybėmis. XX a. pabaigoje didėjantys tarptautinės prekybos mastai paskatino tarptautinės prekybos paslaugomis plėtrą. Kadangi paslaugos, kaip ir prekės, patenkina įvairius vartotojų poreikius, svarbu nustatyti jų skirtumus.

- *Prekė – parduoti siūlomų daiktų (materialių ir nematerialių) visuma;*
- *Prekė – daiktas, patenkinantis tam tikrą poreikį ir sukurtas tam, kad būtų mainomas, t. y. turėtų tam tikrą mainų procese nustatomą vertę.*

Tarptautinėje ekonomikoje prekė svarbi ne kaip gamybos produktas, o kaip paklausos ir pasiūlos objektas. Visos prekės skirstomos į parduodamas (angl. *tradable*) ir neparduodamas (angl. *nontradable*).

Parduodamos ir neparduodamos prekės skirtumai priklauso nuo kainų, jų kitimo bei paklausos ir pasiūlos pusiausvyros:

Kaina:

- parduodamos prekės kaina nustatoma atsižvelgiant į paklausos ir pasiūlos santykį tarptautinėje rinkoje, kuriam įtakos turi jų paklausa ir pasiūla ir šalies viduje, ir užsienyje;
- neparduodamos prekės kaina nustatoma atsižvelgiant į paklausos ir pasiūlos santykį nacionalinėje rinkoje, kai kainų kaita kitoje šalyje neturi įtakos.

Paklausos ir pasiūlos pusiausvyra:

- parduodamai prekei nesvarbi, nes trūkumą vidaus rinkoje galima kompensuoti atsivežus iš kitų šalių;
- neparduodamų prekių paklausos ir pasiūlos pusiausvyrą suardžius, įvyksta socialinės – ekonominės disproporcijos.

Kainų lygis, jų kaita:

- parduodamų prekių kainų lygis ir kaita priklauso nuo jų lygio užsienyje;
- neparduodamų prekių kainų lygis ir kaita ne taip jautriai juntami, ypač paslaugų srityje.

Teoretikai ir praktikai paslaugas taip pat skirto į *parduodamas* (kurias galima mainyti) ir *neparduodamas* (kurios pagal paslaugų savybes negali būti mainomos)²⁰⁰. Tinkamiausiai šį procesą iliustruoja, pavyzdžiui, telekomunikacijos įmonių veikla, kai paslaugų teikėjas ir vartotojas yra skirtingose šalyse, o paslauga teikiama nekertant valstybinės sienos. Paslaugos, kurių negalima perkelti, buvo laikomos neparduodamomis.

²⁰⁰ *Tradable and Non Tradable Services. The Tradability of Banning Services.* Geneva: United Nations, 1994.

14 lentelė. Prekių ir paslaugų skirstymas pagal JTO

Parduodamos	Neparduodamos
1. Žemės ūkis, miškininkystė, žuvininkystė	4. Komunalinės paslaugos ir statyba
2. Gavybos pramonė	5. Didmeninė ir mažmeninė prekyba, restoranai ir viešbučiai
3. Apdirbamoji pramonė	6. Transportavimas, sandėliavimas ir ryšiai, finansinis tarpininkavimas
	7. Gynyba ir privalomos socialinės paslaugos
	8. Švietimas, sveikatos apsauga ir viešieji darbai
	9. Kitos komunalinės, socialinės ir asmeninės paslaugos

Taigi paslaugas, kaip ir prekes, remiantis Tarptautiniu valiutos fondu (TVF), JTO, galima skirstyti į **parduodamas** ir **neparduodamas**. Parduodamoms paslaugoms galima priskirti tas, kurios yra paklausios ir plačiai teikiamos tarptautiniu mastu, o jų mastai įeina į tarptautinės prekybos apyvartą. Neparduodamos paslaugos yra tos, kurios teikiamos ir vartojamos tik nacionalinėje rinkoje.

8.2. Tarptautinių paslaugų klasifikavimo problemos

Klasifikuojant tarptautinę paslaugų rinką, problemų kyla dėl įvairių tarptautinių ekonominių organizacijų pateikiamų paslaugų skirstymo. Iš statistikos duomenų galima matyti, kad nustatyti paslaugų apimtį nelen-gva, nes daugelis paslaugų priskiriamos prekių eksporto ir importo mastui. Nacionalinėje sąskaitų statistikos sistemoje paslaugos skirstomos į:

- vartojamąsias paslaugas (restoranai, viešbučiai);
- socialines (švietimo, medicinos ir kt.);
- gamybos (komunalinės, konsultacinės, finansinės-kreditinės);
- paskirstomąsias (prekyba, transportas, tarpininkavimas).

Pagal JTO klasifikaciją skiriama 160 paslaugų rūšių, sujungtų į 12 pagrindinių grupių:

1. verslo paslaugos (46 rūšys);
2. komunikacinės / ryšių paslaugos (25 rūšys);
3. inžinerinės ir statybinės paslaugos (5 rūšys);
4. paskirstymo paslaugos (5 rūšys);
5. švietimo paslaugos (5 rūšys);

6. aplinkos apsaugos paslaugos (4 rūšys);
7. finansinės paslaugos (tarp jų draudimo) (7 rūšys);
8. sveikatos apsauga ir socialinės paslaugos (4 rūšys);
9. turizmas ir kelionės (4 rūšys);
10. poilsio, kultūros ir sporto paslaugos (5 rūšys);
11. transporto paslaugos (33 rūšys);
12. kitos (buitinės) paslaugos (7 rūšys).

Bhagwati (1987) paslaugas suskirstė į dvi kategorijas: 1) kai reikia tiesioginio paslaugos teikėjo ir gavėjo sąlyčio; 2) kai paslaugų teikėjams ir gavėjams (pvz., bankininkystės, draudimo) fiziškai būti vienoje vietoje nebūtina, nes jos gali būti teikiamos per atstumą. Iš pirmos kategorijos paslaugų autorius išskiria tas, kai tiesioginis sąlytis būtinas:

- mobilus paslaugos teikėjas ir nemobilus klientas (pvz., kitoje šalyje vykdomos statybos);
- mobilus paslaugos gavėjas ir nemobilus teikėjas (pvz., ligoninėje teikiamos gydymo paslaugos);
- mobilus paslaugos teikėjas ir mobilus paslaugos gavėjas (pvz., paskaitų skaitymas).

Sampsonas, Snape'as (1985), atsižvelgdami į paslaugų teikimo vietą, išskyrė su tarptautiniais sandoriais susijusias paslaugas:

- paslaugų teikėjo ir gavėjo migracijos bei migracijos, susijusios su kitais gamybos veiksniais, nereikalaujantys sandoriai (pvz., su perdraudimo draudimo paslaugomis susiję sandoriai);
- gamybos veiksnių bei paslaugų gavėjo migracijos reikalaujantys sandoriai (pvz., statybos, gydymo paslaugų importas);
- paslaugų gavėjo migracijos pas paslaugų teikėją reikalaujantys sandoriai (pvz., viešbučių paslaugos užsienio turistams);
- ir gamybos veiksnių (tarp jų ir paslaugų teikėjų), ir paslaugų gavėjų migraciją skatinantys sandoriai.

Šiek tiek kitokį tarptautinių paslaugų skirstymą pasiūlė R. M. Sternas ir B. M. Hoekmanas (1987):

- **savitarnos paslaugos** arba atskirtos paslaugos (angl. *separated services*), kurios yra tiesiogiai parduodamos tarptautiniu mastu, be paslaugų teikėjų arba gavėjų judėjimo, taip pat prekių, kuriomis keičiamasi tarptautinėje prekyboje (pvz., paslaugos, platinamos įvairiomis fizinėmis laikmenomis, pateiktomis elektroniniu būdu ar papildančiomis prekybos prekėmis sritį);

- **paslaugos, teikiamos paklausos susiformavimo vietoje** (angl. *demand-located services*), nes atsiradimą lemia paklausa, skatinanti paslaugos teikėjo migraciją bei reikalaujanti, kad už šalies ribų būtų gamybos veiksniai, kuriais disponuoja paslaugos teikėjas, tokie kaip kapitalas ar kvalifikuota arba nekvalifikuota darbo jėga (tiesioginės užsienio investicijos yra valdomos arba procesų iš paslaugų teikėjo buvimo vietos, arba naudojant atitinkamas bendravimo tarptautiniu mastu technikas (pvz., inžinerija, konsultavimas, bankų paslaugos);
- **paslaugos, teikiamos paslaugų teikėjo įsikūrimo vietoje** (angl. *provider-located services*) didžiausių tarptautinių srautų vietoje, skatinančios paslaugų vartotojų migraciją pas paslaugos teikėją (turistinės, edukacinės, gydymo paslaugos);
- **paslaugos, reikalaujančios ir paslaugų teikėjo, ir gavėjo migracijos** (angl. *footloose, non – separated services*) – kai šalies teritorijoje laisvai teikiamos paslaugos iš trečiosios šalies ir naudojamosi dviejų ar daugiau šalių operatorių paslaugomis (pvz., menininkų ir muzikantų dalyvavimas festivaliuose užsienyje, skrydžiai ir pan.).

Tarptautinis valiutos fondas skiria 4 rūšių paslaugas: frachtą, transporto paslaugas, turizmą ir kitas. Atsižvelgdama į GATS reikalavimus, PPO įvedė tarptautinių paslaugų klasifikavimo būdus.

Bendrame susitarime dėl prekybos paslaugomis (GATS) skiriamos **komercinės ir nekomercinės paslaugos**. Komercinėms paslaugoms priskiriamos finansinės, transporto, turistinės ir kitos paslaugos, kurias teikia pelno siekiančios įmonės, o nekomercinėms – teikiamos labdaros pagrindu arba savanoriškai, taip pat medicinos, kultūros, meno ir kitos, finansuojamos valstybės ar įvairių organizacijų, fondų ir pan.

Perkant ir parduodant paslaugas tarptautiniu mastu skiriamos dvi sandorių grupės: **pagrindiniai ir susiję su prekių pirkimu–pardavimu**.²⁰¹

Prie pagrindinių paslaugų pirkimo–pardavimo sandorių priskiriami:

- tarptautiniai sandoriai teikiant gamybinės technines paslaugas (tarptautinė inžinerija) (angl. *international engineering*);
- tarptautiniai nuomos sandoriai, turizmo paslaugų eksportas ir importas;
- tarptautiniai konsultavimo paslaugų sandoriai, siekiant perduoti informaciją ir tobulinti valdymą (angl. *international consulting*) ir kt.

²⁰¹ Сидорова Е. Ю. *Международная торговля*. [International trade in services]. Москва: Экзамен, 2006, с. 111.

Pirmajai sandorių grupei taip pat galima priskirti tarptautinį vežimą, vis labiau plintančias tarptautines transporto – ekspedicines paslaugas, krovinių saugojimo, draudimo, tarptautinių atsiskaitymų ir kitas paslaugas.

PPO taip pat pateikia tarptautinių paslaugų sandorių klasifikavimą: tarptautinė prekyba, vartojimas užsienyje, prekybos atstovai, fizinių asmenų judėjimas (žr. 15 lentelę).

15 lentelė. JAV tarptautinių paslaugų sandoriai pagal PPO²⁰²

Tarptautinė prekyba	35 proc.
Vartojimas užsienyje	10–15 proc.
Prekybos atstovai – TUI	50 proc.
Fizinių asmenų judėjimas	1–2 proc.

Lentelės duomenys rodo, kad pagrindinis būdas teikti paslaugas užsienyje yra naudojant tarptautines užsienio investicijas (TUI) ir importuojant paslaugas per užsienio antrines endroves. Jos sudaro pusę pasaulio paslaugų sandorių. Atsižvelgiant į PPO duomenis, dažniausiai prekyba paslaugomis vykdoma per filialus užsienyje (FATS). Antroji yra prekyba „per sienas“, sudaranti 35 proc. Vartojimas užsienyje daugiausia apima įvairias keliones, apytiksliai 10–15 proc. Dažniausiai tai taip pat apima profesines paslaugas, išsilavinimo siekimą užsienyje (studentai, mokslininkai), sveikatos priežiūros paslaugas (kai pacientas keliauja į užsienio gydymo įstaigas) ir pan. Mažiausią dalį sudaro paslaugos, kai fiziniai asmenys yra tik laikinai užsienyje: konsultantai, gydytojai, ekspertai ar paslaugų įmonių darbuotojai.

Pasaulio Bankas plečia teikiamas paslaugas, susijusias su pinigų srautų bei pajamų judėjimu, bei skiria šias paslaugas:

- faktorinės paslaugos – mokėjimai, vykdomi perkeltant gamybos veiksnius tarptautiniu mastu: kapitalą, darbo jėgą ir pan. (pelnas, gautas iš investicijų, licencijų ir kt.);
- nefaktorinės paslaugos – visos kitos paslaugos (transporto, turizmo, nefinansinės).

Toks paslaugų skirstymas svarbus, kai siekiama bendrų tarptautinių susitarimų reguliuojant paslaugas, ypač tas, kurios sudaro didžiąją dalį paslaugų, teikiamų tarptautiniu mastu (antros grupės paslaugos).

²⁰² *Globalizacija uslug: Outsourcing, Offshoring i Shared Services Centers*. Pod redakcija A. Szymaniaka. Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, 2008, p. 56.

Urugvajaus raunde, remiantis įvairiomis tarptautinėmis paslaugų klasifikacijomis, buvo pasiektas bendras susitarimas ir pradėta taikyti bendra tarptautinės prekybos paslaugomis klasifikacija. Pagal GATS skiriami keturi tarptautinės prekybos paslaugomis būdai:

16 lentelė. Tarptautiniai paslaugų srantai pagal GATS²⁰³

Paslaugos teikimo būdas	Apibrėžimas
1. Paslaugų teikimas per sieną (angl. <i>cross-border supply</i>)	Paslauga, teikiama iš vienos šalies PPO narės teritorijos į bet kurios kitos šalies narės teritoriją, t. y. kai paslaugos teikėjas ir vartotojas nekerta šalies sienos, o paslauga suteikiama
2. Paslaugų vartojimas užsienyje (angl. <i>consumption abroad</i>)	Paslaugų vartojimas, kai vienos šalies PPO narės vartotojas gauna ir naudojasi paslauga kitos šalies teritorijoje
3. Komerčinė veikla teikiant paslaugas (angl. <i>commercial presence, right of establishment</i>)	Vienos šalies PPO narė teikia paslaugą kitos narės teritorijoje ir vykdo komercines operacijas, t. y.: paslaugą teikianti įmonė kerta kitos šalies sieną ir įkuria atstovybę ar antrinę įmonę, per kurią teikiamos paslaugos
4. Fizinių asmenų, teikiančių paslaugas, būtinas dalyvavimas (angl. <i>presence of natural persons providing services</i>)	Paslauga teikiama, kai tiesiogiai dalyvauja vienos šalies PPO narės paslaugų teikėjas ir kitos šalies narės fizinis asmuo, t. y. kai paslauga vykdoma tik atvykus paslaugos teikėjui į šalį, kurioje yra vartotojas

Pirmuoju lentelėje pateiktu atveju tarptautinės prekybos paslaugomis teikimo būdas labai panašus į prekių pardavimą tarptautinėje prekyboje, tai iš esmės paslaugų teikimas užsienyje, pavyzdžiui, juridinė konsultacija telefonu ar kitomis komunikacijos priemonėmis. Antruoju atveju – tai nuolatinis arba ilgalaikis paslaugų teikimas užsienyje per antrines įmones ir nuo tarptautinės prekybos prekėmis teikiamos paslaugos skiriasi tuo, kad nei paslauga, nei jos pardavėjas nekerta šalies sienos, o tik paslaugos vartotojas atvyksta iš kitos šalies, pavyzdžiui, žmogus atvyksta gydytis, mokytis ir t. t. Trečiuoju atveju nei paslauga, nei jos vartotojas nekerta šalies sienos. Paskutiniu atveju – tai siekis laikinai sustabdyti fizinių asmenų paslaugų teikėjų buvimą užsienyje. Tarptautinė prekyba paslaugomis bus vykdoma, kai iš užsienio šalies atvyks tam tikros įmonės personalas ir teiks paslaugas, kol bus įkurta tos įmonės atstovybė.

²⁰³ Sudaryta pagal OECD, *GATS: The Case for Open Services Markets*, OECD. Paris, 2002, p. 59–60.

8.3. Tarptautinė paslaugų rinka ir paslaugų teikimo būdai

Nepriklausomai nuo pasaulio ūkio ir atskirų valstybių nacionalinės plėtros ypatumų, šiuolaikinė tarptautinė prekyba paslaugomis sparčiai plečiasi. Šis procesas glaudžiai susijęs su mokslinė-technine pažanga, gamybos ir darbo veiksmų judėjimu, bendrovių transformacija: jų susijungimo, perkėlimo, veiklos pobūdžio keitimo ir kt. aplinkos pokyčiais. Poindustrinėje visuomenėje vyrauja mokslui ir informacinėms technologijoms imlios paslaugos, kai informacija tampa svarbiu ištekliu visose gyvenimo srityse. Tai sudaro galimybę formuoti naujoms paslaugoms ir jas skleisti tarptautiniu mastu, atsižvelgiant į besikeičiančius elektroninės-skaitmeninės visuomenės vartotojų poreikius. Todėl intensyvėja žmonių mobilumas tarptautiniu mastu, keliaujant ne tik autotransportu, geležinkeliu, bet ir oro, vandens transportu bei įvairių kitų paslaugų (turizmo, maitinimo, finansinių-bankinių ir t. t.) plėtra.

Tarptautinė paslaugų rinka turi tam tikrų specifinių funkcijų, kurios ją išskiria iš kitų rinkų tarptautiniu mastu. Božyk (2002) pateikia tris tarptautinės paslaugų rinkos bruožus. Pirma, šiose rinkose paprastai yra asimetrinė informacija paslaugų teikėjams ir gavėjams kartu informuojant apie paslaugų teikėjų reputaciją ir teikiamų paslaugų kokybę. Geros kokybės paslaugos užtikrina vartotojų lūkesčių patenkinimą. Jos skatina vartotojus vėl naudotis paslauga, taip pat užtikrina naujų potencialių vartotojų pritraukimą. Antra, paslaugų rinką dažnai reguliuoja valstybė ir kontroliuoja šalių vyriausybės. Telekomunikacijų paslaugos ir geležinkelių transportas iki šiol buvo vertinamas kaip išskirtinio valstybės dėmesio sulaukiančios paslaugos, nes jų esamos infrastruktūros priežiūra ir plėtra yra koordinuojama. Trečia, dėl paslaugų heterogeniškumo tarptautiniai paslaugų mainai vyksta įvairiomis formomis. Be transporto paslaugų, tarpvalstybinių paslaugų srautai apima paslaugų srautus naudojant materialias žiniasklaidos priemones paslaugoms virtualioje aplinkoje teikti tiesiai per tinklą (garsą, vaizdą, programinę įrangą, tekstinius pranešimus, daugiaformačius produktus). Įvairių formų prekyba paslaugomis galėtų vykti naudojant franšizę, paslaugų biržas, viešuosius pirkimus, licencijavimą.

Tarptautinei paslaugų rinkai būdingi tam tikri ypatumai ir ji skiriasi nuo tarptautinės prekių rinkos. Kai kurios paslaugos vartojamos tik nacionalinėje rinkoje, tarp jų – iš valstybės biudžeto finansuojamos viešojo

sektorius paslaugos. Tarptautinėje rinkoje parduodamos paslaugos įtraukiamos į šalies mokėjimų balanso apskaitą, kuri rodo prekių ir paslaugų eksporto, importo mastą, kitų finansinių sandorių pervedimus.

Misala J. (2008) teigia, kad tarptautinėms paslaugų rinkoms būdinga²⁰⁴:

- įvairios informacijos asimetrija, pasireiškianti per rinkoje esančių paslaugų reputaciją ir per paslaugų teikėjų veiklą;
- reguliavimas, kurį vykdo daugiausia valstybinės valdžios institucijos ir kontroliuoja nacionalinės vyriausybės;
- reikšmingi tarptautinės prekybos apimties skirtumai, kuriuos sunku nustatyti remiantis statistikos duomenimis ar tam tikros paslaugos kilmės / paskirties šalimi;
- tarptautinės prekybos paslaugomis teikimas įvairiomis formomis;
- reikšmingi tarptautinės prekybos paslaugomis iškraipymai naudojant įvairias protekcionizmo priemones, daugiausia netarifines.

Dėl specifinių nacionalinių ir tarptautinių paslaugų rinkų savybių ir jų reguliavimo lygio tarptautiniu mastu egzistuoja įvairūs klasifikavimo ir skirstymo būdai, pagrįsti ne tik teorija, bet ir verslo praktika, o tiksliau – užsienio ir tarptautine ekonomine politika. Prie naujesnių, orientuotų į praktiką paslaugų klasifikavimo tarptautiniu mastu būdų yra priskiriamos T. Clark, D. Rajaratnamano, T. Smith'o (1996) pasiūlytas paslaugų skirstymas, atsižvelgiant į tai, kas kerta sieną:

- a) sąveika grįstos paslaugos (angl. *Contact-based*), kai sulaukiama tarptautinio žmonių antplūdžio (gamintojų ar vartotojų), pavyzdžiui, konsultavimo paslaugų;
- b) elektromagnetiniais signalais grįstos paslaugos (angl. *Vehicle-based*), kai jos teikiamos per žiniasklaidos priemones, radijo, TV, satelitą;
- c) kai paslaugos grįstos tarptautinių aktyvų įplaukėmis (angl. *Assets-based*), kai paslaugų įmonės steigiamos pasitelkus tiesiogines užsienio investicijas (pvz., bankus, viešbučius);
- d) kai paslaugos teikiamos naudojant iš užsienio gautas priemones (angl. *Object-based*), pavyzdžiui, kompiuterio programinę įrangą arba techniką, skirtą užsienyje teikiamai paslaugai remontuoti.

Daugelyje valstybių paslaugos teikiamos kartu su prekių pardavimu arba investavimu į vieną ar kitą šalį (Kireevas, 2000). Todėl galima skirti šias vartotojui teikiamas paslaugas:

²⁰⁴ *Globalizacija Usług: Outsourcing, Offshoring i Shared Services Centers*. Pod redakcją A. Szymaniaka. Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, 2008, p. 18–19.

- su investicijomis susijusias paslaugas (pvz., bankinės, turistinės, profesionalios);
- su prekyba susijusias paslaugas (pvz., transportas, draudimas);
- ir su investicijomis, ir su prekyba susijusias paslaugas (pvz., ryšiai, statybos, kompiuterinės-informacinės paslaugos, verslo paslaugos – reklama, nuoma ir t. t.).

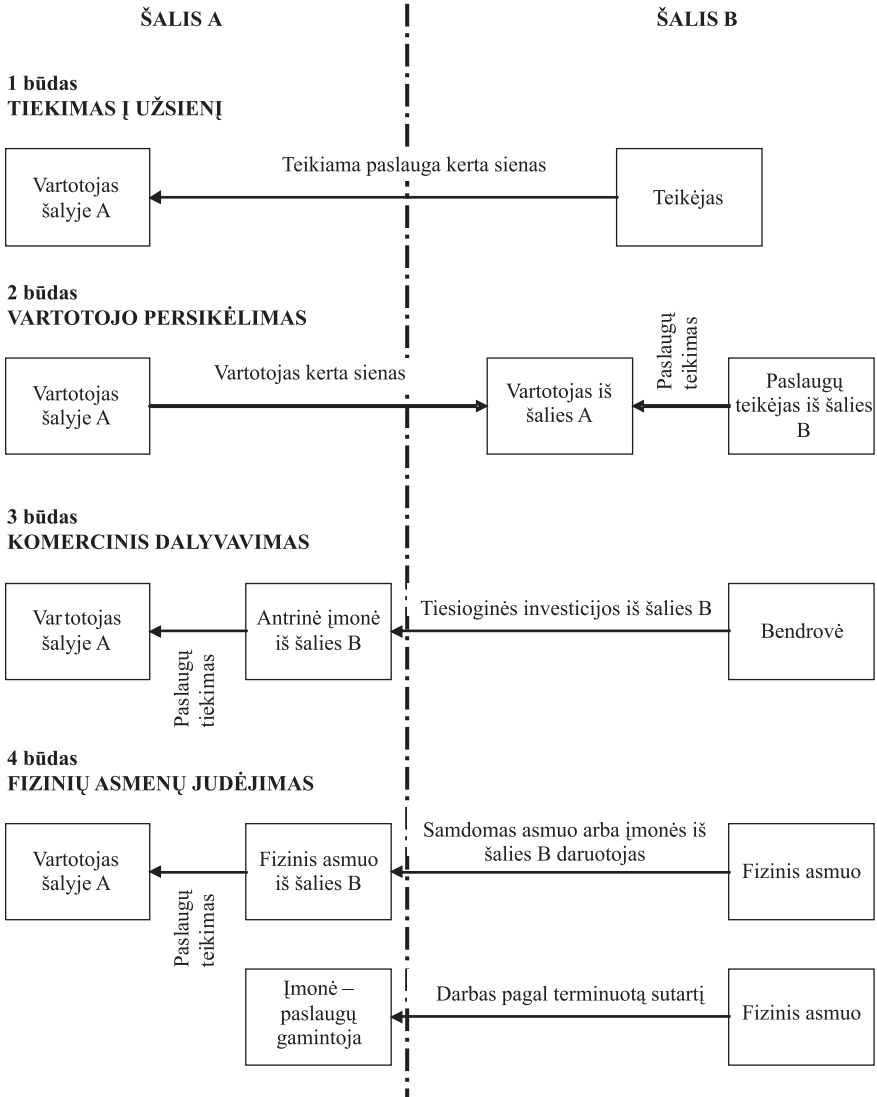
Paslaugų eksportas reiškia, kad paslaugos teikiamos ne nuolatiniams šalies gyventojams, nors jie ir yra tos valstybės teritorijoje. Be to, tarptautinės prekybos paslaugomis procesas reguliuojamas pagal nacionalinius šalies įstatymus. Paprastai sandoriai tarptautinėje prekyboje paslaugomis priklauso nuo paslaugų pirkėjo mobilumo, teikėjo mobilumo arba paslaugos mobilumo. Pažymėtina, kad pastaruoju metu pasaulyje daugėja tarptautinių sandorių, kai nei paslaugos gavėjas, nei jos pirkėjas nejuda, t. y. nekerta sienos. Globalių kompiuterinių technologijų plėtra ir diegimas įvairiose veiklose suteikia galimybę teikti paslaugas neperkeliant sandorio subjekto. Visa tai sudaro prielaidas tarptautinės prekybos paslaugomis apimčiai didėti. Labiausiai didėja konsultacinių informacinių paslaugų, turizmo ir transporto tarptautinių sandorių skaičius. Pavyzdžiui, JAV paslaugų eksportas sudaro 28 proc. bendros eksporto apimties. Pastaraisiais metais tarptautinės prekybos paslaugomis rodikliai didėjo ne tik išsivysčiusiose (jose sudaro apie 80 proc. ir eksporto, ir importo), bet ir kitose šalyse. Komerčių paslaugų augimas pasireiškė Indijoje (programavimo, animacijos paslaugos) ir Kinijoje. Be to, apie 20 proc. tarptautinės prekybos paslaugomis tenka šešioms Rytų Azijos valstybėms.

Djumulenas (2003) skiria tarptautiniame paslaugų sektoriuje vyraujančius paslaugų teikimo būdus:

- kai parduota paslauga (kaip ir prekė) kerta valstybinę sieną;
- kai užsienio šalies teikėjas paslaugą teikia vartotojui jo buvimo vietoje (gyvenamojoje vietovėje);
- kai užsienio šalies vartotojas gauna paslaugą tos šalies teritorijoje, kurioje ji gaminama / teikiama;
- kai teikiantys paslaugą fiziniai asmenys (vienos šalies rezidentai) juda į kitą šalį arba vartoja paslaugas kitoje šalyje.

Šie paslaugų tarptautiniu mastu perdavimo būdai padidino tarptautiniu mastu teikiamų paslaugų apimtį po Urugvajaus raundo susitarimo, taip pat pakito sąvokų *eksportas* ir *importas* reikšmė. Turistus į užsienį vežanti turizmo įmonė turizmo paslaugą importuoja, tačiau jei ji užsienio

turistus priima – paslaugą eksportuoja; užsienyje dirbantis mokslininkas (atliekantis tyrimus), pervedantis dalį savo pajamų į Lietuvą, paslaugą eksportuoja, o Lietuvos geležinkeliu besinaudojanti užsienio transporto bendrovė – paslaugą importuoja.

12 pav. Paslaugų teikimo metodai

Šaltinis: *Manual on Statistics of International Trade in Services*. Geneva, 2002.

Taigi galima teigti, kad apibūdinant tarptautinę prekybą paslaugomis pabrėžiama visų pirma tarptautinis mastas, kai keičiamasi visų tipų paslaugomis, įskaitant ir jų apimtį, nenurodant būdų teikti paslaugas iš šalies į šalį. Antra, tarptautinę prekybą paslaugomis galima apibrėžti nustatant skirtingus tarptautinių paslaugų teikimo būdus. Šiuo atveju paprastai yra vieta, kur yra paslaugų teikėjas ar paslaugų gavėjas, ir kaip migruoja gamybos veiksniai, naudojami teikiant paslaugas (darbo, kapitalo, techninių žinių).

Pasaulinė prekybos organizacija pabrėžia, kad ***paslauga tampa tarptautinės prekybos objektu tada, kai neatsižvelgiant į susitarimo vietą, paslaugos teikėją ir jos gavėją fiziniai ar juridiniai asmenys yra skirtingų šalių rezidentai.***

Kitaip nei prekių rinkoje, tarptautinėje paslaugų rinkoje vyrauja protekcionizmo politika. Protekcionizmas paslaugų srityje susijęs su nacionalinių įmonių apsauga nuo užsienio bendrovių konkurencijos, taip pat priklauso nuo valstybės politikos ir vartotojų apsaugos. Tačiau plečiantis tarptautinei paslaugų rinkai ir didėjant GATS įtakai matyti tarptautinės prekybos paslaugomis liberalizacija. Europos Sąjunga, remdamasi daugiašaliais susitarimais, reguliuoja didelę prekių ir paslaugų apimtį.

Šiame procese dalyvauja įvairios tarptautinės organizacijos, bet itin aktyviai – Pasaulio prekybos organizacija (PPO) (angl. *World Trade Organization* – WTO), Jungtinių Tautų Organizacija (JTO) (angl. *United Nation Organization*), OECD ir kt. Tarptautinėje prekyboje paslaugomis GATS siekia išlaisvinti valstybėse rinkos mechanizmus nuo protekcionizmo:

- numato pagrindinius PPO narių veiklos aspektus, susijusius su tarptautine prekyba paslaugomis;
- pateikia specialų priedą apie kai kurių paslaugų statusą;
- pateikia nacionalinius ir didžiausio palankumo tarptautinėje prekyboje paslaugomis principus.

PPO reguliuoja per 90 proc. pasaulio prekybos. Pagrindinės paslaugų eksportuotojos yra JAV, Prancūzija, Didžioji Britanija ir kt. Pastaraisiais metais paslaugų eksportuotojais tampa ne tik išsivysčiusių šalių, bet ir transformacijos, besivystančių šalių (Turkijos, buvusių Rytų Europos bloko šalių, Indijos, Meksikos ir kt.) bendrovės. Tarptautinių, tinklinių organizacijų plėtra skatina ir tarptautinės prekybos paslaugomis plėtrą. Tačiau plėtros procesas paslaugų mainų procese susijęs su įvairiais apribojimais ir problemomis.

8.4. Tarptautinės prekybos paslaugomis teisinis reglamentavimas

Nesvarbu, maža ar didelė šalis ekonomiškai išsivysčiusi ar ne, paslaugų teikimą ir plėtrą tam tikros institucijos vienaip ar kitaip reguliuoja visose valstybėse. Šalių įstatymai apibrėžia įvairių institucijų veiklą (valdžios, penicentinę sistemą), paslaugų teikėjų ir gavėjų santykius, vartotojų teises, konkurencinės kovos, reklamos priemones ir kt. Taip valstybės teisinė sistema padeda palaikyti tvarką visuomenėje, daryti įtaką su įmonių veikla susijusiems ekonominiams procesams, mokesčių sistemai, paslaugų liberalizavimo ir įvairių kt. priemonių įgyvendinimo veiklai. Daugeliu atvejų didėja valstybinių institucijų reikšmė šalių socialinėje politikoje ginant vargingai gyvenančių, neįgalių piliečių interesus. Todėl ryšių, švietimo, sveikatos, viešojo transporto ir kitos paslaugos skirtingoms socialinėms grupėms turi būti prieinamos ir aiškiai reglamentuotos ir nacionaliniu, ir tarptautiniu mastu. Skirtinga kultūra, tautinės vertybės, papročiai ir tikėjimas taip pat turi poveikį tarptautinei paslaugų sklaidai. Tačiau tarptautiniai procesai keičia šimtmečiais nusistovėjusių tvarką Azijos, Lotynų Amerikos ir kt. regionų šalyse ir transformuoja paslaugų sektorių, išplečia jų pasiūlą bei prieinamumą.

Nors integracijos ir globalizacijos proceso raiška akivaizdi visose šalyse, nesvarbu, koks jų ekonominio išsivystymo lygis, vis dėlto tam tikros paslaugų plėtros tendencijos priklauso nuo nacionalinių valstybinių institucijų ir tarptautinių organizacijų reglamentavimo.

Trukdžiai, kylantys tarptautinėje prekyboje paslaugomis, reguliavimo procese yra šie:

- *sunku nustatyti eksportuojamų paslaugų kainas* (pvz., įvertinti virtualias paslaugas). Tarptautiniai tokių paslaugų sandoriai sunkiai reguliuojami informaciniuose tinkluose ir techniškai, ir teisiškai;
- *sunku atskirti komercines ir nekomercines paslaugas*, teikiamas tarptautiniu mastu užsienio šalių misionierių, savanorių ar labdaros fondų. Dažnai tai būna švietėjiškos, medicininės, audito ar konsultacinės paslaugos, teikiamos besivystančioms ar transformacijos šalims;
- *nacionalinės ir tarptautinės organizacijos per mažai dėmesio skiria tarptautinei prekybai paslaugoms reguliuoti* (trūksta teisinių norminių aktų).

Nacionalinė teisinė valstybės sistema leidžia palaikyti tvarką visuomenėje, reguliuoti paslaugų teikėjų ir gavėjų santykius, koordinuoti konkurencinę aplinką, apsaugoti nacionalinę rinką ir pan.

Pirmiausia kiekviena valstybė tarptautinę prekybą paslaugomis reguliuoja nacionaliniais metodais:

- riboja importuojamų paslaugų kieki;
- taiko tam tikrų paslaugų kiekio limitus;
- riboja užsienio įmonių užimamos nacionalinės rinkos dalį;
- taiko tarifus, muitus, specialias įvažiavimo į šalį taisykles;
- licencijuoja tam tikras profesijas ir pan.

Importas paslaugų srityje ribojamas griežtinant užsienio kompanijų veiklą nacionalinėje rinkoje, vietos valdžios institucijos įveda įvairias taisykles, administracinius reikalavimus, paslaugų teikimą reglamentuojančias instrukcijas ir t. t.

Paslaugų teikimą tarptautiniu mastu sunkina tai, kad tik dalis paslaugų kerta valstybinę sieną, nes didelė užsienio kompanijų paslaugų dalis teikiama nacionalinėje teritorijoje. Be to, paslaugų sektoriuje nėra bendros informacinių duomenų bazės apie teikiamas tarptautines paslaugas. Dėl integracijos proceso, ypač regioninėje erdvėje, automatizuotoje duomenų bazėje kaupiama ir skleidžiama informacija apie paslaugų teikėjus, teisės aktus, susijusius su paslaugų teikimo ypatumais pasaulinėje rinkoje ar atskirose šalyse. Tačiau kyla paslaugų prieinamumo problemų besivystančiose ar PPO nepriklausančiose šalyse (pvz., Rusijoje), todėl siekiama susisteminti ir suvienodinti duomenų informaciją, kuria galėtų naudotis paslaugų eksportuotojai, šalių vyriausybės, įvairios organizacijos ir mokslininkai.

Atsižvelgiant į GATS informacija grupuojama pagal:

- šalis, taikančias apribojimus;
- paslaugų sektorių atsižvelgiant į GATS klasifikaciją arba produktų klasifikaciją;
- paslaugų teikimo būdą;
- taikomų priemonių tipą pagal vidinį reguliavimą, nacionalinį ir įėjimo į rinką (pagal GATS VI, XVI ir XVIII sk.).

Sukaupta informacija rodo, kaip paslaugos reguliuojamos skirtingose šalyse. Valstybės ar bendrijos gali pasinaudoti informacija dvišaliuose, regioniniuose ir daugiašaliuose susitarimuose. Be to, įsitraukdamos į PPO veiklą naujos narės padeda tarptautinės prekybos paslaugomis liberalizacijai.

8.5. Tarptautinės prekybos paslaugomis kliūtys

Paslaugų mainų specifika, palyginti su prekių mainais, pasireiškia skirtinga prekybos politika ir jos priemonių taikymu. Paslaugų savybės (jų nematerialumas, gamybos, teikimo ir vartojimo vienalaikiškumas) ap sunkina ar net tampa neįveikiama kliūtimi apčiuopti, kaip paslauga juda per sieną ir kaip taikomos apsaugos priemonės. Todėl kiekvienos šalies vietos rinkoje, siekiant apsaugoti nacionalines paslaugų įmones, sukuriamos griežtos diskriminuojančios sąlygos:

- ribojamas importuojamų paslaugų kiekis, nustatant jų limitą arba leidžiamą užimti rinkos dalį;
- nustatomi privalomi paslaugų įkainiai ir tarifai;
- nustatomi diskriminuojantys mokesčiai, suteikiantys pranašumų nacionaliniams paslaugų teikėjams;
- užsienio kapitalo įmonėms nustatomos specialios įvažiavimo į šalį, steigimo ir veiklos taisyklės;
- sukuriami specialios atskirų profesijų licencijavimo sistema.

Paslaugų ar paslaugų teikėjų įsiliejimą į užsienio šalių rinkas komplikuoja nesukurta užsienio prekybos politika ar su paslaugomis susijusios priemonės, kuriomis tiesiogiai siekiama reguliuoti užsienio subjektų veiklą, arba vidaus teisės priemonės, kuriomis siekiama netiesiogiai paveikti tarptautinės prekybos apimtį. Šios taisyklės nustato pranašesnes investicijų panaudojimo ir paslaugų teikimo sąlygas nei užsienio teikėjams, kurie gali siūlyti savo paslaugas kitose eksporto rinkose.

Įtakos tarptautinei paslaugų apyvartai turinčios kliūtys yra²⁰⁵:

- tarptautinės prekybos paslaugomis kliūtys, ribojančios paslaugų ir paslaugų teikėjų judėjimą;
- kliūtys tiesioginėms užsienio investicijoms, susijusioms su paslaugų sektoriumi.

Visos šios sąlygos siejamos su skirtingais šalių įstatymais, taisyklėmis, vietos valdžios institucijų sukurtais instrukcijomis, kurios ap sunkina tarptautinius susitarimus ir paslaugų liberalizaciją. Juolab kad, priešingai nei prekės, tik dalis paslaugų, teikiamų tarptautiniu mastu, kerta šalies sieną. Kadangi į Pasaulio prekybos organizaciją nuolat priimama naujų šalių

²⁰⁵ Wrobel A. *Międzynarodowa wymiana usług*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, 2009, p. 100.

narių, tai informacija apie kliūtis, turinčias įtakos paslaugų plėtrai tarptautiniu mastu, tampa vis aktualesnė.

17 lentelė. Pagrindinės prekybos paslaugomis kliūtys²⁰⁶

Paslaugų teikimo būdas	Kliūtys		
	Įėjimo į rinką apribojimais	Nacionalinio režimo apribojimais	Kiti apribojimai
Tarptautinė prekyba paslaugomis (kertant sieną)	Įėjimo į rinką kiekybiniai apribojimai, kai nustatomos kvotos užsienio paslaugoms ir jų teikėjams	Apribojimai, susiję su kainodara: įvairūs mokesčiai, rinkliavos, subsidijos nacionaliniams paslaugų teikėjams ir kt.	Valstybiniai pirkimai; nevienodos prieinamumo sąlygos prie paskirstomųjų tinklų; intelektinės nuosavybės teisės
Paslaugų vartotojų perkėlimas į paslaugos teikėjo / gamintojo šalį	Reikalavimai, susiję su būtiniu judėjimo dokumentais: įvažiavimo, išvykimo vizos, leidimas gyventi, medicininės pažymos apie skiepus, sertifikatai ir kt. priemonės	Valiutos, kuri gali būti išvežta, limitai; su įvažiavimu ir išvykimu susiję mokesčiai ir rinkliavos; medicininis draudimas (dokumentų reikalavimai); išsilavinimo dokumentus įtvirtinančios taisyklės; darbuotojų samdymo apribojimai; laisvo judėjimo ir žemės valdymo apribojimai	Priemonės, reguliuojančios vartotojų paklausą iš užsienio šalių
Fizinių asmenų judėjimas į paslaugos teikėjo / gamintojo šalį	Atvykimo ir išvykimo vizos; leidimas dirbti, samdyti darbuotojus; licencijos ir kvotos, susijusios su darbo veikla; ekonominio būtinumo kriterijai	Atvykstančių asmenų pilietybės ir turtinių teisių ribojimas; šeimos narių atvykimo apribojimai; atlyginimo pervedimo į kitą šalį apribojimai; samdomų užsieniečių apmokestinimas; apribojimai dirbantiems užsieniečiams, gaunantiems kreditus, subsidijas	Taisyklės, numatančios samdomų užsieniečių išvykimą ir išsiuntimą; kultūros skirtumai; kvalifikacijos pripažinimo, prilyginimo sistema
Užsienio šalies paslaugos teikimo įmonės komercializacija	Visiškas draudimas užsienio kapitalo investicijoms; visiškasis ar dalinis draudimas tam tikrose šakose; užsienio įmonių išdėstymo apribojimai geografinėje erdvėje; užsienio įmonių skaičiaus ribojimas paslaugų srityje	Verslo operacijų apribojimai siekiant vietinio finansavimo; pervedimų į užsienį mokesčiai ir taisyklės; veiklą reguliuojantys normatyvai	Kapitalo investicijų protegavimas paslaugų sektoriuje; teisinė bazė, reguliuojanti paslaugas ar atskiras jos sritis; teisės į intelektinę nuosavybę

²⁰⁶ Sudaryta pagal: UNCTAD, World Bank, *Liberalizing International Transactions in Services: Handbook*, UN. New York-Geneva, 1994, p. 53–137.

17 lentelėje pateikiamos pagrindinės prekybos paslaugomis kliūtys. Jos susijusios su dviem kliūčių grupėmis: 1) paslaugų įėjimo į rinką apribojimais; 2) apribojimais, suteikiantys paslaugoms nacionalinio prioriteto režimą.

Tiesioginės, diskriminuojančios prekybą paslaugomis kliūtys paprastai sudaromos remiantis aiškiais vietos įstatymais, teisės normomis ir administracinėmis taisyklėmis, nustatančiomis tam tikrą užsienio paslaugų teikėjo dalį arba jų gamybos apimtį (ir konkrečių paslaugų teikimo draudimą, ir gamybos veiksnių, priemonių apribojimą – užsienio darbuotojų samdymą, technologijų, medžiagų panaudojimą ir pan.). Įvairios kliūtys padeda apsaugoti ne tik šalių kultūrą, nacionalines vertybes ar nacionalines verslo įmones, bet ir pagerina paslaugų prieinamumą skirtingomis pajamomis disponuojantiems vartotojams, neįgaliesiems ar pensininkams.

Netiesioginės, diskriminuojančios kliūtys paprastai nustatomos apribojant užsienio paslaugos teikėjo gamybos veiksnius (informacinius srautus, kapitalo įdėjimus ir pan.), tačiau nedraudžia teikti paslaugas ir derėtis dėl jų apimties tarptautiniu mastu.

Prekyboje paslaugomis plačiai paplitusios ir *tiesioginės bei netiesioginės nediskriminuojančios* kliūtys. *Tiesioginėms nediskriminuojančioms* kliūtims dažniausiai atstovauja sudėtingos organizacinės struktūros ar monopolinės institucijos, teikiančios specialias paslaugas (valstybinės televizijos, ryšių ir kt. institucijos). Naudodamasi tokiais nustatoma fiksuotais tarifais, pagrindinė dalis potencialių paslaugų teikėjų (ir nacionalinių, ir užsienio) tampa nekonkurentabili. Todėl paslaugų rinkos liberalizacijos procese šios kliūtys dažniausiai yra valstybių derybų objektas.

Netiesioginėms nediskriminuojančioms priskiriamos tos, kurios prekyboje paslaugomis susijusios su reguliavimo priemonėmis: standartais, įvairiomis taisyklėmis ir nuorodomis, veikiančiomis tam tikroje teritorijoje ir susijusiomis su užsienio paslaugų teikėjais, turinčiais teikti nacionalinius standartus, taisykles, atskirų šalių reikalavimus atitinkančias paslaugas. Visa tai apsunkina užsienio paslaugų teikėjų veiklos funkcionavimą kitoje valstybėje, be to, jie patiria papildomų laiko nuostolių ir finansinių išlaidų. Siekiant sumažinti tokias kliūtis, paslaugų liberalizacija vykdoma derinant ir unifikuojant nacionalinius paslaugų reikalavimus, kad jie atitiktų tarptautinius standartus ir normas. Šis procesas susijęs su licencijų, diplomų, pažymėjimų suteikimu, liudijančiu fizinių asmenų kvalifikaciją teikti paslaugas įvairiose šalyse.

Kitos įėjimo į rinką kliūtys, susijusios su besivystančiomis ar transformacijos šalimis:

- *įėjimo į paslaugų rinką užsieniečiams draudimo režimas*, apimančias vizų reikalavimus, gyvenimo trukmę šalyje, ribojantis fizinių asmenų judėjimą ir pan.;
- *priemonės, susijusios su tarifais ir kainomis*: įėjimo į rinką ir pasitraukimo iš jos mokesčiai, įvairios diskriminuojančios rinkliavos, naudojamų ar būtinų paslaugoms teikti produktų tarifai ir pan.;
- *įvairios subsidijos* (teikiamos vyriausybės transporto, sveikatos apsaugos, švietimo ir kt. srityse), tarp jų ir horizontalios subsidijos bei investicijų lengvatos, taikomos įvairiose šalyse ir sektoriuose, ir galinčios turėti įtakos prekybos eksporto mastui;
- *techniniai standartai ir licencijavimo procedūros*, taikomos teikiant komercines paslaugas; sudėtingos gamtos apsaugos taisyklės, normos ir procedūros, kartais skirtingos net ir atskiruose vienos šalies regionuose;
- *diskriminacinis paskirstomųjų tinklų ir priėjimo prie informacinių kanalų režimas*, kai telekomunikacinių paslaugų tinklas gali būti nevienodai prieinamas atskiriems vartotojams taikant skirtingus apmokėjimo tarifus arba diegiant skirtingas technologines sistemas, naudojamas kompiuterinėse sistemose, reklamos priemonėse ir t. t.;
- *nepakankamas valstybinių priemonių skaidrumas*, ypač besivystančiose šalyse, kai paslaugas teikia stambios užsienio bendrovės;
- *didėjanti finansavimo prieinamumo reikšmė*, kai besivystančios šalys siekia pasinaudoti tarptautiniais finansiniais ištekliais;
- *ribotos galimybės pasinaudojant valstybiniais užsakymais*, kai pirmumas teikiamas nacionalinėms paslaugų įmonėms.

Pasaulio prekybos organizacijos narės, siekdamos reguliuoti prekybos paslaugomis mastą, dažnai naudoja ekonominių poreikių tyrimą (angl. *economic needs test*). Nors ekonominių poreikių kriterijus, kaip įėjimo į užsienio rinką kliūtis, yra nurodytas GATS XVI str., tačiau jo taikymo taisyklės ir procedūros neapibrėžtos.

Ekonominių poreikių tyrimas leidžia nustatyti, kiek ir kokių paslaugų ar nacionalinių paslaugų teikėjų trūksta vietoje ir kaip bei kokią rinkos dalį gali užimti užsienio paslaugų teikėjai.

Šis tyrimo metodas taikomas visiems paslaugų teikimo būdams, apibrėžtiems GATS, ir dažniausiai pasitelkiamas taikant komercinių paslaugų

ir fizinių asmenų judėjimo paslaugų teikimo metodus, tačiau dėl teisinio neapibrėžtumao jį sunku pritaikyti atskirose šalyse. Pavyzdžiui, finansinių paslaugų srityje šis tyrimas taikomas dažnai, o verslo paslaugų – padeda apsaugoti nacionalinius paslaugų teikėjus, ypač pasižyminčius socialinėmis ekonominėmis savybėmis (švietimo, medicininės paslaugos). Be to, jį pasitelkus gali būti reguliuojami atskirų paslaugų sektoriai: pvz., Europos Sąjungos didmeninė prekyba, nes kai kuriuose šalyse (Belgijoje, Prancūzijoje ir kt.) yra ribojamas naujų universalinių parduotuvių steigimas. Pažymėtina, kad vykdant šiuos įsipareigojimus šaliai PPO narei nebus taikomos griežtesnės sąlygos.

Po Urugvajaus raundo susitarimų dėl paslaugų liberalizavimo iš visų paslaugų teikimo metodų susidarė dvi grupės priemonių, apsaugančių nacionalinius paslaugų teikėjus:

1. įėjimo į rinką poveikio priemonės, taikomos užsienio paslaugų teikėjams;
2. nacionalinio režimo taikymo ribojimas užsienio paslaugų teikėjams.

Pažymėtina, kad kai kurių priemonių minėtose grupėse nėra, pavyzdžiui, su intelektinės nuosavybės teise susijusių apribojimų. Pirmos grupės apribojimai orientuoti į užsienio paslaugų teikėjų veiklos apimtį, t. y. į kiekio ribojimą ar draudimą. Antros grupės priemonės gali būti dvejopos: sukurti sąlygas, kai užsienio teikėjų paslaugų sąnaudos gali būti didesnės už nacionalinių teikėjų (mokesčiai, subsidijos, kreditai, tarifai ir t. t.), ir kitos įvairios priemonės, padedančios nacionaliniams paslaugų teikėjams sumažinti išlaidas ir suteikiančios konkurencinių pranašumų mažinant paslaugos kainą.

Įeidami į kitų šalių rinkas, paslaugų teikėjai turi įvykdyti įvairius įsipareigojimus. Bendrame susitarime dėl prekybos paslaugomis (GATS) numatytos dvi prekybos kliūčių grupės:

- **bendri (horizontalūs)**, būdingi visoms paslaugoms, įsipareigojimai;
- **konkretūs (specifiniai)**, būdingi tik tam tikroms šakoms ar paslaugoms.

Remdamasis PPO duomenimis, Djumulenais (2003) pateikia šalių narių įsipareigojimus pagal atskirus paslaugų teikimo tipus.

18 lentelė. GATS šalių narių įsipareigojimų pasiskirstymas pagal paslaugų teikimo tipus²⁰⁷

Paslaugos	Paslaugos teikimo tipas											
	Tarptautinė prekyba			Vartojimas užsienyje			Komericializacija			Fizinių asmenų judėjimas		
	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3
Rinkos prieinamumas												
Verslo	46	32	22	54	34	12	24	73	3	1	93	6
Telekomunikacinės	19	72	9	36	55	9	6	91	3	0	94	6
Statybų	26	12	62	53	32	15	29	64	7	0	97	3
Paskirstymo	31	53	16	34	56	10	17	80	3	0	96	4
Švietimo	48	39	13	54	40	6	25	66	9	1	92	7
Aplinkosaugos	17	21	62	51	35	14	26	74	0	1	97	2
Finansinės	21	33	46	34	42	24	14	84	2	2	90	8
Sveikatos apsaugos	44	4	52	71	21	8	19	77	4	0	94	6
Turizmo	42	19	39	62	27	11	30	66	4	2	89	9
Laisvalaikio, poilsio	48	29	23	56	40	4	20	71	9	1	91	8
Transporto	29	31	40	47	47	6	16	76	8	1	94	5
Kitos paslaugos	11	44	45	11	78	11	0	78	22	0	100	0
Nacionalinis režimas												
Verslo	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3
Verslo	50	27	22	60	27	13	57	38	5	10	82	8
Ryšio	39	51	10	40	48	12	32	62	6	7	84	9
Statybų	25	13	62	51	32	17	7	83	10	0	92	8
Paskirstymo	30	55	15	35	56	9	14	83	3	0	96	4
Švietimo	42	48	10	49	45	6	8	73	19	1	92	7

1, 2, 3 skaičių reikšmės:

- 1 – apribojimų teikti paslaugas nėra arba suteiktas nacionalinio režimo statusas;
- 2 – prisiimti įsipareigojimai yra ribojami arba nacionalinis režimas suteiktas su išlygomis;
- 3 – nėra įsipareigojimų įeinant į rinką ar suteikiant nacionalinio režimo statusą.

Priešingai nei prekyboje prekėmis, tarptautinės prekybos paslaugomis liberalizacijos procese įsipareigojimus sunku išreikšti kiekybiniais rodikliais. Paslaugų srityje liberalizacija fiksuojama, kai užsienio paslaugų teikėjams sudaromos tos pačios paslaugų teikimo sąlygos kaip ir nacionaliniams teikėjams arba kai aptariama, kokioms paslaugoms ir kokia forma bus suteiktas nacionalinio režimo statusas. Atliekant paslaugų teikėjų įėjimo į rinką sandorių analizę buvo nustatyta, kad vyrauja daugelio šalių prisiimti įsipareigojimai,

²⁰⁷ Дюмулен И. И. *Международная торговля услугами*. [International trade in services]. Москва: Экономика, 2003, с. 106.

susiję su konkrečia paslauga. Daugiausia tokių susitarimų yra sudaroma teikiant turizmo, laisvalaikio ir kai kurias verslo paslaugas.

Papildomi susitarimai dažnai susiję su telekomunikacinėmis, finansinėmis ir transporto paslaugomis, priešingai nei sveikatos apsaugos ir švietimo srityse – jose tokių susitarimų lygis žemas. Tačiau skirtingo išsivystymo lygio šalyse susitarimai siekiant minėtas paslaugas liberalizuoti sukelia nepatogumų ir prieštaravimų, ypač žemo ir aukšto išsivystymo lygio šalyse. Iš keturių paslaugų teikimo tipų daugiausia sunkumų kyla nustatant su fizinių asmenų judėjimu susijusius įsispareigojimus. Pažymėtina, kad sąlyginai paslaugų liberalizacija pasireiškė paslaugų kompanijų vadovaujančio personalo atžvilgiu.

8.6. Tarptautinės prekybos paslaugomis protekcionizmas ir liberalizacija

Daugelyje pasaulio šalių prekybos kliūtys kyla dėl ekonominės politikos ir susijusios su protekcionizmu siekiant apsaugoti vidaus rinką nuo užsienio kompanijų konkurencijos. Ne standartiniai įrankiai yra prekybos politikos rezultatas, o neigiamą poveikį prekybai turintys nacionaliniai teisės aktai, kurie bus ir prekybos paslaugomis kliūtys. Reguliavimo skirtumai tarp šalių yra pagrindinė kliūtis ūkio subjektams daugelyje pasaulio rinkų. Be to, tarptautinės prekybos liberalizacijos procesas vykdomas daugiau kaip penkiasdešimt metų, o tarptautinės prekybos paslaugomis – visai neseniai.

Vis dažniau kai kurios protekcionizmo politikos apsaugos priemonės gali būti taikomos tarptautiniuose susitarimuose tik ribotu mastu. Taip yra todėl, kad reikia išlaikyti nacionalines nuostatas, reglamentuojančias sektorių, kuriuose valstybė turi užtikrinti visuotinę prieigą ir priimtino lygio paslaugas bei vartotojų apsaugą nuo galimo paslaugų teikėjų sukčiavimo, veiklą. Tai ypač svarbu teikiant medicinos, švietimo, teisės, transporto, finansų ir komunikacijų paslaugas.

Besivystančios šalys taip pat gali vadovautis šiais argumentais įteisinamos ir taikydamos nacionalinius reglamentus, kuriais siekiama: apsaugoti besikuriančios pramonės šakos paslaugas nuo užsienio paslaugų konkurencijos, kad ji taptų konkurencinga pasaulinėje rinkoje ilgą laikotarpį; mokėjimų balanso apsaugos bei šalies politinio ir ekonominio suvereniteto.

Dabartinės išsivysčiusios šalys ankstesnėse savo raidos stadijose buvo pateikusios tokius pat motyvus dėl kliūčių teikti paslaugas tarptautiniu

mastu. Bet kuris reglamentavimas yra grindžiamas svariomis priežastimis, o jo rezultatai teigiami, tačiau valstybės reguliavimas dėl neteisingo išteklių paskirstymo gali būti gamybinės veiklos mažėjimo, visos šalies ekonominės smukimo priežastis, gali padidinti kainas vidaus rinkoje.

Paslaugų sektoriaus liberalizacijos procesas apima su vartotojų poreikių gerinimu susijusius veiksmus, kai padidėja paslaugų pasiūla, mažėja jų kaina bei panaikinami apribojimai. Tarptautinės prekybos plėtra atskirose šalyse ribojama dažniausiai tomis pačiomis priemonėmis, o paslaugų sektoriuje apsauga nuo jų importo yra labai įvairi.

Nagrinėjant tarptautinės prekybos paslaugomis liberalizavimo reiškinius, ypač susijusius su tarptautinių paslaugų šrautais, reikėtų atkreipti dėmesį į valstybių ir jų veiksmų reikšmę šiame procese. Valstybės yra atsakingos ne tik už įvairių įstatymų sukūrimą ir jų įgyvendinimą šalies viduje, bet ir už liberalizavimo sąlygų reglamentavimą, patenkant į rinką užsienio paslaugoms ir paslaugų teikėjams, vykdant užsienio subjektų veiklą ar privatizavimo procesą ir pan.

Liberalizavimo procesas, nepriklausomai nuo valstybių nacionalinės ekonomikos pokyčių, turi didelę įtaką paslaugų sektoriaus raidai. Paslaugų sektoriaus ir ekonominei plėtrai svarbus įmonių veiklos vaidmuo, susijęs ne tik su konkurencija paslaugų rinkoje, bet ir su pagrindiniais šalies ekonominiais rodikliais, bendru ekonomikos efektyvumo didinimu. Remiantis telekomunikacinių paslaugų plėtra, galima teigti, kad liberalizavimo politika padidina produktų pasiūlą, padeda išigyti jų mažesnėmis kainomis, geresnės kokybės ir taip pagerina vartotojų poreikių patenkinimą ir pasiūlo jiems įvairesnių paslaugų.

Daugiašalės liberalizavimo pastangos yra svarbios papildant nacionalinių valstybių veiksmus. Įsipareigojimai priimti pagal Bendrąjį susitarimą dėl prekybos paslaugomis (GATS) yra labai svarbūs elementai kuriant nediskriminacines taisykles ir gali tapti papildoma paskata toliau vykdyti reformas paslaugų sektoriuje atsižvelgiant į įvairių dalyvių nuostatas. Paslaugų liberalizacijos procesas rutuliojasi pasauliniu mastu ir yra matomos valstybės ir rinkos sąveikos paralelės. Tarptautinės prekybos paslaugomis liberalizacija, kaip ir kitose srityse, yra valstybės sprendimų dispozicijoje, tačiau paslaugų liberalizavimo procese būtina atsižvelgti į padėtį tarptautinėje rinkoje. Valstybės, kaip ir įvairios politinės organizacijos, siekia išlaikyti pranašumą ir kontroliuoti visus ekonominius sandorius, nes jie pagrįsti tarpvalstybiniais susitarimais įvairiose srityse: prekybos, investicijų apsaugos, transporto ir kt. Šalies viduje yra tam tikros interesų grupės,

galinčios patirti nuostolius ar prarasti pelną dėl neteisingos tarptautinės prekybos politikos.

Pokyčiai paslaugų sektoriuje skatina valstybes bendradarbiauti sudarant palankesnes sąlygas patekti į rinką, tačiau reikia suderinti ir numatyti priemones, kad dėl didesnės konkurencijos būtų užtikrinta vartotojų apsauga, garantuota jų prieiga prie švietimo, sveikatos priežiūros ir kt. būtinų paslaugų. Prekybos liberalizacijos procese pirmiausia buvo atlikta daugybė įvairių politinių veiksmų ir priimta nacionalinių teisės aktų dėl prekybos paslaugomis. Nacionalinės prekybos paslaugomis reguliavimo tarnybos, institucijos kontroliuoja įvairių norminių aktų įgyvendinimą, pavyzdžiui, stebi užsienio valiutos operacijas, riboja paslaugų importą, numato atvykimo ir buvimo užsienio paslaugų teikėjams migracijos politikos priemones ir pan.

Kuriant prekybos politiką vis didesnę įtaką šalių sprendimams daro nacionalinės ir tarptautinės visuomeninės organizacijos. Šio tipo organizacijos sprendžia pasaulinės prekybos problemas, susijusias su tvaria plėtra, atsižvelgdamos į valstybių veiksmus socialiniais ir aplinkosaugos klausimais, o ne tik į ekonominius veiksmus. Veiksniai, lėmę visuomeninių organizacijų tapimą svarbiu, pasaulinę sistemą veikiančiu subjektu, yra: mažėjantis pasitikėjimas viešosiomis institucijomis, decentralizacijos bei naujų tiesioginės demokratijos formų siekimas. A. Wrobelio (2009) nuomone, visuomeninių organizacijų (angl. *non-governmental organizations* – NGO) aktyvumas šioje srityje įgyja dvi formas:

- valstybių liberalizacijos veiksmų iniciavimą arba rėmimą;
- konkurenciją arba valstybių pastangas įveikti visuomeniniais protestais pasireiškiančius prieštaravimus.

Pagrindiniai visuomeninių organizacijų, remiančių prekybos paslaugomis liberalizavimo procesą, veikėjai ir toliau lieka paslaugų teikėjams atstovaujančios organizacijos. Pirmiausia tai nacionalinės organizacijos (angl. *non-governmental organizations* – NGO) atstovaujančios pagrindiniam pasaulio paslaugų eksportuotojui, taip pat ir tarptautinio pobūdžio organizacijos (angl. INGO – *international non-governmental organizations*).

Pokyčiai paslaugų sektoriuje skatina valstybes bendradarbiauti sudarant palankesnes sąlygas patekti į rinką, tačiau reikia suderinti ir numatyti priemones, kad dėl didesnės konkurencijos būtų užtikrinta vartotojų apsauga, garantuota jų prieiga prie švietimo, sveikatos priežiūros ir kitų būtinų paslaugų. Prekybos liberalizavimo procese buvo atlikta daugybė įvairių politinių veiksmų ir priimta nacionalinių teisės aktų dėl prekybos paslau-

gomis. Nacionalinės prekybos paslaugomis reguliavimo tarnybos, institucijos kontroliuoja įvairių norminių aktų įgyvendinimą, pavyzdžiui, stebi užsienio valiutos operacijas, riboja paslaugų importą, numato atvykimo ir buvimo užsienio šalyje trukmę, apibrėžia paslaugų teikėjams migracijos politikos priemones ir pan.

8.7. GATS reikšmė tarptautinei prekybai paslaugomis

Urugvajaus raunde Jungtinių Valstijų vyriausybė buvo prekybos paslaugomis susitarimų pradininkė. Vykdamas įvairių šalių derybas dėl tarptautinės prekybos prekėmis ir tobulinant GATT buvo sukurtas GATS. Istorškai jis pripažintas pirmu susitarimu, numatančiu esminius teisinės sistemos principus, turinčius įtakos nacionalinių teisinių sistemų raidai, ir reguliuojančiu tarptautinę prekybą paslaugomis. GATS susitarime pirmą kartą buvo pavartotas terminas „prekyba paslaugomis“ ir nustatytos susitarimų bei įsipareigojimų normos, kurias turi vykdyti šalys. Be to, susitarimo 1 straipsnyje buvo apibrėžti visi paslaugų teikimo būdai (kai teikiama paslauga kerta sieną, kai vartotojas kerta sieną ir kt.).

GATS struktūrą sudaro 29 straipsniai, sujungti į 6 dalis²⁰⁸:

- I – veiklos sritis ir terminai;
- II – bendri įsipareigojimai ir priemonės;
- III – specialūs įsipareigojimai;
- IV – paslaugų mainų liberalizacija;
- V – institucinės procedūros;
- VI – baigiamosios nuostatos.

Be to, GATS sudaro trys, tarpusavyje susiję teisių ir įsipareigojimų blokai, į kuriuos šalys, siekiančios nustatyti veiklos sritis ir konkrečias teises, turi atsižvelgti. Tai:

- bendrasis susitarimas dėl prekybos paslaugomis, kuriame apibrėžtos pagrindinės paslaugos ir suformuluotos jų teisinės normos;
- atskirų paslaugų tipų priedai, kuriuose numatyta, kaip konkretūs GATS straipsniai turi būti joms taikomi (jūrų transportas, telekomunikacinės paslaugos ir kt.);

²⁰⁸ The Results of the Uruguay Round of the Multilateral trade Negotiation. *The legal texts. WTO*. Geneva, 1995.

- šalių PPO narių konkretūs įsipareigojimai, apimantys atskiras paslaugas.

Tokia struktūra leidžia atskirti bendrus, visoms šalims PPO narėms skirtus įsipareigojimus nuo tų, kurie orientuoti į atskirus sektorius arba paslaugas. Taigi GATS panašus į GATT, kuriame įsipareigojimai ir įėjimo į rinką sąlygos yra bendri ir pateikiami tarifiniuose protokoluose visoms šalims. Be to, ši susitarimo struktūra priimtina šalims, kurios yra skirtingo išsivystymo lygio ir taiko įvairias prekybos paslaugomis liberalizavimo formas. Pažymėtina, kad ir kiti susitarimų aspektai panašūs ir pabrėžia:

- nacionalinį režimą, kai užsienio šalies paslaugos teikimo įmonei ir paslaugai taikomos tos pačios sąlygos kaip ir nacionalinėms;
- nediskriminuojančias sąlygas, kai didesnio palankumo režimas numato visiems susitarimo dalyviams vienodas sąlygas;
- atvirumą, viešumą, kai visa informacija, įstatymai, administracinės nuostatos ir įpareigojimai, susiję su prekybos paslaugomis reguliavimu, turi būti skelbiami viešai;
- nuoseklų liberalizacijos proceso įgyvendinimą, kai derybose buvo mažinamos prekybos paslaugomis kliūtys, pradedant Urugvajaus raundu ir tęsiant kitais susitarimais;
- ginčų ir konfliktinių situacijų sprendimas pasitelkiant PPO nuostatas, bendrai tinkančias GATT ir GATS.

Kadangi prekės yra materialios formos, jos gali būti išreiškiamos, suskaičiuojamos tam tikrais matavimais (metras, kilogramas ir t. t.), paslaugoms šie kriterijai netinka. Jų savybės leidžia tik tam tikru tikslumu nustatyti veiklos, kai paslauga buvo teikiama, rezultatą, t. y. kaip buvo patenkinti paslaugos gavėjo poreikiai, nes paslauga yra neatskiriama nuo jos teikimo proceso. Šias problemas ir inicijavo GATS.

GATS pirmoje dalyje apibrėžtos prekybos paslaugomis poveikio priemonės. Tai dažniausiai tokios priemonės, kurias numato vietos, regiono ar šalies valdžios ir valstybinės institucijos. Kiekviena šalis – susitarimo dalyvė – privalo laikytis visų numatytų nuostatų, kurios apibrėžia ir paslaugas, ir jų teikimą ar dalyvius. GATS apima visas paslaugas, išskyrus tas, kurios priskiriamos valstybės institucijų veiklos funkcijoms. Jame paslaugų teikimas apibrėžiamas kaip jų kūrimas, gaminimas, paskirstymas, rinkodara ir pateikimas. *Fizinis asmuo* apibūdinamas kaip vienos šalies PPO narės pilietis, kuriam suteikta teisė nuolat gyventi tos šalies ar ES teritorijoje. *Juridinis asmuo* – tai įmonė, įsteigta pagal galiojančius šalies narės teritorijoje įstatymus, arba bendra įmonė ar asociacija, priklausanti privačiam asme-

niui ar vyriausybei. Komercijos aspektas pasireiškia bet kokia komercijos ar verslo forma tos šalies narės, kurioje teikiama paslauga, teritorijoje. Todėl pažymėtina, kad visi terminai *tarptautinė prekyba paslaugomis, paslaugų prekyba per sieną ir jų gamyba bei vartojimas, vykdomas fizinių ir juridinių asmenų kiekvienos šalies narės teritorijoje*, yra išsamiai apibrėžiami GATS.

Antroje dalyje buvo sudaryti bendri įsipareigojimai PPO šalims narėms, numatantys pagrindinius prekybos paslaugomis mainų principus. Iš jų išskiriamas didžiausio palankumo statusas ir pabrėžiamas diskriminacijos nebuvimas.

II GATS dalyje yra penkiolika straipsnių, kuriuose numatyta, kad: atsižvelgiant į visas priemones, kurioms taikomas šis Susitarimas, kiekviena valstybė narė taiko paslaugoms ir paslaugų teikėjams iš kitų valstybių iš karto ir besąlygiškai ne mažiau palankų režimą negu tas, kurį ji taiko paslaugoms ir paslaugų teikėjams bet kurios kitos šalies atžvilgiu.

III dalis numato skaidrumo prekybos paslaugomis įsipareigojimus, kai kiekviena šalis turi:

- nuo susitarimo paskelbimo datos vykdyti įsigaliojusias ir visas taikomas priemones, susijusias su GATS operacijomis, įskaitant pasirašytus tarptautinius susitarimus, susijusius su prekių ar paslaugų teikimu tarptautiniu mastu;
- informuoti Tarybą dėl prekybos paslaugomis naujų įstatymų ar galiojančių įstatymų, taisyklių pakeičių įvedimo ar procedūrų taikymo nacionalinėje rinkoje, kai prisiimti specialūs įsipareigojimai gali turėti įtakos prekybai paslaugomis;
- kaupti informaciją ir reglamentuoti jos ir bendro pobūdžio, ir išsamios informacijos teikimą kitoms šalims dėl prekybos paslaugomis.

IV dalyje atkreipiamas dėmesys į ketinimus didinti besivystančių šalių tarptautinių paslaugų apimtį, siekiant dalyvauti tarptautiniuose mainuose ir derybų metu prisiimti konkrečius įsipareigojimus, susijusius su šalių pajėgumų teikti paslaugas sustiprinimu bei jų efektyvumo ir konkurencingumo didinimu, galimybėmis pasinaudoti technologijomis, geresne prieiga prie informacinių tinklų, paskirstymo kanalų, įvairių paslaugų teikimo metodų, įėjimo į rinką būdų ir kitomis galimybėmis, atsirandančiomis paslaugų liberalizavimo procese. Tolesnės derybos dėl tarptautinės prekybos paslaugomis liberalizavimo turėjo būti pradėtos per penkerius metus po Susitarimo įsigaliojimo ir po prekybos paslaugomis Tarybos atliktos bendros prekybos paslaugomis ir atskirų sektorių analizės, kuria remiantis

būtų galima numatyti pagrindines derybų taisykles. Tačiau skirtinga PPO šalių narių padėtis ir nesutarimai neleido plėtoti šio proceso.

GATS susideda iš keturių dalių: 1) pagrindinės sutarties teksto taisyklės, mechanizmai ir priemonės, reglamentuojančios tarptautinę prekybą paslaugomis ir liberalizacijos procesą; 2) aštuoni sektoriniai priedai, kuriuose patikslinami pasirinktuose paslaugų sektoriuose taikomi principai; 3) išsamių nacionalinių įsipareigojimų sąrašai – horizontalių įsipareigojimų, apimančių visas paslaugas ir sektorinius įsipareigojimus ir apibrėžiančių patekimą į paslaugų rinkas bei įvedančių nacionalinį klasifikatorių; 4) nacionalinių nukrypimų nuo didžiausio palankumo statuso sąrašas, iš anksto numatantis, kad vyks kiti derybų raundai siekiant panaikinti prekybos paslaugomis apribojimus.

V dalies straipsniai apima konsultacijas, reglamentuoja Tarybos veiklą, bendradarbiavimą su kitomis tarptautinėmis organizacijomis ir kt.

Įkurtos Pasaulio prekybos organizacijos (PPO) nariai paskyrė Prekybos paslaugomis tarybą (angl. CTS – *Council on Trade in Services*), kurios tikslas – prižiūrėti GATS operacijas. Taryba yra institucija, kuri:

- stebi šalis, besiderančias dėl licencijų pripažįstant užsienyje įgytą kvalifikaciją ir profesiją bei plėtojančias veiklos principus šioje srityje;
- pasitaikius monopolinių paslaugų teikėjų piktnaudžiavimo rinkoje atveju, PPO nario prašoma pateikti išsamią informaciją apie susidariusią padėtį ir taikomas nuobaudas bet kurios šalies subjekto įmonei;
- priima GATS šalių nuostatą apie naujų priemonių, neatitinkančių didžiausio palankumo statuso, įvedimą bei pokyčius konkrečių įsipareigojimų sąrašuose;
- persvarsto situacijas, leidžiančias nukrypti nuo straipsniuose pateiktų nuostatų;
- siekia laipsniškai liberalizuoti prekybą paslaugomis, inicijuoti naujus daugiašalių derybų susitarimus.

Įkūrus PPO Tarybą iš karto buvo įsteigti funkciškai svarbūs jos veiklai komitetai ir darbo grupės: Finansinių paslaugų komitetas (angl. *Committee on Financial Services*), Konkrečių įsipareigojimų komitetas (angl. *Committee on Specific Commitments*), GATS taisyklių darbo grupė (angl. *Working Party on GATS Rules*), Vidaus nuostatų reguliavimo darbo grupė (angl. *Working party on Domestic Regulations* – WPDR).

Dėl institucijų konsultacijų ir kilus klausimų, susijusių su veiklos principais ir procedūromis, arba sprendžiant ginčus nurodomas Susi-

tarimas (angl. *Dispute Settlement Understanding* – DSU) dėl taisyklių ir ginčų sprendimo tvarkos bei lygiavertis PPO organas dėl ginčų, susijusių su GATS (angl. *Dispute Settlement Body* – DSB). Atsižvelgiant į ganėtinai įtikinamas aplinkybes, jis gali leisti nukentėjusiajai šaliai sustabdyti prievolių arba konkrečių įsipareigojimų įgyvendinimą kitose šalyse. Šios priemonės galėtų apimti pasirinktos paslaugos sektorių ar visą paslaugų sritį arba GATS reglamentuojamą sritį. Jei kyla būtinybė, galima naudoti vadinamuosius kryžminius atsakomuosius veiksmus, t. y. atsakomuosius įsipareigojimus pagal sutartį arba nuolaidų taikymo perkėlimą iš paslaugų sektoriaus prekėms ir atvirkščiai – iš prekių paslaugoms.

Bendrasis susitarimas dėl prekybos paslaugomis nedraudžia monopolijoms funkcionuoti paslaugų rinkoje. Tačiau pabrėžiama, kad šalių nacionalinės bendrovės negali piktnaudžiauti savo monopoline padėtimi, nes paslaugos nepriklauso išimtinių teisių taikymo sričiai. Bet kurios šalies narės prašymu gali būti panaikintas leidimas teikti paslaugas, varžančias konkurenciją, nes tai riboja prekybos paslaugomis apimtį.

Numatyta, kad paslaugos ir paslaugų gaminimas šalyse PPO narėse gali tapti sertifikavimo proceso objektu, jeigu siekiama, kad jos atitiktų standartus ar klasifikavimo reikalavimus. Tokie reikalavimai negali riboti ir diskriminuoti paslaugų teikėjų ar gavėjų, nes jie turi atitikti objektyvius kriterijus.

VI dalyje pateikiamas kompleksas vidinių ekonominių priemonių, taikomų daugiašaliuose tarptautiniuose susitarimuose. Šios priemonės gali būti naudingos reguliuojant tarptautinius ekonominius mainus, kai remiantis daugiašaliais susitarimais plėtojama ekonominė integracija ir šalies nacionalinės ekonomikos internacionalizacija. Pažymėtina, kad šalys PPO narės turi galimybę pasiekti, kad šalies ne narės teritorijoje gaminama ir teikiama paslauga nesudarytų skirtingų ekonominių ir prekybos paslaugomis sąlygų tarp bendradarbiaujančių valstybių.

Jame pripažįstama kiekvieno dalyvio teisė reguliuoti paslaugų teikimą šalies teritorijoje, įvesti naujas reguliavimo nuostatas, kurios padėtų įgyvendinti nacionalinę šalies paslaugų kūrimo ir jų teikimo politiką. Be to, tai suteikia galimybę numatyti išskirtinę teisę teikti atskiras paslaugas ir numato būtinybę vykdyti visas kitas privalomas nuostatas.

GATS priedai – tai dalis, kurioje yra pateikiami klausimai, susiję su finansinėmis paslaugomis, oro transportu, telekomunikacijomis ir teikiančių paslaugas asmenų judėjimu. Šios paslaugos yra reikšmingos tarptautiniu mastu, todėl jų aptarimas, interpretacijos ir su teikimu susiję klausimai gali būti tarptautinių derybų objektas.

8.8. Paslaugas reglamentuojančios Dohos sutarties nuostatos

2001 m. lapkritį, remiantis IV ministrų konferencijos deklacija, Katarė paslaugų problematika buvo įtraukta į naujo PPO raundo derybas. Pagal derybų nuostatas šio proceso tikslas – pasiekti kuo aukštesnį prekybos paslaugomis liberalizavimo lygį apribojant arba panaikinant kai kurias nepalankiai veikiančias priemones. Derybomis buvo siekiama padidinti besivystančių šalių indėlį į tarptautinės prekybos paslaugomis plėtrą.

Derybos dėl paslaugų vadinamajame vystymosi raunde apima dvi problemų grupes: GATS pagrindinių principų pakeitimą arba papildymą ir konkrečių įsipareigojimų sąrašo tobulinimą siekiant padidinti atskirų PPO narių rinkų atvirumą. Derybos dėl GATS taisyklių vykdomos šiose srityse:

- Svarstoma galimybė pritaikyti prekyboje paslaugomis specialų apsaugos mechanizmą, panašų į taisykles, taikomas prekybai prekėmis pagal GATT. Valstybės įgytų galimybę laikinai įvesti patekimo į savo paslaugų rinką apribojimus esant per didelei užsienio paslaugų teikėjų ekspansijai, kuri kenkia šalies rinkai. Galutinės apsaugos priemonės būtų susijusios su griežtomis pradinėmis sąlygomis.
- Pagal GATS XV str. toliau siekiama įvesti į definicijų sistemą **subsidijas**, kaip tai buvo padaryta susitarime dėl prekybos prekėmis. Todėl keičiamasi informacija apie subsidijų tipus ir apimtį, taikomą atskirų valstybių paslaugų sektoriuose.
- Derybininkų dėmesys sutelktas į viešuosius užsakymus, kurie remiantis XIII str. yra išskirti iš bendro GATS režimo.
- Pagal VI str. ketvirto punkto nuostatas vykdomos derybos ir dėl vidinių taisyklių, kvalifikacinių reikalavimų bei procedūrų, techninių standartų ir licencijavimo tvarkos.

Dvišalės ir daugiašalės derybos vykdomos prekybos paslaugomis Tarybos forume. Tuo pačiu metu vyksta atskirų paslaugų sektorių grupių neformalios derybos. 21 tokia grupė išsamiai aptaria oro transporto, architektūros paslaugų, inžinerinių, garso ir vaizdo, informacinių, paskirstymo, statybinių, švietimo, energijos paskirstymo, su natūralios aplinkos apsauga susijusių paslaugų, finansinių, teisinių, logistinių, jūros transporto, pašto ir kurjerių, su žemės ūkio sektoriaus aptarnavimu susijusių paslaugų, telekomunikacinių ir turizmo paslaugų problemas. Be šių grupių, funkcionuoja

papildomos trys, apimančios atskirų paslaugų liberalizavimo klausimus, susijusius su jų teikimo būdu, bei grupė, užsiimanti turinčiųjų didžiausio palankumo statusą išimtimis. Šių grupių derybų rezultatai tampa privalomi, jei valstybė įtraukia juos į savo įsipareigojimų sąrašą.

Nors derybas buvo planuojama baigti iki 2005 m., bet jų lėtumas ir priklausymas nuo derybų kitose srityse rezultatų, taip pat ministrų konferencijos Kankune nesėkmė neleido to įgyvendinti. Derybų procesą paspartino PPO Tarybos priimta programa, kurioje GATS nariai įsipareigojo kuo greičiau pateikti pasiūlymus. Derybų procedūrų gairių penktas paragrafas numato, kad iš anksto iš derybų nebūtų pašalintas nė vienas paslaugas teikiantis sektorius ir nė vienas paslaugų teikimo būdas, o dalyviai teiktų naujas paslaugų sektoriaus liberalizavimo įsipareigojimų versijas. Iki 2005 m. gegužės buvo pateikti 68 pradiniai pasiūlymai, apimantys 68 proc. PPO narių. Nuo 2005 m. gegužės 19 d. iki 2008 birželio pabaigos GATS nariai pateikė 31 išnagrinėtą pasiūlymą. Tuo metu pradinių pasiūlymų skaičius padidėjo nežymiai – iki 71. Tačiau reikia pažymėti, kad paslaugų rinkos, palyginti su ankstesniu raundu, tapo nedaug atviresnės. Toliau išliko daug apribojimų patekti į atskirų šalių rinkas. Be to, daugelyje paslaugų sektorių išliko ankstesnė formuluotė „be įsipareigojimų“, kuria vadovaujantis tas sektorius ir toliau išlieka išskirtas iš liberalizacijos proceso ir GATS nuostatų. Pagrindinė nesutarimų priežastis buvo ir yra atskirų šalių pozicijų principiniai skirtumai derybose ir kitose srityse, ypač problemos, kylančios prekiaujant žemės ūkio produktais. Dažniausiai prekybos paslaugomis liberalizavimo problemos atsiskleidžia išsivysčiusių ir besivystančių šalių santykiuose. Turtingos šalys stengiasi paveikti mažiau turtingas, kad jos būtų atviros konkurencijai. Esant tokiai padėčiai, kai dauguma Urugvajaus raunde pasiektų įsipareigojimų apėmė pirmą ir antrą paslaugų teikimo būdus, Pietų valstybės atkreipė dėmesį į būtinybę palengvinti paslaugų teikimą per fizinių asmenų dalyvavimą. Šiaurės ir Pietų šalių susitarimą apsunkina specifinė padėtis, kurioje JAV ir ES ekonominiai interesai kerta su Brazilijos, Indijos ir Kinijos politiniais interesais. Šios trys valstybės siekia ne tik palankesnių sąlygų kitų šalių rinkose, bet ir nori įgyti politinį prestižą bei pripažinimą tarptautinėje erdvėje.

Nagrinėjant atskirų valstybių pozicijas dėl tolesnio paslaugų liberalizavimo, dabartiniame derybų raunde galima išskirti mažiausiai keturias požiūrių grupes:

1. valstybės, suinteresuotos kuo didesne derybų pažanga, siekiančios užtikrinti savo įmonėms plačias plėtros kitų PPO šalių narių rinkose (labiau išsivysčiusios valstybės su JAV priešakyje) galimybes;
2. valstybės, siejančios pažangą derybose su savo nuostatų dėl prekybos žemės ūkio produktais liberalizacijos patenkinimo (Brazilija ir kitos Lotynų Amerikos šalys);
3. valstybių, siejančių didesnę savo įsitraukimą į derybas dėl paslaugų liberalizavimo ir taisyklių, atveriančių išsivysčiusių šalių rinkas nepriklausomiems konsultantams, profesionalias paslaugas teikiančioms asmenims ir labai kvalifikuotiems ekspertams, priėmimas (Indija ir kai kurios kitos besivystančios šalys);
4. valstybės, pasirengusios pritari ateities galimybėms paslaugų sektoriuje numatant sąlygą, kad bus priimtos ypatingų apsaugos priemonių taikymą leidžiančios taisyklės (Malaizija, Tailandas ir kt. ASEAN šalys).

ES, JAV ir G20 grupės pozicijų skirtumai dėl prekybos paslaugomis liberalizavimo išaiškėjo ministrų konferencijoje Honkonge 2005 m. gruodžio 18 d.²⁰⁹ Kaip ir buvo tikėtasi, pagrindine ginčytina problema tapo žemės ūkis ir neturtingiausių valstybių prekybos sąlygos. Nepaisydamos pradinio skepticizmo ir konkurencijos sėkmės, besiderančios šalys parengė galutinę deklaraciją, kuri leidžia toliau tęsti derybas. Susitarimų esmę sudaro nuostatos panaikinti visas išsivysčiusių šalių taikomas eksporto subsidijas iki 2013 m., o Nacionalinė parama žemės ūkio sektoriui turi tapti tolesnių derybų objektu. Dėl prekybos pramoninės paskirties prekėmis buvo numatyta, kad bus mažinami muitų tarifai. Dėl prekybos paslaugomis liberalizavimo nebuvo priimta jokių konkrečių įsipareigojimų. Galutinėje deklaracijoje tik nurodoma tolesnių derybų būtinybė, atsižvelgiant į besivystančių ir neturtingiausių valstybių poreikius. Be to, buvo numatyta intensyvinti šį procesą ir parengti tolesnių darbų harmonogramą.

Prekybos ministrų susitikimas Ženevoje 2008 m. liepos 21–30 d., kuriame buvo nutarta spręsti besivystančių šalių paslaugų rinkų atvėrimo problemas, taip pat nebuvo produktyvus. Vis dėlto derybos dėl žemės ūkio ir dėl prekybos paslaugomis vyksta palyginti sklandžiai.

Siekiant paspartinti šį procesą 2008 m. gegužės 26 d. Prekybos paslaugomis tarybos pirmininkas pateikė specialų raportą. Įgyvendinus jo tei-

²⁰⁹ Bhagwati J. From Seattle to Hong Kong: Are We Getting Anywhere? // *Global Economy Journal*, 2005, No. 4.

ginius būtų galima tikėtis teigiamos derybų pabaigos²¹⁰. Šiame dokumente derybų dėl paslaugų sėkmė susijusi su darbų intensyvinimu pagal Ministrų konferencijos Honkonge deklaracijos priedą C. Taip pat buvo pabrėžta, kad pagrindinis derybų aspektas yra „teiginys – pasiūlymas – metodas“, kurį papildė derybos 21 neformalios tematinės grupės rezultatai. Derybose turi būti pasiektas aukštesnis prekybos paslaugomis liberalizavimo lygis, lemiantis derybų dalyvių ekonomikos augimą ir intensyvesnę besivystančių šalių raidą. Dėl to derybininkai turi ypač susitelkti ties sektoriais ir paslaugų teikimo būdais, kuriuos liberalizuoti svarbu Pietų valstybėms. Honkongo deklaracijos priedo C X paragrafe užfiksuota, kad besivystančioms valstybėms bus suteikta būtina techninė parama, leidžianti joms būti aktyvesnėms derybose. Be to, numatyta toliau kurti taisykles dėl ypatingų apsaugos priemonių taikymo, vyriausybių pirkimų, subsidijų, taip pat priemonės, susijusias su kvalifikaciniais reikalavimais, procedūromis, techniniais standartais, licencijavimu, kad šie netaptų prekybos paslaugomis papildomomis kliūtėmis. Svarbiausiu uždaviniu tolesnėse derybose dėl paslaugų sektoriaus liberalizavimo išlieka suderinti prieštarigus išsivysčiusių ir besivystančių šalių reikalavimus. Dauguma besivystančių šalių nelinkusios smarkiai sumažinti užsienio paslaugų teikėjų įėjimo į rinkas apribojimų. O išsivysčiusios šalys paslaugų sektoriaus liberalizavimą ir toliau laiko PPO Kataro derybų prioritetu.

8.9. ES prekyba paslaugomis

Europos Sąjungoje paslaugų rinkos liberalizavimo idėja buvo pateikta Romos sutartyje 1957 m. Todėl Europos ekonominę bendriją galima laikyti šio ekonomikos sektoriaus liberalizavimo lyderiu. Dėl bendro pobūdžio nuostatų *Europos ekonominės bendrijos sutartis* išreiškia tik pagrindines paslaugų judėjimo tarp Bendrijos narių reguliavimo idėjas. Joje apibrėžta paslaugų sąvoka bei nustatyti laisvo paslaugų teikimo pagrindai. Iš jų – garantuotas nediskriminacinis paslaugų teikimas kitoje valstybėje. Dokumente pažymėta, kad Bendrijos užduotis – kuriant bendrą rinką ir laipsniškai derinant šalių narių ekonomines politikas remti visoje Bendrijoje ekonominės veiklos plėtrą, stabilumą, gyvenimo kokybės gerėjimą

²¹⁰ *Council for Trade in Services, Elements Required for the Completion of the Services Negotiation, WTO*. Geneva, 2008, TN/S/33.

ir glaudesnius santykius su kitomis Bendrijos narėmis. Siekiant šio tikslo Ekonominė bendrija šalina kliūtis prekėms, paslaugoms, asmenims ir kapitalui laisvai judėti. Sutartyje paslaugomis laikomas naudos suteikimas už tam tikrą atlygį, jeigu jos nėra reguliuojamos laisvo prekių, kapitalo ir asmenų judėjimo taisyklėmis. Paslaugos apima prekybinės, gamybinės, verslo ir laisvųjų amatų (menininkų) veiklos naudą. Sutartyje priimtas Negatyvusis paslaugų apibrėžimas, leidžiantis laisvo paslaugų teikimo sąvoka apimti daug įvairių veiklų tipų, tarp kurių – ir gamybinio, komercinio ir profesinio pobūdžio paslaugos²¹¹. Sutartis reguliuoja paslaugų teikimą tik jeigu vienos šalies subjektas teikia paslaugas kitos šalies narės teritorijoje arba kitos šalies narės subjektams savoje teritorijoje ir jeigu pati paslauga juda iš vienos šalies į kitą šalies narės teritoriją. Buvo numatyta, kad kliūtys teikti paslaugas, kai paslaugos teikėjas, o ne gavėjas yra kitos šalies pilietis, turi būti panaikintos Tarybos priimtos programos pagrindu per nustatytą pereinamąjį laikotarpį. Tokia laisvo paslaugų judėjimo kliūčių naikinimo programa buvo patvirtinta 1961 gruodžio 18 d., joje buvo apibrėžtos paslaugų rinkos liberalizavimo bendrosios sąlygos ir numatyti įgyvendinimo etapai. Nors ši programa neturėjo įstatymo galios, bet ji tapo svarbiu tolesnių teisės aktų kūrimo elementu.

1966 m. liepos 26 d. Europos Taryba numatė, kad Muitų sąjunga tarp Bendrijos narių įsigalios 1968 m. liepos 1 d., tačiau dėl daugybės politinių, ekonominių ir techninių sunkumų iki to laiko nepavyko iki galo įgyvendinti bendrosios rinkos koncepcijos, apimančios ne tik laisvą prekių bet ir paslaugų, darbo jėgos bei kapitalo judėjimą. Vėliau dėl staigaus naftos kainų šuolio, pasaulio monetarinės sistemos žlugimo, taip pat dėl mažėjančios prekybos tarp šalių narių apyvartos ir didėjančios infliacijos bendrosios rinkos raida smarkiai sulėtėjo. Nepakankamai suvienodintas nacionalinis reguliavimas stabdė ne tik kai kurių prekių laisvą judėjimą, bet pirmiausia prekybą paslaugomis, o skirtingi profesijų registrai ribojo darbuotojų judėjimo laisvę.

Akstinas toliau liberalizuoti prekybą paslaugomis buvo 1985 m. Baltojoje knygoje pateikta kompleksinė programa, kurios tikslas buvo panaikinti ekonomines Europos bendrijos šalių sienas ir taip sukurti vidaus rinką. Tuo tikslu buvo numatyta sukurti beveik 300 teisės aktų panaikinti egzistuojančias laisvo prekių, paslaugų, kapitalo ir darbo jėgos judėjimo kliūtis. Beveik pusės šių aktų paskirtis – reguliuoti paslaugų sektorių. Kitas pas-

²¹¹ Robin S. *The Provision of Services and The Movement of Labour in the Countries of the European Union // OECD Social Employment and Migration Working Papers*, 1996, No. 2, p. 5.

laugų rinkos liberalizavimo ir įmonių kūrimo kitose šalyse įgyvendinimo etapas buvo Europos bendrojo akto pasirašymas ir vidaus rinkos principų sukūrimas. Šis dokumentas, be bendrosios rinkos apibrėžimo, numatė ir jos sukūrimo laikotarpį. Buvo numatyta, kad visos priemonės jai kurti bus įgyvendintos iki 1992 m. pabaigos. Europos Sąjungos sutartis pagreitino su paslaugų liberalizavimu susijusius procesus, o pagrindinė priemonė laisvam paslaugų judėjimo įgyvendinti buvo vykdyti laisvą ekonominę veiklą kiekvienoje šalyje ir suvienodinti įsidarbinimo taisykles.

Mastrichto sutartis tapo svarbiu veiksmu didinant prekybos paslaugomis laisvę. Net ir sukūrus bendrąją rinką visiškai liberalizuoti paslaugų sektoriaus nepavyko dėl paslaugų teikimo specifikos. Ne iki galo įgyvendinta bendrosios rinkos koncepcija, ypač paslaugų teikimo srityje, ir šiuo metu yra laikoma Europos Sąjungos plėtros rezervu²¹². Dėl paslaugų teikimo, kaip ekonominės veiklos ir kliūčių laisvai joms judėti specifiškumo, paslaugų rinkų integracijos principai skiriasi nuo prekių rinkos integracijos. Pirmiausia paslaugų teikimo procese būtinas tiesioginis paslaugų teikėjo ir gavėjo ryšys, neįmanomas jiems esant skirtingose šalyse. GATS nurodomos keturios galimybės teikti paslaugas tarptautinėse rinkose (žr. ankstesniame poskyryje). Antra, kadangi paslaugos yra dviejų gamybos veiksnių – darbo jėgos ir kapitalo – naudojimo rezultatas, paslaugų teikimo laisvė gali būti ne tik jų rinkos integracija, bet ir darbo jėgos bei kapitalo laisvo judėjimo išdava. Riba tarp šių laisvių neaiški, tačiau įmonių lygmeniu pastebima ne tiek dėl vykdomos veiklos pobūdžio, kiek dėl ją reglamentuojančių teisės aktų skirtumų. Trečia, laisvo paslaugų judėjimo apribojimai išplaukia ne iš fizinių sienų tarp atskirų šalių rinkų, o iš skirtingų reikalavimų, keliamų tose šalyse ir paslaugoms, ir paslaugų teikėjams. Todėl juos šalinti – tai:

- panaikinti draudimus ar apribojimus naudotis kitų šalių įmonių teikiamomis paslaugomis;
- derinti paslaugoms ir jų teikėjams keliamus reikalavimus arba pripažinti tarpusavio susitarimus.

Paslaugų rinkų integraciją apsunkina dar ir tai, kad paslaugų judėjimo kaštai yra daug didesni už prekių judėjimo sąnaudas. Dėl to paslaugų srityje nepavyksta pasiekti ekonominio efekto, analogiško kintančioms prekių rinkų integracijos pasekmėms (masto ekonomijos, efektyvumo didėjimo ir pan.) Be to, daugeliu atvejų lemiamą vaidmenį vaidina paslaugų teikėjo ir jų gavėjų artumas, todėl tiesioginės investicijos, siekiant įkurti filialą užsie-

²¹² Wrobel A. Międzynarodowa wymiana usług. *Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR*. Warszawa, 2009, p. 210.

nyje, daug dažniau negu gaminant prekes yra vienintelė galimybė pasinaudoti įstatymais garantuota paslaugų teikimo laisve.

Dar 2000 m. vykusiuose Europos Tarybos posėdžiuose buvo numatyta parengti paslaugų judėjimo kliūčių pašalinimo strategiją²¹³. 2002 m. liepą Europos Komisija paskelbė paslaugų sektoriaus raportą apie padėti vidaus rinkoje, kuriame aptartos teisinės ir kitos kliūtys, trukdančios paslaugoms judėti Europos Sąjungos vidaus rinkoje.

Paslaugų direktyva

2004 m. sausio 13 d. Europos Komisija pateikė vidaus rinkos paslaugų sektoriaus liberalizavimo paspartintinio direktyvą, kuria siekiama panaikinti vis dar egzistuojančias protekcionistines kliūtis patenkant į kitų šalių rinkas ir taip patenkinant pagrindinį laisvo paslaugų judėjimo Europos Sąjungoje pagrindinį principą. Direktyva numatė tokią prekybos paslaugomis liberalizavimo apimtį, kurios iki tol nebuvo. Jos tikslas – sukurti teisinės nuostatos, kurios pašalintų paslaugų teikimo, įmonių steigimo ir paslaugų judėjimo tarp ES šalių kliūtis. Europos Komisija, suprasdama paslaugų rinkos liberalizavimo svarbą ir matydama politines kliūtis, taip pat parengė išsamią direktyvos įgyvendinimo ir pasekmių analizę, atskleidžiančią kliūčių pašalinimo įtaką ES šalių ekonomikų potencialo išnaudojimui. Nors paslaugų sektoriaus liberalizavimo nauda būtų akivaizdi, ES pateiktas direktyvos variantas (direktyva vadinama Bolkensteino pagal vidaus rinkos komisarą F. Bolkensteino pavardę) Europos Parlamento pritarimo nesulaukė dėl nepakankamos paslaugų teikėjų socialinės apsaugos²¹⁴.

2006 m. balandžio 4 d. Europos Komisija pateikė kompromisinį modifikuotą direktyvos projektą, o birželio mėnesį Briuselyje vykusio Europos Taryba patvirtino susitarimą dėl paslaugų direktyvos. Tų pačių metų lapkričio 15 d. antru skaitymu ši direktyva buvo priimta Europos Parlamente. Šis veiksmas užbaigė kelių metų darbus rengiant dokumentą, kuris turėjo įgyvendinti dar Romos sutartyje numatytą paslaugų teikimo laisvės principą.

Paslaugų direktyva sukuria bendrą teisinę apibrėžtį, palengvinančią verslo steigimą paslaugų sektoriuje ir laisvą paslaugų judėjimą tarp šalių narių. Ji taikoma paslaugoms, teikiamoms ES šalyse, ir šių šalių paslaugų teikėjams. Direktyvos teiginiai apima tik tas paslaugas, kurios teikiamos dėl ekonominės naudos. Bendro neekonominio intereso paslaugos (angl.

²¹³ An Internet Market Strategy for Services. *European Communities COM2000 final*, 2000.

²¹⁴ Wrobel A. Międzynarodowa wymiana usług. *Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR*. Warszawa, 2009, p. 214.

Services of General Interest SGI) šia direktyva nereguliuojamos. Paslaugos teikiamos dėl bendro ekonominio intereso (angl. *Services of General Economic Interest* – SGEI). Tokios paslaugos kaip vandens tiekimas, elektros energijos paskirstymas, pašto paslaugos, atliekų išvežimas ir utilizavimas yra teikiamos dėl ekonominių interesų ir dėl to yra šio dokumento reguliavimo objektas. Direktyvos nuostatos dėl verslumo laisvės ir laisvo paslaugų judėjimo yra taikomos išimtinai tik tiek, kiek šie veiksmai yra atviri konkurencijai. Todėl direktyvos nuostatos neįpareigoja šalių narių liberalizuoti paslaugų, teikiamų dėl bendro ekonominio intereso, ar likviduoti esamus monopolius, taip pat panaikinti valstybės teikiamą paramą, kaip to reikalauja bendros konkurencijos taisyklės.

Direktyva apima šias nuolat kintančių tipų paslaugas:

1. paslaugas įmonėms, tokias kaip konsultavimas valdymo srityje, sertifikavimas ir testavimas, objektų valdymas, reklama, personalo parinkimas ir prekybinis tarpininkavimas;
2. paslaugas, kurios gali būti teikiamos ir įmonėms, ir vartotojams: pavyzdžiui, teisinės konsultacijos mokesčių klausimais, nekilnojamo turto, statybos ir architektūros paslaugos, paskirstymas, mugių ir parodų organizavimas, automobilių nuoma ir kelionių operatorių paslaugos;
3. paslaugos vartotojams: turizmo, tarp jų turizmo vadovų, poilsio, sporto centrų, pramogų parkų, taip pat pagalba namų ūkiams, seniems žmonėms.

Paslaugų veikla gali apimti paslaugas, kai tarp paslaugų teikėjo ir gavėjo atstumas nėra didelis, ir paslaugas, reikalaujančias paslaugų teikėjo ar paslaugų gavėjo judėjimo, bei paslaugas, kurios gali būti teikiamos per atstumą, tarp jų – internetu.

Dėl didelio profsąjungų pasipriešinimo paslaugų direktyva nėra taikoma tose srityse, kurias reguliuoja darbo teisė. Todėl ji neturi įtakos įdarbinimo sąlygoms, maksimaliam darbo laikui, minimaliosioms pertraukoms, minimaliai metinei atostogų trukmei, minimaliam darbo užmokesčiui bei sveikatos, darbo saugos ir higienos principams, taikomiesiems teisės aktams šalyse narėse. Be to, ji nereguliuoja socialinių partnerių santykių, tarp jų derybų ir grupinių sutarčių sudarymo, teisės į streikus ir kitų protesto akcijų, negali turėti įtakos valstybių narių socialinio draudimo teisinei bazei.

Priimtoje paslaugų direktyvos versijoje įtvirtintas paslaugų teikimo laisvės principas, reiškiantis galimybę laisvai teikti paslaugas bet kurios ES šalies piliečiui bet kurioje kitoje ES šalyje, tačiau direktyvoje nenurodoma,

pagal kurios šalies taisyklės paslauga turi būti realizuojama. Lyginant su pirminiu komisijos pasiūlymu priimtas sprendimas išplėtė reikalavimus, kuriuos paslaugą gaunanti šalis gali pateikti paslaugų teikėjams siekdama ap sunkinti patekimą į jos rinką. Tačiau ribojant paslaugų teikimą turi būti laikomasi šių principų:

- nediskriminacijos (dėl pilietybės arba juridinių asmenų atveju, priklausomybės kitai kuriai nors valstybei narei);
- apribojimo būtinybės (pvz., dėl visuomenės saugumo, visuomenės sveikatos ar natūralios aplinkos apsaugos);
- proporcijos (apribojimas turi būti proporcingas siekiamiems tikslams).

Tuo pat metu nurodyti reikalavimai, kurių valstybės narės negali taikyti jose veikiančioms paslaugų teikėjams iš kitų šalių:

- paslaugų teikėjas neprivalo turėti įmonės toje šalyje, kurioje paslauga teikiama;
- paslaugų teikėjas neprivalo gauti atitinkamų šalies ar vietos valdžios institucijų leidimo teikti paslaugas;
- paslaugų teikėjui neturi būti draudžiama kurti tam tikrų formų ar tipų infrastruktūros paslaugų teikimo šalies teritorijoje;
- paslaugų teikėjas neturi būti verčiamas sudaryti sutarčių su paslaugų gavėju, jeigu tokios sutartys trukdo teikti paslaugas.

Kitos esminės direktyvos nuostatos yra skirtos administracinėms kliūtims naikinti. Siekiant supaprastinti administracines procedūras kuriami kontaktiniai punktai, kuriuose paslaugų teikėjai gali atlikti paslaugų teikimo formalumus ir pateikti visus prašymus gauti leidimus vykdyti veiklą. Šalis narė taip pat garantuoja, kad visos procedūros ir formalumai yra lengvai atliekami per atstumą ir elektroninėje erdvėje. Dokumente taip pat numatyti leidimų pradėti ir vykdyti paslaugų veiklą suteikimo principai, jei tie leidimai yra būtina paslaugų teikimo sąlyga, apibrėžtos paslaugų teikėjų teisės, valstybių narių bendradarbiavimo principai bei numatytos teikiamų paslaugų kokybės reguliavimo taisyklės. Šalys narės buvo įpareigos per trejus metus nuo direktyvos priėmimo nacionaliniuose teisės aktuose įdiegti atitinkamus straipsnius, leidžiančius įgyvendinti direktyvą.

8.10. Tarptautinė atskirų paslaugų prekyba

Tarptautiniu mastu teikiamų paslaugų apimčiai didelę įtaką turi transporto, telekomunikacinės, turizmo ir medicinos paslaugos. Tarptautinės prekybos problemos, susijusios su produktų gamybos technologinio proceso tobulinimu ir išteklių paieška bei atskirų paslaugų sektorių plėtra, sudarė prielaidas atsirasti ekologinėms paslaugoms. Aplinkos užterštumo pasekmes pajuto visos valstybės, nesvarbu, koks jų išsivystymo lygis ar disponuojami ištekliai. Todėl siekiant apsirūpinti ištekliais, reikalingais prekėms ar paslaugoms gaminti, didelę reikšmę procesui turi tarptautiniai ir vietiniai vežimai, kai siekiama kuo greičiau pristatyti krovinį (angl. *just in time* – laiku ir į vietą). Pagal GATS V str. transporto operacijos laikomos tarptautinėmis, jei krovinių judėjimo vykdytojai yra įvairių šalių fiziniai ir juridiniai asmenys, o tranzitinės operacijos apima prekių ir transporto priemonių judėjimą bet kurios šalies teritorijoje ir yra dalis kelio, kurio pradžia ir pabaiga yra už tos šalies, per kurią juda kroviniai, teritorijos ribų.

Tarptautinio vežimo išlaidas siekiama sumažinti atsisakant sandėliavimo patalpų gamybos ir prekybos įmonėse, taip pat taikant krovinių pristatymo būdą „nuo durų iki durų“, kai kroviniai vežami įvairiais transportavimo būdais vientisoje transportavimo sistemoje. Racionaliai naudojant konteinerių ir įvairių transporto tipų priemones tarptautiniams vežimams sukurta mišri vežimų sistema (angl. *multimodal transport*) ir pagreitintas prekių judėjimas bei paslaugų teikimas. Tarptautinius krovinius vežant konteineriais, jūrų, oro ir sausumos transportas sujungtas į nenutrūkstamą gamybos procesą, kurį įgyvendina įvairiose šalyse veikiančios, bet vienai korporacijai priklausančios įmonės. Todėl optimizuoti transportavimo kainas (mažinti transporto paslaugų kainas) yra visuotinas įvairių tarptautinių bendrovių gamybos kaštų optimizavimo siekis. Kartu tai leidžia padidinti tarptautinės prekybos prekių ir paslaugų struktūrą, ją diversifikuoti bei padidinti tarptautinių krovinių vežimo mastus.

Šiuolaikinės informacinės technologijos sudaro sąlygas supaprastinti krovinių vežimų dokumentų įforminimą, o komunikacinės sistemos padeda išplėtoti tarptautines logistikos sistemas, maksimaliai apimančias prekių ir paslaugų judėjimo grandinę nuo siuntėjo iki gavėjo. Todėl transporto paslaugos labai svarbios paslaugų eksporto apimčiai, nes globalizacijos procese veiksmingai funkcionuojantys transporto tinklai leidžia sujungti gamintojų, tiekėjų ir vartotojų poreikius.

Terminas „transporto paslaugos“ apima visus krovinių, keleivių ir specializuotus vežimo būdus kartu su visomis palydinčiomis ir papildomomis operacijomis²¹⁵. Transporto paslaugas lemiantys veiksniai: geografinė teritorija, pervežamų krovinių rūšys ir transporto rūšys²¹⁶. Atsižvelgiant į transporto rūšį arba operacijas, transporto paslaugos klasifikuojamos į: jūrų transportą; vidaus vandens transportą; geležinkelio transportą; autotransportą; vamzdynų; oro ir kosmoso. Palydinčios arba papildomos operacijos apima transportavimo ir ekspedicines paslaugas, pakrovimo ir iškrovimo darbus, sandėlių operacijas, konteinerių bei geležinkelių terminalų ir uostų paslaugas, remonto darbus, degalų pripildymą ir kt.

Jūrų transporto paslaugos apima krovinių ir keleivių vežimą, taip pat komercines ir palydinčias paslaugas, tai: pakrovimo ir iškrovimo darbai, sandėliavimas, muitinės paslaugos, įvairios papildomos operacijos, atliekamos uostuose pagal poreikį (locmano, buksiravimo, navigacijos, remonto ir kt.).

Jūrų transporto paslaugos – tai itin imli kapitalui ekonomikos sritis, nes veiksmingoms uosto aptarnavimo paslaugoms (pakrovimo ir iškrovimo įrenginiai, sandėlių įrengimas ir techninis aprūpinimas ir kt.) įdiegti, joms teikti, prižiūrėti ir atnaujinti reikia didelių investicijų. Todėl ketinančioms įsigyti laivų ir juos eksploatuoti kai kurioms valstybėms pigiau juos registruoti kitose (ypač mažiau išsivysčiusiose) šalyse arba jų bendrovių vardu.

Gabenant krovinius jūrų transportu nustatytos šios tendencijos:

- logistinių sistemų plėtra, susijusi su transportavimu (užtikrinant veiksmingą krovinių gabenimą per terminalus įvairiomis kryptimis ir optimaliai panaudojant transporto priemones bei sandėlius);
- didėjanti vežimo konteineriais ir linijinio vežimo reikšmė (transporto bendrovės pagerina procesą planuodamos transporto operacijas globaliais susitarimais (angl. *global agreements*), pvz., Europa–Azija, Azija–Amerika);
- kuriami transporto koridoriai naudojant įvairias transporto rūšis (mišrias vežimo sistemas, kai paslaugos gavėjas bendradarbiauja su viena transporto bendrove, organizuojančia krovinio gabenimą į paskirties vietą įvairiomis transporto priemonėmis, pavyzdžiui, jūrų ir geležinkelio transporto priemonių suderinamumas vežant krovinius keltu).

²¹⁵ Дюмулен И. И. *Международная торговля услугами*. [International trade in services]. Москва: Экономика, 2003, с. 132.

²¹⁶ Langvinienė N., Vengrienė B. *Paslaugų teorija ir praktika*. Kaunas: Technologija, 2005, p. 296.

Jūrų transporto paslaugų plėtrai daug reikšmės turi 1958 m. Londone įkurta Tarptautinė jūreivystės organizacija (angl. *International Maritime Organization* – IMO). Pagrindinis šios organizacijos siekis – plėtoti tarptautinius įvairių šalių susitarimus jūreivystės klausimais nustatant tarptautines teisės normas ir užtikrinant paslaugų šioje srityje saugumą.

Oro transporto paslaugos apima keleivių, krovinių, bagažo ir pašto vežimą visame pasaulyje ir yra itin reglamentuojama tarptautiniu mastu sritis, kuriai priskiriamos ne tik įvairios oro uostų tarnybos, bet ir globalios informacinės sistemos, unifikauta ir standartizuota buhalterinė apskaita, centralizuoto bilietų pardavimo sistemos, kompiuterinės paslaugos ir kt. Oro transportas – viena iš didžiausių sričių pasaulio ekonomikoje, nes apie 70 proc. oro transporto paslaugų tenka keleivių, 28 proc. – krovinių ir 2 proc. – pašto siuntų vežimui. Šių paslaugų plėtrai įtakos turi daugiašaliai susitarimai, nes didėja vietinio ir tarptautinio turizmo paslaugų mastai, nacionalinių ekonominių sistemų integracija ir globalizacija; mažėja šių paslaugų kainos, darbo jėgos srantai darosi mobilesni, tarptautiniai vežimai oro transportu liberalesni ir kt.

Ryšių ir telekomunikacinės paslaugos pagal GATS apima pašto ir kurjerių tarnybų, telekomunikacinėmis priemonėmis teikiamas paslaugas bei garso ir vaizdo paslaugas. Prie šių paslaugų taip pat priskiriamas telefoninis ir telegrafinis ryšys, elektroninis ir koduotas informacijos perdavimas sudėtingomis telekomunikacinėmis informacijos perdavimo priemonėmis.

Pašto ir kurjerių paslaugos tarptautiniu mastu teikiamos atsižvelgiant į nustatytą Pasaulinės pašto sąjungos tvarką. Garso ir vaizdo paslaugos apima kino filmų gamybą ir paskirstymą, vaizdo ir garso įrašų, taip pat radijo ir televizijos tarnybų, įvairių stočių veiklą. Šiai grupei priklauso ir reklaminio laiko pardavimas. Garso ir vaizdo gamyba ir paslaugų teikimas tarptautiniu mastu sutelktas 50 pagrindinių tarptautinių bendrovių, priklausančių JAV, Europai bei Japonijai ir kovojančių dėl rinkos dalies. Šių paslaugų rinkos išskirtinumas susijęs su prisirišimu prie kalbos tam tikrose šalyse: anglų, prancūzų, ispanų ir kinų. Nemažą reikšmę garso ir vaizdo paslaugų sklaidai turi nacionalinių valstybių politika ir tarptautiniai susitarimai kultūros, mokslo ir išsilavinimo srityse.

Telekomunikacinės paslaugos – vienos iš sparčiausiai besivystančių tarptautiniu mastu paslaugų, todėl naudojantis šiomis paslaugomis, diegiant naujas, skaitmenines technologijas kyla problemų tarptautinėje komunikacijos rinkoje. PPO veikloje telekomunikacijos paslaugas regla-

mentuoja GATS, o daugiau kaip 70 šalių prisiėmė įsipareigojimus, kuriais numatyta teisė reguliuoti nacionalines telekomunikacines sistemas. Pagal GATS klasifikaciją šios paslaugos dalijamos į dvi grupes:

1. pagrindines (angl. *basic*) telekomunikacines paslaugas, apimančias telefono, telegrafo, fakso, mobiliųjų telefonų, pranešimų gaviklių ryšį, nejudančių ir mobilių palydovinių sistemų ryšį, kurių pagrindinis ypatumas tas, kad signalus siuntėjas gavėjui perduoda nepakitusia forma;
2. modifikuotos paslaugos (pridėtinės vertės paslaugos – angl. *value added services*), apimančios įvairias elektronines paslaugas, taip pat informacijos kaupimo, apdorojimo ir duomenų perdavimo elektroninėje erdvėje paslaugas. Jos ypatingos tuo, kad perduodamo pranešimo forma modifikuojama perdavimo metu.

PPO šalys narės, teikdamos telekomunikacines paslaugas, turi laikytis *skaidrumo* (angl. *transparency*), jeigu informacija apie techninius standartus, ryšius, tarifus ir pan. prieinama visoms šalims narėms; *prieinamumas* vienos šalies narės prie perdavimo tinklų kitoje šalyje narėje turi būti pasiekiamas ir nediskriminuojamas; nuostatos dėl *techninio bendradarbiavimo* turi būti suformuluotos taip, kad būtų galima naudotis techniškai silpnesnėse šalyse; nuostatos dėl *tarptautinių organizacijų susitarimų*, apimančių tarptautinių standartų naudojimą, visuotinai turi būti suderintos PPO narių. Tarptautiniuose susitarimuose siekiama pašalinti kliūtis teikti telekomunikacines paslaugas, nors dalyviai baiminasi, kad liberalizacijos procesas šioje srityje suteiks galimybę užsienio bendrovėms užimti vyraujančią padėtį silpnesnių šalių nacionalinėje rinkoje. Tačiau susitarimų daugėja, nes kyla klausimų reguliuojant priėjimą prie palydovinio ryšio, siekiant išvengti diskriminacijos dėl radijo stočių dažnio ir t. t.

Didėjantis vežimų mastas turėjo įtakos *tarptautinio turizmo paslaugų plėtrai*. Pasaulyje yra daugiau nei dvidešimt valstybių, kurių pajamos iš tarptautinio turizmo yra didesnės už prekių eksporto apimtį. Šalys eksportuotojos stengiasi panaudoti informacines sistemas, plėtoti infrastruktūrą, poilsio, pramogų pramonę tam, kad pritrauktų kuo daugiau užsienio turistų. Šio sektoriaus svarba daugumoje valstybių susijusi su gyventojų užimtumu, mokesčių ir valiutos įplaukomis ir kitų sektorių plėtra (prekybos, maitinimo ir pan.). Tarptautinė turizmo organizacija apibrėžia tarptautinį turizmą kaip bet kurio asmens kelionę į vieną ar kelias šalis, kai jis išvyksta iš savo gyvenamosios vietos ne trumpiau nei 24 val., bet ne ilgiau nei metams verslo, poilsio, pramogavimo ar kitais tikslais. Turizmo srautus

galima nustatyti pagal apsilankusių asmenų skaičių arba pagal įplaukas, apimančias visas turistų išlaidas užsienio šalies teritorijoje ir tarptautinio transporto išlaidas. Pagal GATS turizmo paslaugas teikia turizmo operatoriai, turizmo agentai, transporto įmonės, su užsienio turistais dirbančios smulkios ir vidutinės gamybos įmonės.

Šalies patrauklumą tarptautinių turizmo paslaugų atžvilgiu galima nustatyti remiantis šiais kriterijais²¹⁷:

- *kainų lygiu šalyje, palyginti su pasaulio kainomis*, t. y. kuo turistinių paslaugų kainos nacionalinėje rinkoje mažesnės, tuo šalies reitingas turizmo paslaugų rinkoje didesnis;
- *transporto išlaidomis*, didinančiomis turizmo paslaugų eksportuotojo konkurentabilumą, ypač kai šalis yra ekonomiškai panašios, o jų transporto kainos mažos (užsakomųjų reisų organizavimas ir reguliavimas);
- *šalies reputacija*, kurią neigiamai veikia bloga šalies socialinė ir kriminogeninė padėtis ar stichinių nelaimių grėsmė;
- *turizmo infrastruktūros (transporto, viešbučių, telekomunikacinės sistemos ir t. t.) būkle ir turistus aptarnaujančių darbuotojų kvalifikacija*;
- *turizmo paslaugų eksportuotojo konkurentabilumu*, nustatomu remiantis viešbučių aptarnavimo sistema (visuma įvairių tipų viešbučių, priklausančių pasaulinei viešbučių sistemai), oro transporto (kainos, skrydžių saugumas, kt. paslaugos) ir informacinių sistemų išvystymo lygiu (globalios paskirstymo sistemos, kompiuterinės sistemos, leidžiančios taikyti įvairias rinkodaros priemones ir patenkinti vartotojų poreikius).

Plėtojant tarptautinio turizmo paslaugas susiformavo globali turizmo pramonė, apimanti įvairias turizmo paslaugas ir daugelį šalių. Siekiant gerinti turizmo paslaugas diegiami tarptautiniai standartai, didinantys turizmo paslaugų prieinamumą ir apimtį tarptautiniu mastu. Tačiau egzistuoja ir šių paslaugų plėtros kliūtys. Tai GATS apibrėžtos nuostatos, galiojančios PPO narėms ir reguliuojančios verslo paslaugas, kai įeinant į šalies turizmo rinką yra galimybė naudotis nacionaliniu režimu; nustatytos sudėtingos vizos gavimo procedūros paslaugos eksportuotojui; sunkumai steigiant užsienio teritorijoje turizmo įmonę arba sunkus globalių tinklų prieinamumas užsakant, rezervuojant bilietus ir pan.

²¹⁷ Дюмулен И. И. *Международная торговля услугами* [International trade in services]. Москва: Экономика, 2003, с. 170.

Didėjanti tarptautinė kapitalo migracija, priklausomybė nuo atskirų šalių ekonominių santykių skatina žmonių srautų didėjimą ir darbo, ir pilsio reikalais – dėl to didėja šalių ar regionų turizmo paslaugų diversifikacija ir plėtra tarptautiniu mastu.

Pagal GATS *medicinos paslaugos* apima aukščiausio ir vidurinio medicinos personalo paslaugas, teikiamas ligoninėse ar kitose gydymo įstaigose, ir medicininos laboratorijose vykdomą veiklą. Šių paslaugų mainuose pagrindinį vaidmenį atlieka paslaugas teikiantys fiziniai asmenys (personalas) ir vartotojai (pacientai), judantys iš vienos šalies į kitą. Tačiau šiuolaikinės technologinės priemonės leidžia plėtoti *telemedicinos paslaugas*, teikiamas naudojant garso ir vaizdo sistemas informacijai perduoti, diagnozei nustatyti, konsultuoti ir net gydyti.

Pastaruoju metu tarptautiniuose medicinos paslaugų mainuose matyti tendencija, kai iš silpniau išsivysčiusių šalių medicinos personalas migruoja į labiau išsivysčiusias. Šios paslaugos ypatingos tuo, kad visose šalyse jas reguliuoja valstybinės institucijos, nors veikia ir privačios įmonės. Be to, pasaulio mastu medicinos paslaugos turi atitikti tarptautines normas ar kvalifikacinius reikalavimus, nors dauguma šalių turi savo reikalavimus. Nustatant šalies konkurencingumą atsižvelgiama ir į medicininos priežiūros lygį: vertinamas medicinos personalo kvalifikacijos lygis, gydymo įstaigos techninis lygis, paslaugų pasiekiamumas bei medicinos priežiūros kainos ir kokybės santykis. Kaip ir kitose srityse, medicinos priežiūros paslaugų srityje egzistuoja kliūtys, trukdančios paslaugas teikti tarptautiniu mastu: kliūtys fiziniams asmenims vizai gauti (paslaugų teikėjams ir gavėjams), medicininis draudimas, kvalifikaciniai reikalavimai paslaugų teikėjui ir kt.

Pastaruoju metu skiriant dėmesio aplinkos apsaugai ėmė plėtotis ne tik prekyba ekologiniais produktais tarptautiniu mastu, bet ir *tarptautinė prekyba ekologinėmis paslaugomis*. Daugelyje valstybių griežtėja nacionaliniai įstatymai, susiję su gamtinių išteklių naudojimu, modifikuotų produktų gamyba ir panaudotų gamybos bei buitinių atliekų utilizavimu. Šiame procese imamas įvairių priemonių: griežtinama mokesčių politika, didinama informacinė švietėjiška veikla, skatinamos naujos, aplinkos neteršiančios technologijos. Tarptautinis ekologinių paslaugų mainų procesas gali būti veiksmingas tik tada, jeigu visos šalys, šio proceso dalyvės, tinkamai įvertins šalies vietos sąlygas ir atsakingai naudos naujas technologijas. Šios paslaugos yra ganėtinai naujas objektas ir GATS apibrėžtas labai ribotai, todėl PPO skiria daug dėmesio ekologinių produktų ir paslaugų prekybai, taip pat tarptautinei prekybai paslaugomis liberalizuoti.

Kartojimo klausimai

1. Apibūdinkite paslaugų prigimtį ir savybes.
2. Apibūdinkite parduodamas ir neparduodamas paslaugas ir kuo jos skiriasi nuo prekių.
3. Kokios tarptautinės paslaugų rinkos problemos?
4. Paaiškinkite, kaip klasifikuojamos paslaugos?
5. Kokias žinote tarptautinių paslaugų sandorių grupes?
6. Išvardykite pagrindinius tarptautinių paslaugų teikimo būdus.
7. Kokie metodai taikomi vykdant tarptautinę prekybą paslaugomis?
8. Išvardykite tarptautinės paslaugų rinkos savybes.
9. Išvardykite trukdžius, kylančius reguliuojant tarptautinę prekybą paslaugomis.
10. Kokius tarptautinės prekybos paslaugomis reguliavimo metodus taiko nacionalinės valstybės?
11. Kokios vietinės rinkos sąlygos padeda apsaugoti nacionalines paslaugų įmones?
12. Išvardykite pagrindines prekybos paslaugomis kliūtis.
13. Kokias žinote įėjimo į paslaugų rinką kliūtis?
14. Kokios paslaugų kliūčių grupės numatytos GATS?
15. Apibūdinkite tarptautinės prekybos paslaugomis protekcionizmo ir liberalizavimo procesą.
16. Išvardykite tarptautinės prekybos paslaugomis protekcionizmo ir liberalizavimo proceso dalyvius.
17. Apibūdinkite GATS struktūrą.
18. Paaiškinkite GATS dalių nuostatas.
19. Kokias funkcijas atlieka PPO prekybos paslaugomis taryba?
20. Apibūdinkite pagrindines Dohos sutarties nuostatas.
21. Apibūdinkite prekybos paslaugomis ES raidą.
22. Kokios sutartys paspartino prekybą paslaugomis ES?
23. Apibūdinkite Europos Komisijos paslaugų direktyvos pagrindinius principus.
24. Išvardykite, kokios tarptautiniu mastu teikiamos paslaugos turi įtakos pasaulio ekonomikai bei tarptautinės prekybos paslaugomis mastui?

9. INTELEKTINĖ NUOSAVYBĖ TARPTAUTINIAME VERSLE IR TARPTAUTINĖJE PREKYBOJE

Skyriuje „Intelektinė nuosavybė tarptautiniame versle ir tarptautinėje prekyboje“ siekiama:

1. apibūdinti intelektinės nuosavybės (IN) įtaką globalizacijos bei ekonominės plėtros sąlygomis tarptautinei prekybai ir verslui; suteikti studentams žinių apie svarbiausias pasaulines organizacijas: (PPO, PMO, PINO, ICC), jų vaidmenį saugant intelektinės nuosavybės teises tarptautinėje prekyboje;
2. apžvelgti PPO nuostatas dėl intelektinės nuosavybės teisių apsaugos prekyboje pagal TRIPS sutartį; aptarti Europos Teisingumo Teismo (ETT) vaidmenį, tobulinant intelektinės nuosavybės teisių reglamentavimą ir sprendžiant šių teisių apsaugos problemas;
3. atskleisti intelektinės nuosavybės sampratą, išskirti pagrindines teisinio reguliavimo sritis. Nagrinėti komercinių simbolių (prekių ženklų, kilmės vietos ar geografinių nuorodų, naujų augalų veislių), naujų IN elektroninių formų teisinės nuostatos ir jų apsaugos galimybes tarptautinėje prekyboje;
4. pateikti žinių apie tarptautinės prekybos klastotėmis išplitimo priežastis ir keliamų grėsmių įveikimo būdus;
5. atskleisti muitinių vaidmenį stabdant tarptautinį suklastotų prekių judėjimą;
6. išnagrinėti muitinės priežiūros priemonių taikymo teisinius pagrindus, rizikos valdymo tarptautinės prekybos grandinėje sampratą;
7. aptarti intelektinės nuosavybės teisių muitinio užtikrinimo perspektyvas.

9.1. Globalizacija ir intelektinės nuosavybės teisių apsauga

Spartus tarptautinės prekybos kliūčių mažinimas lėmė didesnę konkurenciją, didėjantį darbo pasidalijimą, specializaciją, technologinę pažangą ir palengvino valstybių prekybą. Globalizacija²¹⁸ skatina vykdyti racionalią ir labiau į gyventojų poreikius orientuotą ekonominę politiką, suteikdama daugiau galimybių plėtoti verslą su kitomis šalimis, pasirinkti geresnę darbą, geresnes gyvenimo sąlygas ir kt. Šiuolaikinės visuomenės poreikiai yra padidėję ir reikalauja vis didesnio išradingumo teikiant prekes ir paslaugas, kitus gaminius rinkai. Plečiasi galimybė kiekvienam gauti naujausių savo srities žinių, ugdomi visuomenės gebėjimai jas panaudoti kuriant naują produktą arba tobulinant esamą. Kūrėjo teisė į tokį produktą vadinama intelektine nuosavybe. Sparčiai plintant naujovėms, kiekviena nauja prekė arba paslauga rinkoje yra neatsiejamai susijusi su intelektinės nuosavybės sąvoka. Intelektinė nuosavybė apima autorių teises, gretutines teises ir pramoninės nuosavybės teises. Intelektinės veiklos rezultatas, neišreikštas objektyvia forma ir nepateiktas plačiai visuomenei vartoti, intelektinės nuosavybės subjektui nesuteiks jokios naudos, išskyrus psichologinį pasitenkinimą. Intelektinė nuosavybė, tik išreikšta objektyvia forma, pateikta rinkai, užsitikrins savo vartotojų, kitaip tariant, pirkėjų ratą. Tik taip, ypač kalbant apie pramoninę nuosavybę, jos kūrėjas taps verslo subjektu ir jam intelektinės veiklos kūrinys taps finansiškai naudingas. Bet kurios šalies ekonominis klestėjimas labai susijęs su tos šalies užsienio prekybos rezultatais. Labiausiai išsivysčiusių šalių pranašumą lemia įvairūs technologiniai, organizaciniai veiksniai. Toks pranašumas bei tarptautinis konkurencingumas yra bendrų strategijų ir nacionalinės politikos pasekmė. Žinoma, tarptautinės prekybos pagrindas yra mainai ir specializacija. Tarptautinių mainų prielaida – gamybos sąlygų skirtumai, t. y. skiriasi gamtinės sąlygos, apsirūpinimas ištekliais, naudojama skirtinga technologija ir pan. Svarbu, kad tarptautinėje prekyboje šalys aprūpina pasaulinį ūkį tomis prekėmis, kurių gamyba šalies viduje yra palyginti pigi. Šalys importuoja tokią produkciją ar paslaugas, kurių gamyba šalyje būtų daug brangesnė, negu jos įsigijimas pasaulinėje rinkoje. Be to, verslo subjektui sukūrus ir užpaten-

²¹⁸ Globalizacija (pranc. *global* – bendras, vientisas) – intensyvėjantis prekių, paslaugų, kapitalo, žmonių, informacijos ir technologijų judėjimas tarp pasaulio valstybių, turintis įtakos įvairioms gyvenimo sritims.

tavus savo idėją nenaudinga apsiriboti vietos rinka, jei jo sukurta prekė yra paklausi ir atitinka ne tik nacionalinius standartus, bet ir pasaulinius poreikius. Taip intelektinės nuosavybės subjektas ir jo kūrybos rezultatas tampa tarptautinės prekybos dalyviu.

Paminėtina, jog praeito amžiaus pabaigoje suintensyvėjo tarptautiniai ekonominiai mainai, kartu buvo sukurtos tarptautinės gamybos, prekybos ir finansų sistemos. Intelektinės nuosavybės įtaka nuolat didėja ir ateityje informacinėje visuomenėje intelektinė nuosavybė bus viena iš svarbiausių vertybių. Pastebima tendencija, jog išsivysčiusių valstybių ekonomikoje informacinė ekonomika ima pirmauti. Didelė išsivysčiusių Vakarų valstybių ekonomikos dalis ir dabar yra priklausoma nuo pažangių technologijų ir informacija pagrįstų verslo sričių, tiesiogiai susijusių su intelektine nuosavybe. Šiandieniniame pasaulyje sėkmingą įmonių veiklą ir konkurenciją lemia gebėjimas naudotis intelektualiais produktais. Intelektinių produktų gamyba stipriai veikia pasaulinės raidos tendencijas, kurios daro įtaką gamybai ir vartojimui.

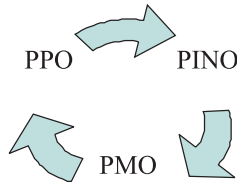
Pastebėta, jog informacijos, komunikacijos ir informacinių technologijų sektoriuose sukuriama intelektinė nuosavybė šiame visuomenės raidos etape yra strateginis visuomenės pažangos pagrindas. Mokslo ir inovacijų proceso aplinkoje atsirandantys intelektinės nuosavybės rezultatai visiškai atitinka žinių visuomenės raidos logiką ir žinių ekonomikos principus. Informacijos, ryšių ir technologijų sektoriuje intelektinė nuosavybė yra viena iš svarbiausių paskatų diegti naujoves. Reikia pabrėžti ne tik intelektinės nuosavybės svarbą, bet ir intelektinės nuosavybės autorių būtinybę. Ypač mūsų valstybei, atkūrusiai nepriklausomybę, naujų idėjų autoriai yra neįkainojamas turtas. Šiuo metu sudarytos sąlygos, ypač ekonominės, esamai padėčiai gerinti, nes Europos Sąjunga pradėjo skirti didžiulę paramą inovacijų plėtrai. Lietuvos verslo subjektams siūloma dalyvauti įvairiuose ES konkursuose šiai paramai gauti.

Intelektinė nuosavybė dažnai lemia organizacijos materialių aktyvų kūrimą, įmonės kapitalo vertės didėjimą. Akivaizdu, kad tik skatinant inovacijas įmanoma pritraukti naujas investicijas į ES šalių ūkį. Šalies ekonomikai užtikrinti reikia naujų idėjų ir produktų. Kadangi mūsų šalis neturi žemės išteklių, reikia remtis savo intelektualiais ištekliais. Naujausios technologijos, naudojamos pramonėje, energetikoje, sveikatos apsaugos sistemoje, lemia visuomenės pažangą, geros kokybės ir greitai teikiamas paslaugas, konkurencingos ekonomikos plėtrą.

Šalies verslo subjektų sukurti nauji, konkurencingi gaminiai, patekę į rinkas, tampa patraukliomis, vartotojų pasitikėjimą pelnančiomis, į tarptautines rinkas eksportuojamomis prekėmis. Tarptautinėje prekyboje labai svarbios naujos idėjos. Įgavusios materialią išraišką, jos skatina pirkėją pirkti. Taip surenkami PVM mokesčiai, o prekes importavus – muitai ir kiti muitinių administruojami mokesčiai. Šiandieninėje visuomenėje, kai inovacijos ir žinios yra svarbiausias šalies ūkio variklis, intelektinė nuosavybė tampa vis svarbesniu veiksniu, užtikrinančiu valstybės ekonominį stabilumą bei visuomenės gerovę ir skatinančiu tarptautinės prekybos procesus. Intelektinės nuosavybės teisės neturi materialaus pagrindo. Jas galima vadinti turtinėmis teisėmis, nes priskiriamos nematerialaus turto kategorijai, todėl gali būti įvairių sandorių: pirkimo, pardavimo, nuomos, įkeitimo ir pan. objektas. Įmonės, nesvarbu, kokio dydžio jos būtų, taip pat suinteresuotos tuo, kad intelektinės nuosavybės apsaugos mechanizmas veiktų tinkamai. Pavyzdžiui, kurdamos prekės ženklą, įmonės naudoja finansinius, žmogiškuosius ir kitus išteklius, investuoja į kuriamą produkto dizainą, rinkodarą ir tikisi atitinkamos pelno dalies padidėjimo. Tikisi pagrįstai, nes plačiai žinomas prekės ženklas užtikrina produkto konkurencingumą – didesnę galimybę produktą parduoti didesne kaina. Taip įmonės gauna didesnę pelną. Didėjant pelnui kyla įmonės vertė, pritraukiamos naujos investicijos, didėja įmonės užimama rinkos dalis, naujų produktų, atitinkančių esamą kokybę ar net pranokstančių ją, poreikis. Taigi prekės ženklas tarsi pradeda ekonominių procesų ciklą – perėjęs tam tikras stadijas, jis vėl grįžta prie prekės ženklo pozicijų stiprinimo, tobulinimo. Šį pavyzdį galima pritaikyti ne tik prekių ženkams ar pramoniniam dizainui, bet ir kitoms intelektinės nuosavybės rūšims.

Intelektinės nuosavybės objektų bei teisių į juos apsauga labai svarbi ir tarptautinei prekybos grandinei. Keletas įmonių, plėtojančių tarpusavyje verslo santykius ir esančių skirtingose šalyse, suinteresuotos ne tik intelektinės nuosavybės apsauga nacionaliniu lygiu, bet ir regioniniu, maža to – tarptautiniu lygiu. Svarbu, kad produktas, išgabentas iš siuntėjos gamyklos, kokybės atžvilgiu pasiektų įmonę gavėją būtent toks, koks buvo išsiųstas. Tai kompleksinis uždavinys, į kurį įtrauktos valstybių teisės aktų leidžiamoji bei vykdomoji valdžios, nustatančios tinkamą intelektinės nuosavybės teisinį režimą, paskiriančios atsakingas institucijas už šio režimo vykdymą, kontrolę ir apsaugą. Kuriasi specialios institucijos ir institutai regioniniu ir pasauliniu lygiu, jie siekia užtikrinti intelektinės nuosavybės apsaugą reaguojant į globalizacijos metamus iššūkius. Dažniausiai minimos pasaulinės

organizacijos, kurios daugiausia dėmesio skiria pramoninės nuosavybės objektų apsaugai plėtojant pasaulinį ūkį, tarptautinę prekybą:

9.1.1. Pasaulinės organizacijos, institucijos ir tarptautiniai susitarimai, užtikrinantys intelektinės nuosavybės teisių apsaugą tarptautinėje prekyboje

Pasaulinė muitinių organizacija (PMO) – muitinių veiklos klausimais kompetentinga pasaulinė organizacija, kurios misija – padidinti muitinių administracijų veiklos efektyvumą ir veiksmingumą. 1994 m. iki tol veikusi muitinių bendradarbiavimo taryba transformuota į Pasaulinę muitinių organizaciją. PMO tikslas – suvienodinti muitų sistemas, spręsti problemas, kylančias tobulinant ir plėtojant muitų procedūras ir muitų teisę, bei plėtoti bendradarbiavimą, sprendžiant muitų klausimus ir paramą tarptautinei prekybai. PMO įsikūrusi Belgijos mieste Briuselyje. PMO padeda narėms priimti modernaus verslo aplinkos iššūkius ir prisitaikyti prie kintančių aplinkybių. PMO strategija yra tokia, kad apsaugotų tarptautinių prekių judėjimą ne varžydama jį, o priešingai – supaprastindama. Tarptautinės prekių tiekimo grandinės apsauga yra tik vienas žingsnis bendrame muitinių administracijų stiprinimo ir jų ruošimosi XX amžiui procese. Todėl PMO narės sukūrė režimą, kuris didins tarptautinės prekybos saugumą bei ją supaprastins. Tai PMO Pasaulinės prekybos saugumo ir supaprastinimo standartų sistema. Dalyvaujant PMO buvo pasirašyta ir sėkmingai įgyvendinta daug tarptautinių daugiašalių susitarimų: Muitinių bendradarbiavimo tarybos steigimo konvencija; Muitinės konvencija dėl konteinerių; Tarptautinė muitinės procedūrų supaprastinimo ir suderinimo konvencija (Kioto konvencija); Tarptautinė konvencija dėl tarpusavio administracinės pagalbos užkertant kelią muitinės įstatymų pažeidimams, vykdam šių pažeidimų tyrimą ir su jais kovojant (Nairobi konvencija);

Tarptautinė suderintos prekių aprašymo ir kodavimo sistemos konvencija; Laikinojo įvežimo konvencija (Stambulo konvencija); Prekių muitinio vertinimo konvencija; Muitinės konvencija dėl tarptautinio prekių tranzito bei Pasaulinės prekybos saugumo ir supaprastinimo standartų sistema. PMO pagrindiniai principai, plėtojant tarptautinę prekybą: glaudi muitinės ir verslo partnerystė, naujausių technologijų diegimas; informacijos verslininkam teikimas; sudėtingų muitinės procedūrų supaprastinimas; tarptautinės prekybos saugumo užtikrinimas. Lietuva visateise PMO nare tapo 1992 m. ir yra prisijungusi prie visų pagrindinių PMO susitarimų, tarp jų ir prie Pasaulinės prekybos saugumo ir supaprastinimo standartų sistemos.

Pasaulinė intelektinės nuosavybės organizacija (PINO). 1970 m. įsigaliojo Pasaulinės intelektinės nuosavybės organizacijos steigimo konvencija. Pasaulinė intelektinės nuosavybės organizacija yra specializuota Jungtinių Tautų organizacija, vienijanti 184 valstybes. Jos veiklos tikslas – plėtoti darnią tarptautinę intelektinės nuosavybės teisių sistemą, kuri skatintų kūrybiškumą, inovacijas, prisidėtų prie ekonominės plėtros ir kartu saugotų viešąjį interesą. PINO būstinė yra Šveicarijos mieste Ženevoje. Pagrindinė veiklos forma – bendradarbiavimas su sąjungų (asociacijų), sukurtų intelektinei nuosavybei saugoti ir ginti, administracijomis. PINO vienijančiomis sąjungomis, arba pagrindinius intelektinės nuosavybės aspektus apimančiomis sutartimis, laikomos: Paryžiaus konvencija dėl pramoninės nuosavybės apsaugos; Tarptautinė Paryžiaus sąjunga pramoninei nuosavybei apsaugoti ir Berno konvencija dėl literatūros ir meno kūrinių apsaugos; Tarptautinė sąjunga literatūros ir meno kūriniams saugoti; 1893 m. įkurtas Tarptautinis intelektinės nuosavybės biuras. Svarbiausias PINO uždavinys – apsaugoti intelektinę nuosavybę visame pasaulyje. Pagrindinė priemonė – sudaryti daugiašales sutartis. Tarptautinės daugiašalės sutartys, už kurias PINO atsakinga: Lokarno sutartis dėl tarptautinės pramoninių pavyzdžių klasifikacijos (papildyta 1979 m. sutartis); 1971 m. Strasbūre pasirašyta sutartis dėl tarptautinės patentų klasifikacijos; Vienos sutartis dėl ženklų figūrinių elementų tarptautinės klasifikacijos sukūrimo; Ženevos sutartis dėl tarptautinės mokslinių atradimų registracijos; Vašingtono sutartis dėl integralinių mikroschemų intelektinės nuosavybės; Madrido protokolas dėl tarptautinės prekių ženklų registracijos ir t. t. Tarptautinių mastu pripažinti moksliniai atradimai registruojami PINO tarptautiniame biure ir skelbiami specialiaame leidinyje. Lietuva nuo 1992 m. yra PINO narė, prisijungusi prie daugelio jos administruojamų tarptautinių sutarčių.

Pasaulio prekybos organizacija (PPO). Pasaulio prekybos organizacija (PPO) buvo įkurta 1995 m. pakeitus nuo 1947 m. pasaulinę prekybą reguliavusį Bendrąjį susitarimą dėl muitų tarifų ir prekybos (– *General Agreement on Trade and Tariffs* – GATT). PPO siekia išplėsti prekybos mastus, naikinti sklandžios ir intensyvios tarptautinės prekybos kliūtis. Tai daroma reguliuojant valstybių narių muitus, netarifines ir antidempingo priemonės, kilmės taisykles ir kt. Taip pat stiprina silpniau išsivysčiusių šalių (dauguma jų – Afrikos valstybės) pozicijas pasaulinėje prekyboje. Be viso to, PPO siekia taikiai ir operatyviai spręsti ginčus dėl tarptautinės prekybos, kilusius tarp susitariančių šalių. PPO reglamentuoja apie 96 procentus pasaulio prekybos. Siekdama sukurti vientisą pasaulinę ekonomiką, PPO bendradarbiauja su Tarptautiniu valiutos fondu bei Pasaulio banku. Visos jos narės prekiauja laikydamosi organizacijos taisyklių, nustatytų 38 GATT straipsniuose ir 28 PPO sutartyse. PPO prekybos taisyklės taikomos užsienio, vidaus prekybos ir su ja susijusioms kitoms ūkio šakoms. Jų tikslas – gerinti ir skaidrinti verslo sąlygas. PPO nustatė muitinės, prekių kilmės įvertinimo, licencijavimo procedūrų, sanitarijos ir fitosanitarijos priemonių, standartų, techninių reglamentų, mokesčių, ypač netiesioginių, taikymo principus, taip pat intelektinės nuosavybės teisių apsaugos reikalavimus. PPO nubrėžtas tikslas – liberalizuoti pasaulinę prekybą. 2001 m. Lietuva tapo 141 Pasaulio prekybos organizacijos nare. Narystė PPO suteikia Lietuvos prekybos režimui stabilumą ir patikimumą – tai reikšmingi veiksniai mūsų prekybos partneriams ir investuotojams. Pagrindinis dokumentas, įteisinantis muitinio įvertinimo nuostatas tarptautiniu lygmeniu – PPO muitinio įvertinimo susitarimas (GATT VII straipsnis), kuriame buvo nustatytos taisyklės, privalomos integruoti į kiekvienos valstybės, PPO narės, nacionalinę muitų teisę. ES mastu galiojančios Muitinio įvertinimo susitarimo nuostatos perkeltos į Bendrijos muitinės kodekso 28–36 straipsnius ir jo Įgyvendinimo nuostatas (141–181a straipsniai ir 23 – 29 priedas).

Pasaulio prekybos organizacijos nuostatos dėl intelektinės nuosavybės teisių apsaugos prekyboje (TRIPS). Pasaulinė prekyba vyksta pagal taisyklėmis pagrįstą Pasaulinės prekybos organizacijos (PPO) sistemą, kuri yra tarptautinės komercijos pagrindas. PPO valstybės narės 1994 m. priėmė vieną svarbiausių tarptautinių sutarčių intelektinės nuosavybės apsaugos srityje – Susitarimą dėl intelektinės nuosavybės teisių prekyboje aspektų (TRIPS). Jame ypač daug dėmesio skiriama muitinės kontrolei įgyvendinant intelektinės nuosavybės teisių apsaugą. Pagrindinės šios sutarties iniciatorės buvo tokios išsivysčiusios šalys kaip JAV, Japonija, tai

pat Europos Sąjunga. Prie jos atsiradimo prisidėjo ir tokios besivystančios šalys kaip Brazilija, Korėja, Indija ir kitos. TRIPS sutartis yra privalomas PPO steigimo sutarties priedas. Todėl kiekviena valstybė, norinti įstoti į PPO, privalo laikytis TRIPS reikalavimų. Pasaulinė prekybos organizacija yra galinga ekonominė sąjunga, atverianti savo narėms naujas galimybes bei rinkas. Todėl narystės joje siekia daugelis valstybių. JAV, inicijuodama TRIPS sutartį, žengė gudrą strateginį žingsnį, nes net tokios valstybės, kuriose intelektinės nuosavybės teisė pažeidinėjama itin dažnai, norėdamos įstoti į PPO, privalo laikytis šios sutarties bei priderinti savo nacionalinius teisės aktus. Į PPO siekia įstoti tokios ekonominės milžinės kaip Rusija. Viena iš priežasčių, kodėl joms tai sunkiai sekasi padaryti, ir yra intelektinės nuosavybės apsaugos problemos. Būtent dėl savo imperatyvų ir plačiai taikomų nuostatų TRIPS sutartis yra bene svarbiausias daugiašalis susitarimas intelektinės nuosavybės srityje. Be to, kitaip nei kitos intelektinės nuosavybės sutartys, TRIPS turi nuostatų vykdymo mechanizmą ir priemonės reikalavimų nesilaikančioms valstybėms sudrausminti. Šioje sutartyje reikalaujama, kad valstybės narės be jokių išlygų priderintų savo nacionalinius teisės aktus prie Sutarties dėl intelektinės nuosavybės teisių aspektų, susijusių su prekyba.

TRIPS sutartyje pažymima, kad intelektinės nuosavybės teisių apsauga ir užtikrinimas turėtų prisidėti prie technologijų inovacijos skatinimo ir technologijų perdavimo bei platinimo, teikti abipusę naudą technologinių žinių kūrėjams ir vartotojams ir taip skatinti socialinę-ekonominę gerovę.

Šis susitarimas apima ir autorių teisių apsaugą, prekės ženklų apsaugą, geografinių nuorodų apsaugą, patentus, komercinių paslapčių apsaugą, pramoninės intelektinės nuosavybės apsaugą ir kita. Nuo kitų tarptautinių susitarimų intelektinės nuosavybės apsaugos srityje TRIPS skiriasi tuo, jog, užuot palikusi atitinkamų nuostatų įgyvendinimą pačių valstybių kompetencijai, šias nuostatas įtraukė į sutarties tekstą. Todėl TRIPS yra laikoma principiniu tarptautiniu intelektinės nuosavybės apsaugos dokumentu.

Pasienio bei muitinės kontrolei TRIPS sutartyje skiriama ypač daug dėmesio, nes valstybės siena yra kritinė riba, per kurią prekės patenka į valstybės arba Lietuvos atvejų – ir į Bendrijos teritoriją. Nenustačius įvežamų prekių originalumo bei teisėtumo pirminėje stadijoje – kertant valstybės sieną, vėliau, prekėms patekus į laisvą apyvartą, gali būti sunku ne tik jas aptikti, bet ir apginti pažeistą teisę. Lietuva yra Pasaulio prekybos organizacijos narė, todėl taip pat laikosi šio susitarimo reikalavimų ir, vadovaudamasi TRIPS sutartyje suformuluotomis nuostatomis, gina intelektinę nuosavybę.

Tarptautiniai prekybos rūmai (*International Chamber of Commerce – ICC*) – tai pasaulio verslo organizacija, atstovaujanti visų verslo ir pramonės šakų įmonių ir verslo organizacijų interesams bet kuriame pasaulio krašte. Ši organizacija atstovauja pasaulinei verslo ir prekybos sistemai, užtikrina ekonominę šalių plėtrą, naujų darbo vietų kūrimą ir pasaulinės prekybos klestėjimą. Šiuolaikiniame pasaulyje šalių ekonomikos yra glaudžiai susijusios, todėl vienu šalių pažangūs sprendimai yra priimtini ir naujoms ES valstybėms narėms. ICC – tai vienintelė organizacija, kuri tvirtai atspindi pasaulinio verslo tendencijas ir požiūrius ir gali kalbėti pasaulio verslo visuomenės vardu. ICC tikslas – verslas „be sienų“ visame pasaulyje. Tarptautiniai prekybos rūmai siekia skatinti užsienio prekybą, investicijas ir rinkos ekonomiką, taip pat teikia verslui įvairias paslaugas (Arbitražo teismo, Pasaulio rūmų federacijos, Kovos su komerciniais nusikaltimais biuro). Šios organizacijos veikla yra plati ir atspindi šias pagrindines kryptis: atvirą pasaulinę prekybos rinką; laisvą verslo plėtrą; kovą su korupcija ir komerciniais nusikaltimais. Viena iš prioritetinių šios organizacijos veiklos sričių yra tinkamai subalansuota priemonių sistema, užtikrinanti intelektinės nuosavybės apsaugą. Tai užtikrina inovacijas ir plėtrą žiniomis paremtoje pramonėje, skatina tarptautinę prekybą ir sudaro palankias sąlygas tarptautinėms investicijoms ir technologijų mainams. Ši organizacija glaudžiai bendradarbiauja su PPO, PINO, atsakingomis už intelektinės nuosavybės apsaugą ir jos įgyvendinimą. Šiuo metu tarptautinės intelektinės nuosavybės komisijas sudaro daugiau nei 300 atstovų iš 50 šalių, kurie dirba naujomis intelektinės nuosavybės apsaugos programomis. ICC įgijo pasaulinį pripažinimą, skatindama muitines laikytis Tarptautinių muitinių taisyklių, numatančių pašalinti „raudoną juostą“ ir sutrumpinti nepagrįstai ilgai trunkančias procedūras muitinėse. Tarptautiniai prekybos rūmai aktyviai kovoja su korupcija. Tam tarnauja šios organizacijos parengtos kovos su kyšininkavimu bei reketu tarptautiniuose verslo sandoriuose taisyklės. ICC, rengdama taisykles, aktyviai bendradarbiauja su Ekonominio bendradarbiavimo ir vystymo organizacija (OECD) ir Pasaulio banku.

Svarbus vaidmuo kuriant naująją ES teisę tenka **Europos Teisingumo Teismo (ETT)** jurisdikcijai. Europos Bendrijos sutarties 220 str. nustato, kad Europos Teisingumo Teismas užtikrina teisės laikymąsi aiškinant ir taikant šią sutartį. „*ETT sprendimai yra grindžiami konvencinėmis nuostatomis ir privalomi visoms ES valstybėms narėms.*“ ETT, kaip teisėkūros subjekto, novatoriškumas pasireiškia „gyvosios teisės kūrimu“. Jis nepripažįsta precedentinės teisės doktrinos, todėl nėra varžomas savo

paties sprendimų. ETT atlieka visuotinai svarbią praktinės patirties analizę – spręsdamas teisinius ginčus kuria intelektinės nuosavybės teisinio reguliavimo doktrinas ir normas. Susiklosčius naujoms aplinkybėms, ETT turi galimybę grįžti prie jau nagrinėtų bylų siekiant sukurti kiek galima palankesnes sąlygas intelektinės nuosavybės teisėms įgyvendinti. Taigi ETT yra Europos Sąjungos teisėkūros subjektas, įgaliotas nuolat tobulinti visų sričių, taip pat intelektinės nuosavybės teisių reglamentavimą atsižvelgiant į naują ekonominę ir socialinę padėtį, žmogaus teisių ir laisvių poreikius. Kitaip tariant, ETT turi didelę įtaką nustatant teisinio reglamentavimo tendencijas, kuriant reglamentuojamų sričių doktrinas. Intelektinės nuosavybės teisių apsaugos problemos yra gana naujas reglamentavimo dalykas, todėl labai reikšmingos ETT formuluojamos nuostatos:

1. Draudžiama kitam asmeniui pasinaudoti, pavyzdžiui, registruotais arba plačiai žinomais neregistruotais prekių ženklais siekiant gauti nesąžiningos naudos. Tai reiškia, kad intelektinės nuosavybės teisių subjektui teisiškai užtikrinama *išimtinė* teisė pirmą kartą pateikti produktą rinkai. Išimtinės intelektinės nuosavybės teisių atsiradimą garantuoja tarptautinė sutartis (TRIPS 15 str.), Europos Sąjungos ir nacionalinė valstybės teisė. *Teisių pasibaigimo doktrina* skelbia, kad prekių ženklo savininkas praranda teisę uždrausti kitam asmeniui žymėti juo prekes, kurios jo sutikimu yra pažymėtos ir išleistos į ES (Bendrijos) rinką.

2. Ilgus dešimtmečius intelektinės nuosavybės teisių apsauga buvo daugiau nacionalinės teisės reglamentavimo sritis. Šiandien nacionalinės teisės aktai taip pat išlieka svarbūs. Siekiant suderinti pozicijas (EB sutarties nuostatas, intelektinę nuosavybę reglamentuojančius nacionalinius teisės aktus bei INT savininkų interesus) su rinkos integracijos poreikiais, t. y. laisvąją prekybą ir IN apsaugą, ETT atskyrė intelektinės nuosavybės teisių *buvimą* ir *įgyvendinimą*. Intelektinės nuosavybės teisių buvimo reglamentavimas ir dabar labiau priskiriamas nacionalinės ES valstybės narės, o ne ES teisės sričiai. Pavyzdžiui, intelektinės nuosavybės objektų registracijos tvarką bei jų apsaugą reglamentuoja Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas ir specialūs kiti teisės aktai (prekių ženklų, autorių teisių ir gretutinių teisių, konkurencijos ir kt.) bei už INT apsaugą atsakingų institucijų žinybiniai teisės aktai. Žinant, kad intelektinės nuosavybės teisių įgyvendinimas negali prieštarauti laisvo prekių judėjimo principui, INT įgyvendinimą daugiau reglamentuoja Bendrijos teisė. Sukūrus Europos Bendrąją rinką, valstybėse narėse panaikinus tarpusavio pasienio formulumus, šalių muitinės tapo atsakingos už išorinės sienos apsaugą, susiju-

sią su prekių gabenimu, ir taip virto vienintele užkarda tarp neteisėtos ir pavojingos tarptautinės prekybos ir judėjimo laisvės Bendrojoje rinkoje. Šiuolaikinės Europos Sąjungos valstybių narių muitinės turi ne tik vykdyti mokesčių administravimo funkcijas, bet ir gebėti veiksmingai prižiūrėti prekių judėjimą per išorines Europos Sąjungos sienas, užtikrinti ir plačios visuomenės, ir užsienio prekybą vykdančių verslo subjektų interesų apsaugą. Lietuvos Respublikos muitinės taip pat turi sudaryti palankias prekybos sąlygas.

9.2. Intelektinės nuosavybės samprata

Dabartinėje pasaulinėje rinkoje intelektinė nuosavybė yra viena svarbiausių prekių. Nematerialusis įmonės turtas – nuo žmogiškųjų išteklių bei patirties iki išradimų, ženklų, dizaino bei kitų kūrybinės veiklos ir novatoriškumo produktų – šiandien dažnai yra vertingesnis už materialųjį įmonės turtą. Intelektinė nuosavybė – tai esminis dalykas kiekvienos įmonės komercinei sėkmei garantuoti siekiant pirmauti kuriant naujus gaminius, atrandant pažangius bei rentabilius senų produktų gamybos būdus, plečiant rinkos dalį ir siekiant pirkėjų palankumo. Taigi verslui naudinga kuo veiksmingiau išnaudoti visas intelektinės nuosavybės sistemos teikiamas galimybes. Pasinaudojus intelektinės nuosavybės teikiamomis galimybėmis nesunku suvokti, jog pagarba intelektinės nuosavybės teisėms yra naudinga ne tik kūrėjams, bet ir pačiai visuomenei. Intelektinės nuosavybės sistema leidžia novatoriams bei kūrėjams sukurti paklausius išradimus bei kūrinius, remiantis jų pačių meistriškumu ir išradingumu. Intelektinės nuosavybės sistema tampa technologinio vystymosi varomąja jėga, skatinančia pasaulinio kultūros paveldo turtinimą, ir bendros visų gerovės kūrimo priemone. Šiandien universalus intelektinės nuosavybės pripažinimas bei strateginis taikymas teikia galimybę žmonėms, verslui ir valstybei paversti savo kūrybinius išteklius rentabilia nuosavybe, galinčia padidinti turtą bei prisidėti prie geresnės ateities kūrimo. Tvirti nacionaliniai įsipareigojimai intelektinės nuosavybės sistemai užtikrina aplinkos, kurioje gali suklestėti kūrybinis bei inovacinis šalies potencialas, kūrimąsi.

Intelektinis turtas yra pagrindinis šios dienos žinių ekonomikos elementas. Ekonominė sėkmė, kaip ir su ja susijusi socialinė bei kultūrinė nauda, priklauso nuo inovacijų, informacijos bei idėjų kūrimo ir įgyvendinimo. Tobula intelektinės nuosavybės sistema paspartina technologinę ir

kultūrinę raidą bei industrijų plėtrą. Veiksmingas technologijų perdavimas tarptautiniame versle skatina tiesiogines užsienio investicijas, kurios savo ruožtu kelia šalių pragyvenimo lygį. Pasaulinė intelektinės nuosavybės organizacija (PINO) skelbia universalią intelektinės nuosavybės vertę, kuri žymi visuomenės raidą lemiančią pasaulio evoliuciją ir užtikrina ūkinį, socialinį bei kultūrinį vystymąsi. Kūrybingumas – tai neriboti ištekliai, būdingi visai žmonijai visais laikais ir visoms kultūroms.

Vienas iš svarbiausių technologijų perdavimų tarptautiniame versle – **intelektinė nuosavybė**, t. y. teisės į intelektinės veiklos rezultatus: išradimus, literatūros ir meno kūrinius, simbolius, pavadinimus ir žymenis, naudojamus komercijoje. Visos intelektinės nuosavybės teisės (INT) turi tris bendras savybes: *teritorinį pobūdį*, suteikiantį INT turėtojui apsaugą konkrečioje valstybėje narėje; jos yra *išimtinės* ir, kaip sako pats pavadinimas, susijusios su *nuosavybės* teisėmis. Intelektiniai ir prekybos simboliai yra rinkos prekių intelektinės kokybės elementas. Pavyzdžiui, rankinio laikrodžio intelektinė kokybė – technologinis funkcinis turinys, grindžiamas išradimu, laikrodžio išvaizda, pramoninio dizaino ornamentine intelektine savybe, o prekybos simbolis, kaip prekių ženklas, išimtinis žymuo, apibrėžia tos prekės prekybinę intelektinę kokybę. Komerciniai simboliai, pavyzdžiui, prekių ženklai, firmų pavadinimai, prekių kilmė ir geografinės nuorodos, yra naudojami prekių ir paslaugų prekybinei kokybei gerinti, jie išskiria prekes ir bendroves, geografinius regionus, kurie yra jų kilmės regionai arba su kuriais siejama jų reputacija, geras vardas ar prekybinė vertė. Intelektinė nuosavybė savita tuo, kad tai nematerialus turtas, tačiau visuomenės procesuose ji dalyvauja taip pat kaip ir materialus. Protinės, kūrybinės veiklos rezultatas, t. y. intelektinė nuosavybė, turi savininką ir vertę, ja galima įvairiai disponuoti: pirkti, parduoti, skolinti už užstatą, perduoti testamentu ir pan. Teisė į intelektinės nuosavybės objektą yra įrodoma įvairiais dokumentais: patentais, registracijos liudijimais, licencijomis, perdavimo sutartimis, paveldėjimo dokumentais. Sparčiai plėtojantis inovacijoms, kiekviena nauja prekė ar paslauga rinkoje yra neatsiejamai susijusi su intelektinės nuosavybės sąvoka. Intelektinės nuosavybės subjektams turi būti sudaromos sąlygos iš savo kūrybinės veiklos rezultatų gauti naudos ar investicijų, pavyzdžiui, pramonės, komercijos srityse. Į rinką patenkantis produktas tampa preke. Prekė yra kiekvienas pirkimo ar pardavimo objektas, įskaitant visų rūšių paslaugas, darbus, teises ir vertybinius popierius, o jų ženklai skirti simboliams, prekybininkų naudojamiems savo prekėms atskirti nuo konkuruojančių prekių, apsaugoti. Intelektinė veikla yra kul-

tūros ir civilizacijos varomoji jėga. Ekonomikos, kultūros globalizacijos sąlygomis žmogaus intelektualinė veikla neapsiriboja vienos valstybės teritorija – žmogaus kūrybinės veiklos rezultatai įgyja internacionalinį pobūdį. Intelektinės veiklos rezultatai saugomi intelektualinės teisės normomis.

Intelektinę nuosavybę šalyse siekiama skatinti ir saugoti dėl šių priežasčių: žmonijos pažanga ir gerovė priklauso nuo jos sugebėjimo kurti naujus kūrinius technologijos ir kultūros srityse; teisinė tokių kūrinių apsauga sudaro sąlygas investicijoms, skatinančioms tolesnes inovacijas; intelektualinės nuosavybės skatinimas ir apsauga pagreitina ekonomikos augimą, sukuria naujas darbo vietas ir pramonės šakas, pagerina gyvenimo kokybę bei suteikia aiškumo kūrėjams dėl jų moralinių ir ekonominių teisių savo kūryboje, taip pat dėl teisių kūrinius viešai platinti ir gauti. Užtikrinant intelektualinės nuosavybės apsaugą ir ją skatinant siekiama didinti kūrybingumą, jo skleidimą bei rezultatų naudojimą, pagyvinti tarptautinę prekybą, turinčią įtakos ekonominei ir socialinei raidai, tarptautinio verslo plėtrai.

Intelektinės nuosavybės teisėje nustatyta nematerialiojo turto apsauga. Pavyzdžiui, parduotas pagamintas produktas tampa pirkėjo nuosavybe. Tačiau intelektualinės nuosavybės teisės suteikia galimybę, kad su juo susiję nematerialieji elementai liktų produktų kūrėjo arba išradėjo nuosavybė. Tokie nematerialieji elementai, be kita ko, yra idėja ar išradimas, susiję su produktu, pavadinimu ar skiriamuoju ženklu. Intelektinė nuosavybė, kaip teisinė kategorija, skirstoma į dvi teisės sritis: *autorių ir gretutines teises bei pramoninę nuosavybę*.

9.2.1. Autorių teisė

Tai teisinio reguliavimo sritis, apimanti *autoriaus teises į romanus, eilėraščius, pjeses ir kitus literatūros kūrinius, kino filmus, muzikos kūrinius, piešinius, tapybos, skulptūros ir kitus dailės kūrinius, dizaino ir architektūros kūrinius*. Autoriaus teisės atsiranda iškart, vos sukuriamas kūrinys ir jo nereikia registruoti ar atlikti kokius kitus formalumus. Autoriui užtenka pateikti savo kūrinių bet kokia objektyvia forma, kuri leistų kūrinių atgaminti. Autorius gali naudoti apsaugos ženklą ©. Šis ženklas dedamas ant kiekvieno kūrinio egzemplioriaus, nurodant išskirtinių teisių savininką ir pirmos publikacijos datą. Autoriaus teisės (autoriaus turtinės teisės) galioja visą autoriaus gyvenimą ir 70 metų po jo mirties. Autorių teisės apima asmenines turtines ir neturtines teises. Asmeninės turtinės teisės – tai teisė

disponuoti kūrinium, t. y. naudoti, atgaminti, gauti atlyginimą už jo naudojimą. Šios teisės gali būti perduodamos tretiesiems asmenims sudarant autorinę sutartį ir pan. Asmeninės neturtinės teisės – tai išskirtinės autoriaus teisės į kūrinio neliečiamybę. Šios teisės saugomos neribotai ir negali būti perleidžiamos tretiesiems asmenims.

Prie autorių teisių yra priskiriamos ir gretutinės teisės. *Tai atlikėjų teisės į kūrinių atlikimą, fonogramų gamintojų teisės į garso įrašus, transliuojančių organizacijų teisės į jų radijo ir televizijos transliacijas.* Gretutinės teisės galioja 50 metų po išleidimo, atlikimo transliacijos viešo perdavimo, įrašo dienos. Atlikėjų neturtinės teisės galioja neribotą laiką. Autorinės teisės negalioja: oficialiems dokumentams (pvz., oficialiems ženklams, simboliams, vėliavoms, herbams, ordinams, pinigams, įstatymams, teismų sprendimams); naujienoms, pranešimams apie įvykius, jei jie yra įprastinio pobūdžio.

Muitinės praktinėje veikloje mažai atvejų, kai būtų bandoma pažeisti autorių arba gretutines teises. Jie sudaro maždaug du procentus visų ištirtų atvejų. LR autorių ir gretutinių teisių įstatyme nurodoma, tačiau nedetalizuojama, jog „neteisetoms kūrinių, kitų šio Įstatymo saugomų objektų kopijoms, šio Įstatymo saugomas teises pažeidžiančioms prekėms, kurios importuojamos iš trečiųjų valstybių į Lietuvos Respubliką arba iš jos eksportuojamos į trečiąsias valstybes, gali būti taikomos Europos Sąjungos ir Lietuvos Respublikos teisės aktų nustatytos muitinės priežiūros priemonės“. Įstatyme neišskirti atvejai, kaip ginamos Europos Bendrijos autorių ir gretutinių teisių savininkų teisės.

9.2.2. Pramoninė nuosavybė

Pramoninė nuosavybė – *teisės į išradimus, pramoninį dizainą, puslaidininkių gaminių topografijas, prekių ženklus ir geografines nuorodas.* Kaip nurodoma Paryžiaus konvencijoje dėl pramoninės nuosavybės saugojimo, pramoninė nuosavybė suprantama pačia plačiaja prasme ir apima ne tik pramonę ir prekybą tiesiogine prasme, bet ir žemės ūkio gamybos sritis, kalnakasybos pramonę ir visus produktus – ir gaminamus, ir gamtinės kilmės, pavyzdžiui: vyną, grūdus, tabako lapus, valgius, gyvulius, iškasenas, mineralinius vandenius, alų, geleis, miltus. Pramoninės nuosavybės teisės yra įvairios ir aprėpia mažiau žinomas teises, pavyzdžiui, pramoninio dizaino, geografinių nuorodų ir augalų veislių teisinę apsaugą. Visoms šioms

teisėms būdinga tai, kad jų turėtojai gali užkirsti kelią neleistinai naudoti galimos komercinės vertės nematerialųjį turtą – nesvarbu, ar tai yra novatoriško produkto ar proceso idėja, ar kilmės nuoroda vartotojui. Skiriamasis pramoninės nuosavybės bruožas nuo autorių teisių yra tas, kad teisės į pramoninės nuosavybės objektus turi būti patvirtintos specialiaisiais dokumentais – *patentu* arba *liudijimu*. Tokius dokumentus išduoda valstybės įgaliotos patentų tarnybos, įregistravusios šiuos objektus valstybiniuose registruose. Pramoninės nuosavybės objektai yra: išradimai; naudingieji modeliai; pramoninis dizainas; prekių ženklai (į šią sąvoką įeina taip pat ir paslaugų ženklai); firmų vardai; prekių kilmės vietų pavadinimai; puslaidininkių gaminių topografijos, geografinės nuorodos; apsauga nuo nesąžiningos konkurencijos. *Patentas* – dokumentas, išduotas valstybės įgaliotos patentų tarnybos ir patvirtinantis jo savininko išskirtines teises tam tikrą laiką ir tam tikroje teritorijoje naudotis patento objektu ir neleisti juo naudotis tretiesiems asmenims be patento savininko leidimo. Patento galiojimą riboja laikas ir teritorija. Patentas galioja tik tos šalies teritorijoje, kurioje jis išduotas. Tačiau yra išimčių. Tai *regioniniai patentai*, kuriuos išduoda įgaliota regioninė patentų tarnyba. Tokie tarnybai įgaliojimus suteikia regioninės sutarties šalys dalyvės. Toks patentas galioja šalių, sutarties dalyvių, teritorijoje. Regioninės sutarties pavyzdys gali būti Patentų teisė. Kitaip nei kiti intelektinės apsaugos metodai, ji pasižymi tuo, jog: teisinė apsauga yra trumpalaikė (palyginti su literatūros, muzikos ar kt.); ji užtikrinama tik tada, kai autoriai arba teisių perėmėjai savo nuosavybės objektą įtvirtina atitinkamoje žinyboje (dažniausiai valstybiniame patentų biure); tam, kad galiotų apsauginiai dokumentai, jų savininkai privalo per visą galimą šių dokumentų galiojimo laiką mokėti mokesčius. Europos patentų organizacija EPO yra Miunchene (Vokietijoje). Patentas išduodamas 20 metų (daugumoje šalių) ir šio termino negalima pratęsti. Tačiau tam tikrais atvejais šalies įstatymai, pasibaigus įstatyme numatytam patento galiojimo terminui, numato išduoti papildomus sertifikatus, pavyzdžiui, farmacinių išradimų. Lietuvoje išduodami tik išradimų patentai, o pramoninio dizaino ir prekių bei paslaugų ženklų – registracijos liudijimai. *Registracijos liudijimas* – dokumentas, išduotas valstybės įgaliotos patentinės tarnybos ir patvirtinantis savininko išskirtinę teisę tam tikrą laiką ir tam tikroje teritorijoje naudotis registruotu objektu ir neleisti juo naudotis tretiesiems asmenims be registruoto objekto savininko žinios. Lietuvoje pramoninio dizaino registracija galioja 5 metus. Ją galima pratęsti keturis kartus po 5 metus. Prekių ženklo registracija galioja 10 metų, ją pratęsti

galima po 10 metų neribotą skaičių kartų. Ekonominė patentų reikšmė: patentuojant techninius sprendimus, pramonės dizainą, naudinguosius modelius, registruojant prekių bei paslaugų ženklus, prekių kilmės vietos nuorodas ir pavadinimus, sudaromos sąlygos netrukdomai: prekiauti rinkoje (didinamas prekių konkurencingumas); demonstruoti parodose technines naujoves; teikti techninę paramą silpnai išsivysčiusioms valstybėms; išlaikyti asmeninį ir valstybės prioritetą bei prestižą. Ekonominė patentų sistemos reikšmė ta, kad visapusiškai apsaugojus pramonės nuosavybės objektus, tam tikrą laiką, kol galioja patentai ir registracijos liudijimai, galima: išvengti jų kopijavimo; uždrausti juos naudoti statomuose objektuose, technologiniuose procesuose; gaminti ir pardavinėti; jei tai naudinga, už sutartą atlyginimą išduoti licencijas. Patentuojant ir registruojant pramonės nuosavybės objektus, apsaugomas jų prioritetas. Prioritetas – tai mokslinio darbo, atradimo, išradimo, pramonės dizaino arba naudingojo modelio pirmenybė laiko požiūriu, t. y. pirmumo data.

Europai reikia tvirtų pramoninės nuosavybės teisių, kad būtų apsaugotos inovacijos ir ji išliktų konkurencinga pasaulio žinių ekonomikoje. Intelektinės nuosavybės apsauga – pagrindinė inovacijų, investicijų į MTP (mokslo technologijų parkas) skatinimą ir žinių perkėlimo iš laboratorijos į rinką sąlyga. Aiški intelektinės nuosavybės teisių tvarka – esminė bendrosios rinkos sąlyga; ji būtina, kad „penktoji laisvė“, t. y. laisvas žinių judėjimas, taptų tikrove. Taip pat galėtų prisidėti prie platesnės strateginės plėtros sprendimų, kurie padėtų spręsti vis svarbesnius pasaulinius klausimus (pvz., klimato kaitos, pasaulio gyventojų senėjimo ir galimos energetikos krizės), paieškos. Nuosavybė – materialioji arba nematerialioji – yra labai svarbi rinkos ekonomikai. Pramoninės nuosavybės teisės, kaip antai patentai, dizainas ir augalų veislių teisinė apsauga, yra paskata teikti naujus išradimus ir kitas inovacijas, suteikiant išimtinę riboto laikotarpio teisę. Dėl tokių pramoninės nuosavybės teisių nauji rinkos dalyviai lengviau patenka į rinką, nes jomis pritraukiamas rizikos kapitalas, o senesni rinkos dalyviai savo produkciją gali licencijuoti. Teisės į prekių ženklus labai svarbios neiškreiptos konkurencijos sistemoje, nes jomis klientams suteikiama galimybė skirti įmonių prekes ir paslaugas. Prekių ženklai yra veiksminga komunikacijos priemonė. Jie veikia kaip informacijos ir reklamos priemonė, kita vertus, kaip simbolis, kuriantis ir atspindintis verslumo gebėjimus ir įmonės įvaizdį. Be konkurencingų kopijų gamintojas gali išplėsti savo rinkos dalį, padidinti pelno maržą ir formuoti klientų lojalumą.

9.2.3. Europos pramoninės nuosavybės teisių strategija

Dėl pramoninės nuosavybės apsaugos principų tarptautiniu mastu susitarta dar XIX a. (Paryžiaus konvencija dėl pramoninės nuosavybės saugojimo). XX a. pabaigoje mažiausi standartai nustatyti TRIPS susitarime. XXI a. pramoninės nuosavybės teisių strategijoje turi būti užtikrintas Europos atsakas į pasaulio žinių ekonomikos iššūkius. Intelektinės nuosavybės sistema ir toliau turėtų veikti kaip inovacijų katalizatorius ir prisidėti prie bendrosios Lisabonos strategijos. Europos Komisija nustatė kriterijus tai pasiekti: tokia sistema turėtų būti *labai geros kokybės* – griežti nagrinėjimo standartai; *įperkama* – kainos ir kokybės bei teisinio tikrumo pusiausvyra; *nuosekli* – vienodas įstatymų aiškinimas ir suvienodintas teismo procesas; *proporcinga* – atlygio už vertingą intelektualinį kūrinių ir sklاندus idėjų bei inovacijų judėjimo užtikrinimo pusiausvyra.

Nors teisinė daugelio pramoninės nuosavybės teisių sistema jau egzistuoja ES lygmeniu, patentų srityje padėtis labai skiriasi. Akivaizdu, kad įperkamumas, nuoseklumas bei atlygio išradėjams ir idėjų judėjimo pusiausvyra gerokai pagerėtų patvirtinus Bendrijos patentą ir ES masto patentų jurisdikciją. Geros kokybės teisės yra esminis visų sistemos aspektų – paramos įmonėms, įskaitant mažąsias ir vidutines įmones (MVI), žinių perdavimo palengvinimo ir veiksmingo teisių vykdymo užtikrinimo kovojant su klastojimu ir piratavimu – reikalavimas. Tik turėdama geros kokybės sistemą, Europa galės pasinaudoti naujomis pasaulio ekonomikos galimybėmis ir įvykdyti savo įsipareigojimus. Bendrija yra kompetentinga svarbiais politikos aspektais, o Europos Komisija yra įsipareigojusi padėti rasti pažangos įgyvendinimo būdų. Tačiau atsakomybė už sėkmę yra bendra. Todėl turint omenyje Lisabonos darbotvarkę valstybės narės raginamos atsižvelgti į šią strategiją formuojant savo strategijas ir siekiant supaprastinimo ir geresnio reglamentavimo galimybių. Kitos suinteresuotos šalys, kaip antai išradėjai, universitetai, verslo įmonės ir galutiniai naudotojai, atlieka svarbų vaidmenį ir turi priimti informacija pagrįstus sprendimus pramoninės nuosavybės teisių valdymo srityje.

9.3. Prekių ženklai ir kiti komerciniai simboliai tarptautinėje prekyboje

Žymenys, apibūdinantys prekių arba paslaugų kilmę, kokybę arba reputaciją, gali būti intelektinės nuosavybės teise ginami komerciniai simboliai: prekių ženklai, firmų vardai, geografinės kilmės nuorodos ir kilmės vietos nuorodos. Galima paminėti tam tikras su intelektine nuosavybe susijusias, dažniausiai skiriamųjų požymių neturinčias nuorodas, pavyzdžiui: neregistruotini vaistų pavadinimai, augalų veislių pavadinimai ir intelektinės nuosavybės nuorodos ant prekių ir paslaugų.

Prekės ženklu vadinamas ženklas arba jų visuma, žyminti įmonės gaminius arba paslaugas ir suteikianti jiems išskirtinumą. Prekių ženklai yra taikomi rinkodaros tikslais. Jais ženklinamos ne tik prekės, bet ir pakuotės, jie naudojami reklaminėje medžiagoje.

Prekių ženklai gali būti žodžiai, raidės, skaičiai, paveikslėliai, formos, spalvos arba išvardytų dalykų derinys. Kai kuriose šalyse yra mažiau tradicinių prekės ženklo formų, pavyzdžiui, trimačiai ženklai (*Coca Cola* butelio forma), garsai (liūto riaumojimas prieš rodant MGM filmus) ir pan. Tačiau daugelyje šalių prekės ženklu laikomas tik vizualinis, grafinis darinys. Prekės ženklas padeda vartotojui atskirti bei pasirinkti. Reikėtų pabrėžti, kad prekės ženklas išskiria ne pačius produktus ar paslaugas, o jų kilmę. Prekės ženklas yra tam tikras kokybės rodiklis. Prekės ženkłą gali naudoti ne viena įmonė, nes ženklo savininkas gali išduoti licenciją naudoti ženkłą kitai įmonei. Labai svarbu, kad licencijos turėtojas išlaikytų ženklo savininko kokybės standartus. Šiuos standartus labai svarbu įvertinti ir tais atvejais, kai atskirų produkto dalių gamintojai yra skirtingi. Prekės ženklo savininkas yra atsakingas už jo pasirinkimą, o ne už jo gamybą. Svarbi prekės ženklo rinkodaros funkcija – ženklas turi būti lengvai atpažįstamas vartotojui ir kelti jam pasitikėjimą. Prekių ženklais siekiama apsaugoti reputaciją, siejamą su prekių ženklu pažymėtu produktu, ir pirkėją informuoti, kad produktas yra tam tikros rūšies, o ne kopija. Tokie prekių ženklai kaip „Levis“, „Mercedes“, „Panasonic“, „Fosters“ ir kt. versle gali būti laikomi didžiausios vertės turtu. Tarptautinę komercinę praktiką intelektinės nuosavybės srityje tiria ir analizuoja Pasaulinė intelektinės nuosavybės organizacija (PINO). Paskelbtais šios organizacijos tyrimų duomenimis, prekių ženklai atlieka keturias pagrindines funkcijas, kurios yra susijusios su pažymėtų prekių arba paslaugų *atskyrimu, jų kilmę, kokybę ir reklama* pardavimo vietoje. *Pirmoji* prekių ženklo funk-

cija – skatinti prekyą atpažinti ir atskirti vienos įmonės prekes arba paslaugas nuo kitų įmonių prekių ar paslaugų. Prekių ženklai padeda vartotojams pasirinkti perkant tam tikras prekes arba naudojantis tam tikromis paslaugomis, ugdyti klientų prieraišumą ir lojalumą tam tikrai rūšiai (*skiriamoji funkcija*). *Antroji* prekių ženklo funkcija – žymėti tam tikrą įmonę, siūlančią rinkoje prekes ir paslaugas, o tiksliau – nurodyti prekių ar paslaugų, pažymėtų tuo ženklu, kilmę ir šaltinį (*kilmės (šaltinio) funkcija*). Prekės kilmė gali būti suprantama dvejopai. Paprastai prekės kilmė siejama su geografine kilme, tačiau ji gali būti apibūdinama ir nurodant konkrečią firmą. *Trečioji* prekių ženklo funkcija – nurodyti tam tikrą prekių arba paslaugų, pažymėtų ženklu, kokybę. Rinkoje esančios prekės ir paslaugos anksčiau ar vėliau įgyja tam tikrą reputaciją, vartotojai išimena specifines jų savybes. Tuomet prekės ženklas tampa garantija jo vartotojui, kad jis įgyja žinomos kokybės prekyą (*kokybės funkcija*). *Ketvirtoji* prekių ženklo funkcija – reklamuoti prekės firmos ženklą, rinkai tiekiamas ir parduodamas prekes bei siūlomas ir suteikiamas paslaugas, taip pat investicijas į rinkodarą; tai prestižo simbolis, komercinė prekyą arba paslaugų, žymimų tuo ženklu, reputaciją (*reklamos funkcija*).

Šiandien visuotinai pripažįstama, kad prekių ženklai, be tiesioginės paskirties – atskirti vieno asmens prekes arba paslaugas nuo kito asmens prekių arba paslaugų, atlieka ir prekės kilmės nurodymo, liudijimo apie ypatingą jos kokybę ir net reklamos funkcijas. Nagrinėjant šias funkcijas išaiškėja nauda, kurią prekės ženklas gali suteikti jo savininkui, o žinant šią naudą lengviau numatyti galimus ženklo savininko teisių pažeidimus.

Šiuo metu Lietuvos Respublikoje yra trys būdai gauti išimtinės teises į prekės ženklą: nacionalinis – pateikti paraiškas tiesiai Valstybinį patentų biurui (VPB) pagal Lietuvos Respublikos prekių ženklų įstatymą; tarptautinis – vadovautis Madrido sutarties dėl tarptautinės ženklo registracijos protokolu, pagal kurį tarptautinės ženklo registracijos suteikta apsauga išplečiama Lietuvos Respublikoje; regioninis – vadovautis ES Tarybos reglamentu (EB) Nr. 40/94 dėl Bendrijos prekių ženklo, pagal kurį prekių ženklas, įregistruotas kaip Bendrijos ženklas ES Vidaus rinkos derinimo tarnyboje (OHIM), yra saugomas Lietuvoje. Pagal šiuo metu galiojančius teisės aktus, prekės ženklo, kitaip nei autorių ar gretutinių teisių objektų, sukūrimas savaime nesuteikia nuosavybės į jį, dažniausiai prekės ženklo kūrėjas ir savininkas būna skirtingi asmenys, o prekės ženklas yra jį įregistravusio subjekto intelektinė nuosavybė. Svarbu paminėti, kad prekės ženklo registracija yra būtina sąlyga, norint taikyti muitinės priežiūros priemones. Tarybos reglamento (EB) Nr. 40/94 dėl Bendrijos prekių ženklo 6 straips-

nyje nustatyta, kad „Bendrijos prekės ženklas yra įgyjamas jį įregistravus“. IN Reglamento 2 straipsnio 1 dalyje nurodoma, kokios prekės pagal šį reglamentą yra suprantamos, kaip pažeidžiančios IN teises. Minėto straipsnio 1 dalies a) punkto i) papunktyje teigiama, kad suklastotomis prekėmis laikoma: „Prekės, įskaitant jų pakuotes, be leidimo pažymėtos prekių ženklu, tapačiu prekių ženklui, užregistruotam tokios pat rūšies prekėms, arba prekių ženklu, kurio pagal esminius požymius negalima atskirti nuo užregistruoto prekių ženklo ir kuris dėl to pažeidžia atitinkamo prekių ženklo savininko teises pagal Bendrijos teisę. Taigi pirmasis žingsnis, kuris turi būti atliktas, norint įgyvendinti muitinės priežiūros priemonių taikymą, yra ženklo registracija. Pareiškėjas, norintis įregistruoti ženklą tik Lietuvoje, turi pateikti Valstybiniam patentų biurui paraišką. Vienam ženklui įregistruoti paduodama viena paraiška. Vienoje paraiškoje gali būti prašoma įregistruoti ženklą vienai ar daugiau prekių ir (ar) paslaugų klasių. Ženklo registracija Lietuvos Respublikos valstybiniame patentų biure yra patvirtinama ženklo registracijos liudijimu, įregistruotas ženklas galioja tik toms prekėms ir paslaugoms, kurios nurodytos liudijime. Pradinis ženklo registracijos galiojimo terminas yra 10 metų nuo paraiškos padavimo dienos. Pasibaigus šiam terminui, ženklo registracijos galiojimas gali būti pratęstas kiekvieną kartą ne ilgiau kaip 10 metų. *Bendrijos prekės ženklas (Community trade mark – CTM)* suteikia galimybę apsaugoti prekės ženklą visose ES šalyse narėse užpildant tikrai vieną prašymą. Prekės ženklo registracija galioja 10 metų. Prašymą galima pateikti tiesiogiai vidaus rinkos harmonizacijos biurui (*Office for Harmonization in the Internal Market – OHIM*), esančiam Alikantės mieste, Ispanijoje, arba atitinkamoje institucijoje šalyje narėje. Bendrijos prekių ženklas gali susidėti iš bet kokio tipo ženklų, atvaizduotų grafiškai, dažniausiai žodžių, įskaitant vardus, raides, numerius, prekių pakuočių formą. Bendrijos prekės ženklo registracijos ypatumas yra tas, kad registracija siūlo prekės ženklo gynybą visose ES šalyse narėse už kainą, daug mažesnę nei ta, kurią reikėtų sumokėti pateikiant pareiškimus registruoti prekės ženklą kiekvienoje šalyje narėje. Taip pat prekės ženklo naudojimas bent vienoje šalyje paprastai yra pakankamas pagrindas, kad prekės ženklo registracija nebūtų panaikinta dėl prekės ženklo nevertimo. Bendrijos prekių ženklas tapo sutartine Madrido protokolo puse 2004 m. lapkričio 1 d. Nuo tada Bendrijos prekių ženklą tapo galima priskirti kaip tarptautinio prekės ženklo pareiškimo dalį taip pat kaip ir visas kitas susitariančias šalis. Jei Bendrijų prekių ženklo, įtraukto į Madrido proto-

kolą pareiškimas yra atmetas, jį įmanoma konvertuoti į nacionalinį pareiškimą atskiroje ES valstybėje narėje. Lietuvai įstojus į ES, prekių ženklai, įregistruoti ES Bendrijos ženklų registre, yra saugomi ir Lietuvoje. Šie ženklai įregistruojami Lietuvos Respublikos prekių ženklų registre, jų apsauga tokia pati, kaip ir nacionaliniu lygiu įregistruotų prekės ženklų. Įregistruoto prekės ženklo savininkas, siekdamas viešai informuoti trečiuosius asmenis apie išskirtines savo teises į ženklą, gali ženklui iš dešinės pusės viršuje ar apačioje naudoti simbolį ®, kuris reiškia Register (angl. Register – registruoti).

Pažymėtina, kad *plačiai žinomiems* prekių ženkams (jie turi būti gerai žinomi tam tikrame visuomenės sluoksnyje pagal naudojimo ar reklamavimo rezultatus; prireikus ženklą plačiai žinomu gali pripažinti teismas) gali būti taikoma išimtis – jie saugomi be registracijos. Lietuvos Respublikos prekių ženklų įstatymo 38 str. 1 d. nustatyta, kad „įregistruoto ženklo savininkas turi išimtinę teisę uždrausti kitiems asmenims be jo sutikimo komercinėje veikloje naudoti bet kokį žymenį (...) tapatų ar klaidinamai panašų į jo įregistruotą prekės ženklą“. Tai apima ir prekių žymėjimą, tokių prekių sandėliavimą, importą, eksportą, išleidimą į rinką ir kt. *Plačiai žinomi ženklai* – tai gerai žinomi ženklai, kuriems suteikiama platesnė apsauga. Jie saugomi net ir tuo atveju, kai nėra įregistruoti, taip pat kai prekės ir paslaugos nėra panašios. Prekių ženklas Lietuvoje gali būti pripažintas plačiai žinomu teismo sprendimu, jeigu jo naudojimo ar reklamavimo rezultatai rodo, kad jis yra gerai žinomas tam tikrame visuomenės sluoksnyje. Plačiai žinomo ženklo teisinės apsaugos ypatumus suponuoja ne tik poreikis apginti prekės ženklo savininko interesus, jo nuosavybės teises, tačiau ir poreikis pašalinti galimybę suklaidinti vartotoją, kuris renkasi panašias prekes, vadovaudamasis savo pasitikėjimu arba atitinkamo prekės ženklo reputacija. Tarptautinių, Europos Sąjungos ir Lietuvos Respublikos nacionalinės teisės aktų nuostatos dėl plačiai žinomų prekių ženklų teisinės apsaugos ribų nėra analogiškos, iš dalies jos netgi prieštaringos. Europos Sąjungos teisės bei Lietuvos nacionalinės teisės aktuose numatoma dar viena prekių ženklų kategorija. Jie taip pat gali būti saugomi nepanašioms prekėms (arba) paslaugoms. Tai prekių ženklai, turintys reputaciją. Tarptautinėje teisėje tokia prekių ženklų kategorija nėra numatyta. Vienareikšmio atsakymo, koks yra plačiai žinomų prekių ženklų, turinčių reputaciją, skirtumas ir koks jų santykis, nenurodoma nei doktrinoje, nei teismų praktikoje.

9.3.1. Prekių ženkle savininko teisių pasibaigimas (išsėmimas) ir paralelinė prekyba

Prekių ženkle savininko teisių pasibaigimas (Prekių ženklų įstatymo 40 straipsnis) vadinamas teisių išsėmimu (*exhaustion of rights*). Šių dienų sąlygomis liberalizuojant prekybą, intelektinės nuosavybės teisių pasibaigimo (išsėmimo) doktrina yra reikšminga nagrinėjant, kaip prekių ženklai veikia Europos ekonominėje erdvėje (EEE). Prekių ženklų įstatymo 38 straipsnis įregistruoto ženklo savininkui suteikia išimtinę teisę uždrausti kitiems asmenims be jo sutikimo komercinėje veikloje naudoti bet kokį žymenį, kuris yra: tapatus įregistruotam ženklui tapačioms prekėms ir (ar) paslaugoms; tapatus įregistruotam ženklui tapačioms ar panašioms prekėms ir (ar) paslaugoms ar klaidinamai į jį panašus ir dėl to yra galimybė suklaidinti visuomenę, įskaitant ir klaidinamą asocijavimą su įregistruotu ženklu; tapatus įregistruotam ženklui nepanašioms prekėms ir (ar) paslaugoms ar klaidinamai panašus į jį, jeigu įregistruotasis ženklas Lietuvos Respublikoje turi reputaciją ir jeigu dėl neteisėto tokio žymens vartojimo įgyjamas nesąžiningas pranašumas arba pažeidžiamas to ženklo skiriamasis požymis, arba pakenkiama jo reputacijai. Atrodytų, įregistruoto ženklo savininkas turi absoliučią laisvę leisti arba drausti tretiesiems asmenims naudoti jam priklausantį prekių ženklą komercinėje ūkinėje veikloje. Tačiau ši laisvė nėra absoliuti. Intelektinės nuosavybės teisių doktrina skelbia, kad pateikus produktus rinkai pirmą kartą pasibaigia prekių ženklo (PŽ) savininko išimtinė teisė. Tai reiškia, kad verslininkas (įmonė), žymintis savo prekes tam tikru jam priklausančiu prekių ženklu ir išleidžiantis jas į rinką, turi suprasti, kad jo išimtinės teisės į jo paties prekių ženklą atitinkamų išleistų į rinką prekių atžvilgiu baigiasi, t. y. jis nebegali prieštarauti tolesniems kitų subjektų sandoriams dėl šių prekių platinimo – įvyksta teisių išsėmimas (*exhaustion of rights*). Teisių turėtojas, kai tik jis išleidžia atitinkamą produktą į, pavyzdžiui, bet kurios ES valstybės narės rinką, netenka teisės drausti šio produkto prekybą kitoje valstybėje narėje. Šios taisyklės išimtis nustato direktyvos 89/104 2 dalies formuluotė. T. y. prekės ženklas nesuteikia savininkui teisės uždrausti juo ženklinyti savo paties arba jo sutikimu Bendrijos rinkai pateiktas ir tuo prekės ženklu pažymėtas prekes. I dalies nuostatos netaikomos, jeigu savininkas turi teisėtas priežastis nesutikti su tolesniu prekių naudojimu komercinėje veikloje, ypač jei pateikus prekes rinkai pasikeitė ar pablogėjo jų kokybė (direktyvos 89/104 7 straipsnis). Teritorinis prekių ženklo pasibaigimas (išsėmimas) skirstomas į naciona-

linį, tarptautinį ir regioninį išsėmimą. Nacionalinio teisių išsėmimo atveju teisių turėtojas, išleidęs prekes į tam tikros valstybės rinką, netenka teisės drausti tolesnę prekybą šiomis prekėmis atitinkamos valstybės teritorijoje. Teisių turėtojas gali drausti paralelinį savo produkto importą iš užsienio šalies, kurioje šis produktas parduotas jo paties arba jo įgalioto prekybininko. Nacionalinis prekių ženklas nebus pažeistas, jei jis naudojamas prekėms, į nacionalinę rinką išleistoms paties prekių ženklo savininko ar jo sutikimu, atžvilgiu. Jei teisės išsemiamos tarptautiniu mastu, prekių ženklo savininkas netenka savo išimtinių teisių po pirmojo savo prekių išleidimo į bet kurią užsienio valstybę. Tačiau Europos Sąjungos teisė tarptautinio išsėmimo nepripažįsta. Europos Bendrijoje taikoma regioninė teisių išsėmimo sistema. Pagal ją paralelinė prekyba leidžiama tam tikroje valstybių grupėje, bet paralelinis importas iš trečiosios šalies (nepriklausančios atitinkamai grupei, pvz., iš už ES ribų) yra draudžiamas. Lietuva, būdama ES nare, taip pat laikosi regioninio teisių išsėmimo principo: ženklo registracija nesuteikia jo savininkui teisės uždrausti kitam asmeniui žymėti juo prekes, kurios paties ženklo savininko ar jo sutikimu yra pažymėtos ir išleistos į Europos Bendrijos rinką (Prekių ženklų įstatymo 40 str. 1 dalis). Iki 2004 m. gegužės 1 d., t. y. iki Lietuvos įstojimo į Europos Sąjungą, Lietuvoje buvo taikomas nacionalinis teisių išsėmimas. Paraleline prekyba laikoma originalių prekių prekyba, vykdoma už oficialių distribucijos kanalų ribų. Paralelinė prekyba gali apimti dvi formas: pasyvų paralelinį importą, kai prekybininkai perka prekes užsienio rinkoje ir parduoda jas vietos rinkoje, bei aktyvų paralelinį importą, kai užsienyje veikiantis atitinkamo prekių ženklo licencijos turėtojas ar šių prekių platintojas įžengia į vietos rinką ir konkuruoja su pačiu prekių ženklo turėtoju ar jo vietiniu licencijos turėtoju. Paralelinė prekyba paprastai atsiranda tada, kai skirtingose valstybėse analogiškų prekių kainos labai skiriasi (ir dėl nacionalinių taisyklių, ir dėl gamintojo politikos). Todėl prekybininkai linkę pirkti atitinkamas prekes valstybėje, kurioje šios prekės yra gerokai pigesnės, ir parduoti jas ten, kur jų pardavimo kaina yra daug didesnė, kad galėtų konkuruoti su vietos prekybininkais (pvz., parduoda atitinkamas prekes pigiau nei rinkoje nusistovėjusi kaina, tačiau pelningai). Europos Bendrijoje paralelinė prekyba iš esmės grindžiama laisvo prekių judėjimo principu. Europos Teisingumo Teismas (byla C 44/01, 2003 04 08) nurodė, kad įgyvendinant vidaus rinką kaip rinką be vidaus ribojimų, kurioje turi būti užtikrinta laisva konkurencija, paralelinei prekybai tenka svarbus vaidmuo užkertant kelią nacionalinių rinkų atskyrimui.

Pažymėtina, kad teisių išsėmimas taikomas konkrečiai prekių grupei (partijai), kuri buvo išleista būtent į ES rinką. Todėl prekių ženklo savininkas gali toliau drausti naudoti prekių ženklą tiems prekių vienetams, kurie išleisti į rinką atitinkamoje teritorijoje be jo aiškaus sutikimo. Vienos prekių partijos išleidimas į ES rinką nereiškia teisių išsėmimo kitos analogiškų prekių partijos atžvilgiu: pritarimas turi būti pareikštas dėl kiekvieno individualaus prekių vieneto. Kitas svarbus aspektas – prekės pirmą kartą turi būti išleistos į rinką būtent ES viduje. Tik tada yra teisėta paralelinė prekyba šiomis prekėmis ES teritorijoje, t. y. bet kurioje valstybėje narėje. Tačiau, jei tam tikra prekių grupė pirmą kartą buvo išleista į rinką už ES ribų, o paralelinis importuotojas nusprendžia įvežti šias prekes į bet kurią ES valstybę narę (nes ten analogiškos prekės yra brangesnės), toks paralelinis importas yra neteisėtas ir prekių ženklo savininkas turi teisę prieštarauti, kad šios prekės būtų įvežtos į ES. Kaip minėta, ES teisė nepripažįsta tarptautinio išsėmimo, todėl prekių ženklo savininko teisės nepasibaigia, jei konkrečios prekės buvo išleistos į rinką už ES ribų. Išsėmimas galioja tik tiems prekių vienetams (partijoms), kurių pirmasis pardavimas įvyko būtent Europos Bendrijos teritorijoje, kurios išleistos ir skirtos būtent šiai rinkai. Prekių ženklo savininko teisių išsėmimas, t. y. teisė vykdyti paralelinę prekybą, apima ir šių prekių reklamą. Teisėtas perpardavinėtojas, be to, kad turi teisę laisvai toliau perparduoti prekes, taip pat turi teisę naudotis prekių ženklu, kad atkreiptų visuomenės dėmesį į jo vykdomą tolesnį prekių komercializavimą. Perpardavinėtojas turi teisę reklamuoti prekes, kurias jis turi teisę parduoti. Teisė toliau perparduoti prekes tam tikrais atvejais gali apimti ir teisę perpakuoti prekes. Pakuotės pakeitimai (pvz., kalba) gali būti laikomi būtinais tam, kad atitinkama prekė galėtų būti sėkmingai parduodama paskirties valstybėje, pašalinus dirbtines įsiliejimo į rinką kliūtis. Paralelinis importuotojas gali pakeisti pakuotę ir peržymėti atitinkamu prekių ženklų naująją pakuotę ar netgi pakeisti ją kitu prekių ženklu, naudojamu šiam produktui atitinkamoje valstybėje narėje, žinoma, jei toks perpakavimas atitinka tam tikras sąlygas. Prekių ženklo savininkas gali prieštarauti tokiam jo išleistų prekių peržymėjimui ar perpakavimui, išskyrus tam tikrus atvejus, kuriuos išskyrė Europos Teisingumo Teismas: jei toks prekių ženklo savininko prieštaravimas sukeltų dirbtinius ribojimus EB vidaus rinkoje; perpakavimas neturės neigiamos įtakos prekių, esančių pakuotės viduje, būklei; ant naujosios pakuotės pateikiama išsami informacija ir apie prekių gamintoją, ir apie asmenį, perpakavusį prekes; toks prekės perpakavimas neturės neigiamos įtakos prekių ženklo ir jo

turėtojo reputacijai; asmuo, ketinantis pakeisti prekės pakuotę, iš anksto informuoja apie tai prekių ženklo savininką. Perpakavimas pripažintinas teisėtu, jeigu jis yra objektyviai būtinas, t. y. protingai reikalingas įpareigoti importuotoją įgyti galimybę efektyviai įsilieti į rinką, o kiti, ne tokie drastiški metodai jam nesuteikia ganėtinai veiksmingų galimybių, taip pat jeigu tokią būtinumą gali sukelti teisinės ar faktinės kliūtys (pvz., tam tikri vartotojų įpročiai, prioritetai, teikiami tam tikrai pakuočių rūšiai, ir pan.). Būtinumą pakeisti pakuotę kaskart būtų vertinama individualiai. Bet kokiu atveju paralelinis importuotojas apie būsimą perpakavimą turi informuoti prekių ženklo savininką. Jei atitinkamas pranešimas nepateiktas, prekių ženklo savininkas gali pagrįstai kreiptis į teismą dėl teisių gynimo.

Vis dėlto teisės aktai numato išimtis, kai prekių ženklo savininkas turi teisę (nepaisydamas teisių išsėmimo) drausti tolesnį prekių komercializavimą ir paralelinę prekybą. Prekių ženklų įstatymo 40 str. 2 dalyje numatyta teisių išsėmimo išimtis, „jeigu yra pagrįstų priežasčių, dėl kurių ženklo savininkas gali nesutikti su tolesniu prekių komercializavimu, ypač jeigu pažymėtų tokiu ženklu ir išleistų į rinką prekių kokybė pasikeitė ar pablogėjo“. Taigi tokios priežastys gali būti: pasikeitusi ar pablogėjusi prekių, išleistų į rinką pirmą kartą, būklė; trečiųjų asmenų veiksmai, turintys didelę įtaką prekių ženklo ar atitinkamai pažymėtų prekių vertei, traukai ir įvaizdžiui; trečiųjų asmenų panaikinti prekės žymėjimai, pavyzdžiui, partijos numeris, leidžiantis nustatyti produktus; didelė žala prekių ženklo reputacijai. Pavyzdžiui, pripažįstama kosmetikos produktų reputacijos, kurią lemia labai gera jų kokybė, reklaminė gamintojo kampanija ir didesnės kainos svarba. Ši įgyta reputacija gali būti sumenkinta tokio pobūdžio prekybos, kuri nukrypsta nuo prabangaus prekių įvaizdžio ir kuri nebuvo patvirtina prekių ženklo savininko. Todėl paralelinė prekyba gali būti draudžiama, tačiau tik tada, jei yra didelės žalos prekių ženklo įvaizdžiui rizika.

Taigi žala, daroma prekių ženklo reputacijai, laikytina pagrindu drausti tolesnį prekių komercializavimą. Turi būti išlaikomas teisėtų prekių ženklo savininko interesų (saugoti jį nuo perpardavinėtojų, kurie naudoja jo prekių ženklą reklamoje rizikuodami pakenkti prekių ženklo reputacijai) ir perpardavinėtojo teisėtų interesų (turėti galimybę perparduoti atitinkamas prekes – taikyti atitinkamame prekybos sektoriuje įprastus reklaminius metodus) balansas. Todėl perpardavinėtojas negali elgtis nesąžiningai teisėtų prekių ženklo savininko (saugomo nuo atitinkamo perpardavinėtojo reklaminės veiklos, galinčios pakenkti prekių ženklo reputacijai) interesų atžvilgiu. Tolesnio prekių komercializavimo ir paralelinės prekybos ribojimus

gali nustatyti ir pats prekių ženklo savininkas (gamintojas) sudarydamas licencijų sutartis, taip pat pirkimo–pardavimo ar distribucijos sutartis. Tačiau tokių galimų sutartinių ribojimų mastas priklausys nuo to, ar jie nebus laikomi pažeidžiančiais sąžiningos konkurencijos taisyklės. Svarbu ir tai, kad tokiose sutartyse nustatyti ribojimai galioja tik tarp susitariančių šalių. Tretysis asmuo (paralelinis prekybininkas), nesantis distribucijos sutarties šalimi, nėra įpareigotas sutarties sąlygų. Todėl prekių ženklo savininkas, siekiantis apsaugoti savo prekių ženklų platinimo būdus ir savo platintojus nuo paralelinio importo (prekybos), turėtų griežčiau kontroliuoti savo tinklo narius, kad šie nepažeidintų įsipareigojimų ir, pavyzdžiui, neparduotų prekių tretiesiems asmenims, nepriklausantiems platinimo tinkui (žinoma, tiek, kiek tai leidžia konkurencijos teisė).

Paralelinis importas – laisvas prekių judėjimas (Europos Bendrijos sutarties 28–29 straipsniai), apimantis ir prekių paralelinį importą, yra vienas iš pagrindinių Europos Bendrijos vidaus rinkos elementų. Tai suprantama taip, kad originalios prekės, pagamintos gavus teisių savininko sutikimą, bet vėliau platinamos be jo sutikimo. Prekės, pagamintos ar pažymėtos prekių ženklu nesilaikant susitarimo su teisių savininku sąlygų. Muitinės priemonės netaikomos prekėms, laikytinoms paraleliniu importu.

Apibendrinami prekių ženklų skirsnį pažymėsime, kad 2006 m. PINO Singapūro sutartimi dėl prekių ženklų įstatymų siekiama sukurti šiuolaikišką ir dinamišką tarptautinę administracinių prekių ženklų registravimo procedūrų derinimo sistemą. Sutartyje numatyti nauji komunikacijų technologijos pokyčiai, su terminais susijusios lengvatinės priemonės, aiškiai pripažįstami netradiciniai matomi ir nematomi prekių ženklai, kaip antai garso ir skonio ženklai. Sutartyje nustatytos specialios priemonės, leidžiančios teikti besivystančioms šalims techninę pagalbą, kad jos galėtų visiškai pasinaudoti sutarties nuostatomis. Europos pramonei sutarties įgyvendinimas gali būti naudingas tik tuomet, jei ją ratifikuotų arba prie jos prisijungtų ES valstybės narės ir EB.

9.3.2. Geografinės nuorodos

„Champagne“, „Cognac“, „Pilsen“, „Teguila“, „Porto“, „Jaffa“ – tai keletas pavyzdžių pavadinimų, kurie asocijuojasi su tam tikros kokybės bei kilmės produktais. Bendras jų bruožas yra sąsaja su vietove, regionu ar šaliimi. Pateikti pavyzdžiai rodo, kad geografinės nuorodos gali turėti komercinę vertę. Dėl šios priežasties ir yra taikoma geografinių nuorodų apsauga.

Nė viena kita intelektinės nuosavybės sritis neturi tiek apibrėžimų kaip geografinių nuorodų. Paryžiaus konvencijoje dėl pramoninės nuosavybės apsaugos nėra geografinės nuorodos apibrėžimo. Pasaulinės intelektinės nuosavybės organizacija laiko, kad *geografinė nuoroda* – tai vardai, arba simboliai, rodantys geografinę produkto kilmę. Tarptautinė geografinių nuorodų apsauga yra taikoma siekiant užkirsti kelią trečiosioms šalims ženklinėti produktus, kurie nesusiję su nurodoma vietoje arba neatitinka kokybės standartų. Tarptautiniai susitarimai dėl geografinių nuorodų apsaugos: Paryžiaus konvencija dėl pramoninės apsaugos; Madrido sutartis dėl melagingos arba klaidinančios kilmės nuorodos turinčių prekių su laikymo; Lisabonos sutartis dėl kilmės vietos pavadinimų apsaugos ir jų tarptautinės registracijos. Ši sutartis svarbi dėl kelių priežasčių: 1) išpareigota saugoti kilmės vietos pavadinimus ir sukurta tarptautinių kilmės vietos nuorodų registracijos sistema. Pagrindinis šios apsaugos principas numato, kad Lisabonos sutarties šalys išpareigoja saugoti tuos kilmės vietos pavadinimus, kurie yra apsaugoti savo kilmės šalyje ir įregistruoti PINO tarptautiniame registre; 2) sutarties 2 straipsnio 1 dalyje pateiktas kilmės vietos pavadinimo apibrėžimas: „Kilmės vietos pavadinimas reiškia šalies, regiono arba vietovės geografinį pavadinimą, kuris skirtas pažymėti, kad produktas yra kilęs iš ten, kai to gaminio kokybė ir savybės yra išimtinai arba iš esmės priklauso nuo geografinės aplinkos, įskaitant natūralų ir žmogiškąjį faktorius.“ Šio straipsnio 2 dalyje apibrėžiama kilmės šalis: „Šalis, kurios pavadinimas, arba šalis, kurioje yra regionas arba vietovė, kurios pavadinimas nusako kilmės vietą, kuri suteikia produktui jo reputaciją.“ Taigi Lisabonos sutarties objektas yra ne visos kilmės nuorodos, o tik siejamos su pažymėto gaminio ypatybėmis, priklausančiomis nuo jų kilmės vietos geografinės aplinkos. TRIPS tarptautinėje sutartyje įtvirtinta, kad saugomos tik tiesioginių prekių kokybės, reputacijos ar kitų ypatingų savybių ryšį su tos prekės geografinės kilmės vieta vartotojui nusakančios geografinės nuorodos.

Bendrijoje egzistuoja bendra tik tam tikrų Bendrijos produktų grupių geografinių nuorodų pripažinimo, registracijos ir apsaugos sistema: Žemės ūkio produktų ir maisto produktų – pagal 2006 m. kovo 20 d. Tarybos reglamentą (EB) NR. 510/2006 dėl žemės ūkio produktų ir maisto produktų geografinių nuorodų ir kilmės vietos nuorodų apsaugos; Vynų – pagal 1999 m. gegužės 17 d. Tarybos reglamentą (EB) Nr. 1493/1999 dėl bendro vyno rinkos organizavimo. EB numato vyno, žemės ūkio produktų ir maisto produktų geografinių nuorodų registracijos sistemas pagal sau-

gomą kilmės vietą ir saugomas geografines nuorodas, kurios taikomos ir spiritiniams gėrimams. Šiomis sistemomis vartotojams užtikrinama, kad jie perka autentišką produktą, kuris yra atpažįstamas arba turi tam tikrą reputaciją dėl kilmės regiono. Geografinių nuorodų sistemų funkcijos ir tikslai skiriasi nuo prekių ženklų apsaugos. Tačiau abi sistemos padeda apsaugoti produktų pavadinimus nuo netinkamo naudojimo ir kopijavimo. Geografinės nuorodos Lietuvoje apsaugomos jas įregistruojant Bendrijos reglamentų, Lietuvos Respublikos prekių ženklų įstatymo ir Konkurencijos įstatymų nustatyta tvarka.

9.3.3. Naujos augalų veislės ir jų teisinė apsauga

Viena iš intelektinės veiklos sričių yra augalų naujų veislių kūrimas. Naujos augalų veislės vienose valstybėse teisiškai saugomos kaip išradimai (patentuojamos), kitose – pagal specialių įstatymų normas, o kai kur – pasirinktinai. Siekdamos jas teisiškai apsaugoti 1961 m. gruodžio 2 d. Paryžiuje kelios Vakarų Europos valstybės pasirašė tarptautinę Naujų augalų veislių apsaugos konvenciją (UPOV konvencija). 2009 m. pradžioje UPOV konvencijos narės buvo 67 valstybės, sudarančios UPOV sąjungą. Lietuvos Respublika šią konvenciją ratifikavo 2002 m. spalio 10 d., tačiau UPOV nare tapo tik 2003 m. gruodžio 10 d. UPOV konvencijos ir Sąjungos tikslas – skatinti naujoves augalų veislių srityje, remti naujų augalų veislių kūrimą visuomenės naudai, užtikrinti, kad valstybės narės pripažintų naujų augalų veislių selekcininkų laimėjimus suteikdamos jiems intelektinės nuosavybės teises nustatytų principų pagrindu.²¹⁹ Vadovaujantis konvencija ne tik reikalaujama, kad valstybės narės teiktų naujų augalų veislių apsaugą, bet ir nustatomos plačios ir išsamiosios apsaugos suteikimo ir reglamentavimo sąlygų taisyklės. Remiantis UPOV konvencija selekcininko teisės suteikiamos, jeigu veislė pasižymi: *naujumu, išskirtinumu, vienodumu, stabilumu, veislės pavadinimu*. Augalų veislių apsaugos klausimais 1994 m. liepos 27 d. buvo priimtas Tarybos reglamentas (EB) Nr. 2100/94 dėl augalų veislių teisinės apsaugos Bendrijoje. 2005 m. liepos 29 d. Europos Bendrija tapo UPOV konvencijos nare ir įsipareigojo užtikrinti konvencijos nuostatų laikymąsi Bendrijoje. Kitaip nei prekių ženklų ar dizaino teisinės apsaugos sistemų, galiojančių Bendrijoje ir jos valstybėse narėse, suteikia-

²¹⁹ Tarptautinės naujų augalų veislių apsaugos sąjungos (UPOV) leidinys NR. 437 (E), p. 7.

mų galimybių atveju, naują augalų veislę sukūrus asmuo turi pasirinkti teisių apsaugos Bendrijos lygį – arba įregistruoti veislę tik Bendrijos augalų veislių registre ir taip įgyti teises, kurios bus saugomos visos Bendrijos rinkoje, arba naują veislę apsaugoti tik nacionaliniu lygiu (galima kreiptis į kelias ar net visas ES valstybes nares ir prašyti tik nacionalinės teisinės apsaugos). Reglamente nustatoma bendra registravimo ir teisių gynimo sistema visoje Bendrijoje. Esminės Augalų veislių reglamento nuostatos: augalų veislės yra saugomos Bendrijoje, jeigu jas yra įregistravusi reglamento nustatyta tvarka Bendrijos augalų veislių tarnyba (CPVO)²²⁰; augalų veislių teisinė apsauga Bendrijoje suteikiama išskirtinėms, vienodoms, ir naujoms veislėms. Kiekvienai veislei turi būti suteiktas pavadinimas; augalų veislių teisinė apsauga Bendrijoje galioja iki 25-ų kalendorinių metų pabaigos, o vynmedžių ir medžių rūšių – iki 30-ų kalendorinių metų, skaičiuojant nuo kitų teisinės apsaugos suteikimo veislei metų; augalų veislės Bendrijoje registruojamos CPVO pateikus paraišką, suteikiančią pirmumo teisę į augalų veislę, jeigu ši teisė nėra vėliau nugincijama. Jeigu veislė yra parduodama arba kitaip realizuojama, registruotą veislės pavadinimą leidžiama susieti su prekės ženklu, firmos pavadinimu arba kitu panašiu požymiu. Jeigu su pavadinimu yra siejami kiti požymiai, svarbu, kad veislės pavadinimas būtų lengvai atpažįstamas. Lietuvoje augalų veislių apsaugos (AVA) įstatymas iš esmės įgyvendina UPOV konvencijos nuostatas, juo yra nustatoma teisių į augalų veisles registravimo sistema, augalų savininkų teisės ir jų gynimo būdai bei priemonės.

9.4. Kitų intelektinės nuosavybės objektų panaudojimas elektroninėje erdvėje

Šiuolaikiniame pasaulyje sėkmingą įmonių veiklą ir konkurencingumą daugiausia lemia sugebėjimas naudotis vienu svarbiausių jos išteklių – informacija. Perėjimas iš industrinės į informacinę visuomenę tam tikru požiūriu reiškia, kad tai, ką žmonės sukuria, vis daugiau susiję su informacija ir žiniomis, o ne su fizine verte. Taigi informacinių technologijų plėtra stipriai veikia pasaulinės visuomenės raidos tendencijas. Šios tendencijos daro įtaką gamybai ir vartojimui, kurie skatina sparčius rinkos pokyčius. Gamybos tendencijos sudaro naujas įmonių veiklos ir jų pertvarkos sąly-

²²⁰ CPVO (angl. *Community Plant Variety Office*) buveinė yra Prancūzijoje, Anžė mieste // <http://www.cpvo.europa.eu/>

gas. Sparti informacinių technologijų ir komunikacijos priemonių plėtra suteikė galimybę greitai rasti, perduoti ir apdoroti milžiniškus informacijos srautus. Apdorota ir susisteminta informacija yra žinios. Kuo daugiau informacijos ir kuo lengviau ją gauti, persiųsti ir apdoroti – tuo daugiau žinių. Kuo daugiau žinių – tuo labiau plėtojamas mokslas ir tuo lengviau tobulinti technologijas. Pasaulinė globalizacija, didėjanti konkurencija, intensyvi kitų verslo subjektų veikla priverčia organizacijas susimąstyti, kuo jos galėtų išsiskirti, kur įgytų naujų verslo plėtrai reikalingų žinių. Taigi žinios yra naujosios epochos – informacinės visuomenės, žinių ekonomikos – gamybos veiksnys. Žinių veiksnio išskyrimas yra perėjimo prie intelektualinio, žinių reikalaujančio darbo požymis. Informacinė visuomenė – tai išsilavinusi ir nuolat tobulėjanti visuomenė, kurios nariai geba savo veiklos srityse veiksmingai dirbti šiuolaikinių informacinių technologijų aplinkoje, naudotis šalies bei pasaulio informaciniais išteklių. Pastebėta, kad informacinės visuomenės kūrimas didžiausią įtaką daro ekonomikos augimui. Stiprėja privatus verslas, kokybiškai gerėja ir gausėja valstybės viešosios paslaugos, auga nauja, išsimokslinusi žmonių karta, gebanti taikyti žinias praktikoje. Stiprėjant ekonomikai kyla pragyvenimo lygis, sukuriama daugiau darbo vietų, lengviau sprendžiamos socialinės problemos. Taigi informacinė visuomenė – tai šiuolaikinė su informacinėmis technologijomis susijusi visuomenė.

Įmonių veikloje vis didesnę vaidmenį vaidina informacinės technologijos ir telekomunikacijos. Internetas daro vis didesnę poveikį įmonių ir išorinių objektų santykiams, taip pat ir organizuojant vidaus darbo procesus. Internetas padidina informacijos ir žinių kūrimo, saugojimo ir paskirstymo galimybes visai įmonei, visiems jos darbuotojams. Kompanijos tinklo organizavimas sudaro prielaidas darbo našumui didinti, klientų aptarnavimo kokybei gerinti, nes informacija gali būti greitai skleidžiama elektroniniu organizacijos tinklu ir į vieną visumą sujungiami įvairūs mechanizmai, duomenų bazės, darbo grupės, padaliniai ir atskiros darbo vietos. Įmonės, siekdamos veiksmingai naudoti savo veikloje informacinius išteklius, vis daugiau naudoja kompiuterinius tinklus (NET) – internetą, intranetą, ekstranetą. Internetas – tai nauja ryšių technologija, veikianti mūsų gyvenimą ne mažiau nei telefonas ar televizija. Įmonės sparčiai plėtoja vidaus tinklus, žinomus intraneto pavadinimu. Siekiant efektyviai bendradarbiauti su partneriais, kuriami uždari kelias įmones jungiantys tinklai – ekstranetas. Internetas svarbus ne tik savo ryšių mastais, bet ir teikiamų paslaugų įvairove. Pirmiausia internetas naudojamas elektroninio pašto (e-mail) pas-

laugai įgyvendinti. Tai globali sistema, leidžianti nusiųsti laišką į bet kurią pasaulinio kompiuterių tinklo tašką per keliasdešimt sekundžių. Tačiau elektroninis paštas yra tik maža dalis to, ką siūlo internetas. Pavyzdžiui, IRC – internetu transliuojami pokalbiai; WWW (*World Wide Web*) – pasaulinis tinklas, dar labiau išpopuliarinęs internetą. WWW – tai pasaulinis žiniatinklis, tai daugybė informacijos puslapių (tinklapių), sujungtų į vieną visumą ir t. t. Įmonės, turinčios pajamų išskirtinai iš elektroninio verslo, vadinamos virtualiomis. Tokia organizacija egzistuoja ir verslu verčiasi tik naudodamasi internetu. E. verslas yra teigiama įmonės savybė, nes pateikiama daugiau informacijos apie produktus ir firmą; pritraukiama papildomų vartotojų; kuriamos tarptautinio verslo galimybės, grįžtamojo ryšio galimybė ir t. t. Internetas tapo neatsiejama tarptautinio verslo, suteikiančio galimybę padidinti konkurencingumą, išplėsti savo produkcijos realizavimo rinkas, dalimi. Informacinių technologijų naudojimas versle vis dažniau siejamas su verslo plėtra užsienio rinkose. Laiku gaunama ir pateikiama informacija iš viso pasaulio, spartus bendravimas su verslo partneriais bet kurioje geografinėje vietovėje lemia įmonės konkurencingumą ir realioje, ir virtualioje rinkoje.

Intelektinės nuosavybės e. versle yra svarbi kaip pagrindinė elektroninio turinio, t. y. elektroninių prekių ir paslaugų, forma. Tradiciškai intelektinė nuosavybė yra skirta nematerialioms intelektinėms vertybėms apsaugoti, todėl ji automatiškai pritaikyta elektroninių vertybių apsaugai. Objektyviaja prasme – intelektinė nuosavybė elektroniniame versle yra originalus elektroninis turinys, t. y. elektroninės prekės ir paslaugos. Subjektyviaja prasme intelektinė nuosavybė elektroniniame versle – kompleksas išimtinių subjektyvių teisių, leidžiančių kontroliuoti, kaip naudojamas elektroninis turinys (objektyviaja prasme). Teisėje įprasta intelektinę nuosavybę apibrėžti remiantis įvairiomis subjektyviomis, įstatymuose įtvirtintomis teisėmis, pavyzdžiui, autorinėmis teisėmis, patentais, prekės ženklais, geografinėmis nuorodomis, dizainu ir t. t. *Pagrindinės teisės*, kurias apima intelektinė nuosavybė elektroninėje erdvėje, yra teisės, susijusios su: teksto bei garso ir vaizdo turiniu; išradimais (elektroninės erdvės ir kompiuterių inovacijomis); prekių ir paslaugų ženklais; firmų vardais ir kitais komerciniais žymenimis; apsauga nuo nesąžiningos konkurencijos; slapta informacija; kompiuterių programomis, duomenų bazėmis ir kt. Skirtingos intelektinės nuosavybės teisės nekonkuruoja tarpusavyje, t. y. gali galioti ir būti taikomos vienu metu. Tai ypač paplitę tarp naujų intelektinės nuosavybės elektroninių formų, pavyzdžiui, kompiuterių programos ir duome-

nų bazės vienu metu gali būti saugomos autorių teisėmis, teisėmis į konfidencialią informaciją, patentais ir *sui generis* (duomenų bazių gamintojų teisėmis). Atskiri jų elementai gali būti registruoti kaip prekių ženklai arba pramoninis dizainas. Pagrindinis intelektinės nuosavybės elektroninėje erdvėje objektas yra tradiciniai elektroniniai kūriniai, pavyzdžiui, elektroniniai tekstai, elektroniniai muzikos įrašai, elektroniniai paveikslėliai ir kt. Dažniausiai specifinės naujos intelektinės nuosavybės elektroninėje erdvėje formos yra kompiuterių programos ir duomenų bazės. Specialiosios intelektinės nuosavybės teisės elektroninėje erdvėje yra teisės leisti ar drausti. Kiti svarbūs intelektinės nuosavybės klausimai elektroninėje erdvėje, kurie taip pat atskiria ją nuo tradicinės intelektinės nuosavybės problematikos, yra: intelektinės nuosavybės pažeidimai elektroninėje erdvėje; techninių apsaugos priemonės, naudojamos intelektinei nuosavybei apsaugoti, ir kt. Taigi e. verslo požiūriu būtina suvokti, kad intelektinė nuosavybė yra būtina elektroniniam turiniui apsaugoti, t. y. kaip paskata kurti / gaminti elektroninį turinį ir savotiška elektroninio turinio tara, kurioje jis yra pateikiamas naudotojui.

Aptarsime teisių į prekių ir paslaugų ženklus, domeno pavadinimo reikšmę elektroneinei leidybai.

9.4.1. Prekių ir paslaugų ženklų panaudojimas įvairialypės informacijos kūrinyje

Prekių ar paslaugų ženklų teisinę apsaugą, registravimą bei naudojamą reguliuoja Lietuvos Respublikos prekių ir paslaugų ženklų įstatymas. Prekių ir paslaugų ženklai yra žodžiai, pavardės, piešiniai, erdvinės formos, spalvos, spalvų deriniai ir kiti žymenys, pagal kuriuos prekių gamintojai ar paslaugų teikėjai identifikuoja jiems priklausančias prekes ar paslaugas bei jas atskiria nuo kitiems asmenims priklausančių prekių ar teikiamų paslaugų. Pavyzdžiui, įmonės *Microsoft* prekės ženklas „Microsoft“, kad būtų galima atpažinti jos kompiuterio programą ir ją skirti nuo kitų kompiuterio programų pardavėjų. Tačiau prekių ir paslaugų ženklai nesaugomi, jeigu ženklas neturi jokio išskirtinio požymio ir jeigu jis žymi tik prekių rūšį, kokybę ar kitas prekių ar paslaugų savybes. Nesaugomi prekių ženklai, jeigu jie panašūs į jau naudojamus prekių ženklus Lietuvos Respublikos teritorijoje ir gali suklaidinti visuomenę. Be to, prekių ar paslaugų ženklai negali būti panašūs (arba tapatūs) į firmos vardus ar tų firmų stilių bei iš-

kabas, priklausančias kitiems fiziniams ar juridiniams asmenims, jie negali būti panašūs į Lietuvos Respublikoje saugomus prekių kilmės vietos pavadinimus ar prekių kilmės vietos nurodymus. Jeigu pažeidžiamos ženklo savininko išimtinės teisės, ženklo savininkas gali kreiptis į teismą ir prašyti teismo priimti sprendimą nutraukti veiksmus, pažeidžiančius jo teises ir / arba atlyginti neteisėtais veiksmais padarytą žalą.

Domeno apsauga

Kuriant įvairialypės informacijos produktus svarbu žinoti domeno vardus (*domain name*), pagal kuriuos skaitmeninėje aplinkoje nustatoma įmonė ar jūs. Domeno vardas – tai internetinis adresas, pagal kurį suinteresuoti asmenys randa informaciją apie jūsų produktus arba paslaugas tinkle. Užregistruoto domeno vardo kiti jau negalės naudoti, kad identifikuotų save. Šiuo metu Lietuvoje domeno vardus registruoja Lietuvos mokslo, studijų ir kitų pelno nesiekiančių organizacijų asociacija – Lietuvos mokslo ir studijų kompiuterių tinklas (LITNET). Kartais, ieškodamas domeno vardo, asmuo sužino, kad jo firmos vardu ar prekės ženklo pavadinimu domeno vardas jau yra užregistruotas. Šiuo atveju asmuo nelabai ką gali padaryti, nebent ginčyti užregistruotą domeno vardą remdamasis tuo, kad jis turi prioritetines teises į šį vardą.

9.4.2. Su autorių teisėmis ir gretutinėmis teisėmis susiję pažeidimai

Intelektualios nuosavybės teisių, ypač autorių teisių, pažeidimai yra vieni iš labiausiai internete paplitusių pavojingų veikų, darančių žalą autorių teisių turėtojams. Apsaugoti darbai dauginami ir platinami internete be autorių teisių savininko leidimo ypač dažnai. Literatūroje teigiama, jog šiandien internetas daro didžiausią įtaką neteisėtam kompiuterių programų arba kitų autorių teisėmis apsaugotų kūrinių platinimui. Tokiais apsaugotais darbais laikomi literatūros darbai, fotografijos, muzikos, garso ir vaizdo kūriniai ir kiti, kurie gali būti platinami naudojant FTP (angl. *File transfer protocol*), elektroninį paštą, serverius, elektronines skelbimų lentas ir t. t. Didžiulės darbų kopijavimo bei platinimo galimybės, kurias suteikia elektroninė erdvė, verčia įstatymo leidėjus baudžiamuosiuose įstatymuose nustatyti tokias veikas draudžiančias normas. Paminėtini autorių teisių pažeidimai, kuriais gali būti pažeidžiamos net kelios autorių teisės. Taip gali būti pažeidžiama autoriaus teisė viešai rodyti, atgaminti kūrinį ir kt. Be to,

pavojingos veikos gali pasireikšti informacijos apie autorių teisių valdymą sunaikinimu arba pakeitimu, autorių teisių techninių apsaugos priemonių pašalinimu ir pan.

Apibendrinant galima drąsiai teigti, kad intelektinės nuosavybės reikšmė nuolat didėja, o ateityje informacinėje visuomenėje intelektinė nuosavybė bus viena iš svarbiausių vertybių. Šiuolaikiniame pasaulyje daugybė įvairių profesijų žmonių ar organizacijų kaupia kompiuterinę informaciją apie klientus, verslo partnerius ar kitus asmenis. Taigi įvairiose duomenų bazėse sukaupiama daug įvairios, kartais neskelbtinos informacijos apie privačius asmenis ar komercines paslaptis. Nuolat kyla pavojus išplatinti privačią informaciją. Taigi intelektinė nuosavybė dėl savo nematerialaus pobūdžio gali būti lengvai platinama, perduodama. Be to, intelektinės nuosavybės vertė nepriklauso nuo kultūrinių, geografinių arba panašių skirtumų, kurie dažniausiai lemia daugumos materialių objektų vertę. Poreikis apsaugoti intelektinę nuosavybę pastebėtas XIX a. antroje pusėje, kai buvo padėti šiuolaikinės intelektinės nuosavybės teisės pamatai – priimtose Berno bei Paryžiaus konvencijos, užtikrinančios literatūros ir meno kūrinių bei pramoninės nuosavybės teisinę apsaugą.

Pastaruoju metu neteisėtai intelektinė produkcija pradėta platinti tarptautiniais kompiuterių tinklais ir pirmiausia internetu. Kompiuterių tinklais gali būti platinamos ne tik kompiuterių programos, bet ir vaizdo bei garso produkcija, fonogramos, literatūros ir meno kūriniai. Kas skatina tą neleistiną veiklą? Kodėl ji įgavo tokį didelį mastą? Norima, be abejo, pasipelnyti arba sutaupyti. Fotokopijavimas, garso ir vaizdo įrašai leidžia kūrinius kopijuoti ir platinti ir nors savo kokybe tokios kopijos negali prilygti originalui, gerokai mažesne kaina jas galima padaryti priimtiniu pakaitalu. Mažos kainos produktų poreikis padidėja, kai internete vyrauja nemokama informacija ir taip sukuriama lūkesčiai, kad tai, kas yra internete, priklauso visiems. Vis dar egzistuoja įsitikinimas, kad jeigu skaitmeninį produktą galima nemokamai atsisiųsti iš interneto, jis yra nesaugomas intelektinės nuosavybės objektas. O juk nuo panašaus pobūdžio nusikaltimų labai kenčia autoriai, leidėjai, įrašų kompanijos ir kiti žmonės, kurie iš to užsidirba pinigais. Nuo seno techninės kūrybos rezultatai buvo teisiškai apsaugoti ir jų naudojimas reglamentuotas įstatymais bei kitais norminiais aktais. Daug dėmesio skiriama kovai su intelektinės nuosavybės pažeidimais, tačiau virtualių nusikaltimų vis dėl to daugėja. Atsiranda būtinybė imtis papildomų priemonių nusikaltimų prevencijos ir kontrolės srityje, kad būtų galima kuo sėkmingiau pažaboti ir užkirsti kelią nusikalstamoms veikloms, ku-

rioms vis didesnes galimybes atveria informacinės technologijos ir internetas. Jie naikina iki tol egzistavusias sienas ir tuomet nusikaltimai tampa ne tik vidine kiekvienos šalies, bet ir tarptautine problema. Intelektinė nuosavybė – tarptautinio pobūdžio turtas. Jos pobūdis lemia poreikį užtikrinti tinkamą intelektinės nuosavybės apsaugą tarptautiniu mastu.

9.5. Tarptautinės prekybos klastotėmis padidėjimas ir keliamų grėsmių įveikimas

Šio padidėjimo priežastys iš esmės yra didelis pelnas ir palyginti maža rizika, ypač mažos baudos kai kuriose šalyse ir bendra pasaulinė pramonės plėtra, leidžianti gaminti geros kokybės daiktus. Pavyzdys yra cigaretės: jeigu klastotojas moka tarp 10 konteinerių paslėpti vieną siuntą suklastotų cigarečių, tokia investicija vis vien bus pelninga; arba kitas pavyzdys – suklastoti DVD: pelnas didesnis nei gaunamas iš tolygaus kiekio nestiprių narkotikų, o baudos, sulaukius DVD, daug mažesnės. Tokio lygio klastojimas nusikaltėliams suteikia galimybę išplauti nusikalstamu būdu gautas lėšas. Klastojamos įvairios didelę paklausą turinčios prekės: automobilių ir orlaivių atsarginės dalys, elektrotechnikos prekės, muzikos bei garso ir vaizdo įrašai, žaislai ir kompiuteriniai žaidimai, drabužiai ir batai, kosmetikos priemonės, vaistai, tabako ir alkoholio gaminiai ir kita. Didėjantys tam tikrų šalių (ypač Kinijos) sofistikuoti gamybiniai pajėgumai suteikė klastočių pramonei didžiules galimybes. Suklastotų kompiuterių detalių, rašalo kasečių, mobiliųjų telefonų ir automobilių dalių konfiskacijos rodo gebėjimą kopijuoti viską. Net šalys, besistengiančios užkirsti kelią tokiai produkcijai (pvz., priimančios naujus įstatymus), susiduria su sunkumais kontroliuodamos pramonės šakas, kurios gali greitai pakeisti gamybą bei įgyvendinti priimtas priemones vietoje. Šias tendencijas sustiprina didėjantis organizuoto nusikalstamumo suinteresuotumas gauti šio didelio pelno dalį. Siuntose dažnai būna ne tik suklastotų produktų, bet ir kitų neteisėtų prekių, pavyzdžiui, narkotinių ar kitokių psichotropinių medžiagų. Su klastotėmis susijusios ir teroristinės grupuotės.

ES bendra muitų teisės aktų nuostata yra ta, kad draudžiama į šalies muitų teritoriją įvežti, iš jos išvežti bei tranzitu gabenti prekes, pagamintas pažeidžiant intelektinės nuosavybės teises. Kėsinimusi į intelektinę nuosavybę yra laikomi veiksmai, kai prekės neteisėtai žymimos kitų firmų registruotais komerciniais ženklais, t. y. suklastotos prekės; piratinės

prekės – tai prekių kopijos, taip pat prekės, pažeidžiančios patentą, kilmės vietos nuorodas arba geografines nuorodas, papildomos apsaugos liudijimą, nacionalinę augalų veislių teisę, siekiant suklaidinti galutinį vartotoją (visuomenę) ir nepagrįstai gauti naudos. Pasaulyje vis daugėja suklastotų prekių ir jos vis išradingesniais būdais patenka į rinką. ES muitinės kasmet sulaiko dešimtis milijonų vienetų suklastotų prekių. Manoma, kad apie dešimtadalį pasaulinės prekybos sudaro suklastotos prekės ir jų vis daugėja.

Geografiškai Lietuva yra tranzito valstybė. Ją kerta sausumos, oro ir jūrų keliai, jungiantys Vakarų, Vidurio, Rytų Europą bei labiau nuo Europos Sąjungos sienos nutolusias Rytų šalis, joje sparčiai kuriama moderni logistikos sistema. Geografinė Lietuvos padėtis lemia, kad čia susiduriama su daugeliu didelių tarptautinės prekybos problemų, taip pat ir prekių klastotėmis. Pavyzdžiui, Klaipėdos jūrų uoste atskleistos „Hugo Bous“, „Lancome“, „Kenzo“ ir kitų žinomų prekių ženklų klastotės, ne kartą sulaikyti dideli parfumerijos gaminių kroviniai. Sulaikomos dešimtis kilogramų sveriančios padirbtų laikrodžių siuntos. Nelegaliai pagaminti laikrodžiai dažnai ženklinami garsiausių firmų prekių ženklais, tokiais kaip „Rolex“, „Omega“, „Eberhard“, „Bulgari“ ir kt. Nagrinėjant Lietuvoje sulaikytų prekių statistiką galima nustatyti aiškėjančias bandymų klastotėms patekti į rinką tendencijas. Lietuvai įstojus į Europos Sąjungą gerokai sutrumpėjo išorinė siena. Ji liko tik su Baltarusija ir Rusijos Federacijos Kaliningrado sritimi (iki 2004 m. gegužės 1 d. išorinė siena tęsėsi visu perimetru, šiuo metu jos ilgis sausumoje – 720 km su Baltarusija ir 303 km – su Rusijos Federacija). Lietuvos išorinė siena kartu yra ir Europos Sąjungos, o nuo 2008 m. kovo – ir Šengeno erdvės valstybių siena, todėl iš esmės keičiasi jos kontrolės lygis, diegiamos naujausios informacinės, kompiuterinės technologijos, tarptautinės prekybos srautai kontroliuojami ir reguliuojami tobulinant teisinį reglamentavimą, rizikos valdymo metodus. Sutelktų ES valstybių narių pajėgų, saugančių savo išorines sienas, veiklos rezultatai apčiuopiami ir sudaro palankias prielaidas įgyvendinti tarptautinės prekybos principus. Griežtėjant kontrolei nuolat didėjo nustatytų klastočių skaičius, o aiškus lūžis įvyko Lietuvai įstojus į ES. Lyginant 2003 m. ir 2007 m. duomenis (prieš įstojimą į ES ir Lietuvai tapus ES valstybe nare), nustatytų intelektualinės nuosavybės teisių pažeidimų padaugėjo beveik 3 kartus. 2006 m. padaugėjo sulaikytų prekių, priskiriamų keliančių pavojų sveikatai ir saugumui grupei, tokių kaip suklastotos automobilių dalys, žaislai, skustuvai. 2008 m. muitinės pareigūnai sulaikė 7,5 mln. litų vertės prekių, pagamintų pažeidžiant intelektualinės nuosavybės teises. 2009 m. Lietuvos muitinės pa-

reigūnai 80 kartų sulaikė prekes įtardami, kad jos pažeidžia intelektinės nuosavybės teises. Iš viso per metus buvo sulaikyta daugiau nei 600 000 vnt. tokių prekių. Praėjusiais metais pareigūnai sulaikė internetu užsakytų ir į Lietuvą paštu (dažniausiai iš Indijos) atkeliavusių vaistų. Populiariausi siunčiami vaistai – pažeidžiantys prekių ženklus „Vingra“ ir „Cialis“ teisių savininkų teises. Ir toliau dažniausiai klastojami drabužiai, mobilieji telefonai ir jų dalys, avalynė. Muitinės pareigūnai sulaikė apie 15 000 porų suklastotų batų, kurie pažeidžia *Crocs Inc.* intelektinės nuosavybės teises. Taip pat muitinė sulaiko nemažai žaislų klastočių, pastaraisiais metais itin populiarios buvo „Baugan“ ir „Spider-man“ žaislų klastotės. Muitinės ataskaitose ir kituose dokumentuose nurodoma, kad pagrindinė nustatytų pažeidimų augimo priežastis – veiksmingesnė kontroliuojančių institucijų veikla, grįsta naujausiomis technologijomis, rizikos valdymo metodais ir kitomis inovacijomis.

Suklastotų prekių daroma žala verslui ir visuomenei: tikrasis autorius ir intelektinės nuosavybės teisių savininkas negauna jam teisėtai priklausancio atlyginimo už prekes, kurios parduodamos naudojantis jo vardu; teisėti gamintojai išleidžia dideles sumas specialioms prekių apsaugos nuo klastojimo priemonėms, todėl originalios prekės brangsta ir tampa nebeatrauklios pirkėjui; klaidinamas vartotojas – nusipirkto suklastotos prekės kokybė neatitinka tos, kurios tikėjosi; suklastotų prekių gamintojai ir tiekėjai kėsinaisi pakirsti valstybės ekonomines galias, visuomenės gerovę, nes nemoka mokesčių, neinvestuoja į legalių darbo vietų kūrimą ir produktų kokybę, skatina nelegalų darbą ir didina šešėlinę ekonomiką; teisėtiems gamintojams, ypač mažoms įmonėms, dėl to dažnai tenka mažinti gamybą arba net bankrotuoti ir atleisti darbuotojus, nes jų produkcija nepajėgia konkuruoti su pigiomis klastotėmis; daugeliu atvejų (kai klastojami alkoholio, tabako gaminiai, vaistai, automobilių dalys, žaislai, maisto produktai) kyla grėsmė vartotojo sveikatai, o kartais ir gyvybei. Keli faktai, patvirtinantys klastojimo žalą: 1995 m. per meningito epidemiją Nigerijoje daugiau nei 50 000 žmonių buvo paskiepyti suklastotomis vakcinomis, todėl 2 500 žmonių mirė. 1998 m. Indijoje 30 kūdikių, o 1995 m. Haityje 89 vaikai mirė pavartoję sirupo nuo kosulio, pagaminto su nuodingais chemikalais, naudojamais antifrizui gaminti. 1989 m. norvegų lėktuvo katastrofa įvyko dėl padirbto varžto. Žuvo 55 žmonės. Asmuo, pirksdamas suklastotas prekes, netiesiogiai prisideda prie nusikalstamų susivienijimų pelno didinimo, o dėl prastos prekių kokybės kaltina tikrąjį intelektinės nuosavybės savininką. Suklastotų prekių gamybą ir tiekimą organizuoja nusikalstamos

grupuotės, iš gautų pajamų finansuojančios kitas nusikalstamas veiklas (prekybą narkotikais, terorizmą ir pan.).

Naujos grėsmės. Nusikalstamos grupuotės yra sparčiai didėjanti grėsmė ne tik verslui, bet ir valstybės, visuomenės saugumui. Organizuotos nusikalstamos grupuotės gauna didžiules pajamas ir finansuoja kitas nusikalstamas veiklas – prekybą narkotikais ir ginklais, terorizmą, savo destruktivia veikla kelia socialinių, ekologinių ir kitų problemų, didina grėsmes visuomenės saugumui, žmogaus sveikatai ir gyvybei. Tai verčia keisti požiūrį į valstybę, jos pagrindines kontrolės ir reguliavimo funkcijas – užtikrinti žmogaus teises ir laisves, apginti ekonominės laisvės ir visuomenės saugumą. Pirmiausia su šiomis problemomis susiduria teisėsaugos institucijos, muitinės bei kitos institucijos, prižiūrinčios, kontroliuojančios ir reguliuojančios tarptautinę prekybą.

Vis didėjanti rūpestį kelia perkrovimai, nes klastotojai, siekdami nusišlėpti prekių kilmę, keičia maršrutus. Šalys, tokios, kaip Japonija ir JAV, kurias muitinės laiko mažos rizikos šalimis, dėl klastočių tranzito ir perkrovimo tampa didesnės rizikos valstybėmis. Atliktos konfiskacijos parodė, kad suklastoti mašinų mechanizmai į Bendriją įvežti iš JAV, nors pačios prekės iš tikrųjų buvo kilusios iš Kinijos. Taip pat yra atvejų, kai prekių kilmę bandoma nusišlėpti Bendrijos teritorijoje, pavyzdžiui, suklastoti vaistai iš Azijos pakeliui į Afriką perkraunami ES.

Dar viena vis didėjanti problema – internetiniai pardavimai. Nemaža dalis muitinės konfiskuotų pašto siuntų buvo susijusios su internetu. Nedideli kiekiai sunaikinti taikant paprastą, nebrangią procedūrą, kuri dabar leidžiama pagal Tarybos reglamento (EB) Nr. 1383/2003 11 straipsnį ir tampa vis reikšmingesnė.

Akcizinių prekių kontrabanda yra viena iš opiausių ekonominių problemų. Lietuvos Respublikos muitinės departamento duomenys taip pat patvirtina, kad rinkai nuolat bandoma pateikti įvairių kontrafakcinių prekių. Didžiausia rinkos apsaugos problema – nelegalios cigaretės, ir ne vien tik dėl intelektinės nuosavybės teisių pažeidimų, bet ir dėl keliamos didesnės grėsmės žmonių sveikatai. Nustatyta, kad padidėjus akcizams (nuo 2008 m. kovo 1 d.) 2007 m. cigarečių kontrabanda gali siekti apie 300 mln. litų, o nusikalstamu būdu įgytas pelnas gali sudaryti apie 200 mln. litų. Muitinės departamento prie Lietuvos Respublikos finansų ministerijos duomenimis, Lietuvoje nelegalių cigarečių kiekis rinkoje sudaro daugiau negu 30 proc., arba trečdalį, cigarečių rinkos. Tam įtakos turi mūsų šalies geografinė padėtis, t. y. dėl Rusijos tranzito ir kaimynystės su

Rusijos Federacijos Kaliningrado sritimi ir Baltarusija. Problemos mastą rodo Muitinės kriminalinės tarnybos sulaikytų cigarečių siuntų duomenys. Per 2009 m. Lietuvos muitinėje sulaikyta 120,5 mln. vnt. cigarečių (tarp jų dėl 86,5 proc. – 104,2 mln. vnt. cigarečių sulaikymo atliekami ikiteisminiai tyrimai), kurių vertė – daugiau nei 25 mln. litų. Palyginti su 2008 m. tuo pačiu laikotarpiu, sulaikytų cigarečių kiekis padidėjo 87 proc. Ikiteisminių tyrimų skaičius dėl tabako gaminių padidėjo 53 proc. Tai didžiausias sulaikytų cigarečių kiekis nuo 2002 m. 2009 m. sulaikyta 8 itin dideli cigarečių kiekiai: vieno sulaikymo metu aptikta daugiau kaip 5 mln. vnt. cigarečių. Tabako gaminių gabenimo schema į Vakarų Europos valstybes išlieka nepakitusi. Populiariausios per Lietuvos teritoriją kontrabandos būdu gabenamos cigaretės yra „Jin Ling“, skirtos Vakarų Europos, ypač Vokietijos ir Jungtinės Karalystės, šalių rinkoms. Kaip ir anksčiau, į Vakarų Europos juodąją rinką gabenama cigarečių kontrabanda Lietuvą dažniausiai pasiekia iš Rusijos Federacijos Kaliningrado srities ir Baltarusijos, kuriose akcizo mokestis už cigaretes gerokai mažesnis. Didėjant cigarečių kainai didės ir pažeidimo mastai. Cigarečių falsifikatai į Lietuvą patenka įvairiais maršrutais. Nelegalūs fabrikai steigiasi ir kaimyninėse ES šalyse, ir pačioje Lietuvoje, ir trečiojoje šalyse. Pavyzdžiui, nelegalius cigarečių fabrikus pareigūnai aptiko Lomžos, Krokuvos (Lenkija), Rygos (Latvija) ir kituose miestuose. Dažniausiai klastojami „Regal“, „Marlboro“ cigarečių prekiniai ženklai, tačiau jie nėra vieninteliai. Aptinkama „Primos“, „Saint George Light“, „Jin Ling“ ir kitų cigarečių rūšių falsifikatų. Daug cigarečių su falsifikuotais prekių ženklais gaminama ir pačioje Lietuvoje. Pastaraisiais metais tokie fabrikai, naudoję „Primos“ ženklą, likviduoti Šiauliuose, Šakių rajono apleistoje fermoje ir kitur. Ne vienas nelegalus cigarečių fabrikas, kurio produkcija skverbiasi į ES rinką, aptiktas ir trečiojoje valstybėje, turinčioje sieną su Lietuva: Baltarusijos, Rusijos Federacijos Kaliningrado srityje. Naujas reiškinys – pastaraisiais metais į Klaipėdos ir kitus ES šalių jūrų uostus padidėjo padirbtų cigarečių srautai iš Kinijos. Remiantis kriminologijos ir sociologijos žiniomis, problema turi būti sprendžiama pasitelkiant kaimyninių šalių teisėsaugą, sukuriant bendradarbiavimo tinklą. Tai padėtų muitinei detalizuoti rizikos profilius, valdyti riziką užtikrinant tarptautinės prekybos rinkos saugumą nuo falsifikatų. Suprantama, kad intelektinės nuosavybės teises pažeidžiančios prekės į Lietuvos rinką dažniausiai patenka kontrabandos būdu. Nustatyta, kad cigaretės ir kitos prekės į Lietuvos rinką dažnai patenka pažeidžiant išorės tranzito tvarką. Jos įvežamos ir neteisėtai iškraunamos Lietuvos teritorijoje naudojant prie-

dangos prekes, nors turėtų būti gabenamos per muitinės postus išoriniu tranzitu, pavyzdžiui, iš Kaliningrado srities į Baltarusiją arba Rusijos Federaciją. Pareigūnai tai laiko sunkiai įveikiama intelektinės nuosavybės teisių apsaugos kliūtimi, nes esą tokių krovinių leistina kontrolė yra minimali. ES teisė nedraudžia kontroliuoti išorinio tranzito ir tai nėra reglamentavimo problema. Išorinis tranzitas – tai prekių, kurios neskirtos EB vidaus rinkai, judėjimas iš vieno taško, esančio Bendrijos muitų teritorijoje, iki kito Bendrijos muitų teritorijos taško turint tikslą kirsti ES išorinę sieną ir patekti į valstybės ne ES narės muitų teritoriją.

Esmines išorinio tranzito nuostatas Europos Teisingumo Teismas (ETT) pateikė atsakydamas į Austrijos Aukščiausiojo Teismo paklausimą. Į Austriją siunta (kelios marškinėlių partijos) atkeliavo iš Indonezijos bendrovės PT *Dwidua* ir buvo skirta Lenkijai (tuomet dar ne ES narei). Amerikos bendrovė *Polo / Lauren* pareiškė įtarimą dėl piktnaudžiavimo jos prekių ženklų. Dėl *Polo / Lauren* bylos, kurios teisminis procesas buvo pradėtas Austrijoje, buvo kreiptasi į ETT dviem klausimais: ar EB reglamentai taikomi suklastotoms prekėms, kurios yra atgabentos ne iš ES valstybės narės ir skirtos ne ES narei, tačiau keliauja tranzitu per Bendriją ir ar EB reglamentais gali remtis kompanija, įsteigta ne ES teritorijoje. Į abu klausimus ETT atsakė teigiamai. Teismas konstatavo, kad išorinis tranzitas negali būti laikomas neturiniu poveikio vidaus rinkai. Tai paremta teisinės fikcijos sąvoka. Tokios prekės nėra nei muitų mokesčių, nei kitų komercinės politikos priemonių objektas, nes traktuojama, kad tokios prekės „nebuvo patekusios į Bendrijos teritoriją“, tačiau ši procedūra gali turėti poveikį vidaus rinkai, nes susidaro palankios sąlygos atsirasti muitinės apgaulėi, t. y. rizika, kad suklastotos prekės, kurioms taikomos išorinio tranzito procedūros, gali apgaulės būdu patekti į Bendrijos rinką. Viena iš aplinkybių, kuri įvardijama kontrolės trukdžiu, – prekių perkrovimas. Prekių perkrovimas yra laikomas laisvo prekių tranzito principo įgyvendinimo dalimi ir nėra įtrauktas į ES muitinės kodekso (BMK) reglamentuojamų procedūrų sąrašą, tačiau ES Tarybos Reglamento Nr. 1383/2003 1 str. 1.b bei BMK 37 ir 183 str. leidžia muitinei kontroliuoti ir prireikus blokuoti perkraunamas prekes, aptiktas tikrinant įvežamas arba išvežamas prekes iš Bendrijos muitų teritorijos. Perkrovimas yra viena iš procedūrų, kuri turi būti kontroliuojama muitinės. Kitas populiarus muitinės apgaulės būdas – kai priedangai naudojamos masiškai gabenamos prekės arba greitai gendantys produktai, arba vežant būtina palaikyti atitinkamą temperatūros režimą, todėl pasunkėja muitinis tikrinimas. Problemų yra ir daugiau, todėl turi

būti tiriamos visos aplinkybės ieškant geriausio sprendimo, kaip užtikrinti intelektinės nuosavybės teisių subjektų teises. Taigi muitinės veiksmų reguliavimas, siekiant įgyvendinti prekių laisvo tranzito principą, nepateisina nusikalstamam verslui paliekamų palankių įstatymų spragų. Dėl to kyla muitinių tarnybų administracinių gebėjimų, teisėsaugos bei kitų valstybinių įstaigų struktūros ir jų kompetencijos siekiant įveikti laikmečio iššūkius problema. Tai svarbūs klausimai ES ir visai tarptautinės prekybos sistemai, todėl turi būti nagrinėjami ieškant sprendimų sutelktomis mokslininkų ir praktikų pajėgomis.

9.6. Muitinių vaidmuo stabdant tarptautinį suklastotų prekių judėjimą

Pagrindinė valstybės institucija, kontroliuojanti ir reguliuojanti tarptautinę prekybą, yra *muitinė*. Ji savo veikloje remiasi TRIPS sutartimi (šios sutarties 4 skyrius „Ypatingi pasienio priemonių reikalavimai), Europos Sąjungos teise, dalyvauja kuriant ES muitinių veiklos modelį, įgyvendina komercinių ženklų apsaugą, taikydama rinkos apsaugos inovacijas. Pagrindiniai ES muitų teisės aktai yra reglamentai, taikomi visa apimtimi visose ES narėse bei galiojantys tiesiogiai, t. y. nereikalaujantys priimti papildomų nacionalinių nuostatų, ir direktyvos. Vienodų prekybos taisyklių Europos Sąjungoje sukūrimas reikalavo vieno visose šalyse teisės akto, reglamentuojančio prekių judėjimą tarp valstybių ir trečiųjų šalių. Per visą Bendrijos gyvavimo laikotarpį daugelyje reglamentų ir direktyvų išdėstytas muitų teisės nuostatas buvo tikslinga įtvirtinti viename teisės akte, pakeisti galiojančius muitų teisės aktus taip, kad jie būtų nuoseklūs, juos supaprastinti ir ištaisyti esamus trūkumus. Europos Bendrijų Taryba 1992 m. spalio 12 d. Liuksemburge, atsižvelgdama į Europos ekonominės bendrijos steigimo sutartį, taip pat į ES Komisijos pasiūlymą, Ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto nuomonę, bendradarbiaudama su Europos Parlamentu, priėmė reglamentą (EEB) Nr. 2913/92 „Dėl Bendrijos muitinės kodekso patvirtinimo“. Reglamentas įsigaliojo trečią dieną po jo paskelbimo ir yra privalomas bei tiesiogiai taikomas visose valstybėse narėse nuo 1994 m. sausio 1 d. 2004 m. gegužės 1 d. Bendrijos muitinės kodeksas įsigaliojo Lietuvoje. Tai *gi Bendrijos muitinės kodeksas – muitų teisės normų rinkinys, reglamentuojantis muitų politikos įgyvendinimą*. Šiame teisės akte, parengtame remiantis vidaus rinkos koncepcija, išdėstytos bendrosios taisyklės ir procedūros,

užtikrinančios tarifų ir kitų su Bendrijos ir trečiųjų šalių prekyba susijusių, Bendrijos lygiu taikomų priemonių įgyvendinimą. Šis kodeksas apima bendrosios žemės ūkio ir prekybos politikos priemonių įgyvendinimą. Siekiant sudaryti muitinėms galimybę toliau sėkmingai dirbti savo darbą kintančios aplinkos sąlygomis pradėta plataus užmojo reforma: atnaujinama teisinė aplinka – priimtas Modernizuotas muitinės kodeksas, įgyvendinamas Europos Parlamento ir Tarybos sprendimas ir kuriama visos Europos elektroninės muitinės sistema, t. y. nepopierinė muitinės ir verslo aplinka, kurios tikslas – sukurti stabilų visų Bendrijos muitinės įstaigų, muitinės ir kitų pasienyje veikiančių institucijų bei valdžios institucijų ir įmonių ryšių tinklą. Svarbiausias ES teisės aktas intelektinės nuosavybės srityje yra 2003 m. liepos 22 d. Tarybos reglamentas (EB) Nr. 1383/2003 „Dėl muitinės veiksmų, atliekamų su prekėmis, kurios kaip, įtariama, pagamintos pažeidžiant tam tikras intelektinės nuosavybės teises, ir priemonių, kurių turi būti imamasi prekių atžvilgiu nustačius, kad jos pagamintos pažeidžiant tokias teises“. Šį reglamentą detalizuoja Europos Komisijos reglamentas (EB) Nr. 1891/2004, išdėstantys jo įgyvendinimo nuostatas. Intelektinės nuosavybės apsaugą reglamentuoja ir ES direktyvos. Svarbiausia iš jų muitinės srityje yra Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 48/2004/EB „Dėl intelektinės nuosavybės teisių gynimo“. Direktyvų, kaip ir visų ES teisės aktų, vienas iš pagrindinių tikslų – suvienodinti ES narių intelektinės nuosavybės teisės normų ir praktikos reglamentavimą. Ši direktyva pabrėžia laikinųjų apsaugos priemonių svarbą, kuriomis sustabdomas pažeidimas, nelaukiant kompetentingų institucijų sprendimų, t. y. neišleidžiant muitinės prižiūrimų prekių iš muitinės kontrolės, tačiau nepažeidžiant asmenų teisių užtikrinant laikinųjų priemonių proporcingumą. Taip siekiama, kad pažeidimai nepadarytų esminės žalos intelektinės nuosavybės teisių subjekto interesams. Direktyvos nuostatos perkeltos į Lietuvos Respublikos intelektinės nuosavybės teises reglamentuojančius įstatymus – autorių teisių ir gretutinių teisių, išradimų, prekių ženklų, muitinės. Keičiasi muitinės funkcijos, ji tampa savita kontrolės ir teisėsaugos institucija, užtikrinanti rinkos ir visuomenės saugumą. Sukūrus bendrąją rinką, valstybėse narėse buvo panaikinti visi tarpusavio pasienio formalumai. Šalių muitinės tapo atsakingos už išorės sienos apsaugą, susijusią su prekių gabenimu, ir virto vienintele užkarda tarp neteisėtos ir pavojingos tarptautinės prekybos ir judėjimo laisvės bendrojoje rinkoje. Muitinės misija intelektinės nuosavybės teisių apsaugos srityje – užtikrinti INT muitinę apsaugą pasienio ir vidaus kontrolės priemonėmis, kurios netrukdytų teisėtai prekybai bei užtikrintų

apsaugą nuo piktnaudžiavimo šiomis teisėmis. Muitinė imasi atitinkamų veiksmų, kad galėtų sulaikyti ir užkirsti kelią suklastotoms ir piratinėms prekėms bei prekėms, pagamintoms pažeidžiant intelektinės nuosavybės teises, įvežti arba išvežti iš Bendrijos muitų teritorijos bei tokioms prekėms įvežti iš trečiųjų šalių.

Intelektinės nuosavybės apsaugos aspektai, susiję su muitinių tarnybų veikla, traktuojami kaip saugios tarptautinės prekybos grandinės problemų sprendimas. Valstybių muitinių ir jų tarnybų vaidmuo nagrinėjamas kaip vienas iš instrumentų, padedančių plėtoti rinką, sudaryti palankias tarptautinės prekybos nepažeidžiant IN subjekto teisių sąlygas. Muitinė suvokiama kaip valstybės institucija, kurios vaidmuo – siekti suderinti visuomenės ir kūrėjo interesus. Prekių ir paslaugų ženklai, kilmės vietos nuorodos, geografinės nuorodos, išradimai, pramoninis dizainas, naujos augalų veislės – tai intelektinės nuosavybės objektai, padeda sėkmingai realizuoti prekę ar paslaugą rinkoje, apsiginti nuo nesąžiningos konkurencijos, didinti įstatinį kapitalą, o kartu ir užtikrinti tarptautinės prekybos grandinės saugumą, apginti galutinio vartotojo interesus.

Dabartinė muitinė veikia sparčiai kintančios aplinkos sąlygomis: keičiasi gamybos ir vartojimo pobūdis, didėja tarptautinės prekybos mastas, atsiranda įvairių rūšių visuotinė grėsmė, kaip antai: terorizmas, organizuotas nusikalstamumas, klimato kaita, ir nauji rizikos veiksniai, pavyzdžiui, prekyba pavojingomis prekėmis. Šiomis aplinkybėmis ES muitinių vaidmuo yra itin svarbus: jų misija – atliekant tiekimo grandinės priežiūrą prie ES išorės sienų ir pačioje ES nuolatos užtikrinti visuomenės saugojimo ir prekybos lengvinimo pusiausvyrą. Muitinės tarnybos turi informaciją apie visų į ES importuojamų arba iš jos eksportuojamų prekių judėjimą ir naudoja modernias visų rūšių prekių priežiūros sistemas bei metodus. Per ES išorės sienas gabenamų prekių srautai yra milžiniški.

Muitinė – tarptautinį prekių judėjimą kontroliuojanti ir administruojanti valstybės institucija – yra unikali, nes užtikrina prekių tiekimo grandinės saugumą bei per pajamų surinkimą ir prekybos supaprastinimą prisideda prie socialinės ir ekonominės valstybės plėtos. Vadovaudamasi Pasaulio muitinių organizacijos patvirtintais standartais, ji siekia užtikrinti pasaulinės prekybos sistemos saugumą nevaržydama tarptautinio prekių judėjimo.

Naujas iššūkis – tai lemiamas muitinės vaidmuo užtikrinant tarptautinės tiekimo grandinės saugumą. Atsaku į šį iššūkį tapo ne tik veiksmai ginant intelektinės nuosavybės teises bei stiprinant kovą prieš klastojimą ir

piratavimą, bet ir muitinės indėlis į kovą su terorizmu ir organizuotu nusikalstamumu bei visuomenės apsaugą. Intelektinės nuosavybės apsauga tarptautinėje prekyboje – tai intelektinės nuosavybės teisių apsaugos sritis, nagrinėjanti specialiuosius klausimus pasaulinės prekybos liberalizavimo ir laisvojo prekių judėjimo Europos Sąjungos ekonominėje erdvėje.

9.6.1. Muitinės priežiūros priemonių taikymas užtikrinant intelektinės nuosavybės teisių apsaugą

Lietuvos muitinė yra institucija, turinti galimybes apsaugoti vidaus rinką nuo intelektinės nuosavybės teises pažeidžiančių prekių. Jos veikla ypač svarbi saugant šalies rinką, kovojant su kontrabanda, įgyvendinant intelektinės nuosavybės apsaugą tarptautinėje prekyboje, užtikrinant piliečių saugumą. Visos ES šalių muitinės veikia išvien, vadovaudamosi bendrąja muitų politika ir Bendrijos muitinės kodeksu. Veikdama pasienyje ir šalies viduje, muitinė kontroliuoja importuojamas, tranzitu gabenamas bei eksportuojamas prekes, įgyvendina veiksmingas kontrolės priemones: nuolatinę ir operatyvią kontrolę, rizikos valdymą, operatyvinės veiklos metodus, pažeidimų prevenciją ir nusikaltimų tyrimą. Intelektinės nuosavybės apsauga turi būti vykdoma visuotinai ne tik siekiant apsaugoti savo vidaus rinką (importo atveju), bet ir užkertant kelią suklastotoms bei piratinėms prekėms plisti į kitų valstybių narių rinkas (eksporto, reeksporto ir tranzito atvejais). Į Bendrijos muitų teritoriją įvežtos prekės nuo jų įvežimo momento arba iš Bendrijos išvežamos prekės yra muitinės prižiūrimos ir gali būti muitinės tikrinamos. Muitinei pateiktos prekės nuo jų pateikimo turi laikinai saugomų prekių statusą ir yra muitinės prižiūrimos tol, kol nustatoma, kad gabenamos prekės turi Bendrijos prekių kilmę; nuستاčius, kad prekės turi ne Bendrijos kilmės prekių statusą – kol joms įforminami muitinės sankcionuoti veiksmai: muitinės procedūros įforminimas; prekių įvežimas į laisvąją zoną arba padėjimas į laisvąjį sandėlį; prekių reeksportas iš EB muitų teritorijos; prekių sunaikinimas; prekių perdavimas valstybės nuosavybėn. Pageidaujant įforminti muitinės procedūrą, prekės privalo būti deklaruojamos pasirenkant vieną iš muitinės procedūrų – išleidimą į laisvą apyvartą (importą), tranzitą, muitinį sandėliavimą, laikinąjį įvežimą perdirbti, muitinės prižiūrimą perdirbimą, laikinąjį įvežimą, laikinąjį įvežimą perdirbti arba eksportą. Muitinės veiklos efektyvumas

priklauso nuo bendradarbiavimo su prekių ženklų savininkais kokybės. Šių subjektų keitimosi informacija kokybė turi įtakos pasiektiems rezultatams: teisių savininkai teikia informaciją, padedančią įtarti esant klastotę, o muitinė sulaiko prekes, kurios, kaip įtariama, gali būti suklastotos. Muitinė atlieka tarpininko vaidmenį – ji suveda pažeidėją su intelektinės nuosavybės teisių savininku. Intelektinės nuosavybės apsaugos svarba vis didėja, į jos apsaugą įtraukiama vis daugiau organizacijų, kurios, siekdamos geresnių rezultatų, privalo bendradarbiauti viena su kita. Viena iš tokių bendradarbiavimo formų – muitinės ir verslo atstovų bendradarbiavimas, kai muitinė traktuojama kaip specialias paslaugas verslui teikianti institucija. Intelektinės nuosavybės teisių subjektas (prekių ženklo savininkas, autorių teisių ar gretutinių teisių subjektas, patento savininkas, kilmės vietos nuorodos apsaugos, geografinių nuorodų apsaugos, augalų veislės teisės turėtojas) bet kurioje valstybėje narėje gali raštu arba elektroniniu būdu kreiptis į kompetentingą muitinės instituciją, t. y. pateikti prašymą taikyti muitinės priežiūros priemones saugoti intelektinės nuosavybės teises. Lietuvos Respublikoje prašymus taikyti muitinės priežiūros priemones priima ir nagrinėja Muitinės departamentas prie Lietuvos Respublikos finansų ministerijos. *Lietuvos muitinė saugo prekių ženklus, registruotus Lietuvos Respublikos valstybiniame patentų biure, Europos Sąjungos vidaus rinkos derinimo tarnyboje (OHIM) ir registruotus pagal Madrido sutarties dėl tarptautinių ženklų registracijos protokolą.* Įgyvendinant intelektinės nuosavybės apsaugos uždavinius bendradarbiaujama ir nacionaliniu, ir tarptautiniu lygiu. Kovoti su pažeidėjais Lietuvos muitinei ypač padeda Kultūros ministerija ir Policijos departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos. Intelektinės nuosavybės apsaugos priemonės *taikomos* prekėms, pagamintoms pažeidžiant intelektinės nuosavybės teises: *suklastotoms prekėms*, t. y. prekėms, įskaitant jų pakuotes, be leidimo pažymėtoms prekių ženklui, tapačiu prekių ženklui, užregistruotam tokios pat rūšies prekėms, arba prekių ženklui, kurio pagal esminius jo požymius negalima atskirti nuo užregistruoto prekių ženklo ir kuris dėl to pažeidžia atitinkamo prekių ženklo savininko teises; *prekių ženklo simboliams* (ženklui, žymeniui, lipdukui, brošiūrai, naudojimo instrukcijai arba garantijos dokumentui su prekių ženklo simboliu); *pakuotėms*, ant kurių yra suklastoti prekių ženklai; *piratinėms prekėms*, t. y. prekių kopijoms, pagamintoms be registruoto ar neregistruoto pagal nacionalinę teisę autorių, gretutinių teisių subjekto ar dizaino savininko sutikimo arba be intelektinės nuosavybės teisių subjekto įgalioto gamybos šalyje asmens sutikimo, jei to-

kių kopijų gamyba pažeidžiamos intelektinės nuosavybės teisės, taip pat prekėms, kurių sudėtyje yra šios prekių kopijos; *prekėms, pažeidžiančioms* patentą, papildomos apsaugos liudijimą, nacionalinę augalų veislių teisę, kilmės vietos arba geografines nuorodas. Teisių savininkai, norėdami apginti jiems priklausančią intelektinę nuosavybę, turėtų pateikti prašymus dėl muitinės priežiūros priemonių taikymo Muitinės departamentui. Prašymas galioja vienerius metus, vėliau galiojimo terminas gali būti pratęstas. Pateikiant prašymą nereikalaujama nei rinkliavos, nei garantijos. Intelektinės nuosavybės teisių subjektas arba asmuo, įgaliotas naudotis intelektinės nuosavybės teise, arba bet kurio šių asmenų atstovas turi pateikti Muitinės departamentui: Europos Komisijos reglamentu Nr. 1891/2004 patvirtintą prašymo formą (du egzempliorius); intelektinės nuosavybės registraciją (jeigu ji registruojama) patvirtinančius dokumentus; dokumentus, įrodančius, kad teisių subjektas įgaliojo pareiškėją atstovauti jo teisėms ir kreiptis į muitinę (jeigu prašymą pateikia ne pats teisių savininkas); reglamentu Nr. 1891/2004 patvirtintos formos deklaraciją, kuria pasižadama padengti su prekių saugojimu ir naikinimu susijusias muitinės išlaidas. Labai svarbu pateikti kuo tikslesnę informaciją apie prekes, jų klastojimo požymius, gabenimo būdus, teisėtus gamintojus ir gabentojus. Kuo tikslesnė informacija, tuo lengviau muitinei tokias prekes aptikti ir atpažinti. Muitinė, įtardama, kad prekės pagamintos pažeidžiant intelektinės nuosavybės teisių savininko teises, gali jas sulaikyti: *muitinės iniciatyva (ex – officio) ir vadovaudamasi galiojančiu teisių subjekto prašymu*. Muitinė savo iniciatyva arba vadovaudamasi intelektinės nuosavybės teisių subjektų prašymu sulaiko prekes, jeigu įtaria, kad jos pagamintos be teisių subjekto sutikimo. Sulaikiusi prekes muitinė skubiai informuoja teisių subjektą arba jo atstovą ir šis gali atvykti į prekių saugojimo vietą, apžiūrėti prekes, imti jų pavyzdžius. Jeigu pasitvirtina prielaida, kad prekės pagamintos neteisėtai, teisių subjektas per 10 darbo dienų turi kreiptis į teismą dėl savo teisių apsaugos ir pateikti prekes sulaikiusiai teritorinei muitinei ieškinio pareiškimo su teismo žyma kopiją. Gavusi tokį dokumentą muitinė saugo prekes iki galutinio teismo sprendimo įsiteisėjimo. Priešingu atveju muitinė prekes išleidžia. Tam tikrais Tarybos reglamento (EB) Nr.1383/2003 11 straipsnyje nustatytais atvejais prekės gali būti sunaikintos nesikreipiant į teismą. Pagal ES ir Lietuvos Respublikos įstatymus prekėms, pripažintoms pagamintomis pažeidžiant intelektinės nuosavybės teises, taikomos tos pačios nuostatos. Tai reiškia, kad tokių prekių *negalima*: įvežti į Bendrijos muitų teritoriją; išleisti į laisvą apyvartą; išvežti iš Bendrijos muitų teritorijos; eks-

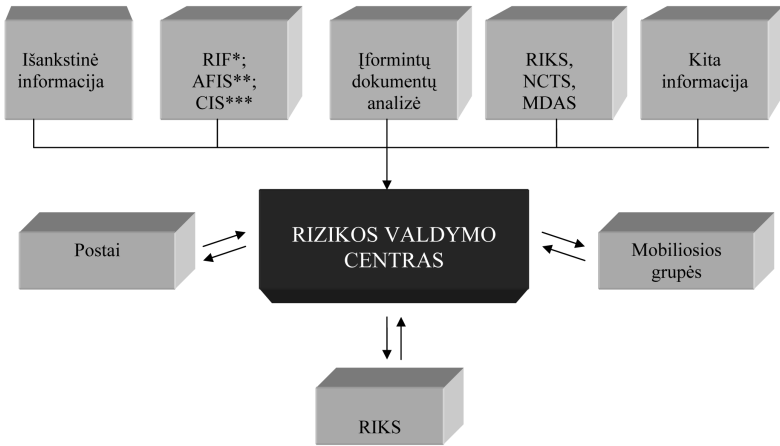
portuoti, reeksportuoti; taikyti joms sąlyginio neapmokestinimo procedūras; laikyti laisvojoje zonoje ar laisvajame sandėlyje. Muitinės priežiūros priemonės netaikomos: 1) prekėms, pažymėtoms prekių ženklų to prekių ženklo savininkui sutinkant, taip pat prekėms, turinčioms saugomą kilmės vietos nuorodą, geografinę nuorodą arba apsaugotoms patentu, papildomu apsaugos liudijimu, autorių arba gretutinėmis teisėmis, arba kurių dizainas saugomas, arba kurios yra saugomos augalų veislės teise ir yra pagamintos intelektinės nuosavybės teisių subjektui sutinkant ar kitomis, nei sutarta su intelektinės nuosavybės teisių subjektu, sąlygomis; 2) keleivių gabenamoms prekėms, kai jų kiekis neviršija leistinų be mokesčių gabenti prekių kiekio ir nėra pagrindo manyti, kad šios prekės yra dalis komercinio gabenimo.

9.6.2. Rizikos valdymas muitinėje

Viena iš pagrindinių muitinės užduočių – vertinti riziką, susijusią su prekių srautais. Europos Parlamento ir Tarybos reglamente (EB) Nr. 648/2005 iš dalies keičiančiame Tarybos reglamentą (EEB) Nr. 2913/92, nustatantį Bendrijos muitinės kodeksą, *rizika* apibrėžiama kaip tikėtinas, kad gali įvykti įvykis, susijęs su prekių, gabenamų tarp Bendrijos muitų teritorijos ir trečiųjų šalių, įvežimu, išvežimu, tranzitu, perkėlimu ir galutiniu vartojimu bei Bendrijos prekių statuso neturinčių prekių laikymu, kuris: trukdo teisingai taikyti Bendrijos ar nacionalines priemones arba kelia pavojų Bendrijos ir jos valstybių narių finansiniams interesams, arba kelia grėsmę Bendrijos saugumui ir saugai, visuomenės sveikatai, aplinkai arba vartotojams.

Rizikos požymiai. Nustatant rizikos požymius, naudojamos pranešimais, gaunamais iš ES valstybių narių muitinių (RIF), tarptautinės kovos su sukčiavimu informacinės sistemos (AFIS), Muitinės departamento struktūrinių padalinių, teritorinių muitinių (pranešimai apie pastebėtus rizikos veiksmus), taip pat informacija, gaunama kitais kanalais. Gauta informacija įvertinama ir atsižvelgiant į rizikos laipsnį kuriami centriniai, teritoriniai arba lokalūs rizikos profiliai. Pagrindiniai importuojamų prekių rizikos požymiai: slėptuvėse gabenamos nedeklaruotos prekės, intelektinės nuosavybės teisių pažeidimai, prekių kombinuotos nomenklatūros (KN) kodo neteisingas nurodymas siekiant išvengti mokesčių, kilmės dokumentų klastotės siekiant sumažinti mokesčius ar išvengti prekių muitinio įvertinimo kontrolės procedūrų, nepatikima įmonė.

Rizikos valdymas – sistemingas rizikos identifikavimas ir visų priemonių, būtinų rizikos kilimui apriboti, įgyvendinimas. Rizikos valdymui priskirtina veikla, susijusi su duomenų ir informacijos rinkimu, rizikos analize ir įvertinimu, veiksmų parinkimu ir įgyvendinimu, taip pat reguliaria proceso ir jo rezultatų stebėseną bei peržiūra, remiantis tarptautiniais, Bendrijos ir nacionaliniais šaltiniais bei strategijomis. Pagrindinis rizikos valdymo uždavinys – nuosekliai ir kompleksiskai šalinant pažeidimų atsiradimo priežastis, racionaliai naudojant finansinius, materialinius ir žmoniškuosius išteklius, užkirsti kelią muitų teisės aktų pažeidimams, ypač kontrabandai, užtikrinti muitų teisės aktų vykdymą bei prekybos saugumą, supaprastinant tarptautinės prekybos procedūras, maksimaliai sumažinus tikrinimų skaičių – tapačių rizikos požymių rinkimas, padedantis išaiškinti padidėjusios rizikos (tikrintinus) objektus.

13 pav. Rizikos valdymas teritorinėse muitinėse

Muitinė, siekdama užtikrinti ES išorinių sienų kontrolę bei apsaugą ir tuo pačiu metu stengdamasi kuo mažiau trukdyti verslui, atlieka prekių atranką ir jų tikrinimą vadovaudamasi pažangiausiais metodais. Kontrolei stiprinti įdiegtos transporto priemonių valstybinių numerių atpažinimo sistemos prie išorinės Europos Sąjungos sienos esančiuose muitinės postuose, o akcizų apmokestinamų prekių tranzito saugumui užtikrinti plačiau naudojamos elektroninės plombos. Lietuvos Respublikos muitinėje įdiegta Rizikos įvertinimo ir kontrolės sistema (RIKS), kuri pagal rizikos požymius automatiškai atranka muitinio tikrinimo deklaracijas, fiksuoja

tikrinimo rezultatus ir automatiškai atlieka įmonių rizikos įvertinimą, padeda vykdyti įmonės auditą. Šiuo metu vykdomi RIKS palaikymo ir plėtos darbai, kad sistema atitiktų Bendrijos muitinės kodekso reikalavimus – gebėtų įvertinti saugumą ir saugos riziką iš anksto prieš prekių atgabėnimą pateikiant bendrąją deklaraciją. Rizikos požymiai nustatomi nagrinėjant kontrabandos tendencijas, bendradarbiaujant su kitomis Lietuvos institucijomis, užsienio šalių muitinėmis, keičiantis su jomis operatyvine informacija. Šiandieną Lietuvos muitinėje sukurta ir veiksmingai funkcionuoja integruota muitinės informacinė sistema, susidedanti iš daugelio taikomųjų programų ir duomenų bazių (*Intrastat* sistema, rizikos valdymo sistema, integruota tarifų valdymo sistema (LITAR, TARIC, MAPS, ISPP), NCTS, tranzito sistema, muitinės deklaracijų apdorojimo sistema (MDAS), mokesčių apskaitos ir kontrolės sistema – MAKIS, importuotojų ir eksportuotojų registras, normatyvinės informacijos valdymo sistema, automatizuotas biuras ir kt.). Tai tartum muitinės postas, per kurį prekės juda netrukdomai virtualiu būdu, tačiau pro jį neturi prasmukti nei kontrabanda, nei narkotikai, nei ginklai ar piratinė produkcija. Tam reikalinga viena svarbiausių šios sistemos sudedamųjų dalių – rizikos valdymo sistema. Kol vienoje šalyje pagamintos prekės pasiekia kitos šalies pirkėją, tarptautinėje prekių tiekimo grandinėje vyksta ne tik prekių, bet ir pinigų bei informacijos judėjimas. Šioje grandinėje vykdomi pagrindiniai rizikos valdymo procesai: informacija atpažįstama, nagrinėjama ir mažinama tikėtina žala. Rizikos objektais įvairiuose informacijos, pinigų ir prekių judėjimo etapuose gali būti asmenys, prekės, muitinės procedūros, transportas, kiti objektai. Šiuolaikinės IT (informacinės technologijos) priemonės leidžia elektroniniais pranešimais greičiau keistis duomenimis ir atpažinti riziką, o specialios muitinėje naudojamos programos padeda sparčiau imtis priemonių rizikai sumažinti.

Muitinės rizikos valdymo sistema duoda konkrečių rezultatų tikrinant prekes geležinkeliuose, jūrų ir oro uostuose bei keliuose. Jei pažeidimai nustatomi muitinės poste, informacija perduodama už rizikos valdymą atsakingam muitinės struktūriniam padaliniiui. Čia rizika analizuojama, vertinama, nustatoma galima žala ir priimamas sprendimas dėl jos įtakos muitinės prižiūrimų prekių tiekimo procesams. Nusprendus nustatytą riziką įtraukti į rizikos profilių duomenų bazę, mobiliosios grupės pareigūnai gali pagal rizikos valdymo sistemoje esančius nurodymus tikrinti prekes ir transporto priemones kelio ir muitinės postuose bei pasirinkti tinkamiausią tikrinimo laiką ir būdą. Siekiant dideliame prekių sraute ap-

tikti suklastotas ir piratinės prekes, reikia žinoti rizikos faktorius ir sudaryti rizikos profilius. *Rizikos faktoriai*: kilmės šalys. Paprastai suklastotos ir piratinės prekės gaminamos šalyse, kuriose nėra tinkamos intelektinės nuosavybės apsaugos. Dažniausiai suklastoti drabužiai gaminami Turkiijoje, Kinijoje, Pakistane, Tailande, kompaktiniai diskai – Kinijoje, Rytų Europos valstybėse, kompiuterių dalys, programos – JAV ir Tolimuosiuose Rytuose; neaiškios sąskaitos; nebūdingos kainos; nepažįstami gavėjai / siuntėjai / vežėjai; gavėjais nurodyti privatūs asmenys arba pašto dėžutės; prekės – drabužių priedai (etiketės, sagos, kniedės), kurie gali būti lengvai uždedami ant jau pagamintų drabužių; prastos drabužių siūlės, apdaila, nėra prekių priežiūros sąlygų aprašymo etikečių; prekės be jokių prekių ženklų (vadinasi, tie ženklai bus uždėti vėliau); blogos kokybės CD, kasetių poligrafija – neaiškios raidės, blogas popierius, įdėklas tik iš dviejų lapų, neišsami informacija; kompiuterių programos, kompiuteriniai žaidimai be naudojimosi instrukcijos; blogai išspausdintos / išverstos etiketės, instrukcijos; netradicinės prekių pakuotės; nesutampantys prekių kilmės sertifikato ir muitinės deklaracijos duomenys; neįprasti prekių rinkiniai, pavyzdžiui, laikrodžiai supakuoti su kvepalais, kartu supakuotos skirtingų gamintojų / siuntėjų prekės ir t. t. Šis sąrašas nėra baigtinis. Jis gali būti papildomas kaskart sulaikius suklastotas prekes.

Rizikos profiliavimas (atranka pagal būdingus bruožus) – tapačių rizikos požymių rinkimas, padedantis nustatyti padidėjusios rizikos (tikrintinus) objektus. Rizikos profiliavimas atliekamas teritorinėse muitinėse. Sukurtas teritorinis rizikos profilis pateikiamas konkrečiai teritorinei muitinei priklausančioms muitinės įstaigoms. Teritorinėse muitinėse atrenkami rizikos veiksniai, taikytini visai muitinės sistemai. Jie perduodami Muitinės departamentui nustatyta tvarka. Pagrindinį rizikos profilį sukuria Muitinės departamentas ir perduoda muitinės įstaigoms. Šį profilį jos taiko atlikdamos muitinį tikrinimą. *Rizikos valdymo rezultatai*: Lietuvos muitinės pareigūnai, pasitelkdami rizikos valdymo sistemą, iš didelio transporto srauto sugeba išskirti lengvąsias ir krovines transporto priemones, kuriomis gali būti gabenama kontrabanda. Taip ne tartą buvo sulaikyti didžiulės kontrabandinių cigarečių, narkotinių ir psichotropinių medžiagų siuntos; Lietuvos Respublikai integruojantis į pasaulines organizacijas buvo imtasi priemonių, kurios užtikrintų tarptautinių įsipareigojimų, draudžiančių platinti ir eksportuoti masinio naikinimo ginklus, dvejopos paskirties medžiagas bei įrenginius, vykdymą. Ypač veiksmingai tokios prekės pradėtos tikrinti muitinei įdiegus rizikos valdymo sistemą; muitinės pareigūnai gali

operatyviai reaguoti ir organizuoti sėkmingas operacijas prieš teisės aktų pažeidėjus. Ne kartą buvo sulaikytos didelės nedeklaruotų grynųjų pinigų sumos, spirito siuntos, kultūros vertybės, kurioms įvežti reikalingas leidimas. Sekdami transporto priemonių ir krovinių judėjimo maršrutą, muitinės pareigūnai gali lengviau planuoti savo veiksmus ir tikėtis optimalaus rezultato; pagreitinus krovinių judėjimą ir supaprastinus muitinės procedūras tapo svarbu užtikrinti gabenamų krovinių kontrolę. Tai ypač aktualu kontroliuojant prekes, gabenamas jūriniuose konteineriuose ir geležinkelio transportu. Kenos geležinkelio poste ir Malkų įlankos jūrų uosto poste įdiegus stacionarias rentgeno kontrolės sistemas ir mobiliąsias rentgeno kontrolės sistemas, užtikrintas operatyvus ir veiksmingas prekių (krovinių) muitinis tikrinimas, paremtas rizikos valdymu.

9.6.3. Intelektinės nuosavybės teisių muitinio užtikrinimo ateities perspektyvos

XXI šimtmečio tarptautinės prekybos infrastruktūros svarbia dalimi tapo muitinė. Muitinės Bendrijoje turi teisę ne tik minimaliai kontroliuoti importą, kaip numatyta TRIPS sutartyje, bet ir sulaikyti importuojamas, eksportuojamas, vežamas tranzitu ar perkraunamas įtariamas klastotes. Svarbiausios strateginės veiklos gairės, kuriomis muitinė siekia išlaikyti ir kelti savo paslaugų teikimo lygį, apima keletą sričių, nurodytų 2007 m. Europos Komisijos mokesčių ir muitų sąjungos (TAXUD) generalinio direktorato atnaujintose Muitinės strateginėse direktyvose (angl. *Customs blueprints*). Jose išskirti 22 prioritetinių sričių 22 pagrindiniai strateginiai tikslai. Atsižvelgiant į naujus iššūkius ir prioritetus, sukurtos papildomos strateginių direktyvų sritys, tokios kaip: tiekimo grandinės saugumas, intelektinės nuosavybės teisių apsauga, rizikos valdymas, patikrinimas / auditas po muitinio įforminimo, vidaus auditas, muitinis įvertinimas, bendroji žemės ūkio politika, viešieji ryšiai bei muitinių bendradarbiavimas.

Bet kuri reformas vykdanči muitinės administracija susiduria su sunkiausia užduotimi – užtikrinti būtinus administracinės veiklos gebėjimus. Be mokesčių surinkimo funkcijos, muitinė turi parodyti, kad geba veiksmingai valdyti ir kontroliuoti išorines sienas, užtikrinti ir visuomenės, ir, žinoma, prekybą vykdančių ūkio subjektų interesus. Muitinė taip pat turi užtikrinti prekybos palengvinimą. Globalizacija, sparčiai didėjantys prekybos ir transporto judėjimo mastai verčia muitines kuo geriau sude-

rinti taisykles ir procedūras. Kitas naujas iššūkis – tai lemiamas muitinės vaidmuo užtikrinant tarptautinės tiekimo grandinės saugumą. Atsaku į šį iššūkį tapo ne tik veiksmingai ginant intelektinės nuosavybės teises bei stiprinant kovą su klastojimu ir piratavimu, bet ir muitinės įsitraukimas į kovą su terorizmu, organizuotu nusikalstamumu bei visuomenės apsauga apskritai. Strateginių direktyvų tikslas – sukurti ir padėti pagerinti muitinių tarnybų administracinius gebėjimus – nustatyti išmatuojamus pasiekimo standartus kiekvienoje iš 22 pagrindinių veiklos sričių. Dauguma muitinių administracijų yra Pasaulio muitinių organizacijos (PMO) narės ir yra pasirašiusios susitarimą dėl standartų struktūros SAFE. Muitinės strateginės direktyvos galėtų tapti vertinga priemone įgyvendinant minėtą standartų struktūrą.

Intelektinės nuosavybės teisių muitinis užtikrinimas yra viena iš muitinės strateginių direktyvų, kurios tikslas – apibrėžti muitinės vaidmenį padedant užkirsti kelią ir kovojant su klastojimu ir piratavimu, kartu apsaugant teisėtą prekybą nuo nesąžiningos konkurencijos, užtikrinant piliečių sveikatą ir saugumą, išvengiant žinių vagysčių bei rizikos prarasti darbą, investavimo, tyrimų ir inovacijų galimybes. Užtikrinti intelektinės nuosavybės teisių (INT) muitinę apsaugą pasienio ir vidaus kontrolės priemonėmis, trukdančiomis plėtoti teisėtą prekybą, bei apsaugą nuo piktnaudžiavimo šiomis teisėmis.

Strateginiai uždaviniai: nustatyti teisinį pagrindą, apibrėžiantį muitinės vaidmenį bei įgaliojimus, užtikrinant tinkamas ir veiksmingas kovos su klastojimu, piratavimu bei intelektinės nuosavybės teisių pažeidimais priemones; nacionaliniuose muitinės teisės aktuose numatyti supaprastintas procedūras, sumažintas veiklos sąnaudas, sunaikinimo bei perdirbimo klausimus suklastotų ir piratinių prekių atžvilgiu, užtikrinant biurokratizmo ir formalumų minimizavimą; sukurti nuolatinį, paprastą, į naudotoją orientuotą bendradarbiavimo su intelektinės nuosavybės teisių (INT) turėtojais mechanizmą; atitinkamas muitinės ir kitas teisėsaugos institucijas, susijusias su intelektinės nuosavybės teisių apsauga, tobulinti koordinavimo ir bendradarbiavimo mechanizmus; įsteigti centrinį intelektinės nuosavybės teisių (INT) padalinį, užtikrinantį rizikos analizę, susijusią su INT koordinavimu, žvalgyba, duomenų bazių funkcionavimu bei INT specialistų apmokymu; dalyvauti tarptautiniuose regioniniuose arba nacionaliniuose teisėtvarkos ir politikos kūrimo veiksmuose INT apsaugos klausimais; užtikrinti muitinės – verslo partnerystę, santykius su teisių turėtojais ir tarptautinį bendradarbiavimą.

Tarptautinis bendradarbiavimas. Muitinių bendradarbiavimo susitarimai ir partnerystė, taip pat bendradarbiavimo susitarimai, pagrįsti tarpusavio pagalba, yra teisinis pagrindas keistis pareigūnais ir su INT susijusia informacija (įskaitant mokymus ir dalijimąsi patirtimi). Muitinė išplėtoja praktines priemones, tokias kaip rizikos valdymo gairės, statistikos (duomenų) ir tendencijų analizė, bei pasidalija šiomis priemonėmis tarptautiniuose forumuose pasitelkdama dvišalius / daugiašalius susitarimus su prekybos partneriais. Glaudus bendradarbiavimas su tarptautinėmis kontrolės institucijomis, tokiomis kaip PMO, Europolas ir Interpolas, turėtų padėti atkreipti dėmesį į tarptautines tendencijas ir padėti paskleisti visuotinį praktinį požiūrį į muitinės veiksmus.

Bendradarbiavimas su prekybos atstovais ir visuomene. Turėtų būti veiksmingiau skatinamas piliečių bei verslo atstovų supratimas apie muitinės priemonės kovojant su klastojimu. Tai galėtų būti padaryta pasitelkiant bendroves svarbiausiuose pasienio perėjimo punktuose (ypač tarptautiniuose oro uostuose), žiniasklaidą (žinios / internetas), informacinius pranešimus keliuose, parodas muitinės muziejuose arba tiesiog skleidžiant informaciją vartotojams. Siekiant išplėtoti muitinės apsaugos sistemos struktūrą, turėtų būti sukurta muitinės / verslo atstovų darbo grupė, sudaryta remiantis supratimo memorandumais (MOU) su pagrindinėmis suinteresuotomis grupėmis. MO pasirašymas su pagrindiniais prekybos atstovais, oro linijų bendrovėmis, vežimų bendrovėmis, vežėjais ir panašiai ne tik paskatintų bendradarbiauti, bet ir užtikrintų geresnį informacijos apsikeitimą bei supratimą apie transporto judėjimo keliamą grėsmę prekių klastojimui. Tai labai pagerintų muitinės kontrolę. Verslo atstovai ir teisių turėtojai turėtų būti skatinami paduoti prašymus atlikti muitinės veiksmus, ypač SME (mažo ir vidutinio dydžio įmonėse). Nuolatiniai muitinės / verslo atstovų tarpusavio ryšių mainai siekiant nagrinėti naujas problemines sritis paskatintų šį požiūrį įgyvendinti. Įkurta sistema, suteikianti verslo atstovams galimybę pateikti informaciją apie neatidėliotinos svarbos atvejus (pvz., centrinė elektroninio pašto dėžutė, kurią prižiūrėtų kovos su klastojimu specialistas. Jis užtikrintų, kad informacija būtų laiku perduota kovos su klastojimu specialistams pagrindiniuose uostuose, oro uostuose pasitelkus pasienio rizikos valdymo sistemą). Tarptautinės prekybos procesai yra dinamiški, todėl muitinė, siekdama veiksmingai atlikti savo pareigas, privalo sparčiai reaguoti į šiuos pokyčius.

Lietuvos muitinės vykdoma intelektinės nuosavybės teisių pažeidimų prevencija tampa vis veiksmingesnė – sulaikoma vis daugiau intelektinės

nuosavybės pažeidėjų, sulaukiama vis daugiau prašymų taikyti muitinės priežiūros priemonės, tačiau optimalaus efektyvumo lygio šioje srityje minima valstybės institucija dar nėra pasiekusi. Taip yra dėl teisės aktų kolizijos vienose srityse ir neišsamaus reglamentavimo kitose, taip pat dėl pernelyg menkos rizikos valdymo įtakos priimant sprendimus.

2009 m. kovo 16 d. Europos Sąjungos taryba pasirašė rezoliuciją dėl 2009–2012 m. ES kovos su intelektinės nuosavybės teisių pažeidimais muitinės veiksmų plano. Ši rezoliucija buvo priimta norint išvengti vis didesnio pavojaus sveikatai, saugai ir aplinkai, kylančio dėl suklastotų prekių. Taryba atkreipė dėmesį į naujas tendencijas prekių klastojimo ir piratavimo srityje, ypač į naujas problemas, atsirandančias dėl pasaulio prekybos ir prekybos internetu globalizacijos. Siekiant šito pavojaus išvengti reikia, kad intensyviau bendradarbiautų muitinė ir verslo sektorius. Didėjant konfiskuojamų prekių įvairovei ir atsiradus naujoms tendencijoms, pavyzdžiui, internetu parduodamų prekių mažų siuntų importui, reikalingos kitos priemonės, kurios neleistų taikstyti su šiuo reiškiniu, nes prekyba suklastotomis prekėmis kelia realų pavojų kiekvienam piliečiui ir visai visuomenei.

2009–2012 m. ES kovos su intelektinės nuosavybės teisių pažeidimais muitinės veiksmų plane keliami tikslai: *bendra duomenų bazė*. Intelektinės nuosavybės teisių apsauga yra visų valstybių narių aiškus prioritetas, todėl šiuo tikslu būtų vertinga parengti ir pradėti naudoti bendrą informacinę duomenų bazę, kurioje būtų laikomi patvirtinti prašymai taikyti priemonės; *nacionalinis kovos su intelektinės nuosavybės teisių pažeidimais veiksmų planas kiekvienoje valstybėje narėje*. Pripažįstama, kad yra dalykų, turinčių įtakos muitinės administracijų bei pareigūnų darbiui ir efektyvumui, jei jie yra nors kiek priklausomi nuo pokyčių įvairiose politikos srityse, ypač teisės aktų, susijusių su intelektinės nuosavybės teisėmis, derinimo ir sankcijų, taikomų prekybai prekėmis, pagamintomis pažeidžiant šias teises, srityse. Būtina glaudžiau bendradarbiauti su kitoms teisės saugos institucijomis nacionaliniu lygiu. Todėl naują ES veiksmų planą būtų galima lengvai panaudoti kaip tinkamą pagrindą tokiam pat nacionaliniam kovos su intelektinės nuosavybės teisių pažeidėjais veiksmų planui; *kovos su prekių klastojimu stebėsenos centro steigimas*. Muitinės administracijos turi svariai prisidėti steigiant Europos kovos su prekių klastojimu stebėsenos centrą. Įsteigus stebėsenos centrą jam turėtų būti teikiama informacija apie muitinės veiklą šioje srityje, susijusią su intelektinės nuosavybės teisių užtikrinimu pasienyje; *peržiūros mechanizmo steigimas ir keitimasis geriausiais praktikos pavyzdžiais*. Reikėtų nustatyti peržiūros mechanizmą

stebėti, kaip įgyvendinama plane numatyta veikla. Būtina plėtoti keitimąsi geriausios praktikos pavyzdžiais, pavyzdžiui, lyginamuoju įvertinimu, mokymu ir mainais, siekiant pagerinti atskirų valstybių narių ekspertų vykdomas atitinkamos informacijos tarpusavio mainus ir keitimąsi.

Minėtame veiksmų plane yra sprendžiamos keturios pagrindinės su prekių klastojimu susijusios problemos: 1. *pavojingos suklastotos prekės*. Turi būti rengiamos informuotumo didinimo kampanijos ES lygiu, kuriose dalyvautų ir muitinė. Vartotojas privalo būti supažindinamas su jam gresiančia žala, kuri gali atsirasti vartojant klastotų prekių. Reikėtų bent iš dalies keisti teisės aktus ir procedūras ir Bendrijos, ir nacionaliniu lygiu, kad būtų sustiprintos muitinės pareigūnų pajėgos sulaikyti suklastotas prekes. Ypač daug dėmesio reikėtų skirti tam, kad būtų suderintos priemonės, reglamentuojančios supaprastintas procedūras ir nekomerciniais laikomus prekių kiekius, nes šiuo metu tai paliekama muitinės pareigūnui spręsti; 2. *organizuotas nusikalstamumas*. Suinteresuotųjų subjektų bendradarbiavimas turi būti stiprinamas kuriant elektronines keitimosi informacija sistemas. Bendrijos lygiu reikia vykdyti rizikos analizę ir ją tobulinti pasinaudojant esamais mechanizmais. Žadama parengti bendrus Europos muitinių veiksmus, skirtus tam tikroms temoms arba sektoriams; 3. *prekių klastojimo globalizacija*. Stengiamasi, kad šiuo metu vykstančiose derybose dėl siūlomo prekybos susitarimo dėl kovos su prekių klastojimu būtų patvirtintos veiksmingos pasienio priemonės. Turi būti stiprinamas tarptautinis bendradarbiavimas keičiantis informacija bei vykdamas bendras operacijas kartu su pagrindinėmis šalimis partnerėmis; 4. *prekyba suklastotomis prekėmis internetu*. Žadami organizuoti seminarai ir darbo grupės siekiant sudaryti susitarimo memorandumus su interneto platformomis ir elektroninius atsiskaitymus vykdančiomis finansų įstaigomis, kad būtų keičiamasi informacija ir praktikos pavyzdžiais suklastotų prekių profesionalių prekeivių stebėsenos ir nustatymo srityje.

Kontroliniai klausimai

1. Kokia yra Europos Sąjungos valstybių narių muitinių misija?
2. Koks naujas iššūkis priskiriamas Europos Sąjungos muitinėms užtikrinant tarptautinės tiekimo grandinės saugumą? Kokie muitinių veiksmai tapo atsaku į šį iššūkį?
3. Kokios problemos, susijusios su ekonomikos globalizacija, kyla užtikrinant intelektinės nuosavybės objektų saugumą?

4. Kada pirmą kartą tarptautiniu lygmeniu buvo derinami nacionaliniai intelektinės nuosavybės teisių gynimo būdai?
5. Koks vaidmuo skiriamas pasienio bei muitinės kontrolei TRIPS sutartyje?
6. Apibūdinkite Sutarties dėl intelektinės nuosavybės teisių aspektų, susijusių su prekyba, svarbą apibrėžiant intelektinės nuosavybės apsaugos ribas ir mechanizmus, kuriais būtų galima atkurti pažeistą teisę.
7. Kodėl intelektinės nuosavybės teises reikia saugoti ir ginti?
8. Kodėl Europos Sąjungai reikia sugriežtintų pramoninės nuosavybės apsaugos teisių?
9. Kokius žinote komercinius simbolius, kuriuos galima panaudoti siekiant pagerinti produktų kokybę rinkoje, ir kitus su intelektine nuosavybe susijusius žymenis?
10. Kas yra prekės ženklas ir kokios yra prekių ženklų apsaugos funkcijos?
11. Apibūdinkite prekių ženklo savininko teisių išsėmimo doktriną ir paralelinės prekybos ypatumus (pasyvų paralelinį importą bei aktyvų paralelinį importą).
12. Kokia yra kilmės vietos pavadinimo ar geografinės nuorodos paskirtis? Kokios prievolės TRIPS sutartyje numatytos geografinių nuorodų apsaugos atžvilgiu?
13. Paašškinkite, kokios prekės laikomos pagamintomis pažeidžiant intelektinės nuosavybės teises? Kokių veiksmų gali imtis muitinė įtardama, kad prekės yra suklastotos arba piratinės?
14. Kaip PMO siūlo vienu metu spręsti prekybos liberalizavimo ir saugumo užtikrinimo problemas įgyvendinant Pasaulinės prekybos saugumo ir supaprastinimo standartų sistemą?
15. Apibūdinkite rizikos svarbą užtikrinant muitinės kontrolę ir veiksmingą muitinės išteklių naudojimą?
16. Kokios yra intelektinės nuosavybės teisių muitinio užtikrinimo perspektyvos tarptautinėje prekyboje?
17. Kokias žinote institucijas, atsakingas už išorinės sienos apsaugą, susijusią su prekių, kurios tapo vienintele užkarda tarp neteisėtos, pavojingos tarptautinės prekybos ir judėjimo laisvės Bendrojoje rinkoje, gabenimu?

18. Kokius žinote teisės aktus, draudžiančius įvežti arba išvežti bei gabenti tranzitu prekes, pagamintas pažeidžiant intelektinės nuosavybės teises? Išvardykite dažniausiai klastojamas prekes.
19. Apibūdinkite padėtį, kai atsiranda pagrindas įtarti, kad prekės yra pagamintos pažeidžiant INT. Kokie turėtų būti muitinės pareigūno veiksmai ir kokius dokumentus jis turėtų užpildyti?
20. Kokias žinote muitinės procedūras? Išvardykite muitinės procedūras ir paskirties šalis, į kurias dažniausiai vežamos prekės, pagamintos pažeidžiant intelektinės nuosavybės teises.

LITERATŪRA

---

1. Specialioji literatūra

1. *Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property*. Business Guide to the World Trading System. Chapter 20. International Trade Centre, 2007.
2. Branch Alan E. *Import/eksport documentation*. London: Chapman and Hall, 1990.
3. Bernatonytė D. *Tarptautinė prekyba*. Kaunas: Technologija, 2007.
4. Bendrasis susitarimas dėl muitų tarifų ir prekybos (GATT) baigiamasis dokumentas // *Valstybės žinios*, 2001, Nr. 46.
5. *Bendrasis susitarimas dėl muitų tarifų ir prekybos*. Vilnius: Alma littera, 1997.
6. Bentley P., Silberston A. *Anti-dumping and countervailing action – limits imposed by economic and legal*. Edwar Elgar Publishing, Inc., 2007.
7. Birštonas R. ad al. *Intelektinės nuosavybės teisė*. VĮ Registrų centras, 2010.
8. Budreikaitė D., Kolyta S. *Europos Sąjungos vidaus rinka. Laisvas prekių judėjimas*. Vilnius, 2003.
9. Bhagwati J. N. Trade in Services and the Multilateral Trade Negotiations. *The World Bank Economic Review*, 1987, No. 4.
10. Bhagwati J. N. From Seattle to Hong Kong: Are We Getting Anywhere? *Global Economy Journal*, 2005, No. 4.
11. Bundenber M. *International Investment Law and EU Law*. European Year Book of International Economic Law. Springer, 2011.
12. *Business Guide to the World Trading System*. Intrenational Trade Centre, 2006.
13. Council for Trade in Services, Elements Required for the Completion of the Services Negotiation. WTO, Geneva, TN/S/33, 2008.
14. *Daugiašalių derybų dėl prekybos Urugvajaus raundo rezultatai*. Teisiniai dokumentai. Vilnius: Alma littera, 2000.
15. Elsing M. *The EU Common Commercial Policy: institutions, interests and ideas*. Ashgote, 2002.
16. *Europos link. Vartotojo vadovas*. Lietuvos vartotojų institutas, 2004.
17. *Europos sutarties, steigiančios asociaciją tarp Europos Bendrijų bei jų valstybių narių ir Lietuvos Respublikos, 3 protokolo „Prekių kilmė ir administracinio bendradarbiavimo metodai“ paaiškinimai*. Vilnius: Muitinės departamentas prie Lietuvos Respublikos finansų ministerijos, 1999.
18. ES Tarybos rezoliucija „Dėl 2009–2012 m. ES kovos su intelektinės nuosavybės teisių pažeidimais muitinės veiksmų plano“. Briuselis, 2009.

19. *Globalizacija Usług: Outsourcing, Offshoring i Shared Services Centers*. [Globalization of services: Outsourcing, Offshoring and Shared Services Centers] Pod redakcją A. Szymaniaka. Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, 2008.
20. *Green Paper on the Future of Rules of Origin in Preferential Trade Arrangements*. Com (2003)787 final – European Commission, 2003.
21. Gurevičienė J. *Tarifinis prekių klasifikavimas*. Žinynas. Vilnius, 2005.
22. Hinkelman E. *Tarptautinės prekybos žinynas*. Vilnius: Šviesa, 2001.
23. *INCOTERMS 2000 Oficialiosios TPR prekybos terminų taisyklės*. Vilnius: Tarptautiniai prekybos rūmai, 2000.
24. *JT/EEK. TIR konvencijos žinynas*. Niujorkas ir Ženeva: Vilinfo, 1995.
25. Langvinienė N., Vengrienė B. *Paslaugų teorija ir praktika*. Kaunas: Technologija, 2005.
26. Lasok D. *The Trade and Customs Law of the European Union*. London: Kluwer law international, 1998.
27. Laurinavičius A. *Intelektinės nuosavybės apsauga tarptautinėje prekyboje*. Vilnius: MRU, 2009.
28. Laurinavičius A. Komeraciniai ženklai kaip tarptautinės rinkos apsaugos koncertas. *Intelektinė ekonomika: MRU mokslo darbai*, 2008 1(3).
29. Laurinavičius A. Tarptautinės prekybos iššūkiai ir konceptualūs muitinės veiklos pokyčiai. *Intelektinė ekonomika*, 2007, Nr. 2 (2):35.
30. Lux M. *Guide to Community Customs legislation*. Bruxelles: Bruylant, 2002.
31. *Manual on Statistics of International Trade in Services*. Geneva, 2002.
32. McGRATH, Paul T. *Tarptautinės ekonomikos pagrindai*. Vilnius: Margi raštai, 1999.
33. Miškinis A. *Tarptautinės prekybos politika*. Mokomoji knyga antrosios pakopos studentams. Vilnius: VU, 2008.
34. Müller W., Khan, N., Scharf T. *EC and WTO Anti-Dumping Law: A Handbook*. Oxford: Oxford University Press, 2009.
35. *Naujuoju požiūriu ir Visuotiniu požiūriu grindžiamų direktyvų įgyvendinimo vadovas. Europos Komisija*. (Vertimas iš anglų kalbos). Vilnius: Lietuvos Respublikos ūkio ministerija, 2003.
36. *New customs transit systems for Europe*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2001.
37. *OECD, GATS: The Case for Open Services Markets*, OECD. Paris, 2002.
38. *Pasaulinės prekybos saugumo ir supaprastinimo standartų sistema*. Pasaulinė muitinių organizacija. Versta iš anglų kalbos. Vilnius: Muitinės departamentas prie finansų ministerijos, 2005.
39. Pietras J. *Regional and Multilateral Efforts to Liberalize International Trade in Services (EEC, NAFTA, OECD, GATS Europe Agreement)* // Economic Discussion Papers, 1994, No. 8.
40. Povilauskienė D. *Teisė ir muitinės veikla*. Vilnius: MRU, 2006.
41. Radžiukynas J. *Prekių importas ir eksportas: muitinės procedūros*. Vilnius, 1998.
42. Radžiukynas J., Belzus A. *Importuojamų prekių muitinis įvertinimas ir kontrolė*. Vilnius, 2008.

43. Radžiukynas J. Metodologiniai ekonominio poveikio muitinės procedūrų taikymo analizės aspektai (anglų k). *Intelektinė ekonomika*, 2007, 2(2): 51–59.
44. Robin S. *The Provision of Services and The Movement of Labour in the Countries of the European Union // OECD Social Employment and Migration Working Papers*, 1996, No 2. *An Internet Market Strategy for Services*, 29.12.2000, European Communities COM (2000) 888 final.
45. Rungenberg M. Going Global? The EU Common Commercial Policy After Lisbon. *European Yearbook of International Economic Law*, 2010.
46. Sarapiniienė S., Avižienis J. Š. *Muitinės procedūros*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008.
47. Stern R. M., Hoekman B. M. Issues and Data Need for GATT Negotiations on Services. *The World Economy*. OECD Development Centre. 1987, t. 10.
48. Snyder F. *International Trade and Customs Law of European Unijon*. Butterworths, 1998.
49. Stevenson C. *Evaluation of EU Trade Defence Instruments*. Brussels: Mayer Brown Rowe & Maw, 2005.
50. *Tradable and Non Tradable Services. The Tradability of Banning Services*. Geneva: United Nations, 1994.
51. UNCTAD, World Bank. *Liberalizing International Transactions in Services: Handbook*, UN, New York–Geneva, 1994.
52. Vitkus, G. *Europos Sąjunga. Enciklopedinis žinynas*. Vilnius, 2008.
53. Vėlyvis J. *Verslas pasaulio prekybos sąlygomis*. Vilnius: UAB „Ciklonas“, 2004.
54. Walsh T. *The Customs code of European Union with implementing regulation and annexes*, Butterworths.
55. Woolcock S. The Treaty of Lisbon and the European Union as actor in international Trade. *ECIPE working paper*, No. 0/2010.
56. Winddowson D. The Changing Role of Customs: Evolution or Revolution. *Word Customs Journal*. March 2007.
57. Дюмулен И. И. *Международная торговля услугами*. [International trade in services]. Москва: Экономика, 2003.
58. Киреев А. И. *Международная Экономика*. [International Economics]. Москва: Международные отношения, 2000.
59. Сидорова Е. Ю. *Международная торговля*. [International Trade]. Москва, “Эгзамин”, 2006.
60. Волгина Н. А. *Международная экономика*. [International economics]. Москва: Eksmo.

2. Teisės norminiai aktai

2. Europos ekonominės erdvės asociacijos susitarimas // OL, 1994, L 1; 2005, L 321.
3. Europos ekonominės bendrijos ir Šveicarijos konfederacijos susitarimas // OL, 1972, L 300; 2006, L 45.

4. Euro-Mediterranean Agreement establishing an association between the European Communities and their Member States, of the one part, and the Kingdom of Morocco, of the other part // OJ, 2000, L 70; 2005, L 336.
5. Konvencija dėl prekybos prekėmis formalumų supaprastinimo. OJ, 1987, L 134.
6. Konvencija dėl bendrosios tranzito procedūros // OL, 1987, L 226.
7. Laikinojo įvežimo konvencija (Stambulo konvencija) // *Valstybės žinios*, 1997, Nr. 117-3015.
8. Muitinės konvencija dėl tarptautinio krovinių gabenimo su TIR knygelėmis (1975 m. TIR konvencija) // *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 164-4662.
9. Stabilisation and Association Agreement between the European Communities and their Member States, of the one part, and the Republic of Croatia, of the other part // OJ, 2005, L 26.
10. Treaty on European Union (Consolidated version) // OJ, 1992, C 325.
11. Treaty establishing the European Economic Community // (Consolidated version) // OJ, 1997, C 340.
12. Tarptautinė muitinės procedūrų supaprastinimo ir suderinimo konvencija (Kioto konvencija, 1973) // *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 126-5736; 2004, Nr. 77-2664.
13. Tarptautinė Suderintos prekių aprašymo ir kodavimo sistemos konvencija (priimta 1983 m. birželio 14 d. Briuselyje) // *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 61-2772.
14. 2009 m. lapkričio 16 d. Tarybos reglamentas (EB) Nr. 1186/2009, nustatantis atleidimo nuo muitų sistemą // OL, 2009, L 324.
15. 2008 m. liepos 22 d. Tarybos reglamentas (EB) Nr. 732/2008 dėl bendrųjų tarifų lengvatų sistemos taikymo // OL, 2008, L 211.
16. 1992 m. spalio 12 d. Tarybos reglamentas (EEB) Nr. 2913/92, nustatantis Bendrijos muitinės kodeksą // OL 2004 m. specialusis leidimas, 2 skyrius, 4 tomas, p. 307), su paskutiniais pakeitimais, padarytais 2006 m. lapkričio 20 d. Tarybos reglamentu (EB) Nr. 1791/2006 // OL 2006, L 363.
17. 1993 m. liepos 2 d. Komisijos reglamentas (EEB) Nr. 2454/93, išdėstantis Tarybos reglamento (EEB) Nr. 2913/92, nustatančio Bendrijos muitinės kodeksą, įgyvendinimo nuostatas // OL 2004 m. specialusis leidimas, 2 skyrius, 6 tomas, p. 3) su paskutiniais pakeitimais, padarytais 2010 m. lapkričio 18 d. Komisijos reglamentu (ES) Nr. 1063/2010 // OL 2010, L 307.
18. 2008 m. balandžio 23 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 450/2008, nustatantis Bendrijos muitinės kodeksą (Modernizuotas muitinės kodeksas) // OL, L 145.
19. 2009 m. vasario Tarybos reglamentas Nr. 260/2009 dėl bendrų importo taisyklių (kodifikuota redakcija) // OL, 2009, L 84.
20. Tarybos 2009 m. lapkričio 30 d. reglamentas (EB) Nr. 1225/2009 dėl apsaugos nuo importo dempingo kaina iš Europos bendrijos narėmis nesančių valstybių (kodifikuota redakcija) // OL, 2009, L 343.
21. 2009 m. birželio 11 d. Tarybos reglamentas (EB) Nr. 597/2009 dėl apsaugos nuo subsidijuoto importo iš Europos bendrijos narėmis nesančių valstybių (kodifikuota redakcija) // OL, 2009, L 188.

22. Tarybos 2009 m. liepos 7 d. reglamentas (EB) Nr. 625/2009 dėl bendrų importo iš tam tikrų trečiųjų šalių taisyklių (Kodifikuota redakcija) // OL, 2009, L 185.
23. Tarybos 2003 m. kovo 3 d. reglamentas (EB) Nr. 427/2003 dėl pereinamojo laikotarpio apsaugos mechanizmo tam tikrų Kinijos Liaudies Respublikos kilmės prekių importui ir iš dalies keičiantis Reglamentą (EB) Nr. 519/94 dėl bendrų importo iš tam tikrų trečiųjų šalių taisyklių // OL, 2003, L 65.
24. 2003 m. liepos 22 d. Tarybos reglamentas (EB) Nr. 1383/2003 dėl muitinės veiks-
mų, atliekamų su prekėmis, kurios, kaip įtariama, pagamintos pažeidžiant tam tikras intelektinės nuosavybės teises, ir priemonių, kurių turi būti imamasi prekių atžvilgiu nustatčius, kad jos pagamintos pažeidžiant tokias teises // OL, 2003, L 196.
25. 2004 m. spalio 21 d. Komisijos reglamentas (EB) Nr. 1891/2004, nustatantis Tarybos reglamento (EB) Nr. 1383/2003 dėl muitinės priežiūros priemonių, taikomų prekėms, kurios, kaip įtariama, pagamintos pažeidžiant tam tikras intelektinės nuosavybės teises, ir priemonių, kurių turi būti imamasi prekių atžvilgiu nustatčius, kad jos pagamintos pažeidžiant tokias teises, įgyvendinimo nuostatas // OL, 2004, L 328.

Interneto tinklapio adresai:

1. www.ec.europa.eu – Europos Sąjungos duomenų bazės
2. www.europarl.europa.eu
3. www.wto.org – Pasaulio prekybos organizacija
4. www.wcoomd.org – Pasaulio muitinių organizacija
5. www.apec.org
6. www.aseansec.org
7. www.lrs.lt – Lietuvos seimas
8. www.cust.lt – Lietuvos muitinė

**Juozas Radžiukynas, Vladas Rimkus, Stanislava Sarapinienė,
Rima Žitkienė, Danguolė Povilauskienė**

Eu39 EUROPOS SĄJUNGOS BENDROJI PREKYBOS POLITIKA. Vadovėlis. –
Vilnius: Mykolo Romerio universiteto leidyba, 2011. 468 p.

Bibliogr. 462–466 p.

ISBN 978-9955-19-310-4

Vadovėlyje nagrinėjamas ES bendrosios prekybos politikos kūrimo mechanizmas, jos vienašalė, dvišalė / regioninė, daugiašalė dimensijos, ES bendrosios prekybos politikos tarifiniai ir netarifiniai prekybos instrumentai, muitai, kvotos, muitų suspendavimas, veiksniai, kuriais remiantis apmokestinamos importuojamos ar eksportuojamos prekės ir taikomi tarptautinės prekybos apribojimai, muitinės procedūros, skatinančios šalies prekių eksportą ir ekonominę plėtrą, aprašomos netarifinės užsienio prekybos reguliavimo priemonės, produktų kokybės ir saugos muitinė, veterinarinė, fitosanitarinė kontrolė.

ES bendroji politika apima ne tik prekybą prekėmis ir paslaugomis, bet ir intelektinės nuosavybės teisių komercinius aspektus, tiesiogines užsienio investicijas. Todėl atskirose vadovėlio dalyse nagrinėjami tarptautinės prekybos paslaugų ypatumai, jų teikimo būdai ir liberalizavimo procesas bei teisinio reglamentavimo sritys, apibūdinami intelektinės nuosavybės objektai tarptautiniame versle ir prekyboje, pateikiamas pramoninės nuosavybės teisių apsaugos teisinis reglamentavimas.

Knyga skiriama visiems, besidomintiems ES prekybos politika, jos teorinių problemų analize ir praktiniu įgyvendinimu. Pateikta medžiaga ir statistikos duomenys padės magistrantūros studentams, studijuojantiems pagal ekonomikos, verslo vadybos ir kitų studijų programas, įgyti naujų kompetencijų, o verslininkams – priimti optimalius sprendimus dėl prekybos su trečiosiomis šalimis.

UDK 339.9(4)

Juozas Radžiukynas
Vladas Rimkus
Stanislava Sarapinienė
Rima Žitkienė
Danguolė Povilauskienė

Europos Sąjungos bendroji prekybos politika
Vadovėlis

Redaktorė *Jūratė Balčiūnienė*
Viršelio dailininkė *Jūratė Dusevičiūtė*
Maketavo *Daiva Šepetauskaitė*

SL 585. 2011 09 01. 27,17 leidyb. apsk. I.
Tiražas 100 egz. Užsakymas 13 723
Mykolo Romerio universiteto užsakymu išleido UAB „Baltijos kopija“
Kareivių g. 13b, Vilnius
Puslapis internete www.kopija.lt
El. paštas info@kopija.lt
Spausdino UAB „Vitaie Litera“, Kurpių g. 5–3, Kaunas
Puslapis internete www.bpg.lt
El. paštas info@bpg.lt